

**БОСИТХОН ИБН ЗОҲИДХОН ШОШИЙ
ҲОМИДХОН ИБН ЗОҲИДХОН ШОШИЙ**

**ФАРҲАНГ АЛ-МАБСУТ
ЁКИ
ИСТИЛОҲОТ УЛ-АТИББО
ФИ-ИНТИФООТ ИЛ-АҲИББО**

**(Дўстлар фойдаланиши учун тузилган тиббиёт
терминлари луғати)**

③

**Тошкент
«Янги аср авлоди»
2004**

Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси
Абу Райҳон Беруний номидаги
ШАРҚШУНОСЛИК ИНСТИТУТИ

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

М.М.Хайруллаев, А. Усмонхўжаев, С.Каримова, М.Ҳасаний.
Т.Ш.Боситхонов

Миллатпарвар зиёлиларимиз Ватанимиз халқларини XX аср бошларида узоқ йиллик мустамлакачилик асорати давридаги гафлатдан қутқазшига бел боғлаб, маданий меросимиз дурдоналарига мурожаат қилиб, уларни яхши ўзлаштириб, бойитиб, миллий уйғонини бошлаб бердилар. Абу Наср Форобий, Абу Райҳон Беруний, Абу Али ибн Сино каби алломаларимизнинг издошларидан бири Боситхон ва унинг акаси Ҳомидхон ибн Зоҳидхон шошйлар тузган бу нодир лугатда тиббиётга оид анатомия, патология, физиология терминларидан ташқари, астрономия, тарих, геология, геометрия, филология, этнографияга доир қимматли маълумотлар борки, ҳозирги ва келгуси авлодлар бу заковатли ватандошларимизнинг илмлари уммонидан доимо ҳайратланиб, дурлар терадилар.

Табдил ва изоҳлар муаллифи – Маҳмуд ҲАСАНИЙ

Нашрга тайёрловчи

ва тиббий муҳаррир

Масъул муҳаррир

– Абдукарим УСМОНХЎЖАЕВ

– Маҳкам МАҲМУД

ISBN 5-633-01555-X

© Боситхон Ибн Зоҳидхон Шоший Ҳомидхон Ибн Зоҳидхон Шоший
«Фарҳанг ал-мабсут ёки истилоҳот ул-атиббо фи-интифоот ил-аҳиббо»,
«Янги аср авлоди», 2004 йил.

ШАРҚДА ТИББИЙ ЛУҒАТЛАР ТУЗИШ ТАРИХИДАН

Шарқ Исломи олами олимларга нақадар бой бўлгани каби фаннинг турли соҳаларига оид асарларга ҳам шу қадар серобдур. ЎзР ФА Шарқшунослик институтининг Қўлёзмалар хазинасида 60 мингдан ортиқ қўлёзма ва 40 мингга яқин тошбосма асарларнинг сақланиши ҳам фикримизга далил бўла олади. Бу асарлар араб, форс, ўзбек, урду, озарбайжон, татар, қозоқ, уйғур тилларида бўлиб, улар тафсири, ҳадиси, тарих, табобат, адабиёт, риёзиёт, илми нуҷум, зироат, кимиё ва бошқа фанларга бағишланган.

Уламо ота-боболаримиз араб, форс ва туркий тилларнинг наҳви сарфи (грамматикаси)га оид ҳам ўнлаб асарлар ёзиб қолдирганлар. Айниқса улар луғатшунослик соҳасида самарали ижод қилганлар. Шарқшунослик институтининг қўлёзмалар хазинасида қадимда тузилган юзлаб луғатлар сақланмоқда. Мисол тариқасида Беруний тузган кўп тилли «Ас-Сайдана», («Фармакогнозия»), араб тилида тузилган «Ал-Мунжид», «Қомус ал-муҳит», «Қомуси Фирузободий», «Суроҳ ал-луғат», «Латойиф ал-луғат» каби изоҳли луғатларни кўрсатиши мумкин. Форс тилида тузилган «Ғиёс ул-луғот», «Чироғи ҳидоят», «Бурҳони қотий», «Мунтахаб ул-луғат», «Фарҳанги Жаҳонگیرий», «Шамс ул-луғат», туркий тилда битилган Шамсиддин Сомийбекнинг «Қомусул-аълум» каби изоҳли луғатлар илм аҳллари орасида машҳур бўлган. Маҳмуд Қошғарийнинг «Девони луғотит-турк» асари эса туркий тиллар соҳасида тузилган луғатларнинг энг сараси эканлиги ҳаммага маълум ва машҳурдир. Бошқа қардош халқларнинг тилларида ёзилган ўнлаб луғатларнинг номларини ҳам санаб ўтиши мумкин.

Қадимда тузилган луғатларга назар ташлайдиган бўлсак, уларнинг айримлари Қуръони Карим ва ҳадисларда ишлатилган истилоҳларни тушунтиришига бағишланганини, айримлари эса тасаввуф истилоҳлари шарҳига оид эканликларини кўриши мумкин. (Бобур авлоди Доро Шукӯҳнинг 130 жилдли «Сафинатул-авлиё» луғати.) Бундан ташқари, айрим машҳур шоирларнинг «Хамса» каби асарларига ёки газаллар девонлари-

га тузилган лугатлар ҳам учрайди. Кўпгина лугатлар эса умумий бўлиб, ўз ичига барча соҳага оид сўзларни қамраб олади. Бундай лугатлар, юқорида айтганимиздек, юзлаб тузилган бўлса-да, бироқ табобат соҳасига оид лугатлар жуда кам ҳисобланади.

Юқорида санаб ўтилган лугатларнинг барчасида касалликларнинг ҳамда ўсимликларнинг номларини учратсак-да, бироқ улар сочқин ҳолда берилган.

Табобатга бағишланган лугатларга келсак, бундай лугатлардан ҳозирча бизга маълум бўлгани Ибн Сиёнинг устози Абу Мансур ал-Ҳасан ибн Нуҳ ал-Қумрий томонидан тузилган лугатдир. Ал-Қумрий X асрнинг бошларида тузилган бўлиб, 999 йилда Бухорода вафот этган. Унинг табобатга оид 8 та асар ёзгани маълум бўлиб, шулардан бири «Китоб ат-танбир фи-л-истилоҳот ат-тиббий» («Тиббий истилоҳни равшан тушуштириш китоби») деб аталади. Бу лугат XVI асрда Исмоил ибн Муҳаммад Юсуф Табиб томонидан «Ҳалл ул-асомий» («Тиббий номларни тушуштириш») ном билан форс тилига таржима қилинган.

XVI асрда Ҳиротда яшаган Юсуф ибн Муҳаммад ат-Табиб ал-Ҳаравий «Жавоҳир ул-луғот» («Сўз жавоҳирлари») номи тиббга оид катта ҳажмли асар ёзган. Кейинчалик уни бир мунча қисқартириб, «Баҳр ул-жавоҳир» («Гавҳарлар денгизи») номи билан атади. Сўнги лугат Ҳиндистонда нашр қилинган. Мазкур табибнинг ўғли Юсуфий ибн Муҳаммад эса табобатга оид кўплаб асарлар ёзди. У аввал Бобурнинг сарой табиби, кейин эса Муҳаммад Ҳумоюннинг мунишийси вазифасида ишлади. Юсуфий шеър билан тиббга оид «Фарҳанги арабий ба форсий» («Арабча-форсча лугат»), сўнг эса «Фарҳанги ҳиндий ба форсий» («Ҳиндча-форсча лугат») ёзди.

XVII асрда бобурийлардан Шоҳ Жаҳон ҳукмронлиги даврида яшаган Нуриддин Муҳаммад Абдуллоҳ ҳам тиббга оид «Алфози адвийа» («Даволар номи, лафзлари») деган лугат тузиб, даволар номини алифбо тартибида баён қилди. XVIII асрда Муҳаммад Акбар томонидан тузилган лугат ҳам тиббий истилоҳларни ўз ичига олади. Бундан ташқари, табобатга бағишланган бир қанча лугатлар ҳам бизгача етиб келган бўлиб, афсуски уларнинг муаллифлари ким эканликлари номаълум.

Юқорида зикр этилган тиббий лугатларнинг кўпчилиги араб ва форс тилларида бўлиб, ўзбек тилида тиббга оид лугат жуда кам эди. Бун-

дай хайрли ишни амалга ошириши ватандошимиз, тошкентлик табиб Боситхон ибн Зоҳидхон зиммасига тушди. Тўлиқ исми Боситхон ибн Зоҳидхон ибн Муҳаммад Содиқхон Шоший бўлган бу табиб 1878 йилда Тошкентда табиб оиласида дунёга келди. Етти ёшидан бошлаб у ўз отасидан табобатни ўрганди ва натижада етук табиб, моҳир таржимон ва иқтидорли шоир даражасига кўтарилди. Боситхон Ибн Синонинг «Қонун» асари асосида икки жилддан иборат «Қонун ал-Мабсут» («Кенгайтирилган Қонун») ёки «Қонуни Боситий» («Боситхон Қонуни») номли асар ёзди. У мазкур асарни ёзишида юнон ҳамда Шарқ ислом оламидаги табибларнинг барча асарларидан фойдаланди. Мазкур асарнинг биринчи жилди мустақиллик йилларида Тошкентда нашр қилинди.

Боситхон ибн Зоҳидхон ва унинг укаси Ҳомидхон ибн Зоҳидхон «Қонун ал-мабсут» асарида учрайдиган тиббий истилоҳларни йиғиб, алоҳида китоб тайёрлади ва уни «Истилоҳот ал-атиббо фи интифоъот ал-аҳиббо» («Дўстлар фойдаланиши учун тузилган тиббий истилоҳлар») ёки қисқача «Фарҳанг ал-мабсут» («Кенгайтирилган лугат») деб аталади. Лугат 1944 йилда ёзиб тугатилган бўлиб, унда барча тиббий истилоҳлар (касалликлар, ўсимликлар, тибда ишлатиладиган асбоблар ва бошқалар) алифбо тартибида баён қилинган. Муаллиф бу лугатни ўз асарига суяниб тузган бўлса-да, бироқ у табобатдаги барча истилоҳларни ўз ичига қамраб олганини кўриши мумкин. Лугат асосан тиббий истилоҳларни кенгайтириб тушуништиришига бағишланган бўлишига қарамай, ундан бошқа соҳа намояндалари ҳам бемалол фойдаланишлари мумкин, негаки муаллиф ҳар бир истилоҳни тиббий нуқтаи назардан баён қилиши билан бирга, унинг адабиёт, тарих, фикр ва тасаввуфий маъноларини ҳам очиб берган.

Қисқа қилиб айтганда, ватандошларимиз Боситхон ибн Зоҳидхон ва Ҳомидхон ибн Зоҳидхон мазкур лугати билан ўзбек халқига катта хизмат қилдилар ва биринчилардан бўлиб ўзбек тилида тиббий лугат яратдилар.

Маҳмуд ҲАСАНИЙ,
тарих фанлари номзоди,
ЎЗР ФА Шарқишунослик институтини
Шарқ қўлёзмалари фонди мудури

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

БОБ УЛ-АЛИФ

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-АЛИФ¹

(Алиф билан алиф)

ОНОЪ **أنا** жамъи иноъ, ба маънойи идишдур.

ОНАН-ФА-ОНАН **أنا** ба маънойи дамбадам ва пайваста.

ОЗУТ **أذوت** бир нав ҳавоеки, унсурликдин иккинчи ўзгарилмоқ ила ҳосил бўлур, яъни асли аносир (унсурлар) тўрт навъ бўлуб, бири тупроқ ва бири сув ва бири олов ва бири ҳаводурки, тупроқ совуғ ва қуруғ мизождадур. Ва сув совуғ ва ҳўл мизождадур. Ва олов иссиғ ва қуруғ мизождадур. Ва ҳаво иссиғ ва ҳўл мизождадур. Бас, шуларнинг ҳар бири яна ўзгарилуб, даража эътибори бирлан тўрт қисмга мунқасим бўлуб, ҳар қисми бошқа ақсомиға нисбатан мазкур мизождардин бириға мойилроғ бўлур. Масалан, ҳаво ҳам тўрт қисмга мунқасим бўлуб, бири тупроғ мизожиға мойилроқ, яъни ани ҳўллиги ва иссиғлиги камроқ бўлур ва номини «ҳомиз ул-қорбун» дерлар. Ва бирини ҳўллиги ва иссиғлиги зиёдароғ бўлурки, ани «озут» дерлар. Ва бирини иссиғлиги андак кам ва ҳўллиги андак зиёда бўлурки, ани «муваллид ул-моъ» дерлар. Ва бирини ҳўллиги андак зиёда, аммо иссиғлиги кўб зиёда бўлурки, ани «муваллид ул-ҳумуза» дерлар. Ва шу тўрт қисм ҳаво доим мураккаб ва мухталиф бўлуб юрар ва оларни ёндирувчи муваллид ул-моъдур, ҳам ўзи ёнар. Ва оловни ўчирувчи ҳомиз ул-қорбундур, ҳам мияни ўз феълидин тўхтатур ва бехуш қилур. Ва одамға ис тегмоқ шул ҳавони мияға таъсиридин иборатдур. Ва дарахт япроғини хазон қилмоқ ҳам шунинг таъсиридур. Ва гиёҳ ва дарахтни кўкартирмоқ муваллид ул-моънинг таъсиридур. Ва мева пишурмоқ муваллид ул-ҳумузанинг таъсиридур. Ўпкадин нафас ила боруб, дилни ва руҳни тарвиҳ ва тарбия қилмоқ озутни таъсиридур.

---

¹ Бундай сарлавҳаларнинг келишига сабаб, мукамал луғатларда сўзнинг иккинчи ва кейинги ҳарфлари ҳам алифбо тартибда жойлаштирилганидир - ред.

ОБОР اَبار ба маънойи қўрғошимни куйдиргонидурки, усрунж ва мурдосанж каби пиширилур ва асли қўрғошимдурки, арабда ани усруб ва расос ал-асвад дерлар.

ОСОР اَسار ба маънойи нишоиаи қадамки, туркийда ани из дерлар. Ва ҳам суннати Расулulloҳ саллаллоҳи алайҳи ва салламдурки, жамъи асардур, ба маънойи нишоиаи фельдур. Ва истилоҳи атиббода бир вазнининг ҳам номидурки, йигирма тўрт мисқолға баробардур.

ОС اَس ба маънойи дарахти муртдур. (Майда мевали нок).

ОЖИЛ اَجَل ба маънойи муҳлатлик ва насядур.

ОЖОМ اَجْماع ба маънойи тўқайлардурки, бирлиги ужма, тўқайдур.

ОН اَنْ лугати арабий, жуда қисқа вақтдур.

ОВОН اَوان «ОН» нинг жамъи дурки, қисқа вақтлардур.

ОБЗАН اَبْزَنْ лугати форсий, ба маънойи иссиқ сувни ичиға тушуб чўмилмоқдурки, Русия истилоҳида «ванна» дерлар.

ОБКОМА اَبْكَمَة лугати форсий, ба маънойи муррийи арабийдурки, атиббойи килдонийларни ихтироълари жумласидин давоийи қадимдур. Ва ани моҳияти ялпиз ва арпани(нг) уни ва туз бирлан хамир қилиб, то 20 кунғача иссиқ офтобға қўйуб, хўб ачитиб ва ҳар кун анга сув сепиб, қўзғотуб туруб, хўб мутааффин (енгил) қилиб, сўнгра ани сувға эзиб, тамом ҳал қилинур. Сўнгра сузиб, сувини олиб, шишаға солиб, неча кун яна офтобға қўйуб, ҳар куни чайқатиб турилур. Сўнгра истеъмол қилинур.

ОБИЛА اَبْلَة лугати форсийда чечакдурки, ани арабда ҳасба дерлар. Ва ҳар жароҳатеки, ани моддаси холис сув каби соф бўлса. Ва қабарғон узвни ҳам обила дерлар.

ОМОДА اَمَادَة лугати форсий, ба маънойи тайёр ва ҳозирланғондур.

ОТИЙ اَتِي лугати арабий, ба маънойи келадурган замон. Ва келгувчи замонда бўладурган (иш)дур.

ОСМОНЖУНИЙ اَسْمَانِجُونِي муъарраби осмонгунийи форсийдурки, (форсча осмонгунийнинг арабчаси)ани туркийда ҳаворанг дерлар.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-БО

(Алиф билан Бо)

ИБО اِبَا лугати арабий, ба маънойи инкор ва ҳазар ва нафратдурки, туркийда тортилмоқдур.

АБО ابا форсийда ош ва шўрбодур. Арабийда отадур.

ИБТИДО ابتدا луғати арабий, шуруъ қилмоқ ва бошламоқ маъносидадур.

ИБТИЛО ايلا луғати арабий, ба маънони имтиҳон қилмоқ ва синамоқдурки, форсийда озмудан дерлар. Бало ва кулфатга гирифтор қилмоқ маънода.

ИБҚО ايئا луғати арабий ба маънони боқий ва пойдор сақламоқдур.

ИБТО ايطا луғати арабий, кечиктирмоқ ва кечикмоқдурки, форсийда даранг кардан дерлар.

АБНО ايئا ба маънони ўғуллар демақдурки, бирлиги ибн, яъни ўғулдур.

ИБНО ايئا бино қилмоқ.

ИБРО ايبرا луғати арабий, сулҳ қилмоқ ва адо қилмоқ ва жароҳатни яхши қилмоқ учун мустаъмал (ишлатилувчи)дур.

ИБДО ايذا луғати арабий, ошкор қилмоқ ва яратмоқ.

ИБН УЛ-ИНАБ ابن العنب луғати арабий, узум авлоди, яъни шаробдур.

АБ اب луғати арабий, бамаънони атодурки, форсийда падар дерлар. Ва бу лафз аслда абу бўлуб, тахфиф (енгиллик) учун «вов»ни ҳазф (тушириб) ва «бо»ни сокин қилинғондур. Аммо форсийлар «абб» деб («б»ни иккилантириб) батариқи ғалат истеъмол қилурлар.

АБУВВАТ ابوت луғати арабий, атоликга нисбатдур.

ИБОҲАТ اباحت луғати арабий, ба маънони мубоҳ қилмоқ, яъни бир нарсани қилмоқ ва қилмасликни ҳукмини баробар қилмоқки, рухсатдин иборатдур.

АБЛУЖ ابوچ ба маънони қанд ва оқ шакардур. Аммо қизил шакарға аблуж шомил эмас. Ва каллақандға аксар мустаъмал (ишлатилувчи)дур. Ва баъзилар аблуж ба мадди алиф (мадди алиф) ҳам дерлар.

АБЪОД ابعاد луғати арабий, бирлиги бўъддурки, узоқликлар демақдур, яъни бир жисмда уч хил узоқлик масофа бордурки, бўй масофаси, эн масофаси ва қалинлик масофасидур. Ва шуларни ҳам мутлақ абъод ва абъоди салоса (учта узоқлик) дерлар.

АБҲАР ايهر луғати арабий, буйрак ва қовуғни миёна (ўрта)сиға восита бўлуб, буйракни дафъи бирлан сийдукни қовуғ тарафға бормоғи учун мажро (йўл) бўлган томирдурки, ани «қолиб» ҳам дерлар.

АБОЗИР ابازير луғати арабий, таомни мусолиҳи учун қўшиладурган даволардурки, ани «тавобил» ҳам дерлар. (Халқ орасида зиравор дейилади).

АБҚАР ابقر луғати Мисрий, заминда пайдо бўладурган оқ шўрадурки, милтиқ дорисини андин қилинур.

АБҲОР ابهار луғати арабий, жамъи баҳрдурки, ба маънойи дарё демакдур.

АБР ابر луғати форсий, ба маънойи булутдурки, ани арабда саҳоб ва ғумом дерлар.

ИБРОЗ ابراز луғати арабий, ба маънойи ажратиб чиқармоқ ва зоҳир қилмоқдур.

АБРАС ابرص луғати арабий, ба маънойи барас касалиға, яъни пес касалиға мубтало бўлгон кишидур.

АБИАЗ ابيض луғати арабий, ба маънойи оқ рангдур.

ИБТ ابط ба маънойи қўлтуқдурки, форсийда бағал дерлар.

ИБДОЪ ابداع луғати арабий, ба маънойи аввалда бўлмагон нимарсани янгидан пайдо қилмоқдур.

ИБРИҚ ابريق луғати арабий, бамаънойи жумракли идишки, андин сув қуйуб, таҳорат қилинур. Ва форсийда абриз ва обтоба дерлар. Ва туркийда форсий лафз ила обдаста дерлар. Ва зоҳиран ибриқ асли арабий бўлмай, абриси форсийдин муъарраб бўлгон, (яъни арабчалаштирилган) бўлса эҳтимолдур.

ИБИЛ - ИБЛ ابل ابل ҳар икки эъроб (ўқилиш) ила дуруст бўлуб, луғати арабийдур, ба маънойи тева (туя)лар демакдур. Ва бу лафз ба маънойи жамъ (кўплик)ки, муфради (бирлиги) бўлмас.

ИБТОЛ ابطال луғати арабий, бамаънойи ботил қилмоқ ва фосид қилмоқдур. Ва бафатҳаи аввал (яъни биринчи ҳарфни «а»га ўқиш билан) далирлар ва ботирлар демакдур.

ИБҲОМ ابهام луғати арабий, бамаънойи беркитмоқ ва махфий сўзламоқ. Ва бамаънойи бош бармоқдурки, ҳамма панжадин қисқароқ ва ҳаммасидин йўғонроқдур. Ва ани форсийда нарангушт дерлар.

ИБТИСОМ ابعصام луғати арабий, ба маънойи табассум қилмоқдур.

АБРИШИМ ابريشم луғати форсий, ба маънойи ипакдурки, ани муъарраби (яъни арабчалаштирилган номи) «ибрисам»дур.

АБКAM ابكM луғати арабий, ба маънойи гунг (соқов)дур.

АБХИРА ابخره ба маъноий буғ ва дуд (тутун)лардурки, жамъи (қўплиги) бухордур ва қайду изофа (қўшимча сўзлар) билан мумтоз бўлур, масалан, абхираи моййа буғдур ва абхираи духония тутундур.

АБЪОДИ САЛОСА اماادئلاسه бамаъноий бўй ва эн ва қалинлик малҳуз бўлгон масофадурки, «абъод» баёнида мазкур бўлди.

ИБНИ ОВО луғати арабий, ба маъноий ҳайвони даррандаки, ани форсийда шағол ва туркийда чиябўри дерлар. Агарчи лафзан охири алифи мақсура бўлуб, баёни аввалги фаслға муносибдур, аммо шаклан сувратида «ё» бўлғони учун охири фаслда ҳам мазкур бўлди.

ИБТИЙ ابضى луғати арабий, мансуб ба ибтки, ба маъноий қўлтиқ тагидин ўтуб, бозуға келган томирдур. Ва баъзи томур бош тарафдин китф воситаси ила қўлға тушар ва қўлтиқ тагидин ўтмаски, ани китфий дерлар, масалан, қийфол, яъни сарофў томури китфийдур ва бослиқ томури ибтийдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Т-ТО (Алиф билан То)

ИТТИКО اتكا луғати арабий, такя қилмоқ ва суялмоқдур.

УТРУЖ اترج луғати арабий, ба маъноий меваи дарахтеки, ани форсийда турунж ва русда апелсин дерлар.

ИТТИБОЪ اتباع бар вазни иттифоқ, ба маъноий пайравлик қилмоқдур. Ва атбоъ бар вазни анвоъ, ба маъноий пайравлар демақдур.

ИТТИСОЪ اتماع бар вазни иттифоқ, луғати арабий, ба маъноий кенгаймоқдур.

ИТТИСОФ اتصاف луғати арабий, ба маъноий бир сифат бирлан маълум бўлмоқдур.

ИТТИФОҚ اتفاق ба маъноий бир-бирига мувофиқ ва баҳам бўлмоқдур. Ва гоҳи бир нимани бесабаб воқия бўлмоғи (яъни юз бермоғи) маъносида ҳам келур(иттифоқо).

ИТТИСОЛ اتصال бар вазни иттифоқ, ба маъноий бир-бирига ёпишмоқ ва туташ бўлмоқдур.

ИТЁН اتيان луғати арабий, ба маъноий келмоқ ва кирмоқдур.

АТОН اتان ба маъноий мода эшакки, сутли бўлса.

ИТҚОН اتقان бар вазни иълон, ба маъноий устувор ва маҳкам бўлмоқ.

ИТМОМ **اتمام** ба маънойи тамом қилмоқдур.
АТАММ **اتمه** ба маънойи ҳаммадин расороқ ва комилроқдур.
УТРУЖИЙ **اترجى** мансуб ба утруз, яъни апелсиннинг пўсти
рангида бўлур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Алиф билан уч нуқтали Се)

АСНО **اتنا** ба маънойи миёна (ўрта)лар демакдурки, бирлиги сино (бўлуб), ба маънойи ўртадур.

ИСМИД **اتمد** бамаънойи сурма тошидур ва худи сурма учун ҳам мажозан мустаъмалдур.

АСАР **اتر** нишондур. (Ва таъсир қилмоқдур.)

АСҚОЛ **اتقال** сақилнинг жамъидурки, таъсир маъносида оғирликлар демакдур ва мисқол сақлдин маъхуз (олинган), оғирлик миқдорини билдирувчи олат маъносидадур. Лекин истилоҳи атиббода бир тиллони вазнига баробар тошни айтурларки, тилло кўб қадрлик бўлғони учун ани ясамоқда шул тошни истеъмол қилмоқ подшоҳлар ўртасида мўътабардур.

АСЛ **اتل** арча дарахтининг бир навидур.

ИСНОН-ИСНАЙНИ **اتنى اتان** ҳар икки лафз икки адад демакдур.

ИСНО АШАРА **اتنا عشرى** ўн иккилик демакдур. Ва урф (халқ тили)да андин мурод бир нав шиъа мазҳабидурки, ўн икки имом раҳимаҳумаллоҳга мансубдурлар. Аммо истилоҳи атиббода мурод юқори ичакдурки, қаринга муттасилдур, яъни аччиқ ичак даража эътибори ила уч қисмга мунқасим (тақсимланган)дурки, биринчи қисмини исно ашара дерлар. Чунки бу ичак ҳаммадин танг (тор)роқ бўлуб, қадди соҳибини панжасида ўн икки панжа миқдоридадур. Бинобарин исно ашара дерлар. Ва иккинчиси бундин йўғонроқ, лекин бу ҳар иккиси ҳам қалинроқ бўлур ва бунинг номини сойим, яъни рўзадор дерлар. Чунки бу икки қисм аксар вақтда тафл (чиқинди)дин холий бўлур. Лекин баҳасби миқдор биринчини махсус исми исно ашара бўлғонидин сойимлик иккинчи қисмга махсусдур. Ва учинчи қисминини диқоқ дерларки, бирлиги дақиқ, яъни юпқа демакдур. Бу қисмларнинг ҳаммаси паст ичакларга нисбатан юпқа бўлсалар ҳам

икки қисмнинг махсус номлари бўлғони учун диқоқ исми шул қисмга махсус бўлғондур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ЖИМ (Алиф ва Жим)

ИЖТИБО اجتبا луғати арабий, ба маъноий дўст тутмоқ ва суймоқ.

ИЖТИРО اجترا ба маъноий далерлик ва журъатлик қилмоқ.

ИЖРО اجرا ба маъноий жорий қилмоқ ва давом қилмоқдур. Ва муҳтожларга ҳар кунлик вазифа, яъни таом бермоқ (маъносида) ҳам келур.

АЖЗО اجزا бирлиги жузь, ба маъноий аъзо.

АЖОНИБ اجانب ба маъноий ётлар ва бегоналардурки, бирлиги ажнабий, бегонадур.

ИЖТИНОБ ба маъноий ҳазар қилмоқ ва узоқлашмоқдур.

АЖРАБ اجراب ба маъноий қўтур бўлғон одамдурки, жараб ба маъноий қўтурдин муштаққ (олинган)дур.

ИЖОБАТ اجابت ба маъноий жавоб бермоқ ва мажозан ба маъноий қабул қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода ба маъноий дафъи буроз қилмоқ (яъни ҳожатга ўтирмоқ) ва паст ичакни ахлооти назла (ортиқча чиқинди)дин бўшатмоқ.

УЖОЖ اجاج ба маъноий тахир туз ва шўр сувдур.

АЖСОД اجساد баданлардурки, бирлиги жасаддур.

ИЖБОР اجبار кишини бир ишга зўрлаб, жабрлаб машғул қилмоқ.

АЖҲАР اجهر кундузда кўрмайдурган одамдурки, форсийда ани рўзкўр дерларки, шабкўрнинг зиддидур.

ИЖЛОС اجلاس ўтқизмоқ.

АЖНОС اجناس ҳар турли жинслар.

ИЖЖОС اجاص меван машҳурдурки, ани форсийда олу дерлар ва бу лафз неча асноф (хил)га шомил исми жинсдур, масалан, олуца, тоғолуца, гилос, кўксултон, қизилсултон, олуи Бухорийки, туркийда ғалат ва тахфиф (қисқартириш) бирлан олхўри лафзи ила машҳурдур. Ва олуи Ҳирот ва ўруклар ҳаммаси ижжосдур. Аммо мутлақ ва бо қайд мазкур бўлса андин мурод олуи Бухорий (олхўри) бўлур.

Аммо таъсир ва хавос (хосият)да ҳаммаси бир-бирига яқин ва бадал-
дурлар.

ИЖТИМОЪ اجتماع ба маъноий тўдаланмоқ ва жам бўлмоқ ва эр
ила хотунни бирлашмоғидин киноядур. Ва аҳли нужум (юлдузшунос
олимлар) истилоҳида Ой бирлан Офтоб бир буржда ва бир даражада
ва бир дақиқада жам бўлуб, қабат келмоғидурки, анинг номини ку-
суф ёки офтоб куймоғи дерлар. Ва аҳли нужум наздида шул вақт на-
ҳсдур.

АЖВАФ اجوف ичи холий нимарса демакдур, масалан, қамич каби.

АЖАЛЛ اجل ба маъноий бузруктарки, туркийда ҳаммадин катта-
роқ демак. Ва ажал (охири секин бўлса) ба маъноий охири умрки,
ўлумға муттасилдур. Ва ажал ба маъноий «учун»дурки, форсийда «ба-
ройи» дерлар.

АЖДАЛ اجلдир бир нав ов қушидурки, форсийда ани чарғ дерлар.

АЖАМ اجمه ба маъноий тўқайлар ва қамичзорлардурки, жамъи
ужма, бамаъноий тўқайдур. Ва жамъ ул-жамъи, яъни ажамнинг жамъи
(кўплиги) ожомдур. (Ва арабдан бошқа халқлардур.)

АЖРОМ اجراء ба маъноий мутлақ жисмлардурки, бирлиги жирм,
ба маъноий жисмдур, магар юлдузлар ва жавҳарлар ва тошларға ак-
сар мустаъмалдур. Аммо ҳайвонот баданига ва гиёҳлар жисмига
кам ва нодир мустаъмал бўлур.

АЖСОМ اجاه ба маъноий жисмлардур.

АЖВОЙИН اجواين луғати ҳиндий, ба маъноий нонхоҳдурки, лу-
ғати форсийдур ва зийнон ҳам дерлар. Ва арабда каммуни мулукий
ва туркийда жувона ва жувоний ҳам дерларки, маълум бир гиёҳнинг
уруғидур.

АЖФОН اجفان луғати арабий, бирлиги жафндурки, ба маъноий
кўзнинг пилки ва мижгон ҳам келур.

АЖНИҲА اجنه ба маъноий қушларнинг қанотлари ва одамлар-
нинг бозулари демакдур. Ва маълумдурки, қушларнинг бозулари
албатта қанотларидур, бинобарин қанот маъносида машҳурдур. Алар
аслда бозудурки, ажниха (бирлиги жаноҳ), ба маъноий қўлдур.

АЖУВБА اجويه ажойиблар.

УЖМА اجمه тўқай.

АЖНАБИЙ اجنبى ёт ва бегона ва ножинс.

АЖОМИЙ اجامى ба маъноий тўқайлардурки, бирлиги уйма,
тўқайдур. (Яна - ажамлик маъносида.)

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (Алиф ва Ҳо)

АҲИББО اجبا дўстлар, бирлиги ҳабиб.

ИҲТИВО احتوا ўраб олмоқдур, ўз ичига олмоқ.

ИҲТИМО احتما беморнинг парҳиз қилмоғи ва ҳимоя қилмоқ.

АҲШО احشا мутлақ ички аъзодур, масалан, ўпка ва жигар ва талоқ ва буйрак ва масона ва қорин ва ичаклар каби. Аммо аксар вақт қорин ва ичаклар учун мустаъмал бўлур.

ИҲЁ احيا тирилтирмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода ба маъноий султ ва беқувват ва беҳис бўлгон узвга ҳис ва қувват еткурмоқдур. Ва аҳё тирик кишилар ва ба маъноий аҳли маҳалла ҳам келур.

АҲЛО احلى ба маъноий ширинроқ демақдур.

ИҲТИЖОБ احتجاب пардага ўранмоқ ва парда орқасига яширинмоқ.

ИҲТИСОБ احتساب ҳисоб олмоқ ва таҳқиқ қилмоқ ва ёмон ишдин қайтармоқ ҳам келур.

АҲМАРИ АСҲАБ احمر اصحبه оқликдин андак қизилга мойилроқ бўлгон рангдур, яъни оқ рангеки, андин қизиллик ҳам андак сезилур бўлса (оқ-қизил).

ИҲОЛАТ احالات ба маъноий ҳавола қилмоқ. Ва ба маъноий ҳиёла қилмоқ ва мумтанеъ (манъ) қилинган нарсани сўзламоқ. Ва бамаъноий бир йилга тўлмоқ.

ИҲДОС احداث нек (яхшилиқ) пайдо қилмоқдур. Ва аҳдос бамаъноий навжувон (ёш йигит). (Ва аҳдос - жазо бергувчи.)

ЭҲТИЁЖ احتياج ёки иҳтиёж, ҳожатмандликдур.

АҲАД احد бир ва бир киши ва биринчи демақдур. Ва якшанба кунини йавму аҳад дерлар. Ва сийгаи сифати мушаббаҳада бамаъноий ягона ва бемисл ҳам келурки, бу маънини итлоқи фақат Вожиб таъоло учун хосдур. Уҳуд тоғнинг номидурки, Мадинаи мунавварага яқин жойда воқеъдур. Ва аҳадд ба маъноий ўткирроқ ва зўрроқдур.

АҲФОД احفاد ба маъноий фарзандзодалардурки, набира ва абиралар ва аларнинг авлодидемақдур.

АҲВАР احور оқ пўстлик одам демақдур.

АҲМАР احمر қизил демақдур.

АҲЖОР احجار яъни, тошлар демақдурки, бирлиги ҳажар, тошдур.

ИХТИРОЗ احتراز парҳиз қилмоқ ва ўзни сақламоқдур.

ИХТИБОС احتباس банд қилмоқ ва банд бўлмоқ ва тўхтамоқ ва қамалмоқдурки, мутаъаддий ва лозим ҳам мустаъмалдур.

ИХСОС احساس ба маъноий сезмоқдурки, бу феъл беш тариқа бўлур. Бири, кўз бирлан кўруб, вужудни сезмоқ. Ва иккинчи, қулоқ бирлан эшитиб, мазмунни сезмоқ. Учинчи, ҳидлаб исни сезмоқ. Ва, тўртинчи, ялаб, мазани сезмоқ. Ва, бешинчи, бадан терисини текизуб, иссиғ ва совуғни ёки қаттиғу юмшоқ каби кайфиятни сезмоқдур.

АҲМАЗ احمش нордон, форсийда ани турш дерлар. Туршак сўзишундан.

ИҲРОҚ احراق куйдурмоқ.

ИҲТИРОҚ احتراق куймоқ.

АҲДОҚ احداق бирлиги ҳадақ ва ҳадақа, бамаъноий кўзни қарочуғидур.

АҲАҚҚ احق сазоворроқ ва лойиқроқ.

ИҲТИКОК احتكاك тирнамоқ ва қашимоқ.

АҲВАЛ احول ғилай кўзликдур.

АҲЛИЛ احليل сийдукни чиқадурган тешиқдур, хоҳ эркак ва хоҳ хотун кишига бари бирдур. .

АҲМАРИ АҚТАМ احمر اتمе бамаъноий жуда тўқ қизилки, қароға мойил даражада бўлса.

ИҲТИЖОМ احتجاج қортуқ кўймоқ.

АҲМАРИ ҚОНИЙ احمر فاني холис қизилдурки, даражада ҳеч бир нав ранга мойил бўлмаса.

АҲМАРИ ВАРДИЙ احمر وردى тўқ қизилдурки, қизил гул рангида бўлур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЪЖАМА (Алиф ва Хо)

ИХСО اخسا ахта қилмоқ, яъни моягини олиб ташлаб, жимоъ (жинсий алоқа)дин маҳрум қилмоқдур.

ИХТИЛОЖ اختلاج бадан учмоқдурки, бир узв(аъзо)нинг терисини остида беирода андақ ҳаракат сезилмоқдин иборатдур ва аксар кўзнинг юқори тараф терисиди воқий бўлур.

ИХРОЖ اخراج чиқармоқ ва исҳол (сурги) қилмоқ.

АХЗ اخذ олмоқ.

АХТАР اختر ба маъноий юлдуздур ва яна бир фариштани номи-
дурки, оламда «омин, омин» деб юрар ва ҳар дуоики, ани оминига
тўғри келса мустажоб бўлур эмиш.

АХЗАР اخضر кўк ранги, ани форсийда сабз дерлар.

ИХТИСОР اختصار кўб маънони оз лафз бирлан тамом қилмоқдур-
ки, истилоҳи аҳли маъонийда мўътабар фазлдур ва ани зидди иқти-
сордурки, кўб лафз бирлан ҳам ҳануз маъно нотаом (касрат) бўлур.

АХРАС اخرس гунг (соқов).

АХАСС اخسن хосроқ.

АХМАС اخمن оёғни кафики, заминға тегиб турар.

ИХТИЛОТ اختلاط аралашмоқ ва табоҳ бўлмоқ.

АХЛОТ اخلاط бирлиги хилтдурки, андин мурод сафро, савдо, қон
ва балғамдур.

ИХТИРОЪ اختراع аввалда мисли бўлмаган нимарсани янги пай-
до қилмоқдур.

АХАФФ اخف энгилроқ. Мухаффафа - энгиллашган.

ИХТИНОҚ اختناق ҳалқум (томоқ)нинг бўғилмоғидур.

АХШАМ اخشم бамаъноий ҳидни билмайдургон одамдур.

ИХТИРОМ اختراء бамаъноий кесилмоқ ва узулмоқ.

ИХТИРОМИЙ اخترامى бамаъноий умри табиий тамом бўлмагон
ҳолда воқиб бўлгон ўлумдурки, табиий умрдин бир қисми бир саба-
бе бирлан мунқатиъ (кесилган) бўлуб қолгон кабидур. Ва юмшоқ Ҳо
билан эҳтиром баланд ҳурматдур.

ФАСЛИ АЛИФ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА (Алиф билан Дол)

ИДДАО ادعا еткузмоқ ва даъво қилмоқ ва ўқимоқ ва баён қилмоқ
маъносида ҳам келур.

АДНО ادنى яқинроқдурки, дунувдин муштақдур. Ва бамаъноий
ожиз ва хор ва забундурки, даноатдин муштақдур.

УДМАТ ادست ба маъноий кулрангдурки, оқ ила қародин мураккаб
(иборат)дур ва ани сумрат ҳам дерлар.

ИДРОФ ادوار тўкмоқ ва равон қилмоқ. Ва атиббо истилоҳларида бавл (сийдик)ни равон қилмоқ муроддур.

АДВОР ادوار бирлиги даврдурки, ба маънони айланмоқдур. Ва аҳли ҳайъат (юлдузшунослар) наздларида осмоннинг ҳаракати мурод бўлур. Аммо истилоҳи атиббода мурод умри табиийни ҳамма даражаларидур, чунки ҳамма ҳайвонни умри табиийсида тўрт давр бордур: даври намув ва нашув, даври таваққуф, даври инҳитоти бадан ва даври инҳитоти қуводур. Яъни, ўсмоқ даври ва тўхтамоқ даври ва баданни камаймоқ ва таназзул даври ва қувватларни таназзул давридур. Ва бунинг номини давр демоққа сабаб шулки, ҳайвон фано (йўқлик)дин вужудга келиб, охирда яна фанога етмоғи гўё бир даврдурки, мазкур тўрт хил ҳолат шул муҳлат ичида бўлур.

АДАҚҚ ادق энг мушқилроқ ва нозикроқ ва майдароқ ва юпқароқ маъниларида келур.

ИДРОК ادراك ҳавоси зоҳир (ташқи сезгилар) бирлан иҳсос (ҳис) қилмоқ мумкин бўлмаган маъонийни жузъийгани (ғоят майда маъноларни) топмоқдур.

ИДХОЛ ادخال дохил қилмоқ ва киргузмоқдур.

АДКАН ادكن кулранг, форсийда хокистарий ранг дерлар.

АДХИНА ادخنة бирлиги духон, тутундурки, форсийда дуд дерлар.

АДВИЙА ادويه бирлиги даво ва даво қилувчи.

УДРА ادرة мараз номи, бод ё рутубатни жамъ бўлмоғи бирлан хойа, яъни мойк ўз ҳажмидин катта бўлур, аммо дабба эрмас.

АДИЛЛА ادلة далилнинг кўплиги.

ФАСЛИ АЛИФ МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (Алиф ва Зол)

АЗО ادنى ва изо ранжитмоқ ва озор бермоқ. Озор ва ранж етказмоқ.

АЗКО اذك зийракроқ ва ҳушёрроқ, закийроқ маъносида.

АЗИЙЪАТ اذيت озор ва ранж тортмоқ.

ИЗХИР ادخر ба маънони гиёҳи давоийдурки, ани арабда тийби Макка ва тийб ул-ғариб, форсийда кўргиеҳ дерлар.

АЗФАР ادفر ўткур ҳидлик

ИЗКОР اذكار бамаъноий ёд бермоқ ва ёдиға солмоқдур. Аммо азкор зикрнинг кўплиги, ёдлаш, эслаш.

АЗҲОН اذنهان зеҳннинг кўплиги.

УЗН-УЗУН اذن اذن қулоқдурки, форсийда гўш дерлар.

ИЗН اذن рухсат ва буйруқ маъносиди.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Алиф ва Ре)

ИРТИҚО ارتقا баландға кўтарилмоқ.

ИРЖО ارجا умидвор қилмоқ.

ИРТИЖО ارتجا умид тутмоқ.

ИРХО ارخا суст қилмоқ.

АРДОЪ ارداء ба маъноий фасод ва ҳалок қиладурганроқ демак-дурки, радоат, фасоддин маъхуз (олингандур).

АРНАБ ارنب бамаъноий қўянд (қуён)дурки, ҳайвони маъруфдур ва ани форсийда харгўш дерлар.

ИРТИКОБ ارتكاب номашруъ ва гуноҳға шуруъ қилмоқ ва истилоҳи руф (эл орасиди) зиёда такаллуфлик ва машаққатлик ишға шуруъ қилмоқдур.

ИРОАТ اراتت кўрсатмоқ.

ИРОҲАТ اراحت роҳат бермоқ ва осойиш бермоқ.

ИРОҚАТ اراقت тўкмоқ ва оқизмоқ.

АРВОҲ ارواح малоиқа, фаришталар ва истилоҳи атиббоди руҳлардурки, тўрт нав бўлур: руҳи нафсоний, руҳи ҳайвоний, руҳи табиий ва руҳи Илоҳийдур. Аввалги уч нав руҳға ҳукамо қонилдурлар ва охиричи навиға аҳли шаръ (шариат аҳли) қонилдурлар.

АРМАД ارمد кўзи қизариб, ёши оқадурган одамдурки, рамадин муштақдур.

АРЗИЗ ارزيز қалъий (қалай).

АРУЗЗ - АРАЗЗ ارز ارز биринж (гуруч), галланинг маълум бир тури.

ИРТИЪОШ ارتعاش титрамоқдурки, форсийда ларзидан ва туркийда қалтирамоқ ҳам дерлар. Бу касал(лик) қўлға ва гарданға ориз бўлур.

АРЗ ارض Замин (Ер).

ИРТИБОТ ارتباط бир нимарсани бир нимарсаға банд қилмоқ ва боғламоқ. Ва тартиб.

ИРТИФОЪ ارتفع баландлик ва баланд бўлмоқ.

ИРТИШОФ ارتشف эммоқ ва сўрмоқ маъносида.

АРАҚ ارق бамаънойи уйқусизлик ва бедорликдур. Ва арақ бафатҳи авалайн ва қоф иккилантирса ингичкароқ ва суюқроқдур. Ва бамаънойи тиниқроқдурки, орқасидаги нимарсани кўринмоғига моний бўлмаса.

АРҚАМ ارقه мутлақ қаро ранглик нимарсадур, аммо қаро йилонга истемоли машҳурдур.

АРЗАН ارزن дарахтеки, ани шохидин асо қилурлар ва бағоят бақувват бўлур.

АРКОН ارکان рукидурки, жузви аъзамдур, яъни ҳар нимарсани вужудиға ва бақосиға ани энг каттароқ жузвини вужуди шартдурки, то ул жузв мавжуд бўлмаса ул нимарсани вужуди ва бақоси мумкин бўлмас. Масалан, иморатни, аркони тўрт тараф деворидурки, то девор бўлмаса иморат барпо бўлолмас. Аммо истилоҳи атиббода аркондин мурод аносири арбаъаки, ҳаво ва сув ва ўт ва туфроғдур. Ва тамоми мавжудотни вужуди шул тўрт унсурни таркибидин барподур. Ва аркони бадандин мурод ахлоти арбаъаки, сафро ва савдо ва қон ва балғамдурки, бадан шул тўрт хилтдин барподур.

АРНАБА ارنبه муаннаси арнабки, ба маънойи қўянд (қуён)дур.

УРБИЙЎА اريبه мол, сонининг энг юқори қисми бирлан закар (олат)ни мобайни (ўртаси)дур. Ва форсийда ани буни рон дерлар.

УРЖУВҲА ارجوحه бамаънойи аргимчоқдурки, гўдаклар бир арқонни ҳар икки учини бир дарахтга боғлаб, миёнасиға ўзлари ўлтуруб, ани бирлан икки тарафга гўё учуб ҳаракат қилурларки, камқувват ва серрутубат кишилар учун бағоят фойдалиқ ҳаракати риёзиййа (жисмоний машқ)дур.

АРБАЪАИ МУТАНОСИБА اربعة محتاسبه илми ҳисобда бир қоидадурки, ани бирлан бир номаълум нимарсани билинур ба ин тариқаки, биринчи ададни даражаси нисбатда иккинчи ададга қандоғ бўлса учунчи ададни нисбати тўртинчи адад учун ҳам шундоғ бўлур. Бас, биринчи адад ила тўртинчи ададнинг номини тарафайн дерлар. Ва иккинчи ила учинчи ададнинг номини васатайн дерлар. Бас, агар икки сўмға олти кило ун берилса ўнтўрт сўмға неча кило ун берилур, деб

киши сўраса, жавоб шулки, бу маҳалда васатайн маълум бўлуб, тарафайндин бири номаълум экан. Қоида шулки, васатайинни бир-бирига зарб қилиб, ҳосили зарбни маълум бўлгон тарафайнға тақсим қилинур. Бас, ҳар бир ададға неча адад тегса шул адад айни адади мажҳулдур масалан васатайинки, бири олти кило ва бири ўнтўрт сўмдур, $14 \times 6 = 84$ бўлди ва ани маълум тарафайинки, 2 сўм эрди анга тақсим қилдик $84 : 2 = 42$ бўлди. Маълум бўлдики, мазкур баҳода ўнтўрт сўмға 42 кило ун берилур экан. Ва агар тарафайн маълум бўлуб, васатайн бири мажҳул бўлса шунга қиёсдур (Оддий тенглама).

Аммо, истилоҳи атиббода арбаъаи мутаносибадин мурод ахлоти арбаъани (тўрт хилтни) даражайи миқдори ҳожати баданиййа ва тақозойи табиий мувофиқ ва лойиқ бўлмоғидурки, боиси намув (ўсиш) ва қудрат ва ҳофизи сиҳҳат (соғлиқни сақловчи) бўлур.

АРЗИЙЙА ارضيه мансуб ба арздурки, замин жинси демақдур. Масалан, шўр сув зарур ва ёмондур, зероки холис (соф) эрмас, балки ажзойи арзиййаға мухталитдур дерлар. Чунки, анга туз жавҳари ара-лашдурки, замин жинсидиндур.

АРОЗИЙ اراضى бирлиги арз, заминдур, чунончи аҳолининг бирлиги аҳл ва лаёлийнинг бирлиги лайл (тун) каби.

АРЗОНИЙ ارزاني лугати форсий, ба маънойи камбаҳолик ва қий-матбаҳоликни зидди экани маълумдур. Зидди қадрлик ва зиёда фозил демақдур. Ва Арздурки, Диёрбакир шаҳарларидин бир шаҳарни номидур ҳам Шероз шаҳридин уч тош узоғлиқда бир мавзёнинг номидур. Ва арзанға ёйи нисбат илҳоқ қилмоқда бир алиф зиёда қилмоқ қоидаи урфиййаки, нафсға нисбатни нафсоний ва руҳға нисбатни руҳоний демак каби арзанға нисбатни ҳам арзоний дерлар. Ҳақим Муҳаммад Акбар Арзоний ҳам Арзан шаҳарига мансубдурлар.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МЎЪЖАМА

(Алиф билан Зо)

АЗКО ازكي покроқ ва бамаънойи лаззатликроқ демақдур.

ИЗДИВОЖ ازدواج бир-бирига жуфтланмоқдурки, завж, яъни жуфтдин олинган. Яна бир санъатни номидурки, байтларни охири-

да икки адад лафзки, бир-бирига монанд ва ё икки лафзда бир маъни бошқа лафз ила такрор малфуз бўлур. Чунончи, шул байтда издивож қилунгондур:

Эй , зи лаъли оташинат дар дили гулнор нор,
Гайри дил бўрдан надори бути маккор кор.

ИЗДИЁД ازدياد зиёда бўлмоқ.

ИЗДИРОД ازدرداد йўқотмоқ, яъни оғиздаги нимарсани ўнгачга ўткизмоқдур.

АЗҲАР ازهر ҳаммадин равшанроқ демакдур.

АЗОҲИР ازاهير жамъи азҳордур ва азҳор жамъи заҳра, зуҳра, зуҳура ва зуҳара (бўлиб), тўрт тариқа иъроб (шакл) ила дуруст бўлуб, бамаъноий гулдурки, дарахт гули ва гиёҳ гулига шомилдур.

ИЗҲОР ازهار чирогни равшан қилмоқдурки, зуҳра ба маъноий равшандин муштақдур. Ва ситораи сайёрадин бирининг номи шул сабаб ила Зуҳрадурки, агарчи ҳаммадин равшанроғи Офтоб, сўнгра Ой бўлса ҳам аларни ўзларига махсус исмлари бўлғони учун Зуҳра юлдузига махсус бўлдики, ани туркийда Ёруғ Юлдуз дерлар. Ва фатҳали (а товушли) азҳор, аслида Зуҳра сўзининг кўплиги, гуллар демакдур.

АЗРАҚ ازرق бар вазни аҳмақ,кўб миқдор оқ бирлан андак нилрангни таркибидин ҳосил бўлгон сабз зангори рангдурки, феруза рангига яқин бўлур.

ИЗЛОҚ ازلاق бар вазни беҳроқ, тойдурмоқ. Ва мўйни тарошламоқ маъносида ҳам келур.

АЗМИНА ازمنه бар вазни ашриба, замон сўзининг кўплигидир.

ИЗОЛА ازاله бар вазни пиёла, узоқ қилмоқ ва йўқ қилмоқдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА (Алиф ва Син)

ИСТИРХО استرخاء ба маъноий суст бўлмоқ ва ўз жисмини сақламоқдин ожиз бўлмоқдур.

ИСТИСҚО استسقا ташна бўлмоқ. Аммо истилоҳи атиббода бир касалликни номидурки, жигарни ҳарорати бирлан доим ташна бўлур ва ҳарна қадар сув ичса касали зиёда бўлур ва ичган сувини жигар

жазб қилиб, қон ўрнига баданга тарқатиб турар ва баданда тараххул ва шиш пайдо бўлур.

ИСТИҚРО استقراء талош ва жустужу қилмоқдур.

ИСТИВО استوا рост ва тўғри бўлмоқ ва оҳанг қилмоқ ва бир нирмарсага даст ва қудрат топмоқ ва баробар бўлмоқ ва навжувонликнинг камолига етмоқдур. Аммо истилоҳи ҳукамода замин куррасини икки паллага баробар тақсимини эътибор қилмоқ учун замин атрофида чок каби фараз қилунгон чизиқ доиралардин бирини айтурлар. Чунончи, замин устидаги ҳадди васатидин тортилиб, Машриқдин Мағрибга етуб, андин замин ости бирлан яна Машриқга келиб, даври (айланиши)ни тамом қилмоқ ила гўё заминни икки палла шимолий ва жанубийга тақсим қилгон бир хат (чизиқ) доира фараз қилингондурки, ани хатти истиво (экватор чизиги) дерлар. Чунки, бу хат тўққизинчи осмонни икки палла шимолий ва жанубийга баробар тақсими учун фараз қилингон хатти муъаддил ун-наҳорига муҳозий ва баробар бўлуб, заминни марказидин қароғон тарқидирда ҳар икки хат чизиқ қабат бўлуб, гўё бир хат каби кўринар. Ва ҳам Офтоб хатти муъаддил ун-наҳорга тўғри келганда, албатта, хатти истивога тўғри келур. Ва ҳамма мамлакатларда кун ва тун узоғлиги баробар бўлур. Бинобарин бу хат (чизиқ)ни хатти истиво дерлар.

Яна қутби шимолийдин Мағрибга, андин қутби Жанубийга ва андин Машриқга ва андин яна қутби шимолийга келиб, даврини тамом қилгон ва ҳар икки қутбда хатти истивони кесиб ўтган бир хатти доира фараз қилингондурки, ани «доираи уфуқиййа» дерлар. Ва қутби шимолийдин замин усти бирлан қутби жанубийга бориб, андин замин ости бирлан яна қутби шимолийга келиб, даврини тамом қилгон ва хатти истивони заминнинг устида ва остида кесиб ўтган ва хатти уфуқиййани қутби шимолий ва жанубийда кесиб ўтган бир хатти доира фараз қилунгондурки, номини хатти меҳвар ва хатти минтақат ул-ақолим дерлар. (Меридиан чизиги.)

ИСТИЛО استيلاء бирор нарсага эга бўлмоқни талаб қилмоқдур. Ва мажозан маъносида ғалаба қилмоқ ҳам келур. Ва истилоҳи атиббода ба маънойи баданга касаллик таъсир қилиб, ҳолати табииййасидин тамом ўзга ва ғайри табиий ҳолатга киргизмоғи ва, инчунин, давони таъсири ҳам мариз (бемор)ни ҳолати маразиййасидин тамом ўзгарилиб, ҳолати сиҳҳиййа (соғлик ҳолати)га келтурмоғи муроддур.

ИСТИЙФО استيفاء ҳаммани тамом йиғиб, ўраб олмоқ.

ИСТИСНО استثناء ҳукмдин ажратмоқ ва қатордин чиқармоқ.

ИСТИЛҚО اسطقا орқани босиб, осмонга қараб ётмоқ.

АСБОБ اسباب бирлиги сабабдурки, бир нимарсани вужудига васила (восита) ва баҳона демақдур.

УСРУБ اسرب кўрғошиндурки, арабда расос дерлар.

ИСТИҚОМАТ استقامات маъноси рост ва тўғри бўлмоқдурки, каж ва мойилнинг зиддидур. Ва яна бир маконда доим турмоқ, мажозан бир шуғлга давом этмоқ ҳам келур.

ИСТИДОМАТ استدمات доимий ва ҳамишаликни хоҳламоқ.

ИСТИХОЛАТ استحالات маҳол ва номумкин бўлмоқ. Ва бамаънойи бир ҳолдин бошқа бир ҳолга ўзгарилмоқ.

ИСТИТОАТ استطاعت қудрат ва дастраслик.

ИСТ است мақъад (орқа)ни тешигидурки, луғати арабиййадур.

ИСТИЪЛОЖ استعلاج илож талабида бўлмоқ ва иложга саъй қилмоқ.

ИСФИДБОЖ اسفيداج шўрбоки, жўжа ва ёш эчки бола ва ё бузоқ гўшти каби тез ҳазм ва латиф гўштдин пишурғон ва баъзи сабзалар ва донлар, чунончи, исфанох ва қабоғ ва моши муқашшар ва арпан муқашшар кабилардин ҳам андак-андак солинғон бўлсаки, аларни таъми голиб бўлмаса. Ва яна иссиқ мизожлик ва муносиб даволардин кўшуб пиширулғон бўлса.

ИСФИДОЖ اسفيداج муъарраби сафида, яъни упадурки, ани форсийда сафида ва сафидоб дерлар.

ИСТИХРОЖ استخراج чиқармоқ.

УСРУНЖ اسرنج бамаънойи давойи маснуъики, қалъий (қалай) бирлан упани кўшуб, куйдуруб, оҳак каби пишилур ва ранги ҳам ранги қизил ва шингарф каби майда бўлур. Усранж бафатҳаи ро ҳам дерлар ва ҳиндлар сафандур дерлар.

ИСФАНЖ اسفنج бамаънойи пахтамонанд бир нимарсаидурки, шўр дарёни лабида, тошларни устида пайдо бўлур ва сувга солунса кўб миқдор сувни ўзига тортиб олур. Ва агар сиқилса тортган сувини батамом қайтарур. Ва ани урфда балут дерлар.(Мочалка.)

ИСФОНОХ اسفناخ бамаънойи сиёҳи машҳурдурки, баҳор фаслида ани ёғ бирлан бирён қилиб, танавул қилурлар. Ва луғати форсийдур ва туркийда ҳам шул исм билан жорийдур. Лекин ғалати омма ила исмалоқ лафзида машҳурдур.

АСВАД **اسود** бамаъноий қора ранглиқдур. Ва бамаъноий қаро йилон ҳам келур.

УСУД **اسود** жамъи асад, бамаъноий йўлбарслардур.

ИСТИНОД **استناد** бир одамга орқа қилмоқ ва суянмоқ ва паноҳ тортмоқ.

ИСТИЛЗОЗ **استلذذ** бамаъноий лаззат олмоқдур.

УСТУВОР **استوار** лугати форсий, бамаъноий маҳкам ва собит.

ИСТИҚРОР **استقرار** бамаъноий ором олмоқ ва собит турмоқ-дур.

ИСТИМРОР **استمرار** бамаъноий равон бўлмоқ ва ҳамиша бўлмоқ.

ИСТИКСОР **استكثر** бамаъноий кўб хоҳламоқ ва такрор қилмоқ.

ИСТИБСОР **استبصار** бамаъноий кўрмоқга толиб бўлмоқ ва мажозан аниқ билмоқдур.

ИСТИТОР **استار** бамаъноий пардага ўранмоқдур.

УСҒУР **اسغر** хорпушт, яъни типратикандур.

АСОС **اساس** асл ва бунёд ва илдиздур.

ИСТИНБОТ **استنباط** бар вазни истихроҷ, бамаъноий чиқармоқ ва кўкармоқдур. (Наботот сўзидан.)

УСБУЪ **اسبوع** бамаъноий ҳафта, яъни етти кундур ва гоҳи етти йил мурад бўлур. Чунончи, болаларга илм таълим бермоқ вақти олти ёшга тўлуб, етти ёш даврида бўлмоғига ҳадиси шариф вориддур. Ва усбуъни собуъ ҳам дерлар, чунончи, ҳадиси шарифда: (Аллимус-с-сибёна-с-салота ва ҳум абноу собуъ, яъни «болаларни етти ёшдан намозга ўргатинглар).

ИСТИНҚОЪ **استنقاع** қуруқ меваларни сувга ивитиб, қўл бирлан эзиб, ширасини олмоқдур.

ИСТИМОЪ **استمتع** эшитмоқ ва қулоқ солмоқ.

ИСТИФРОҒ **استفراغ** форигликни хоҳламоқ. Аммо истилоҳи атиб-бода бадандин ахлотни чиқармоқдур, хоҳ батариқай фасд, хоҳ батариқай қай, хоҳ батариқай исҳол (сурғи) бўлса.

ИСТИТЛОҚ **استطلاق** банддин бўшатмоқ ва аксар табиатни (ични) равон қилмоқдин киноядур.

ИСТИНШОҚ **استنشاق** сув ёки ҳаво ёки давони бурунга нафас бирлан тортмоқдур.

ИСТИМСОК **استمصاڪ** чангал урмоқ ва тут-моқдур. Аммо истилоҳи атиббода исҳол воқия бўлуб турғон кишини исҳолини тўхтатмоқдин киноядур.

ИСПАРАК اسپرک гиёҳи маш-хурдурки, гули сариқ бўлур ва бўёв учун мустаъмалдур.

ИСПАҒУЛ اسپغول луғати форсийда бамаънойи бир гиёҳдурки, тухми реза ва шакли буғдой шаклида, бир тарафи ёриқ бўлур.

ИСҲОЛ اسهال даво бирлан ични равон қилмоқдур(сурги).

ИСТИДЛОЛ استدلال далил кўрсатмоқ ва далил талаб қилмоқ.

АСФАЛ اسفل энг пастдур ва ани жамъи асофил келур.

ИСТИЙСОЛ استيصال илдизи билан суғуриб олмоқ. Ва мажозан тамоm қилмоқ ва остида қолдирмаслик маъносида келур.

ИСТИХҲОМ استحمام ҳаммомға тушмоқ.

ИСФАРҒАМ ва **ИСПАРҒАМ** ва **ИСФАРТАМ** اسفرغم و اسپرغم و اسفرطه бамаънойи шоҳисфарами форсийдур, арабий ва форсий ва туркийда муштарак исми райҳондур.

АСЛАМ اسلمе кўлни тирсагида ҳаммадин пай тарафда қўлтуғни муқобилида воқий бўлгон томурни номидурки, ани ибтий ҳам дерлар. Чунки, буни устида ва атрофида пай ва шараён бўлмаи қон олмоқда баъзи хавфу хатардин саломатроқ бўлгони учун аслам дерларки, саломатроқ демақдур. Ва кўлтиқга муқобил ва ҳам кўлтиғ воситаси бирлан фақат тандин келгон ва бошдин келғувчи томурларга мураккаб бўлмағони учун ибтий ҳам дерларки, бамаънойи кўлтиқ томурни демақдур.

УСАЙЛАМ اسيله сийғаи тасғир аслам (аслам сўзининг кичрайтирилган шакли)дур ва томурки, кўлни кафини орқасида жимжилоқ бирлан ани ёнидаги панжани миёнасиға тўғри ва панжани илдизин баландроқда зоҳир бўлур. Ва зоти мазкур аслам томурини ниҳояси ва гўё думидур ва ҳам атрофи пай ва шараёндин холидур. Бинобарин, ани усайлам дерлар.

ИСҲОЛ УД-ДАМ اسهال الدم ичдин қон ўтмоқ.

АСҚОМ اسقلمе бирлиги сақам, беморликлар демақдур.

ИСТИШМОМ استحمام бамаънойи ҳидламоқдур.

АСТАРВАН استرون туғмайдурган хотун демақдур.

АСНОН اسنان йиллар демақдурки, бирлиги син, яъни йилдур. Ва син тиш маъносида ҳам келур.

АСОРУН اسارون бир гиёҳнинг илдизидурки, сариқ, губорнок ранглик ва пургирих ва андак тундроқ ва хушбўйдур (Ўзбек тилида туёқўт дейилади).

ИСТИҲОЗИ استحاضه хотун кишини фаржи (жинсий аъзоси)дин ғайри табиий ва бир иллат ила жорий бўлгон хилофи одат қондур. Ва одат қонини ҳайз дерлар ва таваллуд қонини нифос дерларки, бу иккиси табиийдур.

ИСТИҲОЛА استحاله бир ҳолатдин бир бошқа ҳолатга ўзгарилмоқ.

ИСТИФОДА استفادة фойдаланмоқ.

АСРОРИ МАКТУМА اسرار مکتومه дилда яшириб сақланадурган сирлар демакдур. Чунки, даволарда баъзи хосиятлар баъзи табибга кашф бўлгондурки, ажиб ут-таъсир (таъсири ажойиб)дур. Ва кимёвий жиҳатлардин ғариб хосиятлари зоҳир бўлгондур, лекин ани баъзи ноаҳил кишига маълум қилинса, балки сабаби фасод бўлур. Бинобарин авомдин махфий сақланур ва баъзи бухл (бахиллик) ила ҳам махфий тутарлар ва шундоғ нимарсани «асрори мактума» дерлар.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (Алиф билан Шин)

ИШТИҲО اشتها орзу қилмоқ. Аммо, форсийлар фақат таомни орзу қилмоқ учун истеъмол қилурлар.

АШЁ اشيا бирлиги шайдурки, нимарсалар демакдур.

АШҲАБ اشهب оқ бирлан қародин мураккаб бўлгон рангдурки, ани оқи қаросига кўб ғолиб бўлса. Фараси ашҳаб деб туркий истилоҳича бир отни айтилулки, ани қаро мўйидин оқ мўйи кўб ғолиб бўлур. Ва туркийлар бу рангни кўк деб таъбир қилурлар. Ва ашҳаб лафзи аксар вақт анбарни сифатига мустаъмал бўлур, зероки анбари ашҳаб-анбари кашкош ва анбари ҳабашийларга нисбатан кўб яхши бўлур. Бинобарин, қайд ила кўб зикр қилинур.

ИШОРОТ اشارات ишоратлар демакдур. Ва бир китобнинг номи-дурки, шайх Абу Али ибн Сино раҳматуллоҳи алайҳ илми ҳикмат мавзуида тасниф қилгондурлар.

АШАЖЖ اشج боши ёрилгон одам демакдур.

АШБОҲ اشباه таналар ва жисмлардурки, бирлиги шабҳ, жисм ва танадур ва узоғ масофадин фақат жисми кўринуб, лекин ким ва нима эканини эҳсос қилиб бўлмаса ани ҳам шабҳ дерлар.

ИШТИДОД اشتداد шиддатланмоқ ва зўрланмоқдур ва гоҳи ишти-дод бир нимарсани камолидин ҳам мурод бўлур.

- АШАДД** اشدد шиддатликроқ ва зўрроқ демақдур.
- ИШЪОР** اشعار ишорат бирлан огоҳ қилмоқдур. Ашъор اشعار байтлардурки, бирлиги шеърдур.
- АШҚАР** اشقر қизил рангеки, андак сариглиқ ҳам қароликға мойил бўлса. Ва ани туркийда қўнғур дерлар. Ва агар саригликға мойиллиги жуда кам бўлса, ани туркийда туруғ дерлар.
- АШЖОР** اشجار бирлиги шажарки, дарахтзор.
- ИШТИРОТ** اشتراط шарт қилмоқдур.
- АШРАФ** اشرف баландроқ даражалик ва воқифроқ демақдур.
- ИШРОҚ** اشراق бамаънойи ялтирамоқ ва равшан бўлмоқдур. Ва офтоб чиқгондин сўнгги вақтдур ва офтобни нури бирлан равшан бўлгон замондур. (Тасаввуфда кўнгил нурланмоғи.)
- ИШТИБОК** اشتباك бир-бирини ичига кириб ўрашмоқ ва тўқулмоқдур.
- ИШТИРОК** اشتراك бир ишда шерик бўлмоқдур.
- АШКОЛ** اشكال жамъи шаклдурки, сувратлар демақдур Аммо ишкол бакасраи аввал қийинликдур.
- ИШТИЪОЛ** اشتغال оловнинг шуъла бермоғидур. Аммо, истилоҳда шиддатлик иситма чиқармоқ.
- ИШТИГОЛ** اشتغال машғул бўлмоқ ва таважжуҳ қилмоқдур.
- АШҲАЛ** اشهل қаро рангки, андак сариг рангға мойилроқ бўлса.
- ИШТИМОЛ** اشتمال ҳаммани ўз ичига ўраб олмоқдур.
- ИШМОМ** اشمام ҳидламоқ.
- УШНОН** اشنان шўра ўтдур.
- АШРИБА** اشربه ичиладургон суюқ нимарсалардурки, бирлиги шарбатдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-С-СОД ИЛ-МУҲМАЛА (Алиф билан Сод)

- АСИҲҲО** اصحا жамъи саҳиҳдурки, тани соғ кишилардур.
- АСҲАБ** اصهب қизил рангеки, оқға мойилроқ бўлса.
- АСЛОБ** اصلاب жамъи сўлб, орқа устухонидурки, анда эрларни манийлари ва ани авъиййаси бўлгон томур бўлур ва мазкур томурни ҳам номи сўлбдурки, қавлуҳу таъоло: Биз сизларга жон томирингиз-

дан ҳам яқинроқдирмиз оятидин мурод шул томурдур. Ва шул муносабат бирлан ато ва боболарни ҳам аслоб дерлар.

АСВАБ اصوب савоброқ ва яхшироқ демақдур.

АСВОТ اصوات бирлиги савт, овозлар маъносида.

ИСТИЛОҲ اصطلاح сулҳ қилмоқ, валекин лафзи истилоҳни маънойи истилоҳийси ҳам бир жамоа ва қавми иттифоқи бирлан бир лафз ўзини маънойи луғавийсидин бошқа яна бир маънога далолат қилмоққа қарор қилунмоғидурки, бу иттифоқ ҳам гўё сулҳдур.

ИСРОР اصرار бар вазни иқрор, ўз фикрида собит бўлмоқ ва бошқаларнинг манъ этувини қабул қилмасликдур.

АСФАР اصغر кичикроқдур ва ани жамъи асоғирдур.

АСФАР اصغر сариф рангдурки, форсийда зард дерлар.

АСЛ УС-СУС اصل السوس сучук миянинг илдизи.

АСОБИЪ اصابع бирлиги исбаъ, бамаънойи панжалар де-мақдур.

ИСБАЪ اصبع панжа.

АСБОФ اصباغ ранглар демақдурки, бирлиги сибғ рангдур.

АСНОФ اصناف бамаънойи қисмлар демақдурки, асноф бирлиги синф, гуруҳ маъносида.

АСАФ اصف кабар гиёҳининг мевасидурки, ани туркийда ковил дерлар.

ИСТИКОК اصطكاك икки адад қаттиғжисмлиқ нимарсани бир-бирига урмоқдин ҳосил бўлгон овоздур.

АСЛ اصل табиатда бир илдизки, форсийда бих дерлар. Ва насаб маъносида. Ва жавҳари нафсдурки, модда ва унсурдин иборатдур.

УСУЛ اصول илдизлар демақдурки, бирлиги асл, бамаънойи илдиздур.

АСАММ اصم кар, овоз эшитолмайдурган одам демақдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА (Алиф билан Зод)

ИЗТИРОБ اضطراب халал топмоқ ва паришонҳол бўлмоқ ва шошмоқ ва титрамоқ ва питирламоқ маъноларига мустаъмалдур.

ИЗОАТ اضافات равшан қилмоқ.

ИЗОЪАТ اضعت зойиъ ва нобуд қилмоқдур.

ИЗОФАТ اضافت бир нимарсани бир нимарсаға нисбат бермоқдур.
АЗДОД اعداد زيد нимарсалар демақдур.
ИЗРОР اضرار бар вазни иқрор, бамаънойи зарар еткурмоқдур.
ИЗТИРОР اضطراب чорасиз ва беихтиёр қолмоқдур.
АЗЛОЪ اضلاع ён биқинлар демақдур, бирлиги заль, биқин. Ва аҳли ҳандаса истилоҳида мутлақ ён ва атроф мурод бўлур.
ИЗТИЖОЪ اضطجاع ён ва биқинни босиб ётмоқдур.
ИЗЪОФ اضعاف икки ҳиссаға кўпайтирмоқдур. Аммо азъоф би-л-фатҳа икки ҳисса бўлгонлардур.
АЗЪАФ اضعف заифроқ ва камқувватроқдур.
ИЗЛОЛ اضلال йўлдин озмоқ, адашув.
АЗФОСУ АҲЛОМ اضعاف احلام паришон тушларки, таъбирға лойиқ эрмас демақдур.
ИЗОФА اضافة бир нимарсани бир нимарсаға қўшмоқ ва бир сўзни бир сўзға қўшмоқдур.
АЗМИДА اضمده зимодлар демақдурки, бирлиги зимоддур ва зимод давоики қивоми суюқроқ хамирдек, сайлондин ожиз даражада бўлуб, зоҳири баданға истеъмол қилинса, масалан, марҳам ва ҳино каби.
ИЗОФИЙ اضافي бир нимарсаға нисбатан тафовутлик демақдур, чунончи, мис беқадр ва кумуш қадрлик демақдур. Кумушни қадри мисға нисбатандур ва илло тиллоға нисбатан кумуш камқадрдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎҲМАЛА (Алиф билан То)

АТИББО اطبا табиблар.
ИТФО اطفاء ўчирмоқ, яъни олов чироғни ёнишдин тўхтатмоқдур. Ва истилоҳи атиббода ҳароратни ва сафро ва қоннинг галаёнининг таскини муроддур.
ИТНОБ اطناب сўзни дароз қилмоқ ва муддаонинг исботи учун эҳтирос бирлан талош қилмоқдур.
АТЙАБ اطيب хўшбўйроқ ва покизароқ. Таййиба сўзидан.
ИТОЛАТ اطالت гапни узун қилмоқ.
ИТРОҲ اطراح ташламоқ.

ИТРОД اطراد ҳайдамоқ ва қочирмоқ. Аммо иттирод бўлса ишни ривожлик ва бирини сўнггидин яна бири тўғри ва мувофиқ келмоғи маъносини билдиради.

ИТРОЗ اطراز нақш қилмоқ ва иттироз нақш қилмоқ ва нақш бўлмоқ келурки, давомли ва бўлишли феъл.

АТЛАС اطلس танган хом, яъни бенақшдур. Ва аҳли ҳандаса истилоҳларида оролсиз денгиз муроддурки, нақшдин ҳолий танга каби қуруғликдин холий денгиз демақдур. Ва ани Баҳри Атлас дерлар. Аммо истилоҳи ҳукамода атлас деб тўққизинчи осмонни айтурлар. Чунки бу осмон нақшдин холий танга каби юлдуздин ҳолийдур. (Газламада, аксинча, жилоли маъносида).

УТРУШ اطروش қулоғи кар одам.

ИТТИЛОЪ اطلاع хабардор бўлмоқ.

АТРОФ اطراف бирлиги тарафдурки, тўгарак демақдур. Ва истилоҳи атиббода атрофдин мурод қўл ва оёқлардурки, тананинг атрофида гўё шох каби шўъбалардур.

ИТЛОҚ اطلاق банддин бўшатмоқ ва озод қилмоқ ва очмоқ ва ични равон қилмоқ маъниларида келур.

ИТРИФУЛ اطريفل муъарраби трипиҳли ҳиндийдурки, уч навадин мураккаб давонинг номидур. Чунки «три» ҳинд луғатида уч ададнинг номидур ва пиҳл мевадур. Ва бу даво ҳалила ва балила ва омаладин мураккабдур. Бинобарин, атиббойи ҳинд анга трипиҳл ном бергандурлар. Андин араблар таъриб қилиб, итрифул ном бердилар.

АТФОЛ اطفال бирлиги тифл, гўдак болалар.

ИТМИНОН اطمينان дилға ором ила тасдиқ ва қаноат ҳосил бўлмоқдур. (Таманно ҳам шу маънода - ред)

АТРИЙА اضربه луғати арабиййадур ва форсийда оши орд ва оши ришта ва оши угро дерлар. Ва тариқаси ҳар навда бўлуб, мутлақ исми ун ошидур.

АТЪИМА اضمه бирлиги таом, атъима анинг кўплиги

АТЛИЙА اطلبه бар вазни атъима, бирлиги тило, суяқ ва сайёл давони зоҳири баданға суртмоқдур. Ва мажозан мазкур суртиладурган давони айтилур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ЪАЙН ИЛ-МУҲМАЛА (Алиф билан Айн)

ИЪЙО اعيا ҳаракат қилиб чарчамоқ ва чарчатмоқдурки, давомли ва бўлишли маъноға моликдир.

АЪЗО اعضا узвнинг жамъидурки, бадандин бир қисми демакдур.

ИЪТО اعطا ато ва бахшиш қилмоқ.

ИЪТИЛО اعتلا баланд бўлмоқ.

ИЪЛО اعلا баланд қилмоқ ва ҳурмат қилмоқ.

АЪЛО اعلا ҳаммадин баландроқ демакдур, хоҳ макони баландроқ ва хоҳ қадри ва сифати баландроқ бўлса, баробар мустаъмалдур.

АЪМО اعنى кўр одам демакдур.

ИЪРОБ اعراب равшан ва маълум қилмоқ. Ва мажозан ҳарфларики, ҳаракатиға ишорат учун қўйулгон забар ва зерларни ҳам иъроб дерларки, аслда булар олати иъроб ёки худи муиърибдур, токи маъноий муқтарийани равшан билдурар ва галатдин эмин қилур. Ва аъроба اعرابه ба фатҳаи аввал жамъки, саҳронишин араблар демакдур. (бирлиги - аъробий.)

АЪШОБ اعشاب ҳўл гиёҳлар демакдур.

ИЪВИЖОЖ اعوجاج каж ва эгри бўлмоқ.

АЪРАЖ اعرج оқсоқ маъносида.

ЭЪТИДОД اعتداد эътибор ва адад-ламоқ, яъни санамоқдур.

АЪДОД اعداد ададнинг кўплиги. Вазъодод اعداد би-л-қасра омода ва тайёр қилмоқдур.

ЭЪТИМОД اعتماد орқа бирлан суянмоқдур. Ва мажозан кимгадир ишонмоқ ва эътибор қилмоқ ҳам келур.

ЭЪТИЁД اعتياد қайтиб келмоқ. Ва одат қилмоқ.

ИЪСОР اعصار мева ё бошқа нарсани сиқиб сув ё шира чиқармоқдур, масалан, кунжудни сиқиб, ёғини чиқармоқ ва анорни сиқиб, сувини чиқармоқ иъсордур.

АЪВАР اعور бир кўзлик одамдур. Ва мажозан пўкон (кўричак)ни ҳам аъвар дерларки, ани мадхали (кириши) ва махражи (чиқиши) фақат бир тешукдур. Бир кўз демакға муносибдур.

АЪМАШ اعش бир иллат сабаби бирлан доим кўзидан ёш оқадурган одам.

АЪРОЗ اعراض аразнинг жамъи, жавҳарга ариз бўлгон кайфиятдур. Масалан, ранг ва шакл кабидурки, жавҳари модда мавжуд бўлмаса бу кайфиятлар ҳам ўзлари мавжуд бўлмаслар. Ва беморликлар маъносида ҳам келур.

Аммо, истилоҳи атиббода бир иллат маркази бошқа бир марказни сабаби бирлан пайдо бўлса, масалан, ярақон касали жигарни шишгани ва савдо пайдо қилгон сабаби ариз бўлгони ва ҳарорат хилтни уфунатидин пайдо бўлгони каби. Ва инчунин аърози нафсоний зоҳирда воқия бўлгондин нафс асарланмоғи сабабидин пайдо бўлурки, воқияни матлуб ва манфурлик эътибори ила анга руҳ ва қуввати нафсонийнинг таважухидин пайдо бўлуб, матлуб ва манфурлик даражаси эътибори ила олти қисм бўлур. Масалан, фараҳ ва фазаъ ва ғам ва ҳамм ва ғазаб ва хижлар аърози нафсонийдур.

ЭЪТИРОЗ اعتراض муқобала учун бир одамга яқин келмоқ ва ўртага кириб, кўринмоқга моний ва ҳойил бўлмоқдур. Ва мажозан бир кишини(нг) фикрига ва даъвосини (нг)субутига монез бўлмоқдур.

ЭЪТИРОФ اعتراف танимоқ, тан олмоқ, ўз хатосини иқрор қилмоқдур.

АЪНОҚ اعناق жамъи унуқ, гардандурки, туркийда бўйун ҳам дерлар. Ва истилоҳда гоҳи устихони гардан мурод бўлурки, етти адад бўғум устихондин иборатдур.

АЪДАЛ اعدل энг лойиқроқдурки, миқдори мақсуддин ҳаргиз кам ва зиёдлиги бўлмаса. Ва мазлумни додиға етадургонроқ яъни одилроқ демақдур.

ЭЪТИДОЛ اعتدال ўртача даражалик бўлмоқ, масалан, совуғлик ва ҳўл ва қуруғликда меъёрида бўлмоқдур.

ЭЪТИҚОЛ اعتقال банд қилмоқ ва боғламоқ. Ва истилоҳи атиббода табиатни(нг) қабз бўлмоғидур.

АЪЗАМ اعظم энг катта ва ани жамъи аъозимдур.

АЪРОЗИ НАФСОНИЙЙА اعراض نفسانية олти нав кайфийятки, хорижда воқия бўлгон воқияни таъсири сабабдин нафсга ориз бўлур. Масалан, ғам ва ҳамм ва фараҳ ва фазаъ ва ғазаб ва хижлдур.

АЪНИ اعنى қасд қилурман ва хоҳларман демақдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪЛА-Л-ҒАЙН ИЛ-МУЎЖАМА (Алиф билан Ғайн)

ИҒТИЗО اغتنا физо қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода андин му-
род жавҳари физони баданға етиб, жузви бадан бўлмоғидур.

АҒЛАБ اغلب голиброқдур.

АҒБАР اغبر губор бирлан олуда демақдур. Аммо, истилоҳда туп-
роқ ранглик нимарса муроддур.

ИҒЛОЛ اغلال бамаънойи ғалат қилмоқ ва ғалат қилдур-моқдур.
Ва ағлот اغلاط би-л-фатҳа ғалатлардур.

АҒЛОЗ اغلاظ дағал ва қалин ва ғализроқ

ИҒРОҚ ВА ТАҒРИҚ اغراق و تغريق бамаънойи ғарқ қилмоқ. Ва
бамаънойи муболаға қилмоқдур.

АҒСОН اغصان дарахтни шохидур.

АҒЗИЙА اغذيه физонинг жамъи, бавоситаи ҳазм баданға қўши-
луб, жузви бадан бўлур.

АҒШИЙА اغشيه гишонинг жамъидурки, пардадур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ФО (Алиф билан Фо)

ИФНО افنا йўқ қилмоқ, фано сўзидан.

АФЗО افزا зиёда қилғувчидурки, луғати форсийдур.

АФЪО افعى қора йилон демақдур, заҳари зўр бўлур.

ИФШО افشى фош ва ошкоро ва зоҳир қилмоқ-дур.

ИФТИРО افترا бўҳтон, туҳмат.

ИФОЗАТ افاضت бамаънойи файз еткурмоқ ва кўб яхшилик еткур-
моқ ва тўлдирмоқ.

ИФОҚАТ افقت беҳушликдин ҳушға келмоқ ва мажозан бемор-
ликдин сиҳҳатланмоқдур.

АФРОД افراد фарднинг жамъидурки, танҳо ва танҳолар демақ-
дур.

ИФТИҚОР افقتار ҳожатмандлик ва хору ожизлик, фақр сўзидан.

АФКОР افكار луғати арабийда ва форсийда фикрнинг кўплиги, ва
афгор мажруҳ ва нотавонликдур.

ИФСОД افساد фосид қилмоқдур.

ИФРОТ افراط ҳаддин ўтмоқ ва зиёдалиқ қилмоқдур. Тасаввуфда тўлиб тошмоқ.

УФУҚ افق заминдин кўринишга нисбатан осмонни атрофидур.-
Жамъи-офоқ

АФВОҲ УЛ-УРУҚ افواه العروق томурларнинг оғизлари демакдур ва ул шундин иборатдур: бадан шараён томури ила варид томури ҳар иккиси бир-бирига мутавозий ва ҳамроҳ бўлуб, кўб адад шохларга ва шохлардин яна шохларга ажрашиб, баданга таралурлар. Ва энг ниҳоят учлари кўзга кўринмас даражалиқ жуда танг тешук бўлурки, бадан ҳожати учун андин хўб латиф қон баданга сингиб ўтиб турар ва зиёдаси ва ғализроғи то латофат ҳосил қилгон вақтигача шараён тешугидин чиқиб, варид тешугиға кирар ва андин ўпкаға келиб, нафас воситаси бирлан ани бухороти духониялари хорижға чиқиб, хориждин совуғ ҳавойи насим бирлан ани зиёда ҳарорати камайиб, мўътадил бўлгондин сўнг, дилға кириб, андин яна шараён воситаси бирлан баданга таралиб турарки, даврон уд-дам (қон айла ниши) шундин иборатдур. Ва қон ўтмақ учун мазкур ҳар икки томурни(нг) тешуклари бир-бирига кўб яқин ва рўбару яратилгондурки, афвоҳ ул-уруқ шул тешуклардур ҳам шул томурларни ҳамма атрофларида бағоят танг (тор) масом (тешиқ)лари бордурки, мажозан ани ҳам афвоҳ ул-уруқ дерлар.

АФЛОК افلاك фалакнинг жамъидурки, осмондур ва адади тўққуз қабатдур. Лекин лисони шаръда биринчидин то еттинчи қабатиғача номини само дерлар. Аммо саккизинчи қабатини Курси ва тўққизинчи қабатини Арш деб зикр қилинур.

ИФЗОЛ افصال бамаънойи зиёда қилмоқ. Ва яхшилик қилмоқ, фазл кўрсатмоқдур.

ИФҲОМ افحام ҳужжат ва далил бирлан енгмоқ ва хоумуш қилмоқ, (фаҳм сўзидан).

АФСАНТИН افستين гиёҳедурки, ани турк луғатида эрмон дерлар.

ИФОДА افاده фоида еткузмоқдур.

ИФОЗА افاضه файз еткузмоқ ва яхшилик еткузмоқ ва зоҳири баданга текис сув еткурмоқ ва тўлдурмоқ маъноларига мустаъмалдур.

ИФОҚА افاقه беҳушлиқдин ҳушёр бўлмоқдур.

АФОВИЙА افويه хушбўй доруларки, андин таркиб қилмоқ бир-

лан таом ва шаробни хушбўй қилинур. Масалан, дорчиний ва ҳил ва қаранфул ва кабобаи Чиний ва заъфарон каби хушбўйларни исми жинсларидур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ҚОФ (Алиф билан Қоф)

ИҚТИДО اقتدا издошлик, пайравлик қилмоқ, эргашмоқдур.

АҚРИБО اقربا жамъи қариб, бамаъноий яқиндурки, яқинлар ва хешлар демақдур.

АҚСО اقصى жамъи қисо, четлар ва атроф ва бурчаклардур ҳам жамъи қусонинг узоғликлар демақдур. Узоғроқ демақдурки, исми тафзилдур. Ва Масжиди Ақсо шул маънидурки, Ҳазрати Довуд алай-ҳис салом Қуддуси Шарифда шаҳардин узоқроғ жойга бино қилгон эрдилар. Бинобарин, Масжиди Ақсо бўлдики, узоқроғ масжид эрди ва ани Байт ул-Муқаддас ҳам дерлар ва яҳудийларни(нг) қибласидур.

ИҚЛИМИЁ اقلিয়া тилла ва кумушни эритганда ажраган чирки-дур.

АҚВО اقوى қувватнинг жамъидурки, қувватлар демақдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод қуввати нафсонийа ва қуввати ҳай-вонийа ва қуввати табиийа ва қуввати ғаризийаадур.

АҚВИЁ اقويا қавийнинг жамъи, бамаъноий бақувватлар демақ-дур.

ИҚТИЗО اقتضا тақозо қилмоқ ва орзу қилмоқ.

АҚРАБ اقرب яқинроқдур. Ва ақориб ани(нг) жамъидур.

ИҚТИРОБ اقتراب яқин келмоқдур. Қарийб сўзидан.

ИҚОМАТ اقامت бир жойда барқарор турмоқ ва ва барпо ва рост турмоқ ва жамоатни намозга огоҳ қилмоқ учун такбир айтмоқни ҳам мажозан иқомат дерларки, жамоатни барпо (оёққа) турмоқлариға бо-исдур.

АҚБАҲ اقباح ямонроқдур. Қабих сўзидан.

ИҚШИЪРОР اقشعرار бадан уйушмоқ ва бадан мўйлари тик ва қойим бўлмоқдурки, хорижий совуғ ҳавони таъсиридин ҳодис бўлур.

ИҚТИСОР اقتصار кўтоҳ ва қисқалик қилмоқ ва бир нимарсаға тўхтамоқдур. Ва аҳли маъоний истилоҳларида сўзни лафзи кўб ва маъносини кам қилиб сўзламоқдур.

АҚТОР اقطاع атроф ва гўшалардурки қутрнинг, жамъи . Ва қатрлардур.

ИҚТ ВА ИҚИТ اقطاع و اقطو қурутки, қатиқ ва сузмани(нг) қурутилғонидур.

АҚТАЪ ВА ИҚТАЪ اقطع кесулғон нимарса демақдур. Ва истилоҳда қўли ёки аёғи каби бир узви кесулғон одам муроддур.

АҚАЛЛ اقل исми тафзили қалилки, энг кам жуда оз демақдур.

АҚСОМ اقسام қисминг жамъи , ҳисса-лар демақдур.

ИҚДОМ اقدام бир ишга ҳаммадин бурунроқ шуруъ қилмоқдур. Ва олдин бормоқдур. Ва ақдомки, ба фатҳан аввал, қадамлардурки, қадамнинг жамъидур.

ИҚЛИМ اقليم ер юзини(нг) ободонидин етти ҳиссасини(нг) ҳар бир ҳиссасидурки, мажмуъи етти иқлим бўлур. Ва иқлимларнинг бўйи Машриқ тараф денгиздин бошланиб, Мағриб тараф денгизга етиб тамом бўлур. Ва биринчи иқлим заминни ўрта нуқтасидин бошланур. Ва еттинчи иқлим Қутби шимолий тарафдур. Бас, биринчи иқлим ҳаммадин иссиғ ҳаволик иқлимдурки, Офтобга яқиндур. Ва еттинчи иқлим ҳаммадин совуғдурки, офтобдин узоғдур. Ва бошқалари ҳам шул қиёсда тафовутликдурлар. Ва иқлимни жамъи ақолимдур.

АҚТАМ اتمе қаро рангеки, қизилга мойилроқдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-КОФ

(Алиф билан Коф)

ИКТИФО اکتفا бас қилмоқ ва кифояланмоқдур.

ИКТИСОБ اکتساب сазъ бирлан касб этмоқ, ҳосил қилмоқдур.

ИКБОБ اکیاب юзи бирлан йиқитмоқ ва юз бирлан йиқилмоқдур.

ИКСОР اکتار кўб сўзламоқ ва кўб истеъмол қилмоқ.

ИКСИР اکسير сеҳрли кимиё демақдур.

АКОРИЪ اکرع қўйни ва ҳўкузни(нг) пойчалари демақдурки, суюқ қонни қўюлтирмоқда ани пишируб, гўштини ва шўрбосини истеъмол қилмоқ ажиб ул-асардур.

АКХАЛ اکلل кўзиға сурма тортқон одам ва мажозан аслда мижгони кўкарган (ўсган) маҳали қаро бўлғон одам демақдур. Лекин ис-

тилоҳи атиббода бир варид томурини(нг) номидурки, сарору ила бослиқ томурини(нг) ўртасида воқийдур. Ва ани форсийда ҳафтандом дерлар.

ИКТИҲОЛ اکتحال сурма қўймоқдур. Ва истилоҳи атиббода ҳар давоики, сурма каби майдалаб, ани мил бирлан кўзга тортмоқни иктиҳол дерлар.

АККОЛ اکال луғатда хўранда ва кўб ейдургон демақдур. Аммо истилоҳи атиббода ҳар давоики, ани яраға қўйганда ҳаром этини тез зойил қилур бўлса ани аккол дерлар. Масалан, анзурут каби. Ва, инчунин, ҳар уфунати саммилеки, ўз таъсири ила покиза гўштни тез фосид ва нобуд қилур бўлса ани ҳам аккол дерлар.

АКМАЛ اکمل комилроқ ва етукроқ демақдур.

ИКМОЛ اکمال камолға еткурмоқ ва тамом ва бенуқсон қилмоқдур.

АКМА اکمه анодин туғма кўрдур.

АКЛА اکله ел касални(нг) номидур. Ва бу эъробки, бемадди алиф музил ул-ағлотдиндур, лекин одамлар орасида окила бамадди алиф ва касран коф машҳурдур.

ИКРОҲ اكره бар вазни ва бар маънойи ижбордурки, кишини зўрлаб бир ишга машғул қилмоқдур.

АККОЛА اكاله мезаннаси акколдурки, окилани(нг) сийғаи муболағасидур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ЛОМ (Алиф билан Лом)

ИЛҚО العا еткузмоқ ва ташламоқдур.

ИЛТИҚО العفا бир-бириға дуч келмоқ ва бир-бириға пайваста бўлмоқ ва бир-бири ила кўрашмоқдур.

ИЛТИВО العوا ўралмоқдур.

ИЛТИҲОБ التهاب оловнинг ял ва аланга бирлан ёнмоғидурки, шуъласи атрофни куйдирар даражалик иссиғи ўткур бўлса. Аммо истилоҳда шиддатлик иситма ҳароратини айтулар.

ИЛҲОҚ الحاح зори ва тавалло қилмоқдур.

ИЛТИЗОЗ العزاز лаззат ва маза тобмоқдур.

АЛАЗЗ اللذ лаззатликроқ демақдур.

ИЛТИЗОҚ التزاق ва ИЛТИСОҚ التصاق ва ИЛТИСОҚ التصاق ҳар уч сўз бир нимарсаға ёпишмоқ маъносида.

ИЛСОҚ الصاق бар вазни Исҳоқ, ёпиштурмоқ ва ёпишмоқ маъносида мутаъаддий ва лозим келур.

ИЛҲОҚ الحاق сўнг қўшилмоқдур.

ИЛҲОМ الهام яхшилиқ ёки ёмонлик воқиъа пайдо бўлмоғидин одамийнинг дилига Аллоҳу таъоло тарафидин ато қилунгон огоҳликдур.

ИЛТИҲОМ التحام гўшти фасод ила нобуд бўлгон ярани остидин гўшт пайдо бўлуб тўлмоғидур.

ИЛТИЁМ التيام бир-бирига пайваста бўлмоқдур ва ярани битмогидур.

ИЛТИЗОМ التزام бир нимарсани ўзига лозим тутмоқдур.

АЛЗАМ الزم лозимроқ демақдур.

АЛАМ ال дард ва оғруқдур.

АЛИМ اليه дардманд ва озорликдур. (Ва алим - билгувчидур.)

АЛСИНА السنه лисоннинг кўшлиги, тиллардур.

АЛЙАҲ اليه дунбадур ва мажозан бамаънойи мақъад (ўтирмақ) ҳам мустаъмалдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-МИМ

(Алиф билан Мим)

ИМТИЛО امتلا мутлақ тўлмоқ ва тўла бўлмоқдур. Аммо урфда меъда тўлгунча таом тановул қилмоқни ва ҳазми душвор бўлгон таомни ҳам айтурлар. Ва истилоҳи атиббода ҳам ушбуларни имтило дерлар, лекин аксар вақтда табиат ҳожатдин зиёдароқ бўлгон ахло-ти солиҳа ва рутубати фазлиййалар мурад бўлур.

АМЪО اما ичаклар демақдурки, миъонинг жамъи, бамаънойи ичакдур. Ва ичак олти қисмга мунқасимдурки, аввал исно ашара, иккинчи соим, учунчи дақиқ, тўртинчи аъвар, бешинчи қулун ва олтинчи мустақимдур.

ИМОТАТ امانت ўлдурмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода бир узвни кесмоқ ва ё бошқа озорлик тадбир лозим бўлгонда аввало хоҳ

даво ва хоҳ тадбир бирлан ул узвни қони ва қуввайи ҳиссийҳасини зойил қилмоқдур.

ИМТИЗОЖ امتزاج аралашмоқдур, баҳаддики, аввалги суврати навъийҳасидин тамом ўзгарилуб, бошқа шакл ва ранг ҳосил қилмоқдур. Аммо ҳануз суврати навъийҳаъи аслияда боқий туруб аралашмоқни ихтилот дерлар.

ИМЛОҲX املاخ тузламоқдур, яъни туз бирлан парвариш қилмоқдур.

ИМДОД امداد ёрдам қилмоқдур.

ИМТИДОД امتداد тортилмоқ ва чўзилмоқдур.

АМРАД امرد ҳануз соқол чиқмағон жувон йигитдур.

АМСОР امصار мисрнинг жамъи, катта шаҳарлар демақдур.

АМР امر ҳукмдур. Ва ишдур ва ани жамъи умур келур.

ИМТИЁЗ امتياز ажралмоқ, яъни, яхшилиқ ила фарқланмоқ.

ИМЛАС املاص содда ва текис ва соф ва юмшоқ ва тойғоқ маънолариди келур.

ИМТИСОС امتصاص эммоқ ва сўрмоқдур.

ИМТИНОЪ امتنع бир ишдин тортинмоқ ва ани имкони йўқ деб ўйламоқдур, хоҳ ҳақиқатан беимкон бўлсун ва хоҳ ваҳман шундоғ гумон қилсун.

УММ УД-ДИМОФ ام الدماغ миёни мағзиға бевосита тегиб туруб ихота қилғон юпқа ғилоф пардасидур.

УММУ ҒАЛИЗ ام غليظ (миёни) қалин ғилоф хорижий пардасидурки, ани умму жофия ҳам дерлар.

ИМСОК امساك тутмоқ ва сақламоқдур.

ИМТИСОЛ امتثال фармонбардорлик қилмоқдур.

АМСОЛ امثال мисолнинг жамъидурки, ўхшашлар демақдур. Ва масалнинг жамъидурки, дostonлар ва сифатлар демақдур.

УММ УД-ДАМ ام الدم томурдин чиқиб, лекин теридин чиқолмай, терининг остида маҳбус бўлуб қолғон қонни маҳалидур.

УММ УС-СИБЁН ام الصبيان ёш гўдакларни ориз бўлғон саръ, яъни қуёнчуқ касалидурки, ани фазаъ ус-сибён ва умм уш-шаётин ҳам дерлар.

ИМОЛА اماله мойил қилмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода қортуқ солмоқ ва қон олмоқ ва боғламоқ каби тадбирлар бирлан моддани ўз ўрнидин бошқа тарафға тортмоқдур.

АМЗИЖА امزجه миждознинг жамъидур ва мизож мутаъаддид нимар-саларни бир-бирига аралашиб, гўё бир жинсдек бўлмоғидур. Аммо истилоҳда аносирни ва ё адвия бир-бирларига камоли ихтилотларида ҳар қаюларини(нг) таъсири кайфияти бошқаларини(нг) кайфиятига зидлик, муқобала бирлан бир-бирини қувватини камайтурмоғи ила миёнада ҳосил бўлгон мўътадил мураккаб кайфиятни дерлар.

АМРОЗИ МУНТАҚИЛА امراض منتقلة юқумлик касаллар демакдурки, ани амрози мутаъаддия ҳам дерлар. Масалан, мохов, қўтур, чечак, қизомуғ, қуруҳи уфина, сил, сўзак, захми обила, рамад ва кўк йўтал кабилардур.

АМРОЗИ ИРСИЙА امراض ارثيه ато ва анодин фарзандга батариқаи насл ўтадургон касаллар демакдурки, асл маънода касал моддаси мураккаб бўлғони учун андин пайдо бўлгон фарзандда ҳам шул касал пайдо бўлур демакдур. Чунончи, сил, ниқрис, қуёнчуқ, убна, чечак, мохулиё, топи диққ, қўтур, баҳиз, қизамуғ, рамад, қуруҳи уфина, мохов, бавосир, санги чурда ва санги масона кабилардур.

УМУРИ НАФСОНИЙ امور نفسانى нафсининг ишлари демакдур. Ва алар сезги қувватларидурки, кўрмоқ, эшитмоқ, ҳидламоқ, маза билмоқ, исиқ ва совуқни билмоқ, хорижий нимарсани сувратидин мияда акс олмоқ, хаёл қилмоқ, ёд қилмоқ, ваҳм қилмоқ, баданга ҳаракат қилдурмоқ, ғазаб, фазазъ, фараҳ, ғам, ҳамм ва хижолатларнинг ҳаммаси умури нафсонийлардур.

УМУРИ ТАБИИЙ امور طبيعى табиат ишлари демакдур. Масалан, бадандаги ирода ва ихтиёрдин хориж бўладургон ишларки, масалан, таом ҳазм қилмоқ ва ҳазмни(нг) тамомиғача таомни меъдада сақламоқ, ҳазмдин сўнг ани жавҳар ва фазлаға ажратмоқ ва фазлани муносиб йўллар бирлан дафъ қилмоқ ва жавҳарини баданга жазб ва жузви бадан қилмоқ ва доим баданни(нг) нуқсонини тўлдурмоқга саъй қилмоқ ва жавҳари ғизодин қон ва гўшт ҳосил қилиб, баданни таъмил қилмоқ ва қондин маний ажратиб, ани бирлан баҳойи навни барпо тутмоқ ва манийдин суврат ясамоқ ва ани таъмили учун атрофдин қон жазб қилмоқ ва қондин сутлар ҳосил қилмоқ кабилардур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Н-НУН (Алиф билан Нун)

ИНО ئا идишдурки, анга нимарса солиб қўйилур. Ва арабда зарф ва форсийда ованд дерлар.

ИНҲИНО انحنّا эгилмоқ ва букри бўлмоқдур.

ИНТИФО انتفا йўқ қилмоқ ва йўқ бўлмоқдур-ки, мутаъаддий ва лозимдур.

УНСО اثس урғочидурки, эркакни хилофидур ва ани форсийда мода дерлар.

ИНЖИЛО انجلا равшан ва соф бўлмоқ. Ва булутнинг очилмоғи. Ва ғамни(нг) тарқалмоғи. Ватандин ва уйдин хориж бўлмоқ маъносида ҳам келур.

ИНЗИВО انزوا бир четга чиқмоқ ва ғўшанишинлик қилмоқдур.

ИНҚИЗО انقضا муҳлатни(нг) тамом бўлмоғидур.

ИНТИФО انطفّا чирогни ва оловни ўчирмоқдур. Ва истилоҳи атиб-бода ахлот-хилтларни(нг) ҳиддати ва ҳарорати таскин топмоғидур.

ИНЖИЗОБ انجزاب жазм этилмоқ, тортилмоқдур.

ИНТИХОБ انتخاب ташқи тарафга тортмоқ ва ажратмоқ.

ИНҲИДОБ انحداب букри бўлмоқдурки, форсийда ани кузпушт дерлар.

АНСАБ انسب муносиброқ демакдур.

АНБУБ انبوب луғати арабийда найдурки, ичи кавоқдур. Ва умуман ичи холий ва икки тарафи очуқ бўлгон ҳар нимарсага ва хусусан сувга мажро (йўл) бўлгон қубр ва жумракларга мустаъмалдур.

ИНСИБОБ انصباب сув ва ё бошқа суюғ нимарсани тўкулмоғи ва бир нишаблик жойга қуюлмоғидур.

ИНКИБОБ انكباب луғатда юзи бирлан йиқилмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода даво қайнатилгон сувни устидин чодир ёпиб, буғни парда остига жамъ қилиб, шул парда ичида ўлтуруб буғланмоқдур.

ИНЗОЖ انضاج хилтни ва моддани ва ярани пишурмоқдурки, андин мурод атиббо қуюқни суюлтирмоқ ва суюғни ҳам қуюлтирмоқ ила мўътадил ва дафъ қилмоқ учун қобилятлик қилмоқдур.

ИНТИФОХ انتفاخ бод пайдо қилмоқ ва шишмоқ.

ИНЖИМОД انجماد қотмоқ, музламоқдур. Ва истилоҳда совуғни асаридин мутаассир бўлуб, андак қуюлмоқ муроддур.

ИНЪИҚОД انعقاد ҳарорат таъсиридин қўюлмоқ ва қотмоқдурки, рутубатни таҳлил тобмоғидур.

ИНФИРОД انفراد танҳо бўлмоқ ва танҳоликдур.

ИНСИДОД انسداد бавл (сийдик)ни банд бўлмоғи-дур.

ИНФОЗ انفاز сингдирмоқ тариқи бирлан ўтказмодурки, масом тешуклари бадан бирлан ўтган бўлур. Аммо, бир маслак ва мажройи махсуса воситаси бирлан ўткармоқни ажро дерлар.

ИНТИШОР انتشار ёйилмоқ, сочилмоқ ва таралмоқдур.

ИНФИЖОР انفجار бирор узвдин сув оқмоқдур. Аммо, истилоҳда томурни ёрилиб, қони оқмоғи ва шиш ёрилиб, фасоди оқмоғи му-роддур.

ИНКИСОР انكسار синмоқ ва синиқликдур. Каср сўзидан.

ИНҲИСОР انحصار бас бўлмоқ ва бир нимарсаға қаноат қилмоқ-дур.

ИНС انس одамдур. Ва унс дўст бўлмоқ ва аҳл бўлмоқдур.

ИНЪИКОС انعكاس акс этмоқ ва тўнкарилмоқ ва хилофи аслдур.

АНФУС انفس жонлардурки, нафсининг жамъи , руҳ, яъни жондур.

ИНХИФОЗ اخفاض хифз, хотирага олмоқдур.

ИНҚИРОЗ انقراض кесулмоқ ва гоҳи мажозан бамаънойи муддат-ни охирига етмоқ ва равнақни тамом бўлғониға мустаъмал бўлурки, анда ҳам гўё муддат кесулгон бўлур.

ИНҚИБОЗ انقباض қабз, яъни тутулмоқ ва сақланмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода ҳар жисмики, ани ажзолари бир-бириға жамъ ва муташаббит бўлуб, мужтамиъ бўлмоғи мураддур. Масалан, ичаклар-ни ва аларни ичидаги тафлларнинг ажзоси мужтамиъ бўлуб, ич тўхта-моғидур ва томурнинг инқибози ҳаракати ҳам шул тариқа ташаббу-си ажзо бирлан ўзи-ўзиға сиқилиб, мужтамиъ бўлмоқ ҳаракатидур ва ани муқобилида яна ҳаракати инбисотийси бўлуб, ҳар икки ҳара-кат навбати бирлан пайдарпай давом этар. Бас, томур ҳаракати инқ-ибозиясида ажзоси сиқилиб, мужтамиъ бўлғонда ичидаги қонларни сиқиб, атрофи баданға таратиб турар. Ва ҳаракати инбисотияси бир-лан баданда эскиган ва бухорот духониялик қонларни ўзиға тортиб, ўпкада ислоҳ қилиб турарки, даврон уд-дам (қон айланиши) шул маънодин иборатдур.

ИНҲИТОТ انحطاط луғатда паст тушмоқдур. Аммо истилоҳи атиб-бода адвори арбаъадин учинчи ва тўртинчи даврни(нг) номидурки,

бамаъной камаймоқдур. Ва, маълумдурки, ҳамма мавжудотда тўрт хил давр кечар. Аввали давр намудурки, ўсмоқ давридур. Ва иккинчи таваққуф даври, яъни тўхтамоқ давридурки, ўсмоқдин тўхтагон даврдур. Учинчи инҳитоти абдон, яъни баданда камаймоқ юз берган даврдурки, мўй оқармоқ ва гўшт камаймоқ ва терида салқилик ва гардан ва пешонада ажинлар пайдо бўлмоғи шул нуқсондин иборатдур. Ва тўртинчи даври инҳитоти қуво, яъни қувватларда нуқсон бўлмоқ давридурки, бадан заиф бўлмоқ ва кўз хира бўлмоқ ва қулоқ оғир бўлмоқ ва қомат ҳам бўлмоқ кабилар қувватни(нг) нуқсонинин иборатдур.

ИНТИЗОЪ انتزاع ташқи зоҳир тарафга тортмоқ. Ва суғурмоқ ва суғурилмоқ лозим ва мутаъаддий келур.

ИНДИФОЪ اندفع дафъ бўлмоқдур.

ИНТИФОЪ انتفع фойдаланмоқдур.

ИНЗИҒОТ انضغط сиқилмоқдур.

ИНХИЛОЪ انخلاع суғурилмоқ ва чиқмоқдур.

ИНСИДОЪ انصداع бош оғримоқ ва ўз бошини тадбир бирлан оғритмоқдур.

АНФАЪ انفع нофиъ, фойдалироқдур.

ИНҚИЛОЪ انفلاع суғурилмоқ ва чиқмоқдур.

ИНСИБОҒ انسيباغ ранг олиб бўёлмоқдур.

ИНҲИРОФ انحراف очилмоқ ва бир тарафга мойил бўлмоқ.

ИНСИРОФ انصراف қайтмоқ ва мурожаат қилмоқ

ИНҚИЛОБ - қўзғалмоқдур.

ИНЪИТОФ انعطاف эгилмоқ ва бошқа тарафга қайтмоқдур.

ИНКИШОФ انكشاف очилмоқ ва равшан бўлмоқдур.

ИНСОФ انصاف бир бутунни икки нисфга баробар қилмоқдурки, ҳеч бир тарафида андак зиёдалик ҳам бўлмаса.

АНФ انف луғати арабий бурундурки, форсийда биний дерлар.

УНУФ انوف анфнинг жамъидурки, буржлардур.

ИНХИРОҚ انخرق йиртилмоқдур.

ИНТИБОҚ انطباق бир-бирига пайваста бўлуб жуфтлатмоқ.

ИНФИКОК انفكاك бамаънойи бир-биридин ажралмоқ ва кўчуб жудо бўлмоқдур.

ИНҚИЛОЛ انفلال очилмоқ ва эриб нобуд бўлмоқ ва сингиб таралмоқ ва ўзгарилмоқдур.

ИНДИМОЛ انفمال захмни ва жароҳатни тузалмоғидур.

ИНФИЪОЛ انفعال бир нимарсани таъсиридин асарланмоқ. Ва шарманда бўлмоқдур.

ИНТИҚОЛ انتفال бир жойдин яна бир жойга ўтмоқдур.

ИНЗОЛ انزال тушурмоқдур. Аммо, мажозан бамаъноий манийни тушурмоқ, яъни лаззат ва шавқ бирлан отилуб чиқиб тўкулмоғидин киноядур.

ИНЗИМОМ انضمام бир нимарсани бир нимарсага пайвасталиги ва илашганлигидур.

ИНҚИСОМ انقسام ҳисса-ҳиссага бўлинмоқдур.

АНЖУМ انجم бамаъноий юлдузлардур.

ИНТИЗОМ انتظام бир тартиб ва маслакга мувофиқ ва ороста бўлмоқдур.

ИНҲИДОМ انهدام вайрон бўлмоқ ва йиқилмоқдур.

АНЖОМ انجام интиҳо ва ишни(нг) охиридур.

УНСАЁН ВА УНСАЙАЙН انشان و انشيان икки моакдурки, форсий хоя лафзидин киноядурки, тухмга мушобихдур.

АНБУБА انبويه найчадурки, қамичдин ёки бошқа ичи кавак нимарсадин бўлур.

ИНФАҲА انفحه ҳануз аносини сутидин бошқа ғизо тановул қилмагон ҳайвонни(нг) меъдаси, яъни қорнидурки, ани форсийда панир-моя дерлар.

ИНТИБОҲ انتباه огоҳ қилмоқ ва хабардор бўлмоқки, мутаъаддий ва лозим ҳам келур.

АНГУЗА انكزه **АНКУЗА** انگوزه **АНГУЗА** انگوزه бута исмидурки, ани дарахтини қомати бир газ ва бир ярим газ миқдорда, яъни дарахт ила гиёҳликни миёнасида бўлур ва ани ўзбек истилоҳида сассиқ каврай дерлар.

ИНСИЙ انسى одамийдур.

УНСИЙ انسى яқин,ички тарафдурки, ани(нг) зидди зоҳир тарафдур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ВОВ

(Алиф билан Вов)

АВЛО اولى савоброқ ва муносиброқ демақдур.

АВЖАБ اوجب вожиброқ ва зарурроқдур.

АВЖ اوج ҳар нимарсанинг энг баланди бўлгон жузвидур. Ва ани(нг) зиддини ҳазиз дерлар. Масалан, тарбузни(нг) заминда тургон жойи ҳазиз ва ани(нг) муқобили, яъни осмон тарафи авждур.

АВСОХ اوساخ чирклар ва йиринглардурки, васах ба фатҳатайн чирк ва йиринг сўзларининг жамъидур.

АВЛОД اولاد фарзандлардурки, валаднинг жамъи, яъни фарзандлардур.

АВТОР اوتار бар вазни авлод ватарнингжамъидур ва автор таралар демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода узлани ичидин кўкаргон пай шаклик тарадурки, иккинчи бир узвға ёпишгандур, токи узлани(нг) ҳаракати инқибозияси бирлан ватар тортилгонда мазкур узвни ҳам тортиб, ани ҳаракатиға боис бўлур. Ва бу ватар зоҳиран узлани учидин кўкаргон пайдек кўринса ҳам, лекин ҳақиқатан узлани(нг) мухалиф тарафидин анга кирган пайлардур ва работлар торасидин мураккаб бўлгон учлардурки, узлани(нг) учидин чиқгондур.

ИВАЗЗ اوز ғоздурки, паррандаи маъруфдур.

АВЖОЪ اوجاع важаънинг жамъи, озор ва оғриқдур.

АВФАҚ اوفق мувофиқроқ демақдур.

АВСАҚ اوتق маҳкамроқ ва устуворроқ демақдур.

АВҲОМ اوھام ваҳмлар демақдурки, жамъи ваҳмдур.

АВЗОН اوزان вазнлар ва оғирлик миқдорининг ҳамма анвоиға шомилдур.

УВҚИЙЙА اوقيه вазн номидур, лекин ҳадиси шарифда бир увқиййани қирқ дирамлиги муайян бўлур. Аммо, «Канз ул-луғот»да ёзилгондурки, бир увқиййа ўн дирам, яна бир дирамнинг етти ҳиссасидин беш ҳиссасидур, яъни нимчорак кам саккиз дирамға яқиндур.

Лекин, истилоҳи атиббода бир увқиййа етти ярим дирамдур, бу мақомда шул вазн муроддур, авоқий жамъидур.

АВЪИЙА اوعيه зарф ва идишдурки, форсийда ованд дерлар. Ва истилоҳи атиббода баданни табиий ҳожати учун зарур бўлгон нимарсани ҳожат вақтигача баданда сақлаб турмоқ учун макон бўлгон кавак жойни айтурлар. Авъийаи маний ҳам макони манийдур.

АВРИДА اورده варининг жамъидур, беҳаракат томурдур. Аммо ҳаракат қиладургон томурни шараён дерлар ва жамъи шароин бўлур.

АВОНИЙ اونى онийанинг жамъидур ва онийа эса инонинг жамъи, идиш демақдур. Луғатда бебош маъносида ҳам келур

УВЛИ اولى бамаънойи соҳиблар ва эгалар демақдурки, ули хилофи моддаи муфрад ила жамъи зу, бамаънойи соҳиб ва эгадур.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ҲО (Алиф билан Ҳо)

ИҲДО اھراً ҳидоят, тўғри йўл кўрсатмоқ. Ва ҳадия туҳфа юбормоқдур.

АҲВО اھوا ҳавонинг жамъидурки, орзуи нафсдур.

АҲАМИЙЯТ اھمیت жуда зарур, моҳиятли, муҳим демақдур.

ИҲМОЛ اھمال нимарсани ўз ҳолига қўймоқдур. Ва муҳлат бермоқ маъносида ҳам келур. Ва бу тақдирда иҳмол имҳолни(нг) қалбидур.

АҲВОЛ اھوال ҳавлнинг жамъи, ҳолнинг жамъини ифодалашда «вов» қўшилур. Иккинчи ҳавллар - қўрқинчи маъносида ҳам келур.

АҲАММ اھم зўр андуҳға туширғувчидур. Ва мушкилроқ ва зарурроқ ҳам келур. Биринчи тақдирда ҳамм, андуҳни (билдирар), исми тафзилдур. Ва иккинчи тақдирда ҳимматнинг исми тафзилидурки, иродаи баланддур.

ИҲТИМОМ اھتمام ҳурмат, кишига ғамхўрлик қилмоқ. Ва бир ишда кўб ҳиммат қилмоқ ва сидқидил бирлан таважжуҳ ва ғайрат қилмоқдур.

ИҲВАН اھون яқинлар, биродарлар.

АҲВИЙА اھویہ бамаънойи ҳаволар демақдурки, аҳвийа ҳавонинг жамъи, чунончи адвийа ва агзийа жамъи даво ва ғизо бўлғони каби.

ФАСЛ УЛ-АЛИФ МАЪА-Л-ЙО (Алиф билан Ё)

ИРСО ابرسا гули савсанни(нг) илдизи ва қавси қузаҳдур.

ИЙОРАЖИ ФАЙҚАРО ايارج فيقرا давои мураккабнинг номидурки, ани жуви аҳзами сабри сақутарийдур. Ва таржимада аёраж муъарраби аёра, «давои Илоҳий»дур. Ва файқаро бамаънойи талх ва тахирдур. Ва давои мазкур ҳам бағоят талхдур. Ва мусҳили ахлооти салоса, хусусан, мусҳили балғамдур.

ИЗО **اوزا** озор бермоқ ва зарар еткурмоқдур.

ИЖОБ **ايجاب** қабул қилмоқ ва собит қилмоқдур.

ИЙЛОЖ **ايلاج** бир нарсани ўртасига бошқа нимарсани киргуз-моқдур. Ва аксари вақтда жимоъ феълидин киноядур.

ИЗОҲ **ايهاح** равшан ва ошкор қилмоқдур.

АЙОРАЖ **ايراج** бир давои мураккабнинг номидурки, муҳили ахлоти салоса ва мунаққийи уммоғдур.

ИЖОД **ايجاد** пайдо қилмоқдур.

ИРОД **ايراد** тушурмоқ ва ўткармоқ ва бир кишини даъвоси дурустлигиға хилофат, шубҳа тушурмоқдур. Ўзга маъноси бажармоқ. Мисол: нутқ ирод қилмоқ.

АЙР **اير** яқин маъноси закарки, эркак кишини олати таносулидур.

АЙСАР **ايسر** ўнғай, осонроқдур.

ИЙЖОЗ **ايجاز** сўзни кўтоҳ ва мухтасар қилмоқдур. Мўъжаз сўздан.

ИЛОВУС **ايلاوس** амъойи диқоқдин, яъни очиг ичакдин бўлгон қўланждур. Лекин бу нав қўланжға иловус номи махсус бўлғони учун пўкон ва хасипларда бўлгон навъиға қўланж номи тахсис қилунғондур. Ва иловус луғати юноний, «ё раб, раҳм қил» демақдур. Чунки бу нав қўланж ғоятда хатарлик ва алами шиддатлик бўлур. Бинобарин, номини балафзи дуо таъбир қилғондурлар.

ИЙҚОЪ **ايقاع** воқия қилмоқдур.

ИЙСОЛ **ايصال** еткүзмоқдур.

ИЙИАЛ **ايل** луғати арабий, гавзан ва бўзкуҳийдурки, ҳар бир шохидин яна неча шохлар чиқаду.

ИЙЛОМ **ايلام** оғритмоқ ва алам пайдо қилмоқдур.

АЙЙОМ **ايام** жамъи йавм, бамаънойи кунлар демақдур.

ИМИН **ايمين** беҳавф ва беҳатар ва эмин эркиндур.

АЙМАН **ايمان** бамаънойи муборакроқдурки, йумннинг исми тафзилидур. Ва ўнг тарафдурки, йаминдин ҳосилдур.

АЙНА **اين** арабча, «қайу жойда?»

АЙНИЙ **ايني** қайу тарафға мансублик демақдур. Бошқа маъноси булоқ бошида яшовчи.

АМИН - ишончли, содиқ.

ЙИМОН - виждон, этиқод, дил гавҳари.

БОБ УЛ-БО УЛ-АРАБИЙ

(Арабча Бо боби)

ФАСЛ УЛ-БО МАЪАЪ-Л-АЛИФ

(Бо билан Алиф)

БОҚИЛО باقلا лубиёдорки, ғаллаи маъруфдур. Ва бир миқдори вазнинг номидурки, ярим дирҳам бўлур.

БОБ باب луғати арабийида дарвозадур. Ва мажозан ҳар бир ўтмоқ йўлини ҳам боб дерларки, форсийда бандаргоҳ дерлар.

БОИТ بايت кечанинг салқин вақтида аригдин олиб, яна салқин жойда сақлангон совуғ сувдур.

БОҲУР باهور ёз мавсумидаги ҳавони ўткур ҳароратлик ва шиддатлик бўлгон вақтидур ва анинг муқаррарий кунлари саккиз кундурки, ўн тўққизинчи саратондин йигирма олтинчи саратонгачадур.

БИ-Л-БАДОҲАТ بالبداهت далил ва ҳужжатсиз ўзи ошкор бўлгон маълум нимарсадур. Яна: илҳом билан топишдир.

БОИС باعث барпо қилғувчи сабабдур.

БОҲИС باحث кавлағувчи мутлақдур. Ва истилоҳи назарияда сўз кавламоқ ва сўздин бошқа бир маъно чиқмоғини қидирмоқдур.

БОДРУЖ بادروج ёввойи садда-райҳондурки, жабалийдур, яъни тоғда кўкарур.

БОБ УЛ-КАБУД باب الكيد жигарни муқаъар тарафи, яъни қоринга муттасил тарафидин варид томур кўкаргон жойдурки, ичак ва меъда ва буйрақларга ғизо ва фазлалар бормоқ ва алардин жигарга қайлуслар келмоғи учун восита бўлгон мосартиқо томурларини(нг) асли шул томурдур.

БОРИД بارد совуғдур.

БОРУД بارود милтуқ дори (порох)дур.

БОД باد луғати форсийда ел ва шамолдур.

БОҲИР باهر равшан ва зоҳирдур.

БОДЗАҲР بادزهر ва **ПОДЗАҲР** پادزهر заҳарни дафъ қиладургон даво демақдур. Ва бодзаҳрнинг арабчаси подзаҳрдур ва ани тарёқ ҳам дерлар ва арабда ҳажар ус-самм, яъни заҳар тоши ҳам дерлар.

БИ-Л-ҚАСР بالقصر зўрлаб бир ишға солмоқ ва сургаб юрғузмоқдур.

БИЪР بىر қудуғдурки, форсийда чоҳ дерлар.
БОДИЙ НАЗАР بادی نظر назар тушган он.
БОДАНГИЗ بادانگیز луғати форсий бод қўзғатувчи ва бод пайдо қилғувчи демакдур.

БОРИЗ بارز зоҳир ва ошкоро пайдо бўладурган нимарсадур.
БОДУШНОМ بادشاه бир касалликдурки, жуззомни(нг) муқаддимасидур.

БОЛИФ بالغ бамаъноий камолни ниҳоятига етган навжувон демакдур. Нарлик ва модалиқ ҳиссиёти ва жимоъ учун иқтидор шул ҳолда ҳосил бўлур.

БОСЛИҚ باسلىق бир томури машҳурдурки, луғати юнонияда подшоҳи азим уш-шаън демакдур. Бас, баданда мавжуд бўлгон варид томурлар аксар баъзи баданга махсус ва шул баъзи баданга ани(нг) нафъи ва зарари ҳам махсусдур. Аммо, бослиқ томури бутун баданга баробар шомилдурки, тамоми баданга тасарруфи ва нафъи баробар бўлуб, бадан мулкани(нг) подшоҳи шул томурдур. Бинобарин, бослиқ ном берилгондур.

БОДИ ФАТҚ باتفق бир марказни(нг) номидурки, хояси дабба каби катта бўлур, лекин фақат бод бирлан катта бўлур, аммо ичак ё чарби тушмаган бўлур.

БОРТАНГ بارتنگ гиеҳи давоеки, ани арабда лисон ул-ҳамл ва туркийда барги зуфт дерлар.

БОРИК بارىك форсийда ингичка, арабийда табаррук демакдур.
БОДШИКАН بادشكن луғати форсийда бодни синдирғувчи, яъни бодни тарқатувчи демакдур.

БОТИН باطن луғати арабий, ичкари ва мағз тарафдур.

БОЛАНГУ بالنگو ош райҳони.
БОҲ باه жимоъдур ва қуввати боҳ ҳам қуввати жимоъ ҳам демакдур.

БОСИРА باصره басират кўрадурган қувватдур.

БОДИ ОБИЛА بادآله яъни чечакни(нг) бир навъидурки, ани арабда ҳумайқо дерлар, яъни тасғири ҳумқодурки, бехатар ва безарардур.

БОТИНА باطنه ичкаридур, яъни ҳар нимарсани(нг) ички тарафидурки, ботиннинг муаннасидаур.

БОТИНИЯ باطنیه бамаъноий мансуб ба ботиндурки, ички аъзо ва ичдаги нимарса демакдур.(Тасаввуфда бир мазҳаб.)

БОИСА باعنه қўзғатувчи ва юборғувчи демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода қуввати нафсониянинг муҳаррикат қисмидин биринчи навъини боиса дерларки, ҳаракатни шул қувват ирода қилур. Ва иккинчи навъини фозила дерларки, ҳаракат қилур.

БОЛИҒА باله комил, камолиға етган нимарсадур. Ва истилоҳда болалик давридин ўтуб, эркаклик ва хотунлик сезгиси пайдо бўлғон даврдаги одамни айтилуру.

БОКИРА باكره ҳануз эр кўрмаган қиз демақдурки, форсийда ани душиза дерлар.

БОДИЙА باديه сахро ва биёбон.

БОДИЙ بادى ҳар нимарсани(нг) аввалидур. Чунончи, бодий кўз кўрғон ҳамон ва бетамуллик демақдур. Ва бодий ур-раъй хаёлға келғон ҳамон ва бетаъаққул, яъни ўйламай ҳаракат қилувчи демақдур.

ФАСЛ-УЛ-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Бо билан Бо)

БАБҒО بيغا тўтидурки, паррандаи маъруфдур.

БАТР بتر луғатда мутлақ кесмоқ ва истилоҳда пайни кесилмоғи ва ё эниға нисбатан ориз бўлғон тафарруқи иттисол муроддур ва та-рафроқ қаю сабаб бирлан қаю тариқа ориз бўлмоғи мутлақдур.

ФАСЛ УЛ-БО МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Бо билан уч нуқтали Со)

БАСС بث ошкоро қилмоқ ва зоҳир қилмоқдур.

БУСУР بثر қонни қайнағони сабабдин баданға зоҳир бўлғон майда қуруғ қизил ё сариғ тошма жўшишлар ва ё сувлик майда жа-роҳатлардур.

БУСУР بشور бусранинг жамъидур.

БУСҚ بشق томурни бўйиға нисбатан ёрилиб, ориз бўлғон тафар-руқи иттисолдурки, томурни ичиға чуқур ёрилиб, тешук очилғон бўлса қон олунғондаги наштарнинг ўрни ҳам бусқдур.

БУСРА بشره сувлик жароҳатдурки, форсийда обила дерлар.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУЊМАЛА (Бо билан юмшоқ Ҳо)

БАҲТ بحث бамаънойи холис ва маҳз ва сирфдур.

БУҲҲАТ УС-САБТ بحثالصوت овозни(нг) бўғилмоғи.

БАҲС بحث заминни кавламоқ ва ўймоқ. Ва суғурмоқ ва қидурмоқ маъноларида келур. Ва мажозан сўздин айб қидирмоқ ва таҳқиқ қилмоқ ва баён қилмоқ ҳам келур.

БАҲР بحر денгиз ва дарёдур ва жуда катта бўлгон дарё сувини ҳам дерлар. Ва мажозан шеърнинг вазинини ҳам баҳр дерлар.

БУҲУР بحور баҳрнинг жамъидур, хоҳ дарё маъносида ва хоҳ вазн маъносида бўлса ҳам.

БИҲОР بحار баҳрнинг жамъи, дарёдур.

БЎҲРОН بحران луғати юнониядурки, касалга дафъатан ориз бўладургон зўр тағйир ва ўзгарिश ҳолатдурки, маризни ё сиҳҳатга ва ё ҳалоакатга етказур. Чунки, қувваи табиийиа бирлан маразни таъсири бир-бирига қаршу мудофаа қилурки, табиат баманзилайи подшоҳдур ва бадан ани мамлакатидур ва мараз баданни тарож қилмоқ учун подшоҳни(нг) душманидур. Бас, бу мудофаада табиат ғолиб бўлса маразни бадандин дафъ қилурки, сиҳҳатлик андин иборатдур. Ва агар, наъувзу биллаҳкит табиат маразга ғолиб келса баданни тамом ғорат қилурки, ҳалокат шундин юборатдур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУЊЖАМА (Бо билан Хо)

БУХУР بخور куйдирғонда бўйи хуш берадиган даволарни, масалан, уд ва лубон ва сунбул ва олмани пўсти кабиларни оловга куйдуруб, дудиға дудланмоқдур. Аммо, бахур ба фатҳа мазкур тариқа дудланувчи мариз ва куйдирилғувчи даволардур.

БАХАР بخار даҳан (оғиз)дин келадургон бад-бўй таратувчи касалликдур.

БУХОР بخار дуд ва тутун ва рутубатлик нимарсадин ҳам дуд каби чиқадаургон буғдур, магар дуд ила буғни бир қайд билан имтиёз қилинур ва жамъи бухоротдур. Чунончи, бухороти духония дуддур ва бухороти моия буғдур. Ва исситма ҳам келурки, албатта бухорни(нг) лозимасидур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ- МУВАХҲАДА МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА (Бо билан Дол)

БАДА بدا зоҳир бўлмоқ. Ва аввалги раъйнинг хилофи бўлгон бир раъйни хотирға келмоғидур.

БАД باد бошламоқ ва оғоз қилмоқ.

БИДИСТ بدست қаричдурки, панжаларни тамом ёзгон ҳолда жимжилоқ панжасини учи бирлан бош бармоқ панжасини учини миёнасидаги узоғликдур. Ва ани арабда важаб ва жибр дерлар.

БАДОАТ بدائت бу ҳам бошламоқдур.

БИДЪАТ بدعت янги пайдо бўлмоқдур. Хусусан дин ишида янгидин қўшулгон нимарсани бидъат дерлар.

БАДОҲАТ بداهت кўп ўйламай туруб сўзни эсға ва тафаккур қилмай туруб маънони хаёлға келмоғидур. Ва ногоҳ муяссар бўлмоқ ҳам келур. Ва мажозан ёддан ва тез демак учун мустаъмал бўлур.

БУДА بده чора ва илождур. Ва лойи нофия бирлан лобудд, яъни ноилож ва чорасиз бўлур.

БАДР بدر тўлгон ойдур. Ва газот жойининг исмидур

БАДИЪ بدیع янги пайдо бўлгон ва янги одат бўлгон демакдур.

БАДОИЪ بدائع баденинг жамъидурки, нав (янги) пайдодур. Ва лекин дин аъмолиға янгидин одат бўлуб қўшилгон нимарса демак учун истеъмоли аксардур. Ва мажозан ажойибот маъносида ам келур.

БАДАЛ بدل эваз ва қойим мақомдур.

БАДАЛИ МО ЙАТАҲАЛЛАЛ بدل مايتحلل бамаъноий бадандин таҳлил топиб, фано (йўқ) бўлгон ажзони эвази учун жавҳари физоғи, фанонинг нуқсонини тўлдурмоғидур.

БИДУН بدون бошқа. Ва андак. Ва яқин. Ва хасис ва камдур. Лекин беизофа истеъмол қилинмас ва ирода қилингон маъноға изофа-

си далилдур. Ва бусиз ва бундин бошқа ва бундин кам демак учун қўлланилур (Ва бутун - туркийда.эл, халқдур).

БАДРАҚА برقه рақбар ва йўл бошчидур.

БАДИҲИЙ بدیهی фикр ва андишаға ҳожат бўлмай, топилган, айтилган нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-БО МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА

(Бо билан Зол)

БАЗР بزر ҳар тухм(уруғ)ки, нохуд (нўхот) миқдоридин майда бўлса ани исми жинсидур. БАЗР ба зойи мўъжама ҳам келур.

ПАЗИР پازير ба фатҳи бейн форсий қабул қилғувчи қобил демак-дурки, пазирандани тахфифи (қисқартирилгани)дур. Масалан, дилпазир - кўнгилга ёқимли.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАХҲАДА

МАЪА-Р-РО ИЛ-МУҲМАЛА

(Бо билан Ро)

БУР برء беморликдин яхши бўлмоқдур.

БАР برء беморликдин соғаймоқ ва ҳам пайдо қилмоқ ва ҳолий бўлмоқдур.

БУРУДОТ برودت совуғдурки, форсийда сард ва хунук дерлар.

БАРАСОТ برسات бар вазни баракот, ёзнинг авжи вақтидурки, ҳарорати кўб ғолиб бўлур.

БУРҒУС برغوث бургадурки, жонвари газандаи маълумдур ва ани форсийда кайк дерлар.

БАРОНАЖ برانج томурдурки, буйрак ила қобуғни миёнасида сийдук учун мажро (йўл)дур ва ани арабда ҳолиб ҳам дерлар.

БУРЖ برج Қуёш ўз сайрида 12 ой давомида 12 юлдузлар тўпидан ўтадур. Ҳар бир буржда бир неча юлдузлар тўдасидин бир ҳайвон ёки бошқа нимарсани шакли ҳосилдурки, ўн икки буржда ўн икки шакл бордур. Ва Офтоб ўзининг сайри махсусаси бирлан бир шакли мазкурдин яна бир шаклга бир ойда стиб бориб, ҳамма шаклларни

ўн икки ойда тамом давр ва қатъ қилур. Ва ҳар қаю буржни ўзида бўлгон шаклға нисбат ила сўзланур. Ва алар Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавс, Жадий, Далъ ва Ҳутдур. Ва бурж кўшк ва соқчилар минораси маъносида ҳам келур.

БИРИНЖ برنج бронза, мис ила жастдин мураккаб бўлгон маъдани машҳурдурки, ранги жастға назаран оқроқ бўлур. Ва ҳам ғаллайи маъруфдур (яъни гуруч).

БАРЗАХ برزخ бир-бириға муҳолиф бўлгон икки нимарсани(нг) ўртасида восита бўлгон нимарсадур, хоҳ ул восита ул мутаҳолифға муносабатлик бўлсун ва хоҳ бемуносабат бўлсун, масалан, жаннат бирлан дўзахни(нг) ўртасида аъроф барзахдур. Ва маймун инсон ила чорпо ўртасида барзахдур бамуносабати шакл. Ва хурмо дарахти инсон ила бошқа дарахтлар ўртасида барзахдур бамуносабати мавт (ўлим) бақъти раъс ва намув. Ва мардумгиёҳ (меҳригиёҳ) ҳам инсон ила наботот миёнасида барзахдур бамуносабати шакл ва намув. Ва буссад, яъни бихи маржон гиёҳ ила жамодот миёнасида барзахдур бамуносабати салобат ва намув.

Аммо, истилоҳи атиббода барзах деб ғузруфни, яъни тоғайни айтурларки, устухонни қаттиғлиги ила гўштнинг мулойим, латифлиги ўртасида барзахдур, токи гўшт бевоситалик учун устухон салобатининг озурда бўлмағай.

БАРД برد бар вазни ва маъноий сарддурки, совуғ демакдур. Ва барад ва фатҳатайн, ба маъноий жоладурки, ани форсийда тагарг ҳам дерлар ва туркийда дўл дерлар. Ва барид ба фатҳаи аввал ва касраи соний бамаъноий совуғ нимарса демакдур.

БУРУЗ بروز зоҳирға чиқмоқ ва ошкор бўлмоқдур.

БИРОЗ براز фаъла ва тезакдурки, хоҳ одам ва хоҳ бошқа ҳайвонотнинг тегагига баробар мустаъмалдур.

БИРЖИС برجيس бамаъноий юлдузки, ани Муштарий ҳам дерлар. Ва таъсири саъдур ва олтинчи фалакда маркуздур.

БАРШ برش бир маъжунни номидурки, ани баршаъшо ҳам дерлар. Аммо бурш би-з-зам қовуннинг тилим нақшидурки, ани форсийда қош харбуза дерлар.

БАРАШ برش баданға пайдо бўладурган бир навъ хол ва доғдурки, ранги қаро ё қизил ёки қўрғошим ранглик кўк бўлур ва шакли гардак ва кичик нуқта бўлур.

БАРАС برص бамаъноий баданда пайдо бўлгон оқ ва ялтироқ дог-
дурки, ани форсийда пест (пес) дерлар.

БАРФ برف қордурки, қиш вақтида ёғадур ва ани арабда салж
дерлар.

БАРРОҚ براق ялтироқдур, чунончи, зирних ва сурма тоши каби.

БАРСОМ برسام бир маразнинг номидурки, сийнада ҳижоби ҳожиз
пардасиға шиш бўлур ва ани арабда зотулжанб (зотилжам) дерлар.

БУРЖУМ برجم панжанинг банди, яъни бўғилидур ва ани жамъи
барожимдур.

БУРҲОН برهان равшан далолат қиладурган далил ва ҳужжатдур
ва жамъи бароҳиндур.

БИРИШТА برشته қовирилгон ва пиширулгон-дур.

БУР УС-СОЪА برء الساعه тез фурсатда тузалмоқ ва яхши бўлмоқ
демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир давоий мураккабни(нг) номи-
дурки, назла ва рутуботи фазлияға наф қилур ҳам бир китоб ут-тиб-
бни(нг) номидурки, имом Закариё Розий асаридур.

БИРКА برکه луғати арабий, ҳавз ва сув жамъ бўлгон кўлдур.

БАРИЙЙ برى пок ва бамаъноий бегуноҳ ва безордур.

БАРРИЙ برى чўлда ва сувсиз саҳрода бўлгон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАХҲАДА

МАЪА-3-ЗО ИЛ-МЎЪЖАМА

(Бо билан Зо)

БАЗР بزر тухми гиёҳдурки, ҳажми нахуддин майдароқ бўлса ани
номи базрдур. Лекин, таъомни хуштаъм ва хушбўй қилмоқ учун му-
стаъмал бўладургон тухмлар учун аксар мустаъмал бўлур. Масалан,
зира ва ҳилдоналар каби. Ва ани(нг) жамъи бузурдур. Ва жамъ ул-
жамъи абозирдур. Базр ба зол ҳам мустаъмалдур.

БЎЗ بز луғати форсийда эскидурки, ани арабда маъз дерлар.

БУЗОҚ بزاق сўлак ва тупукдур.

БУЗҒОЛА بزغاله ёввойи эчкидурки, буз эчки ва гола тоғнинг
ёрилгон жойи ва гори демакдур. Ва форсийда бузгола ва бузгий (тоғ
эчкиси) дерлар.

ФАСЛ УЛ-БО МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА (Бо билан Син)

БАСО بسا лугати форсий, бисёр кўб демакдур.

БУСТ بىست шаҳар номидурки, Эрон мамлакатида воқеъдур ҳам бир вақтнинг номидурки, ул вақт наҳсдур ва муддати ўн икки соат-ғача наҳсдур.

БАСТАТ بسطت кенг ёзуғлик ва очиқликдур.

БАСФОЯЖ بسفايج бамаънойи давоидурки, биспоядин муъарраб (арабча лаштирилган)дур.

БУССАД بسد қип-қизил шифобахш тош, дарёда пайдо бўлур ва ани мардум бихи маржон дерлар. Аммо, ҳақиқатан маржоннинг илдизи эрмас.

БУСР بسر ҳануз пишмаган хом хурмодур.

БЎСТОНАФРУЗ بوستانافروز гултожихурус (гултожихўроз).

БАСТ بسط кенглик ва ёруғликдур. Ва ёзмоқ ҳам келур.

БИСОТ بساط ерга ёзиладурган асбоб, масалан, гилам каби. Ва шатранжнинг арсаси. Ва майдоннинг кенглигидур.

БАСИТ بسيط кенг ва ёзуғ жой ва бошқа ёзуқ нарсалар демакдур. Аммо, истилоҳи ҳукамода басит зотан танҳо ва бошқа нимарсани ихтилотидин пок ва холий нимарсадур. Ва баъзилар басит ҳар нимарсаики, анинг жузви ҳам куллийға мушобиҳ ва бенуқсон бўлса дебдурлар. Масалан, ҳаво ва сув ва олов тупроқлар ҳар бири баситдурки, аларнинг андаки ва бир жузви ҳам куллийға мушобиҳ ва бефарқдур. Ва ани жамъи басоитдурки, андин аносири арбаъа муроддур.

БАСБОСА بسباسه қўрқув, базбози, лугати ҳиндийдин муъарраб (арабийлаштирилган)дур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЎЖАМА (Бо билан Шин)

БУШРО بشرى масдурдурки, мужда ва хушхабар келтурмоқдур.

БАШОШАТ بشاشت очуқ юзлик ва хуш табиатликдур.

БИШР بشر хушхабар келтирувчи.
БАШАР بشر инсондур, инсониятдур.
БАШШОШ بشائر кўб очуғ юзлик ва хуштабиатлик одам демакдур.
БАШАРА بشره зоҳири жилди бадани мутлақдур. Аммо, юзнинг терисига истеъмол машҳурроқдур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУЎЖАМА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУҲМАЛА (Бо билан Сод)

БАСОРАТ بصارت кўзнинг бийно, ўткирлигидур.
БАСИЙРАТ بصيرت дилнинг бийно ва донолигидур. «Мунтахаб» ва бошқа луғатлардин.
БАСАР بصر кўзнинг бийнолиги ва дилнинг доно ва огоҳлигидур.
БАСИР بصير бийно ва доно кишидур.
БАСОИР بصائر бийноликлар ва равшан ҳуж-жатлардур.
БАСАЛ بصل пиёздур.
БУСМ بصره жимжилоқ панжаси ила анинг ёнидаги панжанинг миёнасидаги бўшлик ва холий маҳал(ўрин)дур.
БАСРА بصره Араб мамлакатларидин Ироқ мамлакатида воқеъ бўлгон бир шаҳарнинг номидур. Ҳам Ҳижоз мулкини Баср ва Басра дерлар.
БАСРИЙ بصرى ҳижозлик ва Ҳижозга мансуб демакдур.
БИСРИЙ بصرى Ироқ Басрасига мансуб демак. Ва ба касраи аввал айтмоқ агарчи хилофи қиёсдур, лекин Бисрий Ҳижоздин мўтафовут бўлмоғи учун ба касра айтмоқ машҳурдур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАХҲАДА МАЪА-З-ЗОД ИЛ-МУЎЖАМА (Бо билан Зод)

БИЗОАТ بضعت мол ва мулк, рўзгордур.
БИЗЪ بضع учдин то тўққуз ададгача миёнада бўлгон ададларни(нг) номидур.

БУЗЪ بضع никоҳ. Ва хотун кишини андоми махсусасидур. Аммо, истилоҳи атиббода қон олмоқ учун томурға урилғон наштарни очқон тешигини ҳам бузь дерлар.

БАЗЪ بضع гўштни кесмоқ. Ва сероб бўлмоқдур.

БИЗЪА بضعه гўшти порадулки, ани туркийда жазз дерлар.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАХҲАДА МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУҲМАЛА (Бо билан То)

БУТВ بطو кечикмоқдулки, шитобни зиддидур.

БАТИЙ بضي бар вазни сарий, кечиккан ва кечикғувчидулки, хилофи сарийдур.

БАТҲО بطحا асл луғатда кенг ва ёзуқ жойки, ани ёнида баландлик жой ҳам бўлуб, борон (ёмғир) вақтида ул баланд жойнинг сели шул жойга ёйилуб, безарар оқадургон бўлса ва анда майда тошлар кўб бўлса. Лекин, аксар вақтда батҳодин мурод Маккайи муаззама шаҳридур. Чунки, бу шаҳар Абу Қубайс тоғининг домани (этаги) бўлғон ёзуқ тошлоқ жойда воқеъ бўлғондур ҳам Маккаи муаззама маҳаллаларидин бир маҳалланинг махсус номидур.

БАТОЛАТ بطالت бекор ва муътал бўлмоқдур. Ва ба касран аввал (битолат) далирлик ва журъатдур.

БАТОИХ بطائح сел юрадиган нишоб ва ёзуқ тошлоқлар демакдур.

БИТГИХ بطيخ қовундулки, ани форсийда харбуза дерлар.

БАТР بضر захми ёрмоқдур.

БАТАР بضر ёрилғон заминдур.

БАТШ بطش маҳкам тутмоқ ва ҳамла қилмоқдур.

БАТ بط муъарраби بت, ўрдакки, паррандаи маъруфдур.

БАТАЛ بطال бамаънойи бекор ва муътал. Ва шужоатлик ва далирдур.

БАТТОЛ بطال бекор ва ёлғончи. Ва далир ва ботирдулки, Саййид Баттоли Ғозийнинг лақаблари шул охири маънодадур.

БАТМ بطمه сақичдулки, хотунлар чайнашурлар.

БАТН بطن бамаънойи қориндулки, ани хоршикам дерлар. Ва мажозан ҳар нимарсани ички тарафини ҳам батн дерлар.

БАТИН بطين бамаънойи катта қоринлик одамдур ва бутайн тасфири батн (батннинг кичрайтирилгани)дурки, бамаънойи кичкина қоринға демақдур. Ҳам манозили Қамардин бир манзилнинг номидур.

БУТУН بطون батннинг жамъи, қоринлардур. Ва беркинмоқ ва бир бутунликдур.

БУТЛОН بطلان бекор бўлмоқ ва нобуд бўлмоқ ва зойиъ бўлмоқдур.

БИТОНА بطنه астардурки, убра (авра)нинг муқобилидур.

БАТИЙЙ بض кечикғувчидур.

БИТГИХИ ҲИНДИЙ بطيخ هندی тарбуздур.

БИЗРА بظره бамаънойи хотунлар андомидаги бир гўшти пора-дурки, гўё икки лабни ўртасидин кўринғон тил каби кўринур, бинобарин мардум ҳам номини «тиллиқ» дерлар.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МЎҲМАЛА (Бо билан Айн)

БАЪС بعث тиргизмоқ ва барпо қилмоқдур. Ва гоҳи бундин му-род (Қиёматда ўликларнинг тирилишига ишора-ред)

БАЪД بعد сўнградур.

БЎЪД بعد ўзоғлик масофадур. Ва абъоди салоса бўй миқдори ва чуқурлик ва қалинлик миқдори демақдур.

БАЪИЙР بعير бамаънойи тева (туя)дурки, ҳайвони маъруфдур ва форсийда шутур ва уштур дерлар.

БАЪУЗ بعوض пашшадур.

БАЪЗ بعض ҳар нарсанинг бир пораси демақдур.

БАЪЗАН ДУНА-Л-БАЪЗИ بعضا دون البعض бир нимарсанинг бир пораси мураддур ва бошқа пораси мурад эрмас, демақдур.

БИЪОЛ بعال жамъи баъл эр демақдурки, форсийда шавҳар дерлар. Ва жимоъ қилмоқ. Ва эрлик сифатидурки, жимоъ учун қудрат мураддур.

БАЪРА بعره тева ва қўй ва оҳуларни(нг) тезаги-дурки, форсийда пашк ва туркийда қумалоқ дерлар.

БИАЙНИҲИ بعينه бамаънойи ўз зоти ва ўз жавҳари ва ўз ҳақиқати

ила демакдур, яъни бошқа жинсни(нг) ихтилотидин, аралашувидан хо-
лай ва холис демакдур.

БАЪИЙД УЛ-ИСТИҲОЛА بعيد الاستحله узоғ муддатда ўзгарила-
дургон демакдур, яъни кеч ҳазм бўладургон таом ва кеч гўшт бўла-
дургон қон демакдур.

ФАСЛ УЛ-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ҒАЙН ИЛ-МЎЪЖАМА (Бо билан Ғайн)

БАҒО بغا луғати арабий, хоҳламоқдур. Ва биғо би-л-каср ва мад-
ди охир, луғати арабий, зино қилмоқ ва фоҳиша бўлмоқдур. Ва
бағо луғати форсийда ҳез ва хунсо(яъни хунаса)дур.

БАҒТАТАН بختته бар вазни бамаънойи дафъатан ва ногоҳдур.

БАҒЗО بغضا зўр адоват демакдур(арабча, буғз-ғазаб сўзидан).

БАҒОС بغات **БУҒОС** بغات **БАҒОС** بغات ба ҳар уч ҳаракат билан
қаро ва тийра ранглик қушдурки, ўлимтик ва мурдорхўрдур.

БАҒДОД بغداد Ироқи Араб мулкидин машҳур бир шаҳарни(нг)
номидур.

БАҒОЗ بغاز ҳованчани(нг) дастасидурки, ани бирлан уруб янчи-
лур.

БАҒАЛАК بلك бир гириҳ ва бездурки, одамнинг қўлтуғида пай-
до бўлур ва кўб узоғ муддатда пишуб ёрилар.

БАҒЛ بغل луғати арабий, чорпойи машҳурдурки, ани форсийда
устур ва ҳиндий ва туркийда хачир дерлар. Аммо луғати форсийда
бағал بغل қўлтуқдурки, ани арабда ибт لبط дерлар.

БАҒЎ بغن бефармонлик қилмоқ ва итоатдин бош тортмоқдурки,
феъл масдаридур. Ва бағийй بغن бефармон ва итоатдин бош тортқон
демакдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ҚОФ (Бо билан Қоф)

БАҚО بقا доимий мавжуд ва доимий собит ва доимий барқарор-
дур.

БАҚЛАТ УЛ-ҲАМҚО بقلة الحقا семизўтдурки, ани форсийда ҳирфа дерлар. Ва бақлат ул-ҳамқонинг таржимаси - бақла сабза, ҳамқо нодондурки, бу гиёҳга нодон деб исм бермоқнинг сабаби шулки, ўзи ба ғоят нофиъ (фойдали) ва қадри зиёда бўлса ҳам, лекин йўллар устида ва ариғларнинг ичида ва хасису номуносиб жойларда кўкарур. Бинобарин, сабзаи нодон мазмунида исм берилгандур.

БАҚАР بقر бамаънойи қаромолнинг мутлақ исмидурки, хоҳ эркак ва хоҳ урғочиға баробар мустаъмалдур. (Бақара сурасини эсланг -ред)

БУҚРОТ بقراط ҳакими юнонийи маъруфдур ва мардум миёнасида ва замм («у» билан) ғалат машҳурдур. (Гиппократ - ред)

БИҚОЪ بقاع буқъа, бамаънойи жойдур ва биқоъ жойлар демакдур.

БАҚҚ بق пашшадур ва гоҳи форсийда назм зарурати ила беташдид истеъмол қилинур.

БАҚЛ ва **БАҚЛА** بقله وبقل тара, яъни сабзаки, ани пишируб ёмоқ одатдур. Жамъи буқулдур.

БУҚЪА بقعه заминки, ани бошқа заминлардин ажратиб ихота қилунгон бўлса.

БАҚИЙА بقى мавжуд ва собит қолгон ва сарфдин ортиб қолгон демакдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАХҲАДА МАЪА-Л-КОФ (Бо билан Коф)

БУКО بك бемадд, йиғидурки, кўздин ёш тўкилур. Ва буко بكاء ба мадди ҳамза йиғламоқдур, яъни буко масдардур ва буко бемадд ҳосили масдардур.

БАКОРАТ بكارت қизликдурки, форсийда душиза дерлар. (Бокира сўзи ўзбеклашиб кетган - ред)

БИКР بكر қизи болиғадурки, ани форсийда зани душиза дерлар. Ва ҳар нарсанинг аввалини ва ҳар янги ишки, аввалда мисли бўлмагон бўлса ани ҳам бикр дерлар.

БУКУР بكور тонгдин бурун уйқудин турмоқдур.

БУКМ بكه гунглар демакдурки, жамъи абкам, бамаънойи гунгдур. Ва бакам бафатҳатайн гунгликдур.

БУКРА بكره тонг ва бомдоддур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ЛОМ (Бо билан Лом)

БАЛВО بلوا бало ва заҳматдур.

БАЛО بلا озмойиш қилмоқ ва синамоқдур, хоҳ озор еткурмоқ ва хоҳ неъмат бермоқ бирлан бўлса. Ва заҳмат ва қийинликдур. (Гоҳо бало, бале рост маъносида келади -ред)

БАЛОДАТ بلادат зеҳннинг ўтмаслигидур.

БАЛОҒАТ بلاغت камолга етмоқ. Ва сўзни вақтнинг тақозосига ва мақом тақозосига ва эшитувчининг тоқати ва рағбатиға риоя бирлан лойиқ ва муносиб иборат ила сўзламоқдур.

БИЛОҲАТ بلاهت дунёвий ишлар имтиёзига камақлик бўлмоқ-дур. Ва диний ишлари бундин мустаснодур.

БАЛХ بلخ Хуросон мулкидин бир шаҳарнинг номидур. (Яна Балх тути маъносида ҳам келади -ред)

БАЛИД بليد зеҳни ўтмас кишидур.

БАЛАД بلد луғатда шаҳардур ва форсийда раҳбар ва пешводур.

БИЛОД بلاد балад (шаҳар)нинг жамъи.

БАЛЪ بلع ютмоқ, яъни оғизда бўлгон нимар-сани ҳалқ (томоқ)-дин меъда тарафга ўткармоқдур.

БАЛИЙҒ بليغ расо ва камол мартабасига етган одам.

БУЛУҒ بلوغ бамаънойи камол мартабаға етгандур.

БИЛО ТАМАҲҲУЛ بلا تامل бемуҳлат ва тез ва шитоб бирлан демақдур.

БАЛОҒИМ بلاغه балғамнинг жамъидур ва ахлоти арбаъа тўрт хилтнинг биридур. Ва даража эътибори бирлан беш қисмдурки, боби ахлотда мазкурдур.

БУЛДОН بلدان шаҳарлар демақдурки, балданинг жамъидур.

БАЛАСОН بلسان дарахтеки, ёғдор бўлур ва андин ёғ чиқиб турар ва мардуми араб ани барги ва мевасидин ёғ олурулар. Лекин, ани кўка-рар жойи Айн уш-Шамсга, яъни Миср музофотиға хосдур.

БАЛИЙЎА بليه озор ва ранж ва қаттиғ қийинчиликдур.

БАЛИЙЛА بليله ҳавойи намнок, яъни буғ аралаш ҳаводур. Аммо, ба ёйи мажҳул, бир дарахтнинг мевасидурки, муҳаввийи меъдадур ва ани ҳиндлар буҳайра дерлар.

БУЛҲ بله дунё ва маош ишлариғагина камақлар демақдур. Ва охираат ишлариға оқил кишилар демақдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАХҲАДА МАЪА-Н-НУН (Бо билан Нун)

БИНО بنا иморат ва иморатни илдизидур. Ва банно ба фатҳаи бо ва нуни мушаддад (بنا) кўб иморат қилғувчидур ва устодур.

БИНТ بنت қиздур. (Мис: Робия бинт Адавия)

БАНОТ بنات бинтнинг жамъи яъни, қизлардур.

БУНУВВАТ بنوت ўғуллик ва фарзандлик демақдур.

БАНЖ بنج муъарраби бангдурки, ажвоини Хуросоний ўсимлиги муроддур ва ани форсийда банг дерлар ва туркийда бангидевона дерлар. Ва ани тухмининг филофини шайтонкоса дерлар. Аммо, машҳур бангеки, ани арабда қиннаб дерлар ва форсийда канаб ва банг дерлар ва туркийда наша дерлар, банждин мурод бул эрмас.

БАНОТ УН-НАЪШ بنات النعش Қутби шимолйини атрофидаги етти адад юлдуздурки, ани турки урфийда Қўриқчи дерлар, яъни қоровул демақдурки, Қутбдин айланиб, гўё ани қўруглаб турар. Аммо, халқ миёнасида ғалати омма бўлгон машҳури Қароғчидур. (Аслида - етти Қўриқчи)

БАНОГЎШ بناكوش қулогнинг юмшоқ гўштидур.

БУНДУҚ بندوق гирд ва ғулулаки, ани турклар ғўлак дерлар. Ва меваики, ани арабда бундуқ ба-фо дерлар, туркийда рус ёнғоқи дерлар. (Байроқ маъноси ҳам бор)

БАНГ بنك луғати форсий, сабзаи машҳурки, арабда қиннаб ва туркийда наша дерлар. Ва ҳам бир мулкни(нг) номидурки, мухаффафи Банголадур. Ва банақ бир қимошнинг номидурки, таги атлас, гули зарбафт бўлур ва туркийда ани кимхоб дерлар.

БИНТ УЛ-КАРМ بنتالكرم узумнинг шаробидин киноядурки, ани бинт ул-инаб (узум қизи) ҳам дерлар.

БУН بن бамаънойи ҳар нимарсанинг асли (асоси) ва ниҳоятидур. Масалан, буни дандон- тишни(нг) милкидур ва буни рон соннинг ниҳояти, яъни човдур. Ва бир дарахтнинг тухмидурки, ани қаҳва дерлар ва қовуриб, янчиб, қайнатиб, шакар қўшиб ичилур. Ва ани русчада какао дерларки, қаҳва мураввасидур.

БАНГУВ بنكوز луғати форсий, испағулдур.

БАНОНА بنانه панжанинг учидур ва анинг жамъи баноиндур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ВОВ (Бо билан Вов)

БАВВОБ بواب лугатда дарвозабондур. Ва истилоҳи атиббода ҳар бир мажро (йўл)нинг оғиз очмоқ ва беркитмоқға мутасадди бўлгон узлаи айтурлар. Масалан, ҳалқум (томоқ) узлаи дилнинг ҳар ин батни миёнасида ва батн ила томур миёнасидаги узлалар ва қориннинг юқори ва қуйи тешугининг ва фаржни ва раҳмни ва мақъадни атрофида бўлгон узлаларни баввоб дерлар.

БАВРАҚИЙЙАТ بورقيت баврақ таъмлик мазадурки, тахирлик ва шўрлик ва афузат мазалардин мураккаб таъми айтурлар.

БУТИМОР بوتمار паррандаедурки, оқ ранглик бўлур ва сувнинг лабиға қўнар, лекин мабодо сув камайиб қолмасун деган ваҳм бирлан сувни ичмас ва доим ташна бўлур. Бинобарин, бутимор дерларки, ғамкорликни атоси демақдур. Ва ул паррандани ҳиндларда бакло ва туркийда чучитчи дерлар.

БАВОСИР بواسير марази машҳурдурки, басурнинг жамъидур ва бу мараз бир пора гўштдин иборатдурки, мақъадда ёки буруннинг ичида пайдо бўлур.

БУВРАҚ بورق муъарраби бурадурки, тузға ўхшаш нимарсадур ва ани ҳиндлар качлун дерлар.

БАВЛ بول бамаъноий сийдукки, ани форсийда шоша дерлар.

БУ ДОДАН بودان бирён қилмоқ ва қовурмоқдурки, луғати форсийдур.

БУЗИНА ва **БУЗИЙНА** بوزنه و بوزينه луғати форсийда маймундур.

БУСИДА ва **ПУСИДА** بوسيده و بوسيده кўҳналикдин фарсуда бўлгон ва чуриган ва сасиган демақдур.

БАВОДИЙ بواى бодийадурки, саҳролар демақдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ҲО (Бо билан Ҳо)

БАҲО بهاء равшанлик ва зеболик ва равнақликдур.

БАҲЖАТ بهجت шодлик ва тоза юзлик ва зебо ва яхши намуд (кўриниш)лик.

БАҲАҚ بهق баданға пайдо бўладиган бир навъ доғдурки, ранги хира, беравнақ бўлур. Ва ани турк истилоҳида қора доғ дерларки, ёш ва навжувонларға аксар ориз бўлур. Ва баҳақ ила барас (пес)нинг фарқи шуки, барас ялтироқ каби равнақлик бўлур ва баҳақ губор олулди каби тийра кўрунур.

БАҲОИМ بهانه чорпо ҳайвонлардурки, баҳиманинг жамъидур. Масалан, от, тева (туя), қаромол, қўй ва ғайра (бошқалар) каби.

БАҲИЙА بهيه равшан ва тобондур.

БАҲНОНА بهنانه маймундурки, ани форсийда ҳамдуна ва бузина ҳам дерлар.

БАҲИЙМА بهيمه чорпо ҳайвондур.

БИҲИ به меваи маъруфдурки, обийи форсий ва туркийда бўҳи ба «ё» ҳам дерлар. Ва арабда сафаржал дерлар.

БЕҲДОНА ва **БЕҲИДОНА** بهرانه و بهيدانه беҳи мазкурни(нг) тухми (уруғи) дур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-МУВАҲҲАДА МАЪА-Л-ЙО (Бо билан Йо)

БАЙЗО بيضا равшан ва оқ. Ва офтобдур ва ҳам форс вилоятидин бир шаҳарнинг номидурки, Қози Байзовий шул шаҳарға мансубдур. (Яди байзо-қўл оқи, ҳазрати Иброҳим воқеасига ишора -ред)

БАЙДО بيда биёбон ва чўлдур.

БАЙТ УЛ-АҚСО بيت الاقصى Байт ул-муқаддас-дурки, яҳудийларнинг қиблаларидур. (Ҳозирги Иерусалим, Саломатлик ери.)

БАЙТУТУТ بيتوت кечани ўткармоқ, яъни кечанинг миқдоридаги умрни ўткармоқ қаю ҳолат ила бўлса.

БАЙТ بيت уйдурки, форсийда хона дерлар. Ва байтутадин олунгондурки, кечани ўткармоқдур ва кечалик умр аксари уйни ичида ўтар. Бинобарин, ани байт исми бирлан тасмия қилгондурлар. Ва бамаъноийи вазн ва сазжлик бўлгон икки ёки зиёда мисра сўзни ҳам байт дерлар, чунки бир байтда бир жумлаи мустақила сўзни мазмунни тамом ва мукамал бўлмоғи шартдур. Ва бу тақдирда иборат уй каби исми макон ва мазмун анга мазруф бўлмоқда сокин макон деб эътибор қилуб, ани ҳам байт дерлар. Ва буйут анинг жамъидур.

БИХ بيخ луғати форсийдурки, илдиздур.

БИД بيد тол дарахтидурки, арабда хилоф дерлар. Ва шуърдур.

БАЙТОР بيطار чорполар касалининг табибидур.

БИИА АНЖИР بيدانجير хируъи арабийдур ва ани туркийда беш-буғдой ва канақунжуд ҳам дерлар.

БИЙР بير луғати арабий, чоҳдурки, туркийда қудуғлардур ва ани араб би-р بر ба ҳамза ҳам дерларки, асли иборатдур.

БИХИ СУС بيخ سوس сучук миййани илдизидур.

БИШ بش бир гиёҳнинг илдизидурки, заҳри қотилдур.

БАЙАЗ بيض луғати арабий, байзанинг жамъидурки, паррандаларни(нг) тухумларидур.

БИЙД МУШК بيدمشك бир навъ толдурки, хушбўй бўлур ва ани арабда хилофи Балхий дерлар.

БИМИЙМАРГ بيىى مرگ шиддатлик қўрқмоқ сабаби ила воқиб бўлгон ўлумдурки, шодиймаргни(нг) хилофидур. Ва ани тариқаси шулки, бир зўр қўрқинчиликни дафъатан кўрса ё эшитса ани(нг) шиддатидин нафрат қилуб, томоми бадандаги руҳ ботини бадан тарафга, яъни дил тарафга қочиб, ҳаракат қилурки, хорижда воқиб бўлгон воқибани зараридин ҳазар ва ижтиноб қилмоқ табиий ва изтирорийдур. Бас, руҳи ҳайвонияга таъян қуввати табиий ва қуввати ҳайвония қонлар ҳам дил тарафга ружуъ қилурлар. Бинобарин, қўрқон кишини(нг) рангида қони қолмас. Бас, булар ҳаммаси бирдин дилга ружуъ қилсалар дил танглик руҳ ва ҳарорати гариза қўйуб, фоний бўлур. Чунончи, электрик қуввати кўб келса ва сим камқувватлик қилса қуйуб кетгани каби руҳ қуйуб, фонийки, ҳалок шундин иборатдур, ҳатто баъзида дил тангликдин ёрилур.

БАЙН بين икки нимарсанинг ўртасидаги фарқ ва жудолик демақдур.

БАЙЙИН بين ошкор ва ҳужжатки, ошкоро далолат қилур бўлса. (Бобурнинг «Мубаййин»асарини эсланг - ред)

БАЙЗА بيض паррандани тухумидур ва андин аксар вақт товугни тухуми мурод бўлур ва буни жамъи байаздур.

БАЁРА بياره бар вазни шарора, жингиллардурки, икки айри тора каби нимарса баъзи дарахт ва гиёҳларда бўлур. Ва ҳар нимага агар тегса тез фурсатда анга маҳкам ўралур, токи ўз соҳибини маҳкам ва пойдор қилгай. Ва илло соҳиби ўзича барпо турмоқга қодир бўлмас. Масалан, ток дарахти ва қабоқ ва бодринг ва бошқа палаклар каби.

БАЙЗИЙЙА بيضيه рутубатдурки, хом тухумнинг оқи каби беранг ва шаффофдур ва кўзнинг табақайи анкабутиййаси бирлан табақати инабиййасининг ўртасида бўлур.

БИЙД ТАБАРИЙ بيدطيرى санбут гулдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Л-АЛИФ (Форсча Бо (По) билан Алиф)

ПО با лугати форсий, оёғдурки, ани арабда рижл дерлар.

ПОСИХ باسخ жавобдур.

ПОЙАД بايد қойим ва устувор турар.

ПОЙДОР بايدار боқий ва доимий ва устувордур.

ПОВЗАҲР باوزهر و بازهر заҳарни дафъ қилиб, асарини зойил қилувчи даводур. Чунки, пов ювмоқдур ва заҳарни сув бирлан ювиб тозалагон каби зойил қилғувчи демақдур. Ва арабда муъарраб қилиб, «бо»и арабий бирлан ани бодзаҳр дерлар.

ПОРИС پارس Эрон мулкининг асл номидурки, Порис ибн Паҳлавон ибн Сом ибн Нуҳ алайҳис саломни(нг) номига нисбат берилгондур, чунки ул вақтда шул мамлакатлар ҳаммаси Пориснинг тасарруфида эди. Аммо, ҳозирда бир неча шаҳарларга хос бўлгондур, масалан, Шероз, Язд, Кирмон, Байзо, Истахр, Ферузобод, Гозрун кабилар Порисдур. (Кейинроқ Форс бўлиб кетган - ред.)

ПОС پاس муҳофазат ва сақламоқдур. Ва кечани ёки кундузни тўрт ҳиссадин бир ҳиссаси демақдур ба шарти қайд. Ва агар беқайди мутлақ бўлса бир кеча ва кундузнинг тўртдин бир ҳиссаси мурод бўлур.

ПОЛУШ بالوش кофури мағшушдурки, болус ба бойи арабий ва сини муҳмала муъарраб қилуб ҳам айтурлар.

ПОЛОЙИШ بالایش соф ва покизаликдур. Полоидан соф ва пок қилмоқдур. Полун ҳам соф қилмоқдур.

ПОШУЯ پوشيه давойи жозиби боридларни қайнатиб, сувиға маризли оёғини солиб турмоқ ва сувға кўмулгон жойни тиззасидин пиёла бирлан мазкур сувдин қуйиб ювмоқдур, токи даво ҳароратни мия тарafdин жазб қилиб, мияға бухуротни суъудиға моний бўлғай.

**ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ
МАЪА-Л-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА**
(Форсча По ва Дол)

ПАДРУД بدرد видолашмоқдур.

ПАДИДОР بديدار зоҳир ва ошкоро ва паидид ҳам ошкородур.

**ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ
МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА**

ПАЗИР ва **ПАЗИРА** ва **ПАЗИРАНДА** بذير و بذيره و بذيرنده ҳар уч иборат қобил ва қабул қилғувчи демақдур.

ПИРИСТУК پيرستك қалдирғочдур, кичик жисмли паррандаи машҳурдур ва арабда абобил ва хатотиф исми ила машҳурдур ва пиристу ҳам дерлар

ПАРАҲАН پارهين бар вазни настанан, семизўт-дурки, арабда бақлат ул-ҳамқо ва форсийда хирфа дерлар.

ПАРАН پرن саккизинчи фалак энг баландлик нуқтасида собит бўлгон бир юлдуздурки, арабда Сурайё ва форсийда Парвин ҳам дерлар.

ПАРВИЗАН پرويزان ғарболдурки, мардумда ғалати омма ғолбир (ғалвир) номи машҳурдур.

ПАЗОДА بزاده хумдондур.

ПАЖМУРДА بزمرده беравнақ ва ғамнок ва мажозан бетароват ва сўлиғондур.

**ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-С-СИН
ИЛ-МУҲМАЛА**
(Форсча По билан Син)

ПИСТ بست ҳар қаю ғаллани ўзидин ва ё ани унидин қуруғ ва холис қовурилғонидур.

ПАСАНДА بسنده қиймани ёғ бирлан ёки беёғ пиширилғонидурки, русчада котлетка дерлар.

ПИСАНДИДА بسنديده дилни(нг) рағбати ила хоҳлан-ғон нимарсадур.

ПИСК بسك тева ва қўй ва оҳу кабиларни(нг) тезагидурки, арабда баъра ва туркийда қумалоқ дерлар ва ани пишкил ҳам дерлар.

ПУШКОЛ بشكال ва БАШКОЛ بشكال мавсуми барасотки, ёзни(нг) чилласидур. (Саратон буржи - ред)

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Л-ЛОМ (Форсча По билан Лом)

ПАЛИД يليد мурдор ва нажас.

ПАЛОС پالاس бир навъ печак ўтнинг пўстидин ип тоблаб, андин бўз каби тўқулғон камқадр бисотдур.

ПАЛК ва ПАЛАК پلك و پلك кўз атрофини ихота қилғон териси ва мижгон, яъни киприк мўйидур. Аммо, мардумда пилк истеъмоли машҳурдур.

ПАЛАНГ پالنگ бамаъноий йўлбарсдурки, ҳайвони даррандаий машҳурдур ва ани арабда намр дерлар. (Ва бабр ҳам дерлар.)

ПУЛ پل луғати форсий, кўприк. Ва мисдин бўлғон ва муҳрланган оқчадурки, туркийда ани чақа дерлар ва арабда фулс дерлар, баъзи навъ балиғнинг терисида бўлғон танга шакллик нимарсадур.

ПАЛОВ پالو оши маъруфдур.

ПАЛЛА پله даража ва мартаба. Ва тарозуни(нг) каффаси. Ва нардбон (нарвон)нинг поясидур.

ПАЛИТА پليته пахта ё латтани тоблаб пишитулғонидурки, ани патила (пилта) ҳам дерлар ва ани муъарраби фатиладур.

ПУЛУФТА پلفته учқундурки, оловдин ажраб, ҳавоға кўтарилғон майда порасидур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Н-НУН (Форсча По билан Нун)

ПАНЖПО بنجا сув ҳайвонотидин бир жонвор-нинг номидурки, ани арабда саратон ва ҳиндда чингча ва форсийда харчанг ва туркийда қишқичбақа (қисқичбақа) дерлар.

ПАНЖ ҚУВО بنج قوی ҳавоси ҳамсадурки, кўрмоқ қуввати ва эшитмоқ қуввати ва ҳидни сезмоқ қуввати ва мазани сезмоқ қуввати ва иссиғу совуғни қаттиқ, ё бўшни сезмоқ қувватидур.

ПИНДОР بندار тасаввур ва такаббур ва ҳаёлдурки, фаҳм қилмоқдур, хоҳ мутобиқ воқеъ ва хоҳ заъамий бўлса.

ПАНЖ ҲИС بنج حس панж қуводурки, самъ, басар, шамм, завқ ва ламсдур.

ПАНЖОҲ بنجاه эллик ададдурки, арабда хамсина дерлар. Аммо, ба касри пойи форсий (яъни, пинжоҳ) машҳур ғалатдур.

ПУНБА, ПАНБА بنبه пахтадур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Л-ВОВ (Форсча По билан Вов)

ПУЁ بویа чоподургон ва югурувчи.

ПУРИ СИНО بورسینا ҳақим Бу Али раҳматуллоҳи алайҳнинг кунятларидурки, отоларининг номи Сино эрди ва пур ўғулдурки, арабча таржимаси Ибн Сино бўлур.

ПУТ بوت қорин ичида бўлғон аъзодур, масалан, жигар ва буйрак ва ичак ва талоқ ва ўпкалар каби. Ва алардин пишурилгон қалйани қалйайи путий дерлар. (Ва пут туркийда оёқдир.)

ПЎСТ پوست теридур.

ПУР بور ўғул демақдур. Ва Пури Ҳожар Ҳазрати Исмоил алайҳис саломдин киноядур.

ПУЗИШ, ПАЗИШ بوزش узр этмоқ ва маъзиратдур.

ПЎШ بوشر қочмоқ ва узоғ турмоқ учун амр қилмоқ. Ва либос киймоқ ва ё парда ёпмоқ учун амр қилмоқдур. Ҳам пушанда ва пушонанданинг тахфифидур, беркитғувчи ва беркинғувчи демақдур.

ПУШИДАН بوشيدان аслда лозимдурки, мутаъаддийси пушонидан келур, лекин истеъмолда лозим ҳам мутаъаддий келурки, беркин-моқ ва беркитмоқдур.

ПУСИДАН بوسيدان чуримоқ ва кўҳналикдин майдаланиб бўкул-моқ даражасига яқин бўлмоқдур. Ва ани бусидан ба бойи муваҳҳада ҳам дерлар.

ПУСИДА ва **БУСИДА** بوسيده و بوسيده чуриган ва жуда эскигон нимарсадур.

ПУЯ بويه чопмоқ даражага яқин тез юрмоқдур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Л-ҲО

(Форсча По билан Ҳо)

ПАҲНО پهنا кенг ва сербардурки, алиф зоиддур ёки алиф баройи тафзидурки, кенгроқ ва сербарроқдур.

ПАҲН پهن кенг ва сербардур.

ПАҲЛУ پهلو икки тараф баданни, яъни қобирғалик тарафни(нг) номидур.

ФАСЛ УЛ-БО УЛ-ФОРСИЙ МАЪА-Л-ЙО

(Форсча По билан Йо)

ПИЛПО پيلبا бир навъ касалдурки, оёқга воқиб бўлур ва арабда доъ ул-фил дерлар.(Оёғнинг шишиб кетиши)

ПЕС پيس тахфифи пестдурки, иллати машҳурдур. Ва ани арабда барас дерлар ва туркийда аксар фест ба фойи арабий ёзилурки, бу галати оммадур.

ПЕШ پيش ҳозирга нисбатан ўтган замондур. Ва назд ва ҳузур-дурки, бу маънога аксар мустаъмалдур. Ва гоҳи келғувчиға ҳам батариқайи нодир истеъмол қилинур. Чунончи, мисраъ:

Сари бозори расвойи пишастам то чи пеш ояд.

ПИЙХОЛ پيخال паррандани(нг) тезагидур, лекин беқайди мутлақ зикр қилунса андин аксар кабутарни(нг) тезаги мурод бўлурки, ярани тез пишурмоқ ва фосид гўштни зойил қилмоқда таъсири комилроқдур.

ПИРОМУН **پيرامون** гирдо-гирд ва юмалоқдур.

ПИНУ **پينو** қуритилгон қатиқдурки, ани туркий-да қурут дерлар. Ва мутлақ қатиқ маъносида ҳам келур.

ПАЙҒУЛА **پيغوله** гўштдур ва пайғулаи чашм кўзнинг гўшаси (бурчаги) демақдур.

ПИЙЛА **پيله** ипак қуртидур ва туркларда бата-риқайи ғолат қуртнинг ҳосилига мустаъмалдур.

ПАЙСА **پيسه** тиллодур ва бу маънида пайсаи ҳиндий ила форсийға муштаракдур. Ва истилоҳда беш мисқол вазннинг номидур. Амо пийсо **پيسا** ба касри аввал ба маънойи оқ ранг ила қаро рангдин мураккаб ранглик нимарсадурки, ани арабда аблақ ва туркийда ола дерлар.

ПИЙҲ **پيه** чарби (чарви)дур.

БОБ УТ-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЎА

ФАСЛ УТ-ТО МАЪА-Л-АЛИФ

(То билан Алиф)

ТОСО تاسا андуҳ ва малол ва бетоқатлик ва беқарорлик.

ТОЖИЖ تاجيج оловнинг тилидурки, ани форсийда забонаи оташ дерлар.

ТО-КИД توكيد такрор қилмоқ ва такрор этмоқки, бамаънойи албаттадур.

ТА-ЙИД تاييد мадад бермоқ ва тавоно қилмоқдур.

ТОР تار танҳо ип ва ё бунга ўхшашлардур. Ва жоманинг бўйиға тортилиб тўқулғон ипдурки, ани форсийда тоно ва туркийда танда ипи дерлар. Ва тахфиф торикдурки, қоронғудур. Ва тахфифи торик, яъни бошнинг ўртаси, яъни ўнг тараф ила чап тараф бошнинг ўртасидаги чегарадур.

ТОЗ تاز лақаби арабдур ва арабға мансуб бўлғон нимарсани бинобарин този дерлар. Масалан, арабий отни аспи тозий дерларки, аъзоси узун ва ингичка ва баёл ва югургувчи бўлур. Ва, инчунин, бир навъ ингичка югурувчи ит бордурки, насли араб заминида бўлуб, сўнгра авлоди бошқа жойларға таралғондур. Ва араблар ани овға таълим бериб, ани бирлан бўри ва тулки ов қилур эрдиларки, ани форсийда саги шикорий дерлар. Ва тез мухаффафи тоза ва мухаффафи тозанда ҳам келурки, янги ва югургувчидур ҳам тоз югур демак амридур.

ТААННУС تانوس одат қилмоқ ва ром бўлмоқдур.

ТА-СИС تاسيس устувор ва маҳкам қилмоқ.

ТА-ЛИФ تليف улфат ва ром қилмоқдур. Ва истилоҳда неча китобдин мутаъаддид ва пароканда мазмунларни териб олиб, бир-бирига рабт ва муносабат ила тартиб бермоқдурки, бир-бирига муносабат сабаби бирлан улфат ва ром қилунғон бўлурлар. Таълиф сийғаи масдардур. Ва юҳи мафъул келурки, жамъ ва тартиб қилунғон китобдур.

ТА-АЛЛУФ تالف улфат ва дўстлик ва корсозлик ва иттифоқликдур.

ТОРИК تارك бамаънойи бошнинг ўнг ва чап тарафининг ўртасидаги чегарасидурки, ани фарқи сар дерлар.

ТОРИЙК تارىك қоронгуликдур.

ТА·ВИЙЛ تول бир нарсани бошқа бир шаклга ўзгартурмоқ. Ва тушни таъбир қилмоқ. Ва ҳийлаи шаръий қилмоқдур. Ва истилоҳда бир сўзнинг зоҳирий мазмунидин бошқа бир эҳтимоллик мазмунга айлантуруб, тавжиҳ қилмоқ.

ТА·АММУЛ تامل андиша ва фикр қилмоқдур.

ТА·АЛЛУМ تالھ алам ва озор пайдо қилмоқ ва озурдалиқдур.

ТОММ تام тамом ва комилдур.

ТА·МИН تامين омин демоқ. Ва амонлик бермоқдур. Ва истилоҳда муҳоваратда ҳожатга даркор нимарсаларни кўб бермоқдурки, нуқсон ва эҳтиёждин амонлик бермоқ мазмунидадур.

ТОММА تامه тамом ва комиладурки, томмни(нг) муаннасидадур.

ТОСА تاسه андуҳ ва малол ва изтироб ва беқарор-ликдурки, савдойи сафровийнинг аломатларидиндур.

ТОТУРА تاتوره бир гиёҳдурки, барги чинорнинг баргиға монанд бўлур ва меваси ёнғоқдин каттароқ филофдин иборатдурки, зоҳири ҳаммаси тиконлик ва ичида пардадин бўлғон хоналар ичида олмани(нг) тухми каби тухмлар бордурки, ранги қизилға мойил қаро бўлур. Ва ани ҳиндлар даҳтура дерлар ва арабда мосил مائل ба сойи мусаллас дерлар ва мевасини жавз ул-мосил дерлар.

ТА·АННИЙ تانن кечикмоқ ва оҳиста ҳаракат қилмоқдур.

ТОЗИЙ تازى арабға мансуб нимарсадур. Масалан, араб тили ва араб оти ва араб ити каби. Чунки, тоз арабни(нг) лақабидурки, бамаънойи югуруқдур. Ва торож қилғувчи, зероки камғизо ва серҳаракатликдин кўб югурук бўлурлар. Ва қабл аз ислом (исломдан аввал) ва исломнинг аввалғи даврларида араб халқи Эрон мулкиға ҳужум қилиб, кўб торож қилур эрдилар. Бинобарин, аларға тоз деб лақаб берилғондур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (То билан Бо)

ТАБАРРО تبارا одамлардин безорлик ва ўзни холий ва холис сақламоқдур.

ТИББАТ تيبт Кашмир шаҳарларидин бир шаҳарнинг ҳам атроф музофотининг номидурки, Кашмирнинг шарқи шимолисида воқеъ-

дур ва андин кўб яхши мушк келур. Ва бойи муваҳҳадани беташдид ҳам (яъни Тибат шаклида) ҳам истеъмол қилурлар.

ТАБЪИЙАТ تبعیت итоат ва пайравлик қилмоқдур.

ТАБАЪОТ تبعات тобеъ ва пайравлардур.

ТАБАРЗАД تبرزد тинуғ оқ қанд ва тинуғ наботдур ва ани муъарраби табарзад تبرزد дур.

ТАБОУДУД تبعاد бир ердин узоқ бўлмоқдур.

ТАБРИД تبريد совутмоқдур.

ТАБОШИР تباشير луғати форсий, давоседурки, ранги андақ ҳаворангга мойилроқ оқ бўлур ва жисми туз жисмига монанд бўлурки, бир навъ қамичнинг ичиди пайдо бўлур. Ва ани(нг) муъарраби табошир ба тойи хатгийдур. Ва яна табошир луғати арабий ҳам бўлурки, ҳар ниманинг аввали демакдур. Масалан, табошир ус-субҳ субҳни(нг) аввалидур.

ТАБАХХУР تبخر бухурот бирлан ҳосил бўлур, хоҳ бухуроти духонийя ва хоҳ бухуроти моййя ила бўлса. Масалан, давони ўтга тутатиб, ани дуди бирлан илож қилмоқ ёки ани сув бирлан қайнатиб, ани буғи бирлан буғлаиб, илож қилинур. Бу сўнгги қисмни номини обакноб дерлар.

ТАБХИЙР تبخير табаххур иложига машғул бўлмоқ, яъни буғламоқ ва дудламоқдур.

ТАБШИР تبشير бар вазни тақдир, башорат ва хушхабардур. Ва истилоҳ атиббода шифога далолат қиладурган аломатларни пайдо қилмоқдурки, давонинг феъли ва асаридур.

ТАБАРРУЗ تبرز бироз фориг бўлмоқдур, фазлаи гизони ичакдин чиқариб, ични бўшатмоқдурки, бироз бамаъноий тезакдин муштоқ (олинган)дур.

ТАПИ НОҚИЗ تب ناقص ТАПИ ЛАРЗА تبلرزه безгак тутмоқдур. (Ва тоби - кенгмадур.)

ТАБАЪ تبع пайравлик қилмоқки, масдардур. Ва пайрав ва пайравларки, сийгайи муфрад ва жамъ ҳам келур, у тақдирда сифоти мушаббаҳадур.

ТАБИ РУБЪ تبريع икки кун восита бўлур, учунчи куни тутадурган исситмаи савдовийядурки, аввалги навбат куни бирлан тўрт кун бўлур. Бинобарин, номи таби рубъдур.

ТАБЛИФ تبلیغ еткизмоқдур.

ТАБИ ДАҚ تبديق мулойим иситмадурки, томурни(нг) ичида уфунат пайдо қилгон хилт бухуроти томур воситаси ила даврони дамда дилға етар ва танаффусдин дилни ва қонни совутиб, фойдаланмоғига фи-л-жумла нофий бўлур. Бинобарин, дилда ҳарорат андак голиб бўлур ва қон ҳам табиий ҳолға етиб совий олмағони ва ҳарорати андак голиб ҳолда баданға таралур. Ва баданда мулойим иситма пайдо бўлур. Агар зўрроқ илож қилинмаса ҳалок қилур.

ТАБАДДУЛ تبديل бир-бириға бадал бўлмоқдур.

ТАБДИЛ تبديل бадал (таржима) қилмоқдур.

ТАБАВВУЛ تبول бавл қилмоқ, яъни сиймоқдур.

ТАБОЙИН تباين бир-биридан тафовут ва фарқ ва жудоликдур.

ТИБН تين қуруғ сомондур.

ТАПИ МУТБИҚА تب مطبقه қоннинг галабасидин ориз бўлгон иситмадурки, хоҳ қоннинг миқдори голиб бўлса ва хоҳ уфунат жиҳатидин кайфияти голиб бўлса ҳам номи мутбиқадур. Лекин, беуфунат қонни(нг) галабасидин ориз бўлгон тапни(нг) исми махсусасини сунухус ва сунохус ҳам дерлар.

ТАБИ ЙАВМИЙЙА تب يوميه яъни, иситмасдурки, давоми аксар бир кеча ва кундузға бориб босилур. Ва арабда ҳам ани ҳуммо йавмиййа дерлар, хоҳ бу кайфият зоҳири бадан ҳолиға мутааллиқ бўлсун, масалан, офтобнинг ҳарорати ва ё совуғ сабабидин ориз бўлгон савдодин бухурот баданда маҳбус қолмоғидин ва ё зоҳири баданни кирлиги ва касофатидин ориз бўлур ва хоҳ доҳили бадан ҳолиға мутааллиқ бўлсун, масалан, чарчамоқ ва риёзат қилмоқ ва истифроғ қилмоқ ва аламу озорлар ва шиш ва бадҳазмлик ва очлик ва ташналик ва суддаи масом сабабларидин бўлсун ва хоҳ руҳлар ҳолиға мутааллиқ бўлсун, масалан, руҳи табиийға тухма ва бадҳазмликдин ва ё ўткур иссиғлиғ таом ё шароб ё даволар истеъмоли сабабидин жигарда ҳарорат пайдо бўлмоғи ёки руҳи ҳайвонияға ҳаммомни иссиғидин ва ё ғам ва ё зиёда фараҳлик кабилар асаридин ҳарорат ориз бўлгон бўлсун. Ва хоҳ қўб хаёл ва ташвиш ва фикр ва уйқусизликлар сабабидин димоғда пайдо бўлгон ҳароратни руҳи нафсонияға таъсири каби иситмалар ҳаммаси топи йавмиййадур.

Хулоса, ҳар қаю сабаб бирлан руҳға ориз бўлгон ҳароратни тапи йавмиййа дерларки, ани муҳлати аксар бир кундин ошмас. Ва гоҳи батариқай надрат уч кунға давом этар. Ва агар бу муҳлатдин тажо-

вуз қилса бошқа қисм иситма тажовуз қилгон бўлур ва ақсоми йигирма уч қисм бўлур.

ТАПИ МУҲРИҚА تب محرقه куйдирувчи иситма демакдур. Ва андин мурод шундоғ иситмадур: дил ва ўпка атрофида бўлгон шаронин ва аврида томурларининг ичида сафрати сирф ва ё балгами мойига мураккаб ва шўр балғам каби ўткур иссиғ пайдо қилгон уфунатлик моддани уфунат ва ҳарорати руҳни куйдириб, фано қилиб тургон шиддатлик иситмадур.

ТАБИ ҲАСБА ва **ЖУДАРИЙ** ва **ҲУМАЙҚО** وتب حصبه جدري وحميقا яъни, қизамуқ ва чечак ва қизилчалар иситмасидур.

ТАПИ ВАБОИЙ تب وبائى яъни, вабо таъсир қилгон кишига ориз бўлгон иситмадур.

ТИБНИЙ تبينى сомон ранглик нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ сийдук муроддурки, андак сафрони ғалабасига далолат қилур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЙА (То билан То)

ТАТАББУЪ تتبع бамаънойи бир нимарса талабида пайидин (ортидан) юрмоқ, эргашмоқ.

ТАТМИМ تميمе бар вазни таъзим, тамом қилмоқдур.

ТАТИММА تتمه ҳар нимани(нг) бақияси ва охиридур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (То билан уч нуқтали Со)

ТАСОВУБ تواب бир ҳаракати табиийадурки, ани форсийда фоза ва даҳандара ва туркийда эснамоқ дерлар. Ва бухуротни(нг) дафъи учун табиат оғизни катта очар.

ТАСРИБ تشریب сарзаниш ва маломат қилмоқдур.

ТАСЛИС تاليف уч ҳисса қилмоқ ҳам уч ҳиссадин бир ҳиссани олмоқдур.

ТАСМИР تميم бар вазни тақдир, мевалар термоқдур ва мажозан яхши фойдаланмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙҲА МАЪА-Л-ЖИМ (То билан Жим)

ТАЖАЗЗУБ تجذب тортмоқдур, жазм этмоқ.

ТАЖАННУБ تجنب бар вазни тасарруф, бир тарафга ўтмоқ ва ҳазар қилмоқдур.

ТАЖАММУД تجمد ивимоқ ва музла-моқ ва қотмоқдур. Ва истилоҳи атиббода совуғни асари бирлан андак қўйуғлик ва касофат ҳосил қилмоқ ё ивиб қўюлмоқ муроддур.

ТАЖДИД تجديد янгиламоқдур.

ТАЖАЪУД تجعد мўйнинг жангалама ва пестоблик бўлмоғидур.

ТАЖВИЙД تجويد яхшиламоқ. Ва алфоз (сўзлар) ҳуруфи (ҳарфлари)ни ўз махражларидин чиқариб айтмоқдур.

ТАЖОВУЗ تجاوز ҳаддидин ва андозадин ўтмоқдур.

ТАЖАССУС تجسس қидирмоқ ва сўрамоқ ва суриштирмоқ. (Жо-суслик қилмоқ).

ТАЖНИС تجسس бар вазни таҳсис, бамаъноий ҳамжинс қилмоқдур. Ва аҳли баён истилоҳларида икки адад бир-бирига суврати ҳамшакл бўлгон иборатни бирини зикр қилиб, маънода иккинчи иборатнинг маъносини ирода қилмоқни тажнис дерлар.

ТАЖАРРУЪ تجرع журъа-журъа ичмоқ.

ТАЖВИФ تجويف бар вазни тахвиф, бир нимарсанинг ичини холий ва ковак қилмоқдур.

ТАЖАББУН تجبون ивимоқ ва ғализ бўлмоқдур. Масалан, сутни ивиб, ғализ (қўюқ) бўлмоғи кабидур.

ТАЖЗИЙА تجزيه бар вазни таъзийа, пора-пора қилмоқ ва тақсим қилмоқдур.

ТАЖАЛЛА تجلى равшан бермоқ ва ошкоро қилмоқ.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (То билан Ҳо)

ТАҲТ АС-САРО تحت الشرى ернинг тагидаги сарой демақдурки, тахта таг ва саро бамаъноий намнок тупроқдур.

ТАҲАДДУБ تحذب баландга кўтарилмоқдурки, ани дўнг дерлар. Ва истилоҳи атиббода белни ва кўкракни букрилиги муроддур.

ТАҲИЙАТ تحيت салом ва эҳтиром билдирмоқ. Ва жамъи таҳийёт, ибодат вақтида кўпроқ айтилур.

ТАҲДИД تحدد ҳад ва чегарани бузмоқдур.

ТАҲЗИР تحذير кўрқутмоқ ва ўзни сақламоқ учун амр қилмоқдур. Ҳазар қилмоқ феълидан.

ТАҲАЖЖУР تحجر тошлик ҳолга кириб қотмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода мутлақ куюлиб қотмоқ муроддур. Масалан, қонни баданда ивиб қолмоғини ҳам тажаммуд ва таҳажжур дерлар. Ва йирингни қотиб, устухон шаклига келмоғи ҳам таҳажжурки, ани туркийда жароҳатни(нг) ўлуги дерлар.

ТАҲРИР تحريр ислоҳ қилмоқ, тузатмоқ. Ва қулни ва чўрини озод қилмоқдур.

ТАҲАРУЗ تحرز парҳиз ва ҳазар қилмоқ ва ўзни сақламоқдур.

ТАҲАББУС تحبس қамалмоқ ва йўл топмасликдурки, ани арабда иҳтиқон ҳам дерлар.

ТАҲРИФ تحريف сўзни ва ё бошқа нимарсани ўз ҳолатидин бошқа бир ҳолатга айлантурмоқ ва тағйир бермоқдур.

ТАҲРИК تحريك ҳаракат қилдурмоқ ва кўзготмоқдур.

ТАҲЛИЛ تحلل текширмоқ, бир чигил нимарсани ешмоқ. Ва ҳалол қилмоқ. Ва эритуб, фано(йўқ) қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода шул охири маъно аксар мурод бўлур. Масалан, рутубатни таҳлил қилмоқ, қуритуб фано қилмоқ ва бодни таҳлил қилмоқ, тарқатиб фано қилмоқдур.

ТАҲАЛЛУЛ تحلل эриб тамом бўлмоқдур.

ТАҲАММУЛ تحمل бар вазни таҳаллул, юк кўтармоқ ва мажозан сабр қилмоқдур.

ТАҲВИЛ تحويل бир ҳолдин бошқа бир ҳолга айлантурмоқ ва айланмоқдурки, мутаъаддий ва лозим сийғасига баробар мустаъмалдур,

аммо, истилоҳи атиббода таркиби адвия миқдори учун таъйин бўлгон вазни тош мавжуд бўлмағонда шул миқдорни бошқа тошнинг вазни бирлан таъйин қилмоқни таҳвил дерлар. Масалан, мисқол бирлан вазни муқаррар бўлгон давони миқдори учун мисқол мавжуд бўлмаса ани дирам тоши бирлан таъйин қилмоқда ҳар бир мисқол бадалиға бир дирам ва яна бир дирамнинг етти ҳиссадин уч ҳиссасини қўшуб ҳисоб қилмоқ аини муддаодурки, ани таҳвили авзон дерлар.

ТАХАВВУЛ تجول бир ҳолдин (бошқа) бир ҳолға ўзгарилмоқ-дурки, таҳвимни(нг) лозимидур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙА МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЪЖАМА (Қўш нуқтали То билан Хо)

ТАХРИБ تخریب хароб қилмоқдур.

ТАХТАБАНД تختةبند луғати форсий, қайд ва ҳибсдурки, боғламоқ ва қамамоқдур. Ва маҳбусдурки, қамалгон банди. Аммо, истилоҳи атиббода кичкина тахтачалар муроддурки, сингон қўл ва оёқнинг устухонини асл ҳайъатиға мувофиқ ислоҳ қилгондин сўнг шул ҳайъатни муҳофазати учун атрофиға мазкур тахтани қўшуб боғланур. Ва ани арабда жабр дерлар ва тахталарни жабоир дерлар.

ТАХЗИР تحذير суст ва беҳис қилмоқдур. Алами зиёда бўлгон шиш ва жароҳатни(нг) аламиға мариз бегоқат бўлса мазкур узви юқори тарафидин маҳкам бўғуб боғламоқ ва ё баъзи даволар таъсири бирлан ҳисни зойил қилмоқ муроддур.

ТАХМИР تحمير бар вазни тақдир, хамир қилмоқ ва қориштирмоқдур.

ТАХЛИТ تخليط бағоят аралаштурмоқдур.

ТАХФИФ تخفيف бар вазни таъриф, енгиллатмоқ ва камайтурмоқдур.

ТАХВИФ تخويف бар вазни таъриф, қўрқутмоқдур.

ТАХОЛИФ تخالف бир-бириға зид бўлмоқ ва бошқа кайфиятда бўлмоқдур.

ТАХРИҚ تخریق пора-пора қилмоқ ва йиртмоқ ва синдурмоқ-дур.

ТАХАЛЛУҚ تخلق бар вазни тамаллуқ, хулқ ва одат қилмоқ. Ва хушхўй бўлмоқ.

ТАХАННУҚ تخنق бар вазни тамаллуқ, нафас йўлининг бўғилмоғидур.

ТАХНИҚ تخنيق бар вазни тасдиқ, нафас йўлини бўғилмоғидур.

ТАХАЛЛУЛ تخلل бар вазни таҳаммул, зарарланмоқ ва харобланмоқ ва бузулмоқдур.

ТАХАЛХУЛ تاخلل ажзоси бир-биридин жудо бўлмоқ ва ўртада бўшлик ва холийлик ҳосил қилмоқдур.

ТАХАЙЙУЛ تخيل хаёл сурмоқдур.

ТУХАМА تخمه таомни ҳазм бўлмағонидин меъдани(нг) очилмоғи ва бадбўй кекирмоқдур.

ТАХЛИЙА تخليه бар вазни такмила, холий қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-Д-ДОЛ УЛ-МУЊМАЛА (То га қўшилган Дол)

ТАДРИЖ تدريج бар вазни таҳқиқ, даража-ба даража бир нимарсани бошқа бир нимарса тарафиға еткурмоқ, яъни бир ишни оҳиста қилмоқдур(Эволюция йўли билан).

ТАДАББУР تدبر бар вазни тафаккур, бир ишни охири ва натижасини андиша қилмоқдур.

ТАДБИР تدبير бар вазни таҳрир, бир нимарсани вужудға келтирмоқ йўлида саъй ва фикр қилмоқ ва ул ишни охир натижасини кўзламоқдур. Тадобир анинг жамъидур.

ТАДВИР تدوير айлантурмоқдур.

ТАДОФИЪ تدافع икки зид нимарса бир-бирини дафъиға таважжуҳ қилмоқдур.

ТАДҚИҚ تديق бар вазни тавфиқ, майда қилмоқ ва хўб янчилмоқ. Чуқур текширмоқ.

ТАДОРУК تدارك йўқолгон нимарсани топмоқ ва нобуд бўлгон нимарсани(нг) бадалини топмоқ учун чора кўрмоқдур.

ТАДОХУЛ تداخل икки нимарса бир-бирини ичига кириб аралашмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода чала ҳазм бўлгон таомни ус-

тига қабл аз ҳазми комил (тўлиқ ҳазмдан аввал) яна бошқа таом тано-
вул қилмоқ маъносида.

ТАДОВУЛ تناول бар вазни тадохул, бир-бирини қўлидин олмоқ
ва навбат ила бир-бирига бермоқдур.

ТАДВИЙН تدوين бар вазни таҳсийн, жамъ қилмоқ ва ҳар жойдин
териб олиб, йиғмоқдур.

ТАДҲИЙН تدهين бар вазни таҳсийн, баданга ёғ суртмоқдур.

ТАДОВИЙ تداوى даво қилмоқ ва илож қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (То га қўшилган Зол)

ТАЗАБЗУБ تنهذب бамаънойи қимирлаб турмоқ ва беором-ликдур.

ТАЗНИЙБ تنهيب бар вазни тартийб, бир нимарсага дўнбола ва
дум зиёда қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода шофа давосини ва фур-
зажа давосини ўз вақти муайянасида яна тортиб олмоқга осон бўлмо-
ғи учун ани бир тарафидин ип ёки латта боғлаб қўймоқ муроддур.

ТАЗВИЙБ تنويب эритмоқдур.

ТАЗҲИЙБ تنهيب Безамоқ. Ва бамаънойи тиллони ҳал қилиб, ани
бирлан бир нимарсани пардоз қилмоқдур.

ТАЗКИЙР تذكير бар вазни такбир, ёдга солмоқ ва эслатмоқдур.

ТАЗАККУР تذكر ёдга олмоқ ва эсламоқ.

ТАЗАРВ تدرو хуруси саҳроийки, ани туркийда қирғовул дерлар.

ФАСЛ УТ-ТО МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЪХМАЛА (То га қўшилган Ро)

ТАРАССУБ ترسب дард бўлуб, сувдин ажраб, пастга чўкмоқдур.

ТАРТИЙБ ترطيب бар вазни таркийб, ҳўлламоқ. Ва мизожга
ҳўл ва рутубатни зиёда қилмоқдур.

ТУРОБ تراب қуруғ тупроқдурки, ани зидди нам тупроғ бўлуб,
номи сародур.

ТАРОИБ ترابيب сийнанинг устухонлари демакдурки, тарибанинг жамъидур. Ва мажозан худи сийнани ҳам тароиб дерлар.

ТАРҒИЙБ ترغيب кўнгилни мойил қилмоқ ва қизиқтурмоқдур.

ТАРКИЙБ تركيب мутаъаддид нимарсани бир-бирига қўшмоқдур. Ва жамъи тарокибдур. Ва таркибот келур.

ТАРҚУТ ترقوت бар вазни тарбуз, форсийда ганбаргардан дерлар. Ва шакли шулки, икки адад дароз шакллик устухонни бир-бирига тўш устухонининг устида муттасил бўлуб, иккинчи учи икки китфда курак бирлан қўл устухонининг пайванд жойиға бориб муттасилдур.

ТУРБАТ تربت тупроқхонадур. Ва мажозан қабр ҳам мустаъмалдур.

ТУРУНЖ ترنج бир навъ лимудурки, ани арабда утруж дерлар ва бул ҳам икки навъ бўлуб, бири кичикроқ ва пўсти текис ва ҳар икки тарафи ингичкароқдурки, форсийда шул навни турунж дерлар. Ва бир нави каттароқ ва пўсти қуббадор ва икки тарафи, яъни банд тарафи ва уч тарафи чандон ингичка бўлмаски, ани форсийда баланг дерлар. Аммо, рус истилоҳида биринчи навни апелсин ва иккинчи навни пўртахол дерлар.

ТАРЖИҲ ترجمه зиёда қилмоқ ва зиёда билмоқдур.

ТАРАЖЖУҲ ترجمه бар вазни тааллуқ, зиёда бўлмоқ ва мойил бўлмоқдур.

ТАРАШШУҲ ترشح бар вазни таражжуҳ, сизиб сиқмоқдур. Масалан, янги сопол идишда тургон сув сополға сингиб ўтуб, зоҳир тарафға чиқмоғи тарашшуҳдур. Ва мажозан бағоят майда қатра бирлан ёғадургон ямғурни ҳам тарашшуҳ дерлар.

ТАРВИЙҲ ترويح роҳат ва ором бермоқ. Ва ҳавойи насим ила елпутмоқдурки, истилоҳи атиббода шул маъно аксар мурад бўлур. (Яна - ҳайит-ийд арафасида жамоа бўлиб Қуръон тиловат қилмоқ-таровиҳдир.)

ТУРБУД تربد давоседурки, мусҳил, балғамдур.

ТАРДИД ترديد қайтармоқ. Ва фосид ва забунликка нисбат бермоқдур. (Рад этмоқ сўзидан)

ТАРАССУД ترصد кўз тутмоқ ва умидвор бўлмоқдур.

ТУРС ترس луғати арабий, қалқондур. Ва фатҳаи аввал (яъни тарс) луғати форсий, қўрқмоқдур.

ТУРУШ تروش ёки ТУРШ تروش лугати форсийдур, нордон таъмдурки, ани арабда ҳомиз дерлар.

ТАРЁҚИ КАБИЙР تراق كبير бир маъжун даводурки, етмиш адад ажзодин мураккабдур ва ҳамма анвоъи заҳарни дафъ қилур. Ва ани тарёқи форуҳ ҳам дерлар.

ТАРАЪРУЪ ترعروع ўсмоқдур.

ТАРҚИЙҚ ترفيق суюлтирмоқ ва мажозан эритмоқ ҳам келур.

ТАРАХҲУЛ ترهل баданни юмшоқ ва суст бўл-моғидур.

ТАРОКУМ تراكم ажзонинг бир-бирига жамъ бўлуб, сиқилмоғидур.

ТАРАНЖУБИН ترنجبين янтоғшакардурки, Хуросон мулкида ҳаводин шабнамдек ёғиб, янтоғ устида шакардек мунжамид бўлуб ва таъми ва қавоми ҳам гўё шакардек (бўлуб). Ва форсийда ани тарангабин дерлар. Таранжубин ҳам тарангабиндин муъаррабдур.

ТАРА ва ТАРРА تره و تره лугати форсийдур, сабзаи тоза ва ҳануз сўлимагон гиёҳ демақдур. Аммо, бир гиёҳни исмига қайд қилунмагон тақдирда мутлақ тарадин мурод таратезакдурки, ани арабда жир-жир дерлар.

ТУРСИЙ ترسي синарға ўхшаш шаклик нимарсадур. Аммо, истилоҳи атиббода кекирдакнинг оғзида бўлгон ики гудда ғузруф, яъни тоғайни айтурларки, ҳар бири чорак ҳисса гириҳ шаклида бўлуб, кекирдакни(нг) ҳар икки тарафига муттасилдур, токи танаффус вақтида иккиси икки тарафга очилуб, нафас ҳавосига йўл берур. Ва таом ютар вақтида ҳар иккиси бир-бирига жуфтланиб, ярим гириҳ шаклида бўлуб, нафас йўлини таом кирмоғидин муҳофазат қилурки, сипар тигни рад қилгонидек бу ғузруф таомни рад қилур. Бинобарин, турсий дерлар ва дарқий ҳам дерлар, турс ва дарқ қалқондур.

ФАСЛ УТ-ТО МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА

(То га қўшимча Зо)

ТАЗВИЙЖ تزويج жуфт қилмоқ. Ва кишига хотун бермоқ ва хотунни эрга бермоқдур.

ТАЗАВВУЖ تزوج жуфт бўлмоқдур.

ТАЗОЙУД تزويد зиёда бўлмоқ, зиёдалашмоқдур.

ТАЗЙИД تزويد зиёда қилмоқдур.

ТАЗАЪЗУЪ **تزرع** ҳаракат қилмоқ ва чайқамоқдур.
 ТАЗ-ИЙФ **تزيف** ёмон қилмоқ ва айбдор қилмоқ ва заиф қил-
 моқдур.
 ТАЗЪИЙФ **تعيف** ҳалок қилмоқдур.
 ТАЗАЛЗУЛ **تزلزل** қимирламоқ ва титрамоқдур.
 ТАЗАЛЛУЛ **تزلل** тойилмоқ ва тойилишдур.
 ТАЗОҲУМ **تراحه** тўда қилмоқ ва тўда бўлмоқ-дурки мутаъаддий
 ва лозим ҳам келур. Яна заҳматдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА (То билан Со)

ТАСДИЙД **تسدید** рост ва дуруст қилмоқ ва маҳкам ва устувор
 қилмоқ. Ва дуруст ва устуворликдурки, мутаъаддий ва лозим ҳам
 келур. Ва банд қилмоқдурки, аксар вақтда шул маъно истилоҳи атиб-
 бода мурод бўлур.

ТАСВИЙД **تسويد** қаро қилмоқ ва мажозан хат ёзмоқдур.
 ТАСВИЙҚ **تسويق** бар вазни тасвийд, қовурмоч қилмоқдурки,
 дон ва ун кабиларни қуруқ қозонға солиб, қовурмоқдин иборатдур.

ТАСҲИЙЛ **تسهيل** бар вазни тасвид, саҳл осон қилмоқдур.

ТАСЛИЙМ **تسليم** бар вазни таълийм, салом айтмоқ ва топунмоқ
 ва бўйунсунмоқ ва қабул қилмоқдур.

ТАСКИН **تسكين** бар вазни тахмин, тўхтатмоқ. Яна: юпатмоқ.

ТАСХИН **تسخين** иситмоқ ва ҳароратни зиёда қилмоқдур.

ТАСМИН **تسمين** семиртирмоқдур.

ТАСВИЙА **تسويه** бар вазни тажрибап, баробар қилмоқдур.

ТАСМИЙА **تسميه** бар вазни тасвийа, бир нимарсаға исм бермоқ
 ва ном қўймоқдур.

ТАСОВИЙ **تساوي** икки нимарсани бир-бириға баробар бўлмоғи-
 дур.

ТАСАЛЛИЙ **تسلي** бар вазни тажаллий, хурсанд бўлмоқ ва хо-
 тиржам бўлмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙА МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (То билан Шин)

- ТАШАРРУБ شرب ичмоқдур ва мажозан сувни симирмоқдур.
ТАШАЪБУБ تشبب бамаъноийи шохламоқ ва шоҳдин яна шоҳ чи-
қармоқдур.
ТАШАТГУТ تشتت сочилмоқ ва ажзо бир-биридин ажрамоғи-
дур.
ТАШТ تاشت тос ва жомдурки, зарфи маълумдур ва ташт тосдин
муъаррабдур. (Тос арабча таштдан).
ТАШАННУЖ تنجیح тортилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода пай-
ни(нг) тортилмоғиға махсусдур.
ТАШРИҲ تشریح луғати арабийда равшан ва очуқ баён қилмоқ,
чарҳламоқ. Ва истилоҳи атиббода жамиъи аъзойи зоҳирий ва боти-
нийларни ҳақиқатлари ва шакллари ва устухони ададлари ва бўғум-
ларини равшан баён қилмоқ муроддур.
ТАШДИД تشديد кучли, маҳкам ва устувор қилмоқдур.
ТАШАДДУД تشدد қаттиқ ва устувор бўлмоқдур.
ТАШВИШ تشويش паришон қилмоқдур.
ТАШХИС تشخيص таъйин ва муқаррар қилмоқ ва (иллатни)
далилу аломатлари ила таъйин ва равшан танимоқдур.
ТАШАХХУС تشخص таъйин топмоқ ва аниқланмоқдур.
ТАШАББУЪ تشبع таомға тўймоқ ва тўқликдур.
ТАШАҚҚУҚ تشقق ёрилмоқдур.
ТАШВИҚ تشويق ҳаваскор ва орзуманд қилмоқ ва қизиқтурмоқ-
дур.
ТАШАВВУҚ تشوق орзуманд бўлмоқдур.
ТАШКИК تشكیک бир одамни шакға тушуурмоқдур.
ТАШАББУК تشبک тутулмоқдурки, кўб миқдор ип ва бошқа то-
ралар бир-бирларига ўралиб, бирлашмоқларидан иборатдур.
ТАШАККУК تشكك бар вазни ташаққуқ, шак ва гумон қилмақдур.
ТАШАККУЛ تشکل бар вазни таҳаммул, шакл ва суврат пайдо
қилмоқдур.
ТАШКИЛ تشکیل бар вазни таҳсин, суврат ва шаклға келтурмоқ
ва нақш олмоқдур.

ТАШОКУЛ تاشاك бир-бирига ҳамшакл бўлмоқдур.
ТАШМИМ تاشميه ҳидламоқ ва ҳидлатмоқдур.
ТАШВИЙА تاشويه ёғ бирлан қовурмоқдур.
ТАШАББУҲ تاشبوه ўхшамоқ ва монанд бўлмоқдур.
ТАШБИҲ تاشبيه бир нимарсани яна бир нимарсага ўхшатмоқ.
ТАШОБИҲ تاشابه бар вазни тағофил, икки нимарса бир-бирига ўхшаш бўлмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУҲМАЛА (То билан Сод)

ТАСВИБ تصويب бар вазни таъриф, дуруст ва тўғри демоқдур.
ТАСАРРУФОТ تصرفات бир ишга даст урмоқ ва бир ишни ўз хо-ҳишига мувофиқ ишламоқдур. Ва истилоҳи атиббода ҳавоси хомсайи ботинийадин қуввати мутахаййилага ҳисси муштарак тарафидин етган маҳсусага ўз раъйи мувофиқ маъонийи жузъиялар ҳукм қил-моқдур.

ТАСАВВУРОТ تصورات бар вазни тасарруфот, бўлгон ёки бўлмо-ғи мумкин бўлгон нимарсаларни сувратини хаёлда ҳосил қилмоқдур.

ТАСДИҚОТ تصديقات тасаввуротда ҳосил бўлгон сувратларга берилгон маъонийи жузъиялардин баъзиларини хаёл қуввати дуруст ва тўғри деб ҳукм қилмоқдур.

ТАСҲИҲ تصحيح рост ва дуруст қилмоқдур.

ТАСРИҲ تصریح холис ва равшан қилиб айтмоқ ва ошкоро қил-моқдур.

ТАСЪИД تصعيد юқориға чиқармоқдур. Аммо, истилоҳи атиббо-да баъзи давони қозонда қиздириб, оловни қуввати бирлан бухурот ҳолида юқориға чиқариб, қозонни қопқоғида мунъақид ва мунжа-мид қилмоқдур. Масалан, нушодур ва кофур ва сакфурлар шул тари-қада тасъид қилинуб, жавҳари латиф жавҳари касифдин холис бўлуб ажралгон соф даволардур.

ТАСАЪУД تصعد давонинг жавҳари латифи оловнинг таъсири бирлан жавҳари касифдин ажраб кўтарилмоғи.

ТАСОЪИД تصاعد бар вазни тағофил, баланд кўтарилмоқ, масалан, меъдадин бош тарафга бухурот чиқмоғи каби.

ТАСАВВУР تصور бамаънойи бир нимарсани сувратини зеҳнда ҳосил қилмоқдур.

ТАСВИР تصوير зоҳирда амал ила бир суврат ҳосил қилмоқ, масалан, нақш қилмоқдур. Ва очуқ ва равшан баён қилмоқ ила мақсудни тушунтирмоқдурки, анда мухотаб кишини(нг) зеҳнига мақсуд нимарсани(нг) сувратини ҳосил қилгон бўлур.

ТАСДИЪ تصديق бар вазни тасдиқ, бош оғруғи пайдо қилмоқдур. Ва мажозан бир кишига меҳнат ва малол етгузмоқ учун ҳам мустаъмаддур.

ТАСАРРУФ تصرف эғалик қилмоқ ва комил ихтиёр ила таъсир қилмоқдур.

ТАСМИМ تصميم холис қилмоқ ва пойдор қилмоқдур.

ТАСФИЙА تصفيه бар вазни такмила, соф ва покиза қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА (То билан қўшилган Зод)

ТАЗОДД تضاد бир-бирига зид бўлмоқдур ва бир-бирига душман бўлмоқдур.

ТАЗМИД تضميم қўюқ давони зоҳири баданга қўймоқдур, токи андин шиш ва ё бодни тарқатмоқ муяссар бўлғай.

ТАЗАРРУР تضرر қаттиқ зарарланмоқдур.

ТАЗАЖЖУР تضجر бар вазни таҳаййур, гаму андуҳ галабасидин дилтанг бўлмоқдур.

ТАЗЙИЪ تضییع йўқотмоқ ва нобуд қилмоқдур.

ТАЗЪИФ تضعيف икки ҳиссага камқувват қилмоқдур.

ТАЗЙИҚ تضيق эзмоқ, эркинликни тўсмоқ.

ТАЗАЙЙУҚ تضيق бар вазни тасаддуқ, жой тангликдин сиқилмоқдур.

ТАЗОЙИҚ تضيق жой танглигидин бир-бирин қисмоқ ва қисилмоқдур. (Тазйиқнинг жамъи.)

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎХМАЛА (Икки нуқтали То билан қаттиқ То)

ТАТЙИБ تطيب хушбўй қилмоқ ва пок қилмоқ ва яхши қилмоқдур.

ТАТАЙЙУБ تطيب хушбўй бўлмоқдур.

ТАТВИЛ تطول бар вазни таҳсил, узайтирмоқдур.

ТАТФИЙА تظفيه бар вазни тасфийа, оловни ўчурмоқ ва иссиғни совутмоғдур.

ФАСЛ УТ-ТО-УЛ ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЎХМАЛА (То билан қўшилган Айн)

ТАЪАБ تعب ранж ва чарчоғликдур. (Ва таъб-одам табиати.)

ТАЪОҚИБ تعاقب қочгон кишини орқасидин қувламоқ ва бирни сўнггидин яна бир нимарса тиргалмоғи.

ТАЪҚИБ تعقيب бар вазни таъзим, бир одамни орқасидин юрмоқ ва кетган кишини изини ахтариб юрмоқ. Ва бир нимарсани сўнггидин яна бир нимарса тиргалиб, қойим мақом бўлуб турмоғидур.

ТАЪДИБ تعذيب шўр сувни тадбир бирлан ширин қилмоқ. Ва таъзиб азоб бермоқдур.

ТАЪОРИЖ تعارج оҳиста ва батадриж баландга кўтарилмоқдур.

ТАЪДОД تعداد санамоқдурки, асли луғатдур ва ба касраи аввал (яъни теъдод) машҳур ғалатдур. Чунки, тифъол ба касраи аввал вазнида ва тилқобдин бошқа ҳеч масдар келмоғондур, балки исми жинс ва сифатлар бу вазнда аксар келурлар. Масалан, тимсол, тимсоҳ ва тильоблар каби.

ТАЪДИД تعديد бар вазни тақлид, адад қилмоқ ва санамоқдур.

ТАЪАДДУД تعداد неча адад ҳосил қилмоқ, яъни адади кўпаймоқдур.

ТАЪАҚҚУД تعقد ивимоқ ва қўюлмоқдур.

ТАЪБИР تعبير дилдаги маънони муносиб иборат бирлан зоҳир қилмоқ, яъни баён қилмоқ. Ва тушда кўрган воқиъани ишора-

ти воқеъда нима ҳодиса бўлмоғига далолатини баён қилмоқ-
дур.

ТАЪАССУР تعسر қийинлашмоқ ва душворликдур.

ТАЪСИР تعصير сувлик ва ё ёғлик нимарсани сиқиб, сувини ёки
ёғини чиқармоқдур. Масалан, мевани(нг) сувини олмоқ ва кунжуд-
ни(нг) ёғини олмоқдур.

ТАЪАССУР تعصر бар вазни ташаккур, эзилмоқ ва ширасини
чиқармоқдур.

ТАЪАЗЗУР تعزر бир ишни(нг) қийин бўлмоғидур. Ва ожизлик
учун узр ва ҳужжат баён қилмоқдур.

ТАЪТИР تعطير атр ҳосил қилмоқ. Ва хушбўй қилмоқдур.

ТАЪАТТУР تعطر бар вазни тафаккур, хуш бўй пайдо қилмоқ-
дур.

ТАЪАЙЙУШ تعيش маишат ва рўзгор асбобини хотирламоқдур.

ТАЪАРУЗ تعرض бар вазни таҳаммул, бамаънои бир кишининг
раъйига хилоф бир нимарса кўрсатмоқ, яъни рад қилмоқ. Ва мажоз-
зан кишини молига ноҳақ зўрлик қилмоқдур.

ТАЪРИЗ تعريض бар вазни таъриф, кишига киноя бирлан сўзла-
моқ. Ва кишини олдига бир нимарса келтуруб кўрсатмоқдур.

ТАЪАССУФ تعسف қилинган хато ишдан афсусланмоқ.

ТАЪАННУФ تعنف бар вазни такаллуф, ситам ва сарзаниш
қилмоқдур. Яна нафъ келтирмоқдир.

ТАЪРИҚ تعريق бар вазни таъриф, терлатмоқдур.

ТАЪЛИҚ تعلق бир нимарсани бир нимарсага боғламоқдур (Асар,
ёзув, китоб).

ТАЪАММУҚ تعنق бар вазни тамаллуқ, бир нимарсани ҳақиқати-
ни билмоқ учун чуқур фикр ва ҳаракат қилмоқдур.

ТАЪЖИЛ تعجيل бир ишда шитоб қилмоқдур.

ТАЪДИЛ تعديل бар вазни таъжил, бир нимарсани бошқа бир ни-
марсага баробар қилмоқдур.

ТАЪТИЛ تعطيل бекор қўймоқдур.

ТАЪАТТУЛ تعطل бекор қолмоқдур.

ТАЪАҚҚУЛ تعقل бир иш устида фикр қилмоқдур.

ТАЪАЛЛУЛ تعلق бар вазни таъаққул, илпат ва сабабни исбот
қилмоқ. Ва мажозан таъхир қилмоқ ва баҳонажўйлик ва сабабни
кўрсатиб, исбот қилмоқ ва ҳам сабаби ила баён қилмоқ ва ҳам боиси

таъхирдур. Ва истилоҳи атиббода андак-андак смоқдурки, оз миқдор таомни кўб фурсатда смоқ албатта фойдалидур.

ТАЪМИМ **تعيمه** бир нимарсани ҳаммаға баробар шомил қилмоқдур.

ТАЪЗЗИМ **تعظيمه** катта қилмоқ ва жисмини ўстирмоқдур. Ва мажозан ҳурмат қилмоқдурки, ҳурмат ҳам обрўни катта қилмоқдин иборатдур.

ТАЪАЗЗУМ **تعظمه** катта бўлмоқ ва жисми зиёда бўлмоқдур.

ТАЪАШШУМ **تعشه** жуда қартаймоқдур.

ТАЪОВУН **تاون** бир-бириға мадад ва ёрдам қилишмоқдур.

ТАЪАФФУН **تعفن** фосид ва бадбўй бўлмоқдур. Ва мажозан бадбўйлик ҳам келур.

ТАЪАДДИЙ **تعدي** ҳаддин тажовуз қилмоқ. Ва бошқаға таъсир қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-Л-ФАЙН ИЛ-МУЪЖАМА

(То билан қўшилган Файн)

ТАФАЛЛУБ **تغلب** ғалаба қилмоқдур.

ТАФАЙЙУР **تغير** бурунғи ҳолдин ўзгармоқдур.

ТАҒИЙР **تغيير** бурунғи ҳолдин ўзгармоқдур.

ТАҒЛИЗ **تغليظ** қўюлтирмоқдур.

ТАФАЛЛУЗ **تغلظ** қўюлмоқдур.

ТАҒРИҚ **تغريق** сувға ғарқ қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода сувға ивитилмоғи лозим бўлгон давони шул миқдор сувға ивитмоқни айтурларки, мазкур даво сувға тамом тўйгон вақтиғача сув каммайуб, давонинг усти очилиб қолмаслик даражада бўлур.

ТАҒЗИЙА **تغزبه** бамаъноий ғизо бермоқ ва парвариш қилмоқдур.

ТАҒАШШИЙ **تغش** пардаға ўралмоқ. Кўнгилнинг ғаш бўлмоғи ва табиатнинг хира бўлмоғи.

ТАҒАЗЗИЙ **تغزي** ғизоланмоқ ва ғизодин баҳра олмоқдур.

ТАФАЛЛИЙ **تغلر** қайнамоқдур.

ТАҒАДДИЙ **تغدي** нонушта, яъни эрталик таом тановул қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙИА МАЪА-Л-ФО (То билан Фо)

ТАФТ تفت бамаънойи иссиғ. Ва куйғон. Ва ғазабнокдур.

ТАФАТТУТ تفتت реза-реза бўлмоқдур.

ТАФТИТ تفتت реза-реза қилмоқдур.

ТАФАРРУЖ تفرج кушойиш топмоқ ва тангликдин ва қийинликдин чиқмоқдур ва хушҳолликдур. Ва форсийда сайр ва тамошо мустаъмалдурки, анинг лозимаси ҳам хушҳоллик ва кўнгили очилмоғидур.

ТАФРИҲ تفریح хурсанд қилмоқ ва суюнтирмоқдур. Ва истилоҳда дилға қувват бермоқдур.

ТУФФОҲ تواج олмадурки, мевани маъруфдур ва ани форсийда себ дерлар. (Себзор - Олмазор).

ТАФАРРУД تفرد танҳо қолмоқ ва ягона бўлмоқдур.

ТАФРИД ва ИФРОД تفرید و افراد танҳо қўймоқ ва бошқадин ажратмоқдур.

ТАФАҚҚУД تفقد йўқолғон нимарсани қидирмоқ ва сўроғламоқдур. Ва истилоҳи атиббода таҳлилға кетган рутубути аслияни бадалиға физойи солиҳ бирлан рутубати аслия ҳосил қилмоқ ва исҳол сабаби бирлан зойиъ бўлғон ахлоти табиийанинг бадалиға мувофиқ физо бирлан ахлоти табиийиға ҳосил қилмоқ ва кесулғон ва ё фасод ила нобуд бўлғон гўштни бадалиға янги гўшт ундирмоқ каби тадбирларни тафаққуд дерлар.

ТАФАККУР تفكر бир ишда фикр қилмоқ ва узоғ андиша қилмоқдур.

ТАФАРРУС تفرس бир нимарсаға назар қилғонда анинг ҳақиқатини баъзи аломат ва осоридин билмоқдур.

ТАФИШ تفش луғати форсий, ўткур иссиқ ва қизуғлиқдур.

ТАФАҲҲУС تفحص кавламоқ ва қидирмоқдурки, ани муроди тафтишдур.

ТАФРИТ تفریط бир ишда камлик ва ноқислик қилмоқ, яъни чала ва нотаом қилмоқдурки, ифротнинг зиддидур. Ва нобуд ва беҳуда қилмоқдур.

ТАФАЖЖУЪ تفجع касалманд бўлмоқдур.

ТАФРИЪ تفریع луғавий шоҳлатмоқдур. Ва мажозан бамаънойи бир нимарсадин баъзи бир қисмини ажратиб кўрсатмоқдур.

ТАФЗИЪ تفریح ёмонламоқ, кўрқитмоқдур.

ТАФАРРУҚ تفرق фарқлик бўлмоқ ва бир-биридин ажрамоқдур.

ТАФАВВУҚ تفرق баландлик қилмоқ ва устига чиқмоқдур.

ТАФТИҚ تفتیق ёрмоқ ва тешук очмоқдур.

ТАФАРРУҚ УЛ-ИТТИСОЛ تفرق الاتصال бутун нимарсанинг баъзи ажзоси баъзи сабаб бирлан бир-биридин ажраб жудо бўлмоғидур.

ТАФОСИЛ تفصل бир-биридин кўчмоқ ва ажра- моқдур.

ТАФАННУН تفنن ранг-баранг бўлмоқ. Ва ҳунар топмоқдур. Ва истилоҳи атиббода ғизо учун ҳар бир ҳожат вақтида ҳар бир турлик кайфиятлик ва ҳар турлик таъмлиқ ғизодин навбат ба навбат тановул қилмоқ ва ўзгариб турмоқ муроддур, токи бир хил ғизо аксар бўлса табиатга ўз кайфияти мизожиййаси ила ба тадриж таъсир қилиб, мизожни тағйир бермағай. Ҳам табиат андин нафрат қилиб қолмағай. Ва маризга дору бермоқда ҳам шул тариқа тафаннун ила гоҳи ҳаб ва гоҳи шарбат ва гоҳи маъжун каби ўзгартурмоқ айни ҳикматдур, токи бир хилдин табиат ё нафрат қилса ани ҳазмига таважжуҳ қилмас ё табиат анга одат ва хўй қилса сўнгра давони таъсиридин мутаассир бўлолмас.

ТАФСИРА تفسره шишадурки, ҳикматга мувофиқ ва масона шаклида ясалғон бўлур. Ва ани қорура ҳам дерларки, анга маризнинг сийдугини солиб, табибга элтиб кўрсатмоқ учун махсус шишадур. Лекин, истилоҳи атиббода зикри зарф ба иродаи мазруф қабилидин худи сийдукни ҳам тафсира дерлар.

ТАФТА تفته ўткур қизиган иссиғ нимарсадур.

ТАФТИДА تفتيده офтоб ва ё оловга қўйуб қизитулғон нимарсадур.

ТАФИҲ تفيه бетаъм нимарсадурки, андин ҳеч навъ мазани ҳис қилиб бўлмаса.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙҲА МАЪА-Л-ҚОФ (То билан Қоф)

ТАҚРИБАН تقریبا тахминандурки, ҳақиқатга яқин деб гумон қилмоқдур.

ТАҚАЙЙУ تقي табиатда қайт қилмоқ тақозоси бўлмоқдур ва беирода ва бетакаллуф қай келмоғидур.

ТАҚАЛЛУБ تلب ўзгарилмоқ ва бошқа тарзга айланмоқ ва аксинча бўлмоқдур.

ТАҚЛИБ تلب ўзгартурмоқ. Ва терскори айлантурмоқ ва бошқа нимарсага алмаштурмоқдур.

ТАҚРИБ تريب яқин қилмоқ.

ТАҚАРРУХ ترح жароҳатнинг йиринг пайдо қилмоғидур.

ТАҚАЙЙУХ تيح йиринг ва фасод пайдо қил-моқдурки, ярани ва шишни сифатидур. Ва бу калима қайҳдин муштақдурки, йирингдур.

ТАҚЙИД تيد боғламоқ ва банд қилмоқ. Ва бир нимарсага яна бир нимарсани шарт қилиб тиркамоқдур.

ТАҚРИР تيرير баён қилмоқдур ва бамаънони қарор бермоқдур.

ТАҚАРРУР تقرر қарор тобмоқдур.

ТАҚШИР تشير мағиздин пўстни ажратмоқдур ва пўсти ажратилгон нимарсани муқашшар дерлар.

ТАҚСИР تفسير қисқалик қилмоқ ва бир ишни қилмоқда кўтоҳлик ва ноқислик қилмоқ ва бир ишда суствлик ила чала ва нотамам қилмоқдур.

ТАҚОТИР تقاتر паёпай томиб турмоқдур.

ТАҚДИС تقييس бар вазни тақдир, пок қилмоқ ва муқаддас деб билмоқдур.

ТАҚОТИЪ تقاطع икки нимарса бир-бирини кесмоғидур ва мажозан икки нимарсанинг бўйи бир нуқтада бирлашиб, бошқа маҳалда яна ажрамоғидур.

ТАҚАЛЛУЪ تلع огизнинг жўшиши, яъни майда ва оқ ранглик яра пайдо қилмоғидурки, ани туркийда оғзи оғриган дерлар.

ТАҚАЛЛУЛ تلال кам емоқ ва камлик қилмоқдур.

ТАҚЛИЛ تليل бар вазни тақдир, камайтурмоқ-дур.

ТАҚАЙЙУХ УС-СУРРА تيح السره янги туғулган болани киндининг атрофи йиринглаб яра бўлмоғидур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЪА МАЪА-Л-КОФ

(То билан Коф)

ТАКБИБ تكيب қўр оловга кўмиб кабоб қилмоқдур.

ТАКАРРУЖ ترح نامлик нимарсанинг ранги ва бўйи ва таъми ҳавонинг иссиқ вақтида уфунат пайдо қилмоқ ила ўзгарилуб, сабз

ранг ёки пахта каби оқ нимарса пайдо қилмоғидурки, ани туркийда пах ва мағол дерлар.

ТАКМИД ва КУМОД تکميد و کوماد бар вазни тавҳид ва бар вазни хумор, бир нимарсани офтобда ва ё оловда қизитуб, баданға босмоқдур, хоҳ ул нимарса қуруғ бўлсун, масалан, тош ва кесак ва қум ва тупроғ ва кепак ва тузлар каби ва хоҳ ҳўл бўлсун, масалан, намакоб ва сийдук ва испиртлар каби, ҳўл нимарсаға пахта ва ё латта ва намад каби нимарсани ҳўллаб ва хоҳ ҳўл ила қуруғдан мураккаб бўлсун, масалан, қайнатилғон дору ва ёки қайноқ сувни ҳўкизининг қобуғиға ва ё нешга солиб, баданға босилсун, ҳаммасиға такмид ва кумод шомилдур.

ТАКОССУР تكاتر кўблик ва зиёдаликға мустаъамалдур.

ТАКАССУР تكسر кўпаймоқдур.

ТАКСИР تكثير кўпаймоқ ва кўпайтирмоқ ва зиёда қилмоқдур.

ТАКАДДУР تكدر хира ва ғубор - олуда бўлмоқдурки, софнинг зиддидур.

ТАКФИР تكفر куфр демоқ. Ва виждон поклиги заифланмоғ ва бўшашмоғдур.

ТАКОСУФ تكاتف кўюқ бўлмоқдур. Аммо истилоҳи атиббода совуғнинг асари бирлан кўюлмоқға махсусдур. Маълумдурки, сувға совуғ асар қилиб, совиғон бўлур, сўнгра намадға тўкулса, намадға сингиб кетолмай, симоб каби намад устида донатор бўлуб туруб, батаъанний сингар. Аммо, қайноқ тўкулса дарҳол сингиб кетар. Бас, маълум бўлдики, совуғ асар қилғон сув кўюқ бўлур. Аммо, совуғ асаридин бўлмай, рутубат камлиги ва жавҳари арзийанининг кўблигининг кўюлғон нимарсани гализ дерлар ва касиф демаслар. Ва мажозан ҳазми қийин ва ани эзмоқ меъдаға малоллик бўлғон таомни ҳам гализ дерлар.

ТАКСИФ تكيف бар вазни таклиф, йўғон қилмоқ ва қалин қилмоқ ва кўюқ қилмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода совуғнинг ёрдами бирлан майда ажзоларни бир-бириға ёпиштирмоқ тариқа ила кўюлтирмоқдур.

ТАКАЛЛУФ تكلف бар вазни табассум, қийналиб иш қилмоқдур ва малолланмоқ ва ўзида бўлмаган нимарсани меҳнат ила бор қилиб кўрсатмоқдур.

ТАКАЙЙУФ تكييف бир ҳолат ва вазиятга кирмоқ ва бамаъноий бошқа бир нимарсага мағлуб бўлмоқ ила ани кайфиятидин асар олмоқдур.

ТАГАРГ تگرک луғати форсий, ҳавода музлаб, сўнгра ёғадурган ямғур қатраларидурки, ани форсийда жола ҳам дерлар ва туркийда дўл дерлар.

ТАКОСИЛ ва **ТАКОҶИЛ** تگاسل و تگاهل бар вазни таомил, ўзини суст ва касалманд қилиб кўрсатмоқдур. Ва истилоҳи атиббода ҳаракатдин малолланмоқ муроддур.

ТАКОМИЛ تگامل тамом ва бутун бўлмоқ ва камолга етмоқдур.

ТАКМИЛ تگمل бар вазни таҳсил, бамаъноий тамом ва бутун қилмоқ ва камолга еткурмоқдур.

ТАКАВВУН تگون йўқдин бор бўлмоқ ва яратилмоқдур.

ТАКВИН تگوين яратмоқ ва янгидин пайдо қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙҲА МАЪА-Л-ЛОМ (То билан Лом)

ТАЛАҶҶУБ تلهب оловнинг ял бермоғи ва шуъла бермоғидур. Ва истилоҳи атиббода баданнинг рутубати аслиясини куйдируб, фоний қилғудек зўр иситма чиқармоқдур.

ТАЛВИҶ تلويح ишорат қилмоқ ва ялтироқ ва равшан қилмоқдур.

ТАЛХ تلخ луғати форсий, аччиқ ва тахир тамдур.

ТАЛАЗЗЎЗ تلذذ мазадин лаззат олмоқ.

ТАЛХИС تلخيص холис ва соф ва покиза қилмоқдур.

ТАЛАММУЪ تلمع равшан ва шуълалик бўлмоқдур.

ТАЛАФФУФ تلفف ўз-ўзиға ўралмоқ ва чигил бўлмоқдур.

ТАЛАҶҶУФ تلهف бар вазни талаффуф, афсус ва андуҳдур.

ТАЛОТУМ تاطمه дарё тўлқунида сувнинг мавжлари бир-бириға урулиб, баландға кўтарилмоғидур.

ТАЛАВВУН تلون турлик ранг ила рангдор бўлмоқ.

ТАЛХА تلخه луғати форсий, сафродур. Ва сафронинг макони бўлгон (халта)дурки, форсийда заҳра дерлар ва арабда марора ва туркийда ўт дерлар. Ва бир гиёҳдурки, ани форсийда косний ҳам дерлар ва арабда ҳиндабо ва туркийда какра ва талха ва сачратқи дерлар.

ТАЛВОСА تلواسه андуҳ ва изтироб ва беқарорлиқдур.

ТАЛОФИЙ تلافى тобмоқ ва қўлга келтурмоқдур. Ва истилоҳи атиб-бода бадандин таҳлил ила зойиъ бўлгон рутубати аслийянинг бадалига яна рутубат ҳосил қилмоқ ва исҳол ва қай бирлан зойиъ бўлгон ахлоти табиийянинг бадалига ғизои солиҳ ила яна ахлоти табиийя ҳосил қилмоқ ва бадандин руъоф ва истиҳоза ва кесилмоқ каби сабаблар бирлан зойиъ бўлгон қоннинг бадалига ғизои солиҳдин яна қон ҳосил қилмоқ ва бадандин жароҳат ва ё кесилмоқ сабаби бирлан зойиъ бўлгон гўштнинг эвазиға яна гўшт пайдо қилмоқ учун тадбир қилмоқ муроддур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЯ МАЪА-Л-МИМ (То билан Мим)

ТАМАВВУЖ تواج бамаънои сувнинг тўлқунға кирмоғидур. Аммо, истилоҳи атиббода шараён томурнинг бир навъ ҳаракати муроддурки, томур йўғон ва юмшоқ ва ҳаракатида ҳар икки тарафға қонни жазб қилмоқ ва дафъ қилмоқ ҳаракати гўё сувнинг ҳаракати мавжийаси каби маҳсус бўлур.

ТАМЛИҲ تملیح тузламоқдур.

ТИМСОҲ تمساح бир навъ сув ҳайвонидурки, ўзи (эчкиэмар) жинсидиндурки, лекин чорпо ҳайвонлар каби тўрт адад қўл ва аёғи ҳам бўлур. Ва жисми катта ва қуввати зўр бўлур. Ва ани форсийда наҳанг дерлар.

ТАМРИХ تریخ ёғ ва бунга ўхшаш латиф давони баданға суртмоқдур.

ТАМАРРУД ترد саркашлик ва итоатсизлик қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода давони асари ва тадбирни асариға ноқобил бўлмоқдур.

ТАМАДДУД تدد чўзилмоқ ва ёзилмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода бир узвни ёзилгон ҳолда қолмоғи ва йиғилмоқдин ожиз бўлмоғидурки, ҳаракатнинг сустлигининг ориз бўладургон бир иллати мустақиладур.

ТАМДИД تديد чўзмоқ ва ёзмоқдур.

ТАМАР تمر бар вазни самар, хурмо мевасининг туршагидур.

ТАМУЗ توموز лугати румий, саратон муддатидур.
ТАМҲИЗ تميميز бир нимарсани бир нимарсадин баъзи аломатлар
ила фарқ қилмоқ ва ажратмоқдур.
ТАМОСИЛ تماثل бир-бирига монанд бўлишмоқдур.
ТАМОЙИЛ تمايل бар вазни тановил, бир-бирига мойил бўлиш-
моқдур. (Тамалнинг жамъи-асослардур - ред. М.М.)
ТАМАККУН تمكن жой олмоқ ва қарор топмоқдур.
ТАМКИН تمكين ўрнатмоқ ва барқарор қилмоқдур.
ТАМАТГИЙ تمشير керишмоқдурки, узлаларда жамъ бўлгон бад-
ларни тарқатмоқ учун табиатни тақозоси ила аъзони ёзмоқ ҳарака-
тидин иборатдур.
ТАМОДИЙ تادوي дароз бўлмоқ ва ниҳоятга етмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙҲА МАЪА-Н-НУН (То билан Нун)

ТАНОСИБ تناسب бир-бирига муносабатлик бўлмоқдур.
ТАНҚИҲ تقيح бир нимарсани пок ва соф қилмоқдур.
ТАНАҲНУҲ تانحح нафс ҳаракати бирлан ҳалқумни пок ва соф
қилмоқдур..
ТАНУМАНД تومند бақувват жуссалик ва семиз баданлик демақдур.
ТАНФИЗ تنفيذ бир нимарсани танг тешукдин ўтказиб, равон
қилмоқдур.
ТАНАКОР تكار давойи маъданийи машҳурдурки, янгилик вақ-
тида аччиғтош каби ялтироқ оқ бўлур ва эскиганда оҳак рангида хира
оқ бўлур. Темурчи устолар темурни пайванди учун ишлатурлар. (Ис-
канжубин таркиби учун ҳам зарур.- Ред.)
ТАНАФФУР تفر қочмоқ ва ҳазар қилмоқдур.
ТАНАФФУС نفس бар вазни танаффуру, нафас олмоқ ва чиқар-
моқдур. Ва мажозан ишдин тўхтаб, истироҳат қилмоқ ҳам келур.
ТАНСИС تصيص зоҳир ва ошкоро қилмоқ ва зиёда таҳқиқ қил-
моқдур.
ТАНҚИС تقيص бар вазни тансис, кам ва ноёб нарса.
ТАНОҚИЗ تناقض икки нимарсани бир-бирига зид ва мухолиф
бўлмоғидур.

ТАНШИТ تشيط шод ва хурсанд қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода дилга қувват берадургон даво ичурмоқ муроддур.

ТАНАВВУЪ تنوع ранг-баранг бўлмоқ ва қисм-қисмга ажрамоқдур.

ТАНСИФ تنصيف бир бутунни икки адад яримга баробар тақсим қилмоқдур.

ТАНСИҚ تنسيق интизом ва тартиб қилмоқдур.

ТАНАЗЗУЛ تنزل пастга тушмоқдур ва мажозан камаймоқ ҳам келур.

ТАНЗИЛ تنزيل пастга тушурмоқдур. Ва мажозан камайтурмоқдур. Ва нозили Қуръони мажид. Ва илми сулук баёнида бўлгон бир китобдур.

ТАНОВУЛ تنول тўдалаб олмоқ ва кўтармоқдур. Ва мажозан емоқдур.

ТАНОСИЛ تامل бир-биридин наслу фарзанд тобмоқдур. Ва мажозан жимоъ ҳам мустаъмалдур ва эркакнинг закари ва хотуннинг фаржини олати таносил дерлар.

ТАНАССУМ تنسم ҳавойи насимдин нафас олмоқ. Ва истилоҳи атиббода тоғ ва саҳро каби покиза ҳаволик ва кенг жойда истиқомат қилмоқдурки, ани русчада курорт дерлар.

ТАНВИМ تنويه ухлатмоқдур. Ва истилоҳи атиббода гоҳи уйқу келтурадургон дору бермоқ ҳам келур.

ТАНҚИЙА تنقيه пок ва соф ва холис қилмоқ-дур. Аммо, истилоҳи атиббода қай ё исҳол ё фасод тариқи бирлан ғолиб хилтни бадандин дафъ қилмоқ муроддур.

ТАНБИХ تنبيه огоҳ ва ҳушёр қилмоқдур. Ва мажозан кам андиша одамни хатоси учун таъзир бермоқ ҳам келур, токи таъзир огоҳликга сабаб бўлғай.

ТАНАББУХ تنبه огоҳланмоқ ва ҳушёр бўлмоқдур.

ТАНЗИХ تنزيه айблардин пок ва холис қилмоқ-дур.

ТАНАЗЗУХ تنه айб ва гаш ва нуқсонлардин пок ва холис бўлмоқ-дур.

ТАНОФИЙ توافي икки нимарса бир-бирига зид бўлмоғи ва бир-бирини нобуд қилмоғидур.

ТАНОҲИЙ تهاهي поёнга етмоқ. Ва бир ишдин ўзини тўхтатмоқ-дур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ- ФАВҚОНИЙИА МАЪА-Л-ВОВ (То билан Вов)

ТЎТИЁ نوتيا сурмадур (ва мис эритмаси).

ТАВРИБ توريب мойил қилмоқ ва эгри қилмоқдур.

ТАВОЛИЙ УЛ-БУРУЖ توالى البروج буржлар бир-бирини сўнггиндин пайдарпай балқимоқларидур. Ва ҳукамо истилоҳларида осмонлар асл ҳаракатларида мағриб тарафдин машриқ тарафга сайр қилмоқ бирлан давраларини тамом қилмоқларидур.

ТАВЗИҲ توضيح пайдо ва равшан қилмоқдур. Ва усули фикҳ баёнида бир китобни ҳам исми «Тавзиҳ»дур (Изоҳламоқ).

ТАВБИХ توييخ маломат қилмоқ ва сарзаниш қилмоқдур.

ТАВАССУҲ توسخ чирк пайдо қилмоқдур.

ТАВКИД توكيد маҳкам ва устувор қилмоқдур.

ТАВОРИД توارد икки нимарсанинг бир жойга тушмоғидур.

ТАВАҚҚУД توقد оловнинг ёнмоғидур. Ва истилоҳи атиббода бадан ҳароратининг шиддатлик бўлмоғидур.

ТАВАЛЛУД تولد туғулмоқдур. Ва истилоҳи атиббода пайдо бўлмоқ ҳам мурад бўлур.

ТАВЛИД توليد туғдурмоқдур ва мажозан пайдо ва ҳосил қилмоқдур.

ТАВОТИР توير پайдарпай бўлмоқдурки, витрдин муштақдур ва витр тоқ ва танҳодур. Бас, тавотир танҳо-танҳо ва бир-бирлаб пайдарпай келмоқдур. (Мутавотар - занжири узилмаган ҳадис.)

ТАВФИР توفير кўб қилмоқ ва кўб бўлмоқдурки, мутаъаддий ва лозимга баробар мустаъмалдур (Вофир сўзидан).

ТАВАССУТ توسط ўртада восита бўлмоқ ва восита қилмоқдурки, мутаъаддий ва лозимга мустаъмалдур.

ТАВАҚҚУЪ توقع бар вазни тавассут, кўз тутмоқ ва умид қилмоқдур.

ТАВДИЪ توديع видолашмоқ, яъни жудо бўлиш вақтида хушлашмоқ. Ва тобшурмоқ ва рухсат бермоқ ҳам келур.

ТАВАЗЗУЪ توزع бар вазни тазарруъ, паришонлик ва сочилмоқдур.

ТАВЗИЪ توزيع паришон қилмоқ ва сочмоқдур.

ТАВСИЪ توسيع кенгайтурмоқ.

ТАВАССУЪ توسع кенгайтурмоқдур.

ТАВАЖЖУЪ **توجع** дард ва аламнок бўлмоқдур.

ТАВАҚҚУФ **توقف** тўхтамоқ ва бир муҳлатгача сақланиб турмоқ.

ТАВОФИҚ **توافق** икки нимарса бир жойда турмоғи. Ва бир-бирига мувофиқ бўлишмоқдур. (Тавфиқ - ўзини англамоқ).

ТУБОЛ **توبال** мис ва темурлардин чарх ва эгов бирлан майдаланиб чиқгон резасидурки, ани форсийда бурода дерлар.

ТАВАРРУМ **تورم** варам пайдо қилмоқ, яъни шишмоқдур.

ТАВАХХУМ **توهه** бар вазни таваррум, ваҳмдор бўлмоқ ва қуруф хаёлга фирифта бўлиб қўрқмоқдур.

ТАВ-АМ **توا** бир анодин бир дафъа ҳамлда икки адад туғулгон боладурки, ани ҳар бири бошқасига тавъамдур.

ТАВ-АМОН **توامان** икки тавъамдур, яъни бир анодин бир дафъа ҳамлда ҳамроҳ бўлуб туғулгон икки боладур.

ТАВ **تو** луғати форсий, таҳ ва қабатдур.

ТУЛА **توله** луғати форсийда бамаъноий искоғувчи ов кучугининг ёш боласи демақдур. Аммо луғати ҳиндийда бир миқдор вазни номидурки, уч ярим мисқолдин уч ҳабба зиёда бўлур. Бас, истилоҳи атиббода шул маъно мурод бўлур.

ТАВАЖЖУХ **توجه** юзни қаратиб рўбару турмоқ. Ва сабаблик бўлмоқ. Ва мажозан машғул бўлмоқдур.

ТАВЖИХ **توجه** сабаблар баён қилмоқ ва яхшилаб таҳқиқ қилмоқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙҲА МАЪА-Л-ҲО

(То билан юмшоқ Ҳо)

ТАҲЗИБ **تهذيب** бар вазни тартиб, луғатда пок қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода касалға боис бўлгон сабабларни зойил қилмоқ муроддур.

ТАҲАББУЖ **تهيج** шишға ўхшамоқдурки, баҳаж шишдин муштоқдур. Ва истилоҳи атиббода қоннинг камлиги ва ҳарорати ғаризиянинг заифлигининг юзнинг гўштидаги руҳ ғализ бўлуб, рийҳлик ҳолға келиб, гўё шиш каби ҳис қилинмоғи муроддур.

ТАҲАЙЙУЖ **تهيج** ҳайн, шамол ҳаракати бирлан чангу ғуборлар кўтарилуб, ҳавони тийраранглик қилмоғидур. Ва истилоҳи атиб-

бода юз терисининг остидин қонга мураккаб бўлгон ахлоти фазлийлар гўё оинадин кўрунгондек юзнинг терисини остидин кўрунғони учун юзнинг ранги хира ва беравнақ кўринмоғи муроддур.

ТАҲАВВУЪ تھوع ўкчимоқ ва ўкчуқ бирлан қайт қилмоқдур.

ТИҲИЙГОҲ تھيگه холий жой демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода очбиқиндурки, қобирғадин пастда ва корлон устухонидин баландда қобирғадин холий жойдур.

ТИҲИЙ تھي лугати форсийда бўш ва холийдур. Аммо, истилоҳи атиббода очлик ва меъдани таомдин холийлиги муроддур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-ФАВҚОНИЙЙА МАЪА-Л-ЙО ИТ-ТАҲТОНИЙЙА (То билан Йо)

ТЕЗОБ تھزابه бамаънои лугавий ўткур сув демақдур. Ва истилоҳи атиббода давони сув бирлан қотиб, қувватини сувга чиқариб, сўнгра шул сувга яна мазкур давонин қўшуб, қайнатиб, давони қувватини сувга батақроқ ўтказмоқ ила ўткур қувват ҳосил қилгон суюқлик муроддур. Ёки қуруғ давони куйдуруб эритмоқ тариқи бирлан ўткур сув ҳолига келтурулгон бўлурки, ани русия истилоҳида кислота дерлар. Масалан, серная кислотаки, ани мардум «тугурд арақ» ва соляная кислотаки, ани туз арақ дерлар, ҳаммаси тезобдур.

ТИНОБ تھنابه уйқуда кўрилгон тушдурки, ани арабда рўё дерлар.

ТАЙҲУЖ تھوچ муъарраби тайҳуви форсийдур, паррандан даштийн машҳурдурки, суврати каклик сувратида ва жисми андин кичикроқ бўлур ва ани туркда паррак дерлар.

ТАЙСИР تھيسر осон қилмоқдур. Ва мажозан муҳайё ва ҳозир қилмоқ маъносида ҳам келур.

ТАЙАССУР تھيسر осон бўлмоқ. Ва мажозан муҳайё ва ҳозир бўлмоқдур.

ТАЙҚИЗ تھيظ уйғотмоқ ва уйқуни зойил қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода субот касалига лозим бўлгон илож ва тадбирлар бирлан уйқуни камайтурмоқ муроддур.

ТАЙАҚҚУН تھيقن жазм ва бешаку шубҳа билмоқдур.

ТИН تھين анжирдурки, меван маъруфдур.

БОБ УС-СО УЛ-МУСАЛЛАСА

(Уч нуқтали Се боби)

ФАСЛ УС-СО УЛ-МУСАЛЛАСА МАЪА-Л-АЛИФ

(Се билан Алиф)

СОҚИБ **ناقب** ялтироқ ва равшанликдур.

СОБИТ **ثابت** бир жойда қарор олгон нимарса. Ва гумон ва шубҳадин холий бўлгон нимарсадур.

СОЛИС **ثالث** учинчи демақдур.

СА·ЛИЛ **ثاليل** жамъи суълулдурки, сўгаллар демақдур.

СОНИЙ ИСНАЙН **ثانى اثنين** иккиси мос ва монанддур, чунки ҳар икки нимарсани иккинчиси зотда ва аксар сифотда биринчисига монанд бўлур.

СОНИЙА **ثانية** сонийдурки, иккинчи демақдур. Ва мажозан бамаъноий дақиқанинг касридурки, дақиқанинг ўзи бир соатни олтмиш ҳиссадин бир ҳисса касридур ва анинг ҳам олтмишдин бир ҳисса касри яъни иккинчи касри демақдур. Русияда дақиқани минут ва сонияни секунд дерлар.

СОНИЙ **ثانى** иккинчидурки, сониянинг музаккаридур.

СОНАВИЙ **ثانوى** иккинчиға мансуб нимарсадур.

ФАСЛ УС-СО УЛ-МУСАЛЛАСА МАЪА-Л-БО

(Се билан Бо)

САБОТ **ثبات** қарор олмоқ ва қиём қилмоқдур.

САБТ **ثبات** қарор бермоқ. Ва битмоқ ва ҳужжатдур.

СУБУТ **ثبوت** қарор олмоқ ва қиём қилмоқдурки, саботнинг муридифидур.

ФАСЛ УС-СО УЛ-МУСАЛЛАСА МАЪА-Л-ФАЙР АЛА-Т-ТАРТИБ (Уч нуқтали Се билан бошқа ҳарфлар)

СИХАН سخن ҳажмлик, яъни жуссадорликдур.

САХИН سخن йўғон ва қалин ва ғализ ва қаттиғ нимарса демакдур.

САДЙ ва **СИДЙ** ва **СИДИЙ** ئىدى و ئىدى و ئىدى кўкрак, эмчақдур.

САРО سارى заминнинг ўрта маркази бўлгон мағзидур. Ва нам тупроқ ҳам келур. (Тахтас - саро тупроғ ости, қабр.)

СУРАЙЁ Хулкар, етти адад майда юлдузларнинг ижтимоъидин ушбу шакл ҳосил қилғондур: Ва Сурайё сарвонинг тасғиридур ва сарво сийғаи муаннаси афъал ут-тафаззул бўлуб, саро касратдин муштақдур. Чунки бу юлдуз етти адад майда юлдузларнинг ижтимоъи ила касрат ҳам ҳосил қилғондур. Ва шу муносабатлик Сурайё исми бирлан мавсумдур. Ва ани форсийда Парвин ва туркийда Хулкар дерлар.

САРБ سارب чарбининг пардасидур. Аммо «Худуд ул-амроз» (ки-тоби)да сараб سارب ба фатҳатайн (икки фатҳали) дебдурлар.

САРИД سريد шўрбоға тўғраб ивитуғон нон поралардур.

САЪЛАБ ساعلب тулкидурки, ҳайвони маъруфдур ва ани форсийда рубоҳ дерлар.

СУЪБОН سعبان катта йилондурки, ани форсийда аждаҳо дерлар. Ва баъзи мардум сариг йилонни номиға суъбонни итлоқ қилурлар.

САЪЛАБИ МИСРИЙ ساعلب مصرى даводурки, асл исми хусят ус-саълобдур, чунки шакли тулкининг хоясига ўхшар ва хоянинг зикри кориҳ (ёқимсиз) бўлғони учун ани тахфиф учун саълаб дерлар. Ва бу даво Мисрда кўб ҳам бошқа жойға нисбатан анда яхшироқ бўлғони учун анга нисбат ила саълаби Мисрий дерлар.

СУҒРО سغرا чуқурликдурки, кўкрак устухонининг охири бирлан қориннинг ўртасида ҳам кўкрак устухонининг юқорисида ва ҳалқум (томоғ)ни остида воқеъдур. (Ва суғро - кичик олди.)

СИФЛ سفل луғати арабий, тафлдурки, сувдин ажралғон жирм демакдур. (Тубан маъносида ҳам келур)

СУҚУБ سقوب суқбанинг жамъидурки, тешуқлардур ва форсийда сурух дерлар.

СИҚЛИЙАТ تغليت оғирликдурки, форсийда гароний дерлар.

СИҚЛ تغل оғир бўлмоқдур.

САҒИЛ تغيل оғир нимарса демақдур.

СУЛУС ثلث учдин бир ҳисса демақдур.

САЛОС ثلاث сулуснинг бирлиги.

САЛОСА ثلثه уч ададдурки, салоснинг муаннасидур.

ФАСЛ УС-СО МАЪА-Л-МИМ

(Се билан Мим)

САМАР ثمر мевадурки, хоҳ бир дона ва хоҳ қўб меваға шомил-
дур.

СИМОР ثمار ҳар нав мевалардурки, самарни(нг) жамъидур.

САМАН ثمن баҳо ва қимматбаҳоудурки, туркий ва форсийда
нарх дерлар.

СУМУН ва СУМН ثمن و ثمن саккиздин бир ҳисса демақдур.

САМОНИН ثمانين саксон ададдур.

САМОНИЙА ثمانيه саккиз ададдур.

САМАРА ثمره бир дона мевадур ва мажозан ҳосил ва натижа-
дур.

САНОЁ ثنایا оғизнинг олди тарафидаги гўрт адад тишдурки,
иккиси баландда ва иккиси пастда бир-бириға муқобилдур ва таом-
ни узиб олмоқ учун хизмат қилур. Ва ани туркийда курак тиш дер-
лар.

САВБ ثوب жома ва либосдур.

САВОБИТ ثوابт собитнинг жамъидурки, бир жойда қарор ол-
гонлар демақдур. Ва андин етти адад ситораи сайёрадин бошқа ҳам-
ма юлдузлар муроддурки, аларни сайри махсусалари йўқтур ва доим
ўз мақомларида барқарор турарлар.

САВР ثور ўн икки буружи самовийдин иккинчи буржни(нг)
номидурки, анда бир неча юлдузларнинг ижтимоъидин бир ҳўкуз-
ни(нг) бош тараф нисфининг шаклиға монанд шакл воқеъдур. Ва
Офтоб ўзининг сайри махсусаси бирлан муддати бир ойда шул бурж-
ни босиб ўтар. Бинобарин, шул бир ой муддатни ҳам савр дерлар. Ва
бу бир ой муддатни Европо истилоҳида офрил (апрел) дерлар.

СУЛУЛ ثولول зоҳири бадандин, хусусан, қўлни кафининг орқа-
си ва панжалар миёнасининг дона каби ўсиб чиқадургон бир пора
қаттиқ гўштдурки, ани туркийда сўгал дерлар.

САВМ نوم саримсоқдурки, пиёз жинсидин бадбўй бир гиёҳнинг номидур. Ва ани форсийда сир ва русда чеснок дерлар.

САВРОН ثوران зўр қайнамоқдурки, ани форсийда хўбжуш ва доғжуш дерлар. Ва бамаънойи гард ва фитнани зўр қўзғолмоғидур. Ва истилоҳи атиббода қоннинг қайнамоғи ва зоҳири баданда қизил холлар пайдо бўлуб, терининг остидин кўринмоғидур.

БОБ УЛ-ЖИМ УЛ-АРАБИЙЙА

(Арабча Жим боби)

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-АЛИФ

(Жим билан Алиф)

ЖОБУЛСО جالسا бир шаҳардурки, Мағриб заминнинг энг ниҳоятда воқеъдур.

ЖОБУЛҚО جالقا бир шаҳардурки, Машриқ заминнинг энг ниҳоятда воқеъдур.

ЖОЗИБ جذب ўз тарафиға бир нимарсани тортадурган нимарсадур. (Жозиба сўзи шунинг муаннаси).

ЖОЛИБ جالب бамаънойи жозибдурки, бул ҳам бир нимарсани ўз тарафиға тортадургондур. Лекин, истилоҳи атиббода бир нимарсанинг жисмини ўз тарафиға тортидурган нимарсани жозиб дерлар. Масалан, оҳанрабо темурни тортқони каби. Аммо, маънавий тариқ бирлан тортадурган нимарсани जोليب дерлар, масалан, меҳру рағбатни ва ё натижада бир фикрни тортадурган тадбирлар каби.

ЖОНИБ جانب тарафдур.

ЖОМИД جيد ялаган нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода ҳақиқатан яхламоқ шарт бўлмай, балки совуғнинг асари бирлан бурунги қивомидин андак қўюлгон нимарсани жомид дерлар.

ЖОР جار ҳамсоя ва қўшнидур. (Жоруллоҳни эсланг.)

ЖОБИР جابر синган устухонни дуруст ва рост-лаб боғлайдургон табибдурки, ани форсийда шикастабанд дерлар.

ЖОИЗ جائز раво ва дурустдур.

ЖОМУС ناموس муъарраби гомишдурки, мухаффафи говмиш, бамаънойи ҳўкуз ва сигирға баробар мутлақдур. Лекин, бу диёрнинг мардумлари азбаройи бафриқа (фарқ) учун ҳўкузға жомус ва сигирға говмиш лафзини итлоқ қилурлар.

ЖОВРАС جاورس муъарраби говраси форсийдурки, ани форсийда арзан ҳам дерлар, тариғдур.

ЖОСУС جاسوس махфий тариқа бирлан хабар еткурғувчидур. Ва истилоҳи атиббода ҳавоси хамсаи зоҳирий, яъни қулоғ қуввати ва кўз қуввати ва бурун қуввати ва тил қуввати ва тери қуввати муроддурки, булар хорижда эҳсос қилғон маълумотларини ботинға, яъни миядаги ҳисси муштарак ва хаёл ва мутасаррифа ва ҳофиза қувватлариға етказиб, аларни огоҳ қилиб турарлар.

ЖОҲИЗ جاحظ кўзини(нг) ғўлаги зоҳир тарафға ўсиб чиқғон кишидурки, бу ҳолат бир иллати мустақиладур ва ҳам бир олими машҳурнинг исми ва ё лақаби.

ЖОИЪ جامع оч одам маъносида.

ЖОМИЪ جامع жамъ қилғувчи ва тўда қилғувчи.

ЖОФФ جاف қуруғдурки; ҳўлнинг зиддидур ва ани форсийда хўшк ҳам дерлар.

ЖОЗИБА جاذبه Истилоҳи атиббода қуввати табиийһадин бўлғон тўрт хил қуввати фоъиланинг биринчи қисми муроддурки, баданнинг ҳожати учун лозим бўлғон ғизо ва бошқа фоидалиқ нимарсани тартиб, муҳтож маҳалға етказиб турар.

ЖОРИЙ جاری равон ва оқадурган демакдур.

ЖОЛИЙ جالی жило берғувчи ва пок қилғувчидур.

БОБ УС-ЖИМ

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-БО ИЛ-МУЪЖАМА

(Жим билан Бо)

ЖАБРАН جبران беихтиёр ва ночорлик ила демақдур.

ЖУББ جب луғати арабий, қудуғдурки, ани форсийда чоҳ дерлар.

ЖИБИЛЛАТ جيلت асл яратилишдур.

ЖАБР جبر сингон устухонни бутунлик ҳолатга келтуруб боғламоқ ва яхши қилмоқдур. Ва бир кишини зўрлаб бир ишга машғул қилмоқдур.

ЖАБОИР جباير сингон устухонни дурустлаб боғламоқдаги атрофига қўйулгон тахта ва чўблардур.

ЖАБАЛ جبل тоғдурки, ани форсийда кўҳ дерлар.

ЖИБОЛ جبال жабалнинг жамъидурки, тоғлардур.

ЖУБН ва **ЖУБУН** جبن و جبن сутнинг тафлидурки, ани форсийда панир ва туркийда оғиз (ўғиз)дерлар.

ЖАБРИ НУҚСОН جبر نقصان камликни тўлғизиб бутун қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода таҳлил ила нобуд бўлгон рутубати аслийа бўлгон ахлоти табиёларнинг бадалига бошқа рутубат ва ахлот ҳосил қилмоқ учун тадбир қилмоқдурки, буни арабда талофий ҳам дерлар.

ЖАБИЙРА جبيرة сингон устухонни боғламоқда анга ҳолий атрофига қуйиладурган тахтача ва чўбдурки, жамъи жабойирдур.

ЖАБҲА جبهه пешонадурки, оммаи мардум туркий пешона дерлар.

ЖИБИЛЛИЙ جيلى асли хилқат вақтидаги ориз бўлгон кайфият ва сифатдур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЪЖМАЛА

(Жим билан Дол)

ЖИДД جد чин кўшишдурки, ҳазил ва эрмакнинг зиддидур. (Жиддий шу сўздан)

ЖАДД جد бободурки, ота ва анонинг атоси ва бобонинг атоси ва бобосига шомилдур.

ЖАДИД جديد бахтлиқ ва насибалиқ ва янги пайдо бўлгон нимарса-
садур.

ЖАДР ва **ЖУДР** جدروجدر девордур. Ва истилоҳи атиббода икки
узвнинг ўртасида восита бўлгон парда муроддурки, ани арабда ҳожиз
ҳам дерлар.

ЖУДУР جنر жадрнинг жамъидурки, деворлардур.

ЖИДОР جدار девордур.

ЖАДВОР جدوار бир гиёҳнинг илдизидурки, мағрутий шакл ва
ани туркийда парпи дерлар.

ЖАДИР جدير лойиқ ва сазовордур.

ЖАДВАЛ جدول сув ва оқадургон ариқдурки, ани форсийда жўй
ва арабда наҳр ҳам дерлар. Ва мажозан бамаъноийи қоғазнинг атро-
фиға чизилгон чизикдур. Аммо, истилоҳи атиббода варид ва шараён
томурларини(нг) асл танаси бўлгон йўгон томурлар муроддурки, ани
ичидин доимо қон оқиб, ҳамма бадандин айланиб турар.

ЖАДОВИЛ جداول жадвалнинг жамъи дурки, йўгон томурлар-
дур.

ЖИДДА جدہ бир шаҳардурки, Маккаи Мукаррамаға яқин бўлгон
денгизни(нг) лабида воқиъдур.

ЖУДАРИЙ جدري бир навъ обиладурки, ёш болаларнинг бада-
нида пайдо бўлур ва ани форсийда ва туркийда чечак дерлар.

ЖАДИЙ جدى эчкининг боласидурки, ани форсийда бўзгола дерлар.
Ва бир буржнинг номидурки, саккизинчи фалакда бир неча юлдузлар-
нинг ижтимоъидин бўзгола шаклға монанд бир шакл ҳосил бўлгондур.
Бас, агар Офтоб ўзини сайри махсусасида шул буржға етиб келса то буни
босиб ўтғонигача бир ой муддат ўтар. Бинобарин, шул бир оининг номи-
ни ҳам Жадий дерларки, буни Оврूपочада декабр дерлар.

ЖИДДИЙ جدى кўшиш ва ҳаракатға сазовор демақдур, яъни
анинг учун кўшиш қилмоқ лозим бўлгон муҳим нарсадур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (Жим билан Зол)

ЖАЗБ جذب тортмоқдурки, луғати арабийдур. Лекин тортмоқ
маъноси учун арабда уч хил луғат бордурки, жазб ва жалб ва нашф-

дур. Ва тафриқалари шулки, агар ўз тарафиға бир нимарсани жисмини ҳақиқатан тортса, бас, агар ул нимарса ғализ бўлса ани тортмоқ жазбдур. Ва агар ул тортилгон нимарса мойиъ ва суюқ бўлиб, ани ажзосини батадриж тортур бўлса ани арабда нашф ва форсийда макийдан ва туркийда шаминоқ дерлар. Ва агар ул нимарсани ҳақиқатан жисмини тортмай, балки маънавий тариқа бирлан тортса, чунончи, тадбирлар бирлан, натижада бир фойдани тортса ани жалб дерлар.

ЖАЗР ва ЖИЗР جذروجر лугати арабий, ҳар нимарсанинг асли ва илдизидур. Ва бир нимарсанинг илдизи бирлан суғурмоқдур. Аҳли ҳисоб истилоҳларида бир нав тақсимни(нг) номидурки, кўб ададни тақсимда шундоғ мақсумун алайҳ тобмоқ лозимдурки, аларға мазкур мақсум ададни тамом тақсим қилгонда хориж қисматининг адади мақсумун алайҳни ададиға баробар бўлғай. Яъни, неча ададни аввалда ўз-ўзиға зарб қилунгон бўлуб, ҳосили зарби маълум бўлса, лекин мазруб ва мазрубун фийҳи бўлгон ададни фаромуш қилингон бўлса ани тақсим тариқа бирлан тобмоқни жазр дерлар. Аммо, баъзи атиббонинг истилоҳларида бир касални сабаблариға илдиз бўлгон асл сабабни ташхис қилмоқни жазр дерлар.

ЖУЗЗОМ جذاء мохов касалидур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Р-РО ИЛ-МУҲМАЛА (Жим билан Ро)

ЖАРАБ جرب қўтурдур.

ЧАРБ جرب ёғ ва мажозан ёғли нимарсадур.

ЖИРОҲАТ جراحت захм ва ярадур. Аммо овом ўртасида бафатҳаи жим (яъни жароҳат) ғалат машҳурдур.

ЖУРЪА جر суюқ нимарсани хўплаб ичмоқдур. Ва мажозан бир хўплам миқдордур.

ЖУРҲ جرح захм ва ярадур.

ЖАРҲ جرح кесмоқ ва яра қилмоқдур.

ЖАРИҲ جريح мажруҳ ва захмдор ва ярадордур.

ЖУРУҲ حروح яралар ва захмлар демакдурки, журҳнинг жамъидур. Аммо, истилоҳи атиббода баданда янги зоҳир бўлгон ва ҳануз

ёрилмагон ярани хуруж ба хойи мўъжама дерлар. Ва агар ёрилгон ва кесилгон, лекин йиринг ва фасод пайдо қилмагон бўлса ани журуҳ ба жим дерлар. Агар йиринг ва фасоди ҳам бўлса ани қуруҳ ба қоф дерлар.

ЖАРОД ва **ЖАРОДА** جراد وجراده чугурткадурки, ани форсийда малах дерлар.

ЖАРИШ جريش ҳар ғаллаики, ани тегирмонда тортиб, майда қилунгон бўлса ани жариш дерлар. Ва мажозан жаришдин бўлгон ошлар, чунончи, угро ва умоч атолаларни ҳам жариш дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода хоҳ ғалла ва хоҳ давони майда қилмоқда кўб муболаға қилмай, балки йирикроқ ва донодор қилиб, майдалагон нимарсани айтурларки, ани форсийда жукуб дерлар. Ва жаришни жириш ба касраи жим ҳам дерлар.

ЖИРМ جزء жисмдурки, хоҳ осмонда ва хоҳ ерда мавжуд бўлгон жисмларға шомилдур. Ва аксар жамодот ва баъзан ҳайвонот узвида бўлгон жавҳар учун мустаъмалдур. Аммо, истилоҳи атиббода агарчи зоҳиран сув каби мойиъ (суюқ) бўлса ҳам, лекин таъби ғализ бўлса, масалан, намакобда эриган тузни ҳам жирм дерлар.

ЖАРАЁН جریان равон бўлмоқдур, хоҳ сув ва қон каби суюқ нимарсанинг оқмоғи ва хоҳ руҳ каби латиф нимарсанинг сайр қилмоғи каби афъолнинг бетарк давоми каби.

ЖАРОРА جراره бир навъ чаёндулки, ҳаракат вақтида думини ерга суркаб юрар ва думини кўтариб, орқасига қайириб юрадургон навъини шайёла дерлар. Ва жарора навъининг жасади агарчи шайёла навъига назаран кичикроқ бўлса ҳам, лекин заҳари шайёланинг заҳаридин ўткур, ҳатто муҳлик ҳам бўлур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МЎЪЖАМА (Жим билан Зо)

ЖУЗ جزء пора ва парчадур, яъни бутун нимарсалардин тақсим қилунмоғи мумкин бўлгон ҳиссадур.

ЖУЗ-УН ЛО ЙАТАЖАЗЗАЪ جزءن لا يتجزى бағоят кичик бир ҳиссадурки, ани яна тақсим қилмоқ ҳаргиз мумкин бўлмас.

ЖУЗ-И ФАРД جزء فرد жузъун ло йатажаззаъдур.

ЖАЗАР جزر муъарраби газари форсий, сабзидурки, ани форсийда зардак ҳам дерлар.

ЖАЗОИР جزائر жазиранинг жамъидурки, сувсизликдин дарахту гиёҳ ва бинодин холий чўл жойлар демакдур.

ЖАЗМ جنه кесмоқ. Ва қасд қилмоқдурки, ҳаргиз ул қасддин қайтмас бўлса. Ва яқин ва қатъий билмоқдурки, ҳаргиз анга шак ва гумон йўл тополмас.

ЖАЗИРА جزيره бамаънои бино ва дарахт ва гиёҳдин холий бўлгон сувсиз чўлдур.

ЖАЗМИЙ جزمى қатъий ва бешакдур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА (Жим билан Син)

ЖАСОРАТ جارات далир (ботир)ликдур.

ЖАСАД جسد тана, вужуд, бадандур.

ЖИСМ جسمе узунлик ва энлик ва қалинлик бирлан махсус бўладургон нимарсадурки, тана демакдин иборатдур.

ЖАСИМ جسمه танадор ва семиз демакдур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (Жим билан Шин)

ЖУШО جشا кекирмоқдурки, форсийда оруғ дерлар.

ЖАШИБ جنب қуруғ ва қаттиқ таомдур, маса лан, нон ва яхна гўшт ва талқон каби.

ЖАШШ جنبش янчмоқ ва синдурмоқдур.

ЖАШИШ جنبش уградурки, хамирдин кесулгон ошликдур, хоҳ хом ва хоҳ пишганга мутлақ мустаъмалдур. Ва ани форсийда булғур дерлар. Ва қовурмоч ҳам келурки, қаю хил галланинг қовирмочиға умумандур ва буғдойни қовирмочиға хусусандур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-С-СОД ИЛ МЎЪЖАМА (Жим билан Сод)

ЖАС **جص** муъарраби гаждурки, иморат деворини анинг бирлан сувалур. (Ганж ҳам дерлар)

ЖАСИЙ **جص** гажга мансуб демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ балғамни «балғами жасий» дерларки, ани ранги гажнинг рангиға ўхшаш оқ бўлур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЪЖАМА (Жим билан Айн)

ЖАЪУДАТ **جمودت** мўйи печ ва тобдур, яъни мўйға жингалаклик ҳолат ориз бўлмоғидур.

ЖАЪД **جد** мўйи жингиладордур ва марду ўрталарида жуъд ба замми жим машҳурлик хатодур.

ЖАЪЛ **جعل** бир ҳолатдин яна бир ҳолатға айланмоқ ва айлантурмоқдурки, мутаъаддий ва лозим учун баробар мустаъмалдур. Ва пайдо қилмоқ ва барпо қилмоқ ҳам келур.

ЖАЪЛИЙ **جعلى** сунъийдурки, санъат ва ҳунар билан пайдо бўлгон нимарсадур, масалан, фирибгар фурушонда (сотувчи)лар кўб миқдор қонға оз миқдор мушк қўшуб, хушбўй қилиб, сўнгра офтобда қуритурларки, ҳамма қон гўё мушкдек бўлур ёки кўб қонға андак жунди бедастор қўшуб, офтобда қуритулса ҳамма қон жунди бедастордек хушбўй ва хушранг бўлур ва харидор асл жунди бедастордек гумон бирлан олурки, бу нарса жаълийдур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-ФО (Жим билан Фо)

ЖАФФ **جف** қуримоқ ва сўлимоқ. Ва маҳв қилмоқ ҳам келур.

ЖИФОФ **جفاف** жаффнинг жамъи, бу ҳам қуримоқдур.

ЖАФН **جفن** кўзнинг милкидур. Ва қиличнинг филофидур.

ЖИЛО جلاء ранг ва губор ва дурда каби нимарсалардин пок ва холис ва равшан қилмоқдур. Бу сўз лугати арабийдур. Лекин изҳор ва истеъмолда форсий ва туркий эл ўрталарида ҳам муштаракдур, магар форсий ва туркийда тахфиф учун ҳамзани тарк этиб, беҳамза жило демак расм ва одатдур. Ва жилоъ сурмаи мутлақ ё сурмаи махсус ҳам мустаъмалдур.

ЖУЛЛИ ОБ جلب сабзаеки, офтобнинг тобишидин бебахра қолгон ҳавз ва ё кўл суви каби оқмай тўхтаб тургон сувнинг устида пайдо бўлур ва жисми гўё анбуҳ бўлуб тургон юнг ё пахта каби торалик бўлур. Ва ани арабий ул-аслда туҳлуб дерлар.

ЖУЛЛОБ جلب муъарраби гулобдур ва ҳам бир навъ ичимлик давонинг номидурки, бир манни табризий, яъни олти юз мисқол набот шакарни бир минг саккиз юз мисқол гулоб бирлан мулойим оловда оҳиста қайнатиб, кўпугини олиб, то гулобни нисфи қолгунча қайноғондин сўнг бир мисқол заъфарни гулобга эзиб, қўшуб, шишага солиб сақланур. Ва ҳожат вақтида ваҳми зойил қилмоқ ва дилға қувват бермоқ ва жунунни дафъ қилмоқ учун ичилур.

ЖАЛБ جلب тортмоқдур. Лекин, тортғувчи ўз қуввати бирлан жабран ва карҳан тортмоғини жазб дерлар ва анга тортилғувчини иродаи ихтиёрияси ва ризоси қўшулса ани жалб дерлар. Агар тортилғувчи суяқ нимарса бўлса ани тортғувчи шилиб тортмоғини нашф дерлар.

ЖИЛОВАТ جلاوت софлик ва покизалик ва тинуқ ва равшанликдур.

ЖАЛИД جليد қировдурки, совуғни(нг) таъсири бирлан ерга ўрнамоқда музлаб ўрнагон шабнамдин иборатдур. Бинобарин, кўзнинг табақаларининг миёнасида бўлгон уч навъ рутубатдин иккинчисини қировга нисбат бериб рутубати жалидийа дерларки, оқлик ва софликда қиров кабидур.

ЖИЛД جلد тери демакдурки, ани форсийда пўст дерлар.

ЖУЛУД جلود териларки, жилднинг жамъидур.

ЖАЛМАД جلمد бағоят қаттиқ тошдурки, ани синдурмоқ кўб қийиндур. Ва жулмуд бар вазни жумҳур ҳам дерлар.

ЖУЛНОР جلتار муъарраби гулнордур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ анорнинг гули муроддурки, гул чиқарур, лекин мева қилмас ва ани форсийда анори нар (эркак анор) дерлар ва анори садбарга ва ҳазора ҳам дерлар, чунки гулининг барги таҳ-батаҳ бўлур ва бу анор

гоҳи нодиран мева қилса, мевасини манҳус дерлар. Ва ўшал боғни харобиға боис бўлур, дерлар.

ЖУЛУС جلوس ўлтурмоқдур. Ва истилоҳи атиббода бир давони қайнатиб бугиға ва ё ани куйдириб дудиға ўртурмоқ, яъни шул буг ва ё дудға мақъадини тутмоқ муроддур.

ЖУЛАНЖАБИН جلنجبين муъарраби гулангабиндурки, ани гулқанд ҳам дерлар.

ЖАЛИДИЙЙА جليديه қировға мансуб нимарса демақдур. Ва истилоҳи атиббода кўз табақаларини(нг) ўртасида бўлгон уч хил рутубутни иккинчи қисми муроддурки, оқликда ва софликда қировға ўхшар.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-МИМ (Жим билан Мим)

ЖАМОД جماد тошдай қаттиқ яхламоқдур. Ва мажозан ўсмайдургон ва бурунги жисми ва шаклидин ўзиға ўзгарилмайдургон нимарсаларға мутлақ шомилдур. Лекин, аксар вақт тошлар қисмиға ва кондин чиқардургон нимарсаларға мустаъмалдур.

Ва билмоқ керакки, дунё барпо бўлгондин сўнгги мавжуд бўлгон ҳамма нимарсалар уч жинсға айрилуларки, ё жондор ё бежондур. Жондорларини ҳайвонот дерлар. Ва бежонлари яна икки эҳтимолдин холий эрмаски, ё ўсимлик бўлур ё ўсмайдургон жинсға айрилу. Бас, ўсимлик жинсини наботот дерлар. Чунончи, гиёҳлар ва дарахтлар каби. Ва ўсимсизларини жамодот дерлар. Ва мажмуъини маволиди салоса дерлар.

ЖАМАД جماد яхдурки, туркда муз дерлар.

ЖУМУД جمود яхламоқдурки, жамодни муродифидур. Ва истилоҳи атиббода совуғни(нг) таъсири бирлан ҳис ва ҳаракати ботил бўлгон касални(нг) номидур.

ЖАМУД جمود жумуд касалиға мубтало бўлгон кишидур.

ЖУМҲУР جمهور кўп одамлар. Ва жумурият-халқ бошқаруви..

ЖИМОЪ جماع жамъ бўлмоқдур. Ва истилоҳи атиббода эру хотинни(нг) бир-бириға қўшулмағидин киноядур.

ЖАМРА جمره олов чўғи. Ва истилоҳи атиббода бир навъ яранинг номидурки, асл бадандин кўб баланд кўтарилмас. Лекин атрофга ёзилгон бўлур. Ва соҳиби шундоғ эҳсос (ҳис) қилурки, гўё бир киши анинг баданига чўғ босиб, куйдириб тургон каби яранинг ўрнида сўзиш ва ҳиддат бўлур. Бинобарин, жамра исми берилгондур. Ва ани форсийда оташак дерлар.

ЖУМЖУМА ва **ЖАМЖАМА** جمعه و جمعة миянинг коса устухонидур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Н-НУН (Жим билан Нун)

ЖАНБ جنب ҳар нимарсанинг ёни ва четидур. Ва мажозан тарафидур. Аммо, истилоҳи атиббода жанбдин мурод тарафдаги катта ва узун қобиргаларнинг муҳаллидурки, қўлтук ила биқиннинг ўртасидур.

ЖАНУБ جنوب машриқ тарафга қараб турган одамни(нг) ўнг тарафидур ва ани(нг) хилофи, яъни чап қўл тарафини шимол дерлар. Қавлуҳу таъоло Зот ул-йамин ва Зот уш-шимол ҳам бунга далилдур.

ЖАННАТ جنت бўстондурки, ани форсийда беҳишт дерлар.

ЖАНОҲ جناح қанотдур.

ЖУНД جند лашкардур. Аммо, истилоҳи атиббода бир давосдурки, жунди бедастор ёки жунди бадасторни мухаффафидур. Ва ҳақиқати қундуз исмли ҳайвоннинг моягидурки, мушк каби хушбўй бўлур.

ЖИНОН جان бамаънойи дилдур. Ва ба касраи жим жаннатлардур.

ЖАНИН جنين бамаънойи анонинг қорнида турган боладур.

ЖУНУН جنون ақлнинг зойил бўлмоғи ва беҳуш ҳаракат қилмоқ ва бемаъни сўзламоқ.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-ВОВ (Жим билан Вов)

ЖАВЗО جوزا ўн икки буружи(нг) самовийдин учунчи буржни номидурки, Офтоб ўзининг сайри махсусаси ила шул буржга етгони-дин то шул буржни босиб ўткониғача бир ой сайр қилгон бўлур. Бинобарин, шул бир ой муддатни ҳам жавзо дерлар.

ЖУЪ УЛ-КАЛБ جوع الكلب итнинг очлиги демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир касални(нг) номидурки, соҳибида бир иштаҳойи козиба пайдо бўлурки, дам-бадам бир таом емоқға муҳтож бўлур. Лекин, нақадар таом егани бирлан ҳаргиз тўймас. Бинобарин, номини жуъ ул-калб ва шаҳвати калбийиа дерлар.

ЖАВОЗИБ جواذب жозибнинг жамъидурки, ўз тарафиға тортадурганлар демакдур.

ЖАВКУБ جوكوب чалароқ янчилгон нимарсадурки, ҳануз донатор бўлса.

ЖАВДАТ جودت яхшилик ва яхши бўлмоқ ва ҳар нимарсанинг яхшисидур.

ЖАВОРИҲ جوارح қўл ва оёқ ва тил каби ҳаракат аъзосидур.

ЖАВД جود яхши нимарсалар ва ёмғурни(нг) кўб ёмғоғидур.

ЖАВҲАРИ ФАРД جوهر فرد бамаънойи бағоят кичик бир порадурки, ани яна майда қилмоқға ҳеч имкон бўлмаса, буни жузъи фард ва жузъи ло йатажаззо ҳам дерлар. Аммо, гард ва губорларни ҳар бирини яна бундан майдароқ қилмоқ мумкинмурки, буларни ҳар бир донасини жавҳари фард деб бўлмас.

ЖУЪ УЛ-БАҚАР جوع البه ҳўкуз очлиги демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир касалмурки, соҳибида иштаҳойи козиба пайдо бўлуб, жуда кўб таом емоқға муҳтож бўлур ва бу касал ила жуъ ул-калб (ит очлиги)ни фарқи шулки, бу касалда жуда кўб таом еса тўйса бўлур, жуъул-калбда ҳаргиз тўймас.

ЖАВҲАР جوهر бир нимарсанинг асл моҳияти ва ҳақиқий жисмидурки, ул нимарсани(нг) шул жавҳар ила мумкин бўлур. Аммо, аразни кўринмоғи ўзича ҳаргиз мумкин бўлмас. Магар жавҳарни воситаси ила мумкинмур. Масалан, бўз пиёланинг лойи жавҳармурки, ҳар вақт бўз пиёлани кўрсамиз ўшал лойни кўрган бўлурмиз. Аммо, шул пиёлани ранги ва шаклини кўрсамиз мазкур лойнинг во-

ситаси бирлан кўрармиз, илло фақат ранг ва шаклни кўрмоқ мумкин бўлмас.

ЖИВОР جوار ҳамсояликдур. Аммо, ба фатҳан жим (яъни жавор) машҳурлиги ғалатдур. Яна: ёнғоқдурки, ани форсийда гавз ва гирдакон ва чормағз ҳам дерлар.

ЖАВОЗ جواز раволик ва дурустликдур.

ЖУВОРИШ جوارش ҳозими хуштаомдур. Ва истилоҳи атиббода ҳар давойи мураккабаки, хосияти ҳозими таом (овқатни ҳазм қилувчи) бўлуб, бўйи ва таъми марғуб бўлса ва қивоми бағоят қўйуқ, ҳатто қуруқ даражада бўлса, мисли ҳалвойи машҳур, ани жувориш дерлар. Ва агар бу қайдлар шарт бўлмаса ва қивоми ҳам ифрот даражада бўлмаса ани маъжун дерлар.

ЖЎШИШ جوش лугати форсий, қайнашликдур. Ва истилоҳи атиббода қон ва бошқа хилтни қайнаши, яъни ҳароратни ва бошқа кайфиятни таъсири бирлан эсиб, ўз маконидин тошиб чиқмоғи муроддур, хоҳ бу қайнаб тошмоқ доҳили баданда бўлсун, масалан, руь-офлик иситма ва бўҳрон каби ва хоҳ зоҳири баданга чиқиб фақат ранги бирлан маҳсус бўлсун, масалан, ярақон каби ва хоҳ ҳам ранги бирлан ва ҳам шакли бирлан маҳсус бўлсун, масалан, сарамас ва эшак еми каби, ҳаммаси жўшишдур.

ЖУЪ جوع очликдурки, форсийда гурусна дерлар.

ЖАВФ جوف ҳар нимарсанинг ичида мавжуд бўлгон ковак ва холийликдур.

ЖАВ جو лугати арабий, осмон ила заминни миёнасидаги масофадур. Ва мажозан ҳаводурки, ани макони осмон ила заминнинг миёнаси бўлғони учун зикри зарф баиродаи мазруф қабилидиндур.

ЖАВБАҲ جوبه лугати форсий, шаҳар ичида бўлгон бир кенг жойдурки, атрофдин мол келтуриб, сотодургон саҳройлар бозори шул жой бўлур. Аммо, истилоҳи атиббода қулоқ тешугининг мунтаҳасида пардаи сомиъага яқин жойда андак кенгроқ бўлгон маҳали муроддурки, хориждин ҳаво тўлқуни бирлан келгон овоз шул жавбаҳда тақсим бўлуб, қулоқнинг ҳалзун исмлиқ узвийаси даражоти савтияларига тарқалур.

ЖАВҲАРИ АРЗИЙЙА جوهر ارضيه заминдин пайдо бўлгон ва пайдо бўладургон нимарсаларга шомилдур, мисли зок ва лак ва тўтиёй ва аччиқтош ва гугирд ва туз ва бошқа маъданиёт каби.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-ҲО

(Жим ва юмшоқ Ҳо)

ЖАҲЛИ МУРАККАБ جهل مرکب бир нимарсанинг ҳақиқатини билмаслик, лекин билмаслигини ҳам ўзи билмасликдур. Масалан, қальий (қалай)дин бўлгон қошуқни кумушдин бўлгон деб эътиқод қилмоқ жаҳли мураккабдурки, ул қошуқ кумуш ҳам эрмас ва кумуш эмаслигини ул киши ҳам билмас, яъни жаҳл устиға яна жаҳл демакдур.

ЖУҲР جهر рўзкўрлик (кундузи кўрмаслик)-дурки, шаб кўрликнинг зиддидур.

ЖАҲЛИ БАСИТ جهل بسيط бир нимарсани ҳақиқатини билмаслик ва билмасликға эътиқод қилмоқдур.

ЖАҲЛ جهل билмаслик ва нодонлик ва ғазабдур.

ФАСЛ УЛ-ЖИМ МАЪА-Л-ЙО

(Жим билан Йо)

ЖАЙБ جيب яқодур, хоҳ чапонни ва хоҳ кўйлакни яқосиға шомилдур. Ва кўкрак ва дил ҳам келур. Ва мажозан бамаънойи чўнтакдурки, ани кўкрак устиға тикилгон бўлса. Аммо, ён чўнтакни жайб демоқ мажоз дар мажоздур.

ЖИЙД جيد гардандур.

ЖАЙИД جيد хўб ва яхши ва сарадур. Ва мажозан янги ва покиза ҳам келур.

ЖИЙОД جيد яхши ва саралар ва покизалар ва янгилардур.

ЖИЙРОН جبران жорнинг жамъидурки, ҳамсоялардур.

ЖИЙЪОН جيعان жуънинг жамъидурки, очлар демакдур. Ва мажозан бамаънойи очлик ҳолатға ҳам мустаъмалдур.

ЖИВА جيهو луғати форсий, симобдурки, ани арабда зийбақ дерлар.

БОБ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА

(Юмшоқ Ҳо боби)

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Ҳо билан Алиф)

ҲОШО حاشا паноҳ ва узоғ ва поклик ва ҳолийликдур. Ва истилоҳи атиббода бир давоедурки, тоғ ялпизининг бир навъидур.

ҲОЖИБ حاجب қошдурки, ани форсийда абрў дерлар. Ва дарво-забон ва пардадор.

ҲОЛИБ حالب буйрак ила қобуғнинг ўртасида сийдукнинг йўли учун восита бўлгон томурдурки, ани абҳар ҳам дерлар.

ҲОЖ حاج янтоқдурки, тиконлик гиёҳи машҳурдур ва таранжаби шакари шунинг устида пайдо бўлур ва ани туялар хўб рағбат бирлан еярларки, бунинг тикони туяни(нг)оғзиға халал бермас. Ва шунинг учун форсийда уштурхор ва хоршутур дерлар, яъни туя тикони демақдур.

ҲОДА حاد ҳиддатлик ва ўткир қувватлик нимарсадур.

ҲОРР حار иссиғ ва ҳароратлик нимарсадур, хоҳ ҳарорати зоҳиран махсус бўлсун ва хоҳ мизожида ҳароратни зиёда қилмоқ кайфи-яти бўлсун.

ҲОЖИЗ حاجز икки нимарсани бир-биридин ажратиб, ўртаға фосила бўлгон нимарсадур. Масалан, ҳижоби ҳожизки, қорин ила ўпкани турғон маҳалидин бир-биридин ажратиб турғон ҳижоб, яъни парда каби.

ҲОСС حاس ёки ҳавосс- сезгувчи қувватдурки, ақсоми беш қисм бўлур. Масалан, овозни эшитмоқ қуввати ва кўриб билмоқ қуввати ва ҳидлаб, ҳидидин билмоқ қуввати ва ялаб, мазасидин билмоқ қуввати ва тегиб, иссиғ ва совуғлигини ёки қаттиқ ва юмшоқлигини билмоқ қувватини(нг) ҳар бири ҳоссдур. Ва мажмуъини ҳавосси хамса (яъни бешта сезги)дерлар. Ва ҳосса ани(нг) муаннаси дур.

ҲОБИС حابس қамайдуғон ва тўхтатадуғон демақдур.

ҲОМИЗ حامض нордон мазадурки, ани форсийда турш дерлар.

ҲОҚҚИ ВАСАТ حاق وسط бир нимарсани ўртаси демақдур. Васат ҳам ўртадур. Бас, ҳоққи васат ўртанинг ўртасидурки, энг ўрта демақ муруддур.

ҲОФИЗ حافظ сақлағувчидур. Ва истилоҳи атиббода миянинг беш қисм ҳавосси ботинийларидин бешинчи қисм қувватни номидурки, зоҳирдин ҳавосси зоҳирийларнинг олгон суврати маҳсусаларини ҳам бу суврати маҳсусаларни дуруст ё нодуруст бўлгонлиги тўғрисида миядаги ҳавосси ботинийларнинг таҳқиқ қилгон маъноий жузъияларини сақлаб турғувчи қувватдурки, буни арабда ҳофиз ва ҳофиза дерлар. Ва форсийда ёд дерлар ва туркийда эс дерлар.

ҲОҚҚ حاق ўртадурки, ҳар нимарсанинг ўртаси анинг ҳаққидур.

ҲОЗИҚ حازق зийрак ва доно ва устоздур.

ҲОИЛ حائل қайтарғувчи ва манъ қилғувчи, яъни икки нимарсани ўртасига кириб, бир-биридин ажратғувчи ва бир-бирлари бирлан қиладургон алоқаларга монӣ бўлғувчидур.

ҲОЖИЛ حاجل бу ҳам ҳоилдур. Аммо, истилоҳи атиббода агар ҳозирғи монё нимарса бўлмагон тақдирда сўнгра ориз бўлмоғи мумкин бўлгон зарари мавҳума муроддур.

ҲОМИЛ حامل ўз устига кўтарадурган демақдур.

ҲОМИЗ УЛ-ҚОРБУН حامض القارون ҳавоий ғамиздурки, табиати сов ҳавога назаран савдо табиатиға мойилроқ бўлур. Ва маълумдурки, оламда доим тағаййур (ўзгарिश) ва табаддул (айланиш) бўлуб турар ва аносири арбаъа (тўрт унсур) ҳам бир-бирлариға табаддул ила қўшилиб турарлар. Бинобарин, ҳаво ҳам басит бўлолмай, мураккаб бўлур. Ва ҳар бир унсурни ҳавоға қўшулгон миқдориға нисбат ила ҳаво тўрт қисм бўлуб, азот ва муваллид ул-моъ ва муваллид ул-ҳумуза ва ҳомиз ул-қорбун исми ила ажралур. Азот қон ва ҳавою сув табиатиға моилроқ бўлур. Ва муваллид ул-моъ сув ва балғам табиатиға моилроқ бўлур. Ва муваллид ул-ҳумуза олов ва сафро табиатиға моилроқ бўлур. Ва ҳомиз ул-қорбун замин ва савдо табиатиға моилроқ бўлур.

ҲОДДА حاده ҳаддни(нг) муаннасидурки, тез ва ўткур қувватлик нимарсадур.

ҲОРРА حاره ҳароратлик ва иссиғлик нимарсадурки, ҳоррнинг муаннасидур.

ҲОССА حسه сезғувчи қувватдурки, ҳоссинг муаннасидур ва баъни ҳосса маълум бўлди.

ҲОФИЗА حافظه сақлағувчидур. Ва истилоҳи атиб-бода хориждин олгон суврати маҳсусаларни ва мия ҳавоссининг олгон маъноий

жузьяларни сақлагувчи бир қувватдурки, мияни охирида бўлур. Ва ани арабда қувваи ҳофиза ва форсийда ёд ва туркийда эс дерлар.

ҲОМИЛА حمله юкни ўз устига кўтарғон хотун-дур. Аммо, истилоҳда қорнида бола пайдо бўлғон бўғоз хотундин киноядур.

ҲОВИЙ حوى бир нимарсани ҳамма атрофини ўз ичига ўраб олғон нимарсадур. Масалан, қорин таомға ҳовий ва тери бутун баданга ҳовийдур.

ҲОМИЙ حاس ҳимоя ва ёрдам қилгувчи ва мададкор демакдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Юмшоқ Ҳо билан қўшилувчи Бо)

ҲУБЛО حبلӣ бўғоз хотундур.

ҲУБОЛО حبله-حبالӣ ҳублонинг жамъи дурки, бўғоз хотунлардур.

ҲАББ حب донадурки, буғдой ва нахуд ва лубиё каби ғалладин иборатдур. Ва истилоҳи атиббода дона миқдорида гирдо-гирд (юма-лоқ) қилиб тайёрланғон давони айтурлар.

ҲУБУБ حبوب ҳаббнинг жамъидурки, доналар ва дона шакллик даволардур.

ҲУБОБ حباب катта ҳуббалик кўпукдурки, ёмғур ёғар вақтда сув устида пайдо бўлур.

ҲАБЛ УЛ-ВАРИД حبل الوريد гарданни икки тарафидаги йўғон томурдурки, буни видож ва ҳар иккисини давжин дерлар.

ҲИБС حبس қамамоқ ва банд қилмоқдур.

ҲАБЛ حبل арғамчи ва томурдурки, ҳабл ул-варидда мазкур бўлди.

ҲАБС УЛ-БАВЛ حبس البول сийдук тутулмоғидур.

ҲАБС УЛ-БАТН حبس البطن ич тўхтамоғидур.

ҲАББА حبه донаси. Ва бир миқдор вазннинг номидурки, ани форсийда сурх ва ҳиндийда роқий дерлар. Ва сурхнинг ўзи ҳам бир донанинг номидурки, ранги бағоят хушранг қизилдур. Бинобарин, номини ҳам сурхликка машҳур қилинғондур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУЎЪЖАМА МАЪА-Л-ЖИМ (Ҳо га қўшилувчи Жим)

ҲИЖО حجب ақл ва хирад ва бир нимарсанинг бир чети ва бурчагидур.

ҲИЖОБ حجاب парда, тўсиқдур.

ҲУЖЖОБ حجاب дарвозабондур. Ва истилоҳи атиббода ҳалқумда ва меъдани ичакга муттасил бўлгон жойида ва ўнгачга муттасил бўлгон жойида ва мақъадда бўлгон узлалар муроддурки, булар таом ютмоқ ва фазлаи ғизони чиқармоқ каби ҳожат вақтида тешукни очиб, ҳожатдин сўнг яна беркитуб турмоқда дарвозабон каби хизмат қилурлар.

ҲУЖУБ حجب ҳижобнинг жамъидурки, бамаъноий пардалар демақдур.

ҲИЖОМАТ حجات қортуқ солмоқдур.

ҲАЖАР حجر тошдур. Ҳажарул-асвад-қоратош.

ҲАЖАР УТ-ТИЙС حجرالتيس ёввойи эчкининг жигари ва ўтида пайдо бўлгон тошдурки, бодзаҳрдур.

ҲАЖАЛ حجل какликдурки, паррандаи маъруфдур ва ани арабда қабиж дерлар ва форсийда кабк дерлар.

ҲАЖМ حجه ҳар жисмнинг миқдоридур.

ҲАЖЖОМ حجاه қортуқ солғувчи табибдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛАТАЙН (Ҳо га қўшилувчи Дол)

ҲАДАБ حذب орқа устухонни(нг) баланд кўтарилуб чиқмоғидур, яъни букриликдурки, форсийда кузпўшт дерлар.

ҲИДДАТ حدт тезлик ва ўткур кайфиятлик қувватдурки, аксар таъм ва ҳид бирлан таъсир қилур.

ҲАДИС حديث пайдо бўлгон нимарса. Ва сўзнинг бир жузвидур. Ва истилоҳи шаръда Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг сўзлари ва феълларидур.

ҲУДУС حدوث янгидин пайдо бўлмоқдур.

ҲАДД حد чегарадур. Ва ҳар нимарсани(нг) чети ва ниҳояти чегарадурки, андин ўтмоқ ғайрнинг ҳаққиға тажовуз қилмоқдур ва гуноҳ-корни таъзир учун урмоқни ҳам ҳадд дерлар, чунки бандалик чегарасиндин ўтуб, гуноҳ тарафиға тажовуз қилгон кишини урмоқ ўз чегарасини билдуруб, огоҳ қилмоқдур.

ҲАДИД حديد ҳиддатлик ва ўткур кайфиятлик нимарсадур ва бамаънойи темурдур.

ҲАДР حدر табиий оғирликни тақозоси ила баланддин пастга тушмоқдур.

ҲАДД УЛ-ИМКОН حدالامكان ва ҲАТТУ-Л-ИМКОН حتىالامكان имкон чегарасида муяссар бўлгонича ва имконни то охир даражасига чадурки, хуллас қудрат етганича демақдур.

ҲАДАҚА حدة кўзни(нг) қарочуғидур. (Ва ҳадиқа - боғдур.)

ҲАДАБА حده бар вазни ҳадақа ва ба сукуни доли муҳмала (яъни ҳадба) ҳам дурустдурки, букри, яъни орқа устухон баландға кўтари-луб ўсган кишидурки, ани форсийда кузпўшт дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МЎЪЖАМА (Ҳо га қўшилган Зол)

ҲИЗО حذاء баробар ва рўбару турмоқдур.

ҲАЗОҚАТ حذات зийраклик ва доноликдур.

ҲАЗАР حنر парҳиз қилмоқ ва қўрқмоқдур. Ва ҳазир حمر парҳизгар ва қўрқадургондур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Ҳо га қўшилган Ро)

ҲАРО حرا сазоворлик ва лойиқликдур. Ва Ҳиро ба касраи «ҳо» бамаънойи Маккаи мукаррамада бир тоғдурки, ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам ва ҳазрати Абу Бакр розийаллоҳу

анху нубувватдин бир неча кун муқаддам араб кофирларидин пинҳон бўлуб, шул тоғнинг ғорида эътикоф қилгон эдилар.

ҲАРОФАТ حرافت бар вазни ҳарорат, ўткур ва тез мазалик бўлмоқки, тезлиги тилни чақиб, озор бергудек таъсир қилса,

ҲУРҚАТ حرقت куйиб куйишмоқдурки, ани форсийда сўзиш дерлар.

ҲАРР حر иссиғлик ва исимоқ, замини тошлоқдур. Ва мажозан жануб тарафдур. Чунончи, ақсар мардум оламни(нг) тўрт тарафини Шарқ ва Ғарб ва Шимол ва Жануб деб таъбир қилурлар. Аммо, баъзи ҳукамо Собо ва Дабур ва Бард ва Ҳарр деб таъбир қилурлар. Чунки, офтоб чиқар вақтида офтобни иссиғи таъсир қилиб Шарқ тарафдаги ҳаво исиб, ҳажми зиёда бўлғони учун зиёда миқдори ночор Ғарб тарафга сайр қилур. Ва ул офтобдин баҳра олиб, латофат ҳосил қилғони учун мулойим ва муфарриҳ бод бўлурки, номи Сабодур. Ва мажозан Сабо боди келадурган Шарқ тарафни ҳам сабо дерлар. Ва гоҳи офтоб ботгандин сўнг баъзи сабаблар бирлан Ғарб тарафдин бир ғализ бод келурки, Офтобни баҳрасидан маҳдум бўлгон нопором ва сабойи латифнинг зидди бўлгон ғализ бўлур. Ва ани боди дабур дерларки, дабур бамаънойи ғамиздур. Ҳам дабур орқа тарафдин келадурган демақдур. Чунки, жиҳатларни таъйин қилмоқ учун Шарқ тарафга мутаважжихликни фарз қилмоқ шартдур, токи қавлуху таъоло Зот ул-Ямин ва Зот уш-Шимолга мувофиқ бўлғай. Ва Шарқга мутаважжих кишининг орқа тарафи албатта Ғарбдур ва чап тарафи Шимолдур. Ва дабур боди келадурган Ғарб тарафни ҳам мажозан дабур дерлар. Ва Шимол тараф Офтобдин узоғлиги учун ҳавоси совуғ бўлур. Ва агар шул тарафдин бод келса ул ҳам совуғ бўлур ва совуғ бод келадурган тарафни ҳам мажозан бард дерларки, бард бамаънойи совуғдур. Ва Жануб тараф Офтобга яқинлиги сабабдин ҳавоси иссиғ бўлур. Ва агар шул тарафдин бод келса, албатта, иссиғ бод келур. Бинобарин, иссиғ бод келадурган тарафни ҳам мажозан Ҳарр дерларки, ҳарр бамаънойи иссиғдур.

ҲУР حر озодлик ва ғайрға мутиъ ва асир бўлмасликдур. Ва ҳар ниманинг энг маъқули ва марғубини ҳам ҳур дерлар. (Чунончи Хожа Ахрор-ҳурлар хожаси демақдур.)

ҲУРУР حرور ҳавонинг иссиғлигидур.

ҲАРУР حرور кечасида юрган гармсёрдур ва кун-дузида юрган гармсери бодийнинг заҳарлик таъсирини ҳарур дерлар.

ҲИРРИФ حرف бар вазни сиддиқ, ўткур ва тезмазалик нимарсадурки, мазасини(нг) тезлиги тилни чақиб, озурда қилар даражада бўлса.

ҲАРИҚ حريق куйғон ва масдарки, куйишмоқ ҳам келур.

ҲАРҚ حرق куйдурмоқдур.

ҲУРҚАТ УЛ-БАВЛ حركة البول сийдукни куйдириб келмоғидур.

ҲАРМАЛА حرمل исириқдурки, гиёҳи машҳурдур ва ани форсийда усфанд дерлар.

ҲАРАКОТИ НАФСОНИЙЎА حرکات نفسانية нафсга тааллуқли ҳаракатлардурки, нафс руҳни ҳаракатга киргузар, масалан, ғазаб ва фараҳ (шодлик) ва лаззат олмоқ ва ташвиш ва хавф ва ғам, хижл ва кўб ҳаёл ва кўб фикр ҳаммаси ҳаракоти нафсонийадурки, нафсининг тақозоси бирлан руҳни ҳам ё хориж тарафга ё дохил тарафга ҳаракат қилдурар.

ҲАРОРАТИ ҒАРИЗИЙЎА حرارات غريزية асли ҳилқатда ва асли табиийатда асл руҳ асаридин бўлгон бир мулоим ҳароратдурки, то мадомики баданда жон боқий бўлса бу ҳарорат албатта баданда мавжуддур. Ва бошқа сабаб бирлан агарчи заифланса ҳам ҳаргиз маҳв бўлмас.

ҲАРОРАТИ ҒАРИБИЙЎА حرارات غريبية ҳарорати табиийадурки, Офтобни ё оловни ё хилти нотабиийни таъсиридин ориз бўлгон табиий ҳароратдур ва сабабининг заволи ила зойил ҳам бўлур. Хулоса, ҳарорати ғаризийёа жон таъсиридин пайдо бўлгон ҳарорати шарифадурки, жон ҳукмида бўлур, баданни тарбия қилур. Ва ҳарорати ғарибийёа (бу дунёга вақтинча келган жон - Руҳ маъносида ҳам келур. М.М).

ҲАРИЙЙ حرى бамаънойи лойиқ ва сазовордур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЎЖАМА (Ҳо га қўшилган Зо)

ҲАЗОЗ حزاز бошни қашиғанда бошдин тўкиладургон кепак шакли майда пўстлардурки, бежароҳат худи бадандин тўкилур.

ҲУЗН ва ҲАЗАН حزن و حزن ҳар иккиси дуруст бўлур, андуҳдур.

ҲАЗИН حزين андуҳгин одамдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА (Ҳо га қўшилган Син)

ҲУСНО حسنى яхшироқ нимарсадурки, аҳсанни(нг) муаннаси-
дур. (Асмой Ҳусно-Ҳақнинг гўзал исмлари - М.М)

ҲАСАБ حسب андоза ва саноқ. Ва мол ва обрў ва дин жиҳатлари
бирлан бўлгон улуғлик. (Насабдан фарқланиб, шахс ўз фазилатлари
билан топган улуғликдур - М.М)

ҲАСАБА حسب санамоқ ва кифоя қилмоқ. Ва монанд бўлмоқ.
Ва мувофиқ бўлмоқ. Ва миқдордур.

ҲИССИЁТ حسيات ҳисға мансуб нимарсалар демакдур, яъни хо-
рижда мавжуд бўлуб, ҳис қуввати бирлан сезиладургон нимарсалар-
дур. Масалан, кўзга кўринадургон ва қулоқга эшитиладургон ва бу-
рунға ҳиди бирлан билинадургон ва тилға таъми бирлан таниладур-
гон ва қўлға иссиғ ё совуғлиги ва ё қаттиғ ва бўшлиги ва ё катта ва
кичиклиги бирлан таниладургон нимарсаларни сезиш ҳиссиётдурлар.
Ва бунинг зидди ақлиёт ва назариётдурки, фақат ақл ила билина-
дургон маъонийдин иборатдур.

ҲАСИЙР حسير меҳнатдин чарчагон кишидур.

ҲУСУР حصور кўз қуввати чарчағони учун узоғни кўролмаслиги-
дур.

ҲИСС حس сезгу қуввати ила тобмоқ ва танимоқдур ва сезгу
қуввати ўн хил бўлуб, беш хили зоҳири баданда бўлурки, ани Ҳавос-
си ҳамсаи зоҳирий дерлар. Чунончи, бунинг биринчиси қулоқдур-
ки, овозни эшитуб билур. Ва иккинчиси кўздурки, кўриб билур. Ва
учинчиси бурундурки, ҳидлаб билур. Ва тўртинчиси тилдурки, ма-
засидин тотиб билур. Ва бешинчиси баданнинг терисидурки, иссиғ
ва совуғ ва қаттиғу юмшоқни тегиб билур. Ва сезгу қувватининг
беш хили миянинг ичида бўлурки, ани ҳавоси ҳамсаи ботинийа
дерларки, анинг биринчиси ҳисси муштарак. Ва иккинчиси мута-
хаййила. Ва учинчиси мутасаррифа. Ва тўртинчиси воҳима. Ва бе-
шинчиси ҳофиза қувватларидурки, ҳавосси зоҳирийдин олгон су-
вори маҳсусаларнинг фоидалик ё зарарлик эканини маъоний жузъ-
иялар ила таҳқиқлаб билурлар, тафсилли «Қонун ал-мабсут» (кито-
б)да мазкур бўлди.

ҲАССОС **حساس** нозик сезгувчи қувват демақдур.

ҲИССИ МУШТАРАК **حس مشترک** икки тарафнинг ўртасида ширкатлик ҳис демақдур. Ва истилоҳи атиббода ҳавосси хамсаи ботинийнинг биринчи қисми бўлуб, анга дохилдур. Лекин, ҳавосси зоҳирийларни хориждин эҳсос қилгон маҳсусотларини алардин қабул қилиб олгон суврати маҳсусаларини ҳавосси ботинийларға тобшурмоқ ила ҳар икки тарафға алоқадорлиги учун гўё ҳар иккисиға шерикдур. Бинобарин, номини ҳисси муштарак дерлар.

ҲАСАН **حسن** гўзал, хўб ва яхшидур.

ҲУСН **حسن** чирой, яхшилик ва яхши кўринишдур.

ҲАСУВВ **حسو** ғазоеки, баъзи донлардин пишириб, бағоят суюқ қивомлик қилиб, қаҳва каби ичилур. Ва ани форсийда ҳарира дерлар.

ҲАССОСА **حساسه** қуввати нафсонийнинг биринчи қисмидурки, ани мудрика ҳам дерлар. Ва ўн хил ҳавосси зоҳирий ва ботинийлар шул қувват бирлан эҳсос қилурлар. Ва иккинчи қисми қуввати муҳарриқадурки, тамоми баданни ҳаракати шул қувват ила бўлур. Ва бу қувватларни нуфузиға пайлар восита бўлғони учун пай ҳам икки қисмдурки, асаби ҳассоса ва асаби муҳарриқа дерлар.

ҲИССИЙ **حس** ҳавосси хамсаи ботинийлардин бириға мансуб, билинадургон нимарсалардур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЎЖАМА (Ҳо га қўшилган Шин)

ҲАШО **حشا** қоринда ва кўкрақда мавжуд бўлгон узвларнинг номи мутлақидур. Чунончи, юрак ва ўпка ва жигар ва талоқ ва буйрак ва қобуғ ва меъда ва ичак ва бошқаларни ҳар бири ҳашодур. Ва ани жамъи иҳшодур.

ҲАШАРОТ **حشرات** заминдин кавлаб макон қиладургон жониворлардур. Бинобарин, заминға изофа қилиб, ҳашорот ул-арз дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУҲМАЛА (Ҳо га қўшилган Сод)

ҲАСО حصا тошлардурки, ҳасотдин «то» ҳазф қилмоқ ила хилофи қиёс жамъ қилинғондур.

ҲАСБО حصا майда тошдурки, муфраддур.

ҲАСОТ حصات майда тошдур. Ва истилоҳи атиббода бу тошдин мурод қобуғда ва жигарда ва талоқда ва ўтда пайдо бўладургон тошлардур.

ҲАСР حصر бир нимани ўраб олмоқ ва ҳеч тарафдин бошқани мудохаласиға йўл қўймасликдур.

ҲИСРИМ حصره узумнинг ғўрасидур.

ҲАСБА حصبه қизамуқдурки, ани форсийда сурхча дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ҚОФ (Ҳо га қўшилган Қоф)

ҲУҚҚАТ УЛ-УЗН حفة اللذن қулоқни аъзойи сомияларини ихота қилғон устухонидурки, анинг ҳақиқати бош устухонларини(нг) доманларидин мураккаб бўлғон ковақдур.

ҲАҚН حقن бамаънойи бир нимани хориж бўлмоқдин тўхтатмоқдур.

ҲУҚНА حفته қабзиятни (ич қотишини) зойил қилмоқ учун мақъаддин сув ё даво юбориб, маъойи мустақимни (тўгри ичакни) чаймоқдур. Ва зоҳиран лафзи ҳуқна асида илож ул-ҳақн бўлуб, сўнгра илож лафзини тарк ва «ҳой»и мавқувни анга бадал қилинғони маълум бўлур.

ҲУҚҚА حفة ёғочдин бўлғон қутичадурки, анга марварид ва жавоҳирот ва маъжун ва атр каби муҳим нимарсани солиб сақланур. Ва мажозан ҳар зарф (идиш)ки, кичик ва мўъжаз бўлса ани ҳуққа дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-КОФ (Ҳо га қўшилган Коф)

ҲУКАМО حكا ҳақимнинг жамъидурки, ҳамма афъоли ва ақволи (сўзлари) мувофиқи ҳикмат бўлгон ва доно ва ҳушёр кишилар демақдур.

ҲИКМАТ حكمة доно ва дурустқирдорлик бўлмоқдур. Ва табиийёт ва риёзиёт ва илоҳиёт илмлариға воқиф бўлмоқдур.

ҲАКК حك қашимоқ ва бир нимарсани яна бир нимарсаға ишқ-амоқ ва суртмоқдур.

ҲАККОК حكاك кўб қашийдурган ва узуксоз ва муҳркан ва бир касалдурки, баданни қичитуб, ҳатто сўзиш эҳдос қилур.

ҲАКИМ حكي зийрак ва доно одамдурки, ани ҳамма қавли (сўзи) ва феъли мувофиқи ҳикмат бўлса. Ва мавжудоти басита ва мураккабларни(нг) ҳақиқати ва манфаъати ва мазаррати (зарари)дин огоҳ ва соири улум табиийёт ва риёзиёт ва илоҳиётдин хабардор бўлса.

ҲИККА حكه қичиқдурки, баданда ориз бўлур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЛОМ (Ҳо билан Лом)

ҲАЛВО حلو луғавий кўб ва ширин демақдурки, ҳулв бамаънойи шириндин муштақдур. Ва аҳло исми тафзилнинг муаннасидаур. Ва истилоҳда ҳар навъ ширадор нимарсани қивом қилмоқда муболаға ила қотурилгон бўлса ҳалводурлар.

ҲАЛИБ حليب янги соғилган хом сутдур.

ҲАЛОВАТ حلاوت ширинлик, мазадур.

ҲИЛТИТ حلتيت бир гиёҳни(нг) елиמידурки, гиёҳини форсийда ангуза ва туркийда каврой (каврак) дерлар. Ва қиш вақтида ҳам баргини совуғ урмас ва ҳамиша сабза бўлур.

ҲАЛҚ حلق халқум, ўнгачнинг оғзидурки, ани форсийда гулу ва туркийда ютқуч (томоқ) дерлар.

ҲУЛЛОҚ حلاق мўйни (сочни) қирадурган одам, масалан, сартарошдур. Ва истилоҳи атиббода давоеки, ани мўйлик баданға сурт-

ганда мўйни илдизи бирлан тўқар ва бадан терисини сушт ва карахт қилур, монанди зирних ва оҳак ва сафлдоб ва кул каби.

ҲАЛАК حلك жуда тўқ қаро рангдур.

ҲАЛЛ حل очмоқ ва ешмоқ ва эритмоқ ва пастға тушмоқ ва ҳалол бўлмоқдур. Ва истилоҳи атиббода кунжуд ёғини ҳам ҳал дерлар.

ҲУЛУЛ حول бир ниманинг мағзиға сингиб кирмоқдур, баҳаддики, ул нимарсанинг ҳамма ажзосиға кирган нимарсанинг ҳамма ажзоси тамом аралаш бўлуб, бир-биридин имтиёзи (фарқи) мумкин бўлмаса, чунончи, хамирдаги сувни ун бирлан аралашмоғи каби.

ҲИЛМ حله азобға сабр қилмоқ ва ғазабни таскин бермоқ, мулойимлик, тавозуьдур.

ҲУЛМ حله балоғатга етган кишининг туш кўр-моғи ва тушида кўрингон нимарсалардур.

ҲУЛЛОМ ва **ҲУЛЛОН** حماموحلان эчкининг ва қўйнинг боласидурки, форсийда барра дерлар.

ҲАЛЗУН حلزون мутлақ садафлик жониворларнинг, яъни зоҳир баданида тери ўрниға садаф ва ё садаф каби қаттиғ пўст бўлгон ҳайвонларни(нг) исми мутлақидур. Ва истилоҳи атиббода қулоғнинг ичида шиллиқ қурт сувратида бўлгон ва овозни(нг) даражаларини бир-биридин фарқ қилиб, эҳсос қилғувчи узви сомиё муроддурки, ани даражот ул-асвот ҳам дерлар.

ҲУЛВ حلو ширин, мазадур.

ҲУЛБА حلبه бир гиёҳдурки, тухми саригранг бўлур ва ўзи мошининг бир навъидурки, ани гиёҳини ҳам пишуруб ерлар (сариқ йўнғичқа).

ҲИЛМА حله эмчакнинг тугмаси, яъни учидурки, бола эмганда сўрар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Ҳо билан Мим)

ҲАМРО حمراء бамаънойи жуда тўқ қизилдурки, аҳмар исми тафзилнинг муаннасидур. Яна: қаҳат ва вабо йилидур. Ва ҳумайро аҳмарнинг тасғири (кичрайтирилгани)дур.

ҲАМО **حما** қаро балчиқдур. Ҳамо яна сабзазор жойдурки, ҳайвотни анда ўтлатмоқ учун махсус яйлов бўлса.

ҲУМАЙҚО **حيفا** қизамуғ ва чечакни учинчи бир навъидурки, бехатар ва безарардур. Ва ҳумайқо аҳмақнинг муаннаси бўлгон ҳамқонинг тасғиридур. Ва бу нав облаға исмнинг берилмоғининг сабаби бу обла ҳеч зарар етқузолмагани учун гўё бунинг чиқмоғи бенатижа аҳмоқона ҳаракатдур демақдур.

ҲУМУЗАТ **حوضت** нордон мазадурки, форсийда ани турш дерлар.

ҲУМРАТ **حمرت** қизиллик рангдур.

ҲУММАЁТ **حيات** иситмалардур.

ҲУММО **حما** уфунат пайдо қилгон хилтнинг уфунатидин ориз бўлгон иситмадур.

ҲУММО ШАТР УЛ-ФАББ **حما مطرف** сафронинг уфунатидин ёки сафро ва балгамнинг уфунати бўлса ҳам маҳалли уфунатлари бошқа бўлғони учун ҳар бири ўз навбатида ўз таъсирини қилур бўлса ўшал сафро навбатида чиқгон иситмадур. Хулоса, сафро уфунатини(нг) иситмасидур.

ҲУММО СУНОХИС ва СУНУХУС **حما سوناخس و سونوخوس** холис ва покиза қонни(нг) кўб ва ғолиблигини пайдо бўлгон иситмадур.

ҲУММО НОФИЗ **حما نافر** безгак иситмасидур.

ҲУММО ДИҚ **حما دق** томурнинг ичида мутааффин бўлгон ахлотнинг уфунати томур воситаси бирлан дилға етиб, анда руҳни қизутган ва руҳ қизуқлик ҳолда шараён воситаси бирлан яна баданга таралғони учун баданда пайдо бўлгон мулойим иситмадурки, урфда тоби устухон дерлар.

ҲУММО ЙАВМ **حما يوم** бир кеча-кундузғача давом этиб тутадурган иситмадур.

ҲУММО ЛОЗИМ ва ДОИМ **حما لازم و دائه** ҳамма томурларда уфунат пайдо қилгон сафронинг уфунатидин пайдо бўлгон доимий иситма.

ҲУММО ХИЛТИЙЎА **حما خلطه** хорижий сабаблардин холий ва фақат хилтни қизигонидин пайдо бўлгон иситмадур.

ҲУММО БАСИТ **حما بسيت** танҳо бир хилтнинг қизигонидин пайдо бўлгон иситмадур.

ҲУММО МУРАККАБА **حصى مرکه** икки ё уч хил хилтни(нг) қизигонидин пайдо бўлгон иситмадур.

ҲУММО ҲАСБА ва ЖУДРИЙ ва ҲУМАЙҚО **حصى و جدرى و حميقا** **حصى**, яъни қизамуг ва чечак ва чечак емидин пайдо бўлгон иситмадур. Аммо, ҳумайқоки, ани форсийда хорак ва хўшхўшак ва боди обла дерлар ва туркийда чечак ели дерлар, ани иситмаси ҳам бўлмас, магар гоҳи батариқан надрат андак мулойимроқ иситмаси пайдо бўлур. Бас, ҳуммаётнинг ақсомидин фароғат ҳосил бўлди, энди яна батариқан тартиби ҳижо луғат баёнига шуруъ қилурмиз.

ҲУММАТ **حست** ёз фаслининг шиддатлик иссиг вақтидур.

ҲИММИС ва ҲИММАС **حصى و حمص** нахуддурки, дони маъруфдур.(Нўхот дони.)

ҲУМҚ ва ҲУМУҚ **حقوق و ححق** нодонлик ва беақлликдур. Ва истилоҳи атиббода бир касалнинг номидурки, миянинг рутубати ғолиблигидин ҳавосси хамсаи ботинийлар заиф бўлуб, ҳисси муштаракдин олгон сувори муҳсусаларини лозимича тасарруф қила олмагонлари учун нафси нотиқаға қатъий маълумот беролмаслар. Шунинг учун ақл ҳам андин хабардор бўлиб, ҳукм чиқаролмас.

ҲАМАЛ **حمل** кўзидур. Ва ўн икки буружи самовийдин биринчи буржни(нг) номидурки, анда бир неча юлдузларнинг ижтимоъидин кўзи шаклида бир шакл воқеъдур. Бинобарин, номи ҳамалдур. Ва Офтоб ўзининг сайри махсусасида ушбу шаклга етиб келгон вақти баҳорнинг аввали бўлур. Ва Офтоб бу шаклдин босиб тамом ўтмоғи бир ойда тамом бўлур. Бинобарин, шул муддатни ҳамал дерлар. Русчада март дерлар.

ҲАМЛ **حمل** мутлақ юк кўтармоқдур. Ва истилоҳи атиббода баманъойи қоринда юк кўтармоқ, яъни раҳм (бачадон)да бола пайдо қилмоқдин киноядур.

ҲУМУЛ **حامل** латтадин бир фотила (пилта) қилиб, ул фотилани давоға олуда қилиб, ҳожат вақтида орқа тарафга ва хоҳ олдин тарафга кўтармоқдурки, эркак ва хоҳ хотунларга истеъмол қилунса ҳам номи ҳумулдур. Аммо, хотунларнинг олди тарафиға ҳумул қилмоқни махсус номини фирзажа **فرزجه** дерлар.

ҲАМИМ **حميه** иссиг ҳаво ва иссиг сув ва иситмаси тутгон одам каби исиган нарса демақдур.

ҲАМОМ حمام бамаънойи кабутар ва кабутарларки, азбаройи жамъ ва воҳид баробар мустаъмалдур. Ва ҳимом ба касраи аввал ўлумдур. Ва ҳаммом ба фатҳаи аввал ва ташдид мим жойи гусл (ювинадиган жой) маълумдур.

ҲУММА حمه заҳардур.

ҲУМРИЙ حمري қизил ранглик нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Н-НУН (Нун билан Ҳо)

ҲИННА حنين гиёҳи машҳурдурки, анинг барги билан қўлни бўярлар ва форсийда ҳино ба фатҳаи аввал ва тахфифи нун ва алиф ила мустаъмалдур.

ҲАНДАҚУҚИЙ حندقوقى ёввойи бедадур.

ҲАНЖАР حنجر бар вази жаъфар, ҳалқ(ум)дурки, ўнғачни(нг) оғзидур ва ани ҳалқум ҳам дерлар. Ва ҳанжара ба «ҳо» ҳам шул маънодадур.

ҲАНАК حناк танглайдурки, оғизнинг юқори тарафидур. Ва ани форсийда коми даҳан дерлар.

ҲАНЗАЛ حنظل даводурки, тарбузмонанд, лекин андин кўб кичик ва бағоят тахир мазалик ва мусҳили балғам (балғам сургиси)дур. (Абу Жаҳл тарбузи)

ҲИНТА حنط буғдойдурки, ғаллаи машҳурдур ва форсийда гандум дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ВОВ (Вов билан Ҳо)

ҲУТ حوت балиғдур. Ва истилоҳи мунажжимида саккизинчи осмонда бир неча юлдузларни(нг) ижтимоъидин бир шакл ҳосилдурки, балиқ шаклига мушобиҳ (ўхшаш)дур. Ва Офтоб ўзининг сайри маҳсусасида мазкур шаклга тўғри келгон вақтини Ҳут дерлар. Ва бир ой муддатда бу шаклдин ўтар, шунинг учун бу бир ой муддатни ҳам ҳут дерлар. Ва Оврупо истилоҳида феврал ойи дерлар.

ҲАВОДИС حوادث ҳодисанинг жамъи, янги пайдо бўлган нимарсалардур.

ҲАВОИЖ حوايج ҳожатнинг жамъидур.

ҲАВОБИС حوابيس ҳобиснинг жамъидурки, банд қилайдурганлар демакдур. Ва истилоҳи атиббода ҳар давоеки, бадандин чиқиб турган нимарсани тўхтатадурган бўлса ва ё дамбадам келиб турган сийдукни тўхтатадурган бўлса ани ҳобис дерлар. Бас, тўхтатадурган даволар демакдур.

ҲАВОСС حوصس сезгувчи қувватлардурки, аларнинг ҳаммаси ўн хил қувват бўлуб, беш адади мияда ва беш адади зоҳири баданда бўлур. Бас, миядин хорижда бўлгон беш хил сезгу қувватининг бири сомиъадурки, қулоқда бўлур ва овозни сезар. Ва бири кўзда бўлурки, тўғрисида бўлгон нимарсани кўриб сезар ва номини басира дерлар. Ва бири бурунда бўлурки, ҳидни ҳидлаб сезар ва номини шомма дерлар. Ва бири тилда бўлурки, бир нимарсани мазасини сезар ва номини зоиқа дерлар. Ва бири терида бўлурки, бир нимани қаттиғу юмшоқлиги ва иссиғу совуқлигини силаб билар ва номини ломиса дерлар.

Ва мияда бўлган беш хил қувватнинг бири ҳисси муштаракдурки, пешонада, кўзнинг орқасида турар ва хориждаги қувватларнинг хориждин сезган маълумотларидин бир акс, яъни нусха олиб, ани ўз орқасида бўлгон мутахаййила номлик қувватга тобшурар. Ва мутахаййила ани хаёл ила сезиб, сўнгра ўз орқасида бўлгон воҳима исмлик қувватга тобшурар ва воҳима ул нимарсанинг фоидалик ёки зарарлигини сезиб, ани талабиға ёки дафъиға ҳаракат лозим деб билгандин сўнг бу сезилгон нимарсани яна ўз орқасида бўлгон қуввати мутасаррифа номлик қувватга тобшурар ва қуввати мутасаррифа ҳам аввалги қувватларни сезган сезгуларини дуруст ёки ғалатлигини муҳокама қилиб, ҳақиқатни сезгандин сўнг бир маъноға ҳукм қилиб, сўнгра бу ҳукмни сақламоқ учун ўз орқасида бўлгон ҳофиза исмлик қувватга тобшурар ва ҳофиза ҳам ани сезиб, кўб вақтгача ўзида сақларки, ани(нг) номини форсийда ёд ва туркийда эс дерлар.

ҲАВОССИ ХАМСА حواس خمسہ беш хил сезгу қуввати демакдур, хоҳ зоҳирда бўлгон беш хил қувватга ва хоҳ мияда бўлган беш хил қувватга баробар шомилдур. Хорижийъа ёки дохийийъа деб қайд

қилмай, фақат ҳавосси хамса деб мутлақ зикр қилинғонда албатта мурод зоҳирий қувватлардурки, басира ва сомийа ва шомма ва зоиқа ва ломиса муроддур. Ҳавосси хамсаи ботинийя - ҳисси муштарак ва қуввати мутахаййила ва қуввати воҳима ва қуввати мутасаррифа ва қуввати ҳофизадин иборатдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ЙО (Ҳо билан Йо)

ҲАЙСУМО حيشما ҳар қаю жой демақдур.

ҲАЁ حيا уялишдур ва форсийда беҳамза мустаъмалдур.

ҲАЙРАТ АФЗО حيرت افزا ажиб ва хилофи ақл ва расмдур.

ҲАЙРАТ حيرت ғалати бир ҳолга тушмоқдур. Ва мажозан зикр лозим баиродаи мулзам қабиласидин ажиб нимарсани кўруб, ани тафаккур қилмоқ маъносиға мустаъмалдурки, ажиб нимарсани тафаккур қилмоқни лозимаси шул нимарсаға узоқ вақтгача қараб қолмоқдур.

ҲАЙЁТ حيات йилондур. Ва истилоҳи атиббода бамаънои гижжалардурки, одамни(нг) ичида пайдо бўлғон узун қуртлардур.

ҲАЁТ حيات тириклик ва жондорлик ҳолдурки, ани форсийда зиндагий дерлар.

ҲАЙСИЙАТ حشيت мансуб ба ҳайски, жой ва тарафдур ва анга мансуб маъно жойлик ва тарафлик демақдур. Ва мажозан тарз ва услубға мустаъмалдур. (Хусусият ҳам дерлар.)

ҲАЙИЗ حيز ҳар нимарсанинг чети ва бурча-гидур. Ва мажозан макондур. Аммо, ҳукамо истилоҳларида табақадор нимарсанинг ҳар бир қабатини ички тараф сатҳини ҳайиз дерларки, ўз ичида бўлғон қабатни зоҳир тарафиға тегиб турар.

ҲАЙЗ حيز хотун кишидин одат вақтида жорий бўлғон қондур. Аммо тамс мутлақо хотундин жорий бўлғон қондурки, хоҳ одат вақти ва хоҳ таваллуд вақтининг қониға шомилдур. Лекин, одат вақтининг қониға исми махсус ҳайз бўлғони учун тамсни аксар вақтда таваллуд қониға итлоқ қилинур.

ҲИЙАЛ حيل (айёрона) тавоноликдурки, жамъи ҳийладур. Ва мажозан тазвир ва фириб учун мустаъмалдур.

ҲАЙЙ УЛ-ОЛАМ *حى العالم* гиёҳедурки, қиш вақтида анга совуғ кўб асар қилмас ва аксар вақтда гулчиқарур. Ва форсий ва туркийда гули ҳамишабаҳор исми ила машҳурдур.

ҲАЙЛУЛА *حيلولة* Офтобнинг заволидин сўнгги уйқудур. (Чошгоҳ уйқуси.)

ҲАЁТИЙА *حايه* ҳаёт учун лозим нимарсадур.

ҲАЙВОНИЙА *حيوانيه* мансуб ба ҳаётдурки, бамаънойи тирикликка нисбати бўлгон нимарсадур.

ҲАЙЙА *حى* йилондурки, ҳайвони маъруфдур ва кеча ҳам келур. (Ва арабда ҳаййа-ибодатга шошилининг маъносида келур.)

БОБ УЛ-ХО УЛ-МЎЪЖАМА

(Қаттиқ Хо боби)

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МЎЪЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ

(Хо билан қўшилган Алиф)

ХОКИ МУРАККАБ خاک مرکب аралаш тупроғдурки, маволиди салосадин, яъни наботот ва жамодот ва ҳайвонотдин киноядур. Чунки, ҳаммаси аносири арбаъани бир-бирларига аралашмоқ ва мажмуъи бир мизож ҳосил қилмоғидин пайдо бўлгондурлар.

ХОРИЖ خارج ташқари ва сиртдурки, форсийда ани берун дерлар.

ХОЛИД خالد ҳамиша ва жовидондур.

ХОМИД حامد бар вазни холид, кўмур ва куйуб қорайган нимарсадур.

ХОРИ ШУТУР خار شتور янтоғдурки, тиконлик гиёҳи маъруфдур ва ани тева (туя) рағбат ила ер. Бинобарин, хори шутур ва уштурхор (туятикон) дерлар.

ХОТИР خاطر дилдин ўтган нимарсадур. Ва дил ҳам келур, чунки хотирнинг маҳали дил бўлғони учун батариқаи зикри ҳол ба иродаи маҳал мустаъмалдур. Ва мажозан бамаънои эсдурки, қуввати ҳофизадин иборатдур.

ХОЙАРИЗ خايريز қуймоқдурки, тухмдин ва ундин қориб, ёғ билан қовирғон таоми машҳурдур.

ХОМУШ خاموش сўздин тўхтагондур. Ва истилоҳда мутлақ ҳаракатдин тўхтагон демакдур. Хусусан, қайнамоқдин тўхтагон ва лойқаликдин тингон демак учун аксар мустаъмалдур.

ХОРИШ خارش қичуғдур.

ХОЛИС خالص соф ва пок ва танҳодур.

ХОШИЪ خاشع ожизлик ва фурутанлик ва гоҳи хавф ва қўрқунлик кишидур. Хозиъ ҳам шул маънодадур.

ХОРИҚ خارق йиртадургандур. Ва мажозан хориж ҳам келур. Чунончи, мўъжизаи анбиё ва каромати авлиё хориқи одат дерларки, одатдин хориж бўлгон ажаб воқиъа демакдур.

ХОНИҚ خانيق ҳалқ(ум)ни бўғуб, нафас йўлини танг қиладурган нимарса демак. Масалан, ёнгоқ ва етмак илдиизи кабиларни истилоҳда хониқ дерлар.

ХОЗИН خازن хазинадордур. Ва истилоҳи атиббода бир нимарса-ни сақлағувчи узвни айтулур, масалан, қуввати ҳисси муштаракни хозини хаёлдур ва воҳимани(нг) хозини мутасаррифадур ва ани(нг) хозини ҳофизадур ва сафрони(нг) хозини ўт ва савдонинг хозини талоқдур.

ХОЙА خايه луғати форсийдур, тухми паррандадур ва гоҳи шакл муносабати ила моякдин киноя ҳам қилинур.

ХОСИРА خاسره бел ва биқиндурки, форсийда тиҳийгоҳ дерлар, чунки бу маҳал қобирғадин холийдур.

ХОДИМА خادم хизмат қиладурган демакдур. Аммо, истилоҳи атиббода саккиз қисмга мунқасим бўлгон қуввати табиий ани(нг) тўрт қисми муроддурки, қуввати жозиба ва қуввати мосика ва қуввати ҳозима ва қуввати дофийадурки, ҳожати бадан учун хизмат қилурлар.

ХОРИЖИЙ خارجى ташқарида мавжуд бўлгон нимарсадур.

ХОТИЙ خاطى хатокор одам.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Хо га қўшилган Бо)

ХАББ حَبب дарёнинг мавжи ва тўлқунидур.

ХАБИС حبيث булғонч ва палид бўлгон нимарсадур.

ХУБС УЛ-ҲАДИД حبيث الحديد эритулгон ва қизитулгон темурдин ажралгон чиркидурки, ани форсийда рези оҳан ҳам дерлар.

ХАБОР اخبار заминеки, юмшоқ ва ҳовол бўлса.

ХУБЗ خبز нондур.

ХАБИС 1 حبيس бар вазни нафис, зариф ва хуш-табъдур.

ХАБИС 2 حبيص таомеки, ани хурмо ва ёғдин тайёрланур.

ХАБТ حبط ақлга жунун аралашмоғидурки, баъзи феъл мувофиқи ақл ва баъзи феъл маҳзи жунун бўлмоғидур.

ХУББОТ حباط жиннилардур.

ХАБЖА حبيجه тамриҳиндийдур. (Ҳинд анжири)

ХУББОЗИЙ حبابى бамаънойи тугмача ўтдур.

ХИЖОЛАТ ва **ХАЖОЛАТ** خجالت و خجالت ҳар иккиси шармандалик ва ҳаё қилмоқдур. Ва аксар форсийда хажлат ба сукуни «жим» айтурлар.

ХИЖИЛ خجل шарманда ва шармнокдур.

ХЎЖУСТА خجسته муборак ва ҳумоюнду. Аммо, «Гиёс ул-луғот» (китоби)да ба фатҳаи «жим» (яъни хужаста)дур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛА (Хо га қўшилган Дол)

ХАДД حد рухсордурки, юзнинг устухони кўтарилуб турган жойдур.

ХАДИР خدر султ ва беҳисликдур. Ва совуғни ва ё бошқа давони таъсири билан бир узвни(нг) султ ва беҳис бўлмоғидур.

ХАДУР خدور эринчоқ ва ишёқмас лаванддур. Ва хадир касалига мубтало бўлгон узвдур.

ХАДШ خدش баданда зоҳир тарафдин ёрилмоқдурки, бадан сатҳида кўб жойга ёйилмаган, лекин бадан ичига чуқурроқ ёйилгон бўлса.

ХУДВ خدو тупукдурки, форсийда оби даҳан дерлар.

ХУДЪА, ХАДЪА, ХАДАЪА خدعه بخدعه макр ва фирибдур.

ХАДША خدشه тирналмоқ ва қирилмоқдур, токи бадандин пўсти кўчган бўлса.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА (Хо га қўшилган Зол)

ХУЗ خذ ахз масдаридин олинган амрдурки, олғил демақдур.

ХАЗФ خذف «Қомус ул-луғот» ва «Сурҳ ул-луғот»да майда сафолдур. Аммо «Канз ул-луғот» ва «Мунтаҳоб ул-луғот»да хазф ба зойи муъжама (яъни Зо ҳарфи билан ёзилган)дур.

ХУЗУЛ خذول бебаҳра ва шармандадур.

ХИЗЛОН خذلان бебаҳралик ва паст даражада қолмоқ ва талаб ҳаракатидин тўхтаб қолмоқдур.

ФАСЛ УЛХО МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛА (Хо га қўшилган Ро)

ХУРРУБ خروب гиёҳеки, қаю уйда кўкарса охири-да ул уй хароб бўлур дерлар. Ва ани баъзи муҳаққиқлар маккасупурги деб баён қилгондурлар. (Бу хаёл хурофотдур.)

ХАРИҚИ ОДАТ خرق عادت одатни йиртмоқ ва вайрон қилмоқдур, яъни одатдин хориж ва имкондин узоғ бўлгон ажиб воқиъани пайдо қилмоқ демақдур.

ХАРЖ خرج сарфдурки, дахлнинг зидди ва чиқимдур.

ХУРУЖ خروج ташқариға чиқмоқдур. Ва истилоҳи атиббода яраки, янги зоҳир бўлгон ва ҳануз ёрилмагондур.

ХУРОЖ خراج бадандин хорижға чиқгон ярадур, лекин истилоҳи атиббода майда бўлуб чиқгон ярани бусур дерлар. Масалан, қизамуғ ва чечаклар каби. Ва катта бўлуб чиқгон ярани ҳануз фасод олмагон янги бўлса журуҳ ва агар фасод ва йиринг пайдо қилса ани қуруҳ дерлар.

ХУРУЖ УЛ-МАҚЪАД خروج المقعد бир касалнинг номидурки, аксар ёш болаларға ориз бўлур ва бу касал маъойи мустақимға, яъни кўтонға совуғ рутубат таъсиридин сусллик ва қуввати мосикаға заифлик ориз бўлгонидин ёки ҳиддатлик хилтнинг озори ва қуввати дофиъанинг дафъидин ориз бўлур ва қазойи ҳожат тақозоси ила мазкур кўтон ҳам хорижға чиқар.

ХИРАД خرد ақл, яна донишдур.

ХУРД خرد майдадурки, форсийда реза ҳам дерлар ва хурд зидди бузургдур.

ХАРИФ خريف куз фаслидурки, баҳорнинг зиддидур.

ХУРУФ خروف баррадурки, хоҳ қўйнинг ва хоҳ эчки ва хоҳ бошқа ҳайвоннинг боласиға шомилдур.

ХАРҚ خرق бермоқ ва пора қилмоқдур.

ХАРИҚ خريق йиртуқ ва поралангандур.

ХАРЧАНГ خرچنگ жонворедурки, ани форсийда панжпоя ҳам дерлар ва арабда саратон ва туркийда қишқишбақа (қисқичбақа) дерлар.

ХАРДАЛ خردل гиёҳдурки, ани ҳиндийда роий ва русчада хрен ва горчитса дерлар.

ХАРҚ ва **ИЛТИЁМ** خرق و العياء икки калимадин мураккабдурки, йиртилмоқ ва даволанмоқ демакдур. Масалан, бадан ажзоси бир-биридин ажраб йиртилмоғини яра дерлар ва яранинг яна бетоб ажзойи бадан бир-бирига яна уланиб ёпишмоғини илтиём дерлар.

ХАРРОТИН خرلطین чувалчангдурки, замини намноқда пайдо бўлгон дароз қурти машҳурдур.

ХУРВ خرو паррандани(нг) тезагидур.

ХУРФА حرفه луғати форсийдурки, гиёҳедурки, ани бақлат улҳамқо ва бақлат уз-заҳро дерлар. Ва фарфах ва бақлати муборақ ҳам дерлар. Туркийда семизўт дерлар.

ХАРБУЗА خربزه луғати форсий, луғавий катта мева демакдурки, хар катта ва буза мевадур. Ва андин мурод қовундурки, меванинг каттасидур.

ХАРА خره кунжорадурки, зиғир ва кунжуд ёғининг тафлидин иборатдур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЎХМАЛА (Хо билан Син)

ХАСС حاس луғати арабий, тухми соҳуки, ғалати омма ила қоқи дерлар. Ва гиёҳи хушбўйдурки, андин атр қилурлар ҳам иссиғ ҳавода андин чайла қилурларки, хўб салқин бўлур. Ва ани «хаси таййиб» дерлар. Ва яна маснуъ ҳам хушбўй қилурларки, сандал яғочидин эгов ила майда қилиб, мазкур хассга қўшуб, атр олурларки, «хасси му-таййиб» дерлар. Ва хас беташдид хашак ва сомон ва ингичка илдизлардурки, бу тақдирда луғати форсийдур.

ХАСИС حسيس нокас ва беҳиммат ва паст одам ва ярамас ни-марсалардур. Аммо истилоҳи атиббода хасис деб сиҳҳат ва ҳаёт ва ҳожати табиийа учун зиёда муҳим бўлмагон узвни айтурлар. Чунки, боиси бақойи ҳаёт бўлгон узларни, чунончи, юрак ва мия ва жигарни ва боиси бақойи навъ ва насл бўлгон мойкни узви раис дерлар. Ва кўз ва қулоғ каби ҳисси ўткур бўлгон узларни узви ша-риф дерлар. Аммо, гўшт ва тери каби узларни узви хасис дерлар-

ки, буларға нуқсон ориз бўлмоғи ҳаёт ва наслни бақосига монез бўлломас.

ХУСУФ خوف Ойнинг тутулмоғидурки, халойиқ бу ҳолатни «Ой куйди» деб таъбир қилур.

ХАСФ خسف Ойнинг тутулмоғидур. (Жамъи - Хусуф)

ХАСАК خسك гиёҳедурки, тухми тиконлик бўлур ва исфонохнинг тухми каби мудаввар (юмалоқ), лекин пўстидин олти тарафга олти адад тикон чиқаргон бўлурки, тикони ўткур ва бақувват бўлур. Ва арабда ани қуртум дерлар ва форсийда хасак ва ҳам кофиша дерлар, (ўзбек тилида темиртикон дерлар).

ХУСРОН خسران зиёндур.

ХАСТА خسته луғати форсий, данакдур, масалан, хурмонинг да-наги ва шафтолуниг данаги каби. Ва дилхаста хароб ва бемор ва захмдор ва шикаста ва ошиқ ҳам келур.

ФАСЛ УЛ-ХО МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА

(Хо билан Шин)

ХАШАБ خشب яғоч ва ўтундур.

ХУШУНАТ خشونت дуруштлиқдурки, ушлағонда қўлга дағал сезилур. Ва масдардурки, дурушт (қўпол) бўлмоқдур.

ХАШИЙАТ خشيت қўрқмоқ ва қўрқутмоқки, мутаъаддий ва лозимга баробар мустаъмалдур.

ХЎШКРЕШ خشكرش луғати форсийдурки, усти қуруб, рутубати қолмагон ярадур.

ХУШУЪ خشوع хавф ила ожизлик изҳор қилмоқдур.

ХЎШК خشك луғати форсийдурки, қуруғ ва сирф ва холис. Ва бефонда. Ва бахил ҳам келур.

ХАШМ خشم ғазабдур. (Ва Хашом бир олим исми.)

ХАШИН خشن ҳар нимарсаки, дурушт (қўпол) бўлса ва бир касални(нг) номидурки, баданнинг териси қуруғ ва қаттиғ ва дурушт бўлур.

ХАШЙА خشيه хавфдур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУЎХМАЛА (Хо билан Сод)

ХАСБ خصب осудалик ва тинчлик ва маишатда фарох (кенг)лик. Ва гиёҳларнинг кўблиги ва ривожлик кўкармоғи. Ва шаҳри ободдур.

ХУСУСИЙАТ خصوصيت бир нимарсани хос қил-моқлик ва бир нимарсани(нг) хос бўлмоқлигидур.

ХУСР خسر одамнинг белидурки, ани форсийда камар дерлар ва арабда хосира ва ажуз ҳам дерлар. Аммо, хасар خصр қиш вақти ва совуғ мавсумдур. Ва хасир خصр совуғон ва совуғ нимарсадурки, ани арабда барид ҳам дерлар.

ХУСЙА خصيه мойкдурки, ани форсийда хойа дерлар, хоҳ одамни(нг) ва хоҳ бошқа ҳайвонни(нг) мойгига шомилдур. Ва маълумдурки, мойк бир жуфт бўлурки, ҳар бири бир тарафга мансуб бўлуб, ўнг хусйа ва чап хусйа дерлар. Ва ҳар иккисини хусйатон ва хусйатайн дерлар. Ва унсаён ва унсайайн ҳам дерлар.

ХАСИЙЙ خصي ахтадур, яъни мойги олиб ташлангон ва эркаклик шаҳватидин маҳрум бўлгон демакдур.

ФАСЛ УЛ-ХО МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЎЖАМАТАЙН (Хо билан Зод)

ХАЗРО خضرا сабз (яшил) ранглик нимарса ва гиёҳисабз ва ҳар нимарсаики, муаннас бўлуб, кўкранглик бўлса, ани хазро дерларки, азхар исми тафзилнинг муаннаси дур.

ХУЗОБ خضاب рангдур умуман ва вусма (ўсма) ранги ва ҳино рангига хусусан итлоқ қилинур. Ва гулранг ҳам келур.

ХАЗИБ خصيب ранг ила бўёлгон нимарсадур.

ХУЗРАТ خضرت сабзлик ва кўклик демакдур.

ХУЗРИЙЁТ خضريات сабз ва ҳўл гиёҳлардурки, гизо (овқат)га мустаъмал бўладургон янги ва ҳўл гиёҳлардин киноядур, хоҳ аларнинг барги ва хоҳ илдизиға баробар итлоқ қилинур. Масалан, каш-

нич ва райҳон ва шибт ва кўк пиёз ва сабзи ва бошқалардур. Ва арабийдин андак хабардор бўлгон одам сабза лафзини ҳам ба «алиф» ва «то» жамъ қилиб, сабзаёт демоқ машҳурдурки, хузрийёт мақомида мустаъмалдур.

ХАЗИР خضر кўкарғон шох ва кўкарғон экиндрки, янги ва сўлмағон бўлса.

ХУЗУР حضور сабзалардур.

ХУЗУЪ خضوع бар вазни рукуъ, шикаста нафслик, синиқлик ила ожизлик изҳор қилмоқдур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЪХМАЛА (Хо билан қаттиқ То)

ХАТТИ ИСТИВО خطاستوا ҳукамо наздида фараз қилунгон бир чизиқдурки, замин ила сув куррасини адл ўртасидин икки паллаға баробар қилиб, бир палла шимолий ва бир палла жанубийға ажратилган тақдирда ўртадин бир чизиқ пайдо бўлурки, Машриқдин Мағрибға ва Мағрибдин заминни(нг) ости бирлан яна Машриқға келиб, бир доира шақли ҳосил қилурки, бу доира Хатти истиводур. Ва бу Хатти истиво демакға сабаб шулки, замин ила сув курраси икки паллаға адл баробар қилунгондурки, шимолий қисм ила жанубий қисм бир-бириға жуда баробар бўлур, шуни истиво дерлар. (Оврупача экватор чизиги - ред.)

Ва яна Офтоб ўзини сайри махсусасида шул чизиқға рўбару келса шул вақтда кеча ила кундузни(нг) муддати ҳамма жойда баробар бўлур. Бинобарин, бунини Хатти истиво дерлар. Ва Офтобни Хатти истивоға рўбару келмоғи бир йилда икки бор воқия бўлурки, бири Ҳамалнинг ўртасида ва бири Ақрабнинг ўртасида воқия бўлур. Чунончи, Офтоб жануб тарафда бўлгон вақтни қиш дерлар ва қиш буржини тамом қатъ қилгондин сўнг ёз фаслиға етиб келмоқ эътибори ила номи баҳордурки, анинг ўртаси Саврининг ўртасидур, ёзни Ақраб буржидин ружуъ қилиб, жануб тарафға сайрининг номи куз бўлуб, анинг нисфи (ярми) Ақрабни, яъни октябрнинг нисфидур.

ХАТТИ МИНТАҚАТ ИЛ-БУРУЖ خطمنطقة البروج буржларнинг камарбанди, яъни белбоғи демакдур. Ва андин мурод ёз ўртасидин

то қиш ўртасигача Офтобни ўз сайри махсусаси ила хатти муъаддил ун-наҳордин узоғлашиб бормоғи нуқтаи шимолийға ва нуқтаи жанубийғасидин ҳосил бўлгон хатти доираи мавҳумасидур ва шул доиранинг атрофида бир неча юлдузлар ижтимоъидин ўн икки нимарсани(нг) шаклиға ўхшаш ўн икки суврат воқиб бўлгондурки, ўн икки бурж шу шакллардин иборатдур. Ва ҳамма шакллар шул хатти доирада баманзалаи ипға терилгон тасбиҳ дона каби турар. Бинобарин, бу хатти мавҳумани ҳукамо минтақат ул-буруж дерлар.

МУЪАДДИЛ УН-НАҲОР معدل النهار кеча ва кундузни баробар қилғувчидур. Ва ҳукамо наздида андин мурод саккизинчи осмонда мазкур осмонни икки-паллаи шимолий ва паллаи жанубийға баробар тақсим қилмоқ учун фараз қилунгон хатти муъаддил муроддурки, замин куррасининг ҳақиқий ўрта нуқтасида туруб қарагон кишиға бу хатти муъаддил замин куррасини хатти истивосиға мутавозий бўлуб, ҳар иккиси гўё бир хат бўлуб, қабат кўринур. Ва бу хатни муъаддил ун-наҳор демакға сабаб шулки, ҳар вақт Офтоб ўзини сайри махсусасида шул хатға етиб, рўбару келса шул вақтда ҳамма мамлакатларда кеча ила кундузнинг муддати бир-бириға баробар ўн икки соатдин бўлур.

ХАТТИ МЕҲВАР خط محور замин ила сув куррасини баробар икки паллаи шарқий ва паллаи ғарбийға тақсим қилмоқда Қутби шимолийдин заминнинг ҳақиқий ўртаси ила бир хатти мавҳума фараз қилунгондурки, замин устида хатти истивони кесиб ўтуб, Қутби жанубийға етиб, андин яна заминнинг ости бирлан тортилуб бориб, хатти истивони кесиб ўтуб, Қутби шимолийға етиб, даврасини тамом қилгон бўлур. Ва Офтоб шул хатти меҳварнинг устиға тўғри келгон вақт нисфи наҳор, яъни қиём (туш) вақтидурки, кундузнинг адл (тенг) ўртасидур.

ХУГУР خطور (хатарнинг кўплиги хавотир), андишаларни дилдин ўтмоғидур.

ХУТУТ خطوط хат (чизиқ)нинг жамъидур ва хат чизмоқ ва чизиқдур.

ХАТФ خطف чақмоқнинг равшанлиги кўзни эли-тиб, хира қилмоғидурки, шул замонда кўз бошқа нимарсани ҳаргиз кўролмас.

ХУТТОФ خطاف паррандаи маъруфдурки, урфда ани абобил ва туркийда қалдирғоч дерлар.

ХАТОТИФ خطاطيف қалдирғочлардур.
ХУТВА خطوه миқдори қадамдурки, юргандаги ҳар икки оёғни(нг) миёнасидаги узоғлик масофа муроддур.
ХИТМИЙ خطمىر гулхайридурки, гули оқранглик бўлса.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ФО (Хо билан Фо)

ХАФО خفا пинҳонлик ва беркилғонликдур.
ХАФОЁ خفيا хафонинг жамъидурки, беркинганлар демақдур.
ХИФФАТ خفت енгилликдур.
ХАФФОШ خفاش паррандан маъруфдурки, кун-дузи ковакларда пинҳон бўлуб ётор ва офтоб ботғонидин сўнг чиқиб, парвоз қилур.
Ва ани мардум кўршабпаррак (кўршапалак) дерлар.
ХАФФ خف чақмоқдин куйган кишидур. Ва хуфф ба заммаи аввал масҳидур.
ХАФИФ خفيف енгил нимарсадур.
ХАФИҚ خفيق сувни оқмоғидин ва шамолни юрмо-ғидин ҳосил бўладурган овоз. Ва уйқу ғалабасидин қалқимоқ. Ва хафақон касаллик одамдур.
ХУФТАК خفتك луғати форсий, бамаънойи уйқуда босирқамоқдурки, ани арабда кабус дерлар.
ХАФАҚОН خفتان юракнинг ғайри табиий ҳарака-тидурки, форсийда топидани дил ва туркийда юрак қисилмоғи дерлар.
ХАФИЙЙ خفيى پинҳон бўлғон нимарсадурки, ошкоронинг зиддидур. Ва бағоят реза ва кўзға кўриниб билинмоғида душворлик (жуда кичик) нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЛОМ (Хо билан Лом)

ХАЛО خالو ҳожатхона ва гуслхона ва холий жойдур. Ва масдарки, холий бўлмоқдур. Аммо, бу халодин мурод бегонадин холий бўлмоқ. Ва илло ҳукамо наздларида хало мумкин эмас, чунки кўзға

кўринадурган жисмлардин холий бўлгон жой албатта ҳаво бирлан тўла бўлур. Аммо, холий жой демак мақомида баъзи адиб ҳожатхонадин мумтоз бўлсун учун халони хулв деб ёзарлар.

ХИЛҚАТ خلقت яратилишдурки, форсийда ани офариниш дерлар.

ХИЛВАТ خلوت ал-асл (аслда) ба фатҳаи аввал (яъни халват)дурки, холий бўлмоқ ва танҳолик ва маконни бошқа одамдин холий бўлмоғи. Ва мажозан узлатдур.

ХАЛИШ خلش луғати форсий, санчиқ ва санчи-моқдур.

ХУЛУС خلوص содда ва пок қилмоқ. Ва мажозан дўстлик ва дурдаки, суюғ нимарсанинг тагиға ўрнағон бўлса.

ХИЛТ خلط аносири арбаадин иккинчи мартаба ўзгарилиб, мавжуд бўлгон моддаи бадандурки, учинчи ўзгарилмоқ ила худ бадан бўлур. Ва навъи ҳам аносир каби тўрт навъдурки, қон ва балғам ва сафро ва савдодур.

ХАЛТ خلط аралашмоқ ва қоришмоқдур.

ХАЛЬ خلع жойдин чиқмоқдурки, либосни жойдин ешуб (ечиб) чиқармоқ ва қилични ғилофдин чиқармоқдаги чиқмоқнинг ҳаммаси хальдурки, мутаъаддий ва лозимға баробар итлоқ қилинур. Ва истилоҳи атиббода бир узви жойи табиийсидин кўчиб, бежо бўлмоғи муроддур.

ХИЛОФ خلاف тол дарахтидур. Ва мажозан носозгарлик қилмоқ ва номувофиқлик қилмоқдур.

ХАЛФ خلف сўнг ва орқа. Ва фарзанди бадкирдур.

ХАЛАФ خلف сўнгдин келадурган. Ва фарзанди солиҳдур. Хилф ба касраи аввал ва сукуни соний одамнинг эмчаги ва тевани(нг) эмчаги. Ва ба заммаи аввал (яъни хулф) ваъдаға хилоф қилмоқдур.

ХУЛҚ خلق хўй ва одатдур.

ХАЛЛ حل сиркадур.

ХАЛАЛ حلال Рахна. Ва табоҳликдур. Лафзи халалға келмоқни қайд қилунғонда халал келмоқ, ташламоқ қайд қилунса кушодаликка рахна тушурмоқдур. Ва агар солмоқ қайд қилунса табоҳ ва нобуд қилмоқдур.

ХУЛУВВ خلو холий бўлмоқ.

ХАЛВ خلو хилқатий холий қилмоқдурки, мутаъаддийдур.

ХИЛҚИЙ خلقن бамаънойи асл яратилишда бўлгон тарз ва сифат демақдур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-МИМ (Хо билан Мим)

ХУМУД خود оловни(нг) ўчиб кўмир бўлмоғидур. Ва беҳуш бўлмоқ ва ором олмоқ маъносида ҳам келур.

ХАМР خمр ҳўл мевани эзиб, сувини қайнатмай, офтобда ачи-тиб, тайёр қилгон майдур.

ХАМИС خميس (бешинчи) панжшанба кунидур.

ХИМЪ خمع бўридурки, даррандаи маъруфдур.

ХАМЁЗА خميازه луғати форсийдурки, икки маънога мустаъмал-дур, яъни эснамоқдурки, ани арабда тасовуб дерлар ва форсийда фоза ва даҳандара дерлар. Ва керишмоқдурки, ани арабда таматта дер-лар, лекин урфда аксар эснамоқ машҳурдур.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Н-НУН (Хо билан Нун)

ХУНФАСО خلفا луғати арабий, бир навъ қўнғуздукри, ранги қаро бўлур. Ва шуғли (шулки), аксар вақтда отнинг ва теванинг теза-гини думалатиб юарки, гўё ани захираи ғизо учун инига олиб бор-моқ қасдида бўлур. Ва ани арабда жуъл ҳам дерлар. Ва форсийда саргини ғалтонок (дерлар). Ва ани янчиб, ҳануз пишмаган шиш ва жароҳатга малҳамдек боғланса бир кечада тамом пишуриб, оғриқни таскин бермоқда бемисл ва ажиб ул-хосиятдур.

ХИНЗИР خنزير сучқа (чўчқа)дурки, ҳайвони маълумдур ва ани форсийда хук дерлар.

ХАНОЗИР خنازير бар вазни абозир, жамъи хинзирдурки, сучқа (чўчқа)лар демакдур.

Ва истилоҳи атиббода бездурки, гуддаи маълумдур. Ва бунинг важҳи тасмияси (номланиш сабаби)да баъзилар бу касал ҳамма касалдин ёмонроқ бўлғони учун ҳамма ҳайвонлардин қариҳроқ бўлгон хинзир исми ила мусаммо (номланган) бўлгон дерлар. Ва баъзилар бу касал хинзирга кўб ориз бўлур, бинобарин, анга изофа бирла «ма-раз ул-ханозир» (чўчқалар касали) деб, сўнгра тахфиф (қисқартириш)

ила худи ханозирни итлоқ қилунғондур дерлар. Аммо, фақири ночизнинг фикри қосирида бу касал аксар вақт ўз ёнида бир неча адад майда безлар пайдо қилиб кўпаюрки, гўё кўб болалик хинзир (чўчқа)га ўхшар. Бинобарин, мажмуъини ханозир дерлар.

ХИНСИР خصصر ҳаммадин кичик ангушт (бармоқ)дурки, ани туркийда жимжилоқ дерлар.

ХАНДАРИС خندريس бар вазни занжабил, шароби кўҳна. Ва гандуми кўҳна (эски бугдой)дурки, мита номлик қурт пайдо қилган бугдойдур.

ХАНДАРУС خندروس жуварики, ғаллаи машҳурдур ва ғалати оммада жўхори дерлар.

ХАНОФИС خافس бар вазни ҳаводис, хунфасанинг жамъидурки, мазкур бўлди.

ХОНИҚ خنيق томоғи бўғилғон киши демакдур. Ва истилоҳи атиббода хуноқ касалига мубтало бўлғон киши демакдур.

ХАННОҚ خناق томоғни кўб қаттиғ бўғадурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ касални(нг) номидурки, ҳалқ(ум)даги малоза номлик икки пора гўштда шиш пайдо бўлуб, нафас йўлини бўғар ва ани турк истилоҳида бўғма дерлар.

ХУНУК خنك совуғдурки, ани форсийда сард ҳам дерлар.

ХАНАК خنك томоғдин бурун тарафга ўтган тешукдурки, оғиз берклик ҳолда бурундин нафас олмоқдаги нафаснинг йўлидур. Ва ҳалқ(ум)даги бир навъ ҳаракатдурки, ани бирлан мазкур тешукни рутубати фазлийадин пок қилинур ва ани мардумда «ахтуф» дерлар.

ХАНЖАРА خنجره икки пардаи гузруфийдурки, кекирдакни(нг) оғзида воқеъ бўлуб, овозни шул пардалар эҳдос қилур. Чунончи, овоз қилмоқда мазкур пардалар беркилиб, ҳавога монёъ бўлмоқни тақозо қилур. Лекин, ўпкадин чиқиб турган ҳаво анга ғолиб бўлуб, йўл очиб чиқар ва ҳаво ила мазкур пардани(нг) ҳаракатларидин овоз ҳосил бўлур. Ва тил ила танглайни(нг) ҳаракатларидин мазкур овоз бўлунуб, андин хуруф (ҳарфларнинг товушлари) ҳосил бўлур.

ХАНЖАРИЙ خنجري бар вазни раҳбарий, бамаънойи бир қитъаи гузруфийдурки, тўш устухонининг охирига муттасилдур ва шаклда ханжарнинг учиға ҳамшақл бўлғони учун ани гузруфи ханжарий дерлар.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ВОВ (Хо билан Вов)

ХУХ خوخ шафтолудурки, меваи маъруфдур.

ХУШГУВОР خوشگوار хушҳазм таомдурки, баъдаз тановул андак фурсатда яхши ҳазм бўлур. Ва мажозан таоми лазиздурки, ани(нг) тановулидин руҳи табииййа хуш ва шод бўлур.

ХАВОС خاواس хоснинг жамъидурки, муқобили оммадур. Ва хавоси адвия даволарни ҳар бирини ўз зотиға хос бўлгон таъсироти демакдурки, мизож ва кайфиятдин бошқа асл халқий қувват демакдур.

ХАВАЗА خاوازا хавз, яъни сувнинг ичиға кирмоқ. Ва бир нимарсанинг борасида узоғ фикрга кирмоқдур.

ХАВОРИҚ خاوريق хориқнинг жамъидурки, йиртадиганлар демакдур. Ва мажозан мардумнинг адатида бўладургон ишнинг хилофи демакдур, гўё одатни йиртиб, ани хилофиға таарруз ва тажовуз бўлур. Масалан, мўъжизаи анбиё ва каромоти авлиё ҳаммаси хавориқи одатдур.

ХАВЛИНЖОН خاولينجان давоседурки, манбул номлик дарахтнинг илдизидур ва ранго-ранг, қизил ва пургириҳ ва таъми ва бўйи тийра (қора) ва лаззатликдур.

ХЎ خو одатдур. Ва ба фатҳаи «хо» (яъни хав) гиёҳи худру (ёввойи гиёҳ)дурки, экин ичида ўзича кўкарур. Ва ишқпечондурки, мардум печакўт дерлар. Ва қўлнинг кафидур. Ва (хў) ба зиёдаи «йо» хўй дерлар. Чунки, муҳоварот форсийда қоида бўлгондурки, ҳар калимаики, ҳарф охири «йо» бўлуб, анинг мо қабли (олди) «вов» мажҳул бўлса тахфиф (енгиллик) учун «йо»ни хазф қилмоқ (тушириб қолдирмоқ) раво бўлур. Масалан, рўй ва мўй ва бўй ва жўй ва шуи кабилардин «йо»ни тарк этиб, рў ва мў ва бў ва жў ва шў дерлар.

ФАСЛ УЛ-ХО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЙО (Хо га қўшилган Йо)

ХАЙРИЙЙАТ خيريت мансуб ба хайрдурки, яхшиликдур. Ва хайр сийғаи тафзил, яъни аҳйарни тахфифидурки, энг яхшиликдур.

ХАЙРОТ خيراوت яхши амаллар ва яхши ишлар демакдурки, хайрнинг жамъидур.

ХИЙОТАТ خياطات жома (либос) тикмоқдур. Ва истилоҳи атиббода янги кесилгон баданни чокини пай толаси бирлан ёки оқ мумға олуца қилингон ипак тораси бирлан муваққат тикуб, то илтиём (битиш) вақтига мазкур чок ила баданни бир-бирига жуфтлаб қўймоқ муроддур. Сўнгра мазкур пай ё ипакни яна олиб ташланур, токи мўжиби фасод бўлмағай.

ХИЁР خيار тарра ва бодринглар ва бошқа навъ гиёҳлар таррасини ҳам бир қайди махсус изофа ила хиёр дерларки, бу луғати форсийдур. Аммо, арабда хиёр ихтиёр ва муддати ихтиёрдурки, байъ ба хаёлнинг муддатидур.

ХАЙР خير яхшиликки, маънойи масдардур ва ахйар яхшироқдурки, исми тафзилни(нг) тахфидидур.

ХАЙЙИР خير яхши иш қилғувчидурки, сифати мушаббаҳадур. (Мухаййир ҳам дерлар.)

ХИЁТ خياط игнадурки, форсийда сўзан дерлар.

ХАЙЁТ خياط тикувчидур. Аммо, истилоҳи атиббода жарроҳи моҳир муроддур, чунки жарроҳи мутлақни шаъни ярани ёки бошқа бир жойни кесмоқдур. Жарроҳи моҳир ҳам баданни мувофиқи қонуни ташриҳ кесмоқ ва ҳам маҳалли кулфатда тасодифан кесулгон узвни агарчи хилофи қонунни ташриҳ кесулгон бўлса ҳам ани тикмоқ илмига камоли маҳорат соҳиби бўлур.

ХИЁРАК خيارك бир навъ шишдурки, соннинг энг юқорисида ва сон ила масонани миёнасида пайдо бўлур ва без каби қаттиғ ва бодринг шаклида дароз бўлур.

ХАЁЛ خيال фаҳм ва сезгудур. Ва ўйламоқ ва бир нимарсанинг сувратини зеҳнда ҳосил қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода миянинг бир навъ қувватидурки, ҳавосси зоҳирийдин ҳисса муштаракга ҳосил бўлгон сувратни, яъни хорижда кўрилгон нимарсалар сувратининг аксини ўзига олиб, сўнгра агарчи ул суврати зоҳирий ғойиб бўлгон бўлса ҳам шул акси мазкурни ўзида сақлаб турар. Ва бу қувват ҳавосси хамсаи ботиниййани(нг) иккинчи қисмидур.

ХАЙШУМ خيشوم буруннинг дохил тараф ниҳоятида ҳалқ(ум)нинг тешукига қўшилгон жойида воқеъ бўлгон икки пора гўштдурки, ҳидни эҳсос қилғувчи қуввати шомма шул гўштдадур. Ва шакли эмчакни учига ўхшашдур. Бинобарин, ани ҳулматай ас-садй ҳам дерлар.

ХИСИДАН ва **ХИСОНИДАН** خسيدن و خسانيدن ивितмоқ ва ҳўл қилмоқдур.

БОБ УД-ДОЛ УЛ-МЎҲМАЛА

(Дол боби)

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Дол билан Алиф)

ДО· داء касалдурки, сиҳқатни хилофидур.

ДАМО· دماً дарёдур.

ДО· УС-САЪЛАБ داء الثعلب касалликдурки, баданнинг баъзи ахлоти уфнийасидин терининг остида фасод ориз бўлуб, мўйлари дафъатан тўкилур ва баданда баъзи вақтда тафарруқ ҳам пайдо бўлур. Авомуннос ани шайтон ялаган ва жин ялаган дерлар. Ва агар мўй тўкулмоқ ва баданда тафарруқ пайдо бўлмоқ устига бадандин пўст кўчмоғи ҳам воқеъ бўлса ани доъ ул-ҳайъа дерлар.

ДА·Б داء ب одат ва хўйдур.

ДО· УЛ-АСАД داء الأسد моховдурки, касали машҳурдур. Ва ани арабда жуззом дерлар.

ДОИРАИ НИСФУ-Н-НАҲОР دائره نصف النهار саккизинчи фалақда фараз қилунгон бир доираи мавҳумадурки, жанубдин шимолга бориб, шимолдин ўтуб яна заминнинг ости бирлан жануб қутбига келиб, даврини тамом қилмоқ ила фалақни икки паллаи шарқий ва паллаи ғарбийга тақсим қилгон ва заминда фараз қилунгон хатти меҳварга мутавозий ва рўбару бўлгон доираи мавҳумадур.

ДОИР دائر гирдо-гирд айланғувчидур ва мардум ани сийғом масдар ила таъбир қилиб, гардиш дерлар.

ДОХИС داخس жароҳатеки, панжаларнинг бўғимиға, хусусан, тирноқнинг илдизиға чиқар ва ани туркийда хасмол дерлар.

ДОФИЪ دافع ўзидин бир нимарсани (дафъ)узоғ қилғувчи ва кетказғувчидур.

ДОНИҚ دائق донгдур. Ва донг ба сукуни нун собиғда мазкур бўлгон миқдорни(нг) судси, яъни олти ҳиссадин бир ҳиссасидур. Ва агар собиқда миқдор мазкур бўлмай, донги мутлақ бўлса мурод мисқолни олти ҳиссадин бир ҳиссаси бўлур.

ДОНГ دانك олти ҳиссадин бир ҳисса демакдур. Аммо, истилоҳда мисқолни ва ё дирҳамни олтидин бир ҳиссаси муроддур. Агар донг

беқайди дирҳам мутлақ зикр қилинса, албатта, мисқолни олтидин бир ҳиссаси мурод бўлур.

ДОХИЛ داخل ичкарига кирган ва кирадурган демакдур. Ва мажозан ичкари тараф демак мурод бўлур.

ДОЛЛ دال йўл кўрсатгучи ва бир нимарсага аломат (ва далолат) бўлғувчидур.

ДО·УЛ·ФИЛ داء الفيل касалликдурки, аёғ илигида воқеъ бўлур ва гўшда хилти савдовийнингрезизиши бирлан шиш пайдо бўлур, бадан ранги бинафша ранг ва оёғ ва тўпуқ ҳаммаси туташ йўғон филнинг аёғи каби бўлур.

ДОББА دابه ер устида юрғувчи умумий ҳайвонлардурки, исми мутлақдур.

ДОФИЪА دافع ўзидин бир нимарсани кетказгучи ва узоғ қилғувчидур. Ва истилоҳда физойи бадан учун ишлағувчи қуввати табиийани тўртинчи қисмидурки, фазлаи физони хорижга дафъ қилур ва бу тўрт қисм қувватлар ҳозима, мосика, жозиба ва дофиъа исми ила зикр қилинур.

ДОИРА دائره хатти гардишдур.

ДОИРАИ УФУҚИЙЙА دائره افقيه атрофни ўраб олгон сатҳий доирадурки, тегирмон тоши каби шаклда бўлса.

ДОИРАИ ДЎЛОБИЙЙА دائره دلبيه мансуб ба дўлобдурки, луғати форсийдур. Ва дўлоб чархдурки, ани айланмоғи уфуқиййани(нг) хилофига пастдин баландга ва баланддин пастга ҳаракат қилур. Обжувозни парраси ва аробанинг гилдираги ҳам дўлобийдур.

ДО·УЛ·ҲАЙЙА داء الحيه касаликки, доъ ус-саълаб каби бадан терисини(нг) остида ахлоти уфуниййадин фасод ориз бўлур, мўй тўкилур ва тери фосид бўлур. Аммо, доъ ус-саълаб ва доъ ул-ҳаййанинг фарқи шулки, агар бадандин пўст ҳам кўчиб тўкилса номи доъ ул-ҳаййадур ва доъ ус-саълаб эмасдур.

ДОХИЛИЙ داخلي ички тараф ва ички тарафда бўлгон нимарсадур.

ДОЪИЙ داعن дуо қилғувчи ва хоҳлағувчи ва талаб қилғувчи ва қасд қилғувчи ва тақозо қилғувчидур. Ва истилоҳи атиббода шул маъноий охир аксар мурод бўлур.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Дол билан Бо)

ДУББО دبا бамаънойи бир навъ қабоқки, ани форсийда каду дерлар.

ДУББ دب айу (айиқ)дурки, ҳайвони даррандаи маълумдур ва ани форсийда хирс дерлар.

ДУБУР دبر орқадур ва мажозан мақаъд (орқа тешиқ)дур.

ДАБУР دبور Ғарб тарафдин келғон шамолдурки, боди сабони(нг) муқобилидур. Чунки ҳукамо истилоҳларида одамики, Машриқ тарафга қараб турса ани рўбарусидин келғон бодни боди сабо дерлар ва орқа тарафдин келғон бодни боди дабур дерлар. Дабур орқа тараф боди демақдур. Ва ани ўнг тарафидин келғон бодни ҳарр, яъни иссиғ дерларки, бул жануб тарафи бўлуб, офтобга яқин бўлғонидин боди ҳам иссиғ бўлур. Ва чап тарафдин келғон бодни бард дерларки, бул тараф офтобдин узоғ бўлғонидин боди ҳам совуғроқ бўлурки, бард совуғ демақдур.

ДИБС دبیس душобдур, яъни узум ёки хурмони сиқиб, сувини олиб, то андақ турш таъм бўлғунча бир-икки кеча сақлаб, сўнг тановул қилинадургон бир навъ ташнашикан (чанқоқ қолдирувчи) ичимликдур.

ДУБАЙЛА ديبله тасғири дубла(яъни, кичрайган шакли)дурки, бамаънойи бир навъ шишдурки, аксар беалам (оғриқсиз) ва беранг бўлур, яъни асл бадан рангида бўлур ва чипқон шишидин каттароқ бўлур ва тагида мухталиф (ҳар хил) ранглик ва мухталиф қивомлик ҳар хил моддаи фосидаси бўлур. Масалан, балчиқ, қоралой ва сирка дурдаси ва майда тирноқ ва майда сопол ва қум каби моддалари бўлур.

ДУББА دبه бир навъ зот ул-жанб (зотилжам)дурки, ани(нг) аломати хоссаси ҳалқни зоҳир тарафи нафас олмоқда чуқурга тушуб, нафас чиқармоқда баландга кўтарилуб, доим ҳаракатда бўлур.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Л-ЖИМ (Дол билан Жим)

ДАЖОЖ ва ДИЖОЖ دجاج و دجاج товуқ ва хурус (хўроз) дурки, нар ва модасига муфрид ва жамъига баробар мустаъмалдур.

ДАЖЛА دجلة Бағдод шаҳрининг тагидин оқадурган дарёдур ва мажозан оқадурган дарё ва катта наҳрларни дажла дерлар. Масалан, Сирдарё, Амударё, Волга, Идил сувлари каби.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЎЖАМА (Дол билан Хо)

ДУХ دخ мухоффафи духондурки, тутундур ва форсийда дуди оташ дерлар.

ДАХЛ دخل ичкарига кирмоқ. Ва бир ишда ва бир нисбатда бошқага шерик бўлмоқ ва қўлга киритмоқдурки, сарфнинг зиддидур.

ДАХИЛ دخيل бошқани ишига ва ё нисбатига шерик бўлгон кишидур.

ДУХОН دخان тутундур.

ДУХН دخن тариғдурки, ани форсийда арзан ва говрас дерлар.

ДУХОНИЙА دخانيه мансуб ба духондурки, тутунлик табақа ва тутунлик бухорот демак кабидур.

ДУХОНИЙ دخاني мансуб ба духондурки, тутун бухоротидур.

ФАСЛ УД-ДОЛ МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎМАЛАТАЙН (Дол билан Ро)

ДАРАЖОТ درجات жамъи даражадурки, даражалар ва баланд поялар демақдур.

ДАРАКОТ دركات бар вазни даражот, пастлар ва нишаблардурки, даражотнинг зиддидур.

ДИРОЯТ درایت ақл ва дониш ва билмоқдур.

ДАРЖ درج бир нимарсанинг ичиға бошқа бир нимарсани ўрамоқ ва мажозан бир нимарсаға яна бир нимарсани қўшмоқдур.

ДАРД درد оғруқ ва аламдур.

ДУРДА درد сууюқ нимарсанинг тагиға ўрнагон лойқасидур.

ДУРУЗ دروز дурзнинг жамъидурки, чок ва маҳали пайванддур.

Ва истилоҳи атиббода бош устухонининг чоки муроддур. Ва бу чок икки навъдурки, бири зоҳир ва ботин тарафдин қараганда баробар чоклиги равшан кўринур ва ани дурузи содиқ дерлар. Ва бир навъининг зоҳир тарафидин чок ва пайвандлиги маълум бўлса ҳам, лекин ботин тарафи туташ ва беспайванддур ва ани дурузи козиб дерлар.

ДАРАҚ درق сипар, яъни қалқондурки, анинг бирлан тигни захмидин сақланур. Ва ани арабда турс ҳам дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода кекирдакнинг оғзида воқеъ бўлгон икки адад ғузруфни айтуларки, ҳар бири рубъ гириҳ шаклида бўлуб, бир-бириға муқобил ҳолда кекирдакни оғзиға бир тараф ёни ила пайванддур. Ва таом ютар вақтида бу ғузруфлар бир-бириға жуфтланиб, ярим гириҳ шаклида бўлуб, кекирдакға таом кирмоғиға монё бўлуб қорикмоқ офатидин ўпкани муҳофаза қилурлар.

ДАРК درك сезмоқ ва ҳақиқатни топмоқдур.

ДИРАХМ درخه саккиз мисқолға баробар вазннинг номидур.

ДИРҲАМ درهم бамаъноий бир вазннинг номидурки, уч ярим мошшаға баробардур ва олти донгға ҳам баробардур ва донг икки қийротдур ва қийрот икки тансухдур ва тансух икки адад миёна арпани вазниға баробардур. Дирҳам дирамни муъаррабидур деган сўз ғалати машҳурдур. Чунки, Қуръони каримда дироҳами маълуда нозилдурки, арабий сарфдур ва шул вазнға баробар қилунгон тангани ҳам дирҳам дерлар ва дирам мухаффа ва муфаррис (енгил ва сийқа)дур.

ДАРМОН درمان илож ва чорадурки, маразни дафъиға тадбир демақдур.

ДАРАН درن зулукдурки, сувда бўладурган машҳур қуртнинг қон сўрадурган навъидур.

ДУРРИЙ درى ёруғ юлдуздур.

ДУРОРИЙ درارى дуррийнинг жамъидурки, ёруғ юлдузлардур.

ДАРАҚИЙ درقى кекирдак оғзида дарвоза каби очилуб ва ёпилуб турадурган икки ғузруфдурки, дарақда мазкур бўлди.

ДУРД دوردى суви йўқолган нарсанинг тагига ўрнаган лойқа жисм-
дур. (Тўғриси - дурда - ред.)

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-С-СИН ИЛ-МЎҲМАЛА (Дол билан Син)

ДУСУМАТ دوسومت ёғдор бўлмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода сувнинг устида эриб турган ёғдурки, ани форсийда сарвич дерлар. Ва эриб, гўшгларни орасига сингиб боргон ёғдур.

ДАСТУР دستور қоида ва қонун ва тарздур.

ДУСМ ва ДУСМА دوسم و دسمе аввал эриб пардадин ажрагондин сўнг янги қолган ёғдур, хоҳ думба ва хоҳ чарби ёғига шомилдур.

ДАСТАНБЎ داستنبو давои хушбўйдурки, бир неча хушбўй нимарсалардин кимёвий усул ила таркиб қилуб, ёғлак шаклда қури-тилгон бўлур. Ва ҳиди бағоят хушбўй ва муқаввийи дил (юракни қувватлантирувчи) ва рофиъи хафақон (юррак ўйноғини кўтарувчи)дур. Ва бунни аксар мардум дастамбў ба «мим» зикр қилурлар. Чунончи, байт:

Ёр дастамбў доду дастам бў гирифт,

Ин чи дастамбўки, дастам бў зи дастамбў гирифт.

Дастамбўя ҳам худи дастанбудур, фақат зиёда «ё» ва «ҳо» мал-фуздур.(талаффуз этилади.)

ДУСМИЙ دوسمى ёғлик ва ёғ жавҳаридур.

ДАЛК دلك қўлни кафи бирлан силамоқ ва уқаламоқдурки, русчада массаж дерлар.

ДАЛЛОК داللك уқалагувчи одамдурки, ани мардум ходимчи дерлар.

ДАЛУК دلوک баданга суртиладургон нимарсадурки, хоҳ ёғ жинси ва хоҳ атр жинсига шомилдур. Ва дулук офтобни(нг) заволи, яъни қиём (туш)дин ўтмоғидур.

ДУЛДУЛ دلول луғатда хачирки, ҳокими Искандариядин ҳазрати Расул саллаллоҳу алайҳи ва салламга ҳадия қилунгон ва ул зоти бобаракот ани ҳазрати Алий каррамаллоҳу ваҳҳаҳуға инъом қилгон эрдилар. Ани ўзи мода ва ранги андақ қароға мойилроқ оқ эрдикки,

ани номи махсусаси Дулдул эрди.

Ва истилоҳи атиббода бир ҳайвондурки, тамоми баданида мўй ўрнига тикон бўлуб, тахминан, бир қарич миқдор, балки зиёда бўлур. Ва ани арабда қўнфуз ва саҳмий ҳам дерлар, форсийда хорпушти кўҳий ва туркийда жайра дерларки, типратиконни(нг) катгасидур. (Бу ҳайвон киноя тарзида Дулдул аталса керак.)

ДАЛИЛ دليل луғатда бамаъноий йўл бошлагувчи ва йўл кўрсатувчидур. Ва истилоҳда ҳар нимарсаики, ани билмоқдин яна бир бошқани билинмоғи лозим келса ани далил дерлар. Масалан, қозонни қайнағонидин ўчоқда олов борлиги маълум бўлғони каби.

ДАЛВ دلو луғатда қувға (қовға)дурки, ани бирлан қудуқдин сув тортилур. Ва ҳукамо ва аҳли нужум истилоҳларида ўн икки буржи фалакнинг ўнбиринчисидурки, қиш фаслининг ўртасида офтоб ўзини(нг) сайри махсусаси ила шул буржға келгон бўлурки, ҳозирғи машҳур ҳисоб ила январ чилласиға мувофиқ келур.

ДАЛМА دلمه янги ивиган ширин қатиғдур.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Дол билан Мим)

ДИМО دما жамъи дамдурки, бамаъноий қонлар демақдур.

ДИМОР دمار бамаъноий ҳалокдур.

ДАМЪ دمع бамаъноий кўзнинг ёшидур. Ва истилоҳи атиб-бода қоимий кўздин ёш оқуб турган бир касалнинг номидур.

ДУМУЪ دموع бамаъноий кўз ёшларидурки, жамъи дамъ-дур.

ДИМОҒ دماغ бурундур. (Ва калондимоғ - такаббур.)

ДАМ دم бамаъноий қондур.

ДАМ УЛ-АХАВАЙН دم الاخوين бамаъноий давоидурки, ранги тўқ қизил ва ўзи тупроқ шаклда бўлур.

ДАМИ СИЁВУШОН دم ميائشان бамаъноий давоидурки, ани арабда дам ул-ахавайн дерлар. Ва форсийда хуни сиёвушон ҳам дерлар.

ДАМЪА دمه доим кўздин ёш оқиб турадиган касалдур.

ДАМАВИЙ دموي қонни ғалабасидин ҳодис бўл-гон касалдур.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ВОВ (Дол билан Вов)

ДАВО دواء илож ва дорудур ва тўрт қисм бўлур: давоий ғизоий ва давоий мутлақ ва давоий саммий ва самми мутлақ дерлар.

ДУВЛОБ اولاب чархдурки, даврасида баланд ва пастга ҳаракат қилур, масалан, жувоз парраси каби.

ДУШОБ دوشاب бар вазни дулоб, шарбатекурки, узум ва янги хурмони сиқиб, сувини олиб, андан турш таъм бўлгунча бир-икки кеча сақлаб, сўнгра тановул қилинур.

ДУД دود тутундур, араба духон дерлар. Ва луғати арабийда исми жамъдурки, бамаънойи қуртлардур ва ани ваҳиди (бирлик шакли)ни дуда дерлар, жамъ ул-жамъи дийдондур.

ДАВР دور гирд ва атрофидин айланмоқ.

ДАВОИР دوائر даврнинг жамъидур.

ДАВВОР دوار луғатда айлангувчидур. Ва истилоҳи атиббода бош айланмоғидурки, иллоти мустақилайи машҳурдур.

ДАВОФЕЪ دوافع жамъи дофъедурки, қайтаргувчилар демақдур.

ДУҒ دوع луғати форсий, маскасани олунгон айрондур.

ДАВО УЛ-МИСК دواء المسك давоий маъжунеки, муқаввийи қалбдур ва ани жузви аъзоми мушқдур.

ДАВОЙИ МУТЛАҚ دواى مطلق давойеки, меъдада ҳазм бўлуб, суврати навийасидин ўзгарилмоқ ила сўнггида ўз кайфияти ила баданга таъсир қилса, лекин моддаси баданга жузви бадан бўлмаса.

ДАВРОН УД-ДАМ دوران الدمه қонни баданда айланмоғидур, яъни баданни ҳарорати бирлан, сафрони ҳиддати бирлан қон қизиб, тутун ва уфунат пайдо қилур ва бу қонлар варид томури бирлан ўпкага келурлар. Ва ўпка нафас олмоқ бирлан ани елпитуб, эътидолга келтуруб, қонни тутунларини нафас бирлан чиқариб, тозалаб, юракга топшурур. Ва юрак ани шараён томури бирлан яна баданга юборур. Шул тариқада қон доим баданда оқиб, айланиб турарки, даврон уддам шулдур. Бас, ҳар нафасда икки неъмат мавжуддурки, нафас тортоқда дилни ва руҳни елпитуб, роҳат бермоқ ва нафасни чиқармоқда дилдин дудларни чиқариб, зарардин сақламоқдур. Ниъма-л-Ҳаким ул-Алим.

ДУН دن яқин ва паст ва ҳақир ва хасисдур

ДУДА دوده қуртдур. Ва истилоҳи атиббода андин гижжа қурти мураддур. Ва дуднинг жамъ ул-жамъи дийдондур.

ДАВРА دوره айланмоқ ва айланишдурки, масдар ҳам ҳосил би-л-масдар маъноға итлоқ қилинур.

ДАВИЙЙ دوى бод сабаби бирлан қулоқда пайдо бўлгон бўш, лекин йўғон овоздур, масалан, хориждаги зўр шамолни овози каби. Аммо, узоғдин эшитулғон сурнайнинг овози каби ва ё яқиндин учиб ўтган пашшанинг овози каби шиддатлик, лекин ингичка овоз пайдо бўлса анинг номи таниндур.

ДАВОЙИ ФИЗОЙИ دواى غذايى ҳар давоеки, меъдада суврати навъиййаси ўзгарилғондин сўнг ҳам кайфияти бирлан бадан мизожиға таъсир қилса ва баъдаз ҳазми каймус модда жавҳари жузви бадан бўлса давои физоийдур, масалан, тamarхиндий ва асал ва гулқанд каби.

ДАВОЙИ САММИЙ دواى سمى ҳар давоеки, модда жавҳари жузви бадан бўлмаса ва кайфияти бирлан мизожиға таъсир қилса, лекин кайфиятининг ҳиддати бирлан баданға фасодлик таъсири ҳам бўлса ани давои саммий дерлар, масалан, ҳабб ул-мулук ва фарфиюн каби.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-ҲО (Дол билан Ҳо)

ДУЎҲНИЙЙАТ دهنيت ёғлик ва худди ёғ ва чарбидурки, ҳайвон ёғи ва хоҳ гиёҳ ва дарахтлар ёғиға шомилдур, масалан, зиғир ва кунжуд ёғи ва зайтун ёғи каби.

ДАҲЛИЗ دهليز Истилоҳи атиббода даҳлиз мяянинг ўрта батни (қоринчаси)дурки, аввалги ва охири батни кўб катта бўлуб, асарға нисбатан ўрта батни жуда кичикдур. Бинобарин, даҳлизи димоғ дерлар. Ва ҳам фаржға изофалик бўлғон даҳлизни фарж доманидин киноя қилиб даҳлиз ул-фарж дерларки, ани форсийда пойнак ва кафшандоз деб таъбир қилурлар ва туркийда бойлуқ ва боғлуқ дерлар.

ДУЎҲН دهن ёғдурки, хоҳ ҳайвонотдин бўлса, масалан, дунба ва чарби каби ва хоҳ набототдин бўлса, масалан, зиғир ва кунжуд ва бодом ва зайтун ёғлари каби.

ДАҲН دهن сабзранг маъданедурки, ани туркийда тўтиё дерлар ва ани яхшироғи Франсия мулкининг маъданидин чиқар. Бинобарин, анга қайд қилиб дўҳни фаранг ва дўҳни фарангий ҳам дерлар.

ФАСЛ УД-ДОЛ УЛ-МУЊМАЛА МАЪА-Л-ЙО (Дол билан Йо)

ДИНОР دينار зарб урилгон тиллодурки, вазни бир мисқолга баробардур. Ва истилоҳда тухми кашусдурки, бу тақдирда луғати сурёнийдур. Ва шарбатеки, жузви аъзами тухми кашус бўлса сурёнийда ани шарбати динор дерлар.

ДИК ديك хурусдурки, луғати арабийдур. Аммо, ба фатҳан доли муҳмала ва сукуни ёйи мажҳул ва кофи форсий (яъни ден) луғати форсийда қозондур.

ДИЙДОН ديدان дуднинг жамъики, қуртлар демақдур. Ва истилоҳда андин мурад ҳамма анвои гижжалардур.

ДАЙЙ دى Офтобнинг Жадий буржида бўлгон муддатидурки, бир ойдур ва арабда жадий ва Овруроода декабр дерлар.

БОБ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА

Зол боби

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ (Зол билан Алиф)

ЗО ذو луғати арабийда яқинда бўлгон нимарсаға ишоратдурки, бамаънойи «шул» ва форсийда «ин» дерлар. Ва гоҳи «ҳо»йи танбиҳ-ға, мураккаб бўлуб, ҳозо айтилуру.

ЗОИБ ذائب эриган нимарсалардур.

ЗОБ ذاب лабни қуритадиган зўр ташналикдур.

ЗОТ УЛ-ЖАНБ ذات الجنب (зотилжам) илллати машҳурдурки, қобирға тагидин санчуқ бўлуру ва нафас олмоқ душвор бўлуру ва йўтал-моқдин озори зиёда бўлуру. Зотул-жанб тараф эгаси демақдур. Қавлуҳу таъоло «Вас-самоу зот ул-буруж»дин муруд саккизинчи осмон-дурки, ҳамма буржлар андадур, гўё ўн икки буржни эгаси шул осмондур. Ва Зотул-жанб ҳар нимарсани ҳақиқати ва борлигидур. Ва Борий таъолони(нг) зоти қадим демақ, яъни вужуди қадим демақдур. Ва бамаънойи тарафдур ва қавлуҳу таъоло «Зот ул-йамин» ва «Зот уш-шимол» шу маънодадурки, Қиёмат куни бахтли мўъминларнинг номайи аъмоллари ўнг тарафларидин келиб, ўнг қўлларига берилуру. Ва гуноҳкорларни(нг) номалари чап тарафларидин келиб, чап қўлларига берилуру демақдур.

ЗОТ УЛ-БУРУЖ ذات الروح буржлар соҳиби демақ-дурки, саккизинчи осмондин киноядур. Чунки, буржлар ҳаммаси шул осмонда воқеъдурлар ва ҳаммаси ўн икки адад бўлуб, Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавс, Жадий, Далв, Хут исми ила мавсумдурлар.

ЗОТ УС-САДР ذات الصدر дилни асрорини(нг) соҳибидурки, андин муруд Аллоҳу таъолодур. Чунки, донойи асрори дил Вожиб таъолодур. Ва мажозан авлиё ҳам дерларки, ба илми каромат билурлар. Ва истилоҳи атиббода соҳиби варами сийнадурки, ҳижоби ҳожиз пардасини(нг) кўкрак тарафға муттасил бўлгон пардасида шиш пайдо бўлгон касалдур.

ЗОТ УЛ-АРАЗ ذات العرض илллатедурки, ҳижоби ҳожизнинг орқа тараф учи курак устухонининг орқа тараф қобирғанинг тагиға ёпиш-

ган бўлуб, шул тараф ҳижобда шиш пайдо бўлур. Ва курак тагида санчиқ пайдо бўлурки, зот ул-араз шундин иборатдур.

ЗОТ УШ-ШИМОЛ ذات الشمال чап тарафдур.

ЗОТ УЛ-ЙАМИН ذات اليمين ўнг тарафдур.

ЗОТ УР-РИЙАҲ ذات الريح ўпканинг шишмоғидурки, ани Ёвропо истилоҳида воспаление лёгких дерлар.

ЗОИҚА ذاتك сезгувчи қувватдурки, тилнинг терисиға мураккаб бўлгон пайнинг сезгу қувватидур.

ЗОТИЙ ذاتي хилқий, яъни асли яратилишда вужудиға ориз бўлгон сифатдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Зол билан Бо)

ЗАББ ذب бир ишдин манъ қилмоқ ва оруғламоқ ва ёввойи ҳўкуздурки, форсийда гови даштий дерлар.

ЗУБОБ ذباب пашшадур ва ани мутлақидин мурод кўк ранглик пашшадур.

ЗАБҲ ذبح бўғузламоқдур. (Қурбонлик учун)

ЗАБИҲ ذبيح бўғизланган, бисмилдур.

ЗАБУЛ ذلول бамаънойи оруғдур. Ва истилоҳи атиббода бир иллати мустақиланинг номидурки, томурнинг ичида қон ва бошқа хилтлар уфунат пайдо қилиб, даврони дам (қон айланиш)да аларнинг уфунати дилға ва руҳға таъсиридин доимий мулойим иситма пайдо бўлуб, бадандин рутубати аслиййани эритуб, таҳлил қилиб турар. Бинобарин, бадан камайиб, ориглаб турарки, буни номи забулдур ва иситмасини(нг) номини тапи диқ дерлар.

ЗУБОЛ ذبال забулнинг жамъи, ёниб тургон чироғни(нг) фатиласи, яъни пилигидурки, шуъла бермоқ ани(нг) лозимасидур. Ва истилоҳи атиббода томур ичида қизигон уфунатлик хилт муроддурки, гўё шамъ пилиги ўзида бўлгон ёғни ёқиб, ани бадалиға ҳануз эримағон шамни эритуб, пайваста тортиб куйдирғони каби бу хилт ҳам ўз уфунати бирлан доим дил ва руҳни қизитмоқ ила баданға ҳароратни зиёда қилиб, бадандаги ҳануз эримаган ва уфунат пайдо қилмаган рутуба-

ти аслиййаларни пайваста эритиб, таҳлил ила фано қилиб турар. Охирул-амр шамнинг ёғи тамом бўлгонда чироғ ўчгани каби баданни рутубати ҳам тамом бўлса ҳаёт чироғи ўчиб ҳалок бўлур.

ЗУБАҲА ذبحه касаллиқдурки, ҳалқ(ум)нинг икки ёнига хилти ҳодда (куйдирувчи хилт) сабаби бирлан шиш пайдо бўлуб, нафасни танг қилур ва таом ютмоқга мониъ бўлур. Ва томоғни зоҳир тарафида бўғиз маҳалидин бадан ранги ҳам қизариб, бу қизил икки қулоқни тагигача етар, бинобарин, номини зубаҳа дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЎЖАМА (Зо билан Хо)

ЗАХОИР ذخائر захиранинг жамъидур.

ЗАХИРА ذخيره ҳожат вақтида ишлатмоқ учун сақлангон нимарсадур. Аммо, истилоҳи атиббода балғами табииййадурки, қон учун захирадур, чунки балғами табиий нази комил ҳосил қилиб қон бўлур ва қон захираи бадандурки, бадандин таҳлил ила камайиб, оруғлагон баданни нуқсонига назжи комил ила қон батадриж гўшт бўлур. Ва қон баданга сингиб, гўшт бўлмоғида ёрдам қилувчи сафро ва савдо таҳлил тобғонида анга бадал бўлуб, ёрдам қилувчи ўтдаги сафро ва талоқдаги савдо захирадур. Ва бақойи насл учун авъийадаги маний захирадурки, атиббо истилоҳларида захирадин мурод ушбулардур.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎҲМАЛА (Зо билан Ро)

ЗАРАБ ذرب ғизо ҳаргиз ҳазм бўлмай, асл сувратида ўтуб турадургон ич кетар касалидур.

ЗУРРУҲ ذروح жонвордурки, қўнғузни(нг)жинсидин бўлуб, жусаси пашшадин каттароқ ва қанотлик бўлур. Ва навъи неча хил бўлуб, ҳар бирини(нг) ранги бошқа-бошқадур. Ва даво учун аълоси қизил ранглигидурки, устида қаро рангда бир неча холлар ила човкардур.

Ва ани сифати хоссасидурки, ҳар кимки чақса ул киши беихтиёр бавл қилиб юборур.

ЗАРОРИҲ ذراريح зурруҳнинг жамъидурки, мазкур бўлди.

ЗАРУР ذورر кўзга ё жароҳатга сепиладурган майда дорудур. Аммо, ба заммаи зол, яъни зурур сепмоқдурки, сийғаи масдардур.

ЗИРОЪ ذراع инсонни билагидин то панжасини учиғача зироъдур ва бошқа ҳайвонларда тирсақдин панжани учиғача зироъдур. Аммо, истилоҳи атиббода инсонни ҳам тирсақдин то тирноқиғача мажмуъи зироъдур. Ва зиро газки, ўлчов асбобидур.

ЗАРҚ ذرق паррандани тезагидур.

ЗАРРА ذره қумурсқадурки, майда чумолидур. Ва офтобни шуъласидин туйнуқда кўринадурган гардлардур. Ва ани(нг) жамъи зарoirдур.

ЗАРОНИЙ ذرائى яламатуздурки, оқ ва қаттиғ бўлур ва Самарқандда ани кони бўлғони учун Туркистон мардуми ани Самарқанд тузи дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ МАЪА-Л-АЙН ВА-Л-ФО ВА-Л-ҚОФ (Зол билан Айн ва Фо)

ЗУЪОФ ذعاف заҳри қотилки, жуда тез ўлдирар бўлса.

ЗАФР ذفر бўйи тез ва ўткурдур, хоҳ хушбўй ва хоҳ бадбўй бўлса ва шунинг учундурки, бўйи ўткур мушкни зафр ва жуда бадбўй қўлтуқни бағали азфар дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-КОФ (Зол билан Коф)

ЗАКО ذكا дониш ва зийраклик ва ҳушёрлик ва тез таъблиқдур. Ва ба заммаи зол (яъни зуко) (асли Зуҳо) Офтобдур.

ЗАКОВАТ ذكاوت зийрак ва ҳушёр ва зако соҳиби бўлмоқ.

ЗИКР ذكر тил бирлан ёд қилмоқ ва сўзламоқдур. Зукр ба заммаи зол бамаънойи дил ва мия бирлан ёд қилмоқ ва фикр қилмоқдур.

ЗАКАР ذكر эркакдурки, урғочининг зиддидур. Ва эркакни олатидур.

ЗУКУР ذكور эркаклардурки, закарнинг жамъидур. Ва ани зидди уносдурки, жамъи унсо, бамаъноий модадур.

ЗАКИЙ ذكي заковатлидур.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЛОМ

(Зол билан Лом)

ЗАЛАҚ УЛ-АМЪО ذلنّ الامعا иллатдурки, хилти ҳоддани(нг) охоридин ичак бетоқат бўлуб, ани қуввати дофиъаси тез ҳаракатлик бўлур ва ул хилтни дафъ қилмоқға ва дамбадам ҳаракат қилур ва саҳи ҳожатхонаға борса, хилти ҳоддадин андак келур ва бошқа ҳеч нимарса келмас. Ва ани туркийда юрак буруғи ва ичбуруғи дерлар ва форсийда печиши шикам дерлар.

ЗАЛОҚАТ ذلقات теззабонлик ва фасоҳат ва тойғоқликдур.

ЗАЛАҚ ذلق теззабонлик ва беоромлик ва ҳар нимарсани тезлик ва ҳар нимарсани тойғоқлиги ва товугнинг тезак ташламоғидур.

ЗУЛЛ ذل адашув, хорлик ва беқадрликдур.

ЗИЛЛ ذل соя, мажозий маънода ювош ва ром бўлмоқдур.

ЗАЛИЛ ذليل хор ва гуноҳкор ва ювош ва ром ва мутъедур.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ВОВ

(Зол билан Вов)

ЗАВБ ذوب эримоқ ва эритмоқ. Ва ёз вақтида офтоб иссиғини(нг) шиддатлигидур.

ЗУ-ЛУБОБ ذولباب соҳиби ақл ва соҳиби фаҳм ва донодур.

ЗУ-НОБ ذوناب дарандаки, мушук ит, бўри ва йўлбарс каби ҳайвонлардин киноядур. Чунки, зуноб соҳиби нобдур. Ва ноб узун ва ингичка ва найзодор тишдурки, йиртқич ҳайвонларни ҳаммасида шундоғ тиш бўлур.

ЗАВҚ ذوق мазани тотмоқ, яъни сезмоқдурки, бу сезгу қуввати тил терисиға мураккаб бўлгон пайда бўлур.

ЗАБАБОН ذوبان эритмоқ ва эримоқ. Ва беқарорликдур.

ЗУ ذو эгадур, чунончи, зумол, яъни мол эгаси.

ЗУ-ЗУВОБА ва **ЗУ-ЗУНОБА** ذو ذوابه و ذو ذنابه ҳар икки иборат дурустдурки, зу-зувоба зувобаликдур ва зуноба пешонадаги соч ва чаккадин қўйулғон кокилдур. Ва зу-зуноба зунобалик демакдурки, зуноба яна думдур. Хулосан маъно, думдор юлдуздурки, наҳсликға ани думи, яъни ўзидин сочиб турган нури мағриб тарафда бўлса ани зу-зувоба, яъни кокилдор юлдуз дерлар. Ва агар тулуъ вақтида нури машриқ тарафда бўлса зу-зуноба, яъни думдор юлдуз дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ҲО

(Зол билан Ҳо)

ЗАҲАБ ذهب зар, тиллодур.

ЗИҲОБ ذهاب кетмоқ, бормоқ ва қайтмоқдур. Ийоб ҳам шул маънодадур.

ЗАҲЛАТ ذهلت гафлатдур.

ЗУҲУЛАТ ذهولت бар вазни хусумат, яна зуҳул бар вазни ҳусул, гафлат ва фаромушликдур.

ЗЕҲН ذهن зийраклик ва қаввати мудриканинг қудрати ва ўткурлигидур.

ЗАҲИН ذهين бар вазни замин, зийрак ва қувваи мудрикаси ўткур одам демакдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОЛ УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЙО

(Зол билан Йо)

ЗИБ ذيب бўридурки, ҳайвони даррандаи маъруфдур. Ва форсийда ани гўр дерлар ва арабда зиб ва зиъб ба ҳамза ва сарҳони васид ҳам дерлар.

ЗИЙОБ ذياب зибнинг жамъидурки, бўрилар демакдур.

ЗИЁНИТУС ذيانيطس луғати юноний, сув чиқара-дургон чархфалакдур. Аммо, истилоҳи атиббода бир иллоти мустақиладурки, дамбадам сув ичиб турар ҳам дамбадам бавл қилиб турарки, гўёки бир

тарафдин сув олиб, иккинчи тарафга тўқуб турмоқда чархфалакга ўхшар. Бинобарин, номини зиёнитус дерлар.

ЗАЙЛ ذيل доман ва этак. Ва ҳар нимарсани(нг) паст тарафи ва ниҳоятидур.

ЗИЙБОЛ ذى بال ҳурматлик ва шарафлик нимарсадур.

ЗУЛ-ҚАЪДА ذى القعدة икки ийдни(нг) ўртасида восита бўлгон ора ойдур. Зул-қаъданинг лафзийси ўтуриш соҳиби демакдур. Чунки, бу ойда ғазот ва муҳораба қилмоқ ҳаром бўлуб, осойиш ила умр кечирмоқ лозим бўлгон эди. Ва осойишнинг лозимаси ўтурмоқдур. Бинобарин, зул-қаъда дерлар.

ЗУЛ-ҲИЖЖА ذى الحجّه Ийди қурбон ойдур. Ҳижжа бамаънойи бир бор ҳаж қилмоқдурки, бу ойда бир бор ҳаж қилмоқ фарз бўлгондур. Бинобарин, номи зул-ҳижжадурки, бир бор ҳаж соҳиби бўлгон ой демакдур ёки бу ҳаж ҳижж, йилдурки, форсийда сол дерлар. Ва бу ой йилнинг охиридурки, шунинг ила бир йил комил бўлур. Бинобарин, йили комилнинг соҳиби демак маъносида зул-ҳижжа дерлар. Валлоҳу аълам.

ЗИЙ ذى соҳибдур ва ҳақиқатан асл соҳиби худ ҳарфи золдур. Зи баройи ҳолатдурки, рафъда зу ба вов бўлур ва ҳолати насбда зо ба алиф бўлур ва ҳолати жаррда зий ба ё бўлур.

БОБ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА

(Ро боби)

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Ро билан Алиф)

РЎЁ روبا уйқуда кўрилгон тушдур.

РУ·АСО رۇسا раиснинг жамъидурки, сардор ва бошлиқдур. Ва истилоҳи атибода ҳайвонотни жасадидин тўрт узви раисадурки, бири мия, бири дил, бири жигар ва бири унсайайндур.

Аммо, мия тамом баданга ҳис ва ҳаракат бермоқ бирлан бадан ҳаёти ҳам осойиши учун лозим бўлгон фондани ҳосил қилмоқ ва баданга зарарлик нимарсани дафъ қилмоқ ва ё андин ўзини сақламоғида раисдур.

Аммо, дил-юрак баданнинг ҳаётини сақламоқ учун қондин риҳ ҳосил қилиб, баданга еткурмоқ ва баданни фосид бўлиб, мурдани баданидек сасиб, фано бўлмаслиги учун тамоми баданга қуввати ҳайвониясини еткуруб, ҳавони фасодидин сақлаб, тарбия қилмоқ ва бадандин таҳлилга кетуб, фано бўлгон нуқсонни бадалига ғизо еткурмоқ учун қонни тамоми бадандин айлантуруб, оқизиб турмоқ каби ишлари бирлан тамоми баданга раисдур.

Аммо, жигар тамоми баданни(нг) бақоси ва саломатлиги учун бадандин таҳлил ила фано бўлгон нуқсонни тўлдурмоқ учун иштаҳа пайдо қилиб, ғизо едурмоқ ва ғизони комил ҳазм қилиб, андин қон ва бошқа ахлоти табиийга ҳосил қилмоқ, ва ани тамоми баданга миқдори табиий бирлан тақсим қилиб, ҳар бир узвга мутаносиб табиий миқдорда насиба улашмоқ ва ул насибани қонлик сувратдин узвлик сувратга киргузуб жузвибадан қилмоқ ва ғизо ва ҳазми ва назғни хилтларда ажралгон назлаларни хорижга дафъ қилиб, ани зараридин баданни муҳофаза қилмоқ каби тадбирлари бирлан раислик қилур.

Аммо, унсайайн агарчи баданнинг бақосига муҳим бир хизмати маълум бўлмаса ҳам, лекин ани навъиятини ва наслини муҳофаза қилмоқ бирлан ул жонзоднинг наслига раисдур.

РОКИБ راکب суворадур, яъни мингувчи демакдур. Аммо, истилоҳда руҳ муроддур, чунки руҳ баданга сайр қилмоқда қуввати та-

бийийани ёрдами ила сайр қилурки, гўё руҳ қувватли баданга минуб сайр қилгон бўлур.

РОКИБ ва МАРКАБ راکب و مرکب мингувчи ва улов демакдур. Ва истилоҳи атиббода андин қувват муроддурки, руҳни ҳамма баданга кўтариб элтмоқда қувват мураккабдур ва ўзи ҳам баданга сайр қилмоқда қонга рокибдурки, ҳам рокиб ва ҳам маркаблиги икки жиҳатдин бўлмоғи дурустдур.

РОСИБ راسب луғатда суюқ нимарсани тагиға ўрнагон дурдасидур. Аммо, истилоҳда сувни тагиға ўрнамоқ шарт эмас, балки таҳнишин бўлгон дурдани рокиби суфлий дерлар ва ўртада пахта каби кўрингон дурдаи кадарни русуби муаллақ дерлар ва сувнинг устида пех ва мўғол каби сувдин ажрогон кадарни росиби гумолий дерлар.

РОҒИБ ва РАҒИБ راعب و رغيب кўнгилда хоҳлагувчидур.

РА·ФАТ راءفت меҳрибонликдур.

РОҲАТ راحت осойиш ва ором ва бамаънойи кафи дастдур.

РОЗЁНАЖ رازيانج мўъарраби розёнаси форсийдур, форсийда ва туркийда бодён дерлар.

РОТИЁНАЖ راتيانج бар вазни розёнаж, санубар дарахтининг елимидурки, ани зифт ҳам дерлар.

РОЖИҲ راجح зиёда ва голиб ва яхшироқдур.

РОСИХ راسيخ устувор ва бир жойда барқарордур.

РОВАНД راوند рийванддур.

РОКИД راکد нишаб жойға жамъ бўлуб, тўхтаб қолгон сувдур.

РА·С راءس бош ва бир нимарсани(нг) баланд тарафи ва ибтидосидур.

РУ·УС رؤس раъснинг жамъидурки, бошлар демакдур. Ва мажозан қавмнинг муҳтарамлари ва улуғларидурки, ани форсийда меҳтар ва сардор дерлар.

РАИС رئس сардор ва бошлуқ.

РОДИЪ رادع тўхтатгувчидур. Ва истилоҳи атиббода хорижға ёки бир нозик ва шариф узвға бормоқ тақозосида бўлгон моддани ўз маҳаллида тўхтатадургон доруға родиъ дерлар.

РОЖИЪ راجع бурунғи маконға ва ё бурунғи ҳолатға қайтиб келгувчи нимарсадур.

РОФИЪ رافع кўтарадурган ва барҳам берадургандур.

РОҒ راع тоғ тагидаги кенг саҳродур.

РОИҚ رائق оқар сув ва соф ва латиф сувдур.

РОСИН راسن андиз гиёҳининг илдизидур.

РОИҲА رائحه бўй ва ҳиддур.

РОБИТА رابطه ҳар нимарсаларни бир-бирига банд қилиб тур-
фон воситадур ва шунинг учун икки кишининг ўртасида бўлгон ало-
қани ҳам робита дерлар.

РАЙ راءى ақл ва фикрдур. Ва ақл ва фикрнинг тардиҳидур.

РОЗИЙ رازى мансуб ба райдур, бинобарин, ба зиёдати алиф ва
зойи мўъжама. Ва Рай бир шаҳарнинг номидурки, имом Фаҳри Розий
ва ҳаким (Муҳаммад Закариё) Розийлар шул шаҳарга мансубдурлар.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-БО УЛ-МУВАҲҲАДА (Ро билан Бо)

РАББ رب парвариш қилғувчидур ва исми сифоти Илоҳиядин
биридурки, ҳамма оламини парвариш қилувчи парвардигордур.

РУББ رب ҳар нимарсанинг суви ва шираси, ани то қўюлғунча
ёки обияти тамом фоний бўлғунча қайнатилгон бўлса, масалан, ча-
кира кўкнорнинг руббидур.

РУБОИЙЁТ رباعيات тўрт дона тишдурки, саноё ила наёб номлик
тишни ўртасидаги тишдур. Ва билмоқ керакки, юқори ва қуйи жағ-
нинг олди тарафида икки ададдин тўрт адад тиш бўлурки, арабда
саноё дерлар. Ва аларни икки ёнларида ҳар тарафда тўрт ададдин
саккиз адад тишни рубоийёт дерларки, жамъи рубоийё ва ани орқ-
асида бир ададдин икки жағни ҳар икки тарафида тўрт адад нишдор
тиш бордурки, ани арабда анёб дерлар. Ва анёб жамъи мобдур ва бу
тишнинг қадди дарранда ҳайвонларда дароз бўлур. Ва аларни орқ-
асида ҳар икки жағни ёнида тўрт ададдин саккиз адад тиш бордурки,
ани арабда азрос дерларки, зирснинг жамъидур. Ва аларнинг орқ-
асида тўрт ададдин саккиз адад йўғон ва қадди қисқа тиш бордурки,
ани арабда тавоҳин ва форсийда осие дандон ва туркийда шунигина
жағ тиш дерлар. Ва илло жағ деб оғизни юқори тарафидаги ва қуйи
тарафидаги катта устухонни айтилурки, ҳамма тишлар ҳам шунда-
дурлар. Ва тишлар мазкур ададга назаран ўттиз икки адад бўлур.

Бинобарин, аксарият ва баъзида ўтгуз ва баъзиларда йигирма саккиз адад бўлмоғи ҳам нодиран мумкиндур.

РАБОТ رباط бир нимарсани яна бир нимарсага пайванд қилмоқда восита ва банд бўлгон нимарсадур. Атиббо истилоҳларида пайжинсидин бўлгон беҳис ва ранги оқ нимарсадурки, устухонни бирибирига пайванд бўлгон чокларида қўринур. Ва бошқа узвлар ҳам бири-бирлариға шул работ ила боғланғондурлар.

РУБАЪ ва **РУБЪ** ربع ورع ҳар иккиси дуруст бўлуб, тўрт ҳиссадин бир ҳиссадур.

РУБЪ ربع луғатда тўртдин бир ҳиссадур. Аммо, истилоҳи атиббода ҳар тўртинчи кунда бир навбат тутадургон иситмани айтурлар.

РАБИЪ ربيع баҳор фаслидур.

РУБЪИ МАСКУН ربع مكن макон ва ватан бўлгон тўртдин бир ҳисса демақдур. Ва андин Ер юзининг ҳаммаси муроддур, чунки Ернинг жисми бир курра шаклдадурки, ани паст тараф нисфи (ярми) батамом сувнинг тагидадурки, ул сувни Баҳри Муҳити Кабир дерлар. Ва боқий нисфидин яна нисфи жанубийси ҳам сувни тагида бўлуб, фақат тўртдин бир ҳиссаси қуруғликдур.

РАБУ ربو ўпканинг шараён томурида шиш пайдо бўлгон сабабдин ориз бўлгон нафас танглигидурки, нафасда ҳам танглик ва ҳам тезлик ва ҳам қисқалик лозим бўлур.

РАБИЪИЙ ربيعي мансуб ба рабиъ, баҳордур ва рабиъий баҳор фаслида етилуб пишадурган нимарсадур, хоҳ мева жинси бўлсун, қулупнай каби ва хоҳ бошқа гиёҳ бўлсун, чунончи, бинафша ва исфоноҳ ва қоҳу ва қўзиқорин каби.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЙА (Ро билан То)

РУТАЙЛО رتلا бар вази Зулайхо, бир ҳайвондурки, ўргимчакка ўхшар, лекин анга нисбатан қўб каттадур, ҳаттоки чумчуқдек каттасини ҳам кўрғон киши бўлгон. Ва чумчуқнинг овозидек овоз қилур ва ранги сариг, лекин зағабдор, яъни зоҳир баданиға губор ўрнагандек кўринадургон гоят майда тукдур. Ва қорни катта ва аёғлари қисқа

ва тез ҳаракатлик. Ёз фаслида гоҳи вақтда кўб адади ерда пайдо бўлуб қолур. Табиатида заҳри қотил бордурки, агар ҳар кимни чақса ўлди-
рар ва ани бир донасини еган киши ҳам дарҳол ҳалок бўлур.

РАТАБ رَبّ бош панжа ила ўрта панжани(нг) ўртасидаги бўш
жой, яъни ҳар икки панжани(нг) ўртасидаги бир-биридан ажратиб
турган бўшлик чокидур.

РАТАҚА رتق боғламоқ ва икки нимарсани бир-бирига жуфтлаб
пайванд қилмоқ, баҳаддики, пайвандлик чоки номаълум бўлса.

РАТҚУ ФАТҚ رتقوفتق боғламоқ ва ечмоқ. Ва пайванд қилмоқ
ва ёрмоқ.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЖИМ (Ро билан Жим)

РАЖО رجا умиддур. Ва истилоҳи атиббода хотунларда махсус
бир касалдурки, бўғоз бўлгон хотунни ҳолатидек ҳолат пайдо бўлуб,
ҳайзи тўхтар ва ранги мутағаййир бўлур ва иштаҳоси соқит бўлур.
Ва эмчаги сут пайдо қилгандек катта бўлур ва қорни катта бўлур,
ҳаттоки қорнида боладек қаттиғ бир жисм ва андак ҳаракат маҳсус
бўлур. Бинобарин, ҳамал пайдо бўлди деб, ул бечора умид этар. Би-
нобарин, номини ражо (умид) дерлар.

РУЖУЛАТ ва **РУЖУЛИЙЙАТ** رجولت ورجوليت мардлик ва мард
бўлмоқ, яъни жимов учун қодирлик ва қодир бўлмоқдур.

РАЖЪАТ رجعت қайтиш ва қайтмоқдур.

РУЖУЪ رجوع бормоқ, бир ишга берилмоқ.

РАЖЕЪ رجيع қайтарилгон нимарсадурки, ани фазла дерлар,
масалан, нажосат ва кук ва нишхўр каби.

РАЖАФА رجف зўр ва шиддатлик зилзила ва қаттиқ силкиниб
қимирламоқ, хоҳ ер ва хоҳ бошқа нимарса бўлса.

РИЖЛ رجل оёғдур.

РАЖАЛ رجل пиёда юрмоқ.

РАЖУЛ رجل эркак одамки, балоғатга етган бўлса.

РУЖҲОН رجحان зиёда, ғолиб келмоқдур.

РАЖЛА رجله янги ва сўлимагон семизўтдурки, ани форсийда
тари хурфа дерлар.

РАЖЪАТ УЛ-ҚАҲҚАРИЙ رجعة الفهري боргон издин қайтмоқдур.

**ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА
МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА
(Ро билан Ҳо)**

- РАҲО** رجا тегирмондур.
РАЖА رجن тегирмонтошдур.
РУҲАМО رحما жамъи раҳимдурки, бахшиш қилгувчилар ва силаи раҳм қилгувчилардур.
РИҲЛАТ رحلت кўчмоқдур.
РАҲРОҲ رحراح фароҳ ва дастдарозликдур.
РАҲИЗ رحيض ювилиб тозалангон нимарсадур.
РАҲИҚ رحيق бар вази сариқ, шароби холисдур.
РАҲЛ رحل маскан ва манзил ва рахт ва асбоби рўзгор. Ва кўчмоқдур.
РАҲМ رحه кечирмоқ ва ато қилмоқ ва меҳрибонлик қилмоқдур.
РАҲИМ رحم бачадонки, анонинг қорнидаги боланинг маконидур ва ани форсийда зўҳдон дерлар. Ва анодин туғулмоқда бир ано ва бир бачадондин туғулмоқ нисбати ила яқин бўлмоқ, яъни хеш (қариндош)лик демақдур. (Силаи раҳим.)

**ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА
МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЎЖАМА
(Ро билан Хо)**

- РАҲО** رجا бўшлик ва суслик ва маишатда фароҳ (кенг)ликдур.
РАХТ رخت жом ва либос ва фалос ва либос қилинадургон хом ва нотайёр моллардур.
РУХУТ رخوت рахтнинг жамъидурки, жомалар ва либослар ва фалослик моллар демақдур.
РАХОВАТ رخاوت суслик ва камқувватлик ва тушлик.
РАХ رخ би-л-фатҳа такфифи рахна. Ва ғам-ғусса ва рух ба заммаи аввал рухсордурки, юзнинг баландлик жойидур.
РАХИМ رخيہ мулойим ва заиф овозлик одамдур.
РУХОМ رخام мармар тошдур.
РАХШОН رخشان тобон ва равшанлик берадурган нимарсадур.

РИХВ رخو бўш ва сушт бўлмоқдур.

РИХВА رخوه касалки, бир узвни сушт ва кам дармон қилур.

ФАСЛ УР-РО МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛАТАЙН (Ро билан Дол)

РАДОАТ رداثт фосид ва яроқсиз ва нобуд бўлмоқдур.

РАДИЙ УЛ-КАЙМУС ردى الكيموس жавҳари ғизоеки, жигарнинг ҳазмида андин қивоми ва кайфияти мўътадил бўлмагон хилти фосид пайдо бўлса.

РИДФ ردف дунбаи одамий ва дунба ва сағри ҳайвонотдур. Ва кишини(нг) орқасидин юрмоқ ва бир кишини(нг) отини орқасига мингашмоқдур.

РАДИФ رديف бар вазни заиф, бир отнинг орқасига бир одамни сўнгидин минган кишидурки, ридфдин муштоқ (олинган)дур. (Шеъриятда қўш қофияга мустаъмалдир.)

РАДИЙ ردى фосид ва забундур.

ФАСЛ УР-РО МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЎХМАЛАТАЙН (Ро билан Син)

РУСУБ رسوب дурда ва таҳнишиндур.

РИСОЛАТ رسالت хабар келтурмоқ ва пайғамбарлик. Ва гоҳи масдар, мафъул бўлуб, (мурсал) яъни хат ва хабарга ҳам мустаъмалдур.

РУСУХ رسوخ устувор ва бир жойда барқарор бўлмоқдур.

РУСУФ رسوغ билакнинг бўғимидур.

РАСУЛ رسول хабар еткузмоқ учун юборилгон кишидурки, ани форсийда пайк ва туркийда элчи ва арабда қосид ҳам дерлар. Ва Расулни(нг) таржимаси пайғамбардурки, Аллоҳу таъоло тарафидин Таврот ва Забур ва Инжил ва Қуръон каби китоб ва ё рисолаи мутафарриқа тариқи бирлан аҳком келтургон бўлса.

РИСОЛА رساله сийғай масдар, юборилгон хатдур.

РУСФА رسفه билакнинг бўғумидур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЎЖАМА (Ро билан Шин)

РАШО رشا арқондур. Аммо, истилоҳи ҳукамо ва аҳли нужумда ойни(нг) манзилларидин йигирма олтинчи манзилнинг номидурки, анда майда юлдузлар қатор воқеъ бўлуб, гўё арқон тортилгон каби кўринурлар, бинобарин, номи рашодур.

РАШОДАТ رشادات тўғри йўлда бўлмоқ ва хат ва ғалатдин холий бўлмоқдур.

РАШҲ رشح заминдин ва кўзадин сувни сизиб ўтмоғидур. (Рашҳа - сизилган, тоза томчи, рашаҳот томчилардур. М.М)

РАШИД رشيد роҳи рост кўрсатувчи ва тўғри тадбирлик ва дурст фикрлик одам демақдур.

РУШД رشد роҳи ростда бўлмоқ ва роҳи рост тобмоқдур.

РАШШ رش зарра обдурки, бағоят кичик бир жузв сувдур ва гард тупроқни(нг) зарраси бўлғони каби. Ва ҳар моҳи шамсий, яъни ҳар қаю числанинг ўн саккизинчи кунидур.

РАШАФА رشف эммоқ ва сўрмоқдур.

РАШҲА رشحه замин мағзидин ва ё сопол кўза каби идишдин сингиб ва сизиб ўтган сувдурки, ғоят даража кичик бўлгон тешукдин зарра каби майдалануб ўтган сув зарраси демақдур.

РИШТА ريشته ип демақдур. Ва яраки, томурдин келгон фосид қон ва бошқа кўйган ахлотнинг тарашшуҳ ила томурдин гўштға ўтуб, гўшти ҳам фосид қилғонидин пайдо бўлур ва сўнгидин пайдарпай келиб тургон ахлоти мазкур томурда қайтиб, мунъақид бўлуб, гўё ипдек узун бўлуб турарки, ани форсийда мажозан ришта дерлар ва арабда бу яра ҳавоси иссиғ шаҳарларда, хусусан, Мадинаи мунаварада кўброқ бўлур. Бинобарин, араблар ирқи мадиний дерларки, Мадинанинг томури деган сўздур.

РАШОША رشاشه сувни таровуш қилиб, сизиб ўтмоғидур. Ва бағоят майда қатра бирлан ямғур ёғмоғини ҳам рашоша дерлар.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУЎМАЛА (Ро билан Сод)

РАСОНАТ رصانت устуворлик ва маҳкамликдур.

РАСАД رصد кузатилиб турмоқ. Ва назар қилиб турғувчилардур. Ва назархонадурки, ани кўб баландлик жойға бино қилинғон бўлур, токи осмонға назар қилғонда дарахт ва иморатлар назарға моний бўлмағай. Ва мунажжимлар ул баланд хонада ўлтуруб, осмонга кўз тикиб, юлдузлар аҳволидин тажриба олиб, халқға ул тажрибадин ҳосил бўлғон натижадин хабар берурлар. Ва бу хонани ҳиндлар чутра дерлар.

РАСОС رصاص қалъий (қалай)дурки, ани форсий-да арзиз дерлар ва қўрғошим ҳам расосдурки, ани расоси асвад дерлар.

РАСАДГОҲ رصداه назаргоҳдурки, мазкур бўлди. Ва мажозан умидгоҳдурки, агарчи анга бил феъл кўз тикилмаса ҳам маънан кўз тикмоқ ва интизор албатта бўлур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЎЖАМА (Ро билан Зод)

РИЗО رضا хушнудликдур.

РИЗОЪ رضاً хушнуд бўлмоқдур. Аммо, аҳли тасаввуф истилоҳларида маънойи ризо ҳар нимарсанки, Қазойи Илоҳийдин бандаға етса анга хушнуд бўлмоқдур. Ва қазоға хушнуд бўлмоқни мартабаси сабр қилмоқни мартабасидин баландур. Ва таслимнинг мартабаси хушнуд бўлмоқни мартабасидин баланддур. Ва Ризо ҳазрати Али Мусо ибн Жаъфар разияллоҳу анҳунинг лақабларидур.

РАЗОЪАТ رضاعت гўдак болаларни сут эммоғи-дур.

РАЗИЪ رضيع сут эмадурган боладур. Ва бамаънойи ҳамшира, яъни икки болаики, иккиси ҳам бир эмчакни эмган бўлса ҳар иккиси бир-бириға разиъ (эмикдош)дур.

РИЗОЪ رضاع болани(нг) сут эммоғи ва икки болани бир эмчакдин сут эмишмоғидур.

РАЗФА راضه тиззанинг кўзидурки, ани баъзилар устухон ва баъзилар гузруф дерлар ва разфа луғати арабийдур ва арабда айн ур-рўкба ҳам дерлар.

РАЗОБИЙ راضع бир эмчакни эмишмоқ бирлан бўлгон ако ва ука ва эгачи сингилдур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎХМАЛА (Ро билан То)

РАТБ رطب фоъилдур ва ҳўл нимарсадур. Қавлуҳу таъоло: «Ва ло ратб ва ло ёбис илла фий китобим мубийн» ҳам масдар фоъилликга далилдур ва ҳўллиги хоқ рутубат аслиййаси ила бўлсун ва хоқ мизожи ва кайфияти ила бўлсун.

РАТИБ رطب хоқ рутубати аслиййаси ва хоқ мизожи ва кайфияти бирлан ҳўл бўлгон нимарсадур.

РУТАБ رطب меван хурмоки, ҳануз қуримагон янги ва ҳўл бўлса.

РУТУБАТ رطوبت ҳўлликдур.

РАТЛ رطل бир паймонадурки, ичиға тўқсон мисқол сув элтар. Аммо, истилоҳда бир ратл тўқсон мисқол вазн демакдур. Ва паймона ўлчов идишдур.

РУТУБАТИ АСЛИЙЙА رطوبت اصلیه жузви бадан бўлмоқға қобил бўлгон рутубатдур, масалан, қон ва балғами табиий ва сафройи табиий ва савдойи табиийлар баданға жузви бадан бўлур ва ғайри табиийлари жузви баданликға қобил эмаслар. Аммо, набототда рутубати аслиййа шул дарахт ё гиёҳни ўзиға физо учун заминдин олгон рутубадурки, мазкур дарахтға жузви бадан бўлуб, дарахтни ўстирар. Аммо, қуригон яғочни ҳар чанд сувға ивигуб ҳўл қилинса ҳам ҳаргиз ани рутубати жузви бадан бўлуб, дарахтни ўстирмаски, ул рутубати фазлиййадур.

РУТУБИЙ رطوبى рутубатлик мизождур, хоқ ул иссиғ рутубат бўлсун, чунончи, қон ғолиб бўлсун ва хоқ совуғ рутубат бўлсун, чунончи, балғам ғолиб бўлсун.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУҲМАЛА (Ро билан Айн)

РИЪО رعا сабза ва гиёҳдур.

РАЪИБ رعيب хавф қилғувчидур. Ва истилоҳда хафақони савдо-вийға мубтало бўлгон одам муроддур. Яна қутруб номлик бир навъ жунунға мубтало бўлгон кишини ҳам раъиб дерлар.

РУЪУНАТ رعونت нодонлик ва бўшлиқ ва султ ликдур. Ва истилоҳи атиббода мияға рутубат галаба қилгон сабабдин ориз бўлгон бир навъ касалдурки, ҳавосси ботиний дуруст эҳсос қилмоқдин заиф ва султлик қилиб, ҳавосси зоҳирийдин олгон сувари маҳсусаларига маъонийи жузъийани комил даражада тартиб беролмаслар ва ноқис ҳолда нафси нотиқаға тобшурарлар. Бинобарин, ақл ҳам анга ҳукм чиқара олмаски, нодонлик ва султлик шул рутубати ғолибанинг натижасидурки, бир иллоти мустақиладур.

РАЪД رعد чақмоқнинг овозидурки, ани туркийда момақалди роқ дерлар.

РУЪОФ رعاф мияға ғолиб бўлгон қон бурундин ёриб чиқмоғидур, яъни бурундин кўб миқдор қон келмоғидур.

РАЪША رعهه бамаъноийи одамнинг баъзи узви, хусусан, қўли ё гарданининг беирода титрамоғидурки, ани қалтироқ касали дерлар.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ФАЙН ИЛ-МУЪЖАМА (Ро билан Файн)

РАҒОИБ رغائب рағибнинг жамъидур.

РАҒИБ رغيب бамаъноийи рағбат қиладурган ва рағбат қилинадурган нимарсаки, сифати мушаббаҳа, фойил ва мафъулға баробар мустаъмалдур.

РАҒИФ رغيف бар вазни заиф, хамирдин янги ясалгон хом нондур. Ва истилоҳи атиббода хоҳ ундин ва хоҳ бошқа даводин хамир

қориб, нон шаклда ясаб, танурда чала пиширулғони муроддурки, ани иссиғлик вақтида азбаройи шишни пишурмоқ ва ё моддани эритмоқ ва бодни таҳлил бермоқ учун зимод тариқи ва ё такмид тариқида бир узвға боғланур.

РАҒОМ رغام қум аралашган тупроқдур.

РАҒВ ва РИҒВ ва РУҒВ رغو و رغو و رغو ҳар уч хил ҳаракат бирлан дуруст бўлуб, кафк, яъни эритилғон ва ё қайнатулғон ни-марсадин пайдо бўлғон кўпукдур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ФО (Ро билан Фо)

РУФАҚО رفاقا рафиқлар ва ҳамроҳлар демақдур. Ва истилоҳи атиббода руфақодин мурод руҳлар ва қувватлар ва қонлардурки, баданға таралуб юрмоқда ҳамалари бир-бирларига ҳамроҳ ва бир-бирларига мададкордурлар. Чунки, руҳлар қондин пайдо бўладурган бухороти латифадурки, андин таҳлил тобқон руҳни нуқсонига доим қондин янги руҳ ҳосил бўлуб, руҳға қўшилуб турар. Агар қон бўлмаса руҳ фоний бўлур. Ва инчунин, руҳдин қувватлар ҳосил бўлуб турарки, агар руҳ бўлмаса ҳеч навъ қувват баданға мавжуд бўлмас. Ва инчунин, қонни эриб, латиф турмоғига руҳ сабабдурки, агар руҳ бўлмаса қон ивиб, фосид бўлур. Ва баданға сайр қилмоқда ҳам ҳар учови ҳамроҳдурки, руҳ қувват билан юрарки, рокибдур. Ва қувват руҳға маркаб (улов)дур, лекин қонға рокибдур ва қон эса ҳар икки-сиға маркабдурки, гўё электрикнинг қуввати симнинг воситаси ила юргани каби руҳ ила қувватлар қоннинг воситаси ила юрарлар ҳам қонни баданға сайр қилмоғи қувват ила руҳни ёрдами ила бўлур. Ва тафсилини «Қонун ал-Мабсут»да «Даврон уд-дам» фаслида баён қилунди.

РУФОТ رفات синғон ва ажзоси ўз-ўзидин жудо бўлуб тўкулғон нимарсадур, масалан, сувға теккон оҳак каби.

РАФОҲАТ ва РАФОҲИЙАТ رفاهت ورفاهيت икки суврат ҳам дуруст, ором ва айшнинг фарах ва зиёда бўлмоғидур.

РАФАС رفث жимоъ ва ёмон ва тарки адаб сўзни сўзламоқ-дур. (Қабих сўзлар)

РАФЪ رفع кўтармоқ ва калимани пеш (печга) ўқимоқ ва мажозан барҳам бермоқдур.

РИФҚ رفق мулойимлик ва лутф ила муомала қилмоқдур.

РАФИҚ رفيق ҳамроҳдурки, ани(нг) жамъи руфақодур ва юқорида мазкур бўлди.

РИФОҲ رفاه таннинг ороми ва тинчликдур.

РИФОДА رفاده бир неча қабатлик таҳ-батаҳ латталарки, қон олунгон томурни қонини тўхтатмоқ учун томур жароҳатиға кўюб боғланур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ҚОФ (Ро билан Қоф)

РИҚҚАТ رقت суюқлик ва юпқалик ва мулойимликдур.

РУҚОД رقاد уйқу ва ухламоқдур.

РУҚОҚ رقاق юпқа ясаб пишурилгон нондурки, ани туркийда лочира дерлар.

РАҚИҚ رفيق суюқ ва юпқадур.

РАҚАБА رقيه гардандур.

РАҚБА رقيه катта ариқға яқин бўлгон заминдурки, ани ариқ лаби ва ариқ бўйи дерлар.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-КОФ (Ро билан Коф)

РАКОКАТ ركاكت бамаънойи сустлик ва заифлик ва инжиқлик ва беғайратликдур.

РАКК رك заиф бўлмоқдур. Ва Ёвропо истилоҳида (рак) саратон ярасидур.

РАГ رگ луғати форсийда томурдур.

РУКН ركن луғатда хеш ва яқин ва ҳар нимарсанинг бақувват тарафи ва иморатни(нг) устуни ва ҳар нимарсанинг ажзосидин каттароқ жузви маъносидадур. Аммо, истилоҳда ҳар нимарсанинг ву-

жудиға боис бұлғон асл моддаси муроддурки, ани арабда аносири арбаға дерлар, яъни олов, ҳаво, сув ва тупроқдур.

РАКИЙЯ ركيه қудуғдур.

РУКБА ركيه тиззадурки, форсийда зону дерлар.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Ро билан Мим)

РАМОД رماذ кулдурки, ани форсийда хокистар дерлар.

РАМАД رمد кўзнинг оқи қизариб оғримоғидур.

РАМАС رمص кўзнинг кунжи (бирчаги)ға жам бұлган оқ ранглик чиркдурки, қўюқ ва гоҳи ҳаттоки қуруқ бўлур. Аммо, агар суюқ ва равон бўлса ғамас дерлар.

РАМАҚ رمق бақияи жондурки, жон баданни тарбиясидан ожиз бўлуб, тамоm чарчағон ва ҳалокатға яқин бўлғон ҳолатдур. (Рамақи-жон ҳам дерлар.)

РАМЛ رمل қумдурки, бағоят майда тошдур ва ани форсийда рег дерлар(Регистон). Ва бир навъ илмдур.

РАМИМ ريمه чуриғон ва кўҳна нимарсадур. Ва истилоҳи атиб-бода муфсидни таъсири бирлан фосид бўлғон устухон муроддурки, ҳаргиз рутубати аслийядин физо олмоқға қобилияти қолмағон ва ҳаётини нобуд қилғон бўлур. Бинобарин, гўшт пайдо бўлмоғини қабул қилолмас. Ва ул моддаи муфсиданинг касри бирлан мазкур устухон маҳалининг жароҳати ҳаргиз битмай, доим зардоб оқиб турарки, одамлар ани оқма мараз дерлар.

РУММОН رمان анордурки, меваи маъруфдур.

РАММОЪА رماعه торики сари форсийдурки, ёш болаликда мияни устухонидин пешонаға яқинроқ жойида тешук бўлурки, юмшоқ ва қимирлаб турган бўлур, сўнгра қотиб, яна устухонлик ҳолатға келур. Ва шул мавзенинг номи раммоъадур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ВОВ

(Ро билан Вов)

РУАСО رواسо бошлиқлардурки, раиснинг жамъи, ва руасо бошлиқ ва сардор ҳам мустаъмалдур. Ва истилоҳи атиббода руасо уздин иборатдурки, дил ва мия ва жигар ва унсаи айндур. Ва булар тарбияи бадан ва бақойи насл учун тамоми баданга раисдурлар ва ҳарф ур-ро маъа-л-алифда батафсил мазкур бўлди. Ва бул маврида ҳам суврати «вов» ба расм ул-хат зикр қилунди.

РУЁ روىا уйқуда кўрилгон тушдур.

РАВХ روح осойиш ва шодлик ва тоза табиатлик ва хушбўйлик ва ёқимлик салқин боддурки, ани боди насим дерлар.

РУХ روح луғавий жон ва раҳмат ва Қуръон ва Ҳазрати Исо алайҳис саломни ва Жабраил алайҳис саломни номларидур. Ва истилоҳи атиббода қондин пайдо бўладурган бухори латифдурки, дилда ҳосил бўлуб, боиси ҳаёт ва ҳис ва ҳаракат бўлур. Ва фуқаҳо (фақиҳлар) наздида руҳ амри Илоҳийдур.

РАВОИХ روايح роиҳанинг жамъидурки, хушбўйдур.

РУД رود катта ариғки, анда доимий кўб миқдор сув оқадурган бўлса.

РУС روس бир катта ва кенг мулкнинг номи-дурки, олтинчи ҳам еттинчи иқлимга ёзилгон мулкдур ва Русия халқи шу Рус мулкига мансубдурки, буларнинг асл ватанларидур.

РУНОС روائس гиёҳедурки, ани илдизи қизил ранг бўлуб, читгарлар қизил бўёв учун ишлатурлар ва рўян ва руин ва руданг ҳам дерлар.

РАВОБИТ روابط робитанинг жамъидурки пайванд бандлар демакдурки, бир нимарсани яна бир нимарсага маҳкам боғламоқ учун восита бўлгон боғлиқдур. Ва истилоҳи атиббода устухонларни пайвандиға восита бўлгон пай каби оқ ранг нимарсадур. Ва ҳар қаю узвни ҳам танадаги ўз мавзеиға банд қилмоқда шул оқ чандир воситадур. Ва мажозан бир-бириға алоқани ҳам робита дерлар.

РАВОЗИЪ УС-САВОҚИЙ رواضع السواقى ворид ва шараён томурининг наҳр ул-бадан ва жадовол номида бўлгон табасини шохи бўлгон биринчи шохи савоқий номлик томурнинг шохи бўлгон томурдур ва томурдин ажрагон майда томурларни уруқ ул-дақоқ ва уруқ уш-шаър дерлар.

РҮҲ روين руносдурки, мазкур бўлди
РУҲИ ҲАЙВОНИЙ روح حيوانى бир навъи руҳ, яъни бир навъ жондурки, маркази дилдур. Ва вазифаси баданнинг ҳаётини сақламоқ, яъни бадан мурдани бадани каби фосид бўлуб эримоғига моний бўлуб, тарбия қилмоқдур.

РУҲИ НАФСОНИЙ روح نفسانى нафсга мансуб руҳ демакдур, яъни нафсининг фойдасини жалб қилмоқ ва зарарини дафъ қилмоқ ила баданни тарбия қиладурган жон демакдурки, анинг маркази ми-ядур.

РУҲИ ТАБИИЙ روح طبيعى табиатга мансуб жондур, яъни бадандин фоний бўлгон гўшт ва рутубати аслиййаларни бадалига янги рутубат ва янги гўшт пайдо қилмоқ учун иштаҳо ҳосил қилмоқ ва таомни ҳазм қилмоқ ва ҳазм тамом ва комил бўлгунча ани меъдада сақлаб турмоқ ва ҳазмдан ҳосил бўлгон жавҳари ғизони баданга жазб қилмоқ ва андин ажрагон фазлаларни ҳам хорижга дафъ қилмоқ ва қондин баданга бериб, гўшт ҳосил қилмоқ ва маний ҳосил қилиб, фарзанд вужудга келтирмоқ ва қондин сут ҳосил қилиб, гўдак бола учун ғизо еткурмоқ каби умури табиий бўлгон фоидаларни жалб қилмоқ ва зарарлик фазлаларни дафъ қилмоқ ила баданни тарбия қила-дурган демакдур. Ва бунинг маркази жигардур.

РУҲИ ИЛОҲИЙ روح الهى, яъни Аллоҳу таъоло карами бирлан ато қилунгон жондурки, руҳи мужаррад ҳам дерларки, асл ва ҳақиқий жондур. Ва бошқа жонларни ҳам ўз вазифа, хизматлариға шуғл қилмоқлариға, балки вужудлариға шул руҳи Илоҳий боисдур ва буни руҳи самовий ҳам дерларки: «Қул-ир-руҳу мин амри робби» (Руҳ ҳақида сўрайдилар. Айтгил: «Руҳ Тангри ишидур») оят) ҳақиқатидин инсонни шаръ лол ва сокит ва моҳиятидин уқули ҳукамои даҳр ожизу ноқисдур.

ФАСЛ УР-РО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ЙО (Ро билан Йо)

РАЙБ ريب шак ва гумондур.

РИЁЗАТ رياضت ранж тортмоқ ва меҳнат қилмоқ ва нафсни ўлдир-моқдур. Ва истилоҳи атиббода одам ўз ихтиёри ила ўз бадан ва аъзо-

сини ҳаракат қилдурмоғи муроддурки, бу ҳаракатнинг сабаби ила одам ўз нафсини тез-тез ва катта-катта олмоқға муҳтож бўлса.

РИЙҲ ریح мутлақ бўйдур, хоҳ хушбўй ва бадбўй бўлса. Ва боддур. Ва туркийда ел дерларки, ҳаво ва шамолдур ва ҳам қоринда ва бошқа узвларда совуғни таъсири ила ҳодис бўлуб, бадан бўғумларини ҳаракат вақтида оғруқ пайдо қилуб, халал берурки, бу рийҳ руҳни(нг) ғализидур. Ва маълумдурки, қондин ҳосил бўлгон бухорот дилни(нг) иссиғлиги таъсири бирлан бағоят латофат ҳосил қилса ул бухорот руҳ бўлур. Ва агар совуғни таъсири бирлан ул бухорот андак мутаассир бўлса латофати комил бўлолмас ва руҳни латофатидин ноқис бўлурки, ани рийҳ дерлар. Ва ҳар хил ҳўл жисмға ҳам андак ҳарорат таъсир қилса андин бухорот пайдо бўлуб, ел ҳосил бўлурки, ани рийҳ дерлар.

РИЁҲ ریح рийҳнинг жамъидур.

РИЙВАНД ريوذ имолаи рованддурки, давои маъруф. Ва ҳақиқати рийбожнинг илдизининг ниҳоятига жам бўлуб, мунъақид бўлгон ширасидур. (Равоч шираси.)

РИЙБОС ريباس муаъарраби рийбождурки, омма ғалат ила равоч дерлар, бир гиёҳи маъруфдурки, таъми турш, баандак ширин бўлур. Ва аввали мавсуми баҳорда кўкарур ва қишлоқ халқи шаҳрға келтириб сотарлар.

РИШ ريش пардурки, хоҳ товуғ ва хоҳ бошқа паррандани(нг) пари бўлса.

РЕШ ريش луғати форсийда жароҳат ва захм ва мажруҳ ва соқол ҳам келур.

РИЁЗ رياض бар вазни гиёс, равзанинг жамъидурки, бўстонлар ва сабзозорлардур.

РИЙҚ ريق тупукдурки, ани форсийда оби даҳан дерлар. Ва наҳор, яъни субҳдин буён, ҳануз таом ва шароб жинсидин тановул қилинмагон ҳолатдур.

РИМ ريم чирк ва фазлаи фосидадур умуман, ва қоннинг фасодидин ҳосил бўлгон оқ ранглик чирк маъносида хусусан ва ани арабда қийҳ дерлар ва туркийда йиринг дерлар.

РИМОҲАН ريمآن темурнинг фазласидурки, қизитиб, болға бирлан урган вақтда пўст ва япроқ каби кўчиб тушар. Ва ани арабда кубс ул-ҳадид дерлар ва бошқа маъданий нимарсаларнинг фазласи ҳам римдур.

РАЙҲОН رايحان мутлақ экин ва сабза. Ва мутлақ хушбўй гиёҳ ва қизил гулдин бошқа ҳар навъ гуллардур. Ва хусусан гиёҳи машҳур-дурки, ани форсийда шоҳ испарғам ва нозбўй дерлар.

РИЙА ريه ўпкадурки, узви маъруфдур ва ани форсийда тўш дерлар.

РАЁҲИН رايحين райҳоннинг жамъидурки, хуш-бўйлар ва гуллар ва ҳамма ақсоми райҳонлардур.

РАЙҲОНИЙ رايحانئ мансуб ба райҳондур. Аммо, истилоҳи атиб-бода шаробки, дилға қувват ва табиатға рағбат ҳосил қилмоқ учун хушбўй даволар, масалан, заъфар ва сандал ва ҳил ва қоранфул ва дорчиний ва кабобан чиний кабилар бирлан хушбўй қилунғон му-саффо шаробдур.

РАЙ رى Ироқи Ажам мулкидин бир шаҳарнинг номидурки, анга нисбат бермоқда миёнаға бир «алиф» ва «зо»и мўъжамани зи-ёда қилиб, Розий дерлар ва ИмомФахри Розий ва ҳаким Абу Бакр Розийлар ушбу Рай шаҳриға мансуб дерлар.

БОБ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ

(Зо билан Алиф)

ЗОЖ زاج муъарраби зокдурки, туз каби заминдин ҳосил бўладурган жавҳари арзийһаи маъруфдур.

ЗОИД زائد ҳожатдин ортуқ нимарсадур.

ЗОД زاد луғати арабийда ғизо ва тушадурки, асбоби сафардур ва луғати форсийда фарзанддур.

ЗОК زاك заминдин ҳосил бўладургон шураи маъ-данийи маъруфдурки, ани муъарраби зождур.

ЗОИЛ زائل маҳв ва фано ва нобуд бўлгон нимарсадур.

ЗОБУЛ زابل Сейистон мулкидин бир шаҳарнинг номидур.

ЗОҲИЛ زاهل зоилдурки, фано ва нобуд бўлгон демақдур.

ЗОХИЛ زاخل заққум дарахтидур.

ЗОВИЙА زاويه хонақоҳ ва гўша ва бурчак демақдур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-БО

(Зо билан Бо)

ЗУББ زب гўдак боланинг закаридур.

ЗАБЗАБ زيزب бир ҳайвони даррандадурки, ит жинсидиндур, лекин қадди итни қаддидин пастроқ ва танадор ва оёғи қисқа бўлур. Ва ани туркийда бўрсуқ ва бўрсух дерлар. Ва аҳли Исфаҳон хукраҳ дерлар.

ЗАБИБ زيب бар вазни ва маъно мавиздурки, узумнинг қури-тилғонидур.

ЗАБАД زيد сувнинг ва сутнинг кўпугидур. Ва мажозан маскаёғ-дур, чунки маска ҳаракат воситаси бирлан кўпук каби қатиқни юзиға чиқиб, мунъақид бўлур. Ва тилло ва қумуш каби маъданий нимарсарни эритулғонда ани устиға чиқгон фазласини ҳам забад дерлар.

ЗАБАЛ زبل бар вазни забад, тезакдур, хоҳ одамни ва хоҳ чорпо ҳайвонларни тезакиға баробар мустаъмалдур.

ЗАБОН زبان бар вазни хазон, луғати форсий, тилдурки, узви маъруфдур ва ани арабда лисон дерлар. Ва мажозан ҳар навъ донани ва ҳар навъ мағизни икки паллаға ажратилғонда ўртасидин кўринғон ўзагини забон дерларки, экилган тақдирда кўкарадурган асл модда шул ўзакдур ва шакли паррандани тилиға ўхшар, бинобарин, ани ҳам забон деб таъбир қилинур.

ЗАБОНА زبانه луғати форсий, оловнинг алангасидурки, ани арабда лаҳаб дерлар.

ЗУБОҲ زبانه қаймоқ ва жамъи зубйа, пушталар демакдур, яъни селни суви етолмайдиған баландлик жойлар демакдур.

ЗУБДА زبده ҳар нимарсанинг хулосасидур. Ва истилоҳда маскадурки, сут ва қатиқнинг хулосасидур.

ЗУБРА زبره темурнинг бир пораси демакдур. Ва бир ёруғ юлдузнинг номидурки, Асад буржидин андак орқада, Ойнинг манзилларидин ўн биринчи манзилда воқеъдур.

ЗИБРА زبره хат ёзилғон бир дона қоғаз (қоғоз) ва ё бир дона китобдур. (Ва зебра - Африка хачирлари.)

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЖИМ (Зо билан Жим)

ЗУЖОЖ زجاج шиша ва биллур ва олмос ва ҳар нимарсаики, соф ва шаффоф, яъни рангсиз бўлуб, орқасидаги нимарсани кўринмоқиға монё бўлмаса ани зужож дерлар, ани мутлақидин мурод шиша ва оинадур.

ЗАЖИР زجير шуғлдин манъ қилғувчи ва тўхтат-ғувчидурки, зажр тўхтатмоқ ва қайтармоқдир. Аммо, мажозан форсийларда зажрнинг лозимаси бўлғон зарб ва сарзаниш учун ҳам мустаъмалдур.

ЗУЖОНИЙЙА زجاجيه зужожға, яъни шишаға мансуб нимарсадур. Аммо, истилоҳи атиббода кўз табақаларини(нг) ўртасидаги уч хил рутубатнинг учинчи қисми муроддурки, бағоят соф ва шаффофликда гўё эриб турган шиша каби кўринур. Бинобарин, ани рутубати зужожиййа дерлар.

ЗАЖЖА زجه бамаънойи биринчи марта туғадурган хотундурки, илгари ҳаргиз туғмаган бўлса.

ФАСЛ УЗ-ЗО МАЪА-Л-ҲО ВА-Л-ХО ВА-Р-РО (Зо билан Ҳо ва Хо ва Ро)

ЗАҲИР زحير бир касалнинг номидурки, маъойи мустақимда, яъни кўтонда бир дард ва беихтиёр бир ҳаракат воқеъ бўлурки, фазлаи ғизони(нг) дафъиға ҳаракат қилғон каби ҳаракат қилур, лекин андак ёлқуғ холис ва ё андак қонға мухталит келур ва фазла келмас. Ва ани форсийда печиш ва туркийда юрак буруғи дерларки, мазкур ичакға ҳиддатлик хилт резишидин ҳосил бўлур.

ЗАҲФ زحف ёш боланинг тиззаси ва қорни бирлан эмаклар ва сурғалиб юрмоғидур.

ЗУҲАЛ زحل еттинчи фалакда воқеъ ва тобон сутораи сайёрадурки, ани аҳли нужум наҳси акбар деб билурлар.

ЗАҲМ زحم анбуҳ ва тўдадур.

ЗИҲОМ زحام тўдалиқ ва анбуҳликдур.

ЗАХ زخ луғати арабийда ҳазин ва ғамгинликдин бўладурган овоз ва шўришдур. Ва қўнғироқнинг овози ҳам келур. Ва луғати форсий ва туркийда рутубатлик замин демакдур.

ЗАХР زخر дарё ва анҳорни сувға тўла бўлмоғидур.

ЗАХХОРА زخاره захрдин муштақдурки, сувға тўла ва молломол бўлғон дарё ва анҳордур.

ЗАХМИ ДОМАНДОР زخم دامندار луғати форсий, атрофға ёзилғон кенг захм ва ярадур.

ЗАХМИ ТЕЗ زخم تيز таги чуқур ва илдизлик яра ва захмдур.

ЗУХРУФ زخرف тилло ва оройиш ва ҳар нимарсаики ороста бўлса.

ЗАХОРИФ زخارف жамъи зухруфки, дунё оройишларидурки, зоҳири ороста ва ботини хароб нимарсадур.

ЗУДУДАН زدودن бир нимарсани зангдин ва ғубордин пок ва соф қилмоқдур.

ЗИДОЙ زدای сийгаи амр, занг ва ғубордин пок қилғил, демакдур. Ва сийгаи фобил мухаффафи зидонидадурки, занг ва ғубордин пок қилғувчидур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МЎЪЖАМА МАЪА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Зо билан Ро)

ЗАРҚО ررقا сабзға мойил қаро рангдур. Ва кўзи сабзға мойил қаро бўлгон хотунни ҳам дерларки, зарқо азрақнинг муаннасидур.

ЗАРНАБ زرنб давоедурки, толис номлик гиёҳнинг баргидур. Ва ранги саригроқ ва зафарнинг баргидин энликроқ ва ҳиди турунж, яъни апелсинни(нг) ҳидиға ўхшаш бўлур.

ЗАРРИНДАРАХТ زریندرخت утруж, яъни апелсин дарахтидур.

ЗУРТ زرت бир навъ жуваридурки, ғаллаи маъруфдур ва хушасини дарахтининг учидин чиқарур ва Туркистон қитъасининг Хўқанд шаҳрида ани зироати ривожлик ва шойиълиги учун Туркистон аҳли Хўқанд жувари дерлар.

ЗИРОВАНДИ МУДАХРАЖ زراوندمدخرج давоедурки, бир гиёҳни(нг) илдизидур ва шакли юмалоқки, андак раҳн ва пачоқликға мойил бўлур. Ва ани зированди мода ҳам дерлар, чунки, бу даво икки навъ бўлуб, бир навъи дароз ҳам бўлурки, ани зированди тавил дерлар.

ЗУРУНБОТ زرونبات давоедурки, ани ҳиндийлар накачур дерлар.

ЗУРУД زرد зуртки, Хўқанд жуваридур.

ЗАРИР زریر испаракдурки, авомуннос «фо»ни «вов»ға бадал қилиб, исварақ дерлар. Ва бунинг моҳияти гиёҳдурки, барги оқға мойил сариг ва гули сариг ранг ва мудаввар шаклда бўлур. Ва мардум ани бирлан жома ва ипакни сариг рангға бўёрлар.

ЗИРОЪ زرع кўкармоқ ва кўкартурмоқ ва экмоқ ва экинға баробар мустаъмалдур.(Ва зироат - экинзордур.)

ЗАРАҚ زررқ кўк кўз. Ва сувнинг соф ва беғубор тинмоғидур. Ва зуруқ ба замми аввал зарақнинг жамъидурки, маъноси кўк кўздур. Ва зарқ ба фатҳаи аввал кўк рангдурки, анга оқлик ғолиб ва сариг андак ва қаро ранг оз миқдорда бўлса, яъни кўк рангки, оқға кўброқ ва қароға камроқ ва сариг рангға жуда кам мойил бўлса. Ва луғатда маъноси ёлгон ва макр ва риё ва нифоқ ва парранданинг тезакламоғи маънолариға мустаъмалдур.

ЗИРИШК زرنشك мевадурки, нордон таъмлик ва андак қизилға мойил қаро ранглик бўлур ва ошпазларда палов ошни андак нордон таъм ва лазиз қилмоқ учун ушбу мевадин андак миқдорни қўшмоқ одатдур ва аҳоли зирешкни тахфиф (енгиллик) учун зирк дерлар.

ЗАРДАК زردک сабзидурки, маъруфдур. Ва форсийда газар ҳам дерлар ва арабда форсийдин муъарраб қилиб, жазар дерлар.

ЗУРРОФА زرافه (жирафа) ҳайвони ваҳшийдурки, ани форсийда шутургов ва палағ дерлар, чунки ани гардани теванинг гарданига ўхшар ва думи ҳам тевани думига ўхшар. Ва оғзи ва бурни ва туёқи ва шохи ҳуқузни оғзи ва бурни ва шохи ва туёқиға ўхшар. Ва терисининг ранги йўлбарсни рангида бўлур ва икки қўли, яъни олдинги икки оёғи дароз ва сўнги икки оёғи қисқа бўлурки, Навба вилоятининг даштида кўброқ мавжуд бўлур ва бошқа вилоятларни баъзисида жуда камёб ва аксарида ноёб бўлур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЪХМАЛА (Зо билан Айн)

ЗУЪРУР زورور дўланадурки, тоғ меваларидин бир мевани машҳурдур.

ЗУЪОФ زعاف қотил ва кушандадур, хоҳ заҳар сабаби ва хоҳ душманлик сабаби ила ўлдурадурган нимарсаға баробар мустаъмалдур.

ЗУЪОҚ زعاف шўр мазадур.

ЗАЪМ ва **ЗИЪМ** ва **ЗУЪМ** زعم و زعم و زوع (ҳаракати) ила дурустдур, лекин фатҳа (яъни, заъм) ва замма (яъни зуъм) фасихроқдур ва сукуни айни мўҳмала ва мим маъноси гумондур.

ЗАЪФАРОН زعفران заъфаронни сувда эзилгонда сувда ориз бўлгон рангдур. Ва ҳар нимарсаики, ранги бунга ўхшаш бўлса ани ҳам заъфароний дерлар. Ва истилоҳи атиббода шул маъноий охир муроддурки, сийдукға ҳарорат таъсир қилса ва ё андак қон ва сафро аралашгон бўлса мазкур сийдукни заъфароний дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗО МАЪА-Л-ҒАЙН ВА-Л-ФО ВА-Л-ҚОФ (Зо билан Ғайн ва Қоф)

ЗАҒИР زغیر ғаллаи маъруфдурки, ани жувозда сиқиб, ёғини олинур ва форсийда ани каттон дерлар. Ва алҳол аксари аҳоли ўрта-сида зигир талаффузи машҳурдур.

ЗЎҒОЛ زغال кўмирдурки, чўғ оловни ўчирилғонидин иборатдур. Ва ани зўкол ба кофи форсий ҳам дерлар.

ЗИҚҚ زق мешкдурки, анга сув солинур.

ЗАҚҚУМ زقوم бир дарахти давоийдурки, Шом ва Ҳижоз мамлакатада бўлур ва Ҳинд мамлакатини баъзи қисмларида ҳам мавжуд бўлурки, барги анор баргиға ўхшаш, лекин андин энликроқ бўлур ва меваси ҳалилаға ўхшар. Ва пишган вақтида ширинликға андак мойил ҳам андан уфунат ва қабз таъми маҳсус бўлса ҳам, лекин таффалик, яъни бетаъмлик ғолибдур. Ва табиати иссиғ ва қуруқдур.

ЗИҚҚИЙ زققي, **ЗИҚҚ** زقқ мешкка мансуб бўлиб, бир навъ истиқсо касалининг номидурки, қобирға дохилида ва ичакларнинг хорижидаги бўшлик ва холийлик ўринларға зардоб жамъ бўлур. Ва соҳиби маразнинг ҳаракати бирлан ичидин сувни чайқалгон ҳаракати ва овози маҳсус бўлурки, гўё сув тўлдиргон мешк (мешкоб)ни ҳаракат қилдургонда ани ичидаги сувнинг ҳаракатини овози эшитулгон бўлур. Бинобарин, бу навъ касални номини зиққий дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-КОФ (Зо билан Коф)

ЗАКО زكأ фасоддин ва ғалатдин пок бўлмоқ ва ёзилмоқ ва форигбол бўлмоқ ва зиёда бўлмоқ ва зиёда қилмоқ ва неъматдор ва давлатманд бўлмоқ маънолариға мустаъмалдур. (Луғати арабий ва туркийда ақл-заковат маъносида келур.)

ЗАКОБ زكاب сиёҳедурки, ани бирлан китоб бити-лур ва ани арабда мидод ҳам дерлар.

ЗАКОТ زكوة фасод ва фанодин пок қилмоқдур. Ва истилоҳи шаръда мол давлати нисобға етган тақдирда ҳар йилни(нг) охирида қирқдин бир ҳисса молни Худо йўлида фақирларға садақа қилмоқдурки, вожибдур. Чунки, бу садақа бақияи молни(нг) ҳамма анвои фасод ва фанодин пок ва пойдор бўлмоқиға боис бўлур, бинобарин, номини закот дерлар.

ЗАКИЙЙ زكي (аллома), фасоддин пок демақдур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЛОМ (Зо билан Лом)

ЗИЛИЙБО زليبا бир навъ ширинликнинг номидурки, ани ҳиндийлар жилибий дерлар.

ЗАЛҚ УЛ-АМЪО زلق الامعا ичакларнинг тойғоқлиги демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир касали мустақиланинг номидурки, ичакга рутубати лазижа тушуб, ичакни бағоят тойғоқ қилур ва қуввати мосикани имсокига монёв бўлур. Бинобарин, ичакга ғизо ва ғизонинг фазласи келса ҳаргиз таваққуф қилолмас ва бетаваққуф мундафий бўлуб, дамбадам халога бормоқга муҳтож бўлунур.

ЗУЛФАТ زلفت даража ва манзалат ва яқинлик ва кечасининг аввали бир қисмидурки, истилоҳи атиббода шул маънойи ахир муроддур. Ва форсийда гоҳи мажозан дўстлик ҳам келур.

ЗАЛЛАТ ва **ЗИЛЛАТ** زلت وزلت тойрилиш ва тойрилмоқдур. Ва гоҳи мажозан нописанд ва хато қилмоқ ҳам келур. Чунончи, олим ва оқил ва муҳтарам кишидин иттифоқан бир хато содир бўлса батариқан адаб ани хатога нисбат бермай заллат деб таъбир қилинурки, бу хато фикрни тойрилғони (тойилғони) демакдур. Чунончи, анбиё алайҳимус-салом янглишмоқлари заллатдур.

ЗАЛЛОТ زلات зиллатнинг жамъидурки, тойрилишлар демакдур.

ЗАЛАҚ زلق тойғоқ ва тойрилмоқ ва текис ва бегиёҳ заминдур.

ЗИЛЗОЛ زلزال силкитмоқ ва ҳаракатга келмоқдур. (Залзала ва зилзила ҳам дерлар)

ЗАЛАЛ زلل гуноҳ ва тойрилишдур. Ва тарозудин хиёнат ила кам ва нуқсонлик қилмоқдур.

ЗУЛОЛ زلان луғатда бир навъ қуртдурки, совуғ жойда ва тоғни шимол тарафида ёз вақтида ҳам ҳануз эриб тамом бўлмағон қорни(нг) ўртасида пайдо бўлур. Ва катталиги бир панжа миқдориди бўлур ва андақ ҳаракат ва ҳаётлик бўлур. Сўнгра ёрилиб оқиб кетарки, зоҳир жисми бир пардадин ва ботини фақат сувдин иборатдур. Аммо, арабда ширин сув кам мавжуд бўлғони учун араблар мазкур қуртни эзиб, сувини ичарларки, бағоят ширин ва совуғ сув бўлур. Ва мажозан ҳар бир ширин ва совуғ сувни зулол дерларки, истилоҳи атиббода шул маънойи мажозий мураддур.

ЗАЛОЗИЛ زلازل. зилзиланинг жамъидур.

ЗУЛУ زلو зулукдурки, маъруф сув қуртидур ва қаю ҳайвонни баданига ёпишар бўлса ани қонини сўрмак ила машҳурдур. Ва ани арабда алақ дерлар.

ЗАЛЗАЛА, ЗИЛЗИЛА زلزله ернинг тебранмоқ ҳаракатидур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-МИМ (Зо билан Мим)

ЗУМУХТ زمخت мазаси афузат ва қабздин мураккаб бўлса, масалан, ҳалиланинг мазаси каби.

ЗАМР زمر чолмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода каммўй бўлмоқдур. Бу маънога замар ҳам келур. Ва зумар неча гуруҳ одамлар. Ва Қуръон сураларидин бир суранинг номидур.

ЗАМАХШАР زمخشر Хоразм музофотидин бир шаҳар каби катта қишлоқни номидурки, Жоруллоҳ исмлиқ соҳиби «Кашшоф» ва соҳиби «Наҳв» Замахшарий бўлгон алломанинг туғулгон жойларидур.

ЗАМҲАРИР زمهرير бар вазни занжабил, ўткур совуғ демақдур. Ва замҳарир Қиёматда кофирларни азоб қилмоқда дўзах иссиғини муқобилида яратилгон ўткур совуғлик жойдурки, кофирлар дўзах иссиғидин бетоқат бўлуб, бир лаҳза роҳатланмоқ учун дўзахдин нажот тилаб, Худога илтижо қилгонларида Худони амри бирлан аларни забониялар замҳарирга киргузарларки, ани совуғи дўзахни иссиғидин зиёда азоб бўлур.

Аммо, истилоҳи ҳукамо ва атиббода замҳарир деб табақаи ҳавоийи(нг) ўрта даражаси бўлгон бир мақомни айтурларки, андағи ҳаво кўб совуғ бўлур ва денгиздин кўтарилгон буғлар агар шул мақомга етса дарҳол буғлик ҳолича музлаб қор бўлуб тушарлар. Ва бу мақомдин юқори тараф курраи норийаға яқинроқ бўлғони учун чандон совуғ бўлмас. Ва андин паст тараф ҳавоға офтоб ҳароратини заминдин мунъакс бўлгон еллиғи аралашгани учун чандон ўткур совуғ бўлмас.

ЗАМИСТОН زمستان қиш фаслидур, чунки бу лафз «зам» арабий ва «ситон» форсийдин муракабдурки, зўр совуғ вақти демақдур. Аммо, халқ орасида зимистон машҳурлиги ғалати оммадур.

ЗАМИН زمين бу калима лафзи арабий ва форсийдин мураккабдурки, «зам» арабда зўр совуғдур ва «йин» форсийда нисбат соҳибдур ва андин хулосаи маъни ердур, чунки ер табақоти аносирдин биринчи табақа бўлуб, мизожи совуғ ва қуруғдур. Бинобарин, ани форсийда замин дегандурларки, совуғдор демақдур, масалан, рангин, рангдор ва намакин намақдор бўлғони каби.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Н-НУН (Зо билан Нун)

ЗАНД زند луғати арабий, қўлни билак ила тирсак ўртасидаги илик устухонидурки, ҳар бир қўлда икки дона бир-бирига мутавозий бўлурки, бири йўғонроқ бўлуб, қўлни юқори тарафида бўлур, яъни бош бармоқ ва елка тарафида бўлур ва ани занд аъло дерлар ва бири қўлни паст тарафида, яъни жимжалоқ ила қўлтуқ тарафда бўлур ва бу илик биринчиға назаран хийла ингичка бўлурки, ани арабда зан-ди асфал дерлар.

ЗАНЖОР زنجار муъарраби зангордурки, ранги маълумдур.

ЗАНГ زنگ Африқо қитъасидин бир вилоятнинг номидурки, ани муъарраби занждур. Ва бу вилоятда ҳавони зўр иссиғлигидин халқининг ранги қаро бўлурки, аларни форсийда занги дерлар ва ани(нг) муъарраби занжийдур. Ва бу вилоят дор ул-мулки Ҳабашдурки, шаҳардур. Лекин, ҳамма халқи қаро рангда бўлгон муносабати бирлан шул гуруҳни ҳам ҳабаш ва бу вилоятни Ҳабашистон дерлар. Ва занг мис ва темур каби маъданий нимарсаға совуғ ва рутубат таъсиридин ориз бўлгон фасоддур. Ва қўнғироқдурки, бу икки маъно учун бу лафз туркий ва форсийға муштаракдур.

ЗАНЖАБИЛ زنجيل луғати арабийда жаннатдаги бир булоғнинг номидур ва луғати муъаррабда давоидурки, бир гиёҳни илдизидур. Ва ани форсийда зангвир дерларки, занжабил андин муъаррабдур.

ЗАНЖОН زنگان муъарраби зангондурки, Эрон мамлакатидин Қазвин ила Табризнинг ўртасида воқиб бўлгон бир шаҳарнинг номидур.

ЗАНЖОРИЙА ва ЗАНЖОРИЙ زنجاربه و زنجارى зангор ранглик нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода сийдукни ранги муроддурки, савдойи муҳтариқаға мухталит бўлур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ВОВ (Зо билан Вов)

ЗАВОЁ زويا зовиянинг жамъидурки, бурчаклар демакдур.

ЗАВЖ زوج жуфтдурки, тоқнинг хилофидур. Ва луғатда нар ва мода учун шомилдур. Ва истилоҳлар фуқаҳойи мутааххирин (кейинги пайтда ўтган фақиҳлар) завжни нар учун хос қилиб, мода учун бир

«қо»ни зиёда қилиб, завжа демак жорий бўлгондур. Хулоса, ҳар ададики, ани икки тақсим қилмоқ бекаср мумкин бўлса, ани завж дерлар.

ЗАВОИД زوائد қадди ҳожатдин ортуқ нимар-салар демақдур.

ЗАВОҲИР زواهر равшан нимарсалар ва баланд нимарсалар демақдурки, зоҳиранинг жамъидур, равшан ва баланд демақдур. Ҳам завоҳир жамъи зуҳра, оқлик ва ҳусн ва гулки, хоҳ гиёҳни гули ва хоҳ дарахтнинг гулига шомилдур. Ва ҳам завоҳир жамъи зуҳра бил-фатҳа, яхшилик ва оройиш ва тозаликлар демақдур.

ЗАВРАҚ زورق қайиқ, яъни кемадур.

ЗАВОЛ زوال бурунги ҳолдин қайтмоқ ва бурунги жойдин кетмоқ ва бурунги даражадин ва шиддатдин тушмоқ ва йўқ бўлмоқдур.

ЗАВРАҚИЙ زورقى оёғни(нг) майда устухонларидин бирини номидурки, суврати фи-л-жумла қайиқ сувратиға ўхшашдур. Бир неча русғ номлик майда устухон ани устида туруб, бир-бирлариға пайванд бўлгондур. Бинобарин, номини заврақий дерлар ва тафсили ташриҳ бобида мазкур бўлди.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МЎЪЖАМА МАЪА-Л-ҲО

(Зо билан Ҳо)

ЗАҲРО زهرا сийғаи муаннаси исми тафзилдурки, азҳарнинг муаннасидур. Ва Зуҳра оқлик ва ҳусндин маъхуз (олинган)дур. Ва Заҳро ҳазрати Фотима розийаллоҳу анҳонинг лақабларидур, чунки ул киши оқпўстлик ва ҳусндор эрдилар.

ЗАҲОБ زهاب булоғ атрофидин ва ариғ лабидин сувни сизиб чиқмоғидур. Ва булоғки, анинг таги чуқурлигидин кўринмас бўлса.

ЗИҲМАТ زهمت бадбўй шамол ва эски гўштнинг бўйи ва хом балиқни бўйи ва ҳар бўйки, нопором бўлса.

ЗИҲОР زهار фарж ва закардур. Ва мутлақо сув чиқарадурган тешук ҳам келур. Ва истилоҳи атиббода зери ноф (киндик ости)даги мўй чиқадурган маҳални ҳам зиҳор дерлар.

ЗУҲАР زهر жамъи зуҳраки, гуллар демақдур.

ЗАҲИР زهير гулдордурки, хоҳ кўб гуллик гиёҳ ва хоҳ кўб гуллик дарахт бўлса мустаъмалдур.

ЗАҲФ زهف ҳаракатда энгил бўлмоқ ва шитоб қилмоқдур.

ЗАҲАҚ زهق текис ва кенг чўл ва саҳродур ва заҳақа йўқ ва нобуд бўлмоқдур. Ва заҳиқ тезрафтордур.

ЗАҲДОН زاهدان лафзи арабий ва форсийдин мураккаб калима-дурки, заҳ арабий ва дон форсий ила бачадондур ва ани арабда раҳим дерлар.- Чунончи, заҳ арабда бачадонда қарор тобқон нутфа ва фарзанддур. Ва туғмоқ маъносида ҳам келур. Ва дон форсийда бир нимарса тахсис қилунгон макондур. Бас, хулоса, заҳдон бачадондур.

ЗУҲРА زهره ситораи сабъаи сайёрадин учинчисидурки, оқ ранглик ёруғ юлдуздур ва маҳали учинчи фалақдур. Ва бу маъно учун агар заҳара ўқимоқ арабийда фасиҳроқдур, лекин форсийлар ба сукуни «ҳо» истеъмол қилурлар. Ва зуҳра мутлақ гулдур ва умуман хоҳ гиёҳ гули ва хоҳ дарахт гули, ҳар наф ранглик гулға шомилдур. Ва сариғ ранглик гулға хусусан мустаъмалдур.

ЗАҲИРА زهره луғати форсий, пардан асабийядин бўлган бир халтадурки, дохилий тарафи жигарға ёпишиб турар ва ҳазми каймусда физодин ҳосил бўлгон моддаи сафрони жигар шул халтаға солиб, захира қилур. Ва ани арабда марора ва туркийда ўт пуфаги дерлар.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЙО

(Зо билан Йо)

ЗИРБО زيربا бир навъ таомдурки, баъзи ажзосини табдил ила бир неча қисмга мунқасим ва ҳар бир қисми бир навъ мизожға мувофиқ ва бир навъ касалға муносиб бўлурки, тафсили «Қарободини Кабир» да мазкурдур.

ЗИРБОЖ زيرباج муъарраби зирбои форсийдур.

ЗАЙТ زيت зайтун дарахтининг комил пишган мевасининг ёғидур.

ЗАЙТ УЛ-АНФОҚ زيت الانفاق зайтун мевасининг комил пишмаганидин олингон ёғдур. (Русча оливковое масло.)

ЗИЙБАҚ زيبق муъарраби жийвадурки, бамаънойи симобдур.

ЗИРАИ КИРМОН زيره كرمات қаро ранглик зирадурки, бошқа ақсомига назаран яхшироқ ва қуввати зиёдароқ бўлур. Ва бу қисм зира Кирмон шаҳарини атрофида кўб бўлуб, Кирмон шаҳрида сотилур. Ва тожирлар бошқа шаҳарларға Кирмондин келтурарлар. Бинобарин, зираи Кирмон дерлар. Ва Кирмон Форсга муттасил шаҳрдурки, Эрон шаҳарларидиндур. Аммо, Ҳиндистонда қаро зирани зираи Кашмир дерлар, чунки алар Кашмирдин келтурарлар.

ЗАЙТУНИЙ زيتونى зайтуннинг, нимранг қизилики, андак сариқликға мойил бўлур.

БОБ УС-СИН УЛ-МУҲМАЛА

(Син боби)

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Син билан Алиф)

СОҲАТ **ساحت** кушодалик макон ва атрофининг кенглигидур.

СОКИТ **سکت** жимлик, хомушлик.

САОМАТ **سامت** бар вазн ва маънойи малолатдур, яъни хотирда малоллик бўлмоқдур.

СОЖ **ساج** луғати ҳиндий бўлгон солдин муъаррабдурки, кема ясамоқға махсус бўлгон бир ёғочнинг номидурки, бағоят қаттиғ бўлур ва сувға ивимас ва офтобда ёрилмас. Ва сож паррандаи кунжуддурки, қайда кунжуд экилгон бўлса, анда шул парранда мавжуддур.

СОЗАЖ **سازج** муъарраби содаи форсийки, маъноси холисдур. Ва мажозан беақл ва беҳимоядур. Ва истилоҳи атиббода касалки, беҳилт ва бемодда бўлуб, фақат мизожни тағаййуридин ва хориж кайфият таъсиридин ориз бўлгон бўлса. Ва яна: Ҳиндистон дарахтларидин бир дарахтнинг баргидурки, ани созажи ҳиндий дерлар ва асрун каби хушбўй ва андакнордон бўлур ва ани таомға қўшуб пишурилса таомни хушбўй ва андак турш хуштаъм қилур. Ва русча лавровий лист дерлар.

СОЛХУРД **سالخورد** луғати форсий, кўҳна ва эскидурки, кўб замондин буён қуввати соқит бўлгон демақдур.

СОЪИД **ساعد** қўлнинг билак ила тирсак ўртасидир.

СОИР **سائر** сайр этувчи, сокиннинг зиддидур, яъни юриб турадурган демақдур. Ва боқий ва жамиъ ва ҳамма демақдур. Ва бошқа ва ғайр ҳам келур.

СОДИС **مادس** олтинчидур.

СОҚИТ **ساقط** йиқилгон ва тушган ва безътибор демақдур.

СОБИЪ **سبيع** еттинчи демақдур.

СОМЕЪ **سامع** эштадигандур.

СОИФ **سائغ** таоми хуштаъм ва хушҳазмдур.

СОБИҚ **سابق** илгари ўтган демақдур.

СОҲИЛ **ساحل** дарёнинг қирғогидур.

СОФИЛ **سفل** ва сифл пастдур.

СОИЛ سائل сўроғувчи ва тилағувчидур.

СОЙИЛ ساييل сайлон қиладурган ва оқадурган-дур.

СОЛ سال лугати форсийда йилдурки, Офтоб ўз сайри махсусасида ўн икки буружни босиб ўтуб, даврасини тамом қилмоғидин иборатдур. Ва лугати ҳиндийда бир дарахтни номидурки, ани ёғачидин кема ясалур. Ва лугати юнонийда шундай кемани сол дерлар.

СОМ سام Нух алайҳис саломнинг бир ўғулларини номидур. Ва Рустамнинг бобосини ҳам номидур. Ва лугати юнонияда шишдурки, сарсом лугати форсий ва юнонийдин мураккаб бўлуб, миянинг шишмоғидур.

СОМИЪА سامية эшитадурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода қуввати нафсонийгани қисмидин ҳавоси хамсаи зоҳирийганининг биринчисидурки, қулоқ пардасидаги сезги қувватидур.

СОЪИЙ ماعى саъй ва кўшиш қилғувчи ва югурғувчи ва бировни сўзини яна бировга ёмонлаб айтиб, фитна ва фасод чиқарғувчидур. Аммо, истилоҳи атиббода яраки, ани фасоди атрофдаги пок ва соллиқ баданга таъсир қилмоқ ила ани ҳам фосид қилиб, фасоди атрофга таралуб турса ани соъий дерлар. Ва пес касалини ҳам доим бир ҳол ва бир миқдорда бўлса ани воқиф дерлар ва агар атрофга сироят қилиб, кенгайуб турса ани соъий ва мунташир дерлар.

СОРИЙ سارى сироят қиладурган, яъни бир нимарсани мағзиға ва ҳамма ажзосиға тараладурган нимарсадур, масалан, заҳар андақ фурсатда ҳамма баданга таралғони кабидур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Син га қўшилган Бо)

САБЪАТУ АЪМО سبعة اعما етти адад ичаклар демақдур. Чунки, ичакларнинг ҳаммасида ҳам қуввати ҳозима бордурки, ўз ичлариға кирган моддаи физони ҳазм қилиб, жавҳари физони баданга ва фазлаи физони хорижга дафъ қилурлар. Ва шул эътибор ила оғиздин кирган вақтидин то фазласи чиқадурган жойи махсусаға қадар турган жойи ва юрган йўлини исми мутлақи ичакдур. Сўнгра ҳар бир ичакнинг ўзиға махсус исм таъйин қилунғондур. Масалан, биринчи

ичак меъда, яъни қорин, иккинчи исно ашара, учунчи сойим, тўртинчи дақоқ, бешинчи аъвар, олтинчи қулун, еттинчи маъойи мустақим-дур. Сўнгра биринчи ичакга меъда, иккинчи ва учинчи ва тўртинчи-ларига аъмойи улё, яъни очиг ичак ва бешинчи ва олтинчи ва еттин-чиларига аъмойи муфло деб исм берилгондурки, туркийда пўкон, ва хасиф ва кўтон дерлар.

САБО سبأ Яман мулкининг пойтахти бўлгон шаҳарнинг номи-дурки, Билқис ҳазрати Сулаймон алайҳис саломнинг никоҳларига дохил бўлгонидин муқаддам шул шаҳарда малика бўлуб турар эди.

САБАБ سبب луғатда арқон ва ҳар нимарсаики, ани бирлан бир нимарсани бошқа бир нимарсага банд ва пайванд қилунса ани сабаб дерлар. Ва оммайи халқ истилоҳларида бир нимарсани вужудиға ва-сила ва баҳона бўлгон нимарсани сабаб дерлар. Ва истилоҳи ҳукамо-да бир нимарсанинг вужуди чун зарурий ва мавқуфун алайҳ бўлгон нимарсани сабаб дерлар. Бас, агар сабаб нимарса мусаббиб нимарса-нинг ҳақиқатиға дохил бўлса, ани сабаби моддий ва сабаби зарурий дерлар. Ва агар сабаб нимарса мусаббиб нимарсанинг ҳақиқатидин хориж бўлса ани сабаби фойилий ва сабаби ғойи дерлар. Масалан, қиличнинг вужудиға фўлод (пўлат)ни вужуди сабаби моддийдурки, қиличнинг ҳақиқий моддаси фўлод (пўлат)дур. Агар фўлод мавжуд бўлмаса қилич ҳам мавжуд бўлмас ва қилични вужудиға қиличлик шаклда ишламоқ сабаби суворийдурки, агар шул суврат ишланмаса қилич бўлолмас ва фўлод ила шакл иккиси қиличнинг ҳақиқатиға дохилдур.

Ва яна қиличнинг вужудиға уста сабаби фойилийдурки, уста бўлмаса қилич ҳам бўлмас ва қилични вужудиға душманни вужуди сабаби ғойидурки, агар душмандин хавф бўлмаса қилич ҳам ишлан-мас. Ва усто ила душман қиличнинг ҳақиқатидин хориждур.

Аммо, истилоҳи атиббода сабаб деб инсон баданиға бир ҳол ориз бўлмоғиға ва ё аввалғи ҳолни муҳофазатиға таъсир қиладурган ни-марсани айтурлар, масалан, даво касални заволиға ва тартиби гизо сиҳҳатни муҳофазатиға сабаб бўлғони каби.

САБТ سبت шанба кунидур.

САБҚАТ سبقت олдин ўтмоқдур.

СУБОТ سبات уйқу ва роҳат ва осойишдур. Аммо, истилоҳи атиб-бода бир касални номидурки, узоғ фурсатғача бир нотабийй уйқу

ориз бўлурки, ани уйғотмоқ душвор бўлур ва бу касал ўн сабабдин пайдо бўлмоғи мумкиндур. (Летаргик уйқу)

САБЗ سبز Турон мулкидин Самарқандга яқин бир шаҳарни номидурки, Шаҳрисабз дерлар. Ва кўк ранг ва кўк гиёҳдур.

САБУС سبوس буғдой унининг кепегидур.

СИБТ سبط набирадур, хоҳ ўғулнинг фарзанди ва хоҳ қизнинг фарзандига баробар шомилдур. Аммо, сабт би-л-фатҳа ва сабат ба-фатҳатайин ва сабит бафатҳаи аввал ва касраи соний, уч навъ эъроб дуруст бўлуб, жингиладин холий, тўғри мўйдур.

САБЪ سبع етти ададдур. Ва субъ ба заммаи аввал еттидин бир ҳисса демақдур. Ва сабуъ ба фатҳаи аввал ва заммаи соний дарранда ҳайвондур. Масалан, бўри ва йўлбарс каби.

СИБОЪ سباع дарранда ҳайвонлардур.

САБУК ميك енгилдурки, оғирнинг зиддидур. Ва гоҳи беором ва бетамкин демақдин киноя бўлур.

САБАЛ سبل кўзнинг табақайи қаринасига ориз бўлгон бир навъ кўз оғригидурки, кўзнинг томуллари қизариб, қонга тўлиб кўринар, ҳаттоки табақайи қаринани устида ҳам шафақ булути каби қизил туман кўринар ва кўзнинг илдизида алам оғриқ сезилур. Ва чакканиннг томури қаттиғ ҳаракат қилур.

САБИЛ سبيل йўл ва тариқ(а)дур.

САБЪИНА سبعين етмиш ададдурки, форсийда ҳафтод дерлар.

САББОБА سبابه ўрта панжа ила бош бармоқнинг ўртасидаги панжадур ва бу исм жоҳилият замонида вазъ қилингон исмдур, чунки саббоба сабба, дашномдин маъхуздур. Ва араб жоҳилиятида одат эрдикки, агар бир одамни дашном ва ҳақорат қилмоқ бўлса мазкур панжалари ила хасмга ишорат қилгон ҳолда ҳақорат қилур эрдилар. Бинобарин, бу панжани саббоба дер эрдиларки, ҳақорат қиладурган панжа демақдур. Сўнгра аҳли ислом бу панжани мусаббиҳа, яъни тасбиҳ айтадурган панжа деб исм таъйин қилдилар.

САБЪА سبعه еттидур.

САБЪ УЛ-МАСОНИЙ سبع المثاني етти адад иккилар демақдурки, сураи «Фотиҳа»дин киноядур, чунки «Фотиҳа» Бисмиллаҳ ила жамъи етти оятдур. Ҳам сураи «Фотиҳа» икки бора нозил бўлгонлиги, бири Маккада ва бири Мадинада нозил бўлгонлиги марвийдур. Ва ҳам икки ракаат намозда сураи «Фотиҳа»ни икки бора ўқилур, яъни ҳар

ракаатда ани иъода қилинур. Ва зам сурани иъода қилинмай, бошқа сурадин ўқилур. Бинобарин, сура «Фотиҳа»ни сабъ ул-масоний» дерлар. Баъзилар бутун Қуръони Мажидни мурод дерлар. Чунки, бутун Қуръонни бир ҳафтада хатм қилмоқ учун етти манзилга тақсим қилунғондурки, ҳар бир манзилни форсийда ҳафтjak дерлар. Бинобарин, Қуръонни Сабъ демак мумкиндур ва ҳаммасида авомир бамашруёт ҳам навоҳий аз муҳаррамот бордур, бинобарин, Сабъ ул-масоний дерлар.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЊМАЛА МАЪА-Л-ПО ИЛ-ФОРСИЙА (Син га қўшилган форсча По)

СИПИЖОП سيبجاپ Туркистон вилоятидин бир шаҳарни номи-дур. (Тўғриси Исфижоб, Сайрам)

СИПОНОХ سپاناخ испонохни муҳаффафидурки, гиёҳи маъруф-дур ва оммайи халқ ғалати омма ила исмалоқ дерлар. Ва ани баргини баҳор мавсумида майдалаб, ёғ ила қовириб, санбуса қилиб, тановул қилурлар.

СИПАНД سپند муҳаффафи испанддурки, ани туркийда исириқ дерларки, гиёҳи маъруфдур.

САПИД سپيد луғати форсийда сафед, оқ рангдур.

САПИДОР سپيدار терак дарахтидур.

САПУРЗ سپرز талоқдурки, жигар монанд, лекин жигардин кўб кичик ва қарога мойил ранглик бўлур ва мардум ани қаро жигар дерларки, жигарга муқобил, яъни чап тарафда турар ва ани арабда тиҳол дерлар.

СИПОС سپاس неъматни Илоҳийга шукр қилмоқдур. Ва «Таҳқиқоти хайр ул-муҳаққиқийн»да сипоснинг маъно таркибини шундоғ қарор қилинғондурки, пос доштани шукри мунъим, яъни мунъимни риоясини сақламоқдурки, бу иш уч аъзо ила бўлур. Биринчи - тил, иккинчи - дил ва учунчи - оёғ ва қўл ила бўлур, токи бу аъзодин ҳар нимаики содир бўлса ул нимарса мунъимни таъзимиға далолат қилғай.

СУПУШ سپش битдурки, инсон баданида пайдо бўладурган майда ҳайвондурки, ани арабда қамл дерлар.

СИПАРФАМ سیرغم мухаффафи испарғам, райхондурки, гиёҳи хушбўйдур.

СИПОҲОН سپاهان Эрон мулкидин бир шаҳарнинг номидурки, ани муъарраб қилиб, Исфаҳон дерлар.

СИПАНДОН سپندان манқалдондурки, ани форсийда оташдон ҳам дерлар ва арабда мажмар дерларки, ҳаво совуғ вақтида анга чўғ олов солиб қўйиб, сандал бадалиға ани бирлан қўлни исситилур. Ва баъзи давони куйдириб, дудиға табхир қилмоқда ҳам мазкур сипандон муштаъмал бўлур ва зоҳиран асли сипандон бўлуб, сўнгра тахфиф учун бир «дол»и матрук бўлгондурки, сипанд исириқдур ва дон бамаъноий зарфдур, яъни исириқни тутатиладурган идишдур.

САПИДА سپيده упа ва тухмнинг оқидур.

СУПОРИЙ سبوريى лугати ҳиндий, фуфалки, давоий машҳурдур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЙА (Син билан То)

СИТР ستر ёпиқ, пардадор. Ва сатр ба фатҳаи аввал, ўрамоқ ва беркитмоқдур. Сатар ба фатҳаи аввал ва соний мухаффафи астордурки, лугати форсийдур ва ани арабда бағл дерлар. Ва ҳиндий ҳам туркийда хачир дерлар. Ва ситр ўнбеш мисқол вазннинг номидур.

СУТУРГ سترک бар вазн ва маъно бузругдурки, катта ва калон демакдур.

СИТОК ва **СИТОХ** ستاک و ستاخ дарахтнинг янги кўкарғон латиф ва нозик шохидур.

СУТУРДАН ستردن мўйни қирмоқ ва тарошламоқдур.

СИТТА ستة олти ададдур. (М: Кутуби ситта)

СИТТАИ ЗАРУРИЙЙА ستة ضروريه олти хил зарурий нимарсалар демакдур, яъни инсоннинг ҳаётиға сабаб бўлуб турган зарурий нимарсалар олти хилдурки, то шулар бўлмаса ҳаётлик мумкин бўлмас.

Чунончи, биринчи ситтаи заруриййа ҳаводурки, ҳавойи насимдин нафас олиб, дилни ва руҳни елпитиб турмоқ ила ҳаёт барқарорки, агар андак фурсат нафас олунмаса ул қизиб ва руҳ куйуб, ҳалок бўлур, албатта.

Ва иккинчи ситтаи заруриййа маъкул ва машрубдурки, инсон албатта емоқ ва ичмоқ бирлан ҳаётдур, токи бадандин таҳлил ила фано бўлгон рутубати аслиййа ва қувват ва руҳларни нуқсонига бадал учун гизодин янги рутубати аслиййа ва янги қувват ва янги руҳ еткузуб турар. Ва бусиз ҳаёт боқий бўлмас.

Ва учинчи асбоби ситтаи заруриййа уйқу ила бедорликдур ва маълумдурки, ҳис ва ҳаракатнинг камолу тамоми ҳам асбоби ухравиянинг низоми ва умури дунявиянинг ҳаммаси бедорликға мавқуфдурки, то бедорлик бўлмаса ҳожати ҳаётиййа муяссар бўлмас. Бас, собитдурки, бедорлик ҳаёт учун зарурийдур. Лекин, бедорликни давоми афъоли нафсониянинг боиси ташвиши ва беинтизоми ва руҳнинг сабаби таҳлили ва баданнинг мўвжиби ҳалокат ва инъидомидур. Бинобарин, уйқуга эҳтиёж зўрдур, токи бедорликнинг ҳаракати ва ҳарорати бирлан руҳни ажзосидин нақадари харж бўлгон бўлса, ани эвазига уйқуда руҳ ҳосил бўлуб нуқсони тўлғай.

Ва тўртинчи ситтаи заруриййа ҳаракат ва сукундур. Аммо, инсонни ҳаётига ҳаракатнинг зарурлиги шулки, зарарлик нимарсадин эҳтироз қилмоқ ва манфаатлик нимарсани жалб ва талаб қилмоқ ва моддаи ҳаёт бўлгон гизони таҳсил учун иктисоб қилмоқ, ҳаммаси ҳаракатға мавқуфдур ҳам ҳаракатға инсон ҳожати шундоғдурки, ҳарорати ғаризиййа доим баданға кирган нимарсаға таъсир қилмоқға машғулдур. Бас, анинг феъли ва таъсири доимий бўлғони учун натижада ҳарорати ғаризиййаға чарчимоқ ориз бўлуб, фазлаларни бадандин таҳлил қилмоқдин ожиз бўлмоғи лозим келур. Бас, агар ҳар кун андак-андак фазла таҳлил тобмай, зоид қолса, бир неча вақтдин сўнг кўб миқдор фазла баданда жамъ бўлуб, ҳарорати ғаризиййаға ғолиб бўлиб, ани совитар. Ва фано қилур. Ва шул сабаб ила ҳаёт мунқариз ва тамом бўлур. Бинобарин, инсонға ҳаракат зарурийдур, токи ҳаракат воситаси бирлан зиёда қолгон фазлани бадандин таҳлил бермоқда ҳаракатдин ҳодис бўлгон ҳароратни илҳоқ қилмоқда ҳарорати ғаризиййаға муъин бўлғай. Ва шунинг бирлан баданнинг ҳаёти маҳфуз бўлғай.

Аммо, инсоннинг сукунға эҳтиёжи шулки, агар ҳаракат доимий бўлса баданнинг рутубати аслиййаси тамом таҳлил топиб, фано бўлур, балки асло рутубат ҳосил ҳам бўлмас. Ва шул сабаб бирлан ҳарорати ғаризиййа ҳам зойил бўлуб, ҳаёт мафқуд ва нобуд бўлур. Бинобарин, инсон сукунға ҳам муҳтождур.

Ва бешинчи ситгаи заруриййа истифроғ ила ихтибосдур, яъни фазлани бадандин чиқармоқ ва ҳожати баданиййа бўлгон нимарсани баданда сақламоқдур. Чунки, маълумдурки, баданнинг бақоси беғизо маҳолдур. Ва, инчунин, ғизонинг ҳамма вужуди жавҳари узв бўлмоғи ҳам маҳолдур. Ва ҳар ҳазмда бир миқдор фазла боқий қолмоғи би-з-зарур маълум ва табиийдур. Бас, агар фазла баданда қолса фосид бўлур ҳам анга бориб қўшилгон ғизони фосид қилур ва натижада ҳалок қилур. Бинобарин, ани ихрожи учун ҳожат зўр ва зарурдур. Ва, инчунин, бадан ҳам доим таҳлил ила фано тобмоқда ва таҳлил нуқсонига бадал учун анга жавҳари ғизо етушмоқдадур. Лекин, таҳлил доимий ва бетаваққуфдур. Аммо, ани бадали учун доимий ва бетаваққуф ғизо тановули ҳам маҳолдур. Бас, би-з-зарур аъзода жавҳари ғизони ҳам бутун таҳлил ва фано тобмоқдин сақлаб турмоқға ҳам инсон муҳтождур. Бас, собит бўлдики, инсон ҳам истифроғ ва ҳам ихтибос учун муҳтождур. Ва шунинг учун ҳазрати Ҳакими мутлақ истифроғ ва ихтибос асбоби бўлгон аъзони хилқатда баданға қўшуб халқ қилгондур. Ва вазифани адо қилмоқ учун мазкур аъзоға қуввате муқаррар қилгондурки, қуввати дофиъа ва қуввати мосика исми ила мавсумдур. Ва бу қувватлар доим шул вазифаға машғулдур. Ва агар табиатни феълиға андак шуттур ва қусур ориз бўлса, анинг иънати учун хорижда неча хил давоийи муҳиллар ва давоийи ҳобислар халқ қилгондур. Фа-ниъмал Ҳаким ул-Алийм.

Ва олтинчи ситгаи заруриййа аворизи нафсонийдур, яъни қаҳр ва шодлик, қўрқунч ва ғам, андуҳ ва хиждур. Ва маълумдурки, асли инсон нафсдурки, баманзалайи ҳокимдур ва бадан эса нафснинг маконидурки, гўё ул ҳокимни мамлакатидур. Бас, ҳокимнинг вазифаси доим ўз мамлакатини обод қилмоқ ва фойдалик нимарсаларни анда ижод қилмоқ ва зарарлик нимарсани мамлакатдин дафъ қилмоқлик бўлғони каби нафс ҳам доим баданға фойдалик нимарсани камоли рағбат ва шавқ бирлан қабул қилмоқ ва зарарлик нимарсани бадандин дафъ қилмоқ учун доим мутаважжиҳ ва ҳаракатликдур. Ва нафснинг ҳаракат вақтида нафъ ё зарарға муносиб олти хил қайфиятдин бири ориз бўлурки, бу олти авориз-ғазаб, фараҳ, фазаъ, ғам, ҳамм, хижллардур. Ва нафсни шул тариқа баданға жалби манфаати ва дафъи мазаррати ила бадан обод ва ҳаёт боқийдур ва бусиз ҳаёт мумкин бўлмас.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МЎҲМАЛА (Син билан қўшилган Ҳо)

САҲЖ УЛ-АМЪО **سحح الامعا** бир касалнинг номидурки, ичакни дохилий сатҳи тирналғони ва қирилғони сабабдин ичакда дард ва озор пайдо бўлуб, исҳол воқия бўлур. Ва исҳолда қон ва ёлқуғ (ялғиф) ва ичакни қириндилари аралаш келур.

САҲОБ **سحاب** булутдурки, ани арабда ғамом ва ғайм дерлар ва форсийда абр дерлар.

САҲЖ **سحج** тирналмоқ ва қирилмоқ, баҳаддики, пўстни кўчирар бўлса.

СУҲУЖ **سوحج** қирулғон ва тирналгандур.

САҲҚ **سحق** эзиб майдаламоқ ва эгов бирлан майдаламоқдур.

САҲИҚ **سحق** эзиб майда қилунғон нимарсадур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ХО ИЛ-МЎЪЖАМА (Син билан қаттиқ Хо)

СУХУНАТ **سخونت** исимоқ ва қизимоқдур.

СУХУТ **سخوط** макруҳ ва баднамодур.

САХТ **سخط** ғазаб ва қаҳрдур.

САХИЙН **سخين** исиган ва қизиган нимарсадур.

САХИН **سحن** мухаффафи сахийн, қизиган ва исигандур.

СУХУН-СУХАН-САХУН **سخين - سحن - سحن** ҳар уч тариқа эъроб дуруст бўлуб, луғати арабийдур ва форсийларда кўб мустаъмал, ҳатто форсий даражада машҳур сўз ва калом демакдур.

СУХУН **سحون** сухан ва каломдур.

СУХТУВ **سختو** бир навъ пиширилғон хасип-дурки, ани батариқайи машҳур қиймаланган гўшт ва биринж ва бошқа мусолиҳ бирлан тўлдириб, тобада ёғ бирлан қовуриб, сўнгра оз миқдор сув қўшуб, қайнатгандин сўнг, дамлаб қўйиб, дам ила пиширилур.

ФАСЛ УС-СИН МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МЎҲМАЛАТАЙН (Син билан Дол)

СУДОБ سداب давоий гиёҳедурки, луғати арабий-дур ва туркийда газак ўти дерлар.

СИДОД سداد дуруст ва ростликдурки, хоҳ ишда ва хоҳ сўзда бўлса.

СУДОД سداد бир касалдурки, бурунни(нг) тешуги банд бўлуб, нафас олмоқға муҳтож бўлур, хоҳ ул бандлик қотган чирк бирлан ва хоҳ бавосир бирлан банд бўлсун ани судод дерлар.

САДД سد банд бўлмоқ ва беркилмоқдур ва судад саднинг жамъ-идур.

САДИД سديد рост ва дуруст ва маҳкам ва барқарор демакдур.

САДР سدر кўз тинмоғидурки, касали машҳур-дур.

СУДС سدس ва **СУДУС** سدس ҳар икки суврат дуруст ва ҳамма ҳуруфи мўҳмала бўлуб, олтидин бир ҳисса демакдур.

САДДИ БАЙН سدين ҳар икки нимарсанинг ўртасидаги алоқаға монёв бўлмоқ ва алоқани узмоқдур.

СУДДА سده гириҳ ва бўғум ва банддур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Син билан Ро)

СУРУБ سرب қўрғошимдурки, ани арабда расоси асвад ҳам дерлар ва форсий онук бар вазни чобук дерлар.

САРОБ سراب бар вазни шароб, ёз фаслида биёбон қумларидин офтобни ҳарорати бирлан чиқадургон дуддурки, яқин жойда фақат ани ҳарорати сезилса ҳам, лекин кўзға кўринмас. Аммо, узоғ жойға қаралғонда кўб масофадин кўринғон дудлар кўюқ бўлуб, ялтироқ бўлуб кўринур. Ва баъзи ташна бўлғон мусофирлар ани сув гумон қилиб борурлар, лекин сув тополмай, овора бўлурлар. Ва шул сабаб бирлан аксар вақтда йўлдин ҳам адашурлар.

САРАНДИБ سرانديب Ҳиндустоннинг жануб тарафида бир катта жазирадурки, Сейлон ҳам дерлар. Ул жазира биринчи иқлимнинг ав-

валроқ қитъасида, яъни жануб тараф қисмида хатти истивога яқиндур. Ва шул жазирада воқитъ бўлгон бир шаҳарни ҳам Сарандиб дерлар.

СУРЪАТ سرعت тез ҳаракат қилмоқдур.

СИРОЯТ سرایت батариқан кайфият таъсир қилмоқдур, яъни ўз кайфияти бирлан бошқа нимарсани ҳам мутакаййиф қилмоқдур. Бас, сироят нуфуз ва ҳулулға муғойирдурки, аларда бир нимарсани ажзоси эриб, майда жузлари бошқа нимарсанинг ажзосига сингиб ара-лашмоғидин иборатдур.

СИРОЖ سراج чироғ ва офтобдурки, равшанлик берур.

САРД سرد совуғдурки, луғати форсийдур. Ва зирихдурки, бу тақдирда луғати арабийдур.

САРМАД سرمد ҳамиша ва доимдур.

САРШОР سرشار сероб ва қадри ҳожатдин зиёдадур.

САРИР سرير тахт ва курсидур.

САРАХС سرخس Хуросон мамлакатида воқеъ бир катта шаҳарнинг номидур.

СИРИШ سریش ширадор бир илдизи маълумдурки, ани янчиб, сувға қориб, бир нимарсани бир нимарсаға ёпиштирмоқда ани суртиб ёпиштирилур. Ғалати оммада ани шираж (сиранч) дерлар.

САРИЪ سريع тез ҳаракат қиладурган нимарсадур.

САРСОМ سرسام миянинг шишмоғидур ва калима лафзи форсий ила лафзи юнонийдин мураккабдурки, лафзи сар форсийда бошдур ва лафзи сом юнонийда шишдур ва маъно таркиби бошнинг шишмоғи. Ва истилоҳи атиббода андин мурод мияни шишмоғидурки, бир касали мустақиладур. Ва ани туркийда терлама касал ва русчада «возвратный тиф» дерлар. (Ҳозирги табобатда менингит тушунилади).

САРАТОН سرطان жонворедурки, шакли фи-л-жумла ўргимчак шаклиға монанд ва аёғи узун, аммо жасади чумчуқ бола каби катта бўлур. Ва икки навъ бўлуб, бири ҳавода яшар ва баҳор фаслини(нг) охир қисмида ва ёз фаслини(нг) аввалида маст бўлуб, овоз қилурки, ани туркийда жизилдоқ дерлар. Ва бири сувда яшарки, ани туркийда қишқишбақа (қисқичбақа) дерлар. Ва саккизинчи фалакда ўн икки бурждин тўртинчи буржни номидурки, анда бир неча юлдузлар ижтимоъидин мазкур саратон ҳайвонининг шаклиға монанд бир шакл ҳосил қилгондур ва Офтоб ўзини сайри махсусасида мазкурни бир ой муддатда босиб ўтар. Бинобарин, шул бир ой муддатни ҳам мажозан саратон дерлар ва русчада июль дерлар.

СЎРИН مړين дунба ва маъъаддин киноядур.

САРВ سرو бир навъ қорағай дарахтидурки, қадди рост ўсар ва меваси қирқ ва эллик адад фулус шакллик ғилофлар ичида тухм бўлуб, бир хушани атрофидин таҳ-батаҳ пайваста ва мажмуъи товугнинг тухми миқдорида хушманзар бўлурки, ани жавз ус-сарв (сарв ёнғо-ғи) дерлар.

СУРРА سره киндикдурки, ани форсийда ноф дерлар.

СУРХЧА سرخچه луғати форсийда бир қизил ранг-лик майда жўшишдурки, аксар ёш гўдакларнинг баданида зоҳир бўлур. Ва ҳумайқодурки, чечакни энг бехатар ва беозор ва бенситма навъидур. Ва ани форсийда сурхча ва туркийда қизилча демак. Касални ибтидои зуҳурига назарандурки, аввал вақтда бурга чақғон жой каби андак қизариб кўринур ва илло сўнгра қизили кетиб, ранги оқ бўлур.

СУРФА سرفه луғати форсий, йўталдурки, арабда суъол дерлар.

САРИЪА سرية тез ҳаракат қиладурган нимарсадур.

САРИЪ УЛ-ИСТИҲОЛА سريع الاستحاله ҳазмда асл суврати навъийасидин тезроқ ўзгариладурган таоми латифдур.

ФАСЛ УС-СИН МАЪА-Т-ТО ИЛ-МЎҲМАЛАТАЙН (Син билан қаттиқ То)

САТҲ سطح томнинг устидур. Аммо, истилоҳи аҳли ҳандаса ва атиббода текисликдурки, қалинлигининг қатъи назар ҳар ниманинг бўйи ва эни эътибори ила ёзуқлиги муроддур.

САТР سطر битмоқ ва раста ва соф-дур.

СУТУЪ مطوع баланд бўлмоқдур.

ФАСЛ УС-СИН МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МЎҲМАЛА (Син билан Айн)

СИЪАТ ва САЪАТ معت و معت (бамаънойи) кенгликдур.

САЪД سعد яхши ва хушбахтликдур.

СИЪР سر нархдур.

САЪТАР معتر бир гиёҳи давоийнинг номидурки, форсийда эшан

ва ушан ва туркийда каклик (какликўт) дерлар. Ва атиббоғнинг баъзиларида саътарни шаъарга ўхшатиб, галат ўқилмасун учун саътар ба сод ёзмоқ одатдур.

САЪДИ АКБАР سعاداكير Муштарий юлдузидур.

СУЪУТ سعوط суюқ давони буруннинг ичиға томизмоқдур ёки танаффус ила батариқаи истиншоқ бурунға тортмоқдурки, қутурнинг навъидур. Ва саъут ба фатҳаи син бурунға томизиладурган даводур.

СУЪОЛ سوال йўталдурки, ани форсийда сурфа дерлар.

САЪФА سعفه ширинчадурки, болаларнинг юзиға ва боши ва лабига чиқар.

САЪЙ سعي кўшиш ва шитобдур. Аммо, истилоҳи шаръда Сафо ила Марва тоғи ўртасида етти бора югуриб юрмоқдурки, бу ҳам ҳажнинг лозимотидиндур. Ва мажозан мутлақ кўшишдур. Ва истилоҳи атиббода моддаи фосиданинг фасоди ва таъсири атрофға тажовуз қилмоғидур.

САҒАБ سغب очликдур.

СУҒД سغد нишаб жойдурки, ёмғурнинг суви жам бўлур ва ани суви кўлнинг сувиға назаран латифроқ бўлур.

СУҒБОН سغبان оч одамдур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ФО (Син билан Фо)

СУФАҲО سفاها сафиҳнинг жамъидурки, нодонлар демакдур.

САФИДОБ سفيدآب упадурки, қўрғошимни куйдирилғони ҳам қўрғошим конида худ-бахуд ҳосил бўлғон бўлур.

САФОҲАТ سفاهت нодонлик ва кам ақллик. Ва пастлик ва қашшоқлик ҳам келур.

СУФТА سفت тешукдур.

СИФТ سفت китф ва орқадур.

САФИДОР ва **САПИДОЛ** سفيداروسيدار терак дарахтидур.

САФУФ سفوف элакда эланғон нимарсаға мутлақдур, хусусан, эланғон майда давоға мустаъмалдур. Аммо, суфуф ба заммаи аввал ва соний эланғон майда ва қуруғ давони жароҳатға ва тишнинг милкиға сепмоқдур.

САФАРЖАЛ سفرجل беҳидурки, меваи маъруф-дур ва ани форсий-да обий ҳам дерлар.

СИФЛ سفل пастлик ва пасткашликдур.

СУФУЛ سفول пастга тушмоқдур.

СИФОҶОН سفاهان Эрон мулкидин бир шаҳарнинг номидурки, ани муъарраби Исфаҳондур.

СУФЁН سفيان илми ҳадис олимларидин икки олимнинг номидур.

САФИНА سفينه кемадур.Мажозан - ҳикмат хазинаси.

САФАҲ سفه қисқа ақл ва нодондур.

СИФЛА سفله беҳунар ва қаро ишчи ва фақир-дур.

СИФЛИЙЙА سفليه пастга нисбатлик нимарсадурки, доим табии ати паст тарафга мойил бўлур, масалаң, замин ва заминдин ҳосил бўлгон нимарсалар ва сувлар бунинг муқобили улвийядурки, масалаң, ҳаво ва олов ва буғ ва тутунлардур.

САФИДМУҲРА سفيدمهره хармуҳрадурки, ани ҳиндийлар санка дерлар. (Ўзбекча - оқ мунчоқ.)

СУФРА سفره луғати арабийда дастурхондур. Аммо, луғати форсийда мақъадурки, фазлаи ғизони чиқарадурган жойи махсусасидур.

САФИҲ سفيه беақл ва нодондур.

СИФЛИЙ سفلى пастга мансуб нимарсадурки, сифлиййада мазкур бўлди. Ва суфло исми тафзилнинг муаннасидаурки, ҳаммадин пастроқдур.

ФАСЛ УС-СИН МАЪА-Л-ҚОФ

(Син билан Қоф)

СУҚМУНИЁ سمونيا бир гиёҳи давоий илдизининг ширасидурки, сут каби оқ бўлур ва ани илдизидин олунса, сўнгра елим каби мунъақид бўлур ва ранги ҳам андак сориг рангга мойилроқ бўлур. Ва манбаъти (ўсадиган жойи) Журмуғон ва Антокиядур ва бошқа жойда кўб бўлмас ва ани маҳмуда ҳам дерлар.

САҚЛАБ سقلاب бир шаҳарнинг номидур, ақсои шимолда воқеъдур ва халқи хоҳ ёш ва хоҳ қари, баробар ҳаммасининг сочи ва соқоли оқ бўлур. Чунки, мўйни қаролик бухороти духониядин бўлур,

аммо ул шаҳарни совуқлиги мазкур бухоротни духонлик даражага етиб, қаро ранг ҳосил қилмоғиға моний бўлур.

САҚАНҚУР سفنقور ҳайвонеки, денгизга яқин бўлгон қумзор жойда бўлур ва тимсоҳнинг жинсидин бўлур, лекин тимсоҳ ҳам сувда ва ҳам қуруқда юрар. Аммо, сақанқур фақат қуруқда юрар ва сувга киролмас ва ани гўшти багоят мубаҳҳий (уйғотувчи)дур, дерлар.

САҚУТАР سفوطر бамаънойи Яман ва Ҳабаш сарҳадиға яқин бир жазиранинг номидур, анда сабур (алоэ) кўб ва яхши бўлур. Бинобарин, анга нисбат ила сабури Сақутарий дерлар.

СИҚТ سيقط анонинг қорнидин чала тушган бола-дур.

САҚТ سيقط бир нимарсадин тушган бир порай мутлақ ва тўкилгон мева ва тўкилмоқ ва йиқилмоқдур.

СУҚРОТ سفراط бир ҳакими машҳурнинг номидур.

СУҚМ سقم беморликдур.

САҚИМ سقيم бемор бўлгон одамдур ва мажозан ноқис нимарса ҳам келур.

САҚАТА سيقط бир нарсадин тушган бир пора ва бамаънойи йиқилгондур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-КОФ (Син билан Коф)

СУКБО سكبوا бир навъ ошдурки, ани тегирмонда жириш ва йирик тортилгон бугдойдин ва сирка ва набот (навот) ва гўшт ва кишмишдин таркиб қилиб пиширилур. (Ҳалим оши.)

САКНА, СУКНО سكني бир жойда истиқомат қилувчидурки, фойилдур ва бир жойда бўлмоқдурки, масдарға баробар шомилдур.

СУКОРО سكارى мастлар демақдур.

САКАРОТ سكرات беҳушлик ва бешуърлик ва бамаънойи ўлар вақтдаги ҳолат ҳам келур.

САКАНОТ سكانات сакнанинг жамъидурки, ҳаракатнинг зиддидур, яъни беҳаракат ва тинч туришдур.

СУКУТ سكون хомушлик ва сўздин тўхтамоқдур.

САКИНАТ سكينت бар вазни ғанимат, ором ва осойиш ва оҳисталиқдур.

СУКУНЖ سڪنج оғзи бадбўй одамдур.

СЕКБОЖ سڪباج бар вазни меърож, муъарраби секбон форсий, бир навъ ошдурки, сукбода мазкур бўлди.

СУККАР سكر луғати арабий, шакардурки, таомни ширин қилмоқ учун андин қўшулур ва сукр ба заммаи аввал ва сукуни коф, мастликдур.

СУКК سڪ луғати арабийда бир навъ давоий мураккаб, хушбўй ва асорати хурмодур ва сиг ба касраи син луғати форсийда сиркадур.

СУКУН سكون ором ва ҳаракатсизликдур. Ва ҳарфнинг замма ва фатҳа ва касрадин холий бўлмоғидур.

СУККОН سڪان истиқомат қилувчилардур.

СИКАНЖУБИН سڪنجين бу луғат икки калимаи форсийдин мураккабдурки, сиг сирка ва ангабин асалдин мураккабдурки, сўнгра ҳар икки калимани бир қўшуб сикангабин қилғон эрдилар. Андин араблар муъарраб қилиб, кофи форсийни жимға табдил ила сиканжубин дедилар. Алҳол шул исми муъарраб шойеъ, лекин қадим замонда қанд ва шакар камёблигидин асал қўшилур эди. Ҳозир шакар сероблигидин бу нимарса сирка ила шакардин қилунмоғи расм бўлса ҳам ҳануз эски замондаги номи ила машҳурдур.

САКТА سڪه сўзсиз ва хомушлиқдин муштақдур, лекин истилоҳи атиббода бир навъ касалнинг номидурки, дафъатан ва ногаҳоний воқеъ бўлур, яъни ҳамма ҳис ва ҳаракат ва ҳаётнинг асари зойил бўлур ва бу касални ўлукнинг ҳолидин тафовут қилмоқ мушкилдур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЛОМ

(Син билан Лом)

СУЛЛО سلا хурмонинг тиконидур.

САЛВО سلاوى будона (бедана)ки, аҳли Туркистон бедона дерлар, паррандаи машҳурдур. Ва ани сумоно ҳам дерлар.

САЛБ سلب элтмоқ ва йўқотмоқ. Ва инкор қилмоқдур. (Ва хоч маъносида ҳам келур.)

СУЛАҲФОТ سلحفات ҳайвони даштийдурки, ани форсийда сангпўшт ва туркийда тошбақа дерлар.

САЛАС سلس доим ва бир маромда бўлғон равонликдур.

СИЛҚ سلق лаблогидурки, сабзаи машхурдур. Ва ҳозирда шунинг ширасидин шакар ва қанд қилинур. Ва ани форсийда чуқундар ва чуғундар дерлар.

СУЛОҚ سلاق шилпиқдур.

САЛЛ سل қилич тортмоқ ва пичоқ тортмоқ. Ва истилоҳи атиббода бамаънои томурни қирқмоқдур.

СИЛЛ سل луғатда бир нимарсадин чиқарилгон иккинчи бир нимарсадур. Ва нутфа ва оруғликдур. Истилоҳи атиббода ўпка жароҳатлик бўлгон касалнинг зикри лозим ба иродан малзум қабилидин сил дерларки, сил касалининг лозимаси оруғликдур.

САЛСОЛ سسال ширин ва пором сув демақдур.

САЛА УЛ-БАВЛ سلىالبول беирода сийдук келиб турмоғидур.

САЛЖАМ سلجمе муъарраби шалғамдурки, сабзаи маъруфдур.

САЛИМ سيمه дуруст ва соҳиби саломат демақдур.

САЛИХА سليخه бир навъ дорчинийдурки, ранги дорчинийдин андак қароға мойилроқ ва ҳажми қалин ва бўйи монанди дорчиний ва андак тўндроқ бўлур.

САЛЪА ва СИЛЪА سعهوسلعه буқоғдурки, касали машхурдур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Син билан Мим)

САМО سما осмондур ва анинг жамъи самовотдур.

СУМОНА سمانى будона (бедана)ки, мардуми Туркистон бедона дерлар. Ва арабда салво дерлар.

САМОЪАТ سعته эшитмоқдур.

СУМРАТ سمرته буғдойранг демақдурки, инсон-нинг рангидин бир навъ рангдур ва ани форсийда гандумгун дерлар.

САМТ سمت тўғри йўл, тўғри ва яхши юрмоқ ва суврат ва ҳайъат ва ният ва оҳанг. Ва симаг доғ ва нишон ва нақшдур.

СИМОТ سات яхши равишлар ва тўғри йўллар ва тарафлар ва сувратлар ва ҳайъатлардурки, самтнинг жамъидур. Ва доғлар ва нишонлар ва нақшлардурки, жамъи симотдур.

САМИЖ سمج ёмон ва нохуш ва бадмазадур.

САМОҲ سماح жавонмард ва олийҳиммат ва инъомдур.

СИМОХ **سماخ** қулоғнинг тешугидур. Ва бу лафз син ва сод ила ҳам мустаъмалдур.

САМИЗ **سميد** майдалангон оқ нондур.

САМУР **سمور** жонворедурки, бағоят ваҳшийдур ва ранги қароға мойил қизил бўлур ва ани терисидин пўстин қилурлар ва ани терисини ҳам самур дерлар. Ва баъзи фузалолар тулкининг жинсидин баён қилгонлар. Ва фақирнинг фикри қундузнинг жинсидин демакға мойилдурки, қундуз икки хил бўлуб, бири баҳрий ва бири баррийдур. Бас, баҳрий навъи ҳаммаға қундуз исми ила маъруфдурки, жанди бедастар ани хойасидур. Аммо, барий навъи самур исми ила мутаъориф бўлса керак.

САММ УЛ-ФОР **سم الغر** маргимушдурки, ани арабда шукк ва туроб ул-ҳолис ҳам дерлар.

САМТ УР-РАЪС **سمت الرأس** бош тарафдурки, андин мурод осмонни ўртаси тараф демак муроддур. Чунки, заминда тургон кишини боши албатта осмонни ҳаққи васатиға муқобил ёки ҳаққи васатға жуда қариб бўлгон нуқтаға муқобилдур.

САМОЪ **سماع** эшитмоқ мутлақдур. Аммо, симоъ нағма ва суруд эшитмоқ учун хосдур. Ва мажозан худи нағма ва суруд ва рақс ва важд ҳам келур.

САМЪ **سمع** эшитмоқ ва эшитардурганлик сифат-ки, қуввати сомиъа мурод бўлур. Ва қулоғ ҳам келур. Ва симъ бўрининг кафтор исмлик навъининг боласи демакдур.

СУММОҚ **سماق** лугати арабийдурки, ани суммоқил ва тамтам ҳам дерлар, ҳиндийлар татрак ва тамотир ва танзик ҳам дерлар. Ва юнон ва арабда ани тери ошламоқ учун кўброқ ишлатадурлар. Бинобарин, ани суммоқ уд-даббоғийн ҳам дерларки, моҳияти бир дарахтни мевасидур ва таъми нордондур ва ҳажми ясмуғдек майда ва ранги қизил бўлур. Ва мардуми Туркистон миёнасида тамтим исми машҳур бўлса ҳам ғалати омма ила тамтим ўрниға татим дерлар.

САМАК **سماك** балиғдур. Ва самк том ва баландлик ва баландға кўтармоқдур.

САММ **سم** заҳардур ва игнанинг тешугидур. Ва сумм туёқдур, хусусан, от ила эшакнинг туёқиға мустаъмалдур.

САМУМ **سموم** иссиқ шамолдурки, ани форсийда гармсер дерлар. Ва бу шамол аксар вақт заҳри вабойдин холий бўлмас, лекин

бақадри миқдори заҳар баъзи мардуми заифга таъсири бўлуб, баъзи бақувват ва қалин либослик кишига таъсир қилолмас. Аммо, сумум саммининг жамъидурки, заҳарлардур.

САМИН سمين семиз ва қимматбаҳо.

СИМАН سمن семизлик ва самм саригёғ ва бошқа ёғлардур.

САМЪ УЛ-КИЁН سمع الكيان бир китобнинг номидурки, анда илми ҳикмати табиийадин баҳс қилинур ва таржимаси ҳам мавжудот аҳволини эшитмоқ демақдур.

СУМУВВ سومو баландликдур ва самувв баланд жойдур.

СУМНА سمنه дарахт ва гиёҳ жинсидин, меваси ёки тухми ёғлик нимарсаларнинг номидур. Масалан, ёнғоқ ва писта ва бодом ва зир ва кунжуд кабидур.

САММИЙ سمي заҳарлик нимарсадур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Н-НУН (Син билан Нун)

САНО سنا гиёҳи мусҳилдурки, маъруфдур ва манбаъти биринчи ва иккинчи иқлимнинг баъзи чўлларида ва Маккаи мукарраманинг саҳроларида бўлурки, ҳамма жойни саносидин бақувват ва аъло бўлур ва Маккаи Сано исми ила машҳурдур. Ҳам нўғойистон шаҳарларидин Қозон қалъасининг атрофида бўлурки, ул жойни мартуб ва совуғлиги ила агарчи саноси катта ва ривожлик кўкарса ҳам, лекин қуввати кам ва забун бўлур ва ани қалъа саноси дерлар.

СИНЖОБ ва **САНЖОБ** سنجاب وسنجاب ҳайвонедурки, анинг терисидин пўстин қилурлар ва ани синжоб дерлар.

СУННАТ سنت йўл ва равишдур. Ва истилоҳи шаръда Пайғамбар алайҳис салом ва асҳоби киромни одат қилгон магар умрларида бир икки бора беузр тарк қилгон ишлари муроддур.

САНГПЎШТ سنگپشت тошбақадурки, ҳайвони маъруфдур ва ани араба сўлахфот дерлар.

САНЖАД سندج жийдадурки, меваси маъруфдур.

САНАД سند суёнчуқ ва такйагоҳдур. Ва бир нимарсани бир нимарсага нисбат қилмоқ. (Ва маснад - мартаба.)

СУНДУРУС سندروس елимки, монанди қаҳрабо нимранг сариг ва ялтироқ бўлур. Ва баъзи қаллоблар андин қаҳрабо ясаб, ҳатто қаҳрабо деб сотарларки, қаҳрабоға бағоят ўхшар, магар фарқ шулки, асл қаҳрабо тошдурки, оловда куймас. Аммо, бул елимдурки, оловда ҳам эриб, ҳам ёнар ва ани русчада канифул дерлар.

САНОМ سنام теванинг ўркачидурки, форсийда ани кўҳони шўтур дерлар ва равғани кўҳони шутур (туя ўркачининг ёғи) ўркач ёғидур.

СИНН سن тишдурки, ани форсийда дандон дерлар. Ва йилдурки, форсийда сол дерлар. Ва умрнинг йилларидур.

СУНАН سنان суннатлар, яъни роҳ ва равиш ва одатлардур.

СИНИЙН سنين йиллар ва қаҳат йили ва қаҳат фақат келур.

СУНУН سنون майдалангон доруни тошға ва ани милкиға сепмоқдур. Ва санун тишға сепмоқ учун тайёрланган дорудур.

СИНДОН سندان фўлоддин бўлган кундадурки, темурчи устолар темурни болға бирлан урмоқда ани устиға қўйуб туруб урарлар. Ва аксар мардум сўзлашмоқда сандон деб айтурлар. Аммо, истилоҳи атиббода қулогнинг пардаи самийасиға тегиб турган ва пардаға етган овозни даражот ул-асватға еткурмоқ учун восита бўлуб турган бир кичик устухончани айтурлар.

САНА سانه йилдур ва сина мудрамоқдурки, уйқунинг муқадди-масидур ва ани форсийда ғунудан дерлар. Ва сунна роҳ ва равиш ва одатдур. Ва луғати форсийда бамаънойи келин, яъни ўғлининг манқуҳасини (хотинини) айтурлар. Ва ба кафи аввал ва синна тиш ва мажозан ҳар нимарсани кунгурасидур.

СУНБУЛА سنبله буғдой ва арпанинг хушаси (бошоғи)дур. Ҳам фалаки сомин (саккизинчи фалак)даги ўникки бурждин олтинчи буржнинг номидурки, мазкур фалақда бир неча юлдузларнинг ижтимоийидин бир суврат мавжуд бўлгондурки, гўё бир қиз бола чап қўли бирлан биқинин ушлагон ва ўнг қўлини кўкрагига борабор баланд кўтариб, шул қўлида бир дона бошоқни ушлаб турган шаклдадур. Бинобарин, номини сунбула дерлар. Ва Офтоб ўзининг сайри махсусасида мазкур буржни бир ой муддатда босиб ўтар. Бинобарин, мажозан шул бир ойни ҳам сунбула дерларки, ҳозирғи Ёвруро ҳисобида августға баробардур.

СИННИЙ سنن ёшға мутаносиб ҳолат ва кайфиятдурки, умрни ҳар қаю даражасиға муносиб бўлгон ҳолат.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ВОВ (Син билан Вов)

САВДО سودا луғати арабийда қародин муштоқ бўлгон асвод исми тафзилнинг муаннаси, савдо жуда тўқ қаро демақдур. Ва ахло-ти арбаъа (тўрт хилт)дин бир хилтни номидурки, ранги жуда қаро бўлур. Бинобарин, савдо дерларки, зикри ҳол баиродаи маҳалл қаби-лидиндур.

САВО ساء луғати арабий, баробар бўлмоқ ва баробардур. Ва сиво ғайр ва бошқадур.

СУ سۇ луғати арабий, ёмон ва бузуқ демак-дур.

СУВАЙДО سودا дилнинг ўртасидаги бир кичик қаро нуқтадур-ки, савдонинг кичрайтилган шаклидур.

САВРАТ سورت бир нимарсанинг ҳиддати ва тўндлиги. Ва ғазаб ва қаҳрдур. (Ва суръат - тезликдур.)

САВИЙАТ سويت баробарликдур.

СУ УЛ-МИЗОЖ مؤالمزاج мизожнинг бузулмоғидурки, бу ҳолат икки навъ бўлур, бири баъзи ахлот ва модданинг кайфияти ва ани таъсири бирлан бузулур. Ва бемодда, балки Офтоб ва оловнинг ҳаро-рати ва ё қор ва совуғ ҳавонинг кайфияти бирлан бузилур ва ани суъ ул-мизожи созаж, яъни содда ва бемодда демақдур.

СУС سوس бир гиёҳи давонидурки, бағоят мазаси ширин бўлур ва ани туркийда сучук мия дерлар. Ва даво учун ани илдизи мустаъмал-дур.

СУНОХИС سوناخس ва СУНУХИС سونوخس соф ва солиҳ ва табиий қоннинг фақат кўб миқдорлиги сабабдин ориз бўлгон ҳадди эъти-долдин зиёда, лекин табиий иситмадур.

СЎЗИШ سوزش луғати форсий, куйишмоқдур.

САВИҚ سويق қовурмочдурки, аксари турк мардумлар қўғирмоч дерлар, яъни ғалла жинсини қозонда танҳо ва қуруғ солиб, қовуриб пиширилгон ғизони айтурлар.

САВОҲИЛ سواحل дарёни лабларидурки, соҳилнинг жамъидур.

СУ ОЛ سؤل сўрамоқ ва тиламоқдур.

САВОКИН سواكن сокинадурки, бир жойда турғувчилар ва яша-ғувчилар демақдур.

СУДОН سودان қаро ранглик одамлар демақдурки, юзлари бағоят қаро бўлур, чунки аларнинг маконлари Африқо қитъасида биринчи ва иккинчи иқлимдадурки, хатти истивоға яқин ва Офтобнинг ҳарорати шиддатлик таъсир қилиб, баданни куйдирар ва рангларини қаро қилур ҳам шул одамлар турган жазирани батариқан зикри ҳол баиродаи маҳалл Судон дерларки, Қизил Денгизнинг ғарб тарафи Ҳабашистондин то Мисрғача бўлгон жазираларни Судон дерлар.

САВОҚИЙ سواقى соқиянинг жамъи, доим сув оқадургон кичик ариқлар демақдур. Ва истилоҳи атиббода шараён ва ворид томурларининг майда шохларидурки, баданға ғизо еткурмоқ учун даврон бирлан шул томурлар ичида қон доим оқиб, бадандин айланиб юрар ва ғизоға муҳтож баданға бақадри ҳожат томурдин сингиб ўтуб, баданға ғизо бўлур ва зиёдаси ҳамон оқиб даврон қилур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-ҲО (Син билан Ҳо)

СУҲУЛАТ سهولت осонликдур. Саҳлнинг жамъидур.

СУҲР سهر бир касалдурки, соҳибиға ифрот даражада уйқусизлик ориз бўлур.

САҲЛ سهل осон ва енгилдур.

СУҲАЙЛ سهيل тасғири саҳлдурки жуда оз ва жуда арзимагон нимарса демақдур. Ва жануб тарафда бир ёруғ юлдузнинг номидурки, ани тулуъ қилгонини аввало, Яман аҳли кўрарлар.

САҲМ سهم камондин отилгон ўқ. Ва ҳисса ва баҳра ва насибадур.

СИҲОМ سهام саҳмнинг жамъидур, ҳиссалар ва насибалардур. Ва суҳам қоронғулик ва чеҳранинг тағаййур тобмоғи ва оуғламоқдур. Ва саҳом ёздаги иссиғнинг зўр ва шиддатлик бўлмоғидур.

САҲИМ سهيم шерик ва ҳисса ва насиба эгасидур.

САҲВ سهو хато, фаромуш қилмоқ ва янглишмоқ.

СУҲРАВАРДИЙ سهوردي Ироқи Ажам мулкидин бир шаҳарнинг ва бир азиз-авлиёнинг номидур.

ФАСЛ УС-СИН УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Л-ЙО (Син билан Йо)

СИЙМО سيمَا нишон ва аломатдурки, яхшилик ва ёмонликни ва кўб сажда қилғонликни шул нишонлардин маҳшаргоҳда, балки дунёда ҳам билмоқ мумкиндур ва бу аломатни маҳали пешонадур, камо қолаллоҳу таъоло: «Сиймоҳум фий вужуҳидим мин асар ис-синжун». Ва сиймо қиёфадур.

СИЙАМО سيمَا хосса ва хусусан демакдур.

СИНО سينا Шайх ур-раис Бу Алининг боболарининг номидур. Ва Шоми шарифда бир тоғнинг номидурки, Тури Сино дерлар.

СИЙАҲТОБ سيمتاب кўк ила ложувард рангдин мураккаб бўлғон бир рангдурки, камоли тўқликдин қаро рангга тобланиб кўринур. Чунончи, темурни яхшилаб сайқал қилғондин сўнг оловга қизитуб, лимоннинг суви бирлан суғорилса темурда ушбу ранг ҳосил бўлур.

СЕБ سيب лугати форсий, олмадурки, меваи машҳурдур ва ани арабда туффоҳ дерлар.

СИЙРАТ سيرت одат ва тариқа ва хислати маънавиййадурки, суврати зоҳириййанинг зидди ва муқобилидур.

САЙЁҲ سباح кўб сайр ва сафар қилғувчидур.

СИЙД سيد бўридурки, ҳайвони даррандан маъруфдур. Ва саййид (пайгамбар шажарасига мансуб) қавмнинг пешвоси ва сардоридур.

СИСАНБАР سيسنبر бир навъ ялпиздурки, ранги ва шакли ва иси ва ҳиддати ва бошқа ховосида педина ялпизи ила раъноъ ялпизини ўртасида бўлур. Ва баъзилар дерларки, агар педина ялпизини кўчириб, бошқа жойга экиб кўкартирилса сисанбар бўлур. Ва агар сисанбарни кўчат қилунса раъноъ бўлур дерлар. Лекин, бу сўз беасл-дур.

СЕР سير саримсоқдурки, бир навъ пиёзи даштийи бадбўйдур ва ани арабда савм дерлар. Ва Русияда ани чеснок дерлар. Ва тўқлик-дурки, очликнинг зиддидур.

САЙЁЛ سيال суюқ ва оқадурган нимарсадур.

СИЁМ سيماء Самарқандга яқин бир тоғнинг номидур.

САЙЛОН ميلان оқмоқ ва оқишдурки, масдардур. Ва ҳолати фой-илиййадур, яъни оқиб турган ҳолда демакдур. Ва бир жазиранинг номидурки, ани тоғларида ёқут яхшироқ ҳосил бўлур.

САЙХУН سايحون Сирдарёдур.

САЙЙИБА ساييه эр кўрган жувон хотундур.

САЙР ..... Шаҳар аҳолисининг табиат қучоғига: дала, боғ, дарё бўйларига чиқиб ором олиб, шодланмоғидур. Ва истилоҳи атиббода қоннинг томурлар бўйлаб оқмоғи маъносида ҳам келур.

САЙД ..... сайёд (овчи)лар турли қушлар ва ҳайвонларни овламоғи ва тутиб боғламоғидур. Ва истлоҳи тасаввуфда турли гўзал фазилатлар ва риёзат ва тоат-ибодатлар билан бахт қўшиғи ва дил қушини, кўнгилни овламоқ маъносида ҳам келур. Ва сод билан со билан ҳам мустаъмалдур.

БОБ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА

Бошқа ҳарфларни қўшувчи Шин боби

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ

(Шинга қўшилган Алиф)

ШАББ شاب навжувон ва йигитдур.

ШОДОБ ثاداب форсий, серобдур.

ШОТ شات қўйдурки, ҳайвони маъруфдур. Аксар мардум шот ба «той»и гирд ёзарлар.

ШОЙЕХ شايخ баланддур.

ШОЗЗ شاذ жудо қилинғон ва танҳо қолғон. Ва истилоҳи сарфийинда қоидаи куллияга мутобиқ бўлғон маънога хилоф бўлғон нимарсадур.

ШОШ شاش муъарраби Чочдур, Тошкандурки, Туркистон музофотининг маркази бўлғон шаҳри қадимдур.

ШОХИС شايخس ҳайрат билан кўзи очилиб қолғон одамдур. Ва ҳандаса аҳлининг истилоҳида заминни ўлчамоқ вақтида нишона учун заминга тик қилиб, санчиб қўядурган даражалик асо ёғочни айтурлар.

ШОЕЪ شايع ошкор ва фош бўлғон нимарсадур.

ШОРИЪ شارع тўғри ва катта йўл. Ва соҳиби шаръ ва олими омилки, халқга дин аҳкомини таълим берур.

ШОҲИҚ شايق луғатда иморати баланд ва тепаи баланд ва мутлақ баланддур. Аммо, истилоҳи атиббода томурларнинг хориж тарафга кўб кўтарилмоғидур, баҳаддики, томурнинг ҳаракати табибни ҳамма панжасиға баробар сезилур бўлса. Ва бу тариқа ҳаракатнинг арабда мушриф ҳам дерлар. Ва бу даража ҳаракатнинг сабаби дил ва руҳни қизигани ва нафас тариқи бирлан ҳавойи насим ила тарвиҳ учун муҳтожлигидур.

ШОДИЙМАРГ شادي،مرگ луғати форсий, зиёда шодлик сабаби бирлан воқеъ бўладурган ўлумдур. Ва ани тариқаси шулки, агар бир одам зўр шодликға сабаб бўладурган ҳодисани дафъатан кўрса ва ё эшитса руҳ камоли рағбат ва шавқ бирлан гўё ул шодлик сабабиға тезроқ етушмоқ тақозоси бирлан хорижи бадан тарафга таважжуҳ қилиб чиқар ва ботинда, яъни дилда руҳ жуда кам қолур. Ва руҳға табъан қуввати табииййа ва қуввати ҳайвониййа ва қонлар ҳам зоҳири ба-

дан тарафга чиқарлар. Бинобарин, шодликда юз қизарур ва ул вақтда дохили баданда қолгон руҳ бағоят кам миқдор бўлуб, юракни тарбиясига ожиз бўлуб, ночор таҳлил ила ўзи ҳам фоний бўлур ва дил берух қолур. Ва зоҳири баданга таважжуҳ қилгон руҳлар шодликни зўрлигига фирифталик бирлан дохили баданга тезда ружуь қилолмағони учун дилда берухликдин ридоат ва фасод бўлуб, сўнгги ружуь қилгон руҳнинг тарбияси учун қобилияти ҳам қолмаски, ўлум шул ҳолатдин иборатдур. Ва бунинг муқобилида бимиймарг ҳам бўлурки, фасли «бо» маъал «йо»да мазкур бўлди.

ШОМИЛ شامل бир нимарсани ўз ичиға ўраб оладурган нимарсадур ва бир неча маъноға далолат қиладурган лафз демакдур.

ШОГИЛ شاخل манъ қиладурган ва бошқа иродадин тўхтатадурган демакдурки, андин мурод энг муҳим нимарсадур, албатта, маълумдурки, муҳим нарсани зарурати бошқа таважжуҳдин ва бошқа иродадин кишини манъ қилур. Бинобарин, муҳим нимарсани шоғил дерлар. Ва истилоҳи атиббода шоғил деб зўр аламни ва ҳаёт учун зўр зарарлик нимарсани айтурлар. Чунки, булар ҳам қуввати табиийгани баданга таважжуҳдин манъ қилур. Чунончи, баданида шиддатлик алам воқизь бўлгон кишини қуввати ҳозимаси заиф бўлур. Чунки, қуввати табиийга фақат аламга ва ани сабабини дафъига мутаважжиҳ бўлғони учун ҳазми таом каби вазифаларга кўб эътибор ва илтифот қилолмас. Ҳатто қуввати мосика ҳам имсоқдин ожиз бўлуб, зўр аламлик ё зўр қўрқунчилик ҳолатда соҳибидин беирода бавл ва гоит мундафиь бўлур.

ШОМ شام Арабистон мулкидин Ўрта Денгизнинг шарқий соҳилида воқезь бўлгон бир шаҳарнинг номи. Ва Офтобнинг гурубидин сўнгги вақтдур. Аммо, истилоҳи атиббода шом вақтида тановул қилинадиган таом мурод бўлур.

ШОҲ ИСПАРҒАМ شاه اسپرغم райҳондурки, ани форсийда нозбўй дерлар.

ШОЁН شايان луғати форсий, лойиқ ва сазовордур.

ШОН شان асал арининг хонасидурки, анда асал қилур.

ШАН شان шавкат ва азамат. Ва ҳақ ҳам келур, чунончи, фалон оят фалонийнинг шаънига, яъни ҳақиға нозил бўлди, дерлар.

ШОНА شانه луғати форсий, тароқдурки, ани бирлан сочни таралур. Ва китфдур. Аммо, истилоҳи атиббода фақат китфнинг устухони бўлгон курак устухони мурод бўлур.

ШОФФА شافه давоски, хоҳ муфрад ва хоҳ мураккаб, азбаройи мақъадга ва ё фаржга кўтармоқ учун тайёрлангон бўлса мутлақо шоффа дерлар, валекин фаржга кўтариладиган даво учун махсус номини фирзажа дерлар. Ва ани кўтармоқни шиёф дерлар.

ШОММА شامه ҳидни сезадурган қувватдурки, ҳавосси хамсаи зоҳирийнинг учинчи қисмидур ва буруннинг мунтаҳосида хайшум номлик мавзеда ҳулматай ас-садй исмлик икки адад гўшт ғудласининг устига қоплангон пардаи асабонийға махсус бир сезгудур.

ШОТИЙ شاطىي дарёнинг лабидур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Шин билан Бо)

ШАБОБ شباب йигит ва йигитлардурки, азбаройи муфрад ва жамъ келур. Ва шуббоб ҳам жамъи шоббдурки, йигитлар демакдур.

ШАББ ва **ШИББ** شبوشيب луғати арабийяда йигит ва йигитлик даври. Ва олов ёқмоқ. Ва жанг ва ҳар нимарсанинг баландлигидур. Ва истилоҳи атиббода давосдурки, туз каби оқ, балки туздин ҳам соф ва бурроқдур ва маъданиёт қисмидиндурки, туркийда аччиғтош дерлар. Ва шаб луғати форсийда кечадурки, қоронғулик замонидур.

ШИБИТ شبت даво гиёҳидурки, ани Русияда укроп дерлар.

ШАБАХ شبح луғатда танадурки, жоннинг қолибидур, хоҳ одам ва хоҳ бошқа ҳайвон танасиға шомил. Аммо, урфда узоғдин кўрингон, лекин узоғлик сабабдин ҳақиқати нима экани маълум бўлмагон нимарсани айтулар.

ШИБЪ شبع тўқлик ва таомдин мамнунликдурки, очликнинг зиддидур.

ШАБА شبه жистдурки, авом ани жез дерлар ва миснинг бир навъидурки, ранги сариғдур.

ШИБҲ, **ТАШБИҲ** شبه монандлик ва ўхшашлик демакдур.

ШАБИҲ شبيه монанд ва ўхшаш бўлгон нимарсадур.

ШАБАКА شبكه тўрдурки, ани ипдин тўқулур ва сайёдлар ишла турларки, маълумдур.

ШАБАКИЙЙА شېكە кўз табақаларидин бешинчи табақанинг номидурки, гўё тўр каби майда иплардин тўқулгон табақадур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЙА (Шин билан То)

ШИТО شىتا қиш фасли ва совуғ вақтидур.
ШАТТО شىتىن пароканда ва сочилгон нимарсадур.
ШУТУР شىتىر тевадурки, ҳайвони маъруфдур.
ШУТМ شىتىمте ҳақоратки, форсийда дашномдур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЖИМ (Шин билан Жим)

ШИЖОЪАТ شىجاعت ботирлик, далерлик қувватидурки, кўб кўрқоқлик ила кўб ўткур газабнинг ўртасида бўлса.

ШАЖАР شىجر бамаънойи дарахтдур.

ШУЖОЪ - ШАЖОЪ - ШИЖОЪ شىجاع - شىجاع - شىجاع ҳарфи аввални ҳар уч ҳаракат бирлан айтмоқ дуруст, лекин ба замма айтмоқ (яъни шужоъ) машҳурдур, далер ва баҳодирдур.

ШАЖАРА شىجره дарахт ва насабномадур.

ШАЖЖА شىجه бошга юқори тарафдин бир зарб етганликдурки, бул ҳам даража эътибори ила олти қисм бўлуб, ҳар қисмининг маҳсус номи бордур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУЎҲМАЛА (Шин билан Ҳо)

ШАҲИҲ شىح ҳарис ва бахилдур. Ва шаҳийҳ ба «йо»и маъруф бар вазни саҳийҳ ҳам ҳарис ва бахилдур.

ШАҲМИ ҲАНЗАЛ **نحم حنظل** давои мусҳили балғамдурки, ҳанзал исмлиқ меванинг ичидаги тухмларини ўраб турган пардалардин иборатдур.

ШАҲМ **نحم** чарбидурки, қорин ва ичак атрофидаги пардаларда ҳосил бўлгон ёғдур ва форсийда ани пиш дерлар.

ШАҲМА **نحمه** чарбидур ва нозик ва юпқа гўшти, эриган чарби каби юшоқ гўшт бўлса, чунончи, қулоқни паст тараф доманини ҳам шаҳма дерлар.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЎЖАМА (Шин билан Хо)

ШАХ **شخ** тоғ ва тоғнинг домани бўлгон қаттиғ замин ва ҳар нимарсаики, қаттиғ ва маҳкам бўлса ани шах дерлар.

ШИХОР **شخار** мухаффафи шиқордурки, аҳли Туркистон ани дерлар ва моҳияти шўра ўт ва саксовул дарахти каби шўр нимарсаларни куйдургон вақтда андин қайнаб чиқиб, шулни тагида мунъақид бўлгон туздур.

ШАХС **شخص** асли луғатда мутлақ қолибдур умуман ва инсон руҳи, таъби учун хусусан мустаъмалдур. Ва мажозан нима экани равшан танилгон ва маълум бўлгон кимарсадур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛА (Шин билан Дол)

ШАДД **ند** луғати арабий, маҳкам ва устувор қилмоқ ва мажозан зикри лозим баиродаи малзум қабилдин боғламоқки, ани лозимаси маҳкам ва устуворликдур.

ШАДИД **شديد** шиддатлик ва ғолиб ва устувор ва зўрайгон нимарсадур.

ШАДОИД شاداند шиддатлик кайфиятлар ва кулфатлик ҳодисалар ва озорлик ҳолатлардурки, шадиднинг жамъидур.

ШАДАХА شادخ бир нимарсанинг синмоғидур. Ва истилоҳи атиббод азилмоқ ва шаъқланмоқ учун мустаъмалдур.

ШАДД УЛ-АТРОФ شد الاطراف қўлни қўлтуқ тагидин ва оёқни соннинг юқори устидин маҳкам сиқиб боғлаб, сўнгра шул маҳалдин панжаға маҳкам ўраб боғламоқни айтурлар. Ва бу амал азбаройи бир нозик узвға зарар бериб турғон моддани бошқа кам зарарроқ узв тарафиға тортиб, нозик узвни офатдин сақламоқ ёки қўлни ё оёқни ўткур заҳарлик нимарса чақғон бўлса анинг заҳари ботинға ва дилға сироят қилмасун учун шундай қилинур.

ШИДҚ شادق оғизнинг гўшаси, яъни икки лабни бир-бириға қўшилғон ниҳоятидур. Ва шадқ оғиз гўшасининг кенг ва фарах бўлмоғидур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЪХМАЛА (Шин билан Ро)

ШАРО شارى تۇқай ва бир саҳройи пурдархтки ораси, қалин ва бир-бириға туташ бўлса. Аммо, истилоҳи атиббод абаданнинг терисид а пайдо бўладурган бир навъ майда қизил ва бир-бириға туташ нуқталарни айтурларки, бағоят қичуқ пайдо қилур. Ва ани туркийда эшак еми дерлар.

ШУРАФО شرفنا шарифнинг жамъики, баланд қадрликлар демакдур. Ва истилоҳи атиббод нозик ва муҳим узвлар демакдур ва узвларнинг аҳамиятиға назаран уч қисм қилунғон ва ҳар қисмиға бошқа исм берулғондурки, узви раис ва узви шариф ва узви хасис дерлар. Чунончи, инсоннинг ўзини, шахсий ҳаёти ва наслий бақосини сақлаб турғувчи аъзони узви раис дерлар. Масалан, юрак ва мия ва жигар ва мойлар ҳар бири раиси бадандурки, бири нобуд бўлса ҳаётлик мумкин бўлмас. Ва узвки, анинг сезги қуввати ўткур бўлуб, саломатлигинин ҳаётда фароғат ва озоридин ҳаётға танглик ориз бўлса андоғ узвларни шариф дерлар. Масалан, кўз ва қулоқнинг пардаси ва кўкракнинг ҳижоби ҳожиз исмлик пардаси ва ичак ва мойк ва закар каби

узвлар гарчи зотан боиси ҳаёт бўлмаса ҳам, лекин буларнинг саломатлиги бутун танани саломатлигига ва ҳаёт лаззатиға боисдур. Ва буларнинг озори бутун танани бошқаришдин тўхтатмоқға, ҳаттоки бундоғ ҳаётдин безор бўлмоқға мажбур қилурки, булар узви шарифлардур. Ва бошқа аъзо бул даражада қадрлик бўлолмасларки, вужудлари боқий бўлса, фа-биҳа-л-мурод ва агар маъруф ва мажруҳ бўлса монийи ҳаёт ё муъаттали бадан бўлмасларки, алар узви хасисдурлар.

ШУРАКО شُرَاكُ шерикнинг жамъидурки, шериклар демакдур. Ва истилоҳи атиббода булардин мурод қуввати ҳайвонийи ва қуввати нафсонийи ва қуввати табиийи адурки, бутун баданни тарбия қилмоқда, ҳаттоки ўзлари бир-бирларини тарбия қилмоқда шерикдурлар. Чунончи, агар қуввати ҳайвонийи тарбия қилмаса бутун бадан, ҳатто мия ва жигарлар ўлукнинг баданидек сасиб эриб кетар. Ва агар қуввати нафсонийи тарбия қилмаса тамоми бадан ҳис ва ҳаракатдин маҳрум қолур, ҳатто ўпка нафас олмоқ ҳаракатиға ожиз бўлиб, нафас олмаса, дарҳол руҳ куйиб, ҳалок бўлур. Ва агар қуввати табиийи тарбия қилмаса ҳамма бадан, ҳатто юрак ва мия ўз насибалари бўлгон физодин маҳрум қолиб, ҳароб бўлурлар. Ҳам моддаи ҳаёт руҳдурки, қондин ҳосил бўлур. Агар қуввати табиийи ҳазми физо ила паёпай қон ҳосил қилмаса тамоми бадан руҳдин ҳам маҳрум қолиб, ҳалок бўлурлар. Бас, собитдурки, ҳаёти бадан бақосиға бу уч қувватлар шуракодур.

Ва, инчунин, физони баданға еткузмоқда ҳазима, мосика, жозиба ва дофиъа қувватлари шуракодурки, ҳозима бўлмаса, ҳожати баданийи учун таомдин жавҳари физо ажрамас. Ва агар қуввати мосика таомни то ҳазми комил вақтигача сақлаб турмаса таом қаблаз ҳазм мундафиъ бўлса жавҳари физо муяссар бўлмас. Ва агар қуввати жозиба бўлмаса бадан жавҳари физодин ўз насибасини тортолмас. Ва қуввати дофиъа бўлмаса жавҳари фазо баданға боролмас ҳам фазлаи таом хорижға чиқолмаски, бу маънолар боиси ҳалокдур. Бас, собитдурки, физои бадан еткузмоқда бу тўрт қувватлар шуракодур.

Ва, инчунин, фарзанднинг вужуди ва тарбиясида мойк ва бачадон ва эмчаклар шуракодурки, агар мойк бачадонға нутфа тайёрлаб тўкмаса бола мавжуд бўлмас. Ва агар бачадон нутфани тарбия қилмаса нутфадин аъзо ҳосил бўлмас. Ва агар бачадон боланинг тарбияси учун ўз танасидин қон тортиб, боланинг баданиға ўтказиб тур-

маса, бола камолга етмас ва боланинг таваллудидин сўнгра агар эмчак бадан қонидин сут ҳозирлаб еткузмаса, бола физосиз яшай олмас. Бас, собитдурки, тарбияи таносилда мояк ва раҳм ва эмчак шериклардур ва ҳоказо.

ШИРБ شرب умуман сувдин баданга етадурган баҳра ва насибадур, хоҳ батариқай журъа ва хоҳ бадан масомидин батариқай тарошшух ва хоҳ ҳавойи рутубийдин батариқай тажаззуб (тортилувчи) ва таратгуб (тартибга солувчи) бўлсун.

ШАРБАТ شربت ичимлик, суюқ нимарсадурки, хоҳ меванинг суви ва хоҳ даво суви ва хоҳ янги ва ҳўл нимарсани эзиб, андин олунгон суви, чунончи, узумнинг ширини ва хоҳ қуруғ нимарсани сувга қайнатиб, қуввати чиқарилгон бўлсун, чунончи, гилон ва бинафша шарбати каби.

ШУРБАТ شربت бир ичим миқдори бўлган даводур, хоҳ суюқ ва хоҳ қуруқ даво бўлса, баробардур.

ШАРАҲ شرح луғатда Каҳқашон ва даштнинг кенглигидур. Аммо, истилоҳда бир тараф моякнинг бошқа тараф моягидин каттароқ бўлмоғи муроддур.

ШАРҲ شرح ташлоқ жойдин сувнинг оқмоғи ва даштнинг кенглиги ва очмоқ ва ошкор қилмоқ ва ишорат қилунгон маъноларни равшан баён қилмоқ. Ва ҳамма аъзонинг адади ҳайъати ва моҳияти ва бир-бирига рабти ва муносабати ва аларнинг ҳикмати, вазифаси ва манфаати ва феъли, ҳаммаси мувофиқи табиат бўлмоғидур ва буларни равшан билиб, баён қилмоқни ташриҳ дерлар.

ШАРАР شرر оловдин сачрагон майда поралардурки, туркийда учқун дерлар.

ШИРОР شرار шарарнинг жамъидурки, учқунлардур.

ШАРБАТИ ДИНОР شربتدينار шарбати доруки, анга тухми кашус қўшилгон бўлса, чунки динор луғати юнонияда тухми кашусдур. Бинобарин, бу шарбати доруға динор исми берилгондур.

ШАРТ شرط луғатда аломат ва нишон. Ва боди мувофиқ ва лозим қилмоқ ва бир нимарсани бошқа бир нимарсага боғламоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода наштар урмоқ ва қортиқ қўйиладургон маҳални устара бирлан тилмоқ муроддур.

ШАРОСИФ شراسيف қобирға устухонларини тўш устухониға ёпишадурган тараф учларидурки, ёғлик ва юмшоқроқ бўлуб, ҳар бир-

лари бир гузруф воситаси бирлан тўш устухониға бориб ёпишарлар. Ва шаросиф сийгаи жамдурки, муфради (бирлиги) шарсуфдур.

ШАРАФ شرف қадр ва ҳурматликдур.

ШАРИФ شريف баланд қадрлик ва бузруг ҳурматликдур.

ШАРҚ شرق Офтоб ва равшанлик ва Офтоб чиқар жойдурки, бу тақдирда асли иборат машриқдур ва шарқ машриқ ўрниға ҳам мустаъмалдур.

ШАРАК شرک фосид қоннинг ғалабасидин баданда пайдо бўлгон бадбўй захмдур.

ШАРАЁН شريان ҳаракат қиладургон томурдурки, ани урфда жон томури дерлар.

ШАРОИН شرايين жон томурлар ва ҳаракатлик томурлардурки, шараённинг жамъидур.

ШУРФА شرفه кунгура ва дандонадур.

ФАСЛ УШ-ШИН МАЪА-Л-ШИН (Шин билан Шин)

ШЎШ شوش луғати форсий, ўпкадурки, узви шарифдур. Ва ани арабда рийа дерлар. Ва ба фатҳаи аввал (яъни, шаш) олти ададдурки, арабда ситта дерлар.

ШАШ شش луғати форсийда кўб миқдорлик нимарсани ҳаммасидин киноядур, чунки шаш олти ададдур ва донак олти ҳиссадин бир ҳисса демақдур. Бас, олти донак ҳамма ҳиссаларнинг мажмуъи бўлур.

ШАШ АРКОН شش ارکان олти рукн ҳаёт демақдурки, булардин агар қаю бир рукни бўлмаса ҳаётлик ҳаргиз мумкин бўлмас ва буларни арабда асбоби ситтаи заруриййа дерлар. Чунончи, буларнинг биринчиси ҳаводурки, андин нафас олунмаса ҳаётлик мумкин бўлмас.

Ва иккинчиси, ёмоқ ва ичмоқдурки, агар физо бўлмаса ҳаётлик мумкин бўлмас.

Ва учинчиси, ҳаракат ва сукуни баданийдурки, агар ҳаракат ила физо касб қилунмаса ҳаёт боқий қолмас. Ва агар сукун бўлмаса ҳаракат ила руҳ таҳлил топар ҳам руҳ қизиб куйиб кетар ва ҳаёт маҳв бўлур.

Ва тўртинчиси, ҳаракат ва сукуни нафсонийдур, мисли ғазаб ва фараҳ, ғам ва андуҳ ва хижллар каби ҳаракатларки, ё рағбат тариқи

ва ё нафрат тариқи бирлан агар нафс ҳаракат қилмаса бадан ҳам фоидалик нимарсани жалб қилмоқ ва зарарлик нимарсадин қочиб қутулмоқ каби ҳаракатларни қилмас ва ҳаёт боқий туролмас.

Ва бешинчиси ухламоқ ва уйғонмоқдурки, уйқу бўлмаса доимий уйғоқлик ҳаракати бирлан руҳ ҳам таҳлил ила нобуд бўлур ва ҳам қизиб кетиб куяр ва ҳаётлик боқий бўлмас. Ва агар доимий уйқу бўлуб, ҳаргиз бедорлик бўлмаса ҳам уйқуда руҳ таҳлил топиб тамом бўлур. Ва ҳам ғизосизликдин ҳалок бўлур ва ҳаёт боқий қолмас.

Ва олтинчиси истифроғ ва ихтибос, яъни бадандин фазлани чиқармоқ ва жавҳари ғизони сақламоқдурки, агар нажосат ва бавл каби фазлаларни чиқариб, баданни поклаб турилмаса бу фазлалар баданни фосид қилур ва руҳийёт боқий қолмас. Ва агар рутубати аслийяа каби жузви бадан бўладурган жавҳари ғизони баданда сақланмаса бадан хароб бўлур ва ҳаёт боқий қолмас. Бас, собитдурки, бу олти нимарса аркони ҳаёт ва асбоби зарурийётдур ва тафсили «Қонун алмабсут»да ва ушбу китобнинг «фасли син маъа-т-то»даги ситгаи зарурийясида мазкур бўлди.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Т-ТО (Шин билан То)

ШАТР УЛ-ҒИББ **نظر الغيب** сафронинг уфунат пайдо қилғонидин ҳодис бўлғон иситмадурки, кун аро навбат тутар.

ШАТР **نظر** бир нимарсанинг нисфи ва бир пораси ва жониб ва тараф ва жиҳатдур.

ШАТТ **نظ** дарёнинг лаби ва анҳорнинг лабидур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЪХМАЛА (Шин билан Айн)

ШУЪАБ **نعم** жамъи шуббаки, бамаънойи шох ва бамаънойи тоифа ва навъдур, яъни навлар ва тоифалар демақдур.

ШАЪР **نعم** йўлдур ва ба касраи аввал (яъни шеър) вазнлик ва қофиялик сўздур.

ШУЪУР شعور билмоқ ва нозик маънони тобмоқ ва мажозан ҳушдур.

ШИЪОР شعار лугатда ички либосдурки, баданга тегиб турар, мисли кўйлак ва ё баданга ёпишиб турар бўлса, мисли камзул. Ва шиъорни муқобили дисардурки, зоҳирий либосдур, мисли чопон, аммо шиъор мажозан варзиши доимий ва одати табиийга аксар мустаъмалдур.

ШАЪИР شعير арпадурки, ғаллаи маълумдур ва ани форсийда жав дерлар.

ШУЪОЪ شعاع нурни шуъласи ва партавидур ва шуъоъи басар кўзни нури ўз муқобилида бўлгон нимарсаға партав (нур) солмоғидурки, кўрмоқ шундин иборатдур.

ШУЪЛА شعلة оловни тобиши ва нур сочмоғи ва оловнинг ялидур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-ҒАЙН ИЛ-МУЪЖАМА (Шин билан Ғайн)

ШАҒОФ شغاف дилға ғилоф бўлуб иҳота қилгон чарби пардасидур.

ШАҒФ شغف муҳаббатнинг шиддати дилни беқарор қилмоғидур.

ШАҒОЛ شغال муъарраби шағол ба кофи форсий ҳайвони даррандаи маъруфки, бағоят ваҳший ва ёввойидурки, бўрининг жинсидиндур, лекин шакли ва феъли бўри ила тулкининг ўртасида бўлур. Ва руслар шакал ба коф дерлар. Ва туркийда чиябўри дерлар.

ШУҒЛ - ШУҒУЛ - ШАҒАЛ - ШАҒЛ شغل - شغل - شغل - شغل тўрт хил эъроб ила дурустдурки, лугатда ишдин манъ қилмоқдур. Ва мажозан муҳим ва зарур ишдурки, анинг зарурияти фозилни бошқа ишдин гўё манъ қилур.

ШАҒФА شغه кўб ишламоқ сабаби бирлан қўл ё териси қалин ва дағал ва қаттиқ ва қаро бўлмоғидур. Ва мажозан хор ва залилдур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-ФО (Шин билан Фо)

ШИФО شفا касални заволи ила сиҳҳатликни ҳосил бўлмоғидур. Ва Бу Али ибн Синонинг мусаннифотларидин бир китобнинг номидур.

ки, мантиқ ва ҳикмат ва тибб каби жамъи улуми маъқулаға жомеъ-
дур. Ва шафо охири умр ва ҳар нимани ниҳоят чети ва канораси-
дур.

ШАФАТ شفّت лабдур.

ШАФФОФ شفاف оина ва талқ ва тинуқ сув каби соф ва рангсиз
нимарсадурки, софлигинин орқасидаги нимарсани кўринмоғиға мо-
неъ бўлмаса.

ШАФАҚ شفق Офтоб ботгандин сўнг Ғарб тараф осмонда, Оф-
тоб чиқишидин бурун Шарқ тараф осмонда кўринадурган қизиллик-
дурки, булутға ўхшар. Шоир Соиб дерки:

*То чун шафақ мудом рахти лолагун шавад,
Бебода магзарон чу шафақ субҳу шом.*

*Резад чисон ба домани мастон шароби сурх,
3-онгуна рихтаст шафақ дар канори субҳ.*

ШАФАТАЙН شفتين икки лабдур.

ШУФРА شفره кўзнинг милкидурки, мижгон, яъни киприк андин
чиқар.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ҚОФ (Шин билан Қоф)

ШУҚРАТ شفرت андак қизилға мойилроқ сариғ рангни номи-
дурки, ани туркийда оч қўнғур дерлар.

ШАҚОВАТ شفارت бадбахтликдур.

ШАҚИР شفير тоғ поласидур.

ШАҚОЙИҚ شفايق мутлақ лоладурки, муфрад ва жамъиға ва
навъиға баробар мустаъмалдур.

ШАҚҚ شفق меҳнати қийинлигидур. Ва шиққ бир нимарсанинг
нисфи ва ё бир пораси. Ва тоғнинг гаронаси ва бир чети. Ва биродар
ва дўстдур.

ШУҚОҚ شفاق бамаънойи хушкийят (қуруқлик) сабабидин ва
ҳиддатлик моддасидин бир узвни(нг) териси ёрилмоғидур. Ва шиқоқ

бир тарафга тарафкашлик учун иккинчи тарафга душманлик қилмоқ-
дур.

ШАҚИҚ شقيق ёрилгон ва яримта ва биродардур.

ШАҚИҚА شقيقه муаннаси шақиқдурки, маънода баробардур. Ва истилоҳи атиббода бошни нисфи (ярим) оғригидур, хоҳ ўнг ва хоҳ чап тарафи оғриси, ани дарди шақиқа дерлар.

ШАҚИЙЙ شقيقى бадбахтдур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-КОФ (Шин билан Коф)

ШИКИБО شكياب сабр қилғувчи ва сабрликдур.

ШИКИБ شكياب сабр ва оромдур.

ШИКИФТ شكيافت луғати арабий, таажжуб ва мутаажжиб ва ажиб ва ғарибдур.

ШИГУФТ شكيافت гунчанинг очилмоғидур. Ва мева дарахтининг гули. Ва мажозан гул мутлақдурки, луғати форсийдур, лекин эл ора-сида «коф» бирлан шуҳрат тобқондур.

ШИКАНЖ شكيانج печу тобки, ўз-ўзига ўралмоқ ва тобланмоқ ва бетоқатликдин тўлгонмоқдур. Ва шакунж икки панжанинг тирноғи бирлан бир узвни чимчиламоқдур.

ШУКР شكر неъмат бадалига миннатдорликни тил бирлан иқроп ва хизмат бирлан изҳор қилмоқдур. Ва шакр луғати арабийда хотун кишининг фаржидур. Ва шаккар луғати форсий ва туркийда ширин-лик маъруфдурки, неча навъ бўлур. Ва асҳол лаблагининг ширази-дин қилмоқ муравваждур.

ШАГАР شكار луғати форсий, қаро ариларки, бошқа нав арилар-дин буни заҳари ўткур бўлур.

ШУККА شكة маргимушки, ани арабда самм ул-фор дерлар.

ШАКЛ شكل ҳайъат ва ҳажмнинг сувратидур.

ШАГОЛ شكال ҳайвони даррандадурки, жинси бўри ва шакли бўри ила тулкининг шаклига ўхшаш бўлур ва ани арабда шағол ва Русия-да шакал ва туркийда чиябўри дерлар.

ШИКАНБА شكيابه луғати форсий, қориндурки, ани арабда меъда дерлар. (Қори Ишканбани эсланг)

ШИКУФА شكونه мевалик дарахтларни гули ва гунчасидур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-МИМ (Шин билан Мим)

ШАМЪ شمع мумдурки, асалдин ажралиб чиқадурган ёғ табиатлик жисмдур. Ва шумуъ шамънинг жамъидур.

ШУМУЛ شمول кўб нимарсани тўплаб олмоқ ва ўраб олмоқдур. Ва мажозан бир иборат неча хил маънога далолат қилмоғидур.

ШАМЛ شمل луғати азод жумласидиндурки, паришон бўлмоқ ва сочилмоқ ҳам жамъ бўлмоқ ва тўда бўлмоқ учун мустаъмалдур.

ШИМОЛ شمال чап қўл демақдур. Ва мажозан чап тарафдур. Ва Каъбанинг чап тарафини ҳам шимол дерлар, чунки Каъбани араблар гўё Машриқ тарафга қараб турган бир одам деб қарор бергандурлар ва шул ҳолда Каъбанинг чап тарафи Банот ун-наъш Юлдузи ва Қутб юлдузи кўрринадурган тарафдурки, мажоз тариқи ила шул Қутб тарафни ҳам шимол дерлар. Чунончи, машома ҳам бамаъноий тарафдур, бинобарин Шоми шарифни машомадин олиб, Шом исмини бергандурларки, Каъбани чап тарафида воқеъ бўлгон шаҳардур. Ва, инчунин, боди ғарбийни ҳам дабур демоқни сабаби дабур орқа тарафдурки, дабр орқадин маъхузду. Ва ғарб тараф Каъбани орқа тарафи бўлгонидин боди ғарбийни боди дабур дерлар. Ва ба фатҳа (шамол) ҳаракатлик боддурки, луғати туркийдур, лекин шимол тарафга иштибоҳ бўлмасун учун шамол бодни алиф билан ёзмоқ одат бўлгондур.

ШАММ شمه ҳидламоқдур.

ШУМУМ شموه ҳидламоқга махсус даводур.

ШАМИМ شميمе хушбўйга аралашиб келгон шамолдур.

ШАММА شمه луғати арабийда бамаъноий андак ҳиддурки, шамм ҳидламоқдин олингондур. Аммо, форсийи арабдонлар мажозан мутлақ ҳар андак нимарсага истеъмол қилурлар. Ва шима қаймоққи, ани форсийда саршир дерлар.

ШАМОМА شمامه бўйи хушдур. Ва ба фатҳаи аввал ва мими мушадада (яъни шаммома) давоий мураккаби хушбўйдурки, кимёвий усулда таркиб қилунгон ғўлак каби гирд қилиб қуритилгон бўлур. Ва мардум андин бир донани қўлда тутиб олиб юрса, ҳар қайда борса, ул мажлис муаттар бўлур. Форсийда ани дастанбу ва дастамбу дерлар. Ва бир навъ қовунки, худруй ва бағоят хушбўй бўлурки, ани ҳам форсийда мажозан дастамбу дерлар ва ҳиндийда кичри дерлар.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ВОВ (Шин билан Вов)

ШИВО شوا қовурғон гўшт ва кабобдур.

ШАВОИБ شوايب ёмон нимарса бирлан аралаш бўлгон нимарсалар ва ғалат ва хато аралаш бўлгон сўзлар. Хулоса, ғайри холислардурки, жамъи шоиба булгончдур.

ШУНИЗ شونيز луғати форсийдурки, ани сийаҳдона ҳам дерлар ва арабда ҳаббат ус-савдо ва ҳиндийда кулунжи ва туркийда ҳам сийаҳдона машҳурдур. Лекин, авом мардум, ғалат ила седана дерлар.

ШАВОҲИҚ شواحق шоҳиқнинг жамъидурки, баландлар демакдур.

ШАВК شوك тикондур.

ШУСА شوصه зот ул-жанби (зотилжами) ҳақиқийдурки, қоннинг ғалабаи фасодидин ориз бўлур.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ҲО (Шин билан Ҳо)

ШАҲБО شها ашҳаб исми тафзилининг муаннасидадурки, бамаъноий қаро ила оқдин мураккаб бўлгон рангдурки, қародин оқ ғолиброқ бўлса.

ШАҲЛО شها қаро гуллик наргисдурки, инсонни кўзиға ташбиҳ қилунгон наргисдин мурод шул наргисдур. Аммо, сариғ гуллик наргисни абҳар дерлар, на шаҳло.

ШИҲОБ شهاب ёруғ юлдуз, бамаъноий баланд ёнғон оловнинг шуъласи. Ва юлдуз монанд оловки, фалақда тез югуриб бориб, ғойиб бўлур ва мардум юлдуз учиши дерлар. Ва аҳли шаръ ани ражми шаётин (шайтонларни қувиш) ва аҳли ҳикмат духони арзий заминдин кўтарилуб бориб, курра нориййаға етса, ёниб кетар ва ҳароратни шиддати бирлан изтиробий ҳаракат қилиб, бир тарафга отилиб кетар ва курраи нориййадин бир миқдор масофа узоғлашгандин сўнг учиб, кўздин ғойиб бўлур дерлар.

ШАҲОБ شهاب луғати форсийда қизил рангнинг номидурки, андак сариғликға мойил бўлса. Ва бу лафз асли шодоб эрди, сўнг таҳфиф ила шаҳоб бўлгондур.

ШУҲУБ شهب ёруғ юлдузлардурки, шиҳобнинг жамъидур.

ШАҲВАТ شهوت иштаҳодурки, лаззат ва манфаатни ҳусули учун нафснинг шавқи ва орзусидин иборатдур, хоҳ жимоъ ва хоҳ таом ва хоҳ бошқа нимарсанинг орзусига шомилдур.

ШАҲД شهد асалдурки, луғати форсийдур.

ШАҲВАТИ КАЛБИЙЙА شهوت كلبيه ит иштаҳоси демақдурки, бир шиддатлик иштаҳойи козиба (ёлғон иштаҳо)дур. Ва бу ҳолат бир касали мустақиладурки, ҳарчанд таом тановул қилса ҳаргиз тўймас. Ва агар кўб миқдор таом тановули бирлан тўйса ани номини жуъ ул-бақар (ҳўкиз очлиги) дерлар.

ШАҲВИЙ شهوى мансуб ба шаҳват, рағбати нафсийяға нисбатлик нимарса демақдур.

ШАҲВОНИЙ شهوانى нафсға мансуб бўлгон оризалар жумласидин аввалги қисми, яъни нафснинг хоҳиши ва орзусига тобеъ ҳолатлар демақдурки, шаҳват хоҳиши нафсға мансубдур. Бу ҳолатлар даража эътибори бирлан мутанаввийъ (ҳар хил) бўлур, масалан, шавқланмоқ ва суюнмоқ ва лаззатланмоқ каби. Ва бунинг хилофида яна нафснинг нафрати ва маломати сабабидин ориз бўладурган ҳолатлар ҳам бўлурки, ани ғазабоний дерлар. Масалан, ғамгинлик ва андўҳгинлик ва ғазаб ва хижллар кабидурки, мажмуъи олти қисмдур. Масалан, ғазаб, фараҳ, фазаъ, ғам, ҳамм, хижлдур. Ва ҳар қисми даража эътибори ила яна мутанаввийъдурлар.

ФАСЛ УШ-ШИН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЙО УТ-ТАҲТОНИЙЙА (Шин билан Йо)

ШАЙБ شيب луғати арабий, қаримоқ ва мўйсафид бўлмоқдурки, бунинг бошланиши эллик ёшдан бўлур.

ШАЙХУХАТ شيخوخه эллик ёшдан сўнгги то охири умргача бўлгон қариллик ҳолатидурки, истилоҳи атиббода даври инҳитоти қуво дерлар. Ва шайбатни даври инҳитоти аъло дерлар.

ШИРХУШТ شيرخشت бир навъ шакарнинг номидурки, Хуросон атрофида ва Ҳиротда фарангни баъзи жойларида мавжуд бир дарахтнинг елимидурки, бағоят ширин бўлур. Ва Хуросон атрофини қиш-

лоқ аҳллариини забонларида ҳам касиро дарахтининг қуриғон елими демақдур. Ва форсийда ҳам Хуросон истилоҳиға табъан арабийдин мубаддал қилиб, ширхўшт, яъни қуриб қотган сут дерлар. Чунки, мазкур елим ҳам мазкур дарахтнинг баъзи гириҳларидин таровиш қилғонда сут каби оқ рутубат бўлурки, сўнгра қуриб, шакар бўлур.

ШИХ شیح дарманадурки, гиёҳи машхурдур.

ШАЙХ شايخ хожа ва қари чолдур. (Ва арабларда қабила бошлиғи.)

ШАЙХ УР-РАИС شيخ الرئيس Бу Али ибн Синораҳматуллоҳи алайҳ-нинг лақабларидур.

ШИЁФИ АБИАЗ شيافايىز бир доруйи мураккабанинг номидурки, анга фатилани олуда қилиб, қулоқни тешугиға қўйилур ва кўзға ҳам қўйилур, токи қулоқнинг оқма жароҳатини битурар ва кўзни сўзишини ва қизилини зойил қилур. Ва ани жузви аъзами Кошғар упасидурки, холис қалъийдин бўлгон оқ ва мулойим упадур.

ШИЁФ شياف жамъи шофадурки, давоға фати-лани олуда қилиб, маҳалли мақсудға қўймоқдур. Хусусан, орқа тарафға ва фаржға кўтармоқ учун махсус давоға аксар мустаъмалдур.

ШУЙУН ва **ДУРУЗ** شيونودروز айблардурки, жамъи шан ва ё жамъи шайн, айбдур. Ва пора ва чок ҳам келур. Ва истилоҳи атиббода бош устухонининг маҳалли пайвандиға махсусдурки, ани дуруз ҳам дерларки, жамъи дарз, чок ва ёруқдур.

ШИЙЛОН شيان дастурхон ва мажозан таом ва меваедурки, ани жилон ба жими форсий ҳам дерлар ва арабда унноб дерлар.

ШИРДОН شيردان эмчакнинг елинидурки, луғати форсийдур.

ШИРВОН شيروان номи тонфадурки, Кофкозия халқидин бўлур ҳам Кофкозиядин бир шаҳарнинг номидур.

ШАЙЁЛА شياله бир навъ чаёндулки, юрганда думини кўтариб, орқасиға қайриб юрар ва ҳамма ақсомиға назар шайёланинг жисми каттароқ, лекин заҳари заифроқ бўлур. Аммо, думини ерга сургаб юрадурган навъини жаррора дерларки, ани жисми шайёлага назаран кичикроқ, лекин заҳари ўткурроқ, ҳаттоки қотил ҳам бўлур.

ШУЙУНИ КОЗИБА شيونكاذبه бош устухонининг бир навъ дурузидурки, зоҳир тарафдин кўринур. Аммо, ичкари тарафи бепайванд ва туташ бўлур.

ШАЙЙ شى кабоб қилиб пишурмоқдур. (Ва шай бирор нарса, ва ишдур.)

БОБ УС-СОД УЛ-МҶҲМАЛА

Сод боби

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МҶҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Сод билан Алиф)

СОҶИБИ ЖАВЗО صاحب جوزا истилоҳи аҳли нужумда Аторуд-
дурки, ситораи сайёрадин бирининг номидур, чунки Аторуднинг хо-
наси Жавзонинг буржидур.

СОҶИБ صاحب вазир ва ҳамсуҳбат ва эга ҳам келур.

СОМИТ صامت хомушдур.

СОЛИҲ صالح қобил ва дуруст ва ҳожат учун яроқлик нимарса-
дурки, фосиднинг зиддидур.

СОӢИД صاعد пастдин юқориға чиқғувчи демакдур.

СОДИР صادر луғатда ўз жойидин чиқадурган нимарсадур ва ма-
жозан пайдо бўлгон воқиядурки, аввал йўқ бўлуб, сўнгра йўқлик-
дин вужудға чиқғон бўлур.

СОБИР صابر сабр қилғувчи ва чидагувчидурки, ани форсийда
шикибо дерлар.

СОҶИБИ ФИРОШ صاحب فراش беморки, кам-қувват ёки ожизлик-
дин юролмайдурган ва доим ўринда ётадурган бўлса.

СОЪ صنع паст ва нишаб заминдур. Ва бир ўлчовнинг номидур-
ки, бир соъ тўрт мад бўлур ва бир мад бир ратл ва яна учдин бир
ҳисса ратл бўлур ва бир ратл тўқсон мисқол. Бас, бир мад бир юз
йигирма мисқол ва бир соъ тўрт юз саксон мисқол бўлур ва грамм
ҳисобига икки минг беш юз граммки, икки ярим кило бўлур. Ва қадоқ
ҳисобига беш қадоқ бўлур.

СОДИЪ صاعد мизожи қуруғлик сабаби бирлан зоҳири бадан ва ё
бир узвни ёрадурган хилтдур.

СОНИЪ صنع санъаткор, Тангри таоло номларидан бири.

СОБИҒ صبيغ бўёғувчи ва рангдор қилғувчидур. Ва истилоҳи
атиббода андин мурод хилти голиб ва ҳароратдурки, сийдукда ранг
пайдо бўлур.

СОФ صاف мухаффафи софийдурки, сафо покиза ва тинуқ жисмдин
олунғондур, орқасидаги нимарсани кўрмоқ учун кўз қувватиға

монёъ бўлмаса. Масалан, оина ва сув каби. Аммо, истилоҳи атиббода суюқ жисмнинг тинуғини соф дерлар. Масалан, тинуғ сув ва хом ту-хумнинг оқи каби. Аммо, қуруғ жисмнинг тинуғини, масалан, оина ва биллур каби нимарсаларни соф демаслар, балки шаффоф дерлар. Ва бунинг хилофини, яъни орқасидаги нимарсани кўрмоқ учун кўз қувва-тига андак монёъ бўладурган хийра жисмни, хоҳ суюқ ва хоҳ қуруқ бўлса, ани гидир дерлар.

СОДИҚ صادق рост ва мувофиқи ҳақиқатдур. Ва ташнаи содиқ (ҳақиқий чанқаш) ва шаҳвати содиқлар ҳамҳожати бадан учун ғизо еткурмоқ ва ғизонинг ҳазми учун лозим миқдорда рутубат еткурмоқ-даги ҳожати табииййага мувофиқ иштаҳа муроддур. Ва зиёдасини иштаҳойи козиб ва ташнаи козиб дерлар.

СОИМ صائم луғатда рўзадордур. Ва истилоҳи атиббода олти қисм ичакдин иккинчи қисми муроддур. Чунки, бу ичак аксар вақтда фаз-ладин холий бўлур, бинобарин номини соим дерлар.

СОФИН صافин оёғнинг ички тараф тўпуғининг устидин кўрина-дурган йўғон томурдур.

СОБИҚА صاعقه булутдин чиқиб, ерға тушган яшил (яшин)дур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Сод билан Бо)

САБО صبا Машриқ тарафдин келадурган мулойим шамолдур. Хусусан, эрта бирлан офтобни тулуғидин андак бурунроқ келгон шамол бағоят латиф бўлурки, ани сабо дерлар.

САБОВАТ صباوت гўдаклик давридур.

СУБҲ صبح тонг ёруғи, лекин ҳануз офтоб тулуғ қилмагон вақ-тидур.

САБОҲ صباح тонг ёримоғининг ибтидосидин офтобнинг тулуғи-ғича миёнадаги вақтдур. Аммо, истилоҳи атиббода бедор бўлгондин сўнг нимарса тановул қилунмагон оч ва наҳорлик ҳолатға аксар му-стаъмалдур. Ва Офтоб тулуғи эътибордин соқитдур.

САБР صبر чидамоқ ва бардошт қилмоқдурки, ани форсийда шикиб дерлар.

САБУР صبر бир дарахтнинг ширасидурки, гоят даражада аччиғ ва какра ва мусҳил бўлур. Ва форсийда тахфиф учун «бо»и муваҳҳада-ни сокин қилурлар. Ва бу дарахт Суқатра жазирасида кўброқ ва шираси ҳам кўброқ ва яхшироқ ҳосил бўлур. Шунинг учун ул жазираға нисбат бериб, аксар вақтда сабури Сақутарий дерлар.

СИБҒ صيغ мутлақ рангдур.

САБҒ صبغ бўёмоқ ва рангдор қилмоқдур.

СИБЁН صبيان жамъи собийдурки, гўдак болалар демақдур.

САБИЙА صبيه қиз гўдақдур.

САБИЙ صبي ўғул гўдак боладур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (Сод билан Ҳо)

САҲРО صحرا бедарахт ва бегиёҳ даштдур.

СИҲХАТ صحت тандурустликдур.

СУҲҲ صح дуруст ва тандурустдур.

САҲОҲ صحاح тандурустлик ва айбдин поклик.

СИҲОҲ صحاح тандурустлар ва айбдин покларки, жамъи саҳиҳ-дур.

САҲИҲ صحيح ҳақиқий ва айбдин покдур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА (Сод билан Дол)

САДО صدا овози мунъакс, яъни тоғнинг тагида ё гунбазнинг ичида ва бунга ўхшаш жойдаги бўлгон овознинг тўлқуни мазкур тоғ ё девордин ўтолмай, анинг мавжи яна орқага қайтгон сабабидин шу овознинг ўзи яна овоз қилғувчиға эшитилур.

САДОРАТ صادرات юқори ўриннинг ва баланд мартабалик. Ва бир ишға шуруь қилмоқ ва бошламоқдур.

САДОҚАТ صدقات ростлик ва тўғрилиқ ва эътиқод-лиқдур.

САД صد луғати форсийда юз ададдур.

САДАД صدд яқинлик ва баробарлик ва муқо-биллик маъноларига мустаъамалдур. Ва мажозан қасд қилмоқ ва бир нимарсанинг пайида бўлмоқдур.

САДИД صديد жароҳатдин чиқгон зардобдур.

САДР صدر кўкрак ва тўшдурки, форсийда сийна дерлар. Ва ҳар нимарсанинг ва ҳар жойнинг юқори тарафи ва болонишин ва амирдур.

СУДУР صدور сийналар ва болонишинларки, жамъи садрдур. Ва масдарки, жойидин чиқгон маъносида келур. Ва янги пайдо бўлмоқдур.

СУДОЪ صداع бошнинг оғримоғидур.

СУДФ صدغ чаккадурки, қош ила қулоғнинг ўртасидаги юмшоқ ва чуқур жойдур.

СУДФАТАЙН صدغتين ҳар икки тараф чеккадур.

СУДФА صدغه судғки, чеккадур.

САДМА صدمه икки нимарсани бир-бирига урмоқ ва мажозан икки нимарса бир-бирига тўқушмоғидур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎМАЛАТАЙН (Сод билан Ро)

СУРОҲ صراح ҳар нимарсанинг холиси ва хулосаси ва бир луғат китобининг номи ва равшанлиқдур.

САРАҲ صرح ҳар нимарсанинг холисидур. Ва сарҳ ошкоро қилмоқ. Ва қаср ва кўшк ва иморати олийдур.

САРИҲ صريح ошкоро ва аниқдур.

СУРАД صرد тилнинг тагида кўрингон йўгон томурдурки, бир жуфт бўлуб, бири ўнг тараф ва бири чап тарафдур ва ҳар иккисини суравон ва сурадайн дерлар.

САРСАР صرصر зўр шамол ва ўткур совуғ шамолки, ани туркийда изғириқ (изғирин) дерлар.

САРФИ НАЗАР صرف نظر икки калимадин мураккаб луғатдурки, сарф қайтармоқ ва назар қилмоқ ва кўзнинг таважухидин мураккабдурки, қарамаслик ва эътибор қилмасликдур.

САРЪ صرف йиқитмоқ ва ташламоқдур. Ва истилоҳи атиббода бир касалнинг номидурки, ориз бўлгон вақтида соҳибини дафъатан ерға беҳуш қилиб йиқитар. Ва соҳибини оғзидин андак кўпук чиқар ва беихтиёр андак нотабийй ҳаракат қилур ва аксар тилини ҳам тишлар, сўнгра сокин бўлур ва бир муддатдин сўнг карахтлиқ ҳолда ҳушига келур. Ва ани туркийда қуёнчуқ касал дерлар (эпилепсия).

СИРФ صرف ҳар нимарсан холис ва бошқа нимарсани ихтилотидин холий ва покдур. Ва сарф тилло ва кумуш ва мис ва қоғаз каби оқчаларнинг бир навъини бошқа навъига бадал қилмоқ ва алиштирмоқ ва харж қилмоқ. Ва ҳийла ва ҳодиса ва гардиши замона. Ва вожгун қилмоқ, яъни тўнкармоқдур.

СУРАДОН ва СУРАДАЙН صردان و صردين тилнинг тагида кўринадурган икки адад томурдур.

САРФА صرف бир навъ ёруғ юлдузнинг номидурки, Ойнинг манзилларидин ўн иккинчи манзилда воқеъдур, яъни Ой ўзининг сайр махсусасида ўн икки кунлик бўлгон кечаси сайр қиладурган бурж кўринар.

САРЪИЙ صرفى қуёнчуқ касалига мубтало киши.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МЎҲМАЛАТАЙН (Сод билан Айн)

САЪБ صعب душвор ва саркаш, қийиндур.

СИЪОБ صواب саъбнинг жамъи душвор ва қийин ҳолатлар.

СУЪУБАТ صعوبت қийинлик ва саркашлиқдур.

СУЪУД صعود пастдин баландга чиқмоқ. Ва саъуд ба фатҳи аввал баландга чиқадурган демақдур.

САЪИД صعيد Миср мулкидин бир катта шаҳарнинг номидурки, узунига ўнбеш кунлик йўлдур. (Порт Саъид)

САЪАҚА صفة беҳушлиқдур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЊМАЛА МАЪА-Л-ФАЙН ИЛ-МУЪЖАМА (Сод билан Ғайн)

СУҒРО صغرا жуда кичикдурки, асғар исми тафзилнинг муанна-
сидур.

СИҒАР صغر кичиклик ва майдалиқдур.

СИҒОР صفاره жамъи сағийрдурки, кичик нимарсалар ва резалар
демақдур. Ва сағир хорлик ва ситам ва кичикликдур.

САҒИЙР صغير кичикдур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЊМАЛА МАЪА-Л-ФО (Сод билан Фо)

САҒО صفا пок бўлмоқ ва ғаш ва кудуратдин холий бўлмоқдур
ҳам Маккаи мукараммада бир кичикгина тоғнинг номидурки, ани
ёнида воқеъ бўлгон Марва номлик тоғчанинг ўртаси бўлгон, тахми-
нан, икки юз қадамлик масофада ҳожилар саъй қилурлар, яъни чо-
пиб юрарларки, бундоғ юрмоқ ҳам ҳажнинг лавозимидиндур.

САҒРО صغرا асғар исми тафзилнинг муаннасидурки, жуда сариф
демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода ахлоқи арбаъа жумласидин бир
хилтнинг номидурки, ранги жуда сарифдур ва таъми кўб аччиғ бўлур.
Ва ани форсийда талха дерлар. Ва мажозан ҳар қаю аччиғни ҳам талха
ва сағро дерлар.

САҒУРО صغورا ҳазрати Шуъайб алайҳис саломни қизларини но-
мидурки, ҳазрати Мусо алайҳис саломни никоҳларида эрдилар.

САҒВАТ - СУҒВАТ - СИҒВАТ صغوت - صغوت - صغوت ҳарфи аввал
ҳар уч ҳаракат ила дуруст бўлур, хулоса қилмоқ ва ғаш ва кудурат-
дин пок қилмоқ ва пок бўлмоқки, маънойи масдар мутаъаддий ва
лозимға муштарақдур ва сифати мушаббаҳа ҳам келурки, соф ва
мақбул ва марғуби нафсдур.

САҒРАТ صغرت сарифликдур.

САҒОИҲ صفائح жамъи сафҳадурки, ёзуқ ва атрофи кенглиғиға
назаран жисми юпқа нимарсалардур, масалан, тахта ва қоғаз ва яп-
роқ каби. Ва истилоҳи атиббода аксар бугдойнинг кепағи каби шакл

муроддурки, пўст каби юпқа дурдалардин иборат бўлуб, маризнинг сийдукида пайдо бўлур.

СУФР **صفر** рухдурки, мис ва қалай каби конда ҳосил бўладурган оқ ранглик жисмдур ва ани форсийда рўй дерлар ва Русияда цинк дерлар ва туркийда рух дерлар. Ва ани куйдурмоқдин ҳосил бўлгон оҳагини рух упа дерлар.

САФСОФ **صفصاف** тол дарахтидурки, ани арабда хилоф ҳам дерлар. Ва форсийда бид дерлар.

САФСАФ **صفصاف** бамаънойи кенг ва текис заминдур.

САФИЙҚ ва СИФОҚ **صفيق و صفاق** гўштнинг зохиридаги муттасил пардадурки, бадан ичидаги бўшликни тамом иҳота қилгондур. Ва дохили аъзони ҳаммасиға муҳитдур, ҳаттоки човдаги унсайайннинг томури ўткан тешукдин ўтуб, унсайайни ҳам иҳота қилгондур, яъни дохилий аъзони иҳота қилгон нимарса тўрт қабатдурки, биринчиси зоҳир тараф теридур ва тамоми баданни иҳота қилгондур. Ва иккинчиси гўшт ва ғашолардин мураккаб пардадурки, номи муроқдур. Ва учинчиси сифоқ ва бу уч қабат пардалар бир-бириға ёпишган ҳолда уч қабатдурки, гўё тери обра (авра)дур ва сифоқ анга астардур. Ва муроқ гўё обра ила астарни ўртасидаги пахта кабидур. Аммо, тўртинчиси булардин жудодур ва бошқа дохилий аъзоға бир четдин андак жойи ёпишган бўлса ҳам бошқа жойи ёпишмаган бир ғилоф қабилида иҳота қилгон юпқа пардадурки, номини сурб дерлар ва туркийда чарби дерлар.

САФРОҒУН **صفرغون** луғати фарангий, бир навъ паррандадурки, ранги кулранглик ва тез ҳаракатлик ва жисми чумчуқ жисмиға яқин бўлур. Ва ҳаргиз оҳиста юрмас ва тўхтагон вақтида доим думини ҳаракат қилдирар. Ва ани арабда Абул-Малиҳ ва форсийда думжунбанак ва туркийда жилважувон (жиблажибон) ва Шерозда муракшақо ва ҳиндийда мамлула ва куҳанжун дерлар.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ЛОМ (Сод билан Лом)

СИЛО **صلا** қовурилгон нимарсадур.

СЎЛБ **صلب** бамаънойи орқанинг мўҳра устухонидурки, қобирғалар анга муттасил бўлгондурлар ва ани арабда фақра ҳам дерлар. Ва

эркак одамнинг белида бир томурнинг ҳам номидурки, маний андин келур ва қавлуҳу таъоло: «Хулиқа ман моин қофиқин йахружу мин байн ис-сўлби ва-т-тароиб»даги сўлб ушбу томур маъносидадур. Ва қаттиғ маъносида ҳам келур.

САЛОБАТ صلات қаттиғлик ва маҳкамликдур.

САЛОҲИЙАТ صلاحит дурустлик ва яроқлик бўлмоқдурки, ридоят ва фасодликни зиддидур.

САЛОҲ صلاح дурустлик ва яроқликдурки, фасоднинг зиддидур.

САЛД صلده қаттиғ ва маҳкам. Ва соф ва покдур.

САЛЪ صلعه бошнинг пешона тарафидин сочни зойил бўлмоғидурки, қартаймоқ сабаби бирлан мизож совиб, мўй моддаси учун бухороти духониййа ҳосил қилолмағони учун мўй зойил бўлса. Аммо, доъ ул-ҳаййа ва доъ ус-саълаб касаллари бирлан мўй зойил бўлмоғини салъ демаслар.

СЎЛБИЙЙА سولبيه кўзнинг табақаларидин еттинчи табақанинг номидур, чунки бу табақа мияни иҳота қилиб турган ғашойи сўлб номлик қалин ғилоф пардасини бир чети ва ниҳоятдурки, кўзни асаби мужаввафасиға муттасил бўлуб, муқла устухонининг тешугидин чиқиб, кўз косасиға ўтуб, кўз табақаларини иҳота қилмоқ ила еттинчи табақа бўлғон ғашойи сўлбдур. Бинобарин, анга нисбат ила табақайи сўлбиййа дерлар.

САЛОЙА صلاحه ишқалаб эзмоқдур. Ва доруни эзиб, майда қилинадурган тошдурки, ясси ва текис ва қаттиғ бўлур ва ани устиға доруни қўйиб, устидин иккинчи бир тош бирлан ишқалаб эзилур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Сод билан Мим)

САММО صما бағоят қаттиқ тошдур.

САМТ صت хомушлиқдур.

СУМУТ صون хомуш бўлмоқдур. Самтнинг жамъидур.

СИМОҲ صاخ қулоқнинг тешугидур.

САМФ صغ дарахтдин ва баъзи гиёҳнинг танасидин таровиш чиқиб, ҳавони ва офтобни таъсири ила қуруб қотган рутубати лозижадурки, ани форсийда жад ва шилим дерлар ва туркийда елим дерлар.

САМИМ صبه холис ва хулосалик ва аз-таҳи дил ва миёнаи дил ва кардурки, ҳеч овозни эшитолмас бўлса.

САМАМ صم карлик ва овоз эшитмаслик, қулоқнинг оғирлиги, яъни баланд овозни эшитиб, оҳиста овозни эшитолмаслигига ҳам мустаъмалдур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Н-НУН (Сод билан Нун)

САНЪО صنعا Яман шаҳрига тобиъ бир катта қишлоқдур. Ва бу калимани охирида агарчи нун йўқдур, лекин нисбат вақтида бир нуни зоира бирлан Санъоний дерлар, чунончи, нафсга мансуб нарсани нафсоний демак кабидур. (Шайх Санъон.)

САНЪАТ صنعت ва **СИНОЪАТ** صنعت пеша ва ҳунар ва касбдур. Синоъат - сирлар маъносида ҳам келур.

САНАВБАР صنوبر бир дарахтнинг номидурки, ани форсий-да чалфуза ва ҳиндийда чир дерлар. Ва сарви озодни, яъни қарағайни ҳам санавбар дерлар.

СУНЪ صنع ишламоқ ва пайдо қилмоқ ва яхши қилмоқдур. Ҳаллоқи Сунъ-Тангридур.

СИНФ صنف навънинг ақсомидин бир қисмига шомил исми мутлақдур, яъни сифоти аразиййаи куллийага қайд қилунғон навни синф дерлар. Чунончи, мавжудот ҳаммаси ё жондор бўлур ва ё бежон, валекин ё ўсадурган бўлур ва ўсмайдургон. Бас, жондорни ҳайвон дерларки, бир жинси мавжудотдур. Ва бежон, валекин ўсадурган мавжудни наботот дерларки, бу ҳам мавжудотдур. Ва бежон ҳам ўсмайдурган нимарсани жамодот дерларки, бу ҳам бир жинси алоҳидадур. Ва бу уч хил жинсининг ҳар бири яна сифоти аразиййаи куллийа бирлан қайд қилунмоқ ила неча қисм бўлурки, инсон, от, туя, ҳўкуз ва бошқалар ҳаммаси ҳайвондурки, жинсдур. Ва буларнинг ҳар бири навъдурки, одам бир навъ, ҳайвон ва от бир навъ ҳайвондур ва ҳоказо. Бас, одамки, навъдур, ани ҳам сифоти аразиййаи куллийага қайд қилунса ҳар бир навъи муқаййадни синф дерларки, навъи инсоннинг синфлари чиний ва румий ва ҳиндий ва ҳабаший ва фарангий кабидурки, ҳар бири синфи инсондур. Ва отнинг синфлари то-

зий ва туркий ва қалмоғий ва аргумоқ ва қазоқий ва ёввойи отлардур. (Ва тасниф - буларни фарқлаш, ёзишдур.- ред.)

САНДАЛ صندل бир дарахтни яғочидурки, хушбўй бўлур ва муқаввийи дил ва ва димоғ (юракка ва мияга қувваи берувчи)дур. Ва сандал муъарраби сандали صندل форсий ва сурёнийдур ва уч навъ бўлурки, оқ ва сариг ва тийраранг бўлурки, сандали абйаз ва сандали асфар ва сандали асвад номи ила машҳурдур.

СУНЪОН صنعان қўлтуқнинг бадбўйлиги ва қўлтуғи бадбўй одамдур. Ва ба фатҳаи аввал (яъни Санъон) бир шайхи бузругнинг номи дурки, етти юз муриди бор эрди. Ва Шайх Фаридуддин Аттор ҳам ани муридидин эрдилар. Нақледурки, ул Шайх Санъон Ҳазрати Ғавс ул-Аъзамнинг дуойи бадларини натижасида бир тарсонинг қизиға ошиқ бўлди ва дини исломдин чиқди, магар охирида ҳидояти ғайбий дастгир бўлуб, яна шарафи исломға мушарраф бўлди.

СИНОРА صناره мўйчиноқдур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ВОВ

(Сод билан Вов)

САВОБ صواب рост ва дурустдурки, хатонинг зиддидур. (Савоб амаллар - яхши, эзгу ишлардур).

САВТ صؤت овоздур. (Шошмақомда қўшиқ қисми).

СУВРАТ صؤرت бамаънойи шакл ва ҳайъатдур.

СУВАР صور суврат, бамаънойи шакллар ва ҳайъат-лар. Ва би-замма (яъни сивар) асбоби навоздурки, сурнай дерлар.

СУВФ صؤف ҳайвонотнинг мўйи. Ва юнгдин тўқулгон рўмолдурки, ани туркийда шол дерлар.

САВОЪИҚ صواعق жамъи соъиқадурки, яшинлар, яъни чақмоқдин заминға тушган парчалар демақдур.

СУВАТИ НАВЪИЙЪА صورت نوعيه аввалғи бир нимарсанинг кайфиятида боқий турган ва ҳануз ўзгарилмагон асарлардур, масалан, ҳануз ҳазм бўлмаган таомки, кекирғонда ва ё қай қилгонда ул таомнинг таъми ва бўйи боқий ва маҳсус бўлса, ани суврати навъийъаси ҳануз боқий дерлар.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Л-ҲО (Сод билан Ҳо)

САҲБО صها узумдин бўлгон шаробдурки, ранги андак қизилга мойилроқ сариғ бўлса.

СУҲУБАТ صهؤت рангдурки, қизил ва сариғ ва оқдин мураккаб бўлса. Саҳбонинг жамъидур.

ФАСЛ УС-СОД УЛ-МУЎМАЛА МАЪА-Л-ЙО (Сод билан Йо)

СИЁНАТ صيانت сақламоқдур.

САЙРУРАТ صيرورت бир ҳолдин бошқа бир ҳолга айланмоқ ва ўзгарилмоқ ва бўлмоқдур.

САЙФ صيف ёз фасли ва ҳавонинг иссиғ вақтидур.

САЙҚАЛ صيقل бир нимарсадин занг ва губорни зойил қилмоқ ва пардоз қилмоқдур.

СИЁМ صياء савмнинг жамъидурки, рўзалар демақдур.

САЙҲА صيحه баланд овоз ва фиғон ва аламли йиғидур.

БОБ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА

Зод боби

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ

(Зод билан Алиф)

ЗОБ ضاب ҳар гиёҳе ва дарахтеки, бағоят тахир ва аччиғ бўлса, мисли афсантин ва ҳанзал ва заққум.

ЗОЖИР ضاجر ғам сабаби бирлан дилтанг ва беором ва музтариб ва бетоқат бўлгон одамдур.

ЗОР зарар қилғувчидур. (Ва соғингувчи ҳам.)

ЗОҒИТ ضاغط сиқадурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир касалдурки, мазкур касалликсоҳиби узвини гўё бир одам маҳкам сиқиб тургандек ҳис қилур.

ЗОҒУТ ضاغوط ухлагон кишиға ориз бўладурган бир ҳолатдурки, гўё анинг томоғини бир одам маҳкам бўғуб тургандек ҳис қилиб, нафас олмоғи душвор бўлуб, уйғонуб кетар. Ва ани урфда босируқмоқ (босинқирамоқ) дерлар.

ЗОҲИК ضاحك хандон ва бамаънойи куладургандур.

ЗОЛЛ ضال гумроҳ ва хатокордур.

ЗОН ضان қўйдурки, ҳайвони маъруфдур. Ва нару модасиға шомилдур, лекин модасиға, хусусан, совлиқ қўйға қўб мустаъмалдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-БО

(Зод билан Бо)

ЗАБЪИ АРЖО ضبع عرجا лугати арабиййа, ҳайвонедурки, арабда ал ва жафар ва умми омира ҳам дерлар. Ва форсийда кафтор ва сурёнийда қисмиҳур ва ҳиндийда чарк дерлар. Ва моҳияти бир ҳайвони даррандадурки, бўри каби катта бўлур ва юрган вақтида чап оёғини оқсаб юрар. Бинобарин, забъи аржо, яъни оқсоқ бўри дерлар. Ва оқсоқлигининг сабаби муфрадот китобларда мазкурдур.

ЗАББ ضب җайвонедурки, ани форсийда сузмор ва җиндийда куҳ дерлар. Ва моҗияти бир җайвонедурки, жисми мушукдин кичикроқ ва ранги җаро ила саригни ўртасида қўнғур ранглик ва думи бағоят қисқа ва җаттиғки, гўё сарв дарахтининг мевасидек бир қубба шаклидағина кўринур ва табнати учунчи даражада қуруғдур.

ЗАБОБАТ ضباة ер юзиға тушган қалин тумандур.

ЗАБУЪ ضبع бир бўридурки, җайвони даррандадур. Ва ани җиндийда чарка ва җиндор дерлар. Ва форсийда кафтор дерлар.

ЗАБЪ ضبع бозуки, тирсақдин юқори илик ва бамаънойи қўлтуқдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МЎЪЖАМА МАЪА-Л-ЖИМ

(Зод билан Жим)

ЗУЖРАТ ضجرت ғам сабабидин ориз бўлгон беоромлик ва тангдилликдур.

ЗАЖИР, ЗАЖУР ضجر ғам бирлан беором ва тангдил бўлгон одамдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МЎЪЖАМА

МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МЎҲМАЛА

(Зод билан Ҳо)

ЗУҲО ضحي чаштгоҳ ва туш вақтидур.

ЗАҲО ضحا қиём вақтидурки, ани форсийда чашти баланд дерлар. Ва истилоҳи атиббода тушлик таом муроддур.

ЗАҲВАТ ضحو чаштгоҳдур.

ЗИҲК ضحك баланд овозлик кулгудур.

ЗАҲИЙМ ضحبه оғзида ёки иягида ва гарданида кажлик бўлгон одамдур.

ЗАҲВ ضحو равшан ва ошкоро бўлмоқ ва чаштгоҳлик ва таом тановул қилмоқдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЪЖАМАТАЙН ВА-Д-ДОЛ (Зод билан Хо ва Дол)

ЗАХОМАТ ضحامت жисмининг зиёдалиги. Катта ва йўғон ва қалинлиги.

ЗАХИЙМ ضحيه тандор ва йўғон ва қалин нимарсадур.

ЗИДД ضد хилофдур, лекин нақийз ҳам хилофдур. Аммо, зид шундоғ хилофдурки, ҳар икки мухолиф бир-бирига ҳаргиз жамъ ҳам бўлолмас ва бир-бирига ғолиб ҳам бўлолмас, масалан, борлик ила йўқликки, ҳар иккиси жамъ бўлмоғи ва ё бирига бири ғолиб бўлмоғи асло мумкин эрмас. Аммо, нақийз бир хилофедурки, бир-бирига жамъ бўлмоғи ҳам бирига бошқа бири ғолиб ҳам бўлмоғи мумкиндур. Масалан, оқ ранг ила қаро ранг бир-бирига хилофдур, лекин бир-бирига жамъ бўлуб, таркиб тобмоғи ва ўртада бир ранг ҳосил қилмоғи ва бирига бошқа бири ғолиб ҳам бўлмоғи мумкиндур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЪЖМАЛА (Зод билан Ро)

ЗАРРО ضراء қаттиғлик ва қийинлик ва зарарлик ҳолатдур.

ЗАРБ ضرب урмоқ ва баён қилмоқ ва қоришуб, гўё бир жинс каби бўлуб қўшилмоқ ва монанд бўлмоқ.

ЗАРАБ ضرب оқ ранглик қуюқ асалдур.

ЗУРУБ ضروب анвоъ ва ақсом демакдур.

ЗАРОРАТ ضرارت зарар еткурмоқки, масдари мутаъаддийдур ва бамаъноийи кўр ва нобино бўлмоқдурки, масдари лозимдур.

ЗАРУРАТ ضرورت ҳожат ва чорасизликдур.

ЗАРИР ضرير кўр ва нобинодурки, сўнг ориз бўлса ва анодин тугма бўлмаса.

ЗАРР ва **ЗУРР** ضرور озор ва қийинлик ва бадҳоллик ва зиён ва нуқсон ва оруғлик маъноларга мустаъмалдур.

ЗИРС ضرس ҳар икки жағнинг икки тарафида жағ тиш ила ноб тишни ўртасидаги икки ададдин, мажмуъи саккиз адад тишдурки,

туркийда ани ҳам жағ тиш дерлар. Ва илло жағ тишни арабда тавоҳин дерларки, энг мунтаҳода бўладурган йўғон ва қисқа тиш бўлур.

ЗАРЪ ضرع соғиладурган ҳайвоннинг эмчагидур.

ЗАРАБ ضرع гиёҳи давоийдурки, дарёда сувнинг тагида кўкарур.

ЗАРИЪ ضريع зараъ исмлик гиёҳнинг баргидурки, сувнинг тагида кўкарур ва анинг баргини дарё сувининг мавжиси чиқариб, дарё соҳилига келтурар ва давошунослар ани олиб даво қилурлар.

ЗАРАБОН ضريان дилнинг шодлиги ва қисилиши ила шараён томурига ориз бўлгон ҳаракатдур.

ЗАРБА ضربه якбора урмоқдур ва кўб қаттиғ урмоқдин киноядур.

ЗАРУРИЙ ضرورى лозим ва муҳтожун илайҳдур, яъни бир нимарсанинг вужудиға боис ва асл сабаб бўлгон нимарсадур.

ЗАРБИЙ ضربي оқ асал бирлан қорилгон маъжундур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-АЙН

(Зод билан Айн)

ЗАЪФ ضعف беҳушлик ва ноқис ақллик демақдур.

ЗИЪФ ضعف икки ҳисса демақдур.

ЗУЪФ ضعف сустлик ва камқувватлик ва нотавонликдур.

ЗИЪОФ ضعاف заъифнинг жамъи, икки ҳиссаликлардур.

ЗАЪИФ ضعيف суст ва камқувватдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МАЪА-Л-ФАЙН

ИЛ-МУЪЖАМАТАЙН ВА-Л-ФО

(Зод билан Фо)

ЗАФТ ضغط қисмоқдур.

ЗАФТА ضغطه якбор қаттиғ қисмоқдур.

ЗАФИР ва **ЗАФИРА** ضفروضفه ўрилгон ва тўқулгон сочдур.

ЗИФДАЪ ضفدع луғати арабий, ҳайвонедурки, ани форсийда varaъ ва шерозийда бак ва туркийда қурбақа дерлар. Зифдаънинг жамъи зафодиъдур.

ЗАФФА ضفه анҳордурё лабидур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЛОМ (Зод билан Лом)

ЗИЛЛАТ ضلت адашмоқ ва гумроҳликдур.

ЗИЛЬ ضلع ён ва биқиндур.

ЗАЛОЛ ضلال гумроҳлик ва хатокорликдур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-МИМ (Зод билан қўшилган Мим)

ЗИМОД ضمد давоеки, сувға қорилғон ва ё ўзи ҳам сувлик ёки ёғлик бўлуб, қивоми суюқроқ хамир қивомида бўлсаки, ани зоҳири баданға ёзиб боғланур бўлса, масалан, қўлга ва оёғ тағиға қўюлғон ҳино ҳам зимоддур.

ЗУМУР ضمور оруғлик ва камқувватлик ва зомир оруғ одамдур.

ЗАМИР ضمير дилнинг ичи ва дилдин ўтган мазмун ва сир ва роз ва пинҳоний.

ЗАММ ضمه бир нимарсани бир нимарсаға қўшмоқ ва жам қилмоқ ва пайваста қилмоқ ва йиғиштирмоқ маънолариға мустаъмалдур. Ва ҳарфни сўзламоқдаги бир навъ ҳаракатдурки, ани форсийда пеш дерлар, чунки бу навъ ҳаракатни талаффузида ҳар икки лабни йиғиштуруб, олди тарафиға андак чўзмоқ ила лафз ҳосил бўлур.

ЗУМАЙРОН ضميران райҳондур.

ЗИМАН ضمن ич ва ичкаридурки, ани форсийда андарун дерлар.

ЗИМОН ضمان қабул қилмоқ ва гарданға олмоқ, яъни зиммага олмоқдур.

ЗАМИМА ضميه бир-бириға жамъ бўлғон ва қўшулғон нимарсадур. (Шариатда ёмон хулқлар - ред).

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ВОВ (Зод билан Вов)

ЗУҲОЪ ضو Офтобнинг равшанлигидур.

ЗОВОҲИК ضواحك кулгувчилардур ва оғизнинг олди тарафида бўлгон тўрт дона тиш ҳам келурки, кулгу вақтида албатта кўринур. Аммо, «Мунтахаб»да ноб тиш ила жағ тишнинг ўртасида воқиб бўлгон тўрт дона тиш деб ёзилгондур.

ФАСЛ УЗ-ЗОД УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-ЙО ИЛ-ТАҲТОНИЙЯ (Зод билан Йо)

ЗИЁ ضيا Офтобнинг равшанлигидур. Билмоқ керакки, зиё нурдин бақувватроқ бўлур ва нур санодин бақувватроқ бўлурки, ҳаммаси ҳам равшанлиқдур. ВА маълумдурки, Офтобнинг равшанлиги ҳаммадин бақувватдур ва андин қуйи даража чироғнинг равшанлигидурки, ани номини нур дерлар. Ва андин сўнгги даража кундуздаги ҳавонинг равшанлигидурки, номини сано дерлар. Ва бу фақат Офтобнинг равшанлигининг ҳосил бўлгон бир асаргинадур.

ЗИЁЪОТ ضياعات зироат, экин қилунадурган ерлардур.

ЗАЙР ضير зарар ва нуқсондур.

ЗИЙҚ УН-НАФАС ضيق النفس нафаснинг танглиги ва қисқалигидур. Ва истилоҳи атиббода ўпканинг нафас йўли бўлгон томурларида рутубат ўрнагон сабабидин бўлгон нафас танглиги муроддур. (Халқда диққинафас дерлар).

ЗИЙҚ ضيق танглик ва торликдур.

ЗАЙЙИҚ ضيق танг нимарсадур.

ЗАЙҒАМ ضيغه шери дарранда ва зиёнкор ва чақадурган ҳайвонлар учун исми мутлақдур.

БОБ УТ-ТО УЛ-МЎҲМАЛА

(То боби)

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(То билан Алиф)

ТОТО طاطا бошни пастга энгаштурмоқдурки, рукуъда тургон даражада бўлса.

ТОБ طاب хушбўй ва ёрқиндур.

ТОС طاس жом ва катта косадур.

ТОЛЕЪ طالع чиқадурган ва кўтариладурган демакдур. Ва истилоҳи мунажжиминда бола туғулгон вақтида Машриқдин янги кўтарилуб кўрингон юлдуздурки, аларнинг наздларида мазкур болани ҳамма вақт тарбия қилғувчи шул юлдуздур. Ва бу юлдузларнинг баъзиси саъд ва баъзиси наҳс бўлур. Бас, ҳар кимики туғулгон вақтида янги чиқгон юлдуз саъд бўлса ул киши умрида некбахт бўлур. Ва агар наҳс бўлса ул киши умрида бадбахт бўлур дерлар.

Аммо, истилоҳи атиббода толеъ бир томурнинг номидурки, жигардин кўкариб, буйракга бориб, андин юқори тарафга кўтарилуб, ўпка ва дилга етиб, андин яна паст тарафга тушуб, қобуқга етиб тамом бўлур. Бинобарин, бу томурнинг юқори тарафга кўтарилмоғи эътибори ила номини толеъ дерлар. Ҳам яна паст тарафга тушуб, қобуқга келмоқ эътибори ила номини абҳар ҳам дерлар.

ТОИФ طائف тавоф қилғувчи, яъни хонаи Каъбадин айланиб зиёрат қилғувчидур ҳам Маккаи мукаррамага яқин жойда Ҳижоз мулкидин бир қишлоқнинг номидурки, мевазор ва узумзор жойдур. Ва бу қишлоқ заминини Жабраил алайҳи салом кўтариб, Хонаи Каъбадин айлантургонликлари марвийдур. Бинобарин, номини Тоиф дерлар. Ва истилоҳи атиббода тоиф уйқуда кўрингон хаёлдур, чунки бу хаёл уйқуда мияга қамалиб, айланиб юрган бухоротни ихтибосидин иборатдурки, ҳақиқати бухороти тоифадур.

ТОБАҚ طابق муъарраби тобаи форсийдурки, туркийда ҳам тоба номи ила машҳур, яъни темурдин ё чўяндин бўлгон гирдак табақчадурки, анда нон пиширилур ва қуймоқ пишурмоқ учун жуда қобил ва муносибдур.

ТОХАК طاخك озод дарахтдур. Ва баъзилар назди-да озоддарахтнинг мевасига махсус номдур.

ТОЪУН طاعون куйдургидурки, ҳар навъига шомилдур. Ва билмоқ керакки, аслда тоъун икки навъ бўлуб, бири фақат шиш бўлурки, ҳажми ёнғоқ мевасини миқдориди ва андин каттароқ бўлуб, аксар вақтда териси юпқа ва мулойим, лекин таги гуддалик бўлгон узвга воқеъ бўлур, чунончи, қулоғнинг таги қўлтуқ таги ва гов каби. Ва бир навъи бусра, яъни кичик яра бўлурки, лубиё (ловия) донасидек ва андин кичикроқ бўлур ва ҳар ҳолда моддаси заҳри вабодидин холий бўлмас. Ва бусрани атрофининг ранги ҳам заҳарининг кўб ва камлиги ва қуввати ва заъфига назаран ҳар рангда бўлур, масалан, қаро, ложувардий, сабз, камад, яъни кўрғошим ранг, сариғ, қизил рангларда бўлур. Ва қаро ранглиги ҳаммасидин ёмон ва хатарлик бўлур. Ва қародин сўнггилари батартиб бир-биридин камхатарроқ ва қизил ва сариғи аслам ва шифоси осонроқ бўлур. Баҳарҳол ҳар навъи ҳам хафақон ва ғашй ва беқарорликдин холий бўлмай, баҳасби саммият батафовут бўлур. Аммо, авом халқ ўртасидаги куйдурги деб фақат бусра навъини билурлар ва шиш навъи кам воқеъ бўлғони учун ҳатто ани танимаслар.

ТОҲУН ва **ТОҲУНА** ضاحون وطاحنه ҳар иккиси тегирмондурки, ғаллани ун қилур. Ва ани форсийда осие дерлар. Аммо, истилоҳи атиб-бода жағ тишдурки, таомни янчиб майда қилур.

ТОФИЙ طافى жир, ёғки, ўз латофати ва энгилиги сабабидин сувдин ажраб, сувнинг устига чиқиб қарор олса, чунончи, қаймоқ ва ёғ ва кўпук каби. Ва тофий росибнинг зиддидурки, росиб ғализ ва оғирлиги ила сувдин ажраб, сувнинг тагига ўрнаб, тағнишин бўлур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (То билан Бо)

ТИББ - ТАББ - ТУББ طب - طب - طب ҳар уч ҳаракат дуруст, лекин тибб илмки, анда бадани инсон аҳволидин баён, яъни сиҳҳатлик ва маразликдин баҳс қилинур. Ва сиҳҳатни муҳофазати ва маразни дафъ ва истилоҳи учун тадбир кўрсатур. Ва бу исми форсийда пизишкий ва пичишкий ҳам дерларки, бар вазни сиришкийдур.

ТАБИБ طيب баданга илож ва жонга тарбия ишига доно ва моҳир, устод одам демакдурки, ани форсийда одампиизишк ва одампичишк бар вазни сиришк дерлар.

ТАБОБАТ طبابت инсон бадани аҳволини ислоҳ қилмоқдур.

ТАБАҚОТ طبقات китоблар ва турли табақалардур.

ТАБИЪАТ طبيعت бадани инсонга ва бошқа мавжудот жисмлари-га аносири арбаъанинг таркибидин Худованди Ҳакими лоязол бир қувват халқ қилиб шул жисмга қўйгондурки, бу қувват доим ўзини соҳиби бўлгон жисмни манфаатини жалб қилмоқ ва зарарини дафъ қилмоқга таважжуҳ қилур. Ва ани таважжуҳидин ҳамма оламни интизоми пойдордур. Ва таъб ҳам бамаъноий табиъатдур.

ТАБХ طبخ қайнатиб пишурмоқ ва қайнаб пишмоқдурки, мутаъаддий ва лозимга баробар мустаъмалдур.

ТАБИХ طبیح қайнатиб, қуввати ва ширасини сувга чиқарилгон нимарсадур.

ТАБАРЗАД طبرزد шакарни иккинчи даража қайнатиб, ани қивомидин қотурилгон ширинлик, маъруфдурки, ани форсийда набот (навот) дерлар.

ТИБОҚ УЛ-АЗДОД طباق الازداد луғати арабийда бир-бирига зид бўлгон неча хил нимарсани бир-бирига мувофиқ қилмоқдур, токи ҳар бирининг зидлик таъсири бошқа биридин мутаассир бўлмоқ ила камайиб, ўрталарида даражайи мутавассита ҳосил қилмоқ ва бир-бирига мувофиқлик нисбат пайдо қилмоқ даражага келгайлар.

Ва ҳукамо истилоҳларида андин мурод аносири арбаъдур, яъни олов, сув, ҳаво, тупроқдурки, бу зидлар бир-бирига таъсир қилмоқ ва бир-биридин таъсир олмоқ ила ўрталарида мўътадил даража ва мувофиқ нисбат ҳосил қилмоқларидин вужуди олам мавжуд бўлгон ва бўлмоқдадур.

Ва истилоҳи атиббода андин мурод ахлоти арбаъаи табииййа муроддурки, сафро, балғам, қон ва савдойи табииййалардурки, ҳўллик ва қуруғлик ва иссиғлик ва совуғлик қувватлари бирлан бир-бирлари-га асар қилмоқ ва асар олмоқлари ила миёналарида мўътадил даража ва мувофиқ нисбат ҳосил қилмоқлари ила инсон ва бошқа ҳайвонотнинг баданлари пайдо бўлгон ва бўлмоқдадур.

ТАБОШИР طباشير туркийда бур дерлар. Бир давосенинг номидурки, нўшодир каби оқ ва баъзиси оқ шаффоф ва баъзиси тийра бўлур-

ки, Муршидободнинг шарқ ва шимол тарафида воқия бўлгон Салҳат шаҳрининг атрофида ва Бангола атрофида кўкарадурган бир навъ гаров қамичнининг ичида ҳосил бўлгон рутубатдур. Ва гаровни пишган вақтида ичидаги рутубати ҳам мунъақид бўлурки, табошир шул рутубати мунъақидадур.

ТАБАР طبر бар вазни хатар, Табаристон вилояти номидурки, Мозандарон исми ила машҳурдур. Ва боди мажнун, яъни мажнунтол дарахти шул жойга мансубдур.

ТАБАС طيس Хуросон мулкидин бир шаҳарнинг номидур.

ТАБЪ طبع табиъатдурки, мазкур бўлди. Ва нақш қилмоқ ва муҳр босмоқ ҳам келур.

ТИБОЪ طباع табиъатдур. Ва тибоъни шундай вақтда истеъмол қилинурки, ани феъли учун соҳибида ҳуш ва ихтиёр бўлса. Аммо, табиъатни феъли учун соҳибининг ҳуши ва ихтиёри шарт эмас. Ва асли хилқатда ориз бўлгон феъл ва одатдурки, ул ҳаргиз зойил бўлмас.

ТАББОЪ طباع бағоят закий табиатлик одам. Ва кўзагар усто ҳам келур.

ТАБОЙИЪ طبايع табиатнинг жамъидур.

ТИБОҚ طباق бир-бирига зид бўлгон нимарсаларни тадбир ва ислоҳ ила мувофиқ қилмоқ. Ва сийган жамъ, табақалар ва қабатқабатлик нимарсадур.

ТАБЛ طبل нақора ва довиддурки, ани чўб бир-лан уруб чалинур.

ТАПИДАН طيبدان исимоқ ва қизимоқдур, лекин қизимоқнинг камолида беқарорлик лозимдур, бинобарин, беқарор ва тез-тез ҳаракат ҳам келур. Аммо, истилоҳи атиббода юракнинг табиий миқдоридин тезроқ ва зўрроқ ҳаракат қилмоғи муроддур.

ТАБОЙИЪИ АРБАЪА طبايع اربعة тўрт хил табиат демакдурки, бу ҳам икки навъ бўлуб, бирини муфрада дерлар, чунончи иссиғ ва совуғ ва ҳўл ва қуруғдур. Ва бирини мураккаба дерлар, чунончи, иссиғу, ҳўл ва иссиғу қуруғ ва совуғу ҳўл ва совуғу қуруқдур.

ТАБАҚА طبقه қабат ва таҳдур.

ТАБАРИЙЪА طبريه бар вазни ҳанафийъа, мулки Арабдин бир шаҳарнинг номидурки, анда ақраб, яъни чаён бағоят кўб бўлмоғи ила машҳурдур.

ТАБИЪИЙ طبعين табиатга нисбатлик нарса-дур.

ТАБАЪИЙ طبعى табиийдур, чунки қоидадурки, ҳар калиманинг учинчи ҳарфи «йо» бўлуб, ани охирига ёйи нисбат лойиқдур. Мади-наға мансуб одамни маданий ва ҳадиқаға мансуб нимарсани ҳади-қий дерлар. Ва табаъий табъға мансуб нимарсалардурки, маънода табиийдур.

ТАБЛИЙ طبلين мансуб ба табл, довил ва нақора (ноғора)дур. Ва истилоҳи атиббода бир навъи истисқойи рийҳийдурки, соҳибининг қорни бод ила тўлғон таранг шиш бўлур ва ани панжа ила чертуб урилса довил (ва ноғора) каби андак овоз берур. Бинобарин, номини таблий дерлар.

ТИББИЙ طبي илми тиббға мансуб ва доир нимарсалардур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУЎХМАЛА (То билан Хо)

ТУҲЛУБ طحلب ҳавзда ва кўлда қамалиб, тўхтаб қолғон сувда пайдо бўлғон сабздурки, шаклда гўё мўй ва пахта каби бўлур.

ТИҲОЛ طحال талоқдурки, узви маъруфдур ва ани баъзи мардум қаро жигар ҳам дерлар ва форсийда супурз дерлар.

ФАСЛ УТ-ТО МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛАТАЙН (То билан Ро)

ТАРФО طرفا луғати арабий, исми жинсдур, яъни тўрт навъ арча дарахтига шомил исмдурки, форсийда газ дерлар.

ТАРОВАТ طراوت тоза ва янги демақдур.

ТАРД طرد ҳайдамоқ ва узоғ қилмоқ бўлуб, аксар вақтда майда ҳайвонларни қочирмоқ учун истеъмол қилинур. Масалан, бурга ва пашша ва ари ва чаён ва йилон ва сичқонлар каби.

ТАРОБУЛУС طرابلوس луғати Румий, уч шаҳар демақдурки, ҳар учи ҳам Қаро Денгизни жануб тараф лабида воқеъдур ва Арабистон-нинг шимол тараф мунтаҳосидур.

ТАРОҒИС طراغيس ва **ТАРОҒИС** طراغيس луғати юноний, донаедурки, ани арабда султ, форсийда жавбараҳна ва бараҳнажав ва туркийда яланғоч арпа дерлар.

ТАРОҒИЙУН طراغيون гиёҳедурки, елимдор бўлур ва елими самғи арабийға ўшар. Агар буйрагида тош пайдо бўлгон киши мазкур елимдин бир мисқол миқдорни ичса буйрагидаги тошни майдалаб, сийдук бирлан туширар. Ва агар ҳайзи тўхтагон хотун ичса ҳайзни равон қилур.

ТАРҒУН طرحون бар вазни Жайҳун, бир гиёҳнинг номидурки, ани илдизи оқарқарҳодур. Ва бамаънои бир навъ тол дарахтидурки, ани форсийда бодисурх дерлар.

ТАРФА طرفه кўзни юммоқдурки, хоҳ ихтиёр бирлан, хоҳ беирода бўлсун. Аммо, истилоҳи атиббода беирода ва ғайри табиий кўзни тез-тез юммоқ муроддурки, кўзнинг раъша касалидур. Ва кўзнинг оқида пайдо бўлгон қизил ёки кўк ё қаро нуқтани ҳам айтурларки, ани пайдо бўлмоғи тўрт хил сабаб ила мумкиндур. Аммо, халқ орасида туффа ба замми «то» машҳурлиги маъзи ҳолатдур, чунки турфа янги ва яхши нимарсадурки, бундин муқаддам ани кўрилмагон бўлса ва таажжуб қилмоқ мақомида айтулур.

ТАРИЙЙ طرى янги ва тозадур.

ФАСЛ УТ-ТО МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЎХМАЛА (То билан Айн)

ТАОМ طعام физойи мазадордурки, таъм мазадин муштақдур, хоҳ ширин ва хоҳ аччиғлик бир маза соҳиби демақдур.

ТАЪМ طعم мазадурки, тилға сезилур. Ва туъм хўрок ва ризқдур.

ТАЪН طعن найза санчмоқдур. Ва мажозан бир кишини айбини айтмоқ ва айб қидирмоқдур.

ТУЪМА طعمه хўрок ва ризқдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ҚОФ (То билан Қоф)

ТУФУЛИЙЙАТ طفوليت гўдакликдур.

ТАФИФ طفيف кам ва нотаомдур.

ТУФАЙЛ طفيل луғавий бамаънои тасғири тифл-дурки, ёш болачадур. Лекин, бир шоирнинг номи ҳам Туфайл эрдик, ул шоирнинг одати тўй ва зиёфат ва бошқа таом мажлисларига, агарчи ўзи мукаллаф бўлмаса ҳам, бошқа мукаллаф кишилар ила ҳамроҳ бўлуб борур эрди ва ани бу одати машҳур бўлгонликдин ҳар кимки бир ғайрнинг воситалигидин баҳра олса ани батуфайли фалоний баҳравар бўлди, яъни бамаманзалаи туфайли фалоний баҳравар бўлди, дер эрдилар. Сўнгра мутлақо васийла ва зарийа учун мустаъмал бўлди.

ТИФЛ طفل ёш бола, гўдақдур ва бошқа ҳайвон боласига кам мустаъмалдур. (Жамъи атфолдур.)

ТУФОВА طفاهه Офтобнинг атрофида гоҳи пайдо бўладурган оқ доирадурки, жуда кам воқеъ бўлур. Аммо, Ойнинг атрофига аксар воқеъ бўлурки, ани ҳола ҳам дерлар. Ва бу доира ҳавойи рутубий-дурки, Ой ва Офтобнинг нури ила мунаввар бўлғони учун оқ бўлуб кўринур. Бинобарин, Ойнинг атрофида доира шакли кўринур. Ва кеча вақтида ҳаво салқин бўлур ва ҳавойи рутубий аксар мавжуд бўлур ва Ой тамом комил тўлуб, нури зиёда бўлгон вақтига мазкур ҳавойи рутубий мувофиқ келса албатта мазкур доира зоҳир бўлур. Аммо, Офтобнинг ҳарорати аксар вақтда ҳавони қизитуб рутубийни таҳлил берғони сабабдин Офтоб атрофида бу доира зоҳир бўлмас, магар гоҳи ҳавойи замҳарира шамол зўр ҳаракатлик ва замҳарирнинг совуғи Офтоб таъсирига монёъ бўлса шамолнинг зўр ҳаракати ҳавойи рутубийни кўброқ жамъ қилсағина бу доира зоҳир бўлмоғи мумкиндур. Бир замонда Туркияда шул туфова зоҳир бўлгонини аҳли мажлис ҳаммалари кўриб, сўнгра ул мажлис аҳлидин саксон бир яшар мўйсафиддин, шундоғ доирани бурун ҳам кўрғон эдингизму, деб савол қилғонда, ул саксон бир ёш асносида бу доирани эмди биринчи мартаба кўрдим, деган жавобни «Маърифатнома» (китобининг) соҳиби нақл қилғондурлар.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ЛОМ (То билан Лом)

ТИЛО طلو суюғ давони баданға суртмоқдур, масалан, зайтун ёғи ва бодом ёғи каби. Аммо, тилло муъарраби тилладурки, луғати туркийда зар ва олтундур.

ТУЛЛОБ طلاب толибнинг жамъидурки, толиблар демакдур.

ТАЛҲ ва **ТАЛЬ** طلع و طلع хурмонинг гулидур.

ТУЛУЪ طلوع баландға чиқмоқдур, лекин аксар Офтоб ва Ой ва юлдузларнинг Машриқ тарафидин кўтарилиб чиқиб, кўринмоғи учун кўброқ мустаъмалдур.

ТАЛАҚ طلق муъарраби талаки форсийдурки, ердин ҳосил бўладурган оинадек тинуғ ва шаффоф нимарсадурки, зоҳири бир қабат кўринса ҳам, лекин агар ани эзиб, молиш қилунса, яна бир неча қабатларға ажралур ва оловда куймас ва эримас. Ҳозирғи замонда оловлик асбобларни оловининг даражасини кўриб турмоқ учун оина ўрнига сувни истеъмол қилинур. Ва ани арабий ул-аслда кавкаб ул-арз (ер юлдузи) ва арақ ул-арус (келин тери) ҳам дерлар. Ва форсий талак ва абрак ва абрак ҳам дерлар. Ҳиндийда абҳарак ва туркийда ер юлдузи дерлар, чунки талақ ҳосил бўлгон ерға кечасида назар қилунса осмондин Ой ва юлдузларни нуридин акс бериб, ялтираб, гўё ерда ҳам юлдуз бор каби кўринур. Ва талқ туғмоқ вақтида бачадонға ориз бўлгон озор ва аламдурки, ани форсийда дарди заҳ ва туркийда тўлғоқ дарди дерлар.

ТАЛЛ طل майда қатралик ёмғур ва шабнамдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-МИМ (То билан Мим)

ТУМОНИНАТ طماننت дилни қарор ва ором олмоғи ва тасдиқ қилмоқ ва қаноатланмоқдур.

ТАМС طمت хотун кишининг фаржидин келгон қон мутлақдур. Лекин, боланинг таваллуд вақтида келадурган қон учун аксар ва исми махсуса каби мустаъмалдур. Ва одат вақтида келадурган қоннинг хос

исми ҳайздур. Ва касал сабаби ила келадурган қонни хос исми истиҳозадур. Аммо, таваллуд қонига хос исм нифосдур.

ТАМС طمس узоғ кетмоқ ва беасар ва нопадид бўлмоқдур.

ТУМОНИН طمانين дилнинг ороми ва оромлик ва қаноат ҳосил бўлишдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУЊМАЛА МАЪА-Л-ВОВ (То билан Вов)

ТАНИН طنين овознинг, ўткур, лекин ингичка бўлса, масалан, яқин жойдин учиб ўтган пашша ва чибинни овози ва ё жуда узоқдин эшитилгон сурнайни овози каби овоздурки, қулоғ пардасида ҳис қилинур. Ва ани сабаби бадандин бошга суъуд қилгон бод ва бухоротнинг ҳаракатидин эҳсос қилунгон товушдур. Аммо, овозки йўгон, лекин мулойимроқ бўлса, чунончи, хорижда гўё зўр шамол ҳаракатининг овози каби овоз маҳсус бўлса ани номини қавий дерлар.

ТУВО طوى Шом мамлакатаида бир водийнинг номидурки, ани Водийи Айман ҳам дерлар.

ТУБО طوبى тибнинг муаннасидаурки, жуда хушбўйлик, янги ва тоза ва покиза ва гоҳи яхши айш ва яхши хабар ва шодликга мустаъмалдур. Ва жаннатда бир дарахтнинг номидурки, жаннат иморатларини ҳар бирига ани бир шохи етиб турар ва анвойи хушбўй ва хуштаъм мевалар бериб турар.

ТУРИ СИНО طورسينا Шом мулкида воқеъ бир тоғнинг номидурки, Ҳазрати Мусо алайҳис саломга шул тоғда нури Илоҳий тажаллий қилгон эрди.

ТАВЪАН ва КАРҲАН طوعاً وكرها рағбат ва ихлос ила, нафрат ва макруҳ кўрмак ила демақдур. Ва бу сўз икки калимадин мураккабдурки, тавъ рағбат ва ихлос ва карҳ нафрат ва макруҳ билмоқдур, яъни хулосайи маъно чору ночор демақдурки, хоҳласа ва хоҳламаса ҳам ночор қабул қилмоқ ва мажбурлик демақдур.

ТАВД طود бағоят катта тоғ демақдур.

ТУР طور мутлақ тоғ демақдур. Ва Мусо алайҳи саломга тажаллийи Илоҳий бўлгон тоғни маҳсус номини Синодурки, Тури Сино дерлар. Лекин, анинг шарафига эътимодан фақат Турни ҳам мазкур Сино учун истеъмол қилинур.

ТУС طوس Хуросон мулкидин бир шаҳарни номи-дурки, ул шаҳар ҳам вилоятда уламодан Насриддин Тусий ва Фирдавсий Тусий ту-гилгандур.

ТАВЪ طوع рағбат ва итоат ва вожиб бўлмагон нимарсани рағ-бат ила бажо қилмоқдур.

ТАВФ ва ТАВОФ طوف و طواف бир нимарсани атрофидин айлан-моқ, ҳурмат билдирмоқдур.

ТАВҚ طوق тоқат ва тавонолик ва ҳалқа ва ҳар нимарсайи му-даввар ва гарданбанддур.

ТУВЛ طول узунликдур.

ТАВИЙЛ طويل узун нимарсадур. (Ва узун шарҳдур.)

ТАВИЙЛА طويله муаннаси тавийлдур. Ва узун арқон ва мажозан узун отхона иморатики, неча адад отлар сигар бўлса. Ва силки мар-ворид, яъни марворид терилгон ипдур.

ТУЛИЙ طولى узунига назаран демакдур.

ФАСЛ УТ-ТО УЛ-МУҲМАЛА МАЪА-Л-ҲО ВА-Л-ЙО УТ-ТАҲТОНИЙЙА (То билан Ҳо ва Йо)

ТАҲРАТ طهارة пок бўлмоқ ва вузуъ қилмоқдур.

ТУҲР طهر ҳайздин пок бўлмоқ ва ҳайздин пок бўлгон кунлар-дурки, ҳайз келиб турган кунларнинг зиддидур.

ТАҲУР ва ТАҲЙИР طهرو طهير пок ва пок қилғувчидур.

ТЕҲРОН طهران Эрон мулкининг пойтахти бўлгон бир шаҳар-нинг номидур.

ТАЙБ طيب хушбўй ва поклик ва яхшилиқ ва хуштабълик ва хуш-таъмлиқдур.

ТАЙЙИБ طيب ҳалол ва пок ва хуштаъм ва хушбўй ва пок нимар-садур.

ЧТАЙЙИБОТ طيبات таййибнинг жамъи, ҳалоллар ва поклар ва хушбўй ва хуштаъм нимарсалар ва хуштабъ одамлар демакдур.

ТИЙНАТ طينت андақ лой ва асли хилқатда аносири арбаъани миқдор таркиби ва таъсири ва кайфиятидин инсонда ҳосил бўлгон хўйдурки, истилоҳи атиббода шул маъноий охир аксар муроддур.

ТИЙХУЖ طيخوج паррандаедурки, шаклда какликға монанд ва жисми какликдин кичикроқ бўлур ва форсийда ани тийху дерларки, тийхвж янлин муъарраблвр Ва арабла тийхвж. түркийла ани чвррак дерлар.

ТАЙР طير мутлақ паррандадурки, сийгаи муфрад ва жамъга баробар мустаъмалдур ва аслда сийгаи жамъи туйурдур.

ТАЙЁР طيار луғати арабий, кўб ва яхши учадурган демакдур. Аммо, форсийлар мажоз муҳайё ва омодалик маъносиға истеъмол қилурлар ҳам аксар мардум «то»йи ҳуттий бадалиға ба «то»йи фавқоний тайёр лафзини истеъмол қилурлар.

ТИЙН طين лой ва намнок тупроқдур.

БОБ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА

Бо билан Зо боби

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА

МАЪА-Л-АЛИФ ИЛА-Р-РО

(Зо ва Алиф билан Ро)

ЗОҲИР ظاهر сирт ва ташқари тарафдур. Ва мажозан шаҳардин ташқарида бўлгон боғ ва қишлоқ ва ҳовлидин ташқари майдон каби.

ЗИ-Р ظير бошқа одамнинг боласини эмизадурган энага хотундур.

ЗУРАФО ظرفа зарифнинг жамъидур (зарифга қ.)

ЗАРОФАТ ظرافت донолик ва зийраклик ва хуштабъликдур.

ЗАРИФ ظريف доно ва зийрак ва хуштабъ одамдур.

ЗАРРОФ ظراف даражаи камолга етган доно ва зийрак ва хуштабъ одамдур.

ЗАРФ ظرف донолик ва зийраклик ва хуштабълик ва идишдурки, бир нимарсани солиб сақланур. Ва ани форсийда ованд ва русчада посуда дерлар. Ва бир воқеъанинг воқиъ бўлгон замони ва маконидур.

ФАСЛ УЗ-ЗО УЛ-МУЎЖАМА

МАЪА-Л-ФО ИЛА-Л-ҲО

(Зо билан Фо ва Ҳо)

ЗУФР ظفر тирноқдурки, ани форсийда нохун дерлар ва анинг жамъи азфордур.

ЗАФАР ظفر голиблик ва устунликдурки, ани форсийда фирузмандий дерлар.

ЗУЛМАТ ظلمت қоронғуки, ани форсийда торик дерлар.

ЗУЛУМОТ ظلمات қоронғулукдурки, зулматнинг жамъидур.

ЗИЛФ ظلف айри туёқдурки, қўй ва эчки ва сигир ва оҳуларнинг туёқи каби. Аммо, туташ туёқни, масалан, от ва эшак ва хачирларнинг туёқини ҳофира дерлар ва мутлақ туёқни сумм дерлар.

ЗИЛЛ ظل соядур. Ва мажозан бир ғайрнинг ҳимояси ва мадади учун ҳам мустаъмалдур.

ЗАЛОЛ ضلال янглишув, булутнинг соясидур.

ЗИЛОЛ ضلال тиниқ ва соялар демакдур.

ЗУЛМ ظلم ситам ва жавр. Ва бир нимарсани ўз маҳалидин бошқа маҳалга қўймоқдур.

ЗАЛОМ ظلام кечанинг аввали вақтдаги қорон-ғуликки, ани мардум говгум дерлар. Ва заллом сийған муболағадурки, кўб қаттиғ зулм қиладурган золим демакдур.

ЗАМО ظما ташналикдур.

ЗИМО ظماً ташна кишилардур.

ЗАНН ظن гумон ва яқин ва тухмат ҳам келур. Аммо, истилоҳда ростлик ила ёлгонликни қаю тарафига фикр яқин бўлса, валекин жазм қилолмаган бўлса шул яқин тарафни занн дерлар. Ва анинг жамъи зунун ва занун бадгумон одамдур.

ЗУҲР ظهر Офтоб қиёмдин Мағриб тарафга мойил бўлгон ва қиёмдин ўзгон вақтидур.

ЗУҲУР ظهر орқа (бел) оғруғадурки, форсийда дарди пўшт дерлар.

ЗАҲР ظهر орқадурки, форсийда пўшт дерлар.

ЗАҲИЙР ظهير бамаънойи бир-бирига орқа ўгириб ётқон икки одамки, ани форсийда ҳампўшт дерлар ва ёрдамчи ва ҳимоя қилгувчи. Ва истилоҳи атиббода орқаси оғруқлик бўлгон одамдур. Аммо, истилоҳи ҳукамода буржи Жавзони ҳам Заҳийр дерлар, чунки Жавзо саккизинчи фалақда бир неча юлдузларнинг ижтимоъи бирлан гўё икки одамнинг бир-бирига орқаси ёпишиб турган шаклга монанд шакл ҳосил қилғондур ва Офтоб ўзининг сайри махсусаси бирлан шул буржни босиб ўтмоғи учун бир ой фурсат керакдур. Бинобарин, мажозан шул ой фурсатни ҳам Жавзо ва Заҳийр дерлар. (Русча Близице)

ЗИҲОРА ظهارة бамаънойи абра (авра)дурки, астарнинг зиддидур. Ва астарни арабда зиҳара, зоҳир тараф қабат ва битона, ботин тараф қабат демакдур.

БОБ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА

Айн боби

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-АЛИФ

(Айн билан Алиф)

ОЛАМИ СУҒРО عالم صغرى инсон ва жасади инсондин киноядур, чунки ҳар нимарсаики, олами кабирда мавжуд бўлса ани назирини инсонда ҳам мавжуддур. Чунончи, бадан мулкдур ва руҳи ҳайвонийиа подшоҳ ва руҳи нафсонийиа сари аскар ва хорижий ноибдур. Ва руҳи табиийиа таъминот ноибидур ва ақл вазирдур. Ва ғайрат ва ҳиммат ва ҳасад ва бўғз ва қаҳр ва раҳм ва ҳаё ва ҳилм кабилар бу мулкнинг сипоҳларидур. Ва қуввати ҳайвонийиа подшоҳнинг мухтор вакилидур. Ва қуввати нафсонийиа фармон учун ижрочи вакилдур. Ва пайлар мамлакатни аҳком ва ахбор алоқаси, яъни телеграмма симидур. Ва томурлар мамлакатнинг анҳоридур ва қонлар мамлакатнинг ҳосилотидур. Ва мўйлар гиёҳлардур ва ҳоказоки, асбоби олами кабир ҳаммасидин инсонда бир назир мавжуддур. Бинобарин, олами суғро (кичик олам) дерлар.

ОҚИРҚАРҲО عاقروها давоедурки, моҳияти тарҳун исмлики гиёҳнинг илдизидур.

ОТИФАТ عاطفت бар вазни оқибат, меҳрибонлик қилмоқ ва ёрдам учун хизматга иштирок этмак ва биргалашмоқдур.

ОРИЖ عارج бар вазни хориж, баландга чиқадурган демакдур.

ОИД عند қайтадурган ва бурунги ҳолига келадургандур.

ОМИД امید қасд қилғувчидур.

ОҚИД عاقد қўюлтириб қотирадигандур, чунончи, томизғи қатиқ сутни қўюлтириб ивитгани ва хилти савқо ила ҳарорати ғаризийиа қонни гўшт қилғони каби.

ОТИЙР ва **АТИЙР** عاطر و عطير хушбўйлик нимарсадур.

ОҚИР ва **АҚР** ва **АҚИЙР** عاقرو عقر و عقىр фозил-ки, уч калима ҳам туғмайдурган хотундур, хоҳ ёши улғу бўлуб, қарилик сабаб ила ва ё баданига бир кайфият ориз ва ҳамлаға моний бўлгон сабаб ила туғмайдурган бўлса, баробардур. Аммо, асли хилқатда нуқсонлик бўлгон сабабдин туғмайдурган бўлса ани ақийм дерларки, бу нуқсон эркак-

да ва хотунда бўлмоғи мумкин. Шунинг учун ақиймлик ҳам эркак ва хотунга баробар мустаъмалдур.

ОРИЗ عارض бир нимарсаға сўнгра пайдо бўлиб, қўшилгон нимарса ва ҳолатдур. Ва ба фатҳаи «ро» (яъни ораз) рухсорки, юзнинг баланд жойидур. (Ва ориз оғриқдур.)

ОЖИЛ عاجل шитоб (тезлик)дур.

ОТИЛ عاطل бекор ва бараҳна (яланғоч) ҳам келур.

ОДИЛ عادل баробар қилғувчи ва мазлумнинг додиға еткувчи ва мажозан рост ва тўғри.

ОМИЛ عامل амал қилғувчи ва ишлағувчидур.

ОСИМ عاصم зиён ва хатодин манъ қилғувчи ва сақлағувчидур.

ОЛИМ عالم доно ва билғувчидур.

ОЛАМ عالم жаҳон ва махлуқот ва баъзи аҳли таҳқиқ дебдурларки, олам бар вазни фўалдур ва фўал сийғаси шундоғ сийғадурки, ўз масдарининг пайдо бўлмоғи учун ўзаклик маънони ифода қилур. Жаҳонда мавжуд ва махлуқ нимарсаларни кўрмак ила Холиқ таъолони кудратини ва азаматлиги билинур ва мавжудотни кайфиятларидин ибрат ва тажриба ила илми ахлоқ ва ҳануз вужуди зоҳир бўлмағон янги ихтирочи исм топилур. Бинобарин, жаҳоннинг номини олам дерлар.

ОММ عام ҳаммани фойдаланмоғи учун нисбати баробар ва муштарак нимарсадур.

ОСИФА عاصفه зўр шамолдур.

ОНА عنه киндикнинг остидурки, мўй чиқадурган жойдур ва ани форсийда зири наф ва туркийда қобуғ дерлар батариқайи мажоз, чунки аслда қобуғ деб сийдук жамъ бўладурган харита (халта)ни айтулур, лекин ул харита шул маҳални дохийий тарафида турар, бинобарин, зикри ҳол баиродаи маҳал қобилидин қобуғ бамаънойи маҳалли қобуғ дерлар.

ОРИЗИЙ عارضى аввалда йўқ бўлуб, сўнгра пайдо бўлгон ҳолатдур.

ОЖИЙ عاجى мансуб ба ождур. Ва истилоҳи атиббода ожнинг ранги муроддур ва ож деб филни узун ва найзадор тишини айтурлар. Ва анинг рангиға монанд бўлгон рангни ожийранг дерларки, андак саригликға мойил бўлгон оқ ранг демакдур.

ОДДИЙ عادى одат қилунгон нимарса. Ва одатуллоҳда доимий бўлуб ва кўрилуб турғон нимарсадур ва, ажиб эмас, демакдур.

ОРИЙ عارى бараҳна (яланғоч) ва холий демакдур.

ФАСЛ УЛ-АЙН ИЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Айн билан Бо)

АБҲАР **عبر** бир навъ наргис гулидурки, ранги сариг бўлур, аммо қаро ранглик наргисни номини шахло дерлар.

АБИР **عبير** бир навъ давои мураккабайи хушбўйки, ани либосга сепмоқ учун таркиб қилинур. (Атир ҳам дерлар)

АБИҚ **عبق** хушбўйлик нимарса учун исми мутлақдур.

ФАСЛ УЛ-АЙН ИЛ-МУЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЖИМ (Айн билан Жим)

ИЖЛАТ **عجلت** шитобликдур.

ИЖОЛАТ **عجالت** шитоб қилмоқдур.

АЖОЖ **عجاج** гард ва ғубордур.

АЖЗ **عجز** ожиз бўлмоқдур ва нотавонликдур.

АЖУЗ **عجوز** қуймуч устухони бўғумидурки, мағоза бирлан бел фикраларининг ўртасидаги уч адад фиқро, яъни бўғум устухонидурки, ани корсон бўғуми ҳам дерлар.

АЖИФ **عجف** оруғ одамдур. Ва ажаф оруғликдур ва ижоф ажафнинг жамъи, оруғ одамлар демақдур.

АЖУЛ **عجول** шитоб қилғувчи ва ҳайрондур.

ИЖЛ **عجل** сигирнинг ёш боласи бўзоғдурки, форсийда гусола дерлар.

АЖИЙЛ **عجيل** шитоб ила қилунмоғи лозим нимарсадур.

АЖАМ **عجم** асли луғатда гунг демақдур. Ва мажозан араб аҳлидин бошқа ҳамма одамни ҳам ажам дерлар, чунки ислом дини арабдин бошқа одамларга таролгондин сўнг алар Ҳажга боргонларида савдо қилмоқ учун арабчани билмагонларидин муомалада фақат ишорат бирлан алоқа қилур эрдилар ва араблар буларни ажам, яъни гунг деб тамасхур (масхара) қилур эрдилар.

Сўнгра ажамликнинг шуҳрати тобора машҳур бўлуб, ҳазил даражадин исмлик даража етти, ҳаттоки бегона мусулмонларни мулкларини мулки Ажам дерлар.

АЖН **عجن** хамир қормоқдур.

АЖИН عجين хамирдур. Аммо, истилоҳи атиббода давоски бағоят майда янчилуб, асалға ва ё шакарни қивомиға қорилгон бўлса ани ажин ва маъжун дерлар.

ИЖОЛА ва **УЖОЛА** عجله و عجاله ҳар икки эъроб дурустдурки, шитоблик ила ҳозир қилунгон нимарса демакдур.

УЖЖА عجه қуймоқдурки, тухум ва ун ва сут-ларни хамир қилуб, сўнгра ёғ бирлан қовуриб пиширилур.

АЖВА عجوه бир навъ яхши хурмодурки, Мадинайи мунавварада мавжуддур ва бошқа жойда камёб бўлур ва ани хосиятидурки, ҳар ким наҳорға андин етти донани еса шул кун анвои заҳарнинг зарари-дин эмин бўлурки, ҳаргиз заҳар таъсир қилмас.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МИН ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛА (Айн билан Дол)

АДАД عدد сон ва саноқдур.

АДД ва **ИДОД** ва **АДИД** عدوعدادو عديد ҳаммаси санамоқдур. Ва адид саналгон маъноға ҳам мустаъмалдур.

АДАС عدىс бир навъ галла ва дондурки, ани фор-сийда нашк ва маржумак ва ҳиндийда масур ва Яман аҳлида макас ва туркийда ёсмуғ дерларки, мошнинг эвазиға истеъмол қилинур.

АДИЛ عديل баробардур, хоҳ вазнда ва хоҳ қадр ва қийматда ва хоҳ фазилат ва мартабада бўлса ҳаммасиға адил демак шомилдур.

АДАМ آدم йўқликдурки, борликнинг зиддидур.

АДН عدن ҳамиша турадиган жойдур ва жаннатлардин бир жаннатнинг номидурки, киргон киши доимий анда турар ва ҳаргиз андин чиқмас.

АДУВВ عدو душмандур.

УДВА عدوه ариқнинг лабидур ва дарёнинг лабидур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА (Айн билан Зол)

АЗРО اعزرا ошкоро ва балоғатга етган, лекин ҳануз бокира қиз демакдур.

АЗБ عذب холис ва ширин сувдур, яъни бетаъм демакдурки, сув басит нимарсадур ва аносири арбаъадин биридурки, анда зотан ҳеч таъм ва ҳеч бўй бўлмас, магар кондин чиқадурунган нимарсалар ажзосидин, масалан, туз ва зок ва олтунгугурд каби нимарсаларни баъзи ажзоси эриб, сувға қўшиллуб келса, аларни таъми ва ҳиди сувда маҳсус бўлса ани азб деб бўлмаски, холис сув эмас, балки мураккабдур. Бас, сувни ширин демакдин мурод табиатға марғуб демакдур ва бошқа мазалик нимарсани азб деб бўлмас.

АЗУБАТ عذوبат сувнинг хуштаъмлиги ва соф ва холислигидур.

ИЗОР عذار рухсор ва юз демакдур. Ва узор ба заммаи аввал машҳур ғалатдур.

УЗР عذر сабаб ва баҳонадур ва бир ишни қилмоқ учун монёв бўлгон сабабни баён қилмоқ узр айтмоқдур. Ва ҳайздур, чунки хотунлар ҳайз кўргон замонларида намоз ва рўза ва бошқа ибодат қилмоқлари шаръан мамнуъдурки, анга ҳайз сабаб ва баҳонадур.

АЗИАВТ عذيوط эркак кишиға маҳсус бўлгон бир касаледурки, мужомаъат (жинсий алоқа) вақтида инзоли маний (уруғ оқиши) ила баробар иброси буроз (ахлат оқиши) ҳам беирода воқеъ бўлур. Ва бу касални азийта ҳам дерлар.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛА (Айн билан Ро)

ИРҚ УН-НАСО عرق النسا оёқдаги бир томурнинг номидурки, ўнг оёғни ўнг тараф ёнидин ва чап оёғни чап тараф ёнидин тортилуб, тўпуққача равшан кўринуб турган ва аксар одамда то бунсур панжасиғача, яъни жимжилоқни ёнидаги панжағача келиб, тамом бўлгондур. Ва бу томурнинг нишонаси шулки, аксар одамда бу томур гиррихдур ва бўғумлик бўлур ва жимжилоқ ила ани ёнида бўлгон панжанинг ўртасиға келиб тамом бўлур.

УРҚУБ عرقوب ҳайвонотнинг тавонида бўлгон йўғон работдурки, ани куйдуруб, кулини яраға сепулса, ярани битирар.

АРЪАР عرعر бир навъ сарвдурки, ани Ёвропо аҳли сосна дерлар ва ани елимини форсий ва туркийда чайир дерлар.

АРЗ عرض зоҳир қилмоқ ва бир нимарсани бир кишига маълум қилмоқ, хоҳ кўрсатмоқ ва хоҳ баён қилмоқ ила. Ва пинҳонлик ва бамаъноий уй матоларидур. Ва эндурки бўйнинг зиддидур. Ва арзнинг зидди арабда тўвлдурки, бўй ва узунлик демақдур. Ва бир нимарсанинг тўвли ва арзи, яъни бўйи ва эни демақдур.

АРАЗ عرض ўзининг вужуди ва зоти ила барпо бўлмай, балки бошқа нимарсанинг зоти бирлан барпо ва маҳсус бўладурган нимарсадур. Масалан, жома (либос)нинг ранги ва коғознинг ҳарфи ва бошқа шаклларки, агар жома бўлмаса ранги ҳам худ-бахуд зоҳир бўлолмас. Ва коғоз бўлмаса ҳарф ҳам худ-бахуд намудор бўлолмас. Ва ирз ба касраи аввал баданни ва жасадни номуси ва обрўси, яъни жасад ила бўладурган феъли замима (ёмон феъл)лардин пок бўлган бир кишига зино каби феъли замимани нисбат бермоқ ва зино феъли ила ҳақорат қилмоқ анинг ирзига ва номусига тааддий қилмоқдур.

УРФ عرف одат, қоида.

АРАҚ عرق буғдин ҳосил бўлгон соф сувдур ва бадандин чиқгон терни ҳам айтурларки, бадан рутубатидин чиқгон туздин ҳосил бўлуб, масомдин чиқар.

ИРҚ عرق мутлақ томурдур хоҳ шараён томури ва хоҳ варид томурига шомилдур ва илдиздур.

УРУҚ عروق томурлар демақдурки, жамъи ирқ би-л-касрадур.

ИРОҚ عراق Арабистон ва Эронистон мулкидин ташқари бир катта жойнинг номидурки, ўртасидин Дажла дарёси ўткан ва Араб мулки ила Эрон мулкига чегара бўлгон шул дарёдурки, ани ғарб тарафи Арабистон ва шарқ тарафи Эронистон мулкидиндур. Ва дарё лабида бўлгон Бағдод шаҳри Арабистонга дохил ва Хуросон ва Исфаҳонлар Эронистонга дохилдурки, шунинг ила Ироқ икки қисмга мунқасим бўлуб, дарёйи Дажланинг ғарб тарафини Ироқи Араб ва шарқ тарафини Ироқи Ажам дерлар. Ва Ироқ луғатда канораи дарё, яъни дарёнинг чети демақдур. Бас, ҳар икки Ироқ дарё лабида воқий бўлғони учун номини Ироқ дерлар.

УРУҚ УД-ДИҚОҚ عروق الدقاق бағоят ингичка томурларки, бадан томурларининг энг учи ва ниҳоясидур ва ани уруқи шаърий ҳам дерлар.

УРУҚ УЛ-ЖАДОВИЛ عروق الجداول варид ва шараён томурининг асл танасидурки, ҳаммадин йўгон бўлур ва фақра устухонларини дохил тарафидин фақрага мутавозий бўлуб, бошдин то оёғгача тортилгон бўлур.

УРУҚИ САВОҚИЙИ ЖАДОВИЛ عروق سواقى جداول жадовил томури-
нинг шохчаларидурки, жадовилдин ингичкароқ бўлур.

УРУҚИ РАВОЗИЪ УС-САВОҚИЙ عروف رواضع السواقى савоқий то-
мурининг шохидурки, жадовилнинг шохининг шохидур.

УРУҚ УШ-ШАЪРИЙ عروق الشعرى мансуб ба шаърки, мўй каби
ингичка, балки кўзга кўринмаслик даражада майда томурлар демак-
дурки, уруқи равозеънинг шохчалари ва уруқ уд-диқоқ ҳам дерлар.
Ва билмоқ керакки, жадовил анҳордур ва савоқий анҳордин тўғон
бирлан ажратилгон катта ариғдур ва равозеъ катта ариғдин ажра-
тилгон хонадон ариғчасидур. Ва уруқи диқоқ ва шаърий хонадон
аригидин ажратилгон шахобчалардур.

ИРҚИ МАДАНИЙ عرق مدنى мансуб ба Мадинаи мунаввара, яна
бир навъ ярадурки, майда томурларни ичида куйиб, фосид бўлгон
қон ва бошқа ахлот томурдин баданга тарашшуҳ ила чиқиб, бадан-
ни ҳам фосид қилгонидин пайдо бўлгон ярадур ва сўнггидин пай-
дарпай тарашшуҳ қилмакда бўлгон қон ночор томурни ичида тавақ-
қуф қилгон ҳолда куйиб, мунъақид бўлурки, томур шаклида ип каби
бўлур. Ва бу яра бағоят иссиг жойда кўб воқиъ бўлур. Ва Мадина
ҳам кўб иссиг ҳаволикдурки, анда ҳам бу яра кўб воқиъ бўлғони ва
ани тагидин тамур каби зоҳир бўлгон моддаи мунъақидаға нисбатан
ирқи маданий деб араблар ном қўйгондурлар. Ва Бухорода ҳам ҳаво
кўб иссиг бўлғони ва ширавор тановул ҳам кўброқ бўлғони учун бу
яра Бухорода ҳам кўб воқиъ бўлурки, аҳли Бухоро ўз истилоҳларида
ирқ бадалиға ришта, яъни ип деб таъбир қилурлар.

АРАЗИЙ عرضى аввалда йўқ бўлиб, сўнгра бир нимарсаға ориз
пайдо бўлгон ҳолат ва кайфиятдур, масалан, сафрони ғалабасидин
пайдо бўлгон иситма ва андин пайдо бўлгон бош оғруғи каби.

ФАСЛ УЛ-АЙН МАЪА-С-СИН ИЛ-МЎҲМАЛАТАЙН (Айн билан Син)

УСРАТ عسرت қийинчиликдур.

УСР عسى қийиндур ва қийинлик ва қийин бўлмоқдур.

АСИЙР عسىр қийинлик қиладурган ишдур.

УСР УЛ-БАЛЪ عسر البلع таом ютолмаслик касалидур ёки бама-
шаққат андак ютиб қолса ҳам бақадри ҳожат ютолмасликдур баҳас-

би қиллат ва касрати сабаб ва ани урфда қил томоқ дерларки, ўнгачнинг фалаж бўлғонидин киноядур.

УСР БАВЛ **عسر البول** сийдукни тутилиб, қийинлик ила келмоғидур.

АСАЛ **عسل** ширинлик, маъруфдурки, ани форсийда ангабин ва шаҳд дерлар. Ва туркийда бол ва Русияда мёд дерлар.

УСУН **عسن** эски чарби ёғидур.

АСҚАЛОН **عسقلان** Шом мулкида воқиб бир шаҳарнинг номидурки, Ибн Ҳожар Асқалоний шул шаҳарга мансубдур.

АСАЛИЙ **عسلي** ҳар давои мураккабки, ажзосини ун каби майда янчиб, асалга қорилса ва шакар қўшилмаса ани асалий дерлар, масалан, гулқанди асалий ва маъжун асалий каби.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Ш-ШИН УЛ-МЎЪЖАМА (Айн билан Шин)

ИШО **عشا** кечанинг аввали ва хуфтан намозини вақтидаги қоронғулик.

АШО **عشا** кечаси тановул қилинадиган таомдур.

АШО **عشا** кечада кўзни кўра олмаслигидурки, ани форсийда шабкўр дерлар.

УШБ **عشب** ҳўл гиёҳдур.

АШИЙАТ **عشيت** кечаси ва қоронғу вақтдур.

АШАРОТ **عشرات** ўнлик ҳисобдур, хоҳ муфрад ва хоҳ мураккаб, чунончи, бирдин то ўнғача бир ўнта ва бир ўндин юзғача ўн ва ўндин то мингғача ўнта юз ва ҳоказо.

АШАР **عشر** ўн ададдур.

УШР **عشر** ўн ҳиссадин бир ҳиссадур.

УШРИ АШИЙР **عشر عشر** икки лафздурки, ушр бар вазни шукр, бамаънои ўндин бир ҳиссадур ва лафзи соний бар вазни фақийр, ўнға тақсим бўлғон ҳиссалардур. Ва маъно таркиби ўндин бир ҳиссанинг ўндин бир ҳиссасики, хулосаси юздин бир ҳиссадур.

ИШҚ **عشق** луғатда бир нимарсани зиёда дўст тутмоқдур. Ва истилоҳи атиббода жунун қисмидин бир навъ маразнинг номидурки, қуввайи шаҳвониянинг зиёда бақувват ва ғолиблигидин ориз бўлур. Ва муҳаққиқийн шориҳи «Асбоб ва аломат» ва соҳиби «Фу-

туҳот ил-ҳикам» Ибн Арабий дебдурларки, ишқ лафзи ашақадин олунгондурки, бир навъ печакдур ва қаю дарахга ўралса оқибат ул дарахтни хароб қилур ва қуритар. Бас, ишқда ҳам шул сифат бордурки, кимнинг дилига маҳкам ўрнаса соҳибининг рангини сариг ва жисмини орув қилиб, оқибат ҳалок қилур.

ИШҚПЕЧОН عشق بجان бир навъ печак гиёҳедурки, яқинида мавжуд бўлгон дарахт ва гиёҳларга ўралиб ўсар ва гули намозшом гул каби, лекин ўртаси оқ ва атрофи нимпушти қизил бўлур.

УШБА عشبه томур дорудурки, Африқо ва бошқа иссиғ ҳаволик жазира ва қумзор жойларда бўлур, хусусан, Мағриб мулкида бўлғони яхшидурки, ушбаи Мағрибиййа дерлар.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-С-СОД ИЛ-МУЎХМАЛА (Айн билан Сод)

АСО عسا чўбдаст (ҳасса)ки, маълумдур ва баъзилар ба алифи мақсура деб луғатда ёзган бўлсалар ҳам хатодур.

АСО عصى сийғайи мозийдурки, исендин маъхузур. Ва исен бил-каср бифармонлик қилмоқ ва буйруқга бепарволик қилмоқдур. Ва бу маънога қавлуҳу таъоло: «Аса Одаму раббаҳу фа-ғава» ҳам ишоратдур. Аммо, шориҳи «Нисоб» Юсуф ибн Моний ўз шарҳларида исен аслда сахт ва қаттиғ бўлмоқ маънода бўлуб, сўнгра мажозан зикри лозим баиродайи малзум қабилдин бамаънойи гуноҳ учун мустаъмал бўлгондур. Ли, гуноҳ табора дилни сахт қилур демаклари мақоми таваққуф ва тааммулдур. Чунки, агарчи гуноҳ дилни сахт қилмоғи муқаррардур, лекин ойати кариманинг ишораси бифармонликга сариҳ далолат қилур.

АСАБ عصب пайдурки, оқ ранглик ва бағоят муло-йим, лекин бағоят маҳкам ва пишук нимарсадурки, ҳаргиз узулмас ва бадан ҳисси ва ҳаракати анинг билан бўлур.

АСАБИЙЙАТ عصيت тарафдорлик ва бир раъйда устуворлик. Ва хешовандликдур.

УСФУР عصفور чумчуқдурки, паррандаи машҳурдур ва ани форсийда чун жишк дерлар.

АСОФИР عصار жамъи усфурки, чумчуқлардур.

АСР **عصر** замона ва рўзгор. Ва кундузнинг охир тараф бир қисми-
дурки, Офтобнинг ҳарорати камайгон вақтдин то ғурубгача миёна-
даги замоннинг номидур. Ва шул замон ичида фарз бўлгон намозни
ҳам мажозан аср дерлар. Ва аҳли тарих истилоҳларида ҳар юз йил-
лик замонни бир аср дерлар, масалан, тарихи мелодийадин то ҳозир-
ги замон, йигирма асрдур ва тарихи ҳижрийаға нисбатан ўн тўрт
асрдур. Ва асрэмқ ва сиқмоқ ҳам келурки, истилоҳи атиббода шул
маънойи охир мурод бўлур. Масалан, узум каби ҳўл меванинг шар-
батини олмоқ учун сиқмоқ ва ҳўл гиёҳи давоийни ширасини олмоқ
учун сиқмоқ ва зиғир ва кунжуд каби ёғлик нимарсани ёғини олмоқ
учун сиқмоқ асрдур.

АСИЙР **عصير** бар вазни фақийр, сиқиб олунгон нимарсадур, узум-
нинг шарбати каби.

УСЪУС **عصص** думғаза устухонидур.

ИСЁН **عصيان** фармонға бўйинсунмасликдур. Ва шарьда бамаъ-
нойи гуноҳ қилмоқ. Ва истилоҳи атиббода фасод голиблигидин даво
таъсирини қабул қилмасликдур.

АСОБА **عصابه** пешона ва икки қулоғни усти бирлан айлантуруб,
бошни боғлангон рўймолдурки, иссиғ ҳаво ва офтобда меҳнат қил-
гувчилар бошларини шул тариқа боғлашурлар, токи пешонанинг тер
суви кўзга оқиб тушмоғоға асоба моний бўлуб, тер сувини шилиб олиб
тургай. Аммо, истилоҳи атиббода бир навъ бош оғруғининг номидур-
ки, мазкур асоба боғланадурган маҳалдағина оғруқ бўлур ва бошқа
жойда бўлмас. Бинобарин, ани асоба деб тасмия қилдилар(атадилар).

УСОРА **عصاره** сиқмоқдин ажралгон ҳосилдур, масалан, ёғ ва шира каби.
Баъзилар ҳатто тафл ва кунжарани ҳам алоҳида усора бўлур дерлар.

АСАБОНИЙ **عصباني** асабға мансуб нимарсадур. Аммо, истилоҳи
атиббода фақат шакли асабға ўхшаш бўлгон нимарсадур, масалан,
ватр ва работ ва қорин ва ичакларни жисми асабоний дерлар, ваҳон-
ланки, алар пайдин эмаслар.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МЎЪЖАМА (Айн билан Зод)

АЗУД **عذ** тирсақдин юқоридаги йўгон илик устухонидурки, ку-
рак устухониға пайванддур.

А33 **عض** тиш ила тишламоқдур.

УЗАЛ **عضل** узланинг жамъидурки, мушак гўштлардур.

УЗВ **عضو** бадан бир қисми демакдур. Ва истилоҳи атиббода узв икки навъ бўлурки, бирини узви муфрад (ёлғиз аъзо) ва бирини узви мураккаб дерлар. Ва узви муфрад ўн хилдурки, устухон ва тоғай ва работ ва ватар ва шараён ва варид ва ғашо ва гўшт ва ёғ ва пайдур ва ҳар бирини узви муфрад дерлар. Ва узви мураккаб бир неча узви муфрадлардин мураккаб бўлса ҳам, лекин вазифаси ва манфаати эътибори ила мутафовутдурки, ҳар бирининг вазифаси бошқа-бошқадур, масалан, кўз ва қулоғ ва тил ва ўпка ва дил ва жигар ва талоқ ва буйрак ва масона ва ичак ва меъдалар каби. Ва жамъи аъзодур.

УЗЛА **عضله** мушак гўшtdурки, гўшт ва пай ва работ ва ватардин мураккабдур. Ва аъзони ҳаракати узланинг ҳаракати инқибози ва инбисоти қисилиши ва ёйилиши ила ҳосил бўлур.

ФАСЛ УЛ-АЙН МАЪА-Т-ТО ИЛ-МЎҲМАЛАТАЙН (Айн билан То)

АТОЙИ КУБРО **عطای کبری** умри табиийдин киноядур.

УТЛАТ ВА АТОЛАТ **عطلت** бекорлик вабешуғгликдур.

УТОРУД **عطارد** иккинчи фалакда бир юлдузнинг номидурки, ани дабири фалак ҳам дерлар. Ва аҳли нужум наздида илм ва ақл шул юлдузнинг тарбияси ила ҳосил бўлур, дерлар.

ИТР, АТР **عطر** хушбўйлик нимарса. Ва бўйи хуши мутлақдур.

УТОС **عطاس** атсадурки, зарарлик фазланинг дафъи учун мияни қуввати дофийаси ҳаракат қилмоғидур, токи фазлани бурун йўли бирлан қоқиб тушурғай. Ва буруннинг мунтаҳосида атса келтурмоқ тақозоси учун ориз бўлгон сўзиш каби ҳолатдур.

УТУС **عطوس** атса келтурмоқ учун махсус бўлгон даводур.

АТАШ **عطش** ташналикдур.

ИТОШ ВА АТШОН **عطائش** ташналардур.

УТОШ **عطائش** беморики, буйракнинг ҳарорати бирлан ориз бўлгон ташналикдур ва ҳарчанд сув ичмак бирлан ҳаргиз зойил бўлмас.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-З-ЗО ИЛ-МУЎЖАМА (Айн билан Зо)

УЗМО عظامу муаннаси аъзам, исми тафзилдурки, жуда каттадур.
Ва узамо катталардурки, сийғай жамъдур.
АЗМ عظمه устухондур.
ИЗОМ عظامه устухонлар демакдур.
ИЗАМ عظمه катталики ва баланд қадрликдур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ФО (Айн билан Фо)

УФУНАТ عنونت бадбўйлик ва бир нимарсанинг фосидликдин сасимоғидур.

АФУСАТ عنوصت мозу таъмлики бўлмоқ ва мозунинг таъмидур. Ва афузат машҳурдурки, ғалати маҳзу возиҳ, ба соди муҳмаладур.

АФС عنص лугати арабийдур ва форсийда мозудурки, давойни мудаввари машҳурдур.

АФИС عنص талх ва туршлики ва қобиз, яъни оғизни буриштирадиган таъмдин мураккаб таъмлики нарса демакдурки, афис бамаъноийи мозу таъмликидур ва мозунинг таъми мазкур бўлгон таъмдур.

УФИН عنف бадбўй бўлгон ва қизиби сасигон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-ҚОФ (Айн билан Қоф)

АҚИБ عنب товондурки, оёғнинг илики устухонининг тагида ва қадамнинг орқа тарафида воқий бўлгон устухондур. Ва мажозан қадамнинг орқа тарафи учун мутлақ мустаъмалдур. Ва фарзанд ва фарзандзодадур. Ва ақб бир нимарсанинг пайида бўлмоқ. Ва уқб ва уқуб ишнинг оқибати ва поёнидур.

АҚРАБ عنرب лугати арабий, чаён дурки, ҳайвони газандайи маъруфдур, форсийда каядум дерлар. Ва ўникки буруждин саккизинчи буржнинг номидурки, саккизинчи фалакда бир неча адад юлдузлар-

нинг ижтимоъидин чаён шаклига монанд бир шакл ҳосил бўлгандур. Ва Офтоб ўзини сайри махсусасида бу шаклни босиб ўтмоғи бир ойлик йўлдур. Бас, мажозан шул бир ой муддатни ҳам Ақраб дерларки, Русия ҳисобида ўктубрдур.

АҚД عقد гириҳ ва банд қилмоқ. Ва байъ ва никоҳ учун паймон ва шартни қабул қилмоқдур. Ва истилоҳи атиббода ивитмоқ ва суюқ нимарсани ивитуб қўюлтирмоқдур, масалан, сутни қатиқ қилмоқ ва равон қонни ивитмоқ каби. Ва уқуд жамъи уқдаки, гириҳлар демақдур.

АҚАД عقد сўзламоқ вақтида тилга гириҳлик пайдо бўлуб, сўзни равон сўзлай олмасликдур.

АҚР عفر бола туғмоқдин тўхтамоқ ва ноумид бўлмоқдур, хоҳ қаригон сабабдин ва хоҳ бир иллатдин ва хоҳ асл хилқатда нутфани ноқобил яратилгонидин бўлса, баробар мустаъмалдур.

АҚИЙР عقىر бар вазни фақийр, боладин қолгон ва туғишдин ноумид бўлгон кишидур.

АҚЛ عقل асли луғатда кишан ва тушовдурки, ани бирлан ҳайвонларни юрмоқдин ва адашмоқдин манъ қилинур. Сўнгра инсоннинг нафси нотиқасиға ато қилунгон бир қувватға ҳам шул ном берилгондурки, бу қувват дониш қуввати бўлуб, соҳибини хато йўлдин ва хато фикрдин сақлар. Ва дониш ва зийраклик ҳам келур. Ва баъзи атиббо ақл нафси нотиқанинг номидур демақлари беасос ва нопадиддур.

АҚИЙЛ ва УҚУЛ عقيل و عقول зийрак ва ҳушёр ва донишманд одам демақдур.

АҚИЙМ عقيمه боласи бўлмайдурган одамдурки, хоҳ эркак ва хоҳ хотун бўлсаки, асли хилқатда нутфаси бола бўлмоқға ноқобил ва ё бачадон тарбияға ноқобил яратилгон бўлса ани оқийм дерлар.

ИҚЙОН عقيان зар ва тиллодур.

УҚДА عقده гириҳ, тугундур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЛОМ (Айн билан Лом)

УЛО ва АЛО علا و علا баландлик ва баланд қадрликдур.

УЛЁ عليа бошқалардин баландроқ демақдурки, аълонинг муаннасидур.

ИЛЛАТ **علت** беморлик. Ва бир нимарсанинг ваъжи ва сабаби-дур.

ИЛЛАТИ МАШОЙИХ **علت مشايخ** таркиби қари киш-иларга ориз бўладурган касал демақдур. Ва истилоҳи атиббода қари чол киши-ларнинг мизожи табиийларида қуруқ мизож ғолиб бўлғониға илова бўлуб, агар хилти савдо ҳам бўлса, савдони қуруғлиги ғолиб бўлса, наъвузу биллоҳ, аларни мақъад (орқа тешик)ларида бир зўр хориш (қичиш) ориз бўлмоғи мумкиндурки, ани таскини учун табиатлари мафъулиятни тақозо қилур, ал-иёзу биллоҳ (Аллоҳ сақласин), шул сўзишни номи иллоти машойихдур.

АЛАҚ **علق** ивиган қон. Ва зулу-(зулук)дурки, сувда бўладурган қаро ранглик қуртдур ва баданға ёпишуб, бадандин қон сўрар.

УЛУҚ **علوق** осилмоқ ва дўст тутмоқ. Ва ҳамл, яни бола пайдо бўлмоқнинг ибтидосида бачадонда хотунни нутфаси эрни нутфасиға қўшилиб, ҳайз қони бирлан жамъ бўлуб ивимоғидур.(ҳомила).

ИЛК **علك** ҳар нимарсаики чайнамоқға қобил ва ажзоси бир-биридин мутафарриқ бўлмайдурган бўлса, масалан, мастакий ва соқия каби.

ИЛАЛ **علل** иллатнинг жамъидурки, сабаблар ва беморликлар демақдур.

АЛИЛ **عليل** бар вазни халил, бемор киши. Ва ваъжлик сўз ва сабабдор нимарсадур.

УЛУМ **علوم** илмнинг жамъидурки, илмлардур.

ИЛМ **علم** билмоқдурки, форсийда донистон дерлар. Ва билмоқ икки навъ бўлурки, ўшал билунғон нимарсанинг вужудини хорижда кўруб, ани шакл ва ҳайъат ва ранг ва кайфиятларини тафаҳхус қилмоқ ила ани моҳиятидин огоҳ бўлмоқдур. Ва буни илми зоҳирий дерлар. Ва бир навъи ҳануз вужуди хорижда мавжуд бўлмоғон нимарсани қуввати мутафаккира ва мутахаййилалар суврати зеҳнийя ила тасаввур қилиб, анга маъонийи жузъиялар тартиб бермаги ва бу маъонийи жузъияларни ақлий тажрибалар ила таҳқиқ қилмоғи ила ҳосил бўлурки, буни илми ҳусулий дерлар. Ва бу илм ҳам ақида даражасининг эътибори ила уч қисм бўлуб, биринчи илм ул-яқин ва иккинчи айн ул-яқин ва учунчи ҳаққ ул-яқиндур.

ИЛК УЛ-БАТМ **علك البطم** сақичдурки, ани чайнамоқдин кўб фойдалар ҳосилдур.

ИЛМ УЛ-ЯҚИН علم اليقين бир нимарсани кайфият ва моҳиятини камоли қаноат бирлан жазмий билмоқдурки, агар ани хилофиға бир одам ҳарчанд далиллар баён қилиб, уринса ҳам, ҳеч қандоғ шак-шубҳаға тушурмоғи мумкин бўлмас даражада бўлса ани илми яқин дерлар.

УЛУВВ علو баландлиқдур, хоҳ жисман ва хоҳ қадран.

ИЛЛАТИ ДАЖОЖА علت دجاجه ичбуруғ касал-дин киноядур, чунки ҳазойи ҳожат учун ҳарчанд бетоқат муҳтож бўлса ҳам натижада товуғнинг тезаги миқдорича ёлқиғ келур ва бошқа нимарса келмас.

ИЛОВА علاوه бир ниманинг устиға яна қўшилғон нимарсадур.

АЛОҚА علاقه муомила ва бир-бириға банд бўлмоқ ва дилдаги маънавий робитаки, бир гайрга дўстлик ва ё душманлик робита (алоқа)сидур. Ва икки нимарсани миёнасидаги бир-бириға муносабатдур.

УЛУВВИЙ علوي баландда бўлғон нимарсадур. Ва алавий Ҳазрати Алий каррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг наслларидин бўлғон одамдур, лекин бу ном ҳазрати Фотима разийаллоҳу анҳодин бошқа хотунни наслидин бўлғон авлодға хос мустаъмалдур ва Фотима разийаллоҳу анҳодин бўлғон саййидлардур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Л-МИМ (Айн билан Мим)

АМО عما кўрлик ва кўролмасликдур. Ва қалин ва қўюқ булутдур.

АМЙО عما кўр ва нобино хотундурки, аъмо-нинг муаннасидаур.

ИМРОНОТ عمرانат имроннинг жамъи ободликдур, хулоса ободликлар демақдур.

АМУД عمود луғатда сутун ва гурзи ва болға ва тарозунинг шоҳини(шайини) ва суянчиқ. Ва истилоҳи атиббода жағ тишнинг орқасида тишлар қаторида гўё тиш каби, лекин милки гўшти бирлан ўралган бир устухоннинг номидурки, қаттиғ нимарсани чайнамоқда тиш ён тарафиға кўзғолмаслиги учун сутун каби қойим ва жағ тишға ҳомий бўлуб турар. Ва ҳам қулоғ пардасининг орқасида қулоғни гардиш устухонининг бир четиға қарор олиб турғон бир бағоят кичик устухонни номидурки, ани бир учи қулоғ пардасини ўртасиға тегиб турар ва бир тараф ёни азми сандонийға ёпишуб турар, токи овоз сабаби бирлан хорижий ҳавода бўлғон тамаввуж ва тўлқундин пар-

дани олгон аларидин бу устухон ҳам алар олуб, ўзини устидин қоплонгон пайи ҳассоса воситаси ила ўз ёнида тургон сандон устухониға аларни топшуарки, эшитмоқ шундин иборатдур.

АМД **عمد** қасддурки, саҳвнинг хилофидур.

АМР ва УМР **عمرو عمر** жон ҳаёт сабаби ила баданни ободонлик муҳлатининг номидурки, қачон жон тарбиясидин маҳрум бўлса бадан шул онда хароб бўлурки, умр, яъни ободонлик муҳлати тамом бўлур.

УМУР **عمور** тишни ўраб турган милк гўштлиридурки, ани форсийда «бўни дандон» дерлар.

АМАШ **عش** кўзнинг камқувват бўлуб, аксар вақтда ёш оқиб турмоғики, бир навъ касалдур.

УМУҚ **عموق** қудуқнинг таги ва ҳавз ва дарёнинг таги каби таглардур. Ва умқ чуқур бўлмоқдур.

АМИЙҚ **عميق** бар вазни рафийқ, теран, чуқурдур.

АМАЛ **عمل** бадан ҳаракати бирлан иш қилмоқ ва вужудға чиқармоқ. Ва таъсир ила вужудға чиқармоқдур.

УМУМ **عموم** ҳаммани ўз ичиға ўраб олмоқ ва йиғиб олмоқдур.

АМИЙМ **عميم** ҳаммани тамом йиғиб оладурган.

УММОН **عمان** Яман мулкидин бир зўр ва обод шаҳарнинг номидурки, Дарёи Муҳити Аъзамнинг лабида воқийдур. Ва ани камоли шуҳратидин Дарёи Муҳити Аъзамни ҳам бошқа дарёлардин имтиёзи учун шул шаҳарға нисбат бериб Уммон дерлар.

ИМРОН **عمران** ободлик ҳам ҳазрати Мусо алайҳис саломнинг отоларини номи ва ҳазрати Марямнинг отоларини номи ва Муҳаммад алайҳис саломнинг амакилари Абу Толибнинг номидур.

УМ **عمر** кўрлардурки, жамъи аъмо, кўр ва нобинодур.

УМРИ ТАБИЙИЙ **عمرطبعي** атиббо наздларида бир юз йигирма йилдур ва бундин каму зиёдасиға бошқа аворизи ғайри табиий сабабдур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МУЎХМАЛА МАЪА-Н-НУН (Айн билан Нун)

АНО **عنا** ранж ва машаққат.

ИНАБ **عنب** узумдурки, мевани маъруфдур ва ани форсийда ангур дерлар.

УННОБ **عناب** чилонжийдадурки, мардум ани Кошғар шаҳрига нисбат ила Кошғарий жийда ҳам дерлар.

АНКАБУТ **عنكبوت** ўргумчакдурки, майда жонвори ҳашароти маълумдур.

УНҚУД **عنقود** узумни шўрасидур ва анинг жамъи аноқиддур.

УНСУР **عنصور** мавжудотнинг хилқатиға сабаб бўлгон асл моддаси демақдурки, рукн ҳам дерлар. Ва унсур тўрт хилдурки, бири тупроқ ва бири ҳаво, бири сув ва бири оловдур. Ва буларнинг бир-бирига таркибидин мавжудот ҳосилдур.

АНОСИР **عنصور** унсурнинг жамъидурки, ани аркон ҳам дерлар ва арконрукнинг жамъидур.

УНУҚ **عنق** гардандур.

ИННИЙН **عنين** жимоъ учун ярамагон йигитдурки, форсийда номард дерлар.

ИНАБИЙА **عنبية** узумга мансуб нимарсадур. Ва истилоҳи шорибинда узумдин бўлгон майдур. Аммо, истилоҳи атиббода кўз табақаларидин учунчи табақанинг номидурки, зоҳирда бизга қаро ё кўк бўлуб кўринадиган табақа шул табақайи инабийадур. Чунки, бу табақани жирми ғализ ва қалин бўлуб, гўё узумнинг ғужумиға ўхшар ҳам кўзнинг нури ўтмоғиға йўл учун бу табақани ўртасида бир тешук бордурки, узумнинг банди олунғондаги бандни ўрнида пайдо бўлгон тешугиға ўхшар. Бас, шул муносабат бирлан номини инабийа дерлар.

АНКАБУТИЙА **عنكبوتيه** анкабутга, яъни ўргумчакга мансуб нимарса демақдур. Ва истилоҳи атиббода кўз табақаларидин тўртинчи табақаси муруддурки, бу табақа ғоят даражада юпқа нафис пардадин иборатдур ва ани юпқа ва нозиклигида гўё ўргумчакни тўқигон тўрига ташбиҳ қилиб анкабутийа дерлар.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ВОВ

(Айн билан Вов)

АВРАТ **عورت** узвеки, очилиб, назарга кўринмоғи сабаби шарм бўлса ани аврат дерлар, хоҳ эркакни ва хоҳ хотунни узвиға баробар мустаъмалдур. Ва мажозан хотун кишини мутлақо аврат дерлар, чунки аларни ҳар қаю узвлари бараҳна (яланғоч)лик ҳолда бегонаға кўринмоғи албатта сабаби шармдур.

АВЖ عوج бир одамнинг номидурки, ҳазрати Одам алайҳис саломнинг замонларида дунёга келгон эрди ва қадди баҳадди дароз эрдик, ер юзида мавжуд бўлгон дарахтлар ва тоғлардин ани бўйи қўб баланд эрди. Ва ҳазрати Нуҳ пайғамбарнинг замонларидаги тўфон суви Авжнинг белига етган эди. Ва уч минг беш юз йил умр кўрди ва охирда Мусо алайҳис салом ани асолари бирлан урганларида асолари ани тўпуғигагина етиб тегди, лекин мўъжиза тариқи бирлан шул зарбаси ила ўлди. Ва шул дароз одамнинг шуҳратидин ҳар нимарсани бошқа ажзосига нисбатан энг юқори бўлгон жузвини мажозан авж дерлар. Ва авжнинг хилофи ҳазиздур.

АВД عود қайтмоқ ва аввалғи ҳолға ёки аввалғи жойға келмоқдур.

УД عود чўб, яъни ёғочдур ва ҳар қаю дарахтни ёғочига омматан шомилдур. Ва истилоҳда бир дарахти хоснинг ёғочидурки, ранги қаро бўлур ва андак хушбўйлиги ҳам бордур. Ва агар ани куйдирилса бағоят хушбўйлик иси борки, ул уйни тамом муаттар қилур.

ИВАЗ عوض бадал (эваз)дур.

АВОРИЗ عوارض оризанинг жамъидурки, сўнгра пайдо бўлгон нимарсалардур.

АВОММ عوام жамъи оммаки, ҳамма мардумдур.

АВН عون ёрдам бермоқ ва мададгорлик қилмоқдур.

УДИЙ عودى уд рангида демақдурки, андак оқлик ва қизилликға мойилроқ қаро ранг демақдур.

УДИ ҚИММОРИЙ عود قمارى Қиммор шаҳрининг уди демақдур. Ва Қиммор бир шаҳардурки, Ҳиндистоннинг жануб тарафида денгизнинг лабида воқеъдур.

ФАСЛ УЛ-АЙН УЛ-МЎҲМАЛА МАЪА-Л-ЙО ИЛ-ТАҲТОНИЙА (Айн билан Йо)

АЙШ عيشа бачадондин болани қарор олгон маҳалидур.

ИЙОДАТ عيادت луғатда шод қилмоқдур. Ва мажозан беморни кўрмоқ ва андин ҳол сўрмоқ маъносиға мустаъмалдур, чунки кўргувчининг наздида беморнинг қадр ва қиймати борлигини бемор сезиб, шод бўлур. Ва кўргувчиға ҳам лозимдурки, беморнинг дарди беҳатарлик ва бурунғи шиддатидин яхшироқ асарлар зоҳирлиги ила бе-

морға тасалли бермоқ ва ҳозирги риёзати айни ибодат ва огоҳ қилмоқ учун муваққат ва айни марҳамати Илоҳийалигидин башорат бермоқ тариқа ила муомала қилмоғи зарурдур. Ҳам ийодат тақрор авд қилмоқдур. Бинобарин, бемордин аҳвол сўрамоқ маъносиға мустаъмалдур, чунки андин аҳвол сўрамоқ бир бораға иктифо қилмай, аксар вақтда иёода қилмоқ беморнинг ҳаққиға руҳий тарбия ва маънавий ёрдам бўлур.

ИЙД عيد луғатда бир нимарсаики, анга авд ва ружуъ қилур бўлса. Ва аҳли исломнинг шодлик кунлари демақдурки, ани форсийда рўзи жашн дерлар. Ва бу шодлик кунни ийд демақнинг ҳам сабаби - бу шодлик ҳар йил икки бора авд қилурки, бири биринчи шаввол ойида ва бири ўнинчи зул-ҳижжа ойида авд қилур. Бинобарин, ийд дерлар.

АЙЙУҚ عيوق бир юлдузнинг номидурки, қизил рангда ва равшандур ва Қаҳқашоннинг ўнг тарафида ва Сурайёни, яъни Ҳулкар юлдузини орқасидин тулуъ қилур, ғурубғача анинг олдиға ўтар.

АЙН УД-ДИК عين الدك бамаъноий таркиби хурус (хўроз)-нинг кўзи демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода бир донедурки, ранг ва шакл ва ҳажмда гўё хуруснинг кўзи каби қизил ва ялтироқ ва мудаввар ва бир тарафида хурус кўзини гавҳари каби қаро нуқтаси бўлур. Ва моҳияти бақам дарахтининг тухмидурки, ани форсийда ба эътибори ранг номини ҳам сурх дерлар.

УЙУН عيون айнинг жамъи, кўзлар ва булоғлар демақдур. Ва Абу Али ибн Синонинг таснифотларидин бир ҳикмат китобининг номидур. Ва айун кўзи ёмон таъсирлик одамдурки, зебо ва хушсуврат нимарсаға назар қилмоғидин ул нимарсаға зарар етар ва ани форсийда шўрчашм дерлар.

АЙН عين кўз ва булоғ ва тилло ва офтоб ва тиззанинг кўзи. Ва ҳар нимарсанинг зоти демақ маъноларға мустаъмалдур. Ва «Мунтахаб ул-луғот»да қирқ саккиз хил маъноға мустаъмаллиги ва баъзилар ҳатто бундин зиёда маъноға мустаъмаллигини ёзғондурлар. Ва яъни ийн жамъи айнодур, қаро кўзлик хотунлар демақ ва ҳур ул-ийн ушбу маънодадур.

ИЁН ВА АЁН عيان кўз бирлан кўруб билмоқдур. Ва мажозан кўри-ниб турғон каби зоҳир ва маълум нимарса учун мустаъмалдур.

АЙЛУЛА عيلوله бомдод вақтидаги уйқудурки, кўб зарарлиқдур.

ИЙЙ عى ишдин ва сўздин чарчамоқдур.

БОБ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА

(Ғайн боби)

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Л-АЛИФ

(Ғайн билан Алиф)

ФОЛИБ غالب зўр ва забардаст. Ва истилоҳи атиббода мураккаб ажзодин бир жузъи миқдорда ёки қувват ва кайфиятда зиёдалиги муроддур.

ФОЯТ غايت ниҳоят ва охир ва натижаи мақсуддур.

ФОИР غائر чуқур ва чуқурга тушган нимарсадур.

ФОМИЗ غامض нозик фаҳмлик маъносидадур.

ФОИТ غائط одамнинг тезагидур.

ФОРИҚУН غار يقون кўброқ яшаган дарахтнинг ширасидин қайнаб чиқиб мунъақид бўлгон кўкакдурки, ранги дарахтни жинсига мутаносиб ҳар рангда бўлур, лекин даво учун мустаъмали оқ ранглик ва энгил вазник ва андак молиш ила ажзоси титилиб, майда бўлмоқға қобил бўлгонидурки, мусҳили балғамдур. Ва бошқа сифатликлари заҳардор ва зарарлик ва ғайри мустаъмалдур. Ва яшагон тол дарахтидин аксар вақт топилур.

ФОМИЗА غامضة муаннаси ғомиздурки, чуқур ва нозик ва қийин маъно демақдур.

ФОШИЙА غاشيه луғатда бамаънои қийматдур. Ва истилоҳи атиббода ички аъзоларга ориз бўлгон касаллар демақдур.

ФОЛИЙА غالية давои мураккаби хушбўйдур-ки, мушк ва анбар ва кофур ва дуҳн ул-бон ва бошқа хушбўйлардин таркиб қилинур. Ва қайнағувчи ва зўрайғувчи маънода ҳам келур.

ФОЗИЙА غاذيه қуввати табиийадин бир нав қувватнинг номидурки, таомдин баданға ғизо етқариб, ул ғизони баданға монанд қилиб, оқибатда ани жузви бадан қилур.

ФОИЙ غائي бир нимарсани ниҳоятидин кўз тутилгон натижайи мақсуд ва анга боис бўлгон нимарсадур.

**ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МЎЪЖАМА
МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҶҶАДА
(Ғайн билан Бо)**

ҒАБРО غراء луғати арабий, ердурки, арабда арз ҳам дерлар ва форсийда замин дерлар.

ҒУБАЙРО غبيراء жийдадурки, меваи маъруфдур ва ани форсийда санжад дерлар.

ҒАББ غب бир кун ўртада фосила бўлуб, иккинчи кун тутадурган иситмадур.

ҒАБОВАТ غباوت зеҳн пастликдур.

ҒАБИЙЙ غبي зеҳни паст одам демакдур.

**ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МЎЪЖАМА
МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА
(Ғайн билан Со)**

ҒАСС غث гўштнинг фосид бўлмоғи ва сасимоғидур. Ва мажозан ҳар нимарсани фосид бўлмоғи ва қон ва йиринг учун ҳам итлоқ қилинур.

ҒАСАЁН غثيان кўнгил беҳузур бўлмоғи ва қусмоқни тақозо қилмоғидурки, беҳаракат бўлса, яъни ўхчуқсиз бўлса. Ва агар ўхчуқ ила бўлса ани таҳаввуъ дерлар.

**ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МЎЪЖАМА
МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎҶМАЛА
(Ғайн билан Дол)**

ҒАДО غدا эрта кунидурки, бугундин бевосита сўнгги кун демакдур. Ва ани форсийда фардо рўз дерлар. Ва ғадо асли ғадув ба вов бўлуб, сўнгра вовни алифға бадал қилунғонлиги «Шарҳи Нисоб»да мазкурдур.

ГУДАД غدد гудданинг жамъидурки, баданда безға ўхшаш шаклда пайдо бўлгон гириҳ ва тугунлар демақдур.

ФАДИЙР غدير нишаб ва чуқурлик жойдурки, ёмғур ва селнинг суви анда жамъ бўлуб, катта ҳавзлик шаклда бўлур ва мардум ани сувидин фойдаланурлар. Ва ани форсийда талоб дерлар.

ФАДАҚ غدق кўб миқдорлик сувдур.

ФУДУВВ غدو бомдод вақтидур.

ФАДВ غدو эрталик кундур.

ФАДВА غدوه субҳ вақтидин то Офтобни тулуғиғача бўлган замондур.

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА (Ғайн билан Зол)

ФИЗО غذا асли луғатда қўшилмоқ ва нашъу намо қилмоқдур. Ва мажозан таом тановул қилмоқдур, чунки таомдин баъдаз ҳазм жавҳари холис ҳосил бўлуб, баданга қўшилур ва бадандин таҳлил ила сарф бўлгон нуқсонга бадал учун жузви бадан бўлур. Ва таом ҳам таъм, яъни мазадин маъхуздукки, маъноси бир маза соҳиби бўлгон емишдур. Ва физо ила таомнинг фарқи шулки, таом деб асл суврати навъийасида боқий ва ўз кайфияти бирлан мавсуф бўлгон емишни айтурларки, ҳануз ҳазм бўлмагон ва ўз мазаси ва бошқа кайфияти бирлан мутакаййиф ва жисми жавҳар ва фазлдин мураккаб ҳолда тургон емишдур. Аммо, физо тамоми ҳазми комил сабаби ила суврати навъийаси ва таъми фоний бўлгон моддаи фазлиядин соф ва холис бўлгон емишнинг жавҳари демақдурки, қобили жузви бадандур.

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛА (Ғайн билан Ро)

ҒАРО ва ҒИРО غراو غرا балиғдин олунгон елим-дур ва гўшт ва калла ва пойчадин қайнатиб олунгон елимни ҳам ғаро дерлар ва русчада желатин дерлар.

ҒАРБ غرب пастға чўкмоқ ва ботмоқ ва ғойиб бўлмоқ. Ва ғуруб ба замми аввал ва соний ҳам шул маънодадур, чунончи, ғуруби офтоб

дерлар. Ва ғарб гоҳи сийғаи масдарлик ҳолда сийғаи исми маконга ҳам итлоқ қилинур ва ғарбдин тарафи Мағриб мурод бўлур.

ГУРАБ غرب кўзнинг бурун тараф гўшасида пайдо бўлгон носур ярадур.

ГУРОБ غراب қарғадурки, паррандаи маълумдур ва ани форсийда зоғ дерлар.

ФАРИЗАТ غریت бар вазни ва маънои табиатдурки, асли хилқат ва таркиби аносирда бўлгон кайфият ва одатдур. Ва ани тарк қилмоқ мумкин бўлмас.

ҒАРС غرث очлик ва гурисналикдур.

ҒАРАЗ غرض нишона. Ва мажозан матлуб ва мақсуддур.

ФАРИЗИЙА غریزه табиийадур, яъни асли хилқат ва таркиби аносирда бўлгон кайфият ва одатдур.

ҒАРИБИЙА غریبه табиатга ёт ва бегона ва оризий кайфиятдур.

ҒАРИЗИЙ غریزی бар вазни ва маънои табиийдур.

ҒАРИБИЙ غریبی бар вазни табиий, аммо маънан ғайри табиийдур.

ҒАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЎЖАМАТАЙН (Ғайн билан Зо)

ҒАЗОЛ غزال кийикнинг боласидурки, ани форсийда оҳубарра дерлар ва гоҳи мутлақ оҳудир.

ҒАЗНИН ва ҒАЗНИ ва ҒАЗНА غزنین و غزنی و غزنه ҳар уч лафз бир шаҳарнинг номидурки, Султон Маҳмуд Ғазнавий давлатининг пойтахтидан бўлгондур.

ҒАЗЗОЛА غزاله Тус музофотиға тобеъ ва дохил бир қишлоқнинг номидурки, имом Муҳаммад Ғаззолий шул қишлоқдиндурлар.

ҒАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЎЖАМА МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЎХМАЛА (Ғайн билан Син)

ҒАСАҚ غشق кечасининг аввалидаги қоронғуликдур.

ҒАСОҚ غساق ҳарорати табиийадин муҳрум бўлгон рутубати фосидадур, масалан, йиринг ва зардоб каби.

ҒУСЛ غسل тамоми баданни ювмоқ ва чўмилмоқдур.

ҒУСОЛА غسله ювмоқ учун мустаъмал бўлгон сувдурки, форсийда оби мустаъмал дерлар. Ва истилоҳи атиббода андак қон аралаш зардоб муроддурки, гўштни ювгандаги мустаъмал бўлгон сел аралаш сувға ўхшаш бўлса.

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМАТАЙН (Ғайн билан Шин)

ҒИШО غشا пардадур.

ҒИШШ غش кудурат ва хираликдур.

ҒАШ غش дилдаги муддаонинг хилофини зоҳир қилмоқ ва хиёнат қилмоқ ва зиёда баҳолик нимарсаға камбаҳо нимарсани қўшмоқ. Ва беҳушликдурки, бу маънода ғашнинг асли ғаший бўлуб, форсийда «ё»ни тарк қилиб, ғаш демак одат шойеъдур.

ҒАШАЁН غشيان беҳуш бўлмоқ ва гоҳи кўнгил беҳузур бўлмоқ учун ҳам мустаъмалдур. Ва ғишён жимоъ қилмоқдур.

ҒИШОВА غشاه пардадур.

ҒАШИЙ غشى беҳуш бўлмоқ.

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН МАЪА-З-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМАТАЙН (Ғайн билан Зод)

ҒАЗАБ غضب қаҳрдур, яъни аворизи нафсоний учун зарарлик бўлгон нимарсани кўрган вақтда ва ё нафс таҳқирлик сўзни эшитганда нафс озорланиб, агар анинг дафъиға қодир бўлса, ул зарарлик нимарсани дафъ қилмоқ учун зарар еткурғувчидин интиқом олмоқ учун зоҳири бадан тарафға таважжух қилур. Ва нафсға табаъан руҳ ва қувватлар ҳам зоҳири бадан тарафға таважжух қилурлар. Ва анинг маркаблари қон бўлғони учун аларға табаъан қон ҳам зоҳири бадан тарафға чиқарки, бу ҳолатнинг номини ғазаб дерлар. Ва шунинг учундурки, ғазабнок кишининг юзи қизарур. Ва агар ул зарарлик нимарсани дафъиға нафс ожиз бўлса ночор андин ихтироз учун нафс дохи-

ли бадан тарафга қочиб, анга табаъан руҳ ва қувват ва қонлар ҳам дохили бадан тарафга таважжуҳ қилурларки, бу ҳолатнинг номини фазаъ ва қўркунчдур. Ва шунинг учундурки, қўрқгон кишини ранги ўчиб, юзида қон қолмас.

ҒАЗУБ غضوب бамаънойи ғазабнок одамдур.

ҒУЗРУФ غضروف бамаънойи тоғайдурки, устухондин юмшоқроқ ва гўштдин қаттигроқ оқ ранглик узвдур.

ҒАЗБОН غضبان бамаънойи ғазабнок демакдур.

ҒАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЪХМАЛА (Ғайн билан То)

ҒИТО غطا парда ва пўшишдур.

ҒАТИТ غطيط бар вази ғализ, баъзи одамни комил даражада ушлагон вақтида ани ҳалқумдин хир-хир овози пайдо бўлмоғидурки, анинг номини мардум хуррак дерлар.

ҒАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-ЛОМ (Ғайн билан Лом)

ҒИЛЗАТ غلظت лугатда мутлақ қўюқлик ва қўюл-моқ ва қалинлик ва танадорлик. Аммо, истилоҳи атиббода жавҳари арзийадин бўлгон қуруғ нимарсанинг ихтилоти сабабдин сувнинг латофати аввалғидин камайиб, ҳосил бўлгон қўюқлик муроддур. Аммо, сувга совуғ ҳавонинг таъсири бирлан сувнинг латофати камайгонликни номини ғилзат демаслар, балки ани касофат дерлар.

ҒАЛАС غلس кеча охири ва субҳга яқин бўлгон вақтдаги қоронғуликдурки, бу вақт ғасақнинг хилофидур.

ҒУЛОЗ غلاظ қўюқ ва йўгон ва дурустдур.

ҒАЛИЗ غليظ қўюқ ва дуруш(дағал) нимарсадурки, рақиқ суюқни зиддидур.

ҒИЛАЗ غلظ қўюқлик ва қўюлмоқдур.

ҒАЛУЛ غلول ҳазми осон латиф таом ва қари ва нотавон кишиларнинг меъдасида ҳам тез фурсатда ҳазм бўлмоқга қобил бўлса.

ФАЛАЁН غليان қайнамоқдур.

ФАЛАБА غلبه зўрлик ва забардастликдур.

ФАЛМА غلمه шаҳватнинг тезлигидур.

ФУЛУЛА غلوله ғўлак ва гирдақдур, яъни маъжун каби давони бир хўрак миқдорини ютмоқға осон ва тайёр қилмоқ учун ғўлак шаклда гирдақ қилмоқдур.

ФАСЛ УЛ-ҒАЙН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-МИМ (Ғайн билан Мим)

ҒАМЗ غمز кўз бирлан ишорат қилмоқ. Ва қаттиғ сиқмоқ ва бир кишини ҳақиға айтулғон ёмон сўзни эшитиб, бул сўзни мазкур таъна қилунғон кишиға айтмоқ. Ва тўҳмат ҳам келур. Ва истилоҳи атиб-бода бир узвдин моддани атрофға тарқатмоқ учун ва ё кесулмоғи лозим бўлғон узвини беҳис қилмоқ учун бир латтани ёки пахтани ўз-ўзиға маҳкам ўраб, курра шаклида юмалоқ қилиб, мазкур узвға қўюб, ани устидин бир узун ва бақувват латта бирлан маҳкам сиқиб боғламоқни ғамз дерлар, токи ул курра шакллик латта мазкур узвини сиқиб, ичида бўлғон қон ва бошқа моддани атрофға тарқатиб, таҳлил берғай ва пайн ҳассосани сиқиб, ҳиссини зойил қилғай. Ва мурод ҳосил бўлғондин сўнг яна ешуб юборилғон вақтда қуввати ҳассоса ўзини латофати бирлан яна мазкур узвға авд қилғай. Ва қон ҳам батадриж авд қилғай, аммо моддаи мараз ғализлиги сабабдин авд қилолмай, таҳлил тобқон ҳолича қолиб, муддао ҳосил бўлғай.

ҒАМАС غمص кўзнинг чиркидур.

ҒАМЗ غمز нишаб ва чуқурлик заминдур. Ва фаҳмдин узоғ ва махфий сўздур.

ҒАМОМ غمام булутдурки, анинг жамъи ғамойим келур.

ҒАМ غم андуҳдурки, туркийда қайғу дерлар. Билмоқ керакки, қайғу икки навъ бўлуб, зойеъ бўлғон нимарсани ўкунмоқдин иборатдур. Бас, агар ул зойеъни яна топмоқ ҳаргиз мумкин бўлмаса, анга ўкинмоқ қайғусини арабда ғам дерлар, масалан, ўлган кишиға қайғу қилмоқ каби. Агар ул зойеъни яна тобмоқ учун филжумла умид ҳам мумкин бўлса анга ўкунмоқни арабда ҳамм дерлар, масалан, урушда ва ғазотда кетиб, бедарак бўлғон кишиға ўкунмоқ кабики, агар тирик валекин душманға асир бўлғон бўлса, шояд бир замонеда

саломат қайтиб келса деган умид бўлгонликдин бунинг зарари ғам зараридин камроқ бўлур. Ва олти хил аворизи нафсонийнинг бири ғамм ва бири ҳаммдур.

ФАСЛ УЛ-ФАЙН УЛ-МУЪЖАМА МАЪА-Л-ЙО (Ғайн билан Йо)

ФАЙБАТ غيبت ғойибликдур. Ва ғийбат ўзи ғойиб кишининг айбини орқасидин сўздамоқдур.

ФАЙОБАТ غيابت қоронғулик ичида ғойиб бўлмоқ ва қоронғунинг сабаби ила кўринмаслик. Ва қудуғнинг чуқурлиги ва бошқа чуқурликлардур.

ФАЙБУБАТ غيبوت узоғлик сабабдин кўринмай, кўздин нопадид бўлмоқдур. Ва мажозан муфорақат ва бир-биридин жудолашмоқ учун ҳам мустаъмалдур.

ФАЙС غيث ёмғурдур. (Ва олий ҳиммат - ред.)

ФАЙР غير манфаат еткармоқ. Ва ёмғур кўб ёғиб, заминни сероб қилмоғи. Ва бошқа ва бегона демакдур.

ФАЙЗ غيظ сув кам бўлмоғи, яъни андак сув демак муроддур. Ва сахро ва тўқайдур. Ва ғийз шугуфа, яъни янги очилгон гулдур, хоҳ дарахт гули ва хоҳ гиёҳ гулига баробардур.

ФАЙЗ غيظ шиддатлик ғазаб. Ва ожизлик сабабдин дилда пинҳон тутган ғазаб учун мустаъмалдур.

ФАЙЛ غيل жимоъ вақтида болаға ва ё иккинчи болаға бўғозлик ҳолатда сут эмизмоқдурки, бу ҳолатдаги сут болаға бағоят зарар қилур. Ва бамаънойи оқадурган сувдур ва Куҳи Абулқайснинг тагинин оқадурган сувнинг махсус номидур.

ҒИЙЛ غيل тўқай ва қамишзор. Ва саҳродур.

ҒАЙМИ ҲОТИЛ غيمهاطل кўб ёмғур тўкадурган қаро ва қалин булутдурки, ғайм булут ва ҳотил тўкадургандур.

ҒАЙМ غيم булутдур ва ани жамъи ғайумдур.

ҒАЙЛУЛА غيلوله оқшом вақтда ухламоқдур. (Халқ орасида қайлула ҳам дерлар).

ҒАЙРИ ТАБИИЙ غيرطبعي табиат таъсиридин ориз бўладурган ҳолат ва кайфиятдин бегона ва зарарлик кайфият демакдур. (Тасавуфда кароматли ҳодисалар).

БОБ УЛ-ФО

(Фо боби)

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-АЛИФ

(Фо билан Алиф)

ФОРОБ فارات Тукистоннинг яқинида бир шаҳарнинг номи бўлуб, муаллими соний Шайх Абу Наср Форобийнинг туғулгон жойлари эрди. Алҳол бир харобадурки, эски биноларнинг ўрнида пушта каби тарҳ асарлари ва эски дарахти мевадорларни илдизидин кўкариб ва қуриб тургон намуналардин бошқа нимарса анда қолмагондурки, ҳозирги замон аҳли ул жойни номини Ўтрор дерлар.

ФОРЁБ فارياب муъарраби порёбдурки, Хуросон мулкидин Балх шаҳрига яқин бир шаҳарнинг номидурки, бу шаҳар Фороб шаҳридин бошқадур. Ва Заҳири Форёбий исмлик шоири машҳурнинг ватани мавлидидур(туғилган жойи).

ФОИТ فائت нобуд бўлгон ва нобуд бўладурган ва нобуд қиладурган демакдур, сийгаи мутаъаддий ва лозимга тенг мустаъмалдур. (Фавт, вафот сўзидан.)

ФОЛИЖ فالج фалаж бўлган одам. Бир навъ касалнинг номидурки, одамнинг нисфи (ярим) бадани, хоҳ ўнг тараф ва хоҳ чап тараф бадани суст ва карахт беҳис ва беҳаракат бўлур. Ва иккинчи тарафи соғ ва саломат бўлур. Ва икки тарафга муштарак узви, масалан, тили ва ҳалқумида сустлик андак бўлур.

Фолузаж فالوج муъарраби полудан форсий, бир навъ ҳалводурки, тафсили кайфияти «Махзан ул-адвия» (китоби)да мазкурдур.

ФОСИХ فاسخ фосид ва нобуд қиладурган ва нобуд бўладурган-дурки, мутаъаддий ва лозимга баробардур.

ФОСИД فاسد бар вазни фосих, нобуд, табоҳ бўлгон нимарсадур. (Фасодга учраган)

ФУОД فواد бар вазни мурод, дилдур.

ФОНИЗ فانيد оқ шакардур.

ФОТИР فاتر суст ва забун ва кам-қувват ва илиғ сувдурки, баданни куйдурмас даражада иссиғ бўлса. (Ва фитрат эгаси.)

ФОР فار кийикнинг киндигидурки, мушк андин ҳосил бўлур. Ва сичқонлар демакдурки, фаъранинг жамъи, сичқондур.

ФОДЗАҲР فادزهر муъарраби бодзаҳрдур. Ва истилоҳи атиббода давосни айтурларки, би-л-хосият заҳарлик кайфиятни дафъ, ислоҳ қилиб, ани зараридин руҳни муҳофаза қилур бўлса.

ФОИЗ فائز етадурган файз ва қудрат ва раҳолик(йўл) топадур-гандур.

ФОРИС فارس отға миниб юрғувчи ва Эрон мулкидин бир вилоятни номидурки, анда катта шаҳардин тўрт шаҳар машҳур воқиб бўлуб, бири Шероз ва бири Сифоҳон ва бири Кирмон ва бири Язд исми ила машҳурдур. Ва «Рисолаи муъарработ»да Форис вилояти маъруфдур.

ФОҲИШ فاحش ҳаддин тажовуз қилгон гуноҳ ва айб демақдур (Фахш билан шуғулланувчи)

ФОИЗ فائز файз ва баракат берғувчи ва сероб ва яхшилиги бени-ҳоят кўб ва машҳурдур. (Ва қарзга фоиз олмоқ гуноҳдур.)

ФОҚИЪ فاقع соф ва холис сариг ранглик нимарса демақдур.

ФОРУҚ فاروق луғатда ҳақ бирлан ботилни бир-биридин фарқ қилғувчидур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ маъжуни тиреқийни исмидурки, ҳолати табиийа бирлан ҳолати маразиййани фарқ қилиб, маразни зудлик ила дафъ қилур ва ҳолати сиҳҳатни тақвия қилур ҳам гиёҳи заҳардор ва ҳайвоноти заҳардорларни заҳари баданга сироят қилгон бўлса ани дафъ қилмоқ ва руҳни муҳофазат қилмоқ ила аҳволи табиийаға ёрдам берурки, ани тарёқи форуқ дерлар.(Яна Форуқ ҳазрати Умарнинг лақабидур.)

ФОИҚ فائق баланд ва яхшироқ ва зиёда демақдур ҳам китобнинг номидурки, соҳиби «Тафсири Кашшоф» аллома Жоруллоҳ Замахшарийнинг асарларидин илми ҳадис баёнидадур.

ФОТИҚ فاتق тешадурган ва ёрадурган.

ФОЪИЛ فاعل феълнинг эгаси ва ҳар вужуднинг феълига сабаб бўлгон нимарсадур.

ФОСИЛ فاصل икки нимарсанинг ўртасида воқеъ бўлмоқ ила ҳар икки нимарсани бир-биридин жудо қилғувчидур.(Фасл - бобдур.)

ФОЗИЛ فاضل фазилат соҳиби ва зиёдалик нимарсадур.

ФАРА فاره сичқондур. Ва кийикнинг киндагидурки, мушк андин ҳосил бўлур. Ва фаъриҳ тез юрадурган ва зийракдур.

ФОЗА ва **ФОЖА** فوزه эснамоқдурки, ани форсийда даҳандара дерлар ва «Бурҳони қотибъ» (китоби)да хомида ҳамёза ёзилмоғи хато воқеъдурки, хомиза керишмоқдур.

ФОКИҲА فاكه мевадур. Ва анинг жамъи фавоқиҳ келур.

ФОЪИЛА فاعله луғатда иш қиладурган ва феъл соҳибидур. Аммо, истилоҳи атиббода қуввати нафсонийанинг иккинчи навъининг иккинчи қисми муроддур, яъни қуввати нафсонийа икки навъ бўлуб, биринчи навъини ҳассоса дерларки, ҳамма сезги қувватлар ани жумласидур. Иккинчи навъи яна икки қисм бўлуб, бирини боиса ва иккинчисини фоъила дерлар. Ва боиса қисми лозим бўлгон ҳаракат учун муқтазий бўлур. Ва иккинчи қисм қувватга ҳукм ва фармон берур. Ва иккинчи қувват узлаларнинг пайларига ҳаракат бериб, нафс учун лозим бўлгон жалби манфаат ва дафъи мазаррат каби феълларни эҳдос қилур. Бинобарин, бу қисми соний қувватни номини фоъила дерлар ва қисми аввални боиса дерлар.

ФОЛУДА فالوده нашоастидин бўлгон бир навъ ҳалводурки, ани муърабаи фолузаждур ва фолузажда мазкур бўлди.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЙА (Фо билан оддий То)

ФАТА فتي йигитдурки, ибтидоий булуғдин то қирқ ёшгача даврни фато даври дерлар. Ва фато فنا ҳам дерлар.

ФАТО فنا шужоъатлик одам, сахий ва бамаънойи йигит ҳам келур.

ФУТУВВАТ فتوت жавонмардлик ва мурувватдур.

ФИТРАТ فترت суствлик ва заифликдур. Ва бир пайгамбарнинг вафотидин сўнг ва бошқа пайгамбарнинг маъбус бўлмоғидин муқаддам миёнадаги пайгамбардин холий бўлгон замондур. Ва ани жамъи фатарот келур. (Ва фитрат - туғма одамийликдур.)

ФАТОТ فئات ёш жувон хотундурки, ҳадди балоғатдин то ўттуз етти ёшгача бўлса.

ФАТҲ فتح очмоқ ва очилмоқ ва кушойиш ва ривож маънолариға мустаъмалдур. Ҳам фатҳа бир навъ ҳаракатнинг номидурки, ани форсийда забар дерлар.

ФУТУҲ فوح кушойишларки, бу тақдирда фатҳнинг жамъидур. Ва кушойиш ва шодлик ва ривождурки, бу тақдирда сийған воҳида масдардур.

ФУТУР فتور суслик ва суст бўлмоқ. Ва мажозан бамаънойи хароблик ва шикаста ҳам келур.

ФИТР فتر бош бармоқ ила саббоба бармоғини ўртасидаги бўшлик маҳалдур. (Ва фитр - рўза ойида эҳсондур.)

ФАТШ فتش кавламоқ ва қидирмоқдурки, луғати арабийдур. Фаташ луғати русийда ишхордурки, ани мардум ишқор дерлар, яъни шўранинг тузидур.

ФАТҚ فثق тешилкоқ ва ёрилмоқ ва очуқлик. Ва бамаънойи даббадурки, моятнинг устидаги сифоқ пардаси ёрилгон сабабдин баъзи ичаклар ва чарбилар мазкур сифоқ ёруғидин ўтуб, моятнинг харита (халта)сида тўда бўлмоғидин иборатдур.

ФАТАН فتن Гужарот мулкидин бир шаҳарнинг номидурки, патани ҳиндийдин муъаррабдур. Ва фитнанинг жамъидур.

ФИТЁН فتيان ёш йигитлардурки, жамъи фатоур.

ФАТИЛА فتيله тобламоқ ва тобланмоқдур. Ва фатила чирогни ёндирувчи пиликдур. Аммо, истилоҳи атиббода мум ва қўюқ марҳам каби давони узун ва ингичка шаклда қилиб, маъъадга ёки фаржга юбормоқни ва ё суяқ даво бўлса бир латта ва пахтани тоблаб, сўнгра мазкур давога олуда қилуб юбормоқни фатила дерлар. Ва мажозан жисми қаттиғроқ ва салобатлик бўлгон давони ҳам фатила шакллик қилиб юбормоқни ҳам гоҳи фатила деб таъбир қилурлар.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ЖИМ

(Фо билан Жим)

ФИЖО ва **ФУЖО** ва **МУФОЖОТ** فجاو و فجاو бул уч калима маънан муттаҳид (ягона), ногаҳоний ва дафъатандур.

ФАЖИЙЪАТ فجيعة қаттиғ оғруқ ва мусибатдур.

ФАЖЪАТ فجة дардманд ва мусибатманд демакдур.

ФИЖОЪАТ فجة хомлик ва пишмаганликдур.

ФАЖЖ فح икки тоғнинг ўртасида воқеъ бўлгон йўлдур.

ФУЖЛ فجل ва **ФУЖУЛ** فجل турбдурки, гиёҳи маъкулаи маъруфдур. (Ўзбекча - турп)

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МЎҲМАЛА (Фо билан юмшоқ Ҳо)

ФАҲВО ва ФАҲВО. فحوى و فحواء мазмундур.

ФАҲШ فحش ёмонликни ҳаддин ошмоғи ва зино қилмоқдур.

ФАҲЗ فحضر чуқурламоқ ва кавламоқдур.

ФАҲЛ فحل нар ва эркакдурки, модани, яъни урғочининг зиддидур.

ФУҲУЛ فحول фаҳлнинг жамъидурки, эркаклар демақдур.

ФАҲМ فحه кўмурдурки, чўғ оловни ўчирилғони демақдур. Ва ани форсийда зўғол ва хока дерлар. (Ва фаросатдур.)

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ХО ИЛ-МЎЪЖАМА (Фо билан қаттиқ Хо)

ФАХТ فخت Ойнинг равшанлигидур.

ФАХОМАТ فخامت катталиқ ва баландлиқ ва қалинлиқ ва баланд қадрлиқдур.

ФАХЗ فخذ сондурки, оёғни юқори қисми ва гўштдор ва йўғон илиқлик жойидурки, ани форсийда сон дерлар.

ФАХФАРА فخره арпадурки, ғаллаи маълумдур ва ани арабда шаъир дерлар ва форсийда жав дерлар.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Фо билан Ро)

ФУРОДО فرادى фарднинг жамъи, танҳодурки, хулосаи маъно танҳолар демақдур.

ФАРЗАН فرضا Аллоҳу таъолонинг буюрғон ибодати ва бир нимарсани таъйин қилмоқ ва бир вақтни муқаррар қилмоқ ва фаразан бир мафҳумни бир кишига тушунтирмоқ учун йўқ нимарсани тамсил учун бор деб таъйин қилмоқдур. Ва бу охиричи маъно учун аксар мардумда фаразан машҳурдурки, хатойи шойеъдур.

ФИРОСАТ فراست фаҳм ва идрокнинг тезлиги ва зийраклик ва илми қиёфадур, яъни сувратнинг ҳолиға қиёс ила сийрат ва ҳақиқатға

воқиф бўлмоқдур. Ва оммада аксар фаросат мустаъмал бўлмоғи хатодур. Чунки, фаросат отга минмоқ ҳам отнинг илми қиёфасига олим ва донолик ва отни яхши ва ёмонлигини танимоқ маъносидадур.

ФАРОҲАТ فراغت зийраклик ва доноликдур.

ФУРОТ فرات яхши ва ширин сувдур. Ва Куфа шаҳрига яқин бўлгон бир анҳорнинг номидур.

ФАРТУТ فوت камоли қарифонлигинин тамом ожиз ва нотавон бўлмоқдур.

ФАРС فرث бамаънойи ҳануз мундафъ бўлмай, қоринда тургон нажосатдурки, ҳазми ноқисликдин ани дафъига табиат тақозо қилмагон бўлур.

ФАРЖ فرج инсоннинг узви авротидурки, ани узви таносил ҳам дерлар, хоҳ эркак ва хоҳ хотуннинг узвиға шомилдур. Лекин, хотуннинг авратига кўпроқ истеъмол ила махсуслик даражада шойеъдур.

ФУРУЖ فوج фаржнинг жамъи, аъзойи авратлар-дур.

ФУРРУЖ فوج хонаки товуқнинг жўжасидур ва анинг жамъи фаронждур.

ФАРАҲ فرح шодлик ва хурсандликдур. Ва фариҳ шодмон кишидур.

ФАРХ فرخ луғати арабий, хонаки, товуқнинг жўжасидур. Ва ҳар навъ парранданинг жўжасига ҳам шомилдур. Ва фаррух луғати форсийда муборак ва ҳумоюн ва зеборухдурки, икки калимадин мураккабдур. Масалан, фар, зеболик ва шукуҳдур ва руҳки, бамаънойи чеҳрадур.

ФАРОХ فراخ луғати форсий, кенглик ва бамаънойи қудрат ва истеъдод. Ва мажозан кўб демақдур.

ФАРСАХ فرسخ муъарраби фарсангдурки, бир миқдор узоғлигининг номидур ва ани туркийда тош дерларки, 6,7 км миқдор узоғлик масофадин иборатдур ва ани жамъи фаросих келур.

ФАРФАХ فرنج семизўтдурки, арабда бақлат ул-ҳамқо ва бақлат уз-заҳро ва бақлату Фотима ва рижла ва хасийб ва бақлат ул-лаййина дерлар. Ва форсийда хурфа дерлар.

ФУРУД فرود паст ва нишабдур.

ФАРД فرد танҳо демақдур.

ФИРСОД فرصاد шохтутдурки, дарахти мевадори машҳурдур. Ва гоҳи мутлақ тут учун мустаъмалдур.

ФИРОР فرار қочмоқ ва қўрқмоқ маъносида ҳам келур.

ФАРФИР فرفير гули бинафшадур.

ФАРАС فرس отдурки, ҳайвони маъруфдур. Ва ани форсийда асп дерлар.

ФАРШ فرش ёймоқ ва бамаънои ёйиладурган бисот, масалан, намад ва қўрпалар каби.

ФИРОШ فراش уйқу бисоти, яъни ўрун асбобидур. Ва фарош ба фатҳаи аввал парвонадурки, чироғ атрофида учиб, ўзини чироғда куйдирадурган жонвори маълумдур.

ФАРЗ فرض таъйин қилмоқ ва бир нимарсани муқаррар қилмоқ ва андоза қилмоқ ва Худойи таъолони буюрғон ибодати, масалан, намоз ва рўза ва закот ва ҳаж каби.

ФАРТ فرط эътидолдин зиёдалик ва ғалабадур.

ФАРЪ فرع луғатда дарахтнинг шохидур. Ва истилоҳда мафҳуми куллияни зимнига дохил бўлғон ажзосидур ва фуруъ фарънинг жамъидур.

ФУРУҒ فروغ равшандур.

ФАРҚ فرق жудо қилмоқ ва икки нимарсанинг бир-биридин тафовутини ажратмоқдур. Ва истилоҳи атиббода бошнинг устидаги ўнг ила чап тарафнинг ўртасидаги чегарасидур. Ва фирқ ба касраи аввал қўйларнинг рамаси, яъни бир неча қўйлардин мураккаб бўлғон ғаладур. Ва фирақ ба касраи аввал ва фатҳаи соний фирқанинг жамъидур.

ФАРАНЖАК فرنجك уйқуда босириқмоқ (босинқирамоқ)дурки, ани кобус ҳам дерлар.

ФАРҲАНГ فرهنگ луғати форсий, ақлу адаб ва ҳар нимарсанинг андозасини сақламоқдур. Ва мажозан луғати форсий китоби ҳам келур, масалан, «Фарҳанги Жаҳонгирий» ва «Фарҳанги Рашидий» каби.

ФАРВ فرو тулки терисидан пўстиндур. (Арабда - саълаб)

ФАРЗАЖА فرجه бир парча латтадурки, ани фатила шакл қилиб, давоға олуца қилиб, хоҳ орқа тараф ва хоҳ олдин тараф узви авратга суқилур. Ва шиёф ҳам шул маънодадур. Лекин, аксари истеъмолда шиёфни орқа тараф фатиласи учун ва фарзажани фарж фатиласи учун шойиъроқдур.

ФУРЖА فرجه икки нимарсани бир-биридин ажратиб турган чок ва ёруқ ва андак холий маҳалдур. Ва ба фатҳаи аввал ва соний ва

солис (яъни фаража) танглик ва душворликдин қутулмоқ ва раҳолик-дур.

ФАРБИҲ فربه гўшдор семиздур.

ФИРЙА فريه ёлгон сўздур.

ФАРОҲ فراه Сижжистонга яқин бўлгон бир шаҳарнинг номидурки, Ҳирот шаҳрига яқиндур. Ва соҳиби «Нисоб ус-сибён» Абу Наср Фароҳий шул шаҳарга мансубдурлар.

ФАРРУВЖА ва **ФАРРУВЖ** فوجه و فروج товугнинг жўжасидур ва анинг гўштини истеъмол учун афзал бўлгон даври ани балоғатга етмаган давридурки, ҳануз тухум қилмагон (бўлур). Ва агар хурус жўжа бўлса ҳануз қичқирмаган давридур. Ва бу даврдин муқаддам рутубати фазлияси ғолиб бўлур, сўнг ҳарорати мизожияси камаюр.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-3-ЗО ИЛ-МЎЪЖАМА (Фо билан Зо)

ФАЗАЪ УЛ-АКБАР فزع الاكبر катта ва зўр қўрқунчдурки, маҳшаргоҳи Қиёматдин киноядур.

ФАЗАЪ فزع қўрқунчдурки, олти хил аворизи нафсонийнинг бири ва фараҳ ила ғазабнинг зидди ва хилофидур.

ФУЗУДАН فزودн лугати форсийки, афзудан зиёда қилмоқдур.

ФУЗУН فزون лугати форсий, мухаффафи афзун зиёдадур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-С-СИН ИЛ-МЎЊМАЛА (Фо билан Син)

ФУСҲАТ فحت маконнинг кенглиги ва ёзуғлигидур.

ФАСХ فسخ байъни ва никоҳни бузиб қайтармоқ. Ва бир гайрни раъйи ва фикрига фасод солмоқ ва кишини ўз қусури ва азмидин манъ қилиб қайтармоқдур.

ФАСОД فساد бузулмоқ, яъни ҳолати табиийаси-дин ўзгарилиб, нобуд ва беҳуда бўлмоқдур.

ФИСТАҚ فستق муъарраби пистадурки, меваи маълумдур.

ФИСОН فسان лугати форсий, қайроқтошдурки, ани арабда ҳажар ул-фисанн дерлар. Бу тош ҳам неча қисм бўлурки, қизил ва қаро ва

кўк ва тупроқ ранг ва сариғ ва табақадор ва бетабақа ва ҳоказо. Қизил навъини табиати иссиғ ва қуруғдур ва бошқалари совуғ ва қуруғдур. Ва фисон чарх ҳам келурки, ани айлантириб, пичоқ ва қилич каби тигни анга тутуб, ўткур қилинур.

ФИСТАҚИЙ **فستق** муъарраби пистоқи, яъни пистанинг мағзини рангига ўхшаш андак кўкга мойилроқ нимсариғ ранг демақдур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-С-СОД ИЛ-МЎЎМАЛА (Фо билан Сод)

ФАСД **فصد** томурни наштар ила ёриб қон чиқармоқдур.

ФАСЛ **فصل** кесмоқ ва қатъ қилмоқ. Ва баъзи сифотлар сабаби ила бир-биридин фарқ қилмоқ. Ва мавсум, яъни бир йил муддатнинг (Қуёшнинг узоқ яқинлиги) кайфияти сабаби ила тўрт навъга ажратиб, ҳар бирини бир мавсум ва бир фасл дерлар. Масалан, фасли рабиъ мавсуми баҳордур, фасли сайф мавсуми тобистондур, фасли хариф мавсуми куз ва фасли шито мавсуми зимистон ва қишдур.

ФАСИЙЛ **فصيل** ажратилгон нимарсадур.

ФИСОЛ **فصال** фарқ қилмоқ ва ажратмоқдурки, сийғай масдардур. Ва ажратилгон нимарсалардурки, сийғай жамъи фасийлдур.

ФАСЛ УЛ-ФО УЛ-МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МЎЎЖАМА (Фо билан Зод)

ФАЗО **فضا** бўшлиқ ва холийлик ва кенгликдур, яъни бир нимарсага маконлик ила банд бўлмагон бўш ва очуқ ўрундур.

ФУЗАЛО **فضلا** фозиллар ва фазилатликлардур.

ФАЗЛАН **فضلن** зиёдалиқ ҳолда ва зиёдалиқ ила, яъни қадри ҳожатдин ва ададий миқдордик зиёдароқ бўлгон ҳолда демак.

ФАЗИЛАТ **فضيلت** афзунлик ва зиёдалиқ ва ҳунармандлик ва даражайи баланддур.

ФАЗОЙИЛ **فضايل** фазилатлар жамъидур.

ФАЗЛ **فضل** ортуқлик ва зиёдалиқ ва ҳунар ва ҳарсоҳада зиёдалиқдур.

ФУЗУЛ **فضول** зиёда бўлмоқ ва ҳам сийғай жамъи фазлки, бамаънойи зиёдалиқлар ва ҳунарлар демақдур.

ФУЗЛА فضله бамаънойи таомдин зиёда бўлуб қолгон салқут. Ва мева чиқармоқ учун ноқобил бўлгон зиёда шохлардур. Аммо, истилоҳи атиб-бода ҳожати табиийға ноқобил бўлгон ва жузви баданға нолойиқ жир-млардур. Масалан, таом ва шароблардин ҳазми комил ила жавҳари гизо ажралиб, аввал қон, солиҳхилтлар бўлуб, сўнгра батадриж гўшт ва жуз-ви бадан бўлурки, умури табиийадиндур, ва ҳожати баданийға лойиқ ва қобилдур, лекин андин ичакда қолгон ҳожати баданийға ноқобил бўлгон тафл ва рутубат ва бухороти духониялар ва бухороти моиялар фузалалардурки, алар ичакдин ва қобуқдин ва бурун воситаси ила мия-дин ва тер сабаби ва мўй бўлуб ўсмоқ сабаби ила бадандин хориж ва мундаё бўлурлар. Ва буларни фазла ба фатҳаи «ҳ» ҳам дерлар, лекин ба заммаи «фо» асл ва афсаҳдур.

ФУЗЛИЙЙА ва **ФАЗЛИЙЙА** فضليه و فضليه фузладин мураккаб бўлгон шиш ва фузла ғалабасидин пайдо бўлгон касал демақдур.

ФИЗЗО فضه нуқра, яъни кумушдурки, жавҳари маъданийи маъ-руфдур.

ФАЗОИЛИ АРБАЪА فضائل اربعه тўрт навъ фазилат демақдурки, биринчи - ҳикмат ва иккинчи - шужоат ва учунчи - иффат ва тўртин-чи - адолатдур. Бас, агар бу тўрт навъ фазилат ҳар кимға жамъ келса ул киши дунё ва охиратда мўътабар ва муҳтарам бўлмоғи шубҳасиз-дур. Ва бу фазилатларнинг анвоъи ва ақсоми ва кайфияти машруҳан баён қилинмоғи мўвжиби татовуллиғидин тарк қилинди. (Сўз узай-маслиғи учун шархланмади.)

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Т-ТО ИЛ-МЎҲМАЛА (Фо билан То)

ФАТОНАТ فطانت зийрақлик ва доноликдур.

ФИТРАТ فطرت асли хилқат ва яратилмиш ва аносирнинг тарки-би миқдори демақдур.

ФАТАС فطس пучуқ бўлмоқ ва ясси бурунлик бўлмоқдур.

ФАТИЙС فطيس бурни пучуқ бўлган одам ва катта болғадурки, ани бирлан темурни уриб, асбоб қилинур. Ва ани ҳиндийда гаҳан ва туркийда босқон дерлар.

ФИТОМ فطام болани сутдин ажратмоқ. Ва ҳар нимарсани ёрил-моғи ила баъзи жузъи бошқа жузъидин ажрамоғидур.

ФИТАН ва ФАТН ва ФУТН ва ФУТУН ва ФАТАН فطن و فطن و فطن و فطن و فطن ҳар беш хил эроб ила дуруст бўлиб, зийраклик ва доноликдур.

ФИТРИЙ فطري мансуб ба фитрат, асл хилқат вақтида ориз бўлгон ҳолат ва одат ва хўйдурки, ҳаргиз зойил бўлмас.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЎХМАЛА (Фо билан Айн)

ФАЪЛ فعل ҳаракат қилмоқ ва таважжуҳ қилмоқдур.

ФЕЪЛ فعل ҳаракат ва таважжуҳдин ҳодис бўлгон бир асар ва натижадурки, феъл ва фиъл ҳар иккисининг зимнида албатта бир замоне малҳузду, хоҳ ўтган замон ва хоҳ келадурган замон ва хоҳ ҳозирги замон бўлса, яъни асарнинг зуҳур вақтидур.

ФИЪОЛ فعال мухаффафаи жамъи феълдур. Ва фаъол бўлса, кўб иш ва таъсир қиладурган демақдур.

ФАЪЛ ва ИНФИЪОЛ فعل و انفعال ҳаракат ва таважжуҳ ила таъсир қилмоқ. Ва (инфиъол) таъсирланмоқдир.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ҚОФ (Фо билан Қоф)

ФУҚАҲО فها жамъи фақиҳ, бамаъноий илми шариятга олим кишилар демақдур.

ФАҚОҲАТ فهات фикр ила тобмоқ ва билмоқ. Ва билимлиқдур.

ФУҚҚОҲ فقاҳ мутлақ гулдур, хоҳ гиёҳнинг гули ва хоҳ дарах-тнинг гулига шомилдур.

ФАҚД فقد йўқотмоқ ҳам йўқолмоқдурки, мутаъаддий ва лозим ҳам келур.

ФУҚД فقد йўқолишдурки, ҳосилун би-л-масдардур.

ФАҚР فقر камбизоъатлик ва муҳтожликдур. Тасаввуфда маънавий етуклик ва олий мартабалардан биридур.

ФАҚИР فقير камбағал ва камбизоъат одам-дурки, аёли ва ўзи бир неча кунликгина хўрокга қодир бўлса ва зиёда қудрати бўлмаса. Аммо, мискин деб ҳеч нимарсаси бўлмагон кишини айтурлар.

ФИҚОР قار гардандин то думгазагача қатор бўлгон бўғум устухонидурки, ани ҳар бири фиқрадур. (Умуртқа поғонаси)

ФАҚАТ فطт бас ва тамомки, бундин зиёда эрмас демакдур.

ФУҚҚОЪ قواع луғати арабийда бўзадурки, анвои набизнинг исми мутлақидур ва ани арпа ва қўноқ ва тариқ ва биринж ва буғдой ва нон каби ғаллалар ва майиз ва хурмо ва найшакар ва асал каби шираторлардин қайнатиб, сўнгра бир неча кун бир зарф (идиш)га солиб, оғзини маҳкам беркитиб, иссиғ жойда сақланур, токи мазкур зарфда андак турш таъм ва турш маза пайдо қилур. Сўнгра сузиб, тафлдин соф қилиб, сувини ичилурки, маст ва кайф қилур. Аммо, ҳозирги аҳоли ўртасида фақат ғалладан ва қуруғ мева ва шакар ва асалдин бўлгонни набиз демак машхурдур.

ФУҚАЪ فنع мухаффафи фуққаъ бўлса керак, лекин истемолда бир навъ шароб учун итлоқ қилинур. Ва туркийда қурбақанинг салласи демак ила машхур бўлгон гиёҳи бебаргнинг номидур.

ФУҚДОН قندان йўқотмоқ ва йўқолмоқдурки, мутаъаддий ва лозимдур.

ФАҚОҲ قناه доноликдур.

ФИҚРА فقره муҳра устухони, яъни орқадаги бўғум устухонининг ҳар биридурки, фиқорнинг муфрадидур.

ФИҚҲ فقه тобмоқ ва билмоқки, мутлақ илм-дур, лекин аҳкоми шариятан маърифати бўлгон илмга тахсис тобқондур.

ФАҚИҲ فقيه аҳкоми шариятнинг олимидур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-КОФ

(Фо билан Коф)

ФИГОР فكار яра ва ярадор ҳам келур. Бино-барин, дилфигор дерларки, дил мажруҳ демакдур. (Дилафгор ҳам дерлар.)

ФАКК فكк бир-бирига ёпишиб тургон икки нимарсани бир-биридин ажратмоқ. Ва халос қилмоқ ва озод қилмоқ. Ва ҳар икки жағ устухоники, бири баландда ва бири пастда бир-бирига муқобил турар ва ҳамма тишлар шул икки устухонга қадалгон бўлурки, ани арабда факки аъло ва факкиасфал дерлар. Ва буни факк демакни сабаби шулки, булар ҳаракат вақтида бир-бирига жуфтланиб, гўё бир адад

каби бўлуб турар. Аммо, таом чайнар вақтида бир-биридин фак, яъни ажралиб, таом учун ўртадин жой берурлар, токи ҳар иккиси ўртага олиб, чайнаб, майда қилурлар.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ЛОМ

(Фо билан Лом)

ФАЛО م سувсиз ва гиёҳсиз биёбон ва кенг саҳро демакдур.

ФУЛУНИЁ فلويا бир навъ маъжуни мукаййифнинг номидурки, анга афюн ва бизр ул-банж қўшилгон бўлур. Шунинг учун кайф қилур.

ФИЛИЗЗОТ فليات филзлар зўр оловда эрийдирган тошлардурки, эриганда андин холис жавҳар ажралур. Ва ани машҳур навъи саккиз навъдур, чунончи, темур ва қалай ва мис ва жистки, урфда жез дерлар ва тилло ва нуқра ва қўрғошим ва руҳки, ани форсийда руин дерлар, бунда ихтилоф бордурки, аксари ҳукамо бунни қалайдин ва мисдин мураккаб дерлар. Ва баъзи маснуъ (сунъий) дерлар. Бинобарин, бу ҳисобдин хориж, саккизинчи симобдур. Ва буларнинг ҳаммасидин вазни оғирроғи ва вужуди камёброғи тиллодур. Ва ҳаммадин вазни енгилроғи ва вужуди сероброғи қалай ва биринж ва руҳдур, лекин бу уч навъдин вазни оғирроқ бўлса ҳам вужуди ҳаммадин сероброғи темурдур.

ФАЛОҲАТ فلاحت нажотлик ва халослик ва кушойишлиқдур.

ФАЛАК УС-САВОБИТ فلك النوابт саккизинчи фалакдурки, тамоми ситорайи савобиталар, яъни собит юлдузлар шул фалакдадурлар. Бинобарин, ани фалак ус-савобит дерлар ва шариятда Курси дерлар.

ФАЛАКУ ЗОТ ИЛ-БУРУЖ فلك ذات البروج буржлар фалаки демакдур. Ва бу фалак ҳам саккизинчи фалакдурки, бунинг атрофида бир неча юлдузларнинг ижтимоъи ила ўн икки хил нимарсанинг шаклига монанд шакл пайдо дур. Ва бу шаклларнинг ҳар бири бир бурждур ва номлари Ҳамал, Савр, Жавзо, Саратон, Асад, Сунбула, Мезон, Ақраб, Қавс, Жадий, Далв, Ҳутдур. Ва Офтоб ўзини сайри махсусаси ила бир бурждин иккинчи буржга бир ой муддатда етиб бориб, ўн икки ойда ўн икки бурждин ўтиб, даврини тамом қилур. Бас, Офтоб қайси буржнинг устида сайр қилмоқда бўлгон бир ойлик муддатни

шул буржнинг номи бирлан зикр қилинурки, ҳамал, савр ва жавзо каби ойлар шундин иборатдур. Шунинг учун бу фалакни фалак ул-буруж дерлар. Ва шариятда Курси дерлар.

ФАЛОҲ فلاح бар вазни салоҳ, нажот ва зафар. Ва яхшилик ҳолда боқий бўлмоқ. Ва фаллоҳ уруғ сепадурган деҳқон демакдур.

ФАЛАК УЛ-МИРРИХ فلك المريخ Миррих фалаки, яъни бешинчи фалакдурки, ситораи сайёрадин Миррих номлик юлдуз шул фалакга марказдур. (Марс.)

ФАЛАК УЛ-АТОРИД فلك العطارд Аторуд фалаки, яъни иккинчи фалакдурки, ситораи сайёрадин Аторуд номлик юлдуз шул фалакда марказдур.

ФАЛАК УЛ-ҚАМАР فلك القمر Ойнинг фалаки, яъни биринчи фалакдурки, Қамар, яъни Ой шул фалакда марказдур.

ФАЛАКУ МУЪАДДИЛ ИН-НАҲОР فلكو معدل النهار кунни баробар иккига тақсим қилғувчи фалак, шарқий тарафдин ғарб тарафига қаратиб, тортилгон бир хатти доираи мавҳума ила бу фалак икки паллаи шимолий ва паллаи жанубийга баробар тақсим бўлгон фараз қилингондурки, Офтоб ўзини сайри махсусаси ила фасли баҳор ва фасли кузнинг ўртасида шул хатти муъаддил ун-наҳорга етиб келур. Ва шул вақтда жамиъи маъмураларда кеча ила кундузнинг узунлик миқдори баробар ўн икки соатдин бўлур.

ФИЛИЗЗ فلز маъданий тошдурки, ани зўр олов билан эритулса, андин темур ва мис ва қалай каби жавҳарлар ажралиб чиқар.

ФАЛАК УЗ-ЗУҲРА فلك الزهرة Зуҳра юлдузининг фалаки, яъни учинчи фалакдурки, ситораи сайёрадин Зуҳра номлик катта ёруғ юлдуз шул фалакда марказдур. (Юнонда ва Румда Венера.)

ФАЛАК УШ-ШАМС فلك الشمس тўртинчи фалакдурки, Шамс, яъни Офтоб шул фалакда марказдур. Бинобарин, буни фалак уш-Шамс дерлар.

ФАЛАКИ РОБИЪ فلك ربيع тўртинчи фалакдур ва ани фалак уш-Шамс ҳам дерлар.

ФАЛАК УЛ-ХОМИС فلك الخامس бешинчи фалак. (Маркази Миррих.)

ФАЛАКИ СОДИС فلك السادس олтинчи фалак. (Маркази Меркурий.)

ФАЛАКИ СОБИЪ فلك السابع еттинчи фалак. (Маркази Зуҳал, Сатурн.)

ФАЛАКИ СОМИН فلك ثامن саккизинчи фалак демакдурки, ани фалаки зот ул-буруж ва Курси ҳам дерлар.

ФАЛАКИ ТОСИЪ فلک تاسع тўққизинчи фалак. (Арш.)

ФАЛЬ فلع ёрмоқдур ва мажозан ёрадурган катта болтани ҳам айтурлар. Ва фалқ ҳам ёрмоқдур.

ФАЛАҚ فلق субҳ вақтида маҳсус бўладурган тонг ёруғидур.

ФАЛАК فلک осмондур ва анинг жамъи афлокдур.

ФУЛК فلک кемадурки, ани бирлан дарёда юрилур.

ФАЛАК УЛ-АФЛОК فلک الافلاک тўққизинчи фалакдурки, ҳамма фалаклардин баланд ва ҳамма фалакларни ихота қилгон сабаби ила гўё ҳамма фалакларнинг фалакидур. Бинобарин, номини фалак ул-афлок дерлар ва фалаки атлас ва фалаки аъзам ва фалак муъаддил ун-наҳор ҳам дерлар. Ва лисони шаръда Арш дерлар.

ФАЛАК УЗ-ЗУҲАЛ فلک الزحل ситорай сайёрадин Зуҳал номлик юлдузнинг фалаки, яъни еттинчи фалакдурки, Зуҳал юлдузики, ани ҳукамо наҳси акбар, яъни жуда наҳс ва тулуъи кўб фитналарга боис бўлур дерлар. Ва бу юлдуз шул еттинчи фалакдадур.

ФУЛФУЛ ва **ФИЛФИЛ** فلغل و فلفل мурчдур.

ФАЛАКИ АЪЗАМ فلک اعظم энг катта фалак, яъни тўққизинчи фалакдурки, бошқа афлокни ўз ичиға олиб, ихота қилиб тургон фалакдур.

ФАЛСАФА فلسفه илм ва ҳикматнинг ҳар иккисидин комил баҳравар бўлмоқдур.

ФАЛОСИФА فلاسفه ҳақим ва донишмандлар. Яна: бир навъ давойи маъжуннинг номидурки, бир неча ҳақиму донишмандларнинг иштироки ва таҳқиқи машварати ила таркиб қилунғони ҳам «Маъжуни фалосифа» деб ном берилгондур.

ФУЛА فله оғиз (ўғуз) сутидур, яъни янги бола туғуб, сўнггидин биринчи мартаба соғилгон ҳайвон сутидурки, агар ани қайнатилса чуриб, тафл сувидин ажраб, мунжамид ва дурда бўлуб, таҳнишин бўлур. Ва ани қайнатмай ичса зарарликдурки, меъдада ивиб, фосид бўлур.

ФАЛАК УЛ-МУШТАРИЙ فلک المشتري Муштарий номлик юлдуз фалаки, яъни олтинчи фалакдурки, Муштарий номлик юлдуз шул фалакда маркуздур. Ва ҳукамойи аҳли нужум бу юлдузни кўб хосиятли ва унинг тулуъи кўб саодат ва бахтиёрликга боис дерлар. Бинобарин, уни Саъди акбар дерлар. (Меркурий.)

ФАЛСИ ЮНОНИЙ فلس يوناني хармуҳра(эшак еми)дур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-МИМ (Фо билан Мим)

ФАМ فم оғиздурки, ани форсийда даҳан дерлар.

ФАМИ МЕЪДА فم معدة қориннинг оғзи, яъни ўнгачга муттасил бўлгон жойидурки, анда тешук бўлиб, ўнгачнинг тешукига қўшилгон бўлур. Аммо, истилоҳи атиббода қоринни икки паллага тақсим қилунгон тақдирда ани юқори тараф нисфи (ярми)ни фами меъда ва паст тараф нисфини меъда қаъри дерлар.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Н-НУН (Фо билан Нун)

ФАНО فنا йўқ бўлмоқдур. Ва фино атроф ва навоҳий ва гирдогирд ва кенг саҳндур.

ФАНЖАНУШ فنجنوش бир навъ рими оҳандурки, маснуъийдур, яъни темурнинг кўштасидур.

ФУНДУҚ ва **ФИНДИҚ** فندق و فندق бир вилоятнинг мевасидурки, қизил ранглик ва гирдак шакллик ва панжани бир бўғуми миқдори ча ҳажмлик мевадурки, зоҳири бодом каби хашабий пўст ва ичида мағз бўлур. Ва ани мардуми Тошканд рус ёнғоқи дерлар. Ва ани муъарраби бундуқ дур.

ФАНАК فنك жонворедурки, сермўй ва оқ ранглик бўлур ва ани терисидин пўстин қилинурки, ани ҳам фанак дерлар. Ва пўстини синжоб пўстинидин иссиғроқ ва саммурдин совуғроқ бўлур.

ФАНИГ فنگ ҳанзалдурки, кўб аччиғ гиёҳдур.(Горчица.)

ФАНН فن луғати арабийда ҳар нимарсанинг ҳоли ва ранги ва навъи ва тариқасидур. Ва мажозан ҳар нимарсани ҳолини ва ранги ва навълари ва тариқаларини билмоқ ҳам келур. Ва форсийда фан ҳунардур.

ФАНИЙ فنى ҳол ва ҳақиқат ва кайфият ва анвоъни ва аларни сифатларини таҳқиқоти назариясини баҳс қиладурган илмдур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ВОВ

(Фо билан Вов)

ФАВРАН فورا бир онда, жуда тезлик ила демакдур.

ФАВҲОТ فوحات яхши бўйлардур.

ФАВОТ فوات йўқлик ва йўқ бўлмоқ ва вақти ўтмоқдур. (Фавтнинг жамъидур.)

ФАВҲОТ فوحات оғизлардурки, жамъи фавҳ оғиздурки, форсийда даҳан дерлар.

ФАВҚ УЛ-ҲОЖАТ فوق الحاجت қадри ҳожатдин зиёда демакдур.

ФАВЖ فوج гуруҳдур.

ФУДИНАЖ فودنج муъарраби пидинайи форсий, ялпиздурки, гиёҳи машҳурдур ва баргини хомлик вақтида майдалаб, ошға қўшидур.

ФАВОИҲ فوايح яхши ва ёқимлик бўйлар. Ва хушбўйлик нимарсалардур.

ФУОД فواد дилдур ва бу луғат фо маъа-л-алифда мазкур бўлди, лекин эътибори шакл бу маҳалда ҳам ёзилди.

ФАВР فور қисқа вақт ва бир он ва зудликдур, масалан, фавран воқия бўлди демак жуда тез, бир онда воқия бўлди демакдур.

ФАВЗ فوز яхшиликга ва мақсадга етмоқ ва комёб бўлмоқ ва баҳравар бўлмоқдур.

ФАВҚ فوق баланд ва уст ва юқори демакдурки, анинг зидди арабда таҳт тағ ва остдур ва гоҳи зиёда ҳам келур.

ФУВОҚ فواق қоринни тагидин кўтарилиб, оғиздин чиқғон боддурки, қуввати табиийанинг дафъи ва ҳаракати бирлан чиқар. Ва агар меъдага зарарлик ва саммиятлик хилти фосиди лазижа ва ё таоми фосиди лазижа бўлса, ани дафъиға меъданинг қуввати дофиъаси ҳаракат қилмоғи фувоқдурки, бу навъи хатарнок бўлур ва ани форсийда ҳик-ҳик ва туркийда ҳиқиҷоқ дерлар.

ФУФАЛ فوفل давоседурки, ани ҳиндийда кубал ва сипори дерлар ва форсийда ҳам сипори исми машҳурдур.

ФУЪМ فوم луғати арабийдурки, ани арабда савм дерлар, саримсоқдурки, ани форсийда сир дерлар.

ФУВВАҲ فوه рўяндурки, бир гиёҳнинг номидур ва ани илдизи қизил бўлурки, ани қайнатиб рангини олиб, жома (либос) бўёлур ва

читгарларга кўб сарф бўлур ҳам даво бўлурки, бағоят муъарриқ (терлатувчи) ва мудирр (сийдик ҳайдовчи) ва муфаттиҳи судад (тиқилма очувчи)дур.

ФАВҚ УЛ-ОДА فوق العاده одатдин хориж ва зиёдадур.

ФАВҲ فوه оғиздурки, форсийда даҳан дерлар ва жамъини афвоҳ дерлар. Ва фувҳ бўйи хушдур.

ФАВОКИҲ فواكه жамъи фокиҳа, мевалардур.

ФАВҚОНИЙ فوقانى юқори ўрунда бўлгон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-ФО МАЪА-Л-ЙО

(Фо билан Йо)

ФАЙҲИЗАЖ فيحذاج муъарраби беҳудадурки, беасл ва беҳақиқатдур. Ва истилоҳи атиббода бир ҳолатени айтурларки, гўё иситма ё безгакнинг муқаддимаси каби эснамоқ ва керушмоқ ва кўз қизармоқ асари зоҳир бўлур, лекин ҳақиқатда иситма ҳам безгак бўлмас.

ФЕРУЗ فيروز муъарраби пируз комёблик ва муродға етишдур. Ва бахт ва истеъдод ва хушмаишатлик ҳам келур.

ФАЙСОҒУРУС فيساغورس бир ҳақим юнонийнинг номидурки, муъарраби Пифогурус(Пифогор)дур.

ФАЙЗ فيض ариғда сувни кўб бўлмоғидур, баҳаддики, ариғ тошиб чиқарур даражада бўлса. Ва сувни тўкмоқ ва пайваста қуйиб турмоқ. Ва кўб хайр ва кўб яхшиликлардур.

ФАЙЛАСУФ فيلسوف ҳақимдурки, луғати юнонияда икки калимадин мураккаб бўлуб, фийл дўст ва муҳибб ва суф илм ва ҳикматдур ва маънойи таркиби илму ҳикматни яхши кўргувчидур ва суфни жамъи юнончада фалсафадур ва фалсафий анга мансубдур, яъни ҳикматдон ва донишманддур.

ФАЙЖАН فيجن гиёҳенинг номидурки, фил-жумла ёлпизға монандроқ бўлур ва ани судоб ҳам дерлар ва туркийда газак ўти дерлар.

ФАЙАЗОН فيضان сувнинг тошиб тўкулмоғи ва доим жорий бўлмоғи ва кўб хайр қилмоқ ва доимий яхшилиқ етиб турмоқ ва сирнинг фош ва машҳур бўлмоғидур. Ва билмоқ керакки, сийгаи масдардин ҳар лафзеки шул вазнда бўлуб, ани зимнида маънойи интиқол ва ҳаракат малҳуз бўлса албатта уч ҳарфи ҳаммаси бафатҳа бўлур ҳайавон

ва сайалон ва ҳайарон ва майалон ва ғашайон ва даварон ва жавалон
ва тайарон ва саварон ва ҳайажон ва ғалайон ва шарайонлар каби. Ва
файазон Илоҳий марҳамат ва меҳрибонликнинг Аллоҳу таъолодин кўб
ва пайдарпай етиб турмоғидур.

ФАЙЛУЛА فيلوله чошт вақтдаги уйқудурки, боиси жунун бўлмоқ
эҳтимоли бордур ва бошқа зарарлари ҳам кўбдур. Аммо, «Нисоб ус-
сибён» шарҳида аср вақтидаги уйқу деб таъбир қилмоқ қалами носи-
ҳиндин содир бўлгон хато бўлса керак ҳам хилофи ҳикматдур.

ФИ-Л-ЖУМЛА ва **БИ-Л-ЖУМЛА** فى الجملة وبالجملة ҳосили калом
ва хулоса демакдур.

ФАЙОФИЙ فيافى жамъи файфойки, биёбонлар демакдур.

БОБ УЛ-ҚОФ

Қоф боби

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-АЛИФ

(Қоф билан Алиф)

ҚОЗИЙИ БАЙЗО قاضى بىضا соҳиби тафсири «Кашшоф» мурод-дурки, Байзо форс мулкида воқеъ бўлгон бир шаҳарнинг номи ва соҳиби «Кашшоф»нинг мавлидидур. Бул киши ул шаҳарнинг қозиси эрдилар. (Қози Байзавий - тафсир муаллифи.)

ҚОТИБАТАН قاطبة ҳамма ва тамом демақдур ва бу калима доим мансуби мунавван келур.

ҚОНИТ قانت фармон олиб борғувчи. Ва намозда дуо ўқиғувчи. Ва хомушдур.

ҚОЗУВРОТ قافورات палидлар ва нажосатлар демақдур.

ҚОЪИД قاعد ўтирган ва ўтурадурган одамдур.

ҚОСИД قاصد қасд қилғувчи ва тўғри йўл юрғувчидур.

ҚОСИР قاسر зўрлаб бир ишға мажбур қиладургандур.

ҚОСИР قاسر кўтоҳлик, хато қиладургандур.

ҚОР قار луғати туркий, борони мунжамида (музлаган ёмғир)дурки, маъруфдур. Ва ани арабда салж дерлар. Ва луғати арабийда қий-рдурки, қаро елимдур. Бинобарин, қорни рангда, ҳам қароға ҳам оқға нисбат бирлан истеъмол қилинур.

ҚОМУС قاموس чуқур дарё ва анинг энг чуқур жойидур.

ҚОБИЗ قابض тутадурган ва тўхтатадурган ва сиқадурган демақдур. (Қобизул арвоҳ - Ажал фариштаси.)

ҚОРИЪ قارع урадурган ва янчадурган ва сакрайдургандур. Аммо, истилоҳи атиббода ҳаракати инбисот вақтида табибнинг панжасиға урадурган бўлса шул томур муроддур.

ҚОДИХ قادح ёрадурган ва синдирадурган ва айб ва таъна қила-дурган ва мухалифдур.

ҚОТИЪ قاضع кесадурган ва жудо қиладурган ва кўчирадурган-дур, чунончи, қотиъ балғам балғамни кўчирадургандур.

ҚОЛИЪ قالع тагидин кўчирғувчи ва илдизи ила суғурғувчи де-мақдур. Ва истилоҳи атиббода давоедурки, ани шишға зимод қилур-

са шиш моддасини тамом пишуриб, ҳаммасини кўчируб чиқариб, баданни ул моддадин пок қилур, масалан, қаро қўнғўз ва оқирқарҳо ва бихи жонон ва кабутарнинг тезаги ва зангар кабидурки, бу тақдирда қолиъ қалъ илдизи бирлан суғурмоқдин муштақдур. Ҳам қолиъ тилни ва тишнинг милкини яра қиладурган нимарсадур, масалан, ёнғоқ ва шўр қоқ гўшт каби. Бу тақдирда қолиъ қилоъ жўшиши даҳандин муштақдурки, қилоъ касали пайдо қиладурган демақдур.

ҚОМИЪ قانع синдиргувчи ва ҳиддатни қайтарғувчидур, масалан, турш нимарса қомиъи сафродур.

ҚОЗИФ قاذف луғатда ҳақорат қилғувчидур. Аммо, истилоҳи атиббода раҳм (бачадон)нинг оғзиға яқин жойда воқиъ бўлгон икки адад бағоят танг тешук муроддурки, хотунларнинг авъйи манийси (уруғ идиши)ни учи шул тешукға муттасил (ёпишган)дур, токи жимоъ (алоқа) вақтида аларнинг манийлари шул тешукдин раҳмға нозил бўлур.

ҚОБИЛ قابل қабул қилғувчи ва асарланғувчидур.

ҚОТИЛ قاتل ўлдирувчи ва асл хилқатдаги суврати навъийадин ўзгартируб бошқа сувратға киргизгувчи демақдур, масалан, симобни куйдириб, купорос қилғувчи ва рухни куйдириб упа қилғувчи каби.

ҚОНУН قانون луғати сурёний ёки юноний, ҳар нимарсаннинг асли ва ҳақиқати ва китобнинг ва жазвалнинг мистари (чизғичи) ва ҳар нимарсаннинг андозаси. Ва мажозан қоида ва дастурдур.

ҚОҚИЛАТАЙН قاقطين икки қоқила демақдур, яъни қоқилаи сурх ва қоқилаи сафиддурки, ани арабда ва форсийда ҳил ва ҳиндийда илойчи ва фарангийда карқамум ва сурёнийда шушмо ва шарфийун дерлар. Ва қоқила икки хил бўлуб, бирини ҳажми катта ва пўсти қизил бўлур ва бирини ҳажми кичик ва пўсти оқ бўлур. Бинобарин, ани қоқилаи сиғар (кичик қоқила) ва қоқилаи кибор (катта қоқила) ёки қоқилаи сурх (қизил қоқила) ва қоқилаи сафид (оқ қоқила) дерлар.

ҚОРУРА قاروره шишадурки, табибға кўрсатмоқ учун анга беморни сийдукини солмоқ учун махсус ва шакли ҳам масона (буйрак) шаклида ясалгон бўлур. Ва ани тафсира ҳам дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода зикри зарф баиродайи мазруф қабилидин худи сийдукни ҳам қорура ва тафсира дерлар.

ҚОҶИЛА قاقله ҳилдурки, баёни қоқилатайнда мазкур бўлди.

ҚОБИЛА قبيله қабул қилғувчидурки, қобилнинг муаннасидур. Ва доя хотундурки, бола туғиш вақтида ҳам болаға ва ҳам бачадонға муносиб тадбирларға моҳира бўлуб, яхши тадбир ила хизмат қилур.

ҚОРИҒА قارعه ҳодисаи замона ва қийинлик замони ва Қиёмат ва урадурган ва янчадурган ва секрайдургандур. Ва истилоҳи атиббода шараён томуридурки, вари́д томуриға назаран секрайдурган ҳаракатликдур. Ва шараённи ҳаракатларидин тафовут ила касални ташхис қилмоқда Қориға деб бир навъ шараён томурини айтурларки, ани ҳаракати инбисотияси зўр ва табиб қўлиға қаттиғ тегадурган, ҳатто табибни қўлини гўштиға андақ ботган каби эҳсос қилинадурган даражада сезилур бўлса.

ҚОИМА قائمه оёқ узра турган хотун ва ё бошқа нимарсаки, пасдин баландға тик тургон бўлса. Ва поядурки, мутлақдур. Ва ҳар нимарсанинг поясиға баробар шомилдур.

ҚОҒИДА قاعده бамаънойи ўлтирган хотун ва бамаънойи дастур тартибдур.

ҚОҒИРА قاهره голиб ва забардаст ва ғазабноқдур. Ва Миср мулкидин бир шаҳарнинг номидур.

ҚОРИЙ قارى ўқуғувчи одам демақдур.

ҚОНИЙ قانى ўткур ва тинуқ қизилдурки, ҳаргиз анга бошқа ранг мураккаблиги, яъни бошқа рангға асло мойиллиги сезилмаса.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАҒЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Қоф билан Бо)

ҚУБО قبا Мадинайи мунаввараға яқин жойда бир мавзёнинг номидурки, Масжиди Қубо анга мансубдур. Ва қабо ба фатҳи аввал бамаънойи икки қабат жомадур, яъни астар ва абралик жомадур.

ҚАБОҲАТ قاهت ёмонлик ва номуносиб ва нозеболикдур.

ҚАБЗИЙАТ قبضيت ажзоси бир-бириға тортилиб сиқилиш. Ва қоринда ва ичакда бод ва бошқа ахлотнинг тўхташидур.

ҚАБЖ قبح кабки форсийдур ва кабқдин муъаррабдурки, какликдур ва паррандаи маълумдур.

ҚУБҲ قبح ёмон ва номуносиб бўлмоқдур.

ҚАБИҲ قبيح ёмон ва нозеб нимарсадур.

ҚАБАС قبص қорин оғруғи ва жигар оғруғидур.

ҚАБЗ قبض тутмоқ ва сиқмоқ ва ажзони бир-бириға тортмоқдур. Ва қабаз қорин ва ичакда бод ва ахлотни тутулмоғи ва тўхтамоғи ва

андин пайдо бўлгон дард ва оғруғидур. Ва қабиз қорин ва ичагида бод ва ахлот тўхтаб, оғруқ ва аламға мубтало бўлгон одамдур.

ҚАБЛ قبل олдин демақдурки, баъднинг зиддидур.

ҚУБЛ قبل хотун кишининг фаржидин киноядур.

ҚУБУЛ قبل олдин тарафдурки, дубурнинг зиддидур ҳам жамъи қабилаки, гуруҳлар ва жамоалар демақдур.

ҚИБАЛ قبل тараф ва жониб ва жиҳатдур.

ҚАБОИЛ قبائل жамъ ул-жамъи қабиладурки, неча фирқа гуруҳлар демақдур.

ҚАБИЛА قبل буюрилгон хизматға ва ё берилгон таъсирға рози бўлгон ва рози бўлғувчидур. Ва гуруҳ ва жамоадур. Ва мажозан тариқ ва тарз ҳам келур.

ҚУББАРА قبره паррандайи хушовоз ва кокилдор, яъни попишок каби тождорки, ани туркийда тўрғай дерлар.

ҚУБЛА قبله бўса ва ўпмоқдур.

ҚИБЛА قبله Каъбаи муаззама ва Каъба тарафдур.

ҚАБЗА قبضه чангалга олунгон нимарсадур. Ва қабзият - ичининг қотишдур.

ҚУБЗА قبضه ҳар нимарсадин чангалға сиғадурган миқдордур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Т-ТО ИЛА-Л-МУЎХМАЛА (Қоф билан То)

ҚАТОМ قام гарду ғубордур.

ҚИСО قتا тарракдурки, бодрингдин каттароқ мевани маъруфдур ва ани форсийда хиёрза дерлар.

ҚУҲ نج содда ва холисдур.

ҚИҲФ تحف бошнинг юқори тараф устухонидурки, икки адад устухон ёни бирлан бир-бирига пайваста бўлуб, бири ўнг тараф мияга ва бири чап тараф мияга қопқоқ ва мияни атрофидаги тўрт адад девор устухонининг устидин баманзалайи том бўлуб ёпилгондурки, ани арабда сақаф уд-димоғ ҳам дерлар. Ва мазкур икки адад устухоннинг бир-бирига пайваста бўлгон чокини арабда ёфух ва форсийда фарқи сар дерлар.

ҚУҲБА تحبه йўталнинг овозидурки, хоҳ иллат-лик йўтал ва хоҳ оддий йўталнинг овози бўлса, аммо худи йўтални арабда суъол ва

форсийда сурфа дерлар. Ва қуҳба фақат йўтал овозининг исмидур. Ва арабда мажозан фоҳиша хотундин киноя ҳам бўлурки, алар ихтиёрий йўталиб, йўтал овози бирлан ишорат қилиб, хоҳлагон одамани чақирар эмишлар.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎХМАЛА (Қоф билан Дол)

ҚАДХ قدح синдурмоқ ва бузмоқ ва нобуд қилмоқ ва насаб жиҳатидин таъна қилмоқдур. Ва қадаҳ косадур.

ҚАДИД قديد офтобда қуритилгон гўштдур.

ҚАДР قدر иззат ва мартаба. Ва андоза қилмоқ ва миқдори қисматдур.

ҚАДАР قدر ҳукми ижмолийи азалийдурки, ҳукми Илоҳий-дур ва бу ҳукмни қилмоқни тақдир дерлар.

ҚИДАР قدر мутлақ қозондурки, хоҳ мисдин ва хоҳ чўяндин ва хоҳ сафолдин ва хоҳ тошдин бўлса ва хоҳ катта ва хоҳ кичик бўлса баробар мустаъмалдур.

ҚУДДУС قدوس кўб пок демақдур ва Аллоҳу таъолонинг исми покларидин бири Қуддусдур ва ҳам Ўрта Денгизни шарқ тараф лабида воқеъ бир шаҳарнинг номидурки, Байт ул-Муқаддас дерлар.

ҚАДАМ قدم оёғнинг тўпуқдин паст тарафидур. Аммо, мажозан юрган кишининг ҳар икки қадам қўйгон жойининг ўртасидаги масофани ҳам қадам дерлар.

ҚАДИМ قديم аввалдин бор бўлгон нимарса-дурки, ани бор бўлгон замонининг ибтидоси бўлмаса. Аммо, урфда ибтидодин қатъи назар мутлақ бурунги нимарсани ҳам қадим дерларки, маъноий мажозийдур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА (Қоф билан Зол)

ҚАЗО قدى كؤزغا майда чўб ва тупроқ каби нимарса тушмоғидур.

ҚУЗУР ВА ҚАЗИР قدر палидлик ва нажосатдур. Ва «Латоиф ул-луғат»да қазир ба фатҳатайн (қазар) ёзилгондур.

ҚАЗАФ قذف кенг биёбондур. Ва қазф қайт қилмоқ, қусмоқ ва бир кишига тош отмоқ ва ҳақорат қилмоқ ва зиноға ва ямонликға нисбат бермоқдур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛА (Қоф билан Ро)

ҚУРО قرا қариянинг жамъидурки, қишлоқлардур. Ва қиро меҳмон бўлмоқдур. Ва қурро хушхон ва яхши ўқийдургандур.

ҚУР қур бар вазни турдурки, ҳайзнинг зиддидур, яъни хотунлардин одат вақтида жорий бўлгон қонни ҳайз дерлар ва қон тўхтагон вақтни қурь дерлар.

ҚУРБ قرب яқин бўлмоқдур. Ва қирб ва қуруб (қурбалар) сув соладурган мешклардур.

ҚАРИБ قريب бар вазни насиб, яқиндур.

ҚУРБАТ قربت яқинликдур. (Тасаввуфда ҳаққа яқинлик.)

ҚАРҲ قرح яра қилмоқ ва ярани фасод пайдо қилмоғидур.

ҚУРУҲ قروح ярани фасод қилмоғи ва бамаънойи жамъи қарҳдурки, фасод олгон яралардур.

ҚАРОҲ قراح соф ва покиза сув. Ва ҳар нимарсанинг холисидур.

ҚАРИЙБ УЛ-АҲД قريب العهد яқин бўлгон нимарса демақдур. Масалан, маний фарзанд бўлмоқ учун қарийб ул-аҳддурки, бавосита бир замон фарзанд бўлур. Аммо, қон баъийд ул-аҳддур, чунки қондин маний ҳосил бўлур, сўнгра манийдин фарзанд ҳосил бўлур. Ва гиёҳ абъад ул-аҳддур, чунки ул гиёҳдин дон ҳосил бўлур, сўнгра дондин таом ва таомдин каймус, сўнгра каймусдин қон, сўнгра қондин маний, сўнгра манийдин фарзанд ҳосил бўлур.

ҚАРОҚИР قارر қорин ва ичакларнинг ичидаги бодларнинг ҳаракат қилгон овозидурки, қароқир жамъи қарқараки, бамаънойи гулдурамоқ овозидур.

ҚАРОНИТИС قرائطس сарсоми дававийдур ва қаронитиси холис сарсоми сафровийдур.

ҚУРС قورص доира шакллик нимарсадур. Ва истилоҳда ҳар давоёки, ани шаклини доира шаклда тайёрлангон бўлса, ани қурс дерлар. Ва агар гирд шаклда бўлса, ани ҳаб дерлар. Ва бу шаклларнинг ҳожати ва зарурати ўз мавридида муфассал мазкурдур.

ҚАРЪ قرع ошқабоқдурки, янги ва ҳўл ва тоза ва сабз бўлса. Ва бамаънойи урмоқ ва туртмоқ ва янчмоқ ва секрамоқдур. Ва қараъ қаю бир иллатнинг таъсирида бўлса ҳам сочнинг тўкулмоғидур.

ҚАРҚАФ قرقف бир навъ шаробдур.

ҚАРАНФУЛ قرنفل давои маъруфдурки, ани туркийда маржон лафзини қайд қилиб, қаранфилмаржон хушбўйлиги учун ани ипга те-риб, баъзи хотунлар маржондек гарданлариға осарлар. Ва ҳиндий ка-ранпахул демакнинг важҳи тасмияси (аталиши) шулки, қаран ҳиндий тилида бамаънойи қулоқдур ва паҳул гулдур ва қулоқнинг гули де-макдур. Чунки, ҳинд хотунларида қаранфилни бўйидин баҳравар бўлуб турмоқ ва ҳам қулоқ тешуги битиб ва беркилуб қолмаслиги учун дой-им ани қулоқлариға гул каби тақиб юрмоқлари одат бўлғондур.

ҚУРТУМ قرطه хасакдонадурки, давои маъруф-дур.

ҚАРИНА قرينه икки нимарсанинг бири-бириға пайваста бўлмо-ғи. Ва икки нимарсанинг ўртасидаги муносабат зоҳирий ва маъна-вийдур. Ва мажозан далолат ва аломат ҳам келур. Ва қароин жамъи қаринадур.

ҚУРҲА قرحه жароҳати фасоднокдур.

ҚАРИЙБ УЛ-ИСТИҲОЛА قرىب الاستحاله луғатда ўзгарилмоғи яқин бўлғон нимарсадур, яъни тез фурсатда ўзини суврати навъийаси-дин тамом бошқа навъийатға ўзгариладурган нимарса демакдур. Ва истилоҳи атиббода ҳазми каймуси комил муроддурки, тез фу-рсатда ҳазми каймус ила каймуслик ва таомлик сувратдин тамом ўзга-рилуб, қонли сувратға кирар. Ва ҳазми бағоят осон ҳазм учун қоби-ляти зиёда бўлғон таомдур. Масалан, барра қўзининг янги ҳўл гўшти қарийб ул-истиҳоладурки, тўрт-беш соатда гўштлик суврати навъий-асидин тамом ўзгарилур. Аммо, бунга назаран тузланғон қоқ гўшт, хусусан, от гўшти баъийд ул-истиҳоладурки, кўб замон меъдада ту-руб ҳам камроқ миқдор жавҳари гизо ҳосил қилур ва боқий ажзоси тафл ва фазла бўлур.

ҚИРФА ва **ҚУРФА** قرنه وقرنه дарахтнинг пўстиға мутлақ шомил-дур. Аммо, истилоҳи атиббода бир навъ дорчинийнинг пўстидурки, бу навъ доргиний жазираи Сейлондин бошқа жойда бўлур ва моҳи-яти дорчинийдин қалин ва бақувват ва зоҳир тарафи тийра ранг ва дохил тарафи дорчинийранг ва ҳиди баъзан қаранфулнинг ҳидиға монанддурки, ани қирфат ул-қаранфул дерлар. Ва баъзан дорчиний-нинг ҳидиға монанддурки, ани қирфат уд-дорчиний дерлар. Ва баъ-зан қариҳ ур-роиҳа (ёқимсиз ҳидли) бўлур.

ҚАРИШИЙ قرشي Қарши шаҳриға мансуб киши демакдур. Ва ис-тилоҳда андин «Қонун»и Ибн Сино шориҳ (шарҳловчи)ларидин бири

Шайх имоми аллома Ҳаким Алоуддин, соҳиби «Муъжази Қарший» муроддурки, Бухоро табиъотидин бўлган Қарши номли шаҳарга мансубдур ва ғалати омма ила алҳол Қарш ҳам йо машҳурдур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-З-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Қоф билан Зо)

ҚАЗ **قز** хом ипакдурки, ани қайнатиб, сувини ичирмоқ хафақон касалига нофиъ (нафли)дур. Ва бамаъноий мажоз пиллани қайнатиб, ипакни учини тобмоқ учун чигил ва бетартиб чуволгон ипакни зуз ташлаб, андин боқий қолгон ипакни учини олиб, калава қилинур. Ва шул вақтда узиб ташлангон чигил ипакни, қаз ва қазина дерларки, кам баҳо бўлур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЪХМАЛА (Қоф билан Син)

ҚИСМАТ **قست** ҳиссадурки, яъни бир нимарсадин ажратилгон миқдор ва насибадур.

ҚАСМАТ **قست** бир нимарсани неча ҳисса қилмоқ ва насиба чиқармоқдур.

ҚАСР **قسر** зўрлаб ҳаракат қилдурмоқ, яъни ҳаракат қилғувчи нимарсани ҳаракати ўзини тақозосидин бўлмай, балки бошқанинг ихтиёри ила бўлмоқ ва сургалмоқдур.

ҚУСТ **قسط** бир гиёҳи давоийнинг илдизидурки, уч навъ бўлур. Биринчи навъи оқ ранглик ва ширин таъмлик ва хуш бўйлик ва енгил вазнлик бўлурки, ани қусти ширин ва қусти баҳрий ва қусти арабий дерлар. Ва иккинчи навъи аччиғ таъмлик ва зоҳир тарафи қарога мойил мағзи сариғроқ ва йўғон ва енгил вазнлик бўлурки, ани қусти талх ва қусти ҳиндий дерлар. Бу икки навъ қустни ҳам зоҳири баданга тило қилмоқ ҳам ботиндин ичурмоқ дурустдурки, амрози боридайн балғамиййа (балғамдин бўлган совуқ касалликлар)га нофиъдур. Аммо, учинчи навъи бетаъм ва қизилга мойил ва оғир вазнлик ва шамшод ёғочиға ўхшаш бўлур ва бу навъни зоҳири баданга тило қилинур. Аммо, дохилдин ичурмоқ тариқада истеъмоли дуруст эрмаски, заҳри қотилдур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МЎЪЖАМА (Қоф билан Шин)

ҚИШР قش мутлақ пўстдур, хоҳ донанинг пўстики, ани туркий-да кепак ва форсийда субус дерлар. Ва хоҳ дарахтнинг пўсти ва хоҳ ҳайвонотнинг пўсти, яъни терисиға шомилдур.

ҚУШУР قشور пўстлар демақдурки, қашр пўстнинг жамъидур.

ҚАШШ قش оруғликдин сўнг семурмоқдур.

ҚАШАФ قشف офтобнинг ҳароратидин юзни куйиб қизармоғидур. Ва қашф мутлақ рангни қабул қилмоқ ва тағйир тобмоқдур.

ҚУШАЪРИРА قشعريره ногоҳ бадан увишуб, мўйлари қойим ва тикка бўлмоғидурки, бадан хориждин совуғ ҳаво таъсир қилмоғи ила ҳам аксар вақтда табиатға макруҳ (ёқимсиз) бўлган нимарсани кўрмоқ ва ё тасаввур қилмоқ ила ҳолат ориз бўлур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-С-СОД ИЛ-МЎЪМАЛА (Қоф билан Сод)

ҚУСВО قصى энг охир ва энг узоғ демақдурки, ақсонинг муаннаси дур.

ҚАСАБ قصب қамичдурки, ани форсийда най дерлар. Ва ҳар нимарсаеки, қамишға ўхшаш ичи кавак бўлса ани ҳам қасаб дерларки, ани муаннаси қасабадур.

ҚАСР قصر кўтоҳлик ва қисқалик қилмоқдур. Ва кўшк, яъни хишт ё тошдин бино қилунгон катта иморатдур.

ҚУСУР قصور кўтоҳлик ва ҳам сийғаи жамъ, бамаъноийи кўшк ва олий иморатлардур.

ҚАСИР قصير кўтоҳ ва кўтоҳлик қиладурган нимарса демақдур.

ҚАС ва **ҚУС** قس و قص сийнанинг, яъни тўшнинг устухонидур.

ҚАСАБА قصبه бамаъноийи кичикроқ шаҳар ёки катта қишлоқ. Ва ҳар нимарсаеки, қамичға ўхшаш ичи кавак бўлса ани қасаба дерлар. Ва истилоҳи атиббода андин мурод кекирдақдур.

ҚИСЪА قصه катта косадур.

ҚАСИДА قصيده луғатда йўгон ва қалин мағз демақдур. Ва истилоҳи шуарода ҳар назмеки, аввалғи байтининг ҳар икки мисраси ила боқий байтларини мисраи сониялари ҳаммаси ҳамқофия бўлуб, бай-

тларнинг адади ўнбеш жуфтдин кам бўлмаса ани қасида дерлар. Ва мазмуни хоҳ мадҳ ва хоҳ заммима (ёмонлаш) ва панд ва насиҳат ва ҳикоят бўлса мумкиндур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА (Қоф билан Зод)

ҚАЗО قضا ҳукм қилмоқ ва вожиб нимарсани адо қилмоқ ва тамоm қилмоқ ва вақти ўтган ибодатдур. Ва баъзи шуруҳи сиқотда кўрилғондурки, маънойи қазо махлуқотнинг ҳаққиға ҳукми Илоҳий дафъатан воқеъ бўлмоғидур. Маънойи қадар эса аввалда бўлғон ҳукми қазоға мутобиқ воқиъани батадриж зоҳир бўлмоғидур. Лиҳозо, қазони амр ва қадарни маъмур дерлар.

ҚАЗОРО قضارا баъзи рисолайи мўтабарада ёзилғондурки, бу калимадаги «ро» бамаънойи «аз» (яъни дан) бўлуб, ҳукми қазодин воқиъ бўлғон асардур. Ва ногоҳ ва дафъатан ва кутилмағон воқиъа демакдурки, маънойи мажоздур.

ҚАЗИБ قضيب дарахтнинг шохи. Ва истилоҳи атиббода мажозан эркак ҳайвонотнинг закари (олати)дурки, танадин баманзалаи шох бўлуб чиқғондур.

ҚАЗИМ قضيه бар вазни қазиб, арпадурки, ғаллайи маъруфдур ва ани арабда шаъир ҳам дерлар ва форсийда жав дерлар.

ҚУЗОЪА قضاعه ҳайвонеки, обий, яъни сувнинг тагида яшагувчидур ва суврати ит сувратида бўлурки, ани форсий ва туркийда қундуз дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЪХМАЛА (Қоф билан То)

ҚАТА قاتا бир навъ паррандаи биёбонийдур-ки, ани овози қата-қата деган каби англандур. Ва ани форсийда усфаруд ва сангхор дерлар ва туркийда бақирбақира ва румийда фосо ва юнонийда заминомур ва ҳинда ливо дерлар. Биёбонда ани овози ўшал жойда сув борлиги учун далил бўлур. Ва мусофирлар шул овоз эшитилғон жойға бориб, аксар вақт сув топарлар.

ҚАТЪАН قضا лугатда бамаънойи узилгон ва кесилгон ҳолда демакдур.

ҚАТРУБ قارب лугатда қора ранглик майда жонворедурки, тўхтаб тургон сувни юзидин бағоят тез ва бетартиб ҳаракат ила сузиб, сўнгра андин фурсатгина бир нечаси сувнинг юзида жамъ бўлуб тўхтар. Сўнгра бири андақ ҳаракат қилса бошқа ҳаммаси яна мазкур тариқада шитоб ила бетартиб ҳаракат қилурларки, ани туркийда сузғуч дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода бамаънойи бир навъ жунун касалини айтурларки, ул ҳам доим ҳар тарафга бетартиб ва беинтизом юрар. Ва бир жойда сабр қилиб туролмас ва мардумдин қочиб, узоғ юрар.

ҚУТБ قطب лугатда тегирмоннинг ўқидурки, тош анинг устида айланур ва обжувознинг ўқининг икки тараф учидаги темур михидурки, ани туркийда мурғоқ дерлар. Ва бир қабиланинг сардоридурки, ҳар ишни ихтиёри анда бўлур. Ва истилоҳи мунажжиминда осмоннинг ҳар икки тарафи-шимолий ва жанубийсида бўлгон икки нуқтани айтурларки, агарчи осмон айлангонда ўшал нуқталар ҳам айланур бўлса ҳам, лекин обжувознинг мурғоқи каби ўз жойида туруб айлангонидин ани ҳаракати кўзга маҳсус бўлмай, гўё беҳаракат кўринур. Ва шимол тарафида бир юлдуз бордурки, доим бир жойда барқарордур, чунки ани ҳаракати сезилмас. Ва жануб тараф қутби замонни таги тарафга мойил бўлгонидин бизга кўринмас. Ва аҳли тасаввуф истилоҳларида қутб бамаънойи бир валийнинг лақабидурки, олами маънавийда бир шаҳарни ва ё мулкни обод ёки хароба қилмоқни тарбия ёки тадбирини Аллоҳу таоло ул валийнинг қабзаи ихтиёрига тобшургондур, дерлар.

ҚОТЪИЙЪАТ قطعت лугатда кесилгонлик ва жудоликдур. Ва мажозан муқаррарлик ва жазмийликдурки, анда бошқа тавжиҳ ва эҳтимолдин умид кесулгон бўлур.

ҚУТР قطر истилоҳи аҳли ҳайъат ва ҳандасада чизиқ хаттеки, доиранинг бир четидин бошлануб, ўрта марказдин ўтуб, доирани икки тараф муқобилига етиб, мазкур доиранинг икки ҳиссага баробар тақсим қилгон бўлса шул хатни қутр дерлар. Ва қитр ба касраи аввал бамаънойи эритулгон мисдур. Ва қатра ёмғур доналаридурки, ани туркийда томчи дерлар.

ҚАТУР قطور суюқ давоеки, ани кўзга ё қулоқга томизмоқ ила истеъмол қилинур.

ҚАТЪ قضع кесмоқ ва жудо қилмоқдур.

ҚИТФ قطف дарахт мевасидурки, пишган ва ҳануз дарахтда турган бўлса. Ва қатф би-л-фатҳа мевани термоқ ва тирнамоқ ва кирмоқ. Ва қатаф бафатҳатайн бир навъ сабза гиёҳедурки, ани форсий-да сифонохи Румий дерлар.

ҚУТУФ قطوف қитфнинг жамъи, мевалар демақдур.

ҚУТОФ قطف санбуса (сомса)дурки, таоми машҳурдур.

ҚИТРОН, ҚАТРОН قتران қарағай дарахтидин олунгон қаро ранглик ёғдурки, ани қирчанғи ҳайвонларға суртилса, ани хоришиға нафъ қилур.

ҚУТН قطن пахта ва гўзадур.

ҚАТАН قطن белнинг устухонидурки, анда қобирға бўлмас.

ҚУТНИЙ قطنى бўздурки, пахта ипидин тўқилгон бўлур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЎХМАЛА (Қоф билан Айн)

ҚАЪР قعر чуқурликнинг ниҳоятидур. Масалан, дарёнинг таги ва кудуқнинг тагидур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-ФО (Қоф билан Фо)

ҚАФО قفا гарданнинг ниҳояти демақдур. Ва маълумдурки, бош ила китфнинг ўртасида восита бўлуб, бошни кўтариб тургон узвни гардан дерлар. Ва арабда жийд дерларки, фикра, яъни бўғум устухони етти адад бўлуб, биринчи адад бошға ва еттинчи адади орқа бўғум устухониға муттасил ва орқа бўғум устухонлариға назаран ингичка ҳам қисқа бўлуб, батадриж еттинчи ададға назаран юқори тарафи яна ҳам қисқадур. Бас, қафо деб шул еттинчи бўғум устухон маҳалини айтуларки, орқа устухониға муттасилдур.

ҚАФР قفر сувдин ва гиёҳдин холий бўлгон чўлдур. Ва оч қолмоқдур.

ҚАФАС قفس луғатда панжарадор бир хоначаи маъруфдурки, дастпарварда бўлгон нафрандани муҳофазати учун лозимдур. Аммо, истилоҳи атиббода бамаънойи кўкракнинг ичидурки, ани атрофини

фиқра устухони ва тўк устухони ва қобирғалар ихота қилғондур, токи манбаи ҳаёт ва асбоби ҳаёт бўлгон юрак ва ўпкани ва бақойи ҳаёт асбоби бўлгон жигар ва талоқ каби узви шарифларни ва аларни муҳити бўлгон ҳижоби ҳожизларни зарба ва садма каби хорижий офатлардан муҳофазат қилур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-ЛОМ

(Қоф билан Лом)

ҚАЛАВЛО **قولا** гоздурки, паррандаи маъруф-дур.

ҚАЛБ **قلب** луғатда аксдур. Ва сарнигун ва ҳар нимарсанинг ўртаси ва мухталит ва ғайри холисдур. Ва дилдурки, ани туркийда юрак дерлар. Ва истилоҳи атиббода шул охирги маъно аксар муроддур. Ва дилға қалб деб исм бермоқнинг сабаби шулки, дил ҳам таги бирлан баланд тарафға осилиб, уч тарафи паст тарафға сарнигун ҳолда турар ҳам баданнинг ўрта қисмида марказ бўлуб турар. Бинобарин, қалб дерлар. Ва анинг жамъи қулубдур.

ҚИЛЛАТ **قلت** камликдур.

ҚАЛС **قالس** меъдадаги таомдин бироз миқдори ногоҳ ва бир дафъа оғизга келмоғидур. Ва агар икки ва уч дафъа келса ани номи қайдур ва қалс эрмас. Ва ҳам қалсда кўнгил беҳузур бўлмай ногоҳ келур ёки кекируғни воситаси ила келур. Аммо, қайни лозимаси ғашаён ва кўнгил беҳузурлигидур.

ҚУЛОЪ **قلاع** оғизнинг ичида, масалан, тилда ва тишнинг милкида ва лунж гўштларида майда оқ бусра, яъни майда яра пайдо бўлмоғидурки, ани форсийда жўшиши даҳан ва туркийда оғзи оғригон дерлар.

ҚАЛЪ **قلع** кўчирмоқ ва суғурмоқдур.

ҚАЛҚ **قلق** беқарорлик ва беоромликдур.

ҚАЛИЛ **قليل** каммиқдорлик нимарсадур.

ҚАЛИЙЙА **قلية** тобада қовуриб пишурилгон гўштдур.

ҚАЛЙ **قلين** ва ҲАМС **حصن** ҳар икки лафз қовурмоқки, масдар ва қовирмоч мафъул келур. Ҳам қалй шикор (ишқор)дурки, шўра ўтнинг тузи. Ва ани авом мардум ғалат ила ишқор дерларки, собуннинг хурушидур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-МИМ (Қоф билан Мим)

ҚУММО نما давоғи мураккабдурки, қуввати боғни зиёда бақувват қилур.

ҚАМРО قمرء маҳтоб ва Ойнинг равшанлигидурки, анда ўлтурмоқ ва ёзмоқ ва шул вақтда Ойға қарамоқ саръға, яъни қуёнчуқ касалиға дуч қилур.

ҚАМАР قمر Ойдур.

ҚУМОТ قماط янги туғулғон болани ўраб боғланадурган йўрғакидурки, ани форсийда гундак дерлар.

ҚУМАЛ قمل битдурки, баданнинг уфунатидин пайдо бўладурган майда жонвори маълумдур. Ва қамал бит пайдо бўлмоқ ва қоринни катта бўлмоғидурки, баъзи ёш гўдак болаларға ориз бўлур. Ва қуммал канадурки, ҳайвоноти чорполарнинг баданларида пайдо бўлур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Н-НУН (Қоф блан Нун)

ҚИННАБ قنب дарахтдурки, ани пўстидин арқон қилинур ва гули ва реза баргини қуритиб, янчиб, баъзи мубтало кишилар чилимға солиб чекарлар. Ва ани форсийда каноб ва банг дерларки, қиннаб канабдин муъаррабдур ва туркийда наша дерлар.

ҚЎНФУЗ قنفذ мутлақ кирпи, яъни типратикондурки, ҳайвони машҳурдур. Ва қўнфуз асда уч навъ бўлурки, жабалий ва баҳрий ва баррий бўлур. Ва жабалий (тоғдаги) навъининг жуссаси мушукдек ва андин ҳам каттароқ ва заҳар баданида мўй ўрниға бир қарич миқдор тикони бўлур. Ани арабда қўнфуз ва дулдул ҳам дерлар ва форсийда жайра дерлар. Ва баррий навъи андин кичик бўлур ва тикони ҳам игна миқдорида кичик бўлурки, ани арабда батариқан тахсис қўнфуз ва форсийда хорпушт ва туркийда типратикон дерлар. Ва баҳрий навъини орқа тарафида игна монанд тикони бўлса ҳам, лекин қорин тарафида мулойим мўй бўлурки, балиқ навъидиндур.

ҚУНДУЗ قنذر луғати форсийда ит шаклида бир ҳайвони обийдурки, ранги қизилға мойил қора бўлур. Ва ани терисини ҳам мажозан қундуз дерларки, андин пўстин қилинур.

ҚУНДУС قندس бар вазни қундуз, муъарраби кундушки, давойи муъаттис машҳур (аксиртирувчи)дур. Ва моҳияти бир гиёҳи маъруфнинг илдизидур.

ҚУННАБИТ قنبيط бир навъ карамдурки, ани форсийда карнаби румий дерлар.

ҚАНБАРА قنبر бир навъ паррандаи хушовози машҳурдурки, товус ва попишак каби бошида тож бўлур ва жисми чумчуқдин каттароқ ва беданадин кичикроқ бўлурки, ани арабда Абул Малиҳ ҳам дерлар ва форсийда чакавук ва туркийда жўр дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-ВОВ (Қоф билан Вов)

ҚУВО قوا жамъи қувватдур. Ва истилоҳи атиббода қувватдин ҳайвонот баданида мавжуд бўлгон қувватлар мураддурки, ҳаммаси тўрт бўлуб, қуввати ҳайвонийа ва қуввати нафсонийа ва қуввати табиийа ва қуввати ғаризийа ила мавсум ва мажмуъи қувойи арбаъа номи ила машҳурдур. Ва бу қувватларнинг ҳар бири яна неча навъларга мутанаввиъ ва ҳар навъи яна бир исми махсуса ила мавсумдурки, қувойи арбаъа баёнида батафсил зикр қилинур, иншааллоҳу таъоло.

ҚУБО قوبا баданнинг терисиға ориз бўладурган бир иллатдурки, дуруст ва хушунатлик ва хоришлик ва ба аксар доира шакллик бўлур. Ва ани баъзиси воқиф, яъни бир ҳолда турар ва баъзи соъий бўлурки, кун-бақун кўпаюб атрофиға таралуб турар.

ҚУЛУНЖ قولنج ичакни банд бўлғони учун ахлот хориж бўлмай қолиб, ичакда шиддатлик оғруқ пайдо бўлмоғидур. Ва бу иллат аччиғ ичакда бўлмай, мусли ичакда, яъни пўкон ва хасиф ва кўтон ичакларида, хусусан, хасифда аксар воқиф бўлур. Бинобарин, номи қулунждурки, қулун бамаънойи хасифдин муштақдур. Аммо, юқори ичак, яъни очиқ ичакларда воқиф бўлгон оғруқни ийлавуслар дерлар ва қулунж демаслар.

ҚАВСИ ҚУЗАҲ قوس فرح бир неча адад камон шакллик ҳар турлик ранглардурки, бир-бириға мутавозий бўлгон ҳолда машриқ ё мағриб тараф осмонда кўринар. Ва ани зуҳуриға сабаб шулки, Офтобнинг жирми уфққа ғойиб бўлиб тургон вақтда, агар муқобил тараф уфқда майда қатралар сочиб тургон булут бўлса, Офтобнинг

боқий ярим жирми ила мухолиф тараф уфқда майда қатраларга нур солғони учун ани нури ҳам Офтоб каби доира шаклида бўлуб, камон шаклини ташкил қилур. Ҳам Офтобни атрофи нақадар уфқдин баланд бўлса шул қадар нури зиёда бўлуб, мухолиф уфқдаги рашҳаларга кўб равшанлик солур. Ва уфқга нақадар яқин бўлгон Офтобнинг жирмида шул қадар нур заиф бўлуб, рашҳаларга шуъоъни кам бўлур. Бас, шуъоъни кўблиги оқроқ сариғ кўринур. Ва андин кам нурроғи тўқроқ сариғ кўринур. Ва андин ҳам камнур қизилга мойил сариғ кўринур. Ва андин камнури пушти қизил бўлур. Ва андин камнури пушти қизилга мойил кўк бўлуб, кўринур ва ҳоказо. Туман сувларидин бизга зоҳир бўлгон ранглар Офтобнинг шуъоъини аксидурки, ани номи қавси қузаҳдур. (Найкамалак ҳам дерлар.)

ҚАВС УН-НАҲОР قوس النهار заминнинг шимолий қисмидур, чунки заминнинг бизга кўриниб турғон ва кўринмай сув остида турғон қисмлари мажмуъи бир курра шаклида бўлуб, андин бизга кўринадурган қисми фақат муъаддил ун-наҳорнинг шимол тарафидадурки, ани рубъи маскун дерлар ва ҳам осмони маръийанинг хатти муъаддил ун-наҳордин шимолий ва жанубий нисфи Қавс ун-наҳордур. Ва ҳам Офтобнинг кундузлик сайри ҳам қавс ун-наҳордур, чунки хатти муъаддил ун-наҳорни қаю нуқтасида туруб, машриқдин мағрибгача назар қилунса Офтобни сайр қилгон йўли бир хатти мустақим ва ватар бўлуб, ани шимол тарафи бўлгон осмон ва замин бир кувс шаклини ташкил қилур. Ҳам Офтобни ўзи бир кеча-кундузда бир бора дўлобий даврини тамом қилмоқ ила бир доира ҳосил қилмоғи учун машриқдин то мағрибгача кундузлик сайри ярим доира бўлуб, бир қавс шаклини ташкил қилурки, қавс ун-наҳор ушбулардин иборатдур.

ҚАВС قوس камондурки, ани бирлан ўқ отилур. Ва мажозан ярим доира ва ё баъзи доирани ҳам қавс дерларки, ани шакли камон шаклилик бўлур.

ҚАВЛ قول сўздурки, ани форсийда гуфтор дерлар.

ҚИВОМ قوام луғавий низом ва ҳар нимарсанинг асли ва бақосидур. Ва мажозан суюқлик ва ё қўюқликнинг даражасидур.

ҚАВОИМ قوائمه қоимнинг жамъидурки, оёғлар демакдур, хоҳ ҳайвонотнинг оёғи ва хоҳ сандал ва тахт каби бежон нимарсанинг оёғи бўлса баробар шомилдур. Ва истилоҳи атиббода инсонни қўли ва оёғини ҳам қавоим дерлар.

ҚУВВА قوه қувват демақдур.

ҚУВОЙИ АРБАҒА قواى اربعه тұрт хил қувват демақдурки, ани бири қуввати ҳайвониййа ва бири қуввати нафсониййа ва бири қуввати табииййа ва бири қуввати ғаризиййадур.

ҚУВВАТИ ҲАЙВОНИЙЙА قوت حيوانيه ҳаётлик қуввати демақдур, яъни қувватеки, доим руҳни ва қонни тамоми баданға етказиб баданни тарбия қилиб турмоқ ва руҳни, яъни жонни тамоми баданға таратиб, ҳамма баданға ҳаётлик бериб турмақ ва баданни ўлук бада-ни каби сасимоғидин сақлаб турмоқ хизматлари ани вазифасидур.

ҚУВВАТИ НАФСОНИЙЙА قوت نفسانية нафс учун фойдалиқ нимарсани ҳосил ва жалб қилмоқ ва зарарлик нимарсани дафъ қилмоқ учун аъзони ҳаракат қилдирадурган қувватдур. Ва бу қувват икки хил бўлуб, бирини қуввати ҳассосиййа дерларки, нафс учун фойдалиқ нимарсани сезиб, ани жалб қилмоқға ва зарарлик нимарсани сезиб, ани дафъ қилмоқға қуввати муҳаррикани огоҳ қилурки, сезгу қувватидур. Ва бирини қуввати муҳаррика дерларки, ҳамма аъзони ҳаракати андин ҳосил бўлур. Ва бу навъ яна икки қисмға ажралиб, бирини қуввати шаҳвониййа дерларки, шавқ ва шодлик ва иштаҳа ва рағбат ва муҳаббат ани таважжуҳидин иборатдур. Ва бир қисмини қуввати ғазабониййа дерларки, зарарни дафъи учун таважжуҳ қилур. Масалан, ғазаб ва ғам ва қайғу ва қўрқув ва хижолат ва нафратлар анинг таважжуҳидур.

ҚУВВАТИ ТАБИЙЙА قوت طبعيه бақойи бадан бақойи насл учун боис бўладурган қувватдур. Масалан, баданға гизо еткурмоқ ва рутубати аслиййани сақламоқ ва рутубати фазлиййани ва гизо тафлини ва зарарлик моддаларни бадандин хорижға дафъ қилмоқ ва бақойи бадан учун баданға қон ҳозирламоқ ва насл вужуди учун нутфа тайёрламоқ ва нутфадин раҳмда бача ҳосил қилмоқ ва раҳмда ҳосил бўлгон болаға гизо учун қон еткузмоқ ва туғулгоон болаға гизо учун эмчақда сут ҳосил қилмоқ каби тарбиялар ани таважжуҳидин бўлур. Ва бу қувват саккиз навъға ажралиб, қуввати жозоба ва қуввати ҳозима ва қуввати мосика ва қуввати дофиъа ва қуввати ғозиййа ва қуввати номиййа ва қуввати муваллида ва қуввати мусаввира исмлари ила мавсумдур.

ҚУВВАТИ ҒАРИЗИЙЙА قوت غريزية асл вужуднинг моддаси бўлгон нутфаға маркаб бўлуб, ато ва анони руҳидин қўшилгон руҳни қувва-

ти ва сўнгра раҳмда тарафи Илоҳийдин ато қилунгон руҳни таъсирининг тамом баданда ҳосил бўлгон бир қуввати баситадурки, бадандаги жузви бадан бўлмоқға қобил бўлгон рутубатни баданға қўшуб, аини бадан қилмоқ шул қувватнинг вазифасидур. Аммо, қуввати табиийанининг қисми бўлгон муваллида ва номийа ва мусаввиралар моддаи ғизони жузви бадан бўлмоғига фақат қобилиятлик қилиб, баданға еткурмоқда қуввати ғаризийанининг ходимидурлар. Бинобарин, мажозан аларни муваллида ва номийа ва мусаввира дерлар. Ва илло аслда муваллида ва номийа ва мусаввира фақат қуввати ғаризийадур.

ҚАВИЙ قوی бақувват демақдур.

ФАСЛ УЛ-ҚОФ МАЪА-Л-ЙО ИТ-ТАҲТОНИЙА (Қоф билан Йо)

ҚАЙҲ قیح йирингдурки, фосид бўлмоқ ила қизиллик ранги зойил бўлиб, андак сариғлик ёки андак кўкликға мойил оқ ранг пайдо қилгон ва қивоми қўюлгон қон бўлурки, ани форсийда рим дерлар.

ҚАЙД قید бир-бириға банд бўлмоқ ва бир-бириға маташмоқдур ва маташтурмоқдур.

ҚИЙР قیر давоий маъданийдурки, иссиқ сувлик булоғдин сувға аралашиб, эриб чиқадурган қаро лойдурки, андак қизилға мойилроқ бўлур. Ва агарчи булоғдин эриган ҳолда чиқар бўлса ҳам, лекин бир замонедин сўн қўюлиб, ҳатто мунъақид бўлур. Ва Фирот дарёсининг лабида воқий бўлгон шаҳри Ҳамит ва Басра ва Бағдод каби шаҳарларда кўб мавжуддур. Ва ул жойнинг аҳлларида расмдурки, андак қўюлгон ва ҳануз қотмагон вақтида ўзини танҳо ва ёки андак тупроқ қўшуб, кемани чоклариға ва ҳаммомнинг саҳниға ва томнинг устиға ва ҳавзнинг ичиға суртарлар ва суварлар, токи аларнинг чокларидин сув ўтмоғига ва ҳавз сувини замин тортмоғига қийр моний бўлур. Ва қийрни арабда қор дерлар.

ҚИЙРОТ قیراط бир дирамнинг ўн икки ҳиссадин бир ҳиссасиға баробар вазннинг номидурки, тўрт адад мўътадил арпанинг вазниға баробар бўлур.

ҚИЙЛ قیل мякнинг харитасиға чарби ва ичак тушмагининг пайдо бўлгон қабба касалидур, хоҳ сифоқ пардаси мустархий ва суств ва

карахт бұлгон сабабидин агарчи чарби ва ичаклар сифоқни ичиди бұлса ҳам сифоқни босиб, ани бирлан ҳамроҳ бўлуб, мояк харитасиға тушган добба бўлсун ва хоҳ ул сифоқ ёрилгон бўлуб, чарби ва ичаклар ани ёруғидин ўтуб, моякға тушган бўлсин, ҳар иккисиға шомилдур. Ҳам мухаффафи қийла ба фатҳаи лом қавлдин маъхуз бўлгон мажҳули феъли мозий бамаъноий айтулди ва сўзланди демақдурки, ким айтгани номаълум бўлгон сўздур.

ҚИЙФОЛ قينال қўлнинг тирсагини усти тарафда ва бош бармоқни тўғрисида воқий бўлгон томурдурки, қўлда бўлгон ҳамма томурдин юқоридур. Ва ани форсийда сарору дерлар.

ҚАЙСУМ قيسوم гиёҳи давойдурки, ани форсийда бўймадарон дерлар. Ва қайсум ила баранжосиф бир-бириға жуда мушобиҳдурки, ани миёнасидаги фарқни аксар одамлар билмаслар, лекин шул фарқни хотирда сақламоқ керакки, қайсум танҳо бир таналик ва бешоҳ ва гули сариг ва барги бағоят реза ва хушбўйки, бўйи андак тўндроқ бўлур. Аммо, баранжосиф бир танадин бир неча шох ҳам чиқарур ва гули ҳам қайсумға назаран андак оқға мойилроқ ва барги ҳам йирикроқ бўлур.

ҚАЙЛУЛА قيلوله қиём вақтидаги уйқудур. Ва ани қайла ҳам дерларки, қайлуланинг мухаффафидур.

ҚАЙЙ قى قусмоқдур.

ҚИЙРУТИЙ قيروطى мум бирлан ёғни арадаштириб эритилғонидурки, марҳами машҳурдур. Ва қийрутий луғати юнониядур.

БОБ УЛ-КОФ

Коф боби

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-АЛИФ

(Коф билан Алиф)

КОТИБ کاتب китоб ёзғувчи ва хат ёзғувчидур

КОЗИБ كاذب ёлгон ва ёлгончидур. Ва аташи козиб ёлгон ташналик, яъни ғайри ҳақиқий ташналикдур.

КОСИБ كاسب касб ва пеша қилғувчи. Ва ҳосил пайдо қилғувчи демакдур.

КОИНОТ كائنات мавжудот ва махлуқотдурки, танҳо Худованди Каримдин бошқа ҳар нимарсаға шомилдур.

КОЖ كاج бамаънои ғилай кўздурки, арабда аҳвол дерлар ва форсийда кож ба кофи арабий ва коззойи форсий ҳам дерлар.

КОКИНАЖ كاكنج муъарраби кокинаи форийдурки, гиёҳи давоний мудирри бавл (сийдик ҳайдовчи)дур ва ани барги нашбуни баргиға монанд ва андин кичикроқ ва гули оқ ва меваси ҳануз хом ғўранинг шаклида бир парда ғилоф бўлуб, ани ичида бир дона олуча мевасиға баробар мудаввар (юмалоқ) шакллик меваси бўлур. Ва ани ичида итузумнинг тухмиға монанд сариг ранглик тухмлари бўлур. Ва ани форсийда кокина дерлар ва туркийда пақпақ дерлар. Ва мазкур ғилоф ва мевалар хомликда сабзранг ва пишгандин сўнг қизил бўлур. (Қизил дўлана.)

КОЛБУД كالبد қолибдур. Аммо, Фурси қадимда қолиби зарфни ғилоф ва наём дерлар. Масалан пичоқ ва қиличнинг қини каби ва қолиби мазруфи мутлақни колбуд дерлар, хоҳ ул мазруф ҳақиқатан қолиб бўлсун, масалан, масҳининг қолиби каби ва хоҳ муҳофазати лозим бўлгон нимарса бўлсун, масалан, пичоқ ва қилич ва найчада бўлгон хин, яъни безгак дору каби. Аммо, истилоҳи атиббода би-лакски, баданни колбуд дерларки, зафдур, яъни руҳ ва қувонинг қолиби демакдур.

КОФУР كافور давои маъруфдурки, оқ ранглик ва хушбўй нимарсадур ва моҳияти бир дарахтнинг елимидур.

КОСИР کاسر луғатда синдирғувчидур. Ва истилоҳи атиббода кай-фият қувватини камайтирғувчи ва таскин қилувчидур. Ҳам бир навъ касалнинг номидурки, ани соҳиби анинг иллатлик узвини гўё бир одам синдуратурғони каби дард ва алам ҳис қилур.

КОРИЗ کاریز икки тарафи нишаб бўлгон тепанинг бир тарафида мавжуд бўлгон сувни иккинчи тарафиға ўтқузоқ учун тепани таги-дин тешиб кавлангон ориғдурки, ани танар ҳам дерлар. Ва истилоҳ-да мажройи бавл (сийдик йўли) муроддур.

КОЖ کاز луғати форсий, ғилай кўздурки, ани кож ба жими ара-бий ҳам дерлар. Ва арабда аҳвол дерлар.

КАС کاس шаробға тўлдирилгон коса ва жомдур ва гоҳи мутлақ коса маъносиға ҳам мустаъмалдур.

КАБУС کابوس уйқуда босириқмоқдур.

ГОВАРС گوارس қўноқдурки, ғаллайи маъруфдур, яъни тариф мо-нанд, лекин андин майдароқ ва ранги қизилға мойилроқ бўлгон дон-дур. Ва жоварс андин муъаррабдур.

КОШИФ کاشف пайдо қилғувчи ва махфий нимарсани тобғувчи ва изҳор қилғувчидур.

КОК کاک юпқа ёзилгон нондурки, ани туркийда лочира дерлар. Аммо, «Сирож ул-луғот»да ёғлик нон деб зикр қилунгондур.

КОБУЛ کابل Афғонистон мулкининг маркази ва пойтахти бўлгон шаҳардур.

КОМИЛ کامل расо ва бенуқсон демакдур.

КОҲИЛ کاهل сушт ва беғайратдур.

КОМ کام танглайдурки, ҳалқумнинг баланд тарафидур. Ва муро-ду мақсад. Ва гом қадамдур.

КОЗИМ کاطم ғазабни таскин бермоқ ва сабр қилмоқдур.

КОИН کائن мавжуд ва мавжуд бўлғувчидур.

КОКИНА کاکه гиёҳи давоийдурки, ани муъарраби кокинаж ба жимдур ва таърифи ҳам кокинаж баёнида мазкур бўлди.

КОФИЙ کافى кифоя бўлғувчи ва етар миқдорлик нимарсадур.

КОВИЙ کوى олов бирлан ёки ҳиддатлик ўткур даво бирлан ба-данға доғ солғувчи демакдур.

КОДИЙ کادى гиёҳдурки, бағоят хушбўй бўлур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Коф билан Бо)

КИБРИЁ كبريا улуғлик ва бузругликдур.

КУБАРО كبراء жамъи кабирдурки, улуғлар ва бузруглардур.

КУБРО كبرى энг улуғроқ ва бузругроқ демакдур.

КИБРИТ كبريت олтингугурдур.

КАБИД كبد жигардурки, узви маълумдур.

КУБОД كباد жигарнинг оғруғидур.

КАБУД كبود нилранг кўкдур.

КАБАР كبر ковилдурки, гиёҳи маълумдур.

КИБАР كبر ёш эътибори ила катталиқдур.

КАБС كبس луғатда чуқур жойни тупроқ билан тўлдирмоқдур.

Аммо, истилоҳи атиббода гўшти фосид йиринг бирлан тамом бўлуб, ўрни чуқур бўлгон ярани янги гўшт ўстириб тўлдурмоқ учун лозим бўлгон тадбирни айтурлар.

КАБШ كيش қўчқор, қўйни эркагидурки, айғар ва шохдор ва жанговар бўлур.

КАБК كك какликдурки, паррандаи маъруф-дур.

КАБИСА كيسه санайи қамарияға нисбатан санайи шамсияда зиёд бўлгон ўнбир кун ва бир пора каср вақтидурки, ҳар уч йилда йилнинг охирида мазкур зиёда кунларнинг мажмуъини яна бир ой ҳисоб қилиб, шул учинчи йилни ўн уч ой ҳисоб қилмоқ Ҳиндустон аҳлиға одатдурки, ҳиндлар анинг номини лунд дерлар.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВОНИЙА (Коф билан То)

КАТИРО كтира луғати ҳиндийдур ва луғати арабий касиро бир дарахтнинг елимидурки, ул дарахт кўб сертикон ва тикони бағоят найзадор бўлур. Ва елими оқ ва қаро бўлур. Валекин, яхшироғи оқ ва соф ранг ва текис ва холис ва таъми андак ширинликға мойилроқидур.

КАТР ва КАТИР كتر و كتر теванинг ўрқачидурки, ани форсийда кўҳони шутур дерлар.

КИТФ ва КАТФ ва КАТИФ كنف و كنف و كنف ҳар уч хил эъроб саҳиҳ (тўғри) бўлуб, курак устухонидурки, ани форсийда шона дерлар.

КАТМ كتم пинхон тутмоқдурки, масдардур. Ва бамаънои вусмадурки, гиёҳи нилдур ва ани туркийда бир алифи зиёда ила ўсма дерлар.

КАТОН كان зигирдурки, ғаллайи маъруфдур ва анинг пойасини янчиб, торлар қилиб, андин ип пишитуб, андин жомалар тўқилурки, ани жомаи катон ва жомаи канаб дерлар.

КИТМОН كتمان сиръи махфий сақламоқдурки, сийған масдардур. Ва пинҳон тутулгон сир маъносида ҳам келур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Коф билан Со)

КАСИРО كيرا луғатий арабий, катиरो бир дарахти пурхорнинг елиמידур ва таърифи катирода мазкур бўлди.

КАСОФАТ كفات қўюқ ва йўғон ва дағалликдур ва ғализ ҳам шу маънодадур. Лекин, қўюқлик икки навъ бўлур: сувға жавҳари арзияни, яъни тафлни ихтилоти ила қўюқ бўлур; ва ҳам сувға ўткур совуғни таъсиридин сувда фи-л-жумла яхлик кайфиятға мойиллик бўлуб, аввалғи латифатидин фи-л-жумла қўюқлик кайфият пайдо қилур. Масалан, қайнагон сув агар намадға тўкилса дафъатан намадға сингиб кетарки, камоли латофатидиндур. Ва агар қиш вақтида намадға ўткур совуғ сув тўкулса қўюқлигининг бир андак замон симоб каби юмаланиб юриб, сўнгра намаднинг иссигидин асарланиб, сўнгра сингиб кетарки, истилоҳи атиббода сувға жавҳари арзияни ихтилотидин қўюқлик ориз бўлмоқни ғилзат дерлар. Ва совуғнинг таъсири ила қўюлмоқни касофат дерлар.

КАСРАТ كرت кўб бўлмоқдур.

КАСИЙР كثير кўб ва анбуҳ бўлгон нимарсадур.

КАСИЙФ كفيف совуғ асари бирлан қўюлгон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (Коф билан Ҳо)

КУҲЛ УЛ-ЖАВОҲИР كحل الجواهر сурмаеки, кўзни равшан қилмоқ учун анга тешилмагон марварид ва ёқут каби жавҳарлардин қўшуб тайёр қилунгон бўлур.

КУҲЛ كحل сурмадурки, бир қаро ранг маъданий тоши махсусни салойа қилиб тайёрланур. Ва ул тошни арабда исмид ва форсийда санги сурма дерлар. Ва истилоҳи атиббода қуруғ давони сурма каби бағоят майда эзиб, анга милни олуда қилиб кўзга тортмоқдур.

КУҲЛИЙ كحلي сурма ранглик нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА (Коф билан Дол)

КУДУРАТ كدورت хиралик ва ғуборолудалиқдурки, сафонинг зиддидур, масалан, холис тинуқ сув ва покиза оиналарни тагида ва орқасида бўлгон нимарсани кўрмоқ учун кўз қувватиға монельлик бўлмаслигини сафо дерлар. Ва агар аларға андак рангдор нимарса мураккаб бўлмоғи ила ранги хийра ва орқасидаги нимарсанинг равшан кўринмоғи учун андак монень бўлмоқни кудурат дерлар (Мажозан дил хиралигидур).

КАДАР كدر хийра бўлмоқ, ғашликдур.

КАДИР كدر хира ранглик нимарса демақдур (Жамъи -кудурат).

КАДУВ كدو қабоқдурки, мевайи маълумдур, хоҳ меваси маъкул (ейиладиган) ва хоҳ ғайри маъкул (ейилмайдиган) бўлгон анвоёиға баробар шомилдурки, лугати форсийдур ва арабда қаръ дерлар.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (Коф билан Зол)

КАЗО كذا шундоғ демақдур, ани форсийда чунин дерлар.

КИЗБ كذب ёлгондурки, форсийда дуруғ дерлар.

КИЗЗОБ كذاب ёлгон айтмоқдур. Ва ба фатҳан коф ва ташдиди золи мўъжама (яъни каззоб) ёлгончидур.

КАРВИЁ كرويا бар вазни авлиё, зирадурки, бағоят муқаввийи мь-
дадур.

КУРАВИЙЁТ كرويات қондурки, ани ҳар бир жузъи фарди бир курра шаклида ва қизил бўлур. Ва пурбин (микроскоп) ойна бирлан кўрилгон тақдирда шул ҳол равшан ва зоҳир кўринур. Бинобарин, куравийёт ҳамро дерларки, қизил курралар демақдур.

КУРАВИЙЁТИ БАЙЗО كروياتبيضا балғами табий-йадурки, қон бирлан аралаш бўлгон ва ҳануз пишмағон хом қондурки, батадриж қизариб, пишиб, қон бўлур. Буни ҳам агар пурбон ойна бирлан кўрилса, равшан маълум бўлурки, ҳар бир жузъи фарди курра шаклида, лекин хомликдин ранги оқ бўлур. Бинобарин, куравийёти байзо дерлар.

КАРО كرى уйқунинг муқаддимасидурки, мудрамоқдур.

КАРБ كرب зўр андуҳки, нафасни тутар даражада беором қилур бўлса.

КАРАБ كرب беором даражада андуҳгин одамдур.

КУРНУБ ва **КАРНАБ** ва **КАРАНБ** كرنبو كرنبو كرنب ҳар уч тариқа ҳаракат ила машҳур бўлуб, карамдурки, гиёҳи гизоийи маъруфдур. Ва форсий ани калам ҳам дерлар.

КУРБАТ كربت андуҳдур.

КАРРАТ كرت навбат ва бор демақдур. Чунончи, уч каррат уч бордур.

КАРРОТ كرات кўб бор ва кўб навбатдурки карратнинг жамъидур.

КАРАХТ كرخت узви беҳис ва беҳаракат демақдур.

КУРРОС كراث бир навъ пиёздурки, ани форсийда гандано дерлар.

КИРБОС كرباس муъарраби карпоси форсийки, бўз яъни ипдин тўқулгон нимарсадур.

КАРАФС كرفس муъарраби карафши форсийдур.

КУРОЪ كراع почадурки, қўй ва эчки ва сигир кабиларнинг оёқларидур. Ва почанинг лазужати, яъни олимнинг шираси бошқа гўштларга нисбатан зиёда бўлур ва қон суюқлигининг ориз бўлгон руёф (бурун қонаши) ва бошқа хил қон кетиб тургон касаллар учун мазкур почани пишируб едурмоқ ва шўрбасини ичурмоқ қонни ширадор қилиб қўюлтирмоқ ва жараённи таскин бермоқ учун кўб манфаат қилур. Ва анинг жамъи акориъдур.

КАРМ كرم лугати арабий, дарахти тоқдурки, узум дарахтидур. Ва карам ба фатҳи аввал ва соний, мурувват ва саховат ва азизлик ва улугликдур. Ва кирм ба касри коф ва сукуни ройи мўҳмала ва мим, лугати форсий, майда қурт ва жонвари резадур. Ва гарм ба фатҳаи кофи форсий ва сукуни ро ва мим, бамаънойи иссиғ демақдурки, со-вугнинг зиддидур.

КУРКУМ كركه заъфарондур.

КИРМОН كرمان форс мулкидин бир шаҳарнинг номидурки, ани атрофида қаро зира кўб ва яхши бўлур ва андин шаҳарларга элтарлар. Бинобарин қарозирани зираи Кирмоний дерлар.

КАРОН کران бир сознинг номидурки, ани арабда барбат ҳам дерлар. Ва лугати форсийда ҳар нимарсанинг чети ва ниҳоясидурки, канора ҳам дерлар.

ГИРДИГОН گردگان лугати форсий, ёнғоқдурки, меваи маъруф-дур ва форсийда чормағз дерлар ва гавз ҳам дерларки, ани муъарра-би жавздур.

КАРОНА کرانه карондурки, ҳар нимарсанинг чети ва ниҳояси-дур.

КУРРА كره копток ва ҳар нимарсаики, копток шаклида гирдак (юмалоқ) бўлса ани курра дерлар.

КУРРАИ АРЗИЙЎА كره ارضيه бамаънойи заминнинг мажмуъидур-ки, гирдак шаклида бўлиб, курравийёт оламнинг биринчи курраси-дур.

КУРРАИ МОИЙЎА كره مايه сувнинг мажмуъи демақдурки, замин куррасининг тўрт ҳиссадин уч ҳиссасини тамом ўз ичиға ўраб, за-мин ила сув, яъни денгиздин бир гоирдак шакл ҳосилдур ва бу кура-вийёти оламдин иккинчи куррадур.

КУРРАИ ҲАВОИЙЎА كره هوايه замин ила денгизни ўз ичиға ўраб иҳота қилгон ҳавонинг мажмуъидурки, куравийёти оламдин учинчи курадур.

КУРРАИ ДУХОНИЙЎА كره دخانيه дуд курраси демақдурки, ҳаво курасини тамом иҳота қилгон дуднинг мажмуъи бўлуб, куравийёти оламдин тўртинчи куррадур.

КУРРАИ НОРИЙЎА كره ناريه олов курраси демақдурки, аносири арбаъадин бири бўлгон оловнинг мажмуъидурки, бошқа тўрт курра-ни, яъни заминнинг ва сув ва ҳаво ва дуд курраларини тамом ўз ичиға

иҳота қилиб, ҳаммаси беш қабат куррадур ва бу курраларни устидин тўққуз қабат осмон курралари бир-бирини иҳота қилиб, мажмуъи тўрт қабатлик бир кура бўлғондур.

КУРУҲ **كروه** тўрт минг газ узоғлик масофани номидурки, бир фарсангни учдин бир ҳиссаси демақдур.

КУРРОСИЙ **كرائى** гандано ранглик нимарса демақдурки, қарога мойил тўқ сабз ранг демақдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Коф билан Зо)

ГАЗАР **كزر** ба кофи форсий, сабзидурки, тарайи маъруфдур ва ани форсийда зардак ҳам дерлар. Ва жазар газардин маъаррабдур. Ва русчада маркоб (морковь) дерлар.

КУЗОЗ **كزاز** ҳавонинг совуғлик таъсири гардан устухони ва кўкрак устухонларини бўғимидаги работларнинг инжимоди ва ташаннужи (пайларида) пайдо бўлғон оғриқдур.

ГУЗОЗ **كزاز** ба кофи форсий, бамаънойи орқа устухонга муттасил бўлғон узлалардин бошлаб, кўкрак тарафни хорижи бадан ва ё дохили бадан тарафига ва ё кўлтук тарафга ва ё орқани икки қобирга тарафига қараб тортилғон андак ва мулойим ташаннужидур. Аммо, муҳаррири ночизнинг наздида кузоз ва ҳам гузоз ҳар икки лафз аслда бир луғат бўлуб, фақат истеъмолда баъзилар ба кофи арабий ва баъзилар ба кофи форсий зикр қилғонликлари мазнун(хато)дур. Чунки, андак тафовут мустасно бўлғонда ҳар иккиси маънода ҳам баробардур.

КАЖА **كزه** ҳалқумнинг устида осилиб турган бир пора гўштдурки, ани туркийда лаклук ва арабда лаҳот дерлар.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЪЖМАЛА (Коф билан Син)

КАСНО **كسنى** бир нав коснийи саҳроийдурки, кўб талқдур (Кашнич ҳам дерлар).

КУСБ **كسب** кунжорадурки, зиғир ёғнинг тафлидур. Ва марҳам ул-кусб зиғир марҳам ва кунжора марҳам демақдур.

КАСБ كسب ҳосил қилмоқдур. Ва мажозан пеша ва ҳунар ҳам мустаъмалдур.

КИСВАТ كسوت либоскиймоқдур. Ва мажозан худи либосдур.

КАСОЛАТ كسالت ҳаракатдин малолланмоқ ва беҳаракатликни хоҳламоқдур.

КАСР كسر синмоқ ва сингон парча ва касра-ҳуруф ҳаракатларидин ҳаракати зердур.

КУСУР كسور жамъи касрки, бамаънойи синуқлар ва парчалардур.

КАСИР كسير мафъулки, сингон ва синдурилгон нимарсадур.

КУСУФ كسوف асли луғатда Офтоб ва Ойнинг тутулмоғи ва ёмон ҳолда кўринмоғидур. Аммо, урфда кусуфни Офтоб тутулмоғи учун ва хусуфни Ой тутулмоғи учун истеъмом қилинур. Ва ҳукамо қавлла-рида Офтоб ва Ойнинг сайри махсусасида бир вақте тасодуф келурки, замин бирлан Офтобни ўртасига Ой ҳойил бўлуб, Офтобнинг нури заминга комил даража шуъоъ ва шуъла бермоғига монъеъ бўлурки, ани номи кусуфдур. Ва туркийда Офтоб куймоқ ва Офтоб тутулмоқ дерлар. Ва агар заминни бир тарафига Офтоб ўтуб, иккинчи тарафига Ой келса, баҳаддики, Офтобни шуъоъи Ойга тушмоғига ўртада замин монъеъ бўлуб, Ойга соя берса Ой қаро ва бенур бўлурки, ани номи хусуфдур ва туркийда Ой куймоқ ва Ой тутулмоқ дерлар. Ва бадҳоллик ва кулфатдурки, «фаҳасафно биҳи ва би-дори ҳи-л-арзи» бунга далолат қилур. Ва ҳам қавлуҳу таъоло: «Фа-иза барақ ал-басару ва касаф ал-қамару ва жамиъ аш-шамсу ва-л-қамар» (Чақмоқ-чаққанида, Ой куйганида ва Қуёш билан Ой учрашганида) сўзлари бунга далолат қилур.

КАСАЛ كسل хоҳишсизлик ва сустликдур. Ва мажозан зикри лозим ба иродаи малзум қабилдин бемор ҳам келурки, беқувватлик ва хоҳишсизлик ва сустлик беморликнинг лозимасидур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (Коф билан Шин)

КАШКОБ كشكاب бу лафз икки калимадин мураккаб бўлуб, бири кашк арпаи муқашшар, яъни янчиб, пўстини зойил қилгон арпадур ва бири об, сувдур, яъни арпанинг суви демакдурки, луғати форсий-

дур. Ва арабда мо уш-шаъир (арпа суви) дерлар. Ва истилоҳи атиббода иситмалик касал учун арпадин пишурилгон бир навъ ошдурки, бир пиёла арпаи муқашшарни шул пиёла ила йигирма пиёла сувға солиб, яна анга йигирма дона бодом мағзини янчиб қўшилур. Ва йигирма беш дона мўътадил ҳажмлик гилонни ёриб солинур. Ва бир мисқол бинафша ҳам қўшуб, сўнгра мулойим олов бирлан оҳиста қайнатиленур. Ва сувнинг нисфи (ярми) зойил бўлгондин сўнг оловни тўхтатиб, ярим соат дамлаб қўйиб, сўнгра ани тафлини ташлаб, сувини беморға ичирилурки, кашкобдин мурод шулдур.

КАШФ كشف очмоқ ва бир нимарсани устидин пардани кўтармоқ ва махфий нимарсани равшан ва зоҳир қилмоқдур. Ва бафатҳатин (яъни кашаф) тошбақани обийдурки, ани форсийда боха ва сангпўшти обий дерлар.

КАШК كاشك арпаи муқашшардур ва кашкоби мухаффафадур (Кашкобнинг энгил шакли).

КИШТА كشته данагини чиқариб, холис гўштини қуритилгон мевадурки, хоҳ ўрик ва хоҳ шафтолу ва хоҳ олуи Ҳирот ва хоҳ бошқага шомилдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МЎЪЖАМА (Коф билан Зо)

КИЗЗАТ كظت меъданинг тўлалиги ва зиёда тўймоқдур.

КАЗМ كظم ғазабни йутмоқ ва интиқомдин тўхтамоқ ва сабр қилмоқдур.

КОЗИЙМ كظيه ғазабни ютадирган сабрлик одам демоқдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МЎҲМАЛА (Коф билан Айн)

КАЪБ كعب баланд ва дўнглик жойдур. Ва тўпуқ устухонидурки, маъруфдур. Аммо, инсоннинг оёғида кўрингон тўпуқни дўнглигининг тўпуқ демоқ мумкин бўлса ҳам, лекин ҳақиқий тўпуқ устухони бўлмай, балки поча илигининг учидур. Ва одамнинг тўпғи поча илигини тагида бўлуб, зоҳир тарафдин маълум бўлмас. Ва илми ҳисоб

истилоҳларида бамаънои жабр ва муқобила манозилидин учунчи манзилнинг номидур. Чунончи, бир мартабанинг номини пай дерлар. Ва иккинчи мартабани мол дерлар. Ва учунчи мартабани номини каъб дерлар. Бас, фаразан агар пай уч адад бўлса, ани ўз нафсига зарб қилсамиз, уч карра учдин ҳосил зарба тўққуз адад бўлурки, тўққузни мол дерлар. Агар зарби пайга зарб қилсамиз, уч карра тўққуздин ҳосил зарби йигирма етти адад бўлурки, бу йигирма еттининг номи каъбдур. Ва аҳли рамл истилоҳларида каъб бамаънои Қуръон тошидурки, саккиз адад мураббаъ ва мукаъаб, яъни ҳар бирини олти сатҳ муставийлик ёни бўлур. Тўрт тараф ёни бўлгон ҳар сатҳида нуқта, яъни хол бўлур. Бир тарафида бир адад хол ва бир бошқа тарафида икки адад ва ҳоказо тўрт тарафида ўн адад хол бўлур, йигирма бир адад хол мавжуддур, бас. Ва буларни бир тараф сатҳини ўртасидин муқобил тараф сатҳига тешулгон бўлуб, ҳар тўрт адад тошни бир симдин ўтқариб, саккиз ададни икки адад симга ўтқазилгон бўлурки, бир симда бўлгон тўрт адад тошда қирқ ададдин ҳар икки симдаги саккиз адад тошда саксон адад хол бўлурки, номи каъбдур. (Ва риёзиётда квадрат ва куб ҳам дерлар.)

КУЪУВБАТ كعبت наҳса қолмоқ ва қийинликдур.

КАЪБАТАЙН كعبتين Каъбанинг таснияс (иккилиги)дур.

КАЪБА كعبе жойи баланддур. Ва бамаънои Каъбатуллоҳнинг ўрнидурки, атрофига назаран баландроқ жойга бино бўлгондур. Бинобарин, Каъба дерларки, тамоми аҳли исломни қибласидур. Ва баланд мартабалик ҳам келур. Ва Байтуллоҳни Каъба демоқ шул жиҳатдин ҳам кўб муносибдурки, Ҳазрати Одам алайҳис саломнинг жисмлари шул маҳалнинг тупроғидин халқ қилунди ва жаннатдин дунёга келмоқларида маҳалли нузуллари ҳам шул жой эрди. Ва охирда тавбаларини қабули ҳам шул жойда бўлгон эрди. Ва Исмоил алайҳис саломнинг жонларини ризои Ҳақ учун қурбон қилмоқ амри Иброҳим алайҳис саломга шул жойда берилди. Ва шул жойда сўймоқ фарз бўлди ва сўнггидин ул кишига ажалдин нажот ва бадаллариға жаннатдин ато қилунгон кўчқор шул жойда нозил бўлди. Ва Муҳаммад алайҳис саломни маъбадлари ва маҳалли эътикофлари ва дини исломни муншои шул жой бўлди. Ва шунинг учун қодир бўлгон ҳар бир аҳли исломга шул жойни бир бор тавоф қилмоқ фарз бўлди. Ва шул жойда қилунгон дуони қабулиға Худованди Карим ваъда берди. Ва ҳар ким шул жойга дохил бўлса жамиъи кулфатдин эмин бўлмо-

ғи Қавлуху таъоло: «Ва ман дахалаху кона оминан» ояти каримаси нозил бўлди. Бас, бундоғ улуғ мартабалик жойнинг Каъба бўлмоғи хўб муносибдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ФО (Коф билан Фо)

КАФИ ДАРЁ كَفَرِيَا лугати форсийдурки, ани арабда забад ул-баҳр дерлар. Ва бамаънойи номи давоедурки, дарё лабида мавжуд бўлур ва дерларки, дарё сувига мураккаб бўлгон маъданий жавҳари арзийъадурки, дарёнинг тўлқуни бирлан қатикдин ажрагон маска каби кўпук бўлуб ажралур. Сўнгра тўлқун бирлан дарёни четиға чиқиб ҳавонинг таъсири ва Офтобнинг тобишида қуриб, мунъақид бўлур.

КАФТОР كَفْتَار ҳайвони даррандаи саҳроийдин бир навъидурки, жуссаси ва жинси бўридур. Ва фириб ва ҳийлакорликда тулкидин ўткурдур. Ва шужоатда ани овозини эшитган бўрилар яшириниб қочар эмишлар. Ва ани арабда забуъи аржо дерлар, яъни оқсоқ бўри демакдур, чунки бу ҳайвон юрган вақтида чўлоқ каби оқсаб юрарки, буни сабаби баъзи атиббони қавлларида ани ўнг тараф жасадиға нисбатан чап тарафида рутубати ғолиб, бинобарин чап тараф узви суст ва камқувват бўлур эмиш. Ва баъзи қавлга назаран ул ўзининг фирибгарлиги ила бошқа ҳайвонға ўзини мажруҳ ва нотавон кўрсатмоқ учун оқсар эмиш, токи бошқа ҳайвонлар ани чўлоқ фаҳмлаб узогдин қочмай, гафлатда қолсун ва ани сайри осонлик ила муяссар бўлсун учун эмиш.

КАФФ كَفْ лугати арабийдурки, ани форсий ва туркийда ҳам кафф дерлар ва қозоқ турклари олқон дерларки, қўлни панжадин юқори ички тарафи демакдур.

КАФ كَفْ лугати форсий, кўпукдур. Чунончи, кофи дарё ва кафи сабун дерлар ва кафгир ҳам шундин маъхуздукки, қозоннинг кўпугини оладурган асбоб демакдур.

КАФК كَفَك кўпукдур.

КУФУВ كُوْ لугати арабий, бамаънойи ҳамжинс ва бамаънойи ҳамнасаб ва баробар ва тенг ва монанддур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ЛОМ (Коф билан Лом)

КАЛБ كلب лугати арабийдурки, ани форсийда сак ва туркийда ит дерлар.

КАЛБ УЛ-КАЛБ كلب الكلب итнинг ити демакдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод қутурғон итдур.

КАЛОЛАТ كالات чарчамоқ ва толмоқ. Ва тилни сўзга равон бўлмаслиғи ва бамаънойи бефарзанд. Ва ато ва аноси бўлмагон етим бола учун ҳам мустаъмалдур.

КИЛАС كلس оҳақдурки, тошни ва бунга ўхшаш нимарсани куйдириб пишурилғонидин иборатдур.

КАЛАФ كاف одамнинг баданида, хусусан, юзда пайдо бўлгон тийра ва нотабиий рангдурки, урфи мардумда доғ дерлар.

КИЛК كلك мутлақ қамич ва бунга ўхшаш ичи кавак бўлгон гиёҳларга шомил, хусусан, қалам қамичига аксар мустаъмалдур.

КАЛАК كلك наштадурки, қон оладурган қортуқ соладурган жарроҳларнинг тигларидур.

КАЛОЛ كالل чарчамоқ ва толмоқ ва бир узвнинг камқувват ва ўтмас бўлмоғидур.

КАЛИЛ كاليل аъзоси чарчагон ва суст ва хийра бўлгон одам демакдур.

КАЛОМ كالوم калималардин мураккаб бўлгон сўздур. Ва наҳвиюн истилоҳларида, мутаъаддид калимадин мураккаб бўлгон жумладурки, ул калималарни бир-бирига нисбати сабабидин тамом ва комил бир маъно ҳосил қилур бўлса. Ва табаррук бир илмнинг номидурки, анда нақл қилунгон масойилни ақлий далиллар бирлан исбот қилунур ва бу илмни биладурган кишиларни мутакаллим дерлар.

КАЛМ كالم жароҳат. Ва мажруҳ ва хаста қилмоқ.

КУЛУМ كلوم калмнинг жамъи, бамаънойи жароҳатлар демакдур.

КАЛИМ كالم бамаънойи сўзлар демакдурки, жамъи калимадур.

КАЛИЙМ كالييم сухангў ва сўзлағувчидур. Ва ҳазрати Мусо алайҳис саломнинг лақабларидурки, аксар бир дарахтнинг воситалиғи ила ва гоҳи бевоситаи дарахт батариқайи ваҳй ва илҳом Ҳақ таоло бирлан сўзлашур эрдилар.

КУЛУ كور ба заммаи кофи форсий ва лом, ўнғачдурки, оғиздин то меъдағача ўртада восита бўлгон узви маълум ва таомнинг йўлидур. Ва ани арабда марийи дерлар.

КУЛИА كليه буйрақдурки, жозиби бавл бўлгон узви маълумдур ва урфи мардумда килиа машхурроқдур.

КУЛЛИЙА كليه ҳаммаға ва мажмуъиға баробар шомил ҳукм демақдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-МИМ (Коф билан Мим)

КУММАСРО كمشرى ношпути (нашвати)дурки, мевайи маъруфдур.

КАМОТ كات гиёҳи бебарг ва бегулдурки, заминдин чиқгон бир қисқа соқ, яъни тана устида бир қубба шакллик ичи қавак ва филоф монанд ҳосил бўлур ва сурати гўё қўйни қорнининг дохил тарафи каби тўр шаклида хона-хона нақшлик бўлур. Ва ани форсийда саморуғ ва туркийда қўзиқорин дерларки, ани ёғ бирлан қовириб ерлар, хўб лазиз бўлур. Ва яна бир навъи бўлурки, чатрдор, яъни соябон шаклда паҳн бўлур ва ани форсийда футр ва туркийда қурбақа салласи дерларки, ани ҳам оқ ранглиги маъкул (ейиладиган) ва қаро ранглиги ғайри маъкул (ейилмайдиган)дур.

КАМИЙАТ كميته қанчалик деган савол мақомидур, лекин истилоҳи атиббода эътибор ном бўлуб, жавоб мақомиға ўткандурки, хоҳ оз ва хоҳ кўб миқдорға шомилдур.

КАМУДАТ كمودت оқ ва ҳам андак кўкға мойилроқ қаро рангдурки, қўрғошим ранги демақдур.

КИМОД كمد Офтоб ва ё оловда қизитулгон нимарсани бир узвға қўйуб, ани қизуғи бирлан узвни қизитмоқдурки, ани такмид ҳам дерлар.

КАМИД كمد қўрғошим ранглик нимарсадур.

КАМ ك ба фатҳи коф арабда қанчадурки, саволдур. Ва камм ба ташдиди мим бир нимарсанинг миқдоридур.

КАМИН كمين чет ва бурчак ва ниҳон бўлмоқ ва яширинмоқдур ва яширинғувчидурки, бамаъноий масдар ҳам бамаъноий фойил келур.

КАМИЙНГОҲ كامين گاه яширин жойдур ва гоҳи худи камин ҳам камингоҳ келур, мажозан, масалан, форсийда дерларки, байт:

Мағрур машав ба суди дунё,

К-охир зи камин зиён бини.

КАММУН كمون давои гиёҳи маъруфдурки, форсий ва туркий ва ҳиндийда зира дерлар ва ани гўштга сепиб пишурилса гўштни хушбўй ва хуштаъм қилур ва сарий ут-табҳ (тез пиширувчи) ва сарий ул-ҳазм (тез ҳазм бўлувчи) қилур.

КАМА ҲУВА ҲАҚҚУҲУ كاهو حقه ўзини лойиқ ва сазоворичадур.

КАМА ҲИЙА كاهن шул бурунги каби демакдур.

КАМА ЙАНБАҒИЙ كما ينبغي анга шул лойиқ ва сазовор бўлур демакдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Н-НУН (Коф билан Нун)

ГАНДАНО گندا бир навъ пиёздурки, ани арабда куррос дерлар.

КАНАБ كنب зигирнинг поясидин ишлангон ип ва андин тўқулгон жойшаб ва бошқалардур. Ва нашанинг пўстидин ҳам ип ва арқон ва либос ва жойшаблар тўқулурки, ани номини ҳам канаб дерлар. Лекин, зарарлик бўлғони учун ани истеъмоли раво эрмас.

КИНОЯТ كناية сўзни бошқариш, яширин ва зеҳнида ул сўзни бирор муносабат ила бир нимарсага ўхшатиб, сўнгра ул нимарсани мазкур махфий сўзни ўрнига ишорат тариқида сўзламоқдур. Масалан, ушбу байтдаки:

Луълу аз наргис фуру борида гулро об дод,

Ва аз тагарги руҳпарвар молиши унноб дод.

Ва асли маънойи мурод шулки, маъшук хафа бўлуб, кўзидин ёш тўкуб, юзини ҳўл қилди ва руҳпарвар тиши бирлан лабини тишлаб, надомат ва афсус қилди, демакдур.

КУНДУР كندر бамаънойи бир гиёҳи маъруфи саҳроийдур-ки, баргибодён баргига монанд ва андин бироз йўғон ва қалинроқ бўлур. Ва танасидин аксар вақт елим қайнаб чиқарки, ани ҳам кундур дерлар. Ва гиёҳи мазкур икки навъ бўлур, бир навъи бебўй бўлурки, ани ва елимини ҳилтит дерлар ва туркийда каврай (коврак) дерлар. Ва бир

навъи тўндбўй бўлурки, ани кундур дерлар ва туркийда сассиқ каврай дерлар. Ва бу гиёҳнинг танаси қиш вақти ҳам совуқдин мутаассир бўлмай, ҳамиша сабза бўлур.

КАНОР کار ва КАНОРА كانه луғати форсий, чет ва гўша ва ниҳоят демакдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ВОВ

(Коф билан Вов)

ГУВОРО كوار луғати форсий, бамаъноий ҳар бир таом ва шарбат ва меваеки, ани тановулидин зоиқаға лаззат ҳосил бўлуб ҳам тез ҳазм бўладурган латиф бўлса ани гуворо дерлар.

КАВКАБ كوكب луғати арабий, катта ва ёруғ юлдуздур.

КАВОКИБ كواكب кавкабнинг жамъи, катта ва ёруғ юлдузлар демакдур.

КАВН ва ФАСОД كون و فساد пайдо бўлмоқ ва нобуд бўлмоқдур ва андин дунё ва тамоми мавжудот муроддурки, аввал йўқликдин бор бўлуб, сўнгра албатта яна борликдин йўқликга, яъни фасод ва фаноға кетарлар (Ва Абу Али ибн Сино асарининг номи).

ГУВОР كوار хушмаза ва хушҳазм нимарсадур.

ГҶРИХАР كورخر саҳрой, яъни ёввойи эшакдур.

ГАВҶАР كوهر луғати форсий, ҳар нимарсанинг асл вужудиға боис бўлгон моддасидурки, ани муъарраби жавҳардур.

ГАВЗ كوز луғати форсий, ёнғоқдурки, мевайи маъруфдур ва ани муъарраби жавз ба жимдур ва форсийда чормағз ва гурдагон ҳам дерлар.

ГУВОРИШ كوارش хуштаъмлик ва хушҳазм-ликдур. Ва истилоҳи атиббода давойи мураккабнинг номидурки, ўзи хуштаъм ва феъли ҳозими таом бўлса. Ва ани муъарраби жуворишдур.

КУЧАК كوچك кичикдурки, луғати форсийдур.

КАВН كون пойдор бўлмоқдур. Ва дунё ва жаҳон учун мустаъмалдур. (Жамъи- коинот).

КУҶОН كوهان теванинг ўрқачидур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ҲО (Коф билан Ҳо)

КУҲУЛАТ كهولт икки ранг мўйлик бўлмоқки, соч ва соқолда қаро ва оқ аралаш бўлмоқдур, яъни ўрта ёшлик бўлмоқдур.

КАҲФ كهف жойи паноҳ. Ва гордур.

КАҲУЛ كهول соч ва соқоли оқ ва қаро аралаш бўлгон одамдур.

КАҲЛ كهل ўрта ёш одамдурки, жавонлик ва пирликнинг ўртасидадур.

КИҲИЙН كهين энг кичик демакдурки, луғати форсийдур.

ФАСЛ УЛ-КОФ МАЪА-Л-ЙО (Коф билан Йо)

КАЁСАТ ва КИЁСАТ كيات و كيات зийраклик.

КАЙФИЙАТ كيفит луғатда ҳолатдин савол-ки, қандоғ ҳолатлик демакдур. Аммо, истилоҳда мутлақ ҳолат ва қувватнинг номидурки, саволлик маънодин қатъи назар қилинур.

КАЙНУНАТ كينونت яратилиш ва пайдоликдур.

КАЙМУСИ СОЛИС كيموس ثالث учинчи каймус-дурки, батафсил баёни каймусда келур.

КАЙЛУС كيلوس меъданинг ҳазмидур, таом меъдага тушгандин сўнг ани суврати навъиййаси ва таомлик кайфияти тамом ўзгарилур, яъни ҳиди ва таъмидин тамом ўзгарилиб, суюқ ва оқ ранглик гўё ардоб ҳолиға келур. Ва андин ҳосил бўлгон ёғини чарби ўзига жазб қилур ва зиёда зардобини буйрак жазб қилиб, қобуқға юборур ва тафли ичакға ўтар. Ва боқий жавҳари ғизоси қорин ва ичаклардин жигар тарафға тортилгон мосариқо номлик майда томурлар воситаси бирлан жигарға борурки, бул тариқа ўзгарилмоқни номи кайлусдурки, меъдани ҳазми шундин иборатдур.

КАЙМУС كيموس луғати лотинийдур, бамаънойи сўнгги ўзгарилмоқ демакдур, яъни кайлус ўзгарилмоғидин сўнгги ўзгарилмоқдур ва бу ўзгарилиш яна уч бора бўлурки, каймуси аввал ва каймуси соний ва каймуси солис дерлар. Каймуси аввал жигарда бўлур, баин тариқаки, меъда ва ичакдин боргон кайлус жигарнинг

ҳарорати ила неча соатда ҳазм бўлуб, кайлуслик ҳолдин яна ўзгарилуб пишар ва шул вақтда ани юзига чиқгон гули, яъни испиртини сафро дерлар. Ва мўътадил пишганини қон дерлар ва хомроқ қолғонини балғами табиий дерлар ва таҳнишин бўлгон дурдасини савдойи табиий дерлар. Ва жигар ўз ёнидаги ўт хазинаси бўлгон ўт номлик харита (халта)сиға сафрони аксарини солиб сақлар. Ва дурдасини талоқға юборур ва боқий қон ва балғамни ва буларға андак аралаш бўлгон сафро ва савдони ҳаммасини қўшуб, бадан тамурлариға юборурки, бу ҳолатни ҳаммасини каймуси аввал (биринчи каймус) дерлар.

Ва каймус соний бадан томурларида бўлур ба ин тариқаки, жигарда ўзгарилиб, бадан томурлариға ўтган қонлар варид номлик томур ичида оқиб юриб, бадан ҳарорати ила батадриж ҳазм ва назж ҳосил қилур ва дилни жазби бирлан ўпкаға борғонда бадан ҳарорати бирлан қонда пайдо бўлгон бухороти духониййа, яъни дудларини ҳам бухороти уфиниййа, яъни бадбўйлик буғларини ўпка нафас бирлан хорижға дафъ қилур. Ва зиёда ҳарорати кайфийясини ҳам танаффусда ҳавойи насим бирлан олнитуб, мўътадил ҳолға келтуруб, сўнгра дилға ўтқарур ва дил ўзини ҳаракати инқибозияси ила мазкур қонни чайқатиб, анда янги руҳи латиф ҳосил қилур. Ва шараён номлик томур воситаси бирлан яна баданға тарқатиб турар. Ва шараённи энг ниҳоят учи ворид тамурларини энг учиға мутгасил бўлгонликдин шараён учиға боргон қонлар андин варидға ўтуб, батадриж ўпкаға келурки, даврон у-дам (қон айланиши) шундин иборатур. Бас, шул тариқа ила неча вақт бадандин айланиб юриб, бадан ҳарорати ва дилни таҳрики ва руҳни тарбияти ила қонда яна бир ўзгарилмоқнинг номини каймуси соний (иккинчи каймус) дерларки, томурларни ҳазмидин иборатдур.

Ва каймуси солис (учинчи каймус) гўштда ва баданда бўлур, баин тариқаки, томурдин сингиб, гўштға ўтгон қонлар неча вақт баданни ҳарорати ғаризиййасидин асарлануб, бир ҳолатға ўзгарилиб, пишарларки, гўё пиширгон сут тамузғидин асарланмоқға ва ивиб қатиқ бўлмоқға қобилият пайдо қилғони каби қонлар ҳам ивиб, гўшт бўлмоқ учун қобилият пайдо қилурлар ва бу ўзгарилмоқ баданнинг

ҳазмидурки, учинчи ҳазми каймус дерлар. Ва бундин сўнг ҳарорати ғаризийһанинг таъсирига мутеъ ва тақсимиға мувофақат ила ивиб, жузви бадан бўлурлар.

КАЙФ كيف асли кайфа, ҳолат ва тариқадин саволдурки, қандоғ ва қаю тариқа демакдур, лекин истилоҳда мутлақ ҳолат ва кайфиятнинг номи учун ҳам мустаъмалдур. Масалан, ичимлик ва чекимлик нимарсалар кайф қилур, демак ҳам аввалғи ҳолатдин бошқа бир ҳолат пайдо қилур, демакдур.

КАЙФА МО ИТТАФАҚА كيق ما اتفق қаю ҳолат қулай келғон бўлса ва қаю тариқа тўғри келғон бўлса, демакдур.

КАЙФА МА ЙАТТАФИҚ كيف ما يتفق қаю тариқа ила мувофиқ ва қулай келур бўлса, демакдур.

КАЙК كيك бургаки, қизил ранглик, бағоят кичик жуссалик жонвори газандаи маълумдур.

КАЙЛ كيل суяқлик жисми ёки майда донани бир идиш бирлан ўлчамоқ. Ва ўлчов идиши ҳам келур.

КАЙМУСИ АВВАЛ كيموس اول жавҳари ғизони жигарда ҳазм бўлмоғидурки, тариқаси худи каймусда мазкур бўлди.

КАЙФ ва **КАМ** كيف و كه қандоғ ва қанчаки, ҳам ҳолатдин ва ҳам миқдордин саволдур. Аммо, истилоҳда мутлақ ҳолат ва қувват ва миқдор ном учун мустаъмалдур. Масалан, ҳар қаю хилтни боиси мараз бўлмоғи кайф ва камдин холий бўлмаски, қон ғолиб бўлса бошқа ахлотға назаран бунинг миқдори кўблигидин ғолиб ва боиси мараз бўлур. Ва буни марази дамавий ба кам дерлар. Ва ё қоннинг миқдори мўътадил, лекин ани ҳарорати ўткур ва Офтобнинг тобиши ва ё оловнинг шуъласи ва ё иссиғ мизожлик ғизо ёки давонинг танавули бирлан қизигон қон бўлиб, боиси мараз бўлур ва буни марази дамавий ба кайф дерлар.

КАЙН كين хотунларнинг фаржларини дохил тараф гўштидурки, ани рангидин аксар марази раҳм (бачадон касалликлари)ни ташхис қилмоқ мумкиндур. Ва ўпканинг ҳолиға рухсорнинг ва тилнинг ранги қаю даражада сариҳ (очиқ) далолат қилса, кайннинг ранги раҳмнинг ҳолиға бундин ҳам сариҳроқ далолат қилур.

КАЙ كاي доғдурки, оловға қизитилғон темурни ва ё ўткур ҳиддатлик давони бир узвға босиб куйдирмоқдин иборатдур.

БОБ УЛ-ЛОМ

Лом боби

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-АЛИФ

(Лом билан Алиф)

ЛУ·ЛУ, لولو марваридлар, лаълнинг жамъи.

ЛО РАЙБА لاريب бешак, бешубҳа

ЛОЗИБ لازب ёпишқоқ ва ширадордурки, ани форсийда часпанда дерлар.

ЛО БУДД لبد чорасиз ва ночор ва ноилож демакдур.

ЛОҒАР لاغر озгин, оруғдур.

ЛОМИС لاس қўлнинг кафи бирлан ва ё бошқа бир узв бирлан бир нимарсани сийпамоқ ва бир узвни бошқа узвга тегмоғидур.

ЛОСИЪ لاسع ниш уриб чақадурғон газанда демакдур, масалан, чаён ва ари каби.

ЛОМИЪ لاس равшанлик берадурган ва ялтироқ нимарсадур.

ЛОЗИЪ لازع куйдирадурган демак, хоҳ иссиғлик сабабидин куйдурса, масалан, олов каби ва хоҳ ҳиддати бирлан куйдурса, масалан, балодур каби.

ЛОДИФ لاغ лосиъдурки, ниш уриб чақар бўлса, аммо оғзи бирлан тишлаб чақадурган нимарсани, масалан, ит ва йилон ва бит ва бургаларни лодиф дерлар.

ЛОҲИҚ لاحق бир нимарсанинг сўнггидин бориб қўшилғон нимарсадур. Ва сўнггидин қўшиладурган демакдур.

ЛОЗИҚ ва ЛОСИҚ لازق و لاصق ҳар уч калима бамаънойи ёпишадурган ва ёпишқоқ демакдур, масалан, елим ва сириш (сирач) каби. Ва мажозан ёпишмаса ҳам тегиб турган нимарсаға мустаъмалдур.

ЛО ЯЗОЛ لايزال зойил бўлмайдиган демакдур. Лекин, истилоҳда Ҳақ таъолонинг сифатлариға таркиб бўлуб, абадий ва доимий демакдур.

ЛОЖАРМ لاجرم калимаи мураккабдурки, ночор ва ноилож демакдур.

ЛОЗИМ لازم вужудға албатта зарур бўлгон нимарса демакдур, масалан, ҳарорат оловға лозимдурки, то ҳарорат бўлмаса беҳарорат оловнинг вужуди мумкин бўлмас.

ЛО НУСАЛЛИМУ لانسله дуруст кўрмаймиз, яъни қабул қилмаймиз демакдур.

ЛО МАҲОЛАТА لاحاله чорасиз ва ноилож демакдурки, маҳолата чора ва илож ва халослик маъносида бўлуб, лойи нафийа ани нафй қилгонидин ночор бўлур.

ЛОЗИҚА لازقه ширадор ва ёпишқоқ нимарсадур.

ЛОМИСА لانسله кафт бирлан силайдурган демакдур. Ва мажоз ҳар қаю узвини бошқа бир нимарсаға тегиб турар бўлса. Ва истилоҳи атиббода сезги қувватининг бешинчи навъидурки, тамоми баданнинг терисида бўлур ва бадан бир нимарсаға агар тегса ул нимарсани юмшоқ ва қаттиғлигини ва иссиғ ёки совуғлигини ва ё роҳат ва озорни шул қувват бирлан сезар.

ЛОҲИҚА لاحقه лоҳиқнинг муаннасидурки, сўнгдин келиб қўшиладурган ва сўнгдин қўшилгон нимарса.

ЛО БУДДИЙ لادىي зарурий ва албатта бўлмоғи лозим демакдур.

ЛАОЛИЙ لالى луълунинг жамъи, катта доналик марваридлар демакдур.

ЛОНИЙ لانى Лона тоғиға мансуб демакдур. Ва Лона Озорбайжон музофотида воқеъ бўлгон бир тоғнинг номидур ва тирёки Лоний шул тоғда ҳосил бўлгон тарёкдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА (Лом билан Бо)

ЛИБО لب лугати арабийдурки, ани форсийда фала ва туркийда оғуз (ўғуз) дерлар. Ва ани моҳияти янги туғиб, сўнггидин соғилгон ҳайвоннинг сутидурки, бағоят ғализ ва ҳазмға қобилияти кам ва қайнатмоқда чуриб, жавҳари ғализи сувдин ажралиб кетадурган бўлур. Ва ани давоми уч кун ва тўрт кунгача бўлуб, андин сўнгги сути латиф ва покиза бўлур.

ЛУБОБ لباب ҳар нимарсанинг мағзи ва холиси. Ва (Авфий ёзган) бир китобнинг номидур («Лубобул -албоб».)

ЛАБЛОБ ва **ЛИБЛОБ** ليلاب و ليلاب қис номлик бир гиёҳнинг бир қисмидурки, яна бир неча навъга мутанаввий бўлуб, ҳаммаси мевадор, яъни тухмдор бўлурки, ани арабда ҳалбуб ва ошиқ уш-шажар ва ашақа ва ҳабл ул-масокин ва алийқ дерлар. Ва форсийда ишқ печон ва туркийда печак ва чирмовуқ дерлар.

ЛУБУБ لوب лубобнинг жамъидурки, мағизлар ва хулосалардур.

ЛАБИБ لبيب оқил ва донодур.

ЛАБС لبث бир жойда ва бир ҳолда кечмоқ ва давом қилмоқдур.

ЛУБС لبث жома киймоқдур ва либос-жома.

ЛАБАН لبن сутдурки, ани форсийда шир ба ёйи маъруф дерлар.

ЛАБОН لبان каврой (каврак) номлик гиёҳнинг елимидурки, ани кундур ҳам дерлар.

ЛУБНОН لبنان Африқо қитъасидаги бир ўлка (Ливан)дурки, жабали омил ва маскани фуқаро бўлуб турғон тоғнинг ёнидадур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Лом билан уч нуқтали Се)

ЛИССА ва **ЛУССА** ва **ЛАССА** له و لك و لك ломға фатҳа ва замма ва касрани ҳар қаюси ҳам раво бўлуб, тишнинг атрофини ўраб турган гўштдурки, ани форсийда бўни дандон ва туркийда милк дерлар.

ЛАСИҚА لاسه балғамдин ҳодис бўлғон бир навъ иситма касалидур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ЖИМ (Лом билан Жим)

ЛАЖОЖАТ لجاجт муболаға қилмоқ. Ва бир ишда ситеза қилмоқдур.

ЛАЖОЖ لجاج ситезадур (жанжал, шовқин)дур.

ЛАЖЛОЖ لجاج тилга ориз бўлғон бир навъ касалдурки, сўзламоқдин тил малоллик бўлур ва чарчагон каби ва сўзни дуруст ва тамом айтолмас.

ЛУЖАЙН لجين бар вазни Ҳусайн, холис нуқра, яъни кумушдур. Ва лужъин бар вазни муъин, хазондурки, дарахтдин тўкилғон барглардур.

ЛУЖЖА لجه дарёнинг ўртаси ва энг чуқур жойидур ва анинг жамъи лужаж келур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУЎХМАЛА (Лом билан Ҳо)

ЛУҲО لھا жамъи лиҳйа ба касраки, соқоллар демакдур.

ЛАҲАД لحد бир навъ қабри маълумдур.

ЛИҲОЗ لھاظ асли луғатда тикилиб қарамоқдур. Ва мажозан бир нимарсани суврати зеҳнийасини хаёлга олиб, ўйламоқ демакдур.

ЛУҲУҚ لھوق бир нимарсанинг сўнг тарафидин бориб, анга қўшилмоқдур.

ЛАҲМ لھم гўштдур.

ЛУҲУМ لھوم гўштардур.

ЛАҲЗА لھظه бир назар қилмоқ миқдорлик фурсатдур. Ва мажозан озроқ фурсатга ҳам мустаъмалдур.

ЛИҲЙА لھيه соқолдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЎЖАМА (Лом билан Хо)

ЛАХТ ва ЛАХТАК لخت болға ва темур тўқмоқ. Ва бир нимарсадин бир парчаси демакдур.

ЛУХ لخ бир гиёҳнинг номидурки, сизотлик кўл жойда сувнинг ичида кўкарур ва барги одамнинг қомати миқдорида дароз бўлур. Ва мардум андин бурё ҳам тўқурлар ҳам ани бирлан қовунни боғлаб, иссиғ уйнинг шипига осиб, қиш вақтида сақларлар.

ЛАХЛАХА لخلخه суюқ давои хушбўйни пиша бирлан чайқатиб, шишани оғзидин анинг ҳидини ҳидламоқдур. Ва гоҳи мажозан хушбўй бўлмагон давони ҳам мазкур тариқада ҳидламоқни лахлаха дерлар. Масалан, сирка ё нўшодурнинг испирти каби нимарсаларни ҳидламоқ миянинг иссиғ суъи мизожини таъдил қилмоқда кўб нафъ қилур ҳам сариъ ул-асар (тез таъсир қилувчи)дур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЎМАЛА (Лом билан Дол)

ЛАДҒ **لَدَغ** ниш уруб чақмоқдур, масалан, ари ва чаён каби нишдор газандаларни чақмоғидурки, ани ласъ ҳам дерларки, агар тиш бирлан тишлаб чақар бўлса ани наҳш дерлар, масалан, ит ва йилон ва бурга ва бит кабиларни чақмоғи наҳшдур ва ладғ ёки ласъ деб бўлмас. Ва ладға ҳам, ладғнинг муаннаси дур.

ЛАДИҒ **لَدِيغ** газанда чақғон одамдур.

ЛАДУННИЙ **لَدُنِي** ҳар кимики бесаъй ва бекўшиш ани наздида маҳзи фазли Илоҳий тарафдин бир нимарса худ-бахуд пайдо ва мавжуд бўлса ёки ҳеч кимдин таълим олмағон бир кишининг ўз табиати тарафдин зеҳнида бир илм ҳосил бўлса, бу илми ладундур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЎЖАМА

(Лом билан Зол)

ЛАЗЗАТ **لَذَات** хуштаъмликдур ва хуштаъмни эҳсос қилмоқдур.

ЛАЗИЗ **لَذِيذ** хуштаъм таомдур.

ЛАЗОИЗ **لَذَائِذ** жамъи лазиз, бамаънои хуштаъмлик таом-лардур.

ЛАЗЪ **لَذَع** лазизнинг куйдурмоқдур, хоҳ олов ва офтоб ва қайноқ сув каби би-л-феъл куйдурмоқ ва хоҳ ҳиддатлик хилт ва ё ҳиддатлик даво, масалан, оҳак ва балодур каби би-л-қувва куйдурмоқга баробар шомилдур.

ЛАЗЗОЪ **لَذَاع** куйдирадурган нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод хилти ҳодда ёки давои ҳодда, масалан, лафис ва саримсоқ ва балодур ва хардал ва йаттуъот каби нимарсалардур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЎЖАМА (Лом билан Зо)

ЛАЗИБ **لَذِيب** ёпишқоқ ва ширадор нимарсадур, масалан, сириш ва елим каби.

ЛУЗУЖАТ **لِزْجَات** ёпишқоқлик ва ширадорликдур.

ЛАЗИЖ **لِزْج** ёпишқоқдурки, лазибнинг муродидур.

ЛУЗУМ **لِزْم** бир нимарса учун заруратдурки, бусиз ҳеч мумкин бўлмаса. Масалан, оловнинг лузуми ҳарорат ва яхнинг лузуми

бурудатдурки, беҳарорат оловнинг вужуди ва бебурудат яхнинг вужуди мумкин бўлмас.

ЛИСОН УС-САВР لسان الثور луғатда ҳўкиз тилидур. Ва истилоҳи атиббода бир гиёҳнинг номидурки, барги дарозликда ҳўкизнинг тилига монанддур. Ва форсийда ҳам говзабон дерларки, ҳўкиз тили демакдур. Ва луғати набатийда Марв бар вази сарв дерлар. Ва форсийда шул исм мустаъмалдур. Ва бу гиёҳ тўрт навъ бўлуб, ҳар бир навъини ирода (хоҳиш) қилунча ул навъни исми махсусани Марвга изофа қилинур. Лекин, изофада тахфиф учун Марвдин вов ҳарфини исқот қилиб, марни изофа ила мармохур ёки мармозод ёки мармотус ёки мармоҳус дерлар. Ва луғати ҳиндийда канавча дерлар. Ва форсийда марврашк ҳам дерлар.

ЛАСЪ لسع ладғнинг муродифидурки, ниш уруб, чақмоқдур, масалан, ари ва чаёнларнинг чақмоғидур.

ЛИСОН УЛ-ҲАМАЛ لسان الحمل луғатда қўзининг тили демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир гиёҳнинг номидурки, ани барги гўё қўзининг тили шаклида бўлур. Бинобарин, арабда лисон ул-ҳамал дерлар ва форсийда бортанг ва туркийда баргизуфт (баргизуб) ила машҳурдур. Лекин, баргизуфт ҳам аслида луғати форсий бўлуб, сўнгра форсийда матрук ва туркийда шойиъ бўлғондур.

ЛИСОН لسان тилдурки, узви маълумдур. Ва ани форсийда забон дерлар.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎҲМАЛА

(Лом билан То)

ЛАТОФАТ لطافت бамаънои мулойимлик ва тез ўзгарилмоқ учун қобилиятликдур.

ЛАТХ لطخ булғатмоқ ва олуда қилмоқ. Ва мажозан таън ва маломат қилмоқдур.

ЛАТУХ لطوخ давоски, латта ва пахта каби нимарсани олуда қилиб, узви мақсуда боғланур бўлса.

ЛУТФ لطف мулойимлик ва нозиклик ва яхшиликдур.

ЛАТИФ لطيف луғатда некукор ва покиза ва мулойимдур. Аммо, истилоҳи атиббода ҳазм учун қобилияти зиёда ва баданга нуфузи осон ва безарар нимарсани айтурларки, ани мулойимлиги маънавий жиҳатдин бўлур. Аммо, зоҳиран жисми мулойим бўлмоқ шарт эмас,

масалан, сут ва тухум ва паррандани гўшти латифдурки, агарчи зоҳиран жисми суяқ бўлмаса ҳам маънан ҳазми мулойим ва баданга нуфузи ва жузви бадан бўлмоғи осон ва баданга нафъи кўб ва зарари йўқтур. Ва отнинг гўштига нисбатан қўйнинг гўшти латифдур. Ва лўбиё (ловия)га нисбатан мош латифдур. Ва латифнинг зиддини гализ ёки касиф дерларки, мазкур бўлди.

ЛАТИФА لطيفه мулойим ва нозик ва покизадур-ки, латифнинг муаннасидаур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЎХМАЛА (Лом билан Айн)

ЛУЪОБ لواعب тупукдурки, форсийда оби даҳан дерлар. Ва ҳар ниманинг сувидурки, анда елим каби ширалик ҳам бўлса.

ЛАЪИБ لعيب луғатда ўйинчоқ ва қўғирчоқдур. Ва мажозан бефойда ҳаракатдур.

ЛУЪБАТ لعبت ўйин ва қўғирчоқ ҳам келур.

ЛАЪУҚ لعوق давойи мураккабдурки, қивоми шарбатдин қўйуғроқ ва ширадор ва маъжундин суяқроқ бўлуб, ани тановул яламоқ ила бўлур.

ЛАЪАМРУКА لعمرک бир навъ қасами урфийдурки, ҳаётингни ҳаққи ва ҳурматида демақдур. Ва аксар мақомда ушбу ойати каримага ишорат учун мустаъмалдурки, қавлуҳу таъоло: Лаъамрука иннаҳум лафий сакратиҳим яъмаҳувна», яъни қасам сизнинг ҳаётингизга, ё Муҳаммадки, қавмингизнинг куффорлари қавми Лут каби ўзларини ғурур ва гумроҳликларида саргардондурлар, деган мазмундадур.

ЛАЪЛ لعلى луғати ҳиндий ва форсийда муштарақдур, жавҳари маъданий бир тоши маъруфдурки, ранги агарчи навъларида батафовут бўлса ҳам, лекин баҳар тақдир қизил бўлур. Ва навлари ранг эътибори бирлан руммоний ва ниёзий ва тамрий ва лаҳмий ва уннобий ва бақамий ва адрисий ва душобий қисмларга мунқасимлиги машҳурдур. Ва боқий таърифи ва табиати ва хавосси муфрадот китобларида мазкурдур.

ЛАЪЛАЙН لعلىن лаъл рангида қизил ранглик нимарсадур.

ЛАЪЛИЙ لعلى лаъл рангига монанд қизил рангдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ФАЙН ИЛ-МУЪЖАМА (Лом билан Ғайн)

ЛУҒУБ لغوب ранжурлик ва чарчагонлик ва малолликдур.

ЛУҒАТ لغت бегона қавмнинг тили демакдур. Аммо, истилоҳда ҳар лафзеки, анинг маъноси шуҳрат тобмагон бўлса анга маъно таъйин қилмоқни айтурлар.

ЛУҒОТ لغات луғатнинг жамъидурки, бегона лафзларнинг маънолари демакдур.

ЛАҒВ لغو беҳуда сўзламоқ. Ва ботил сўз демакдур. Ва ҳар нимарсаики, бефонда ва кераксиз бўлса ани лағв дерлар. Ва луғв сўзнинг навъи. Ва бегона қавмнинг тили демакдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ФО (Лом билан Фо)

ЛУФФОҲ لفاع луғати арабий, йабруҳи сурёнийдурки, ани баёни ва ақсоми боб ул-йо маъа-л-бода зикр қилинур.

ЛАФЗ لفظ асли луғатда оғиздин ташламоқдур. Ва истилоҳи атиббода оғиздин садо чиқармоқдур, лекин истилоҳи наҳвда овози маънодорға хос бўлгондур. Аммо, ул маъно танҳо бир овоздин кофий ва комил мафҳум бўлмай, бошқа бир овозға ҳамроҳ бўлгондагина анланур бўлса ул лафзни ҳарф дерлар. Масалан, «дин» ва «га» ва «ила» ва «ни» кабилар. Ва агар танҳо бир лафз бир маъноға комил далолат қилуб, зимнида бир замон ҳам мафҳум бўлса ани лафзи феъл дерлар. Масалан, бордим, бораман, борди, бораётур, боргил, борсун каби. Ва агар замонни тақозо қилмаса ани лафз исм дерлар. Масалан, осмон, офтоб, одам, олим, фозил, комил, оқил каби.

ЛАФФ لف ўрамоқдур. Ва лафф аннашр парокандаларни бири-бирига ўраб, жамъ қилмоқ демакдур.

ЛИФОФ لغاف ва ЛИФОФА لغافه ўрағувчи, чунончи, халта ва қоп каби.

ЛАФИФ ليف ўз-ўзиға ўралгон нимарсадур. Ва калимаеки, анда уч хил ҳарфи иллатдин иккиси пайдарпай воқеъ бўлса, масалан, қавий ва зиё ва қайу каби.

ЛАФЧА لفجه луғати форсий, бир парча гўштли устухон демақдур.
ЛИФОФИЙ لفافى ўрағувчи ва харита (халта) шакллик демақдур.
Ва истилоҳи атиббода анонинг раҳми (бачадони)да турган болани ўраб турғувчи парда муроддурки, ани туркийда қоғоноқ дерлар.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ҚОФ

(Лом билан Қоф)

ЛИҚО لقا кўрмоқ ва мажозан жамол ҳам келур.

ЛАҚАБ لقب бир кишининг мадҳи ёки мазаммати учун анга таъйин қилунгон номдур.

ЛИҚОҲ لفاح бўғоз бўлмоқдурки, ани арабда ҳамл ва форсийда обистон дерлар.

ЛУҚУМОЖИС لقوماجس бир ҳақимнинг номидурки, Ҳақим Арастунинг отосидур. Аммо, муҳаққиқ Хонорзу «Шарҳи Искандарнома»сида бу лафзни Нуқуможис таҳрир қилгондур. (Грекча ва русчада Никомахус.)

ЛАҚ لق сувидин холий ва соф бадан демақдур. Ва бадани фулус ва тангадин холий бўлгон балиғни номини лақабалиғ демак шул мазмунга биноандур.

ЛАҚВА لفوه оғиз ва лабнинг бир тарафга мойил ва эгри бўлмоғидурки, иллоти мустақиладур. Ва фолиж (фалаж)нинг бир қисмидур.

ЛУҚМА لفمه ютмоқдурки, бир дафъа ютишлик таом миқдоридур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-КОФ

(Лом билан Коф)

ЛЎКНАТ لكت луғати арабий, сўзламоқда тилнинг туғулмоғидурки, ани мардум дуруғ дерлар.

ЛАК لك аблаҳ ва нодондур. Ва юзминг ададнинг номидурки, бул тақдирда луғати ҳиндийдур. Чунки, арабда ва форсийда мингдин зиёда адад учун ном муқаррар бўлмагондур. Ва истилоҳи атиббода лак муъарраби лакдурки, маъруфдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-МИМ

ЛАМАЪОТ لعات ламъанинг жамъи, равшанликдур. Ва илми ҳадис баёнида бўлгон бир китобнинг номидур. (Жомий асари.)

ЛАМС لمس силамоқ, хоҳ қўлнинг кафи бирлан ва хоҳ бошқа узв бирлан бир нимарсани сийпаб, ани нима эканини сезмоқдур. Ва истилоҳда мутлақ зоҳири баданнинг териси бир нимарсага тегмоғидур.

ЛУМУЪ لوع равшанлик бермоқ ва ялтирамоқдур. Ва сиёғи жамъ келурки, жамъи ламъа, бамаънойи тобишлар ва равшанликлар демақдур.

ЛАМ ЙАЗАЛ لم يزل зойил бўлмайдиган. Лекин, истилоҳда бул маънидин қатъи назар ва доимий ва пойдор демак учун мустаъмалдурки, Ҳақ таъоло ва анинг сифоти азалиййаси мурод бўлур.

ЛАМЪОН لعان ялтираб, равшанлик бермоқдур.

ЛАМҲА لمح булут орасидин чақмоқни яқбор кўришиб, яна ғойиб бўлмоғидур. Ва мажозан бамаънойи андак фурсат учун ҳам мустаъмалдур.

ЛАМЪА له андак фурсатлик равшанликдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Н-НУН

(Лом билан Нун)

ЛАНГ لك луғати форсий, оқсоқдур. Ва олати таносил. Ва лангар сафар асносида бир жойга қўнуб, мақом қилмоқдур. Ва лунг фўта, сочиқдурки, баъдаз таҳорат юз ва қўлни анга артиб, сувдин пок қилур. Ва ани ёйи нисбат ила лунги ҳам дерлар. Ва линг ба касраи коф бамаънойи бир оёғнинг тамом ҳаммаси, яъни соннинг юқори илдизидин то тирноқғача мажмуъини айтурлар. Ва мажозан баробар демақдур. Бинобарин, теваға ортилгон юкнинг вазни ҳар икки тарафи бир-бириға баробар бўлғони учун ҳар бир тарафдаги юкни ҳам линг дерларки, ҳар икки оёғнинг шакли ва ҳажми бир-бириға баробар бўлғони каби юкни ҳам ҳар бириға линг деб ном берилғондур. Ва истилоҳи ҳиндийда линг олати таносил учун мустаъмалдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ВОВ

(Лом билан Вов)

ЛИВО لواء бир жамоага махсус бўлгон байроқдур.

ЛУҚО لوقا Юнон ҳақимларидин бир ҳақимнинг номидурки, ҳақим Қустонинг отосидур. (Яна: Исо-Масиҳнинг шогирди.)

ЛУБ لوب сувсиз тошлоқ ва чўл жойдур. (Ва экиндр.)

ЛАВЗИЙЁТ لوزيات бодом қўшиб тайёр қилунгон ҳалволар ва бошқалардур.

ЛАВС لوث олада ва булгончиқдур.

ЛАВЗИНАЖ لوزينج муъарраби лавзинадурки, бодом қўшилгон ҳалводур.

ЛАВҲ لوح тахта ва тахта каби ясси ва ёзуқ нимарсадур, хоҳ ёғоч ва хоҳ темур ва хоҳ бошқадин бўлса мутлақдур.

ЛУВҲ لوح осмон ила заминнинг ўртасидаги масофа ва андаги бўлгон ҳаводур ва табақаларидур.

ЛУХ لوخ гиёҳедурки, сизот ва сувлик жойда кўкарур ва барги бағоят дароз то бир ярим қомат миқдориғача узун ва ингичка бўлур. Мардум андин бурё ва сабат гўқурлар. Ва ани бирлан қовунни боғлаб, баланд жойга осиб сақларлар. Ва ани лух бе вов ҳам дерлар.

ЛАВЗ لوز бодомдурки, мевайи маълумдур.

ЛАВОМИЪ لوامع ялтираб, шуъла ва равшанлик берадурган нимарсалардурки, ломий ва ломийанинг жамъидур.

ЛАВЗИНА لوزينه бодом мағзидин қўшиб тайёр қилунгон ҳалводур.

ЛАВЗА لوزه ҳалқумнинг икки ёнида пастдин баландга тортилгон ҳолда кўринадурган икки пора гўштдурки, ҳар бирини лавза ва ҳар иккисини лавзатайн дерлар.

ЛАВЗАЪИЙ لوزعي бағоят зийрак ва зеҳни ўткур одам демақдур.

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ҲО

(Лом билан Ҳо)

ЛИҲОЗО لهذا луғати арабий, шунинг учун ва шул сабабдин демақдур.

ЛАҲАБ لهب оловни шуъласи ва алангасидур.

ЛАҲИБ لهيب шуъла ва алангалик зўр оловдур.
ЛАҲОТ لهات ҳалқумда муъаллақ осилиб турган кичик бир пора
 гўштдурки, ани форсийда малоза дерлар ва туркийда лаклук дерлар.
ЛАҲАФ لهف гамгин ва афсуслик бўлмоқдур.
ЛАҲВ لهو ўйин ўйнамоқ. Ва жимоъ қилмоқдур.
ЛУҲЖА لهجه таоми нонушта, яъни наҳорийдур. Ва лаҳжа тил
 ва сўзлашмоқ ва ном таъйин қилмоқдур.
ЛУҲНА لهنه таоми наҳорийдурки, луҳжанинг муродифидур. (Ва
 лаҳн овози хушдур.)

ФАСЛ УЛ-ЛОМ МАЪА-Л-ЙО

(Лом билан Йо)

ЛАЙЛАТ УЛ-ИСРО ليلة الاسرى Меърож кечасидур.
ЛИЙНАТ ليئت мулойимлик ва юмшоқликдур.
ЛАЙТА ليت арабда бу калимани орзу учун айтилулки, ул орзу
 қилгон нимарса ҳусули (ҳосил бўлиши) мумкин бўлмаса. Масалан,
 қари одам яна ёш бўлмоқни орзу қилмоғи каби. Ва агар ул орзу
 қилингон нимарсанинг ҳусули мумкин бўлса ул орзу мақомида
 лаъалла дерлар. Масалан, фарзанди йўқ одам фарзанд орзу қилмоғи
 каби. Ва форсийда лайтанинг таржимаси кошки ва лаъалланинг
 таржимаси шоядкидур.
ЛАЙС ليث шери даррандадурки, ани арабда асад ҳам дерлар.
ЛАЙЛАТ УЛ-БАДР ليلة البدر ой комил тўлгон кечадурки, ойнинг
 ўн тўртинчи кечасидин иборат бўлур.
ЛАЙЛАТ УЛ-ҚАДР ليلة القدر рўза ойида бир кечанинг номидурки,
 анда ибодат қилмоқ бошқа вақтнинг минг ойлик ибодатидин
 афзалдур, дерлар. Ва бу кеча қаю кеча эканида ихтилоф бўлуб,
 аксарларнинг наздида йигирма еттинчи рамазон кечасидур, дерлар.
ЛАЙУС لايوس бегайрат демақдур.
ЛАЙСУРҒУС ليشرغس луғати юноний, сарсоми балғамийдур.
 Аммо, сарсоми дамовий (қондин бўлган сарсом)ни қаронитус дерлар.
 Агарчи юнон ҳар навъ сарсомға баробар қаронитус лафзини итлоқ
 қилсалар ҳам атиббойи исломда сарсоми дамавийға қаронитус мутлақ
 ва беқайд номи махусдур. Ва сарсоми сафравий (сафродин бўлган

сарсом)ға қаронитуси холис дерларки, беқайди холисдур. Ва сарсоми савдовий (савдодин бұлган сарсом)ға ном йўқтур.

ЛИФ ليف майин ва нозик толалар демақдурки, хоқ пахта толаси ва хоқ мўй ва тивит толаси ва хоқ дарахт пўстининг толасиға баробар шомилдур. Лекин истилоҳи атиббода пай ва работ ва ватар толалари аксар мурад бўлур. Ва лифнинг жамъи алйоф келур.

ЛАЙЛ ليل кечадурки, кундузнинг зиддидур.

ЛИН لين юмшоқлик ва мулойимлик ва дағалликнинг зиддидур.

ЛАЙЙИН لين юмшоқ нимарсадур. (Ва лаъйин-лаънатланган, Иблисдур.)

ЛИФА ليفة лосдурки, доводға солинуб, сиёҳи бирлан ивитилгон бўлур, хоқ ул лос мўйдин бўлсун ва хоқ хом ипақдин бўлсун.

ЛАЙОЛИ ليالى кечалардур.

БОБ УЛ-МИМ

Мим боби

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-АЛИФ

(Мим билан Алиф)

МО ل саволдурки, нимадур ҳинд ва форсийда ки, кий дерлар. Ва исми мавсум ҳам келурки, форсийда анча ва туркийда ул нимарсаики дерлар. Ва бўлишсиз нафий келурки, ани нест ва на дерлар, яъни «мо» дохил бўлгон жумланинг мазмунига инкор учун далолат қилур.

МО· ل арабда сувдурки, форсийда об дерлар.

МОХУЛИЁ مالخوليا луғати юнонийя, бир навъ жунун (жиннилик)дурки, савдонинг ғалабаси бирлан мияға офат етиб, мия афъоли ва қувватлари ҳолати табиийҳасидин ўзгарилур ва фикрлариға шак ва шубҳа мухталит бўлур, ҳаттоки модданинг миқдориға кўра афъол ва қуво ботил ё ноқис бўлур. Ва мохулиё мухаффафи молихулиёдурки, таржимаси қаро хилт демақдур. Чунки, бу мараз албатта савдодин ёки муррайи савдодин, яъни хилтнинг куйиб, савдо ҳукмиға кирганидин ориз бўлурки, савдонинг таржимаси ҳам қаро хилтдур. (Юнонча ва русча - меланхалия.)

МОЖАРО ماجرى саргузашти ва ўтган замонда воқеъ бўлгон ҳодисалар ва аҳволи замон демақдур.

МОЩАРО مانرى саромасдурки, бошнинг ва юзнинг ва бурун ва қулоқ ва пешонанинг шиш пайдо қилиб, шиши қизил ва зарабонлик бўлмоғидур. Ва сарамас аслда луғати форсийдурки, сар бош ва омос шишдур, лекин туркийда тахфиф (енгиллик) учун мад (о)ни тарк қилиб, сар амос, балки аксарлари алифни ҳам тарк ила сарамас ҳам дерлар.

МОЛИХУЛИЁ مالخوليا бир навъ жунундурки, ани таҳқиқи мохулиёдур ва мазкур бўлди.

МОНИЁ مانيا бамаъноийи бир навъ жунундурки, анга мубтало бўлгон кишида ҳайвони дарранда каби доим кишиға зарар етказмоқ қасдида бўлмоқ ва ғазабноклик хислат пайдо бўлур ва одамларға ҳужум қилмоқ қасдида бўлур. Ва одамларға назар қилса, назари ҳам одам назариға монанд бўлмай, балои даррандалар назариға ўхшар. Бинобарин, номи монидурки, луғати юнонийяда бамаъноийи ҳайвони даррандадур.(Мания.)

МО· УЛ-ҲАЁТ *مألحواة* обиҳаёт демақдур. Ва аҳли кимие истилоҳларида бир давоснинг номидурки, асалдин ва танакордин ва сариг ёғдин мураккабдур. Ва анинг хосиятидурки, конда пайдо бўлгон маъданий жавҳарлар, масалан, тилло ва қумуш ва жез ва рух ва темур ва қальғий ва кўрғошим ва симоблардин қаю бирини кўштасига мазкур даводин андақ миқдорни қўшилса мазкур кўштани боз зинда қилур, яъни қадимий ҳолиға келтурар. Шунинг учун ани моъ ул-ҳаёт (ҳаёт суви) дерлар. Ва истилоҳи атиббода манийдур, чунки маний бадандин раҳмға тўкилмоқда соҳибининг руҳи бирлан мунда фиъ бўлур. Ва руҳдин бир қисми манийға маркаблик ҳолда раҳмға интиқол қилмоғи ила соҳибининг руҳи сарф бўлуб камаюр. Бинобарин, жимоъни зарари кўбдур. Ва ҳифзи сиҳҳат тўғрисида ушбу байтлар бирлан кўрсатилгондурки:

*Салосун муҳликотун лил-аноми,
Ва қобиййат ус-саҳиҳа ила-л-асқоми.
Давому мудоммат ва давоми ватий,
Ва идхол ут-таома ала-т-таоми.
Ижъал гизоака кулла явмин марра,
Ваҳзар таоман мо қабла ҳазмит-таоми.
Ваҳфаз маниййака мастатағта фаиннаҳу,
Мо ул-ҳаёти йусибби фи-л-арҳоми.*

Ҳам манийдин ҳосил бўлгон болани камолға етиб, жон пайдо қилғониғача тарбия қилиб, фасоддин сақлағувчи ато ва анонинг руҳидин интиқол қилгон руҳдур. Ва баъдаз таваллуд (туғилганда сўн) ҳам ани баданида ҳарорати ғаризийа ва қуввати ғаризийаси шул ато ва анодин ўтган руҳнинг самарасидур.

МО· УЛ-БОИТ *مأالبات* кечанинг салқин вақти ва ариғдин олиб, яна салқин жойда сақлангон сувдур.

МОҲИЙЙАТ *ماهيت* нарса, ҳодисанинг асл маъноси. Аммо, истилоҳи атиббода бир нимарсанинг ҳақиқати демак муроддур.

МОСТ *ماست* қатиқдурки, ивитилгон сутдур ва ани форсийда чуғарот дерлар.

МО ЙАҲТОЖ *مايحتاج* бу калима аслда мо йаҳтожу илайҳи бўлуб, касрати истеъмол сабаби ила таҳфиф учун лафзи илайҳни исқот ва

жимни сокин қилунғондурки, бамаънойи ҳожат учун зарур бўладурган кераклик нимарсадур. Ва ҳожатга лойиқ миқдорга ҳам мустаъмалдурки, бул тақдирда асли иборат қадру мо йаҳтожу бўлуб, тахфиф учун қадрни ҳам исқот қилунғон бўлур.

МОҲ **ماح** тухумнинг оқидур.(Форсийда Ой.)

МОҲ МУҲ **ماح مح** тухумнинг ҳаммаси муроддур, чунки моҳ тухумнинг оқидур ва муҳ тухумнинг сарифидур. Ва ҳар иккиси тухумнинг ҳаммаси бўлур.

МОЛИҲ **مالح** тузланғон ва шўр нимарса демакдур.

МОСИХ **ماسخ** таъмсиз нимарсадур.(Ва Масиҳ - ҳазрати Исодур.)

МУАЙЙИД **مويد** қувват берадурган. Ба фатҳи ёйи мушаддад (яъни муаййад) қувват берилғон нимарсадур.

МО УЛ-ВАРД **ماالورد** гулобдурки, гулнинг шираси демакдур.

МА·ХАЗ **ماخذ** бир ниманинг олунадурган жойи демакдур.

МА·ХУЗ **ماخوذ** олунғон нимарсадур.

МУАХХАР **مؤخر** охирда қолдирилғон нимарсадур.

МО УШ-ШАЪИР **مالشعر** кашкобдурки, қайнатилғон арпанинг суви демакдур, яъни арпанинг мағзини қайнатиб пишурилғон ошнинг сувидур.

МУАССИР **موثر** таъсир қиладургандур.

МОБИЗ **مابض** тиззанинг кўзини орқа тарафида воқиъ бир томурни номидурки, андин қон олмоқ софин томуридин олғон қон каби фоида берар. Аммо, идрори тамс (ҳайз ҳайдаш) ва авжоъи мақъад (орқа тешик оғриғи) ва бавосир касаллариға софиндин ҳам зиёдароқ фоида қилур.

МОИЪ **مائع** ҳар нимарсаеки, қивоми суоқроқ бўлғон сабабидин ўз жисмини бир жойда сақлаб туролмай, нашиб (нишоб) тарафга сайлон қиладурган бўлса, масалан, ёғ ва асаллар каби.

МОҒ **مغ** бир парранданинг номидурки, аксар вақт сувға шўнғиб, сувда мавжуд бўлғон баъзи қуртлардин гизо қилур ва ранги қаро бўлур. Ва ани туркийда қашқалдоқ дерлар. Ва туман ҳам келурки, ҳавоға мухталит бўлғон бухорот совуғдин асарланиб, кўюқ бўлғон ва сувлик ҳолға яқинлашгани учун вазни оғирроқ бўлуб, ҳаводин ажраб, пастда жамъ бўлғон бухоротдур.

МА·УФ **ماوف** офат етган ва офатға дучор бўлғон узвдур.

МОҚ ва МУҚ **ماق وموق** кўзнинг бурун тараф гўшаси (чеккаси)дур.

МА-КУЛ مأكول тановул қилинадурган таом ва даво жинсидур.

МОИЛ مأئل эътидолдин бир тарафга яқинроқ бўлгон нимарсадур.

МО ЙАТАҲАЛЛАЛ مأيتحلل таҳлилға кетуб, йўқолган нимарса демакдур. Аммо, истилоҳи атиббода андин мурод бадан ва жузви бадан бўладурган рутубати аслия, яқин қондур. Чунки, бадан доим эриб, ҳавоға таҳлил тобмоқдадур, боқий қолгон баданнинг нуқсонидин зоҳир бўлгон камлик оруғламоқдин иборатдур. Ва ани нуқсонига бадал учун доим қон баданға таҳлил тобмоқ ва сингмоқда ва гўштға қўшилуб, гўшт ва жузви бадан бўлуб гўшти кўпайтирмоқдадурки, баданнинг бул кўпаймоғи семурмоқдин иборатдур. Ва қоннинг нуқсонига бадал учун ғизо ҳазм бирлан қон бўлуб, қонга қўшилиб турмоқдадур. Бас, буларнинг ҳар бирлари фано ва таҳлил эътибори ила мо йатаҳалладурлар. Ва ўзларидин бурунғи жисмнинг нуқсонига бадал бўлмоқнинг эътибори ила бадали мо йатаҳалладурлар.

МО УЛ-АСАЛ مأ العسل асаллик сув демакдурки, асал қўшилгон шарбат муроддур, яъни бир ҳисса асалға етти ҳисса сув қўшуб, бир қайнатиб олунгон шарбат муроддур.

МО УЛ-ЛАҲМ مأ اللحم гўшти селидур. Анинг тариқаси «Қонун ал-Мабсут»да муфассал зикр қилунди.

МО УЛ-ЖУБУН مأ الجبن сутни ивитилгонда ажрагон зардобидурки, мусҳиддур. (Енгиллатувчи, сурғи.)

МО УТ-ТИБН مأ التبن сомоннинг суви демакдур, яъни сувға ивитилгон сомондин ажраб қолгон қизаргон сув муроддурки, қаю хилтни голиблигини қорурадин ташхис қилмоқда шул сомон сувига ҳамранг бўлгон сийдукдин имтиҳон қилмоқ ва хилти голибни ва аъзойи табавулдин қаю бир узва қандоғ иллат борлигини билмоқ учун истидлол қилинурки, тафсили қорура фаслида мазкур бўлди.

МОСИКА مأسكه сақлаб турғувчи демакдур. Ва истилоҳи атиббода қувваи табиийа қисмидин бир қувватни номидурки, таомни тамом ҳазми комил бўлмоғидин илгари қориндин ичакға ўтуб кетмоғига моний бўлуб, то ҳазми комил муҳлатиғача меъдада сақлаб турар. Сўнгра меъдадин жигарға ўткан каймусни, яъни жавҳари ғизони то жигарда ҳазми комил ила пишиб, қон бўлғониғача томурға ўтмоғига моний бўлуб, жигарда сақлаб турар. Ва меъдадин жигарға ўтгон тафли ғизони меъдадин чала ҳазм бўлуб ўтконини яна ичакда тамом

ҳазм вақтигача пастга тушуб кетмоғига моний бўлуб, ичакда сақлаб турар. Ва ҳазми комилдин сўнг паст тарафга тушгон физони ва қобуқга тушган сийдукни ҳам дамбадам инсон ҳалога бориб турмоқга муҳтож бўлмасун учун паст ичакда тафли физони ва қобуқда сийдукни то кўб миқдорлик бўлғонигача сақлаб турар ва ҳоказо бадан ҳожати учун зарур нимарсани то бадан ҳожатига муносиб муҳлатгача сақлаб турғувчи қувватни қуввати мосика дерлар.

МОДДА ماده ҳар нимарсанинг асли ва ҳақиқати демакдурки, ул нимарсанинг вужуди мазкур аслларнинг ижтимоъи ва тартиб узра тўда бўлмоғидин иборатдур. Масалан, баданнинг моддаси зоҳиран ахлооти арбаъа, яъни қон, сафро, балғам ва савдодурки, ҳазми комил ва назжи солиҳ ила тартиби табиийга мувофиқ таркиб топиб, айна бадан бўлурлар. Аммо, ҳақиқатан ҳамма мавжудоти сифлийанинг моддаси аносири арбаъадурки, тупроқ, сув, ҳаво ва оловдурки, Офтобнинг таъсири ва тарбияси ила буларнинг ҳазми ва назжи ва бир-бирига баҳасби миқдори табиий таркибидин ҳамма нимарса мавжуд бўлғондур.

ТАНБИҲ. Билмоқ керакки, агарчи эътиқоди исломийда тамоми мавжудотни ижод қилғувчи албатта иродаи Илоҳийадурки, бунда ҳеч шубҳа йўқтур, лекин қоидаи ҳукамода модда деб вужуднинг сабаби дохилия бўлгон ажзойи таркибийясини айтурлар. Аммо, иродаи Илоҳийа эса сабаби азалийдурки, мавжудотни хилқатиға тааллуқ ила ижод қилғондур. Лекин, ирода жисм бўлмағони учун вужудга мураккаб бўлмағондур. Бинобарин, ани агарчи муважжад бўлса ҳам модда деб бўлмас.

МОША ماشе бир вазннинг номидурки, катта ва кичикликда ўртача бўлгон арпадин ўттиз икки дона арпанинг вазниға баробардур.

МОДДИЙ مادى модданинг таъсири ва ё ижтимоъи бирлан ориз бўлгон мараздурки, ани хилофи марази созаждур, яъни бемодда фақат хорижий сабаб бирлан, масалан, офтоб ва оловнинг иссиғи ва ё қорни ва ҳавони совуғлиги бирлан хорижий зарбаси бирлан ва ё ҳавойи вабобий бирлан, ориз бўлгон маразни марази созаж дерлар.

МОИЙ مائى сувлик ва сув ҳолатига яқин. Ва сувдин бўлгон ҳаво, яъни буғлик даражадин ўтуб, ҳаволик даражаға еткон сувдурки, қачон анга ҳавойи замҳарирнинг совуғлиги таъсир қилса яна ҳаволик даражадин қўйилиб, вазни оғир бўлуб, баҳасби таъсир туман ёки шабнам ва ё ёмғур ва ё дўл ва ё қор бўлиб тушар.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Мим билан Бо)

МУБТАДО مبتدا бошлаб шуруъ қилунгон нимарсадур.

МАБДА مبداء зоҳир бўлгон жой ва ошкоро бўлгон демақдур.

МУБАРРИДОТ مبردات совитадурган нимарсалардур, хоҳ би-л-феъл ва хоҳ би-л-қувва, яъни зоҳиран ўзини совуғлиги бирлан таъсир қилиб, бошқани ҳам совитадургон бўлсун, масалан, совуғ сув ва совуғ ҳаво каби ёки кайфияти ва мизождаги совуғлик қуввати бирлан совитар бўлса, масалан, кашкоб ва сирка ва гўра ва олу ва тamarҳиндийлар каби.

МУБОШАРАТ مباحثат ўзича бетаклиф ғайр бир нимаға шуруъ қилмоқ. Ва мажозан бир ишда кўб кишиға сардор бўлмоқ. Ва бамаъноий жимоъ (жинсий алоқа) қилмоқ ҳам келур.

МУБОЙАНАТ مباينت бир-биридин фарқлик ва аниқ ва тайин бўлмоқдур.

МАБҲАС مباحثат ковламоқ. Ҳам сийғайи исми макон, бамаъноий кавланадурган жойдур. Аммо, истилоҳда ҳар қаю мазмунға муносиб сўзларни бошқа мазмунлик сўздин ажратиб, алоҳида жамъ қилгон китоб демақдур, токи бир маъноға толиб киши шул мазмунға муносиб китобни кавлаб қидурса мақсуди ҳосил бўлур. Ва бошқа мазмунлик китобни ҳам қидурмоқ меҳнатидин халос бўлур.

МУБАРРИД مبرد совитадурган нимарсадур.

МУБАШШИР مبشر хушхабар келтиргувчидур.

МАБРАЗ مبرز ҳожатхонадур.

МАБСУТ مبسوط кенгайтирилгон ва муносабатлик нимарсадин ҳеч бирини қолдирмай жам қилунгон демақдур. Ва илми фикҳдин бир китобнинг номидур.

МИБЗАЪ مبضع наштардурки, қон чиқармоқ учун томурни ёрмоқға махсус тигдур.

МАБЛАФ مبلغ балоғат, етушмоқнинг камол даражаси. Ва миқдор ва пул ва ниҳоятдур.

МУБАДРИҚ مبدق раҳбар ва йўлбошчидур.

МУБТИЛ مبطل ботил ва нобуд қиладурган демақдур.

МУБҲАМ مبهم равшан бўлмагон ва беркитулгон нимарсадур.

МУБАРҲАН مبرهن равшан ҳужжатлар ва қатъий далиллар бирлан собит бўлгон нимарсадур. (Бурхон сўзидан.)

МУБИН مبین ошкоро ва ошкор қиладургандур.

МАБСУТА مبسوطе кенг ва кенгайтурилгон ва камоли тафсил ила равшан қилунгон. Ва бамаънои асл хилқатда танҳо ва холис ва ҳеч нимарса анга қўшилмагондурки, аносири арбаъадин иборатдур.

МУБАРРИДА مبرده совитадурган нимарсадурки, мубарридниги муаннасидур.

МУБОЛАҒА مبالغه қадри ҳожатдин ва эътидол-дин зиёда тажовуз қилмоқдур.

МО НАҲНУ ФИЙҲИ ما نحن فيه бизни ўйлашиб ва сўзлашиб турган нимарсамиз демақдур. (Бизнинг ичимизда бори.)

МАБОДИЙ مبادئ мабдаънинг жамъидурки, ошкор ва зоҳир бўлмақ маҳаллари демақдур.

МУБАЙҲИЙ ميبهه қуввати боҳ (жинсий қувват)ни зиёда қиладурган даво демақдур. Ва бу калиманинг асл иборати мубаййиҳий бўлуб, анга ёни нисбат лоҳиқ бўлгондур, лекин ёни нисбатнинг луҳуқи сабабидин ҳарфи «ҳ»га ориз бўлгон касра ила ёни мушаддади мақсур касрасининг ижтимоъи ила сақли талаффуз пайдо ва ани моқабли саҳиҳ бўлгонда қоидаи аҳли луғатдурки, ёни мақсурни исқот қилинур.

МАБНИЙ مبنی бино қилунгон. Ва эътимод қилунгон. Ва нусхаға қараб чизилгон тарҳ ва шаклдур. Ва илми сарф истилоҳида лафзеки, охир ҳарфи авомил ихтилофи ила мутағаййир бўлмай, ҳамиша бир ҳолда барқарор ва собит бўлса.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙ (Мим билан То)

МУТТАКО متكا такягоҳ ва суянчиқ демақдур.

МАТА متى бамаънои ҳар вақтдур.

МУТТАФИҚ УЛ-АЖЗО متفق الاجزا ҳамма ажзоси бир текисда бўлгон нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод инсоннинг тезагидурки, рангда ва шаклда ва қивомда ҳаммаси баробар бўлса. Ва баъзиси қўюқроқ ва баъзиси суюқроқ бўлмаса ёки баъзиси оқроқ ва баъзиси сариқроқ бўлмаса. Ҳам балғами ғайри табиийаки, ҳамма ажзоси қивомда ва рангда баробар бўлса ани муттафиқ ул-ажзо дерлар.

- МУТАВАФФА** متوفى вафот тобқон ва ўлғон киши демақдур.
- МУТАНОСИБ** متناسب нисбатда бир-бирига баробар ва мувофиқ нимарсалардур.
- МУТАРОКИБ** متراكب бир-бирига аралашган ва қоришган ажзо демақдур. Ва тиззасини бир-бирига яқин ва муқобил қўюб рўбару ўлтурғон икки одам демақ учун ҳам мустаъмалдур.
- МУТАЪОҚИБ** متعاقب бир-бирини сўнггидин пайваста келадурган нимарса демақдур.
- МАТОНАТ** متانت чидам, маҳкамлик ва устуворлик.
- МУТОБАЪАТ** متابعت пайравлик қилмоқ ва бетавақуф иш қилмоқ. Ва ишни маҳкам ва пухта қилмоқдур.
- МУТАШАТТИТ** متشمت пароканда ва паришон ва сочилғон ажзо демақдур.
- МУТАФАТТИТ** متفتت майда бўлуб титилғон ажзодур.
- МУТТАҲИДУН БИ-3-ЗОТ** متحدن بالذات аслда зоти бир жинсдин бўлғон мутанаввий (ҳар хил) нимарсалардур. Ва бир жинс бўлғон демақдур.
- МУТАФОВИТ** متفاوت бир-биридин фарқлик ва айрим нимарсалардур.
- МУТАШАББИС** متشبت чангол бирлан маҳкам ушлайдурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода ёпишқоқ ва кўчмоғи қийин нимарсадин киноядур.
- МУТАШАННИЖ** متشنج тортиладурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода пай тортишадурган бир маразга мубтало узвни айтурлар.
- МУТАРАШШИҲ** مترشح бағоят танг тешуклардин сизиб чиқадурган сувдур, масалан, баданнинг тери каби.
- МУТАФАРРИҲ** متفرح шод ва хурсанд одамдур.
- МУТАҚАРРИҲ** متفرح йиринг ва фасод пайдо қилғон шиш ва жароҳатдур.
- МУТТАҲИД** متحد бир жинс ва яхлит демақдур.
- МУТАРАДДИД** متردد бир нимарсанинг дуруст ва нодурустлик жиҳатини фикр қилувчи. Ва ҳаракатда давом қилғувчидур.
- МУТАЪАДДИД** متعد ададланғон, яъни бирдин зиёда ададлик.
- МУТАФАРРИД** متفرد танҳо бўлғон ва шериксиздур.
- МУТАМАДДИД** متدد ёзилғон ҳолича қолғон ва йиғилмоқдин ожиз бўлғон узвурки, муташаннижни зидди бўлғон бир марази мустақиладур.

МУТАСОБИД متصاعد юқори тарафга чиқғувидур. Ва истилоҳи атиббода бадандин, хусусан, меъдадин мияга чиқадулган бухорот муроддур.

МУТАЗОДА متضاد бир-бирига мухалиф ва зид бўлгон нимарсалардур. Масалан, сафронинг табиати иссиғ ва қуруғдур ва балғам совуғ ва ҳўлдурки, бир-бирига зид ва мухалифдур. Ва, инчунин, қон иссиғ ва ҳўлдур ва савдо қуруғ ва совуғдурки, бир-бирига тамом зид ва мухалифдур.

МУТАЛАЗЗИЗ ملذذ лаззатлик ва хуштаъм таом ва жувориш. Ва лаззатланғувчи ва завқланиб, роҳат олғувчидур.

МУТААССИР متأثر бир нимарсанинг таъсиридин асарлангон демакдур.

МУТАБОДИР متبادر зеҳнға тезлик билан маълум бўладурган ва осон фаҳмлик демакдур. Ва мажозан зоҳир ва қадимдин маълум нимарса демакдур.

МУТАҲАЖЖИР متحجر луғатда тош ҳолатға ўзгарилгон ва тош бўлгон нимарсадур. Аммо, истилоҳи атиббода мутлақ қотмоқ муроддур, масалан, шишнинг ичида йиринг қотиб, устухон каби бўлурки, ани туркийда ўлук дерлар. Ва қобуқда сийдукни дурдаси қотадулки, ани ҳам урфда тош дерлар.

МУТАСАВВИР متصور хаёл қилмоқ ва ўйламоқ ила зеҳнда суврати ҳосил бўлгон нимарса демакдур.

МУТАЗАРРИР متضرر зарарлангон узвдур.

МУТАЪАЗЗИР متعذر маъзур ва имкони бўлмагон ночор нимарсадур.

МУТАЪАССИР متعسر иложи қийин бўлгон касалдур.

МУТАФАККИР متفكر тафаккур қилғувчи демак ва андин мурод миянинг батни васати (ўрта қоринчаси)да бир қуввати ҳассосадурки, ани лафзи қувват эътибори бирлан муаннас қилиб, мутаҳаййила ба «ҳо» ҳам дерларки, қуввати ҳисси муштарак воситаси бирлан хориждин олгон маҳсусот аксини тартиб берар. Ва шул эътибор ила ани мутаҳаййила ҳам дерлар. Ва тартиб берилгондин сўнг ани дуруст ё хатолигини тафтиш ила тасҳиҳ ҳам қилур. Ва шул эътибор ила ани мутасаррифо ҳам дерлар. Ва гоҳи собиқда эҳсос қилиб, қуввати ҳофизаға тобшурилгон маъонийдин яна акс олиб, тасаввур қилур. Ва шул эътибор ила мутафаккира дерлар. Ва бу тасаввурни тасдиқ

ҳам қилур, яъни собиқда тасдиқ қилиб, ҳофизаға тобшурилғон маъонийни яна ўз хаёлига келтуриб, ҳозир қилур. Ва шул эътибор ила ани баъзи атиббо мутазақкир ҳам дерлар.

МУТАҚОТИР مقاطر қатра-қатра томиб турадурган сувдур.

МУТАНАФФИР متنفر ҳуркиб, ҳазар қилиб қочадургандур.

МУТАЪАТТИШ تمنعش ташнадур.

МУТАВАХҲИШ متوحش ёввойи ва бегона ва саҳройи. Ва мажозан чет тарафда бўлғон нимарсадур.

МУТАФАҲҲИС متفحص кавлагувчи ва жустужу қилиб қидирғувчидур. Ва баъзи осор ва аломатларни тафтиш ва таҳқиқ қилғувчидур.

МУТАВАССИТ متوسط ўрта даражада бўлғон. Ва икки нимарсани ўртасида восита бўлғон нимарсадур.

МУТГАСИЪ متسع кенгайган ва кенгайдургандур.

МУТАҚОТИЪ مقاطع шаклда бир-бирини кесиб ўткан икки нимарсадурки, бирини бўйи яна бирини эниға тўғри келғон бўлса, хоҳ ул икки нимарса жисми тавил (узун жисм) бўлсун ва хоҳ маҳзи чизиқ бўлсун, масалан, ушбу шакл X.

МУТАСАДДИЪ متصدع бош оғруқиға мубтало бўлғон одам демақдур. (Яна бир ишга бошлиқ демақдур.)

МУТАНАВВИЪ متنوع ҳар турлик ва ранг-барангдур.

МУТАФАРРИЪ متفرع бамаънойи шоҳлағон дарахт-дур. Ва истилоҳда фуруъ қисмларға ажралғон нимарсадур. Ва гоҳи бир аломатнинг далолати бирлан зоҳир бўлғон маъно демақ учун ҳам мустаъмалдур.

МУТАКОСИФ متكاف ҳамма ажзоси бир-бириға жипслашиб, бир-бирини тортиб, миёнадин бўшлик ва ҳаво кирмоғиға жой қолдирмағон нимарсадурки, андоғ нимарсани вазни оғирлашур. Чунки, мағзи ҳаводин холий бўлур ва ани зидди мутахалхилдурки, мағзиға ҳаво аралаш ва вазни енгил бўлур. Аммо, истилоҳи атиббода ҳар нимарсаеки, ажзоси бир-бирини жазб қилмоғи ила жисми сиқилур, қўюқ ва оғир бўлмоғи совуғнинг таъсиридин бўлса ани касиф ва мутакосиф дерлар. Масалан, совуғнинг таъсири бирлан музламоқ даражаға яқин бўлуб совигон сувнинг ажзоси бир-бирини чунон жазб қилурки, агар намад устиға тўкилса, намадға сингиб кетмоғиға ажзосининг жазби моний бўлуб, намад устида симоб каби

юқлаб туриб, сўнгра батаанний (оҳиста) сингиб кетарки, бу сувни касиф ва мутакасиф дерлар. Ва анинг зиддини латиф дерлар, масалан, қайноқ сувнинг ажзосида жазб қуввати бўлмас ва намадга тўкулса дафъатан намадни мағзиға сингиб кетар. Ва агар ажзоси бир-бирини жазб қилмоғи совуғни таъсиридин бўлмай, ани сувиға жавҳари арзиянинг галабасидин ва қўюқликдин бўлса ани ғализ дерлар ва касиф деб бўлмас.

МУТАРОДИФ مترادف бирининг сўнггидин яна бири мингашмоқ, пайдарпай. Ва бир неча лафзески, ҳаммасининг маъноси бир маъно бўлса шул лафзлар бир-бириға мутародиф дерлар. Масалан, қалб ва фуод ва жанон ҳаммаси бамаъноий дилдур, бас бу лафзлар бир-бирлариға мутародифдурлар.

МУТТАСИФ متصف баъзи сифат бирлан сифатлангон, яъни ўзиға бир сифат ҳосил қилгон нимарсадур.

МУТАКАЙЙИФ متكيف ўзиға бир кайфийят ҳосил қилгон нимарсадур.

МУТАЪОРИФ متعارف ҳамма мардум наздида танилгон ва ҳаммаға маълум нимарсадур.

МУТАЗАЙЙИҚ متضيق танг ва тор бўлгон мажро (йўл)дур.

МУТТАФИҚ متنق бир иш ва бир мазмунда иттифоқ ва ҳамжиҳат бўлгон демакдур.

МУТАЛОСИҚ متلاصق бир-бириға ёпишиб тургон икки нимарса демакдур.

МУТАҲАРРИК متحرك ҳаракат қилиб тургон нимарсадур.

МУТАҲАММИЛ متحمل сабрлик ва меҳнат ва озорға чидамлик. Ва юк кўтарадурган ва юк кўтаргандур.

МУТАХАЛХАЛ متخلخل ажзоси бир-бирининг фарқлик ва жудо бўлиб, миёнларида бўшлик ва ҳовиллик бўлгон нимарса, масалан, исфанажки, мардуми форсий ани абри мурда ва туркийда булут дерлар. Агар сувға солинса ҳамма сувни ўзиға тортиб олур. Сўнгра агар сиқилса ҳамма сувни яна чиқарурки, ул мутахалхалдур. Ва, инчунин, пахта ва намадлар мутахалхалдур. (Ва қозонювғич.)

МУТАҲАВВИЛ متحول айланадурган ва бир ҳолдин бошқа бир ҳолға ўзгарадурган.

МУТАШАККИЛ متشکل ўз шаклидин ўзгарилуб, бошқа нимарсанинг шаклиға кирган нимарса, қайси шакллик идишға

солунса, сув ўзини бурунги шаклидин чиқиб, мазкур идишни шаклига кирган бўлурки, ул сув муташаккилдур.

МУТАШОКИЛ متشاكل шаклда бир-бирига ҳамшакл бўлгон нимарсадур, тухум ва қовунки, катта ва кичиклигинин қатъи назар қилунса, шаклда бир-бирига ҳамшаклдурки, ҳар иккиси муташокилдур. Ва, инчунин, тўртинчи ҳазмда қон ивиб, жузви бадан бўлмоқда гўштга ҳамшакл бўлурки, ул ивигон қон бирлан гўшт бир-бирига муташокилдур.

МУТАРОКИМ متراکم тўлланмоқ ва тўда бўлмоқдур. Ва истилоҳи атиббода бир нимарсанинг ажзоси ўз-ўзига тортилуб, сиқилмоғи ва ҳажми кичик тортоғи муроддур.

МУТАММИМ متمم тамом ва комил қилғувчидур.

МУТАВАРРИМ متورم шишган узв демақдур.

МУТТАФИҚ УЛ-ҚИВОМ متفق القوام ҳамма ажзосидаги қивоми баробар нимарсадурки, баъзи жузъи суюқ ва баъзиси қўюқроқ бўлмай, ҳамма ажзоси баробар бўлса.

МУТТАҚИН ва **МАТИН** متقوامين ҳар икки луғат маҳкам ва устувор демақдур.

МУТАЗАММИН متضمن ўз ичига бир нимани беркитуб олгон демақдур, хоҳ ул беркитулгон нимарса мафҳум бўлсун, чунончи, маънойи инсон ҳайвондурки, маънойи мутобиқидур. Лекин, инсоннинг зимнида нотиклик, яъни сўзлағувчи сифат ҳам мафҳумдурки, маънойи тазминидур. Ва нотиклик лозим тутарки, зоҳиклик ҳам инсонда мавжуд бўлур, яъни кулғувчи сифат ҳам инсонга хос сифатдурки, бошқа ҳайвонда бўлмас. Бас, кулғувчилик сифати инсонни маънойи илтизомийсидур ва хоҳ ул беркитулгон нимарса модда ва жисм бўлсун, чунончи, баданнинг маъноси тана ва гавдадурки, маънойи мутобиқидур. Лекин, андин англанадурган гўшт ва пай ва тамур ва устухон каби узви муфрадлар маънойи мутазамминдур ва андин лозим келгон ҳаракат ва ҳарорат ва истеҳкомлар маънойи илтизомийдур.

МУТАКАВВИН متلون мавжуд ва пайдо бўлгон нимарсадур.

МУТАЛАВВИН متلون бар вазни мутакаввин, бир ранг билан бўялгон ва рангдор бўлгон нимарса демақдур. Ва истилоҳи атиббода аксар вақт кўз ва тил ва юз ва бавл (сийдик) учун мустаъмалдурки, булар қаю бир хилт голиб бўлса шул хилтнинг ранги бирлан рангдор бўлуб, мазкур хилтнинг ғалабасига далил ва шоҳид бўлур.

МУТАМАККИН ممکن бир маконда қарор олгон ва ўринлашгон демакдур.

МУТАХАЙЙАЛА متخيله хаёл қилингон нимарсадурки, сийгаи мафъулдур ва миянинг ўрта қисмидурки, маҳалли хаёл сийгаи исми макондур.

МУТАХАЙЙИЛА متخيله қувваи нафсонийа қисмидин бир қувватнинг номидурки, гоҳи хориж тарафдин кўрилгон нимарсаларнинг сувратини ҳисса муштарикадин акс ва нусха олиб, анга баъзи маънолар бермоқ ила тартиб ва таркиб қилур. Ва гоҳи димоғнинг охир батнидаги қуввати ҳофизаға собиқда топшурилган суврати маънавиялардин акс олиб, анга неча хил маъонийи жузъиялар таркиб қилмоқ ила тартиб бериб, андин маъонийи куллийа ҳосил қилиб, натижада собиқда мавжуд бўлмагон нимарсани янгинин ихтироъ ва ижод қилур.

МУТАСАРРИФА ва **МУТАФАККИРА** ва **МУТАЗАККИРА** متصرفه و متفكره و متذكرة лар ҳаммаси ҳам батафвити эътибор шул қуввати мутахаййиладин иборатдурки, мутафаккира баёнида мазкур бўлдилар, ҳожат бўлса, анга қаралсун.

МУТАЗОДДА متضاده бир-бириға зид бўлгон нимарсалардур.

МУТАЪАЗЗИБА متعزبه таом ва шаробки, хуштаъм ва хушҳазм демакдур. Ва азоб ва уқубат кўргон ва азоб бергувчи ҳам келурки, лозим ва мутаъаддий ҳам келур.

МУТААЗЗИЙ متأذى озурда бўлгон ва озор чекиб тургон демакдур.

МУТАСОВИЙ متساوى баробар демакдур, хоҳ ададда ва хоҳ миқдорда ва хоҳ қувват ва кайфиятда баробар бўлса ҳаммасиға шомилдур.

МУТАВОЗИЙ متوازي ҳар нуқтада бир-бириға узоғ ва яқинлиги баробар бўлгон икки адад чизиқ ёки бошқа узун нимарсани айтурлар, масалан, оташ аробанинг йўли бўлгон икки адад темур ва телеграфнинг симлари бир-бириға мутавозий (параллель)дурлар.

МУТАЪАДДИЙ متعدى ўз ҳаддидин тажовуз қиладурган демакдур. Ва истилоҳи наҳв ва сарфда феълки, маъноси фақат фоъили бирлан тамом англамай, балки бир мафъулнинг зикрини ҳам тақозо қилур бўлса ани феъли мутаъаддий (ўтимли феъл) дерлар. Ва анинг хилофини феъли лозим (ўтимсиз феъл) дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода бамаъноийи бир иллатки, ани оқибати бошқа бир иллат ҳам

ҳодис қилур бўлса ва ё бир узвда бўлгон иллат яна зиёда бўлуб, атрофга тараладурган бўлса ва ё бир одамда бўлгон иллат бошқа одамга ҳам юқадурган бўлса ва ё ато ва анода бўлгон иллат оқибатда фарзандда ҳам бўладурган бўлса шул иллатларни мутаъаддий дерлар. Ва сўнгги икки навънинг биринчисини илллати мунтақила ва иккинчисини илллати ирсийа ҳам дерлар.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Мим билан уч нуқтали Со)

МАСНО مشى икки ададлаб ва икки ададдиндур.

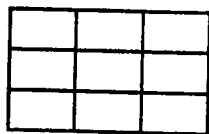
МУСАННО مشى икки бор қилунгон нимарса. Ва иккинчи мартабага таъйин қилунгон нимарсадур.

МУСБАТ مثبت дафтарга ёзилгон нимарсадур. Ва собит қилунгондур. (Манфийнинг зидди ҳам.)

МУСБИТ مثبت исбот қилғувчидур.

МУСАББАТ مثبت барқарор тутулгон нимарса-дур.

МУСАЛЛАС مثلث уч адад қилунгон. Ва уч ададдин бир ҳисса қилунгон демақдурки, маънойи луғавийдур. Ва истилоҳи илми каломда насоро қавми демақдурки, алар Худони уч адад дерлар. Аллоҳ ва Жаброил ва Исо дерлар. Ва истилоҳи аҳли таъвиз (тумор аҳли истилоҳида) тўрт гўша (бурчак)лик бир шаклдурки, ҳар тарафи уч хонадин мажмуъи тўрт хона бўлур, ушбу шаклдаки:

Бу шаклни ҳар хонасиға рақам ёзилгон бўлур ва мазкур хоналарни хоҳ амудий ва хоҳ уфқий ва хоҳ майлоний бўлгон уч хонасидаги рақамни жамъ қилунса мажмуъи адади бошқа тариқалик уч адад хонанинг рақамиға баробар бўлмоғи шартдур. Ва ул уч хонанинг асмоуллоҳдин бир исми шарифнинг адади жумали бўлурки, эътибори уч хонадин бўлғони учун номини мусаллас (учлик) дерлар. Ва ҳандаса аҳлининг истилоҳида уч гўшалик сатҳни мусаллас дерлар, ушбу шакл:

Ва истилоҳи шаръда шаробдурки, узумнинг шарбатини уч ҳиссадин бир ҳиссаси қолиб, икки ҳисса фано бўлғунча қайнатмоқ лозим бўлур. Сўнгра фано бўлгон икки ҳиссани бадалиға холис покиза сув қўшиб, ачитиб, шароб қилинур. Ва истилоҳи атиббода ҳам мурод шул мусалласдурки, манфаатда қойим мақом хамрдур. Ва давои хушбўйдурки, ани ҳақиқати ҳам уч даводурки, мушк ва сандал ва кофурдин мураккабдур.

МУСАЛЛАСОТ УЛ-АФЛОК مصلات الافلاك яъни ўн икки буруж муроддурки, уч ададининг мизожи оташий мизождур. Ва уч адади бодий ва уч адади хокий ва уч адади обий мизождадур дерлар. Чунончи, Ҳамал ва Асад ва Қавс оташийдур. Ва Жавзо ва Мезон ва Далв бодийдур. Савр ва Сунбула ва Жадй хокийдур. Саратон ва Ақраб ва Ҳут обийдур.

МИСҚОЛ مقل луғатда мутлақ оғирлик ўлчовидур. Ва истилоҳда бир вазнининг номидурки, Эронистон вазнларидин тўрт ярим мошаға баробардур. Ва ҳозирғи грамм бир судс граммға баробардур. Ва дирҳам ҳисобға бир дирҳаму уч субъ дирҳамға баробардурки, олтун оқчаси бошлаб расм бўлғонида бир олтуннинг миқдори шул вазнға баробар бўлуб ишлангон эди. Шунинг учун лафзи мисқол бир олтун вазниға махсуслик ила машҳур бўлгондур.

МИСЛ مثل монанд ва ўхшашдур.

МАСАЛ مثل мазмунда монанд демакдур. Аммо, сувратда ҳам монандлик шарт эмасдур. Ва ҳисса ва ҳикояси машҳурдур. Мақсуд ва матлабнинг изоҳи учун айтулгон сўздурки, анинг мазмуни матлабға монанд, лекин суврати бошқадур.

МИСОЛ مثال бу ҳам монанддур, лекин «Шарҳи Маснавий»да зиёда таҳқиқ бирлан бир нимарсани яна бир нимарсаға жамъи сифотда монандлигини тамсил дейилур, аммо мисолда бир жиҳатдин монанд бўлмоқ кифоялигини ва ҳамма сифотда баробар монандлик шарт эмаслигини ёзибдурлар.

МУСЛ مثل бир нимарсанинг баъзи ажзоси баъзисиға шаклда монанд, аммо ҳажмда батафвит бўлмоғидур. Ва истилоҳи атиббода

андин мурод аччиг ичакдурки, уч қисмға мунқасим бўлуб, исно ашара(12 бармоқли) ва диқоқ исмлари бирлан фарқликдур. Лекин, шаклда ҳаммаси бир-бирига монанд ва ҳаммаси бир ичакдур, магар ҳар бирининг ҳолати ва вазифаси ва ҳажмида андак тафовут бордурки, исно ашара ингичкадур ва бошқалари батадриж йўғонроқ. Ва сойим аксар вақт тафлдин холийдурки, бинобарин номи сойимдур. Ва диқоқ ҳаммадин юпқароқдурки, бинобарин номи диқоқдур. Ва ҳар уч қисмининг мажмуъини амъойи муслий ва амъойи улвий дерлар. Ва паст тарафдаги ичакларни, яъни пўкон ва хасип ва кўтонларни ҳам шакли ва ҳам ҳажми бир-биридин батафовит бўлғони учун аларни муслий демаслар, балки улвийга муқобала ила маъойи суфлий дерлар. Ва ҳам ҳар бирининг исми махсусаси ила маъойи аъвар ва маъойи қулун ва маъойи мустақим дерлар.

МУСАММАН مشن саккиз ҳисса қилунғон ва саккиз адад ва саккиз гўша (бурчак)лик қилунғон нимарса демақдур.

МУСАЛЛАСИ ОТАШИЙ مثلت آتشى Ҳамал ва Асад ва Қавс буржларидур.

МУСАЛЛАСИ БОДИЙ مثلت بادى Ҷавзо ва Мезон ва Далъ буржлари демақдур.

МУСАЛЛАСИ ХОКИЙ مثلت خاكى Савр ва Сунбула ва Жадй буржлари демақдур.

МУСАЛЛАСИ ОБИЙ مثلت آبى Саратон ва Ақраб ва Ҳут буржлари демақдур.

МАСОБА مشابه монанддурки, баройи ташбиҳ (ўхшатиш учун) мустаъмалдур. Лекин, асли луғатда савб ва савбондин муштақ исми макон ва зарфдурки, маҳалли ружуъ ва жойи бозгашт (қайтиш жойи)дур. Ва сўнгра ташбиҳ учун мустаъмал бўлғондурки, ба масобаи фалон, яъни фалон нимарсанинг ўрнида, яъни монанд (ўхшаш)ликда ани қойим мақоми демак мурод бўлғондур.

МАСОНА مشانه қобуғдурки, сийдук жамъ бўладурган харита (халта)си ва махзанидур.

МУСЛИЙ مثلى аччиг ичак демақдур.

МАСОНИЙ مشانى маснонинг жамъидурки, икки-иккиликлар демақдур, лекин аксар истеъмолда бамаъноий сураи «Фотиҳа» муроддур, чунки маълумдурки, намоз икки ракаъатдин кам бўлмас ва ҳар ракаъати учун сураи «Фотиҳа»ни қироат қилмоқ ва ҳар

намозда ани икки бора ўқимоқ лозимдур. Бинобарин, ани Масоний дерлар. Ва бутун Қуръони мажид учун ҳам мустаъмалдур, чунки Қуръон ойаси раҳмат ҳам ойат азобга муштамилдур ёки Қуръони мажидда ҳам оёти аҳком мазкур ва ҳам оёти қисас мазкурдурки, баҳар тақдир андин икки хил мазмун анланур. Бинобарин Масоний дерлар.

МАСНАВИЙ مشنوی икки ададлик ва бир жуфтлик демакдур, шунинг учундурки, истилоҳи арузда байтеки, ҳар икки мисраъи бир-бирига ҳамқофия бўлгон бўлса ани маснавий дерларки, ҳар бир жуфти бир қофияда бўлур ва бошқа жуфтлари ила ҳамқофия бўлмоқ шарт эрмас. Ва истилоҳи атиббода аъзойи масоний ва аъзойи маснавий деб баданда бир жуфтдин бўлгон аъзони айтилар. Масалан, икки қулоқ ва икки кўз ва икки манхар, яъни буруннинг тешиги ва ҳидни эҳсос қиладурган ҳилматайи-с-садий ва икки эмчак ва икки қўл ва икки оёғ ва икки буйрак аъзолари аъзойи масоний ва аъзойи маснавийдурлар.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ЖИМ (Мим билан Жим)

МАЖОЗАН مخازا бамаънойи жоизлик ва дурустлик ҳол демакдур. Аммо, истилоҳи аҳли луғатда ҳар лафзеки, анга берилгон маъно ҳақиқатда ул лафзнинг маъноси бўлмай, бошқа лафзнинг маъноси бўлса, лекин бирон муносабатдагина бу икки лафз шерик ёки монанд бўлур, шул муносабат сабаби бирлан бирини маъносини иккинчисига берилгон бўлса, шул маънойи орийани мажоз дерларки, мазкур муносабатни ёрдами бирлан шул маънони ирода қилмоқ жоиз бўладурган жой демак маъносидадур.

МАЖРО محروى суоқ нимарсанинг оқадурган йўли демакдур. Ва истилоҳи атиббода қон ва сийдукни юрадурган томурлари ва руҳ ва қувватларни юрадурган пайлари муроддур.

МУЖАЗЗО مجزا жуз-жуз ва пора-пора қилунгон нимарсадур. Ва соҳиби ажзоки, бир неча жузлардин таркиб қилунгон демак учун ҳам мустаъмалдур.

МУЖТАМИЪ УЛ-АЖЗО * مجتمع الاجزا ҳамма ажзоси бир-бирига сиқилуб жамъ бўлгон нимарса демакдур, андин мурод ҳаводин ва рутубати фазлиядин холий ва пок нимарса демакдур. Чунки, ажзоси

бир-бирига хўб жамъ бўлмагон тақдирда миёнада тахалхул ва ҳоволлик ва жисмдин холийлик бўлмоғи лозим келур ҳам оламда холийи маҳз мумкин бўлмағони учун ул ҳоволлик ўринга ҳаво ёки рутубати фазлия ҳулул қилмоғи лозим келур ва холислик ва поклик боқий қолмас.

МУЖТАНИБ **مجتنب** бир нимарсадин ҳазар қилиб, узоғроқ бир четга тортилмоқдур.

МУЖОНИБ **مجانب** икки нимарса бир-биридин узоғлашиб, икки тараф четга турмоқдур.

МУЖАРРАБ **مجرّب** тажрибадин ўткарилгон ва имтиҳон қилунгон нимарсадур.

МУЖАРРИБ **مجرّب** тажриба ва имтиҳон қиладурган одамдур.

МУЖАРРАБОТ **مجرّبات** тажрибадин ўтказилгон нимарсалардур.

МУЖОНАСАТ **مجانست** бир-бирига ҳамжинс бўлмоқдур.

МУЖОВАРАТ **مجاورت** бир-бирига яқин ҳамсоя бўлмоқдурки, мужонабатнинг хилофидур.

МУЖОМАЪАТ **مجامعت** эру хотунни бир-бирига қўшилмоғидур.

МАЖОЪАТ **مجمعت** очлик ва таом тановулига муҳтожликдур.

МУЖАММИД **مجمد** музлатадурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода қўюлтирадурган ва қотирадурган ва ивитадурган демакдурки, ивиган қон ва ивиган сутни ҳам мужаммид дерлар.

МУЖАДДИД **مجدد** янги пайдо қилмоқдур.

МУЖАРРАД **مجرد** танҳо ва бетааллуқ. Ва тарки дунё қилгон демакдур. Аммо, истилоҳи ҳукамода мумкинот қисмидин ҳар нимарсаики, моддадин пок ва холий бўлса ани мужаррад дерлар, чунончи руҳ ва нафски, аҳли шаръ ани малоика ва арвоҳ деб таъбир қилурлар.

МУЖОВИР **مجاور** қўшни ва ҳамсоядур.

МУЖАББИР **مجبور** сингон нимарсани яна бутунлик ҳолига мувофиқ ростлаб боғлангон бўлса.

МАЖОЗ **مجاز** ўтмоқнинг йўлидур. Ва бир калиманинг маъноий ҳақиқийси матрук бўлмагон ҳолда ани бошқа бир маъно учун итлоқ қилунгон бўлса шул маънога ғайри ҳақиқийни мажоз дерлар. Лекин, ҳар иккисини миёнасида бир нисбат ва алоқа бўлмоғи шартдур. Масалан, мушобаҳат ва зарфийят ва сабабийят ва куллият ва моддият каби, чунончи, эшак маълумки, ҳайвони наҳиқи маълумдур.

Лекин, ҳамоқатда анга мушобиҳ кишини эшак демак мажоздур ва зарфийят алоқаси шулки, меҳмонға дастурхон бердим демак мажоздурки, таом бердим маъносидадур. Ва алоқайи сабабийят шулки, офтобда турдим (демак) мажоздурки, офтобни шуъоъи (нури)да турдим мақомидур. Ва алоқайи куллият шулки, сураи «Фотиҳа»ни сура Ал-Ҳамду демоқ мажоздурки, тамоми суранинг мақомидур. Ва алоқайи жузъийят шулки, панжанинг учини панжа демак мажоздурки, «йажъалуна асобиъаҳум фий озобиҳим»да «ана мулаҳҳим»нинг мақомидур. Ва алоқайи моддият шулки, узумнинг сувини шароб демак мажоздурки, шаробнинг моддаси мақомидур. Ва алоқайи олийят шулки, сўзни тил демак мажоздур ва ҳоказо.

МУЖАВВАЗ مجوز жоиз ва раво деб ҳисоб қилунгон нимарсадур.

МАЖЛИС مجلس ўтириш жойи ва ўтирмоқ вақтидур.

МАЖОЛИС مجالس мажлисининг жамъидурки, ўлтурмоқ жойлари ва ўлтурмоқ вақтларидур. Ва истилоҳи атиббода аксар бамаънои ўлтурмоқ вақтлари мурод бўлур. Чунончи, давои мусҳил истеъмол қилунгонда ани исҳоли фаразан беш бор воқеъ бўлса ани беш мажлис амал қилди, деб таъбир қилурлар. Чунки, агарчи ўлтургон жойи мутаъаддид бўлмаса ҳам, лекин вақти мутаъаддиддурки, мажлис бунда навбат ва вақтдур.

МУЖОМИЪ جامع бошқалар ила жамъ бўладурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода хотуни ила қўшиладурган демакдурки, жимоъ ишига муқтадор (қодир) демак мурод бўлур.

МАЖМАЪ جمع жамъ бўлинадурган жой демакдур.

МУЖТАМИЪ مجتمع жамъ бўлгон ва тўда бўлгон нимарсадур.

МУЖАФФИФ محفف қуритадурган, яъни рутубат-ни кам ёки тамом қиладурган демакдур.

МУЖАВВАФ مجوف ўзагини чиқариб ташланган ва ичини ковак қилунгон нимарсадур.

МАЖЪУЛ مجعول ғайри халқийдур, яъни асли хилқатда шундоғ яратилмагон балки, тадбир ила шул ҳолға келтурулгондур.

МАЖХУЛ مجهول номаълум нимарсадур.

МАЖОЛ مجال бамаънои жавлон ҳам сийғайи исми зарф бамаънои жавлонгоҳдур. Ва мажозан қудрат ва тоқат ҳам келур.

МАЖЗУМ مجذوم жуззом касалиға, яъни моҳов касалиға мубтало бўлгон одамдур.

МАЖЗУМ مجزوم аниқ ва бешубҳа, маълум нимарсадур.

МУЖАССАМ مجسمе жисмдор ва танадор қилунгон нимарсадурки, андин мурод хаёл бирлан маҳсус бўлгон суврати маъновиядурки, камоли хаёл бирлан зеҳнда жисмдор бир шакл бўлуб анланур.

МАЖНУН مجنون жунун касалига мубтало одамки, ани форсийда девона ва туркийда жинни дерларки, миясининг афъоли табиийяси бузулгон одам демақдур ва анинг дамъи мажониндур.

МАЖМАЪ УН-НУРАЙН مجمع النورين икки нурнинг жамъ бўлгон жойи демақдур. Ва истилоҳи атиббода икки кўзнинг нури бир-бирига қўшилгон жойини айтурларки, ҳар икки кўзни илдизи бўлгон асаби мужаввафаси кўзнинг коса устухонидин мияга ўткандин сўнг бир-бирини тақотуъ қилгон каби ўнг кўзнинг пайи чап тараф мияга ва чап кўзнинг пайи ўнг тараф мияга ўтиб, муттасил бўлгон шаклда бир-бирларига бирлашиб, сўнгра яна ажрашиб, ҳар икки тараф кўзни пайлари ҳар икки тараф мияга муттасил бўлгондурлар. Ва шул бирлашган жойда мазкур пайларнинг тешуклари ҳам бирлашиб, бир каттароқ тешук бўлгондурки, шул бирлашган тешукни мажмаъ ун-нурайн дерлар. Чунки, хориждаги кўрингон нимарсадин кўзни акс олгон нури шул бирлашган тешукда жамъ бўлурлар. Сўнгра андин миядаги ҳисси муштарак акс олур. Ва агар ҳар икки кўзнинг тешуклари бу маҳалда бирлашмаган бўлса эди, ҳар бир нимарсани икки кўз бирлан кўргонда икки кўзга икки адад суврат ҳосил бўлуб, ҳар бир кўзнинг пайи мияга ва бошқага борғони учун бошқа-бошқа суврат тобшургон бўлур эди. Ва мия ҳам хорижда бир адад бўлгон нимарсани икки адад онглар эди. Фа-ниъма-л-ҳаким ул-алим.

МУЖАРРАБИЙН مجربين тажриба ва имтиҳон қилғувчилар демақдур.

МУЖАЛЛИЙ مجلي равшан қилғувчи ва пок қилғувчидур. Ва мужалло равшан қилунгон ва пок қилунгон бўлур.

МАЖОРИЙ مجارىй оқадурган нимарсаларнинг оқар йўллари дурки, жамъи мажродур.

МАЖОЗИЙ مجازىй ғайри ҳақиқий маънолик демақдурки, мансуб ба мажоздур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (Мим билан Ҳо)

МУҲОБО محابا аслда муҳоботдурки, ани форсийлар ба ҳарфи «то» истеъмол қилурлар, бамаъноий тушурмоқ. Ва муравват ва иъонат (кўмак) қилмоқ. Вабамаъноий сулҳ. Ва бамаъноий сақламоқ. Ва тикилиб қарамоқ. Ва бамаъноий андиша қилмоқдур.

МУҲИББ محب дўст тутадургандур.

МУҲТАЖИБ محتجب пинҳон бўлгон ва пардаға ўролгон нимарсадур.

МУҲАДДАБ محذب дўнг ва бālанд қилунгон нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода букри касалиға мубтало бўлгон одам демақдур.

МУҲЛАБ محلب зарфие (идиш)дурки, анга сут соғилур. Ва бир дарахтнинг номидурки, анинг тухмини ҳабб ул-муҳлаб дерлар.

МУҲОЗОТ محاذات икки нимарсанинг бир-бириға муқобил ва рўбору бўлмоғидур.

МУҲОВАРОТ محاورات сўзлашмоқдур.

МУҲДИС محدث бир нимарсани янгидин пайдо қиладурган демақдур. Ва муҳдас ба фатҳаи дол янгидин пайдо қилунгон нимарсадур. Ва бетаҳорат бўлгон одамдур.

МУҲАДДИС محدنه илми ҳадис, яъни ахбори Набавийға олим кишидур.

МУҲ مح тухумнинг сарифидур.

МАҲДУД محدود атрофини чеклаб таъйин қилунгон ва ё иҳота қилунгон демақдур.

МАҲМУД محمود луғатда яхши сифат бирлан тавсиф қилунгондур. Аммо, истилоҳи атиббода баъзи жавҳари физодин ажрагон бир навъ фазлани айтурларки, агарчи фазла бўлса ҳам, лекин муқтазойи табиатға яқинроқ бўлса. Масалан, фазла деб жузви бадан бўлмоқға лаёқати бўлмай, ажраб қолгон жавҳари арзиййани айтурлар ва жавҳари арзиййани муқтазойи табиати сувда чўкмоқдур. Бинобарин, қорурада сийдукдин ажраб, таҳнишин бўлгон дурдани агарчи фазла бўлса ҳам фазлайи маҳмуд дерларки, назжи комил бўлгон ва муқтазойи табиатға мувофиқ фазла демақдур. Аммо, сийдукни тагиға чўколмай, булут каби ўртада муаллақ қолгон дурдани, хусусан, сийдукни устиға чиқиб, кўтарилгон фазлани фазлайи мазмума

дерларки, бовужуди фазла ва модда арзийа бўлуб, яна муқтазойи табиатга хилофан сувда чўкмаслиги ани назжида нуқсон кўблигига далилдур.

МУҲАРРИР محرر ёзгучи котибдур. Ва муҳаррар ёзилгон китоб ва номадур.

МАҲРУР محرور ҳароратнок ва иссиғ мизожлик демакдур.

МАҲАЛЛИ НАЗАР محل نظر мақоми тафаккур, яъни мулоҳаза ва муҳокама мақоми демакдурки, эътироздин ва мазмунни номақбуллигинин киноядур.

МАҲСУР محصور ихота қилунгон. Ва қўрғон қилунгондурки, бегона кишини анга кирмоқга чораси бўлмаса. Ва мажозан махсусдурки, гайрни мудохаласи (дахл қилиши) йўқтур демакдур.

МЕҲВАР محور бир хатти мавҳумадурки, заминнинг қутби шимолийсидин тортилиб, миёнада хатти истивони қатъ қилиб ўтуб, қутби шимолийга келиб, ондин ўтуб, заминнинг ости бирлан келиб, яна хатти истивони қатъ қилиб ўтуб, қутби шимолийга етиб, доирасини тамом қилгон бўлур. Ва замин куррасини паллаи шарқий ва паллаи ғарбийга тақсим қилгон ва ҳамма иқлимларни ҳадди маконидин ўтуб тортилғони учун бу хатти мавҳумани баъзи ҳукамо минтақат ул-ақолим ҳам дерлар. Ва истилоҳи атиббода узв гўштини ўртасидин узунига тортилгон бир ингичка пайн учун ҳам мустаъмалдур. (Ва оврупоча - орбита.)

МУҲТАРИЗ محترز парҳиз қилгучи ва ҳазар қилгучи демакдур.

МАҲБУС محبوس қамалгон ва банд бўлгон демакдур. Ва истилоҳи атиббода бод ва ё бошқа фазлани ба муқтазойи табиат мундафеъ бўлолмай, бир жойда туруб қолмоғи аксар мурод бўлур. Масалан, тафл ичкада тўхтамоғи ва бод қулунда ва ҳижоби ҳожибда тўхтамоғи ва сийдук қобуғда тўхтаб қолмоғи ҳаммаси ҳам маҳбус бўлмоғидур.

МУҲТАБИС محتبس муродифи маҳбуски, қамалгон ва банд бўлгон ва тўхтаб қолгон фазладур.

МАҲСУС محسوس сезулгон ва англангон нимарса демакдур. Масалан, кўз бирлан шакли сезулгон ва қулоғ бирлан садоси ва бурун бирлан иси ва тил бирлан мазаси ва зоҳири бадан қуввати бирлан иссиғ ёки совуғлиги ва дида ёки мулойимлиги сезулгон нимарсалардурки, буларни маҳсуси зоҳирий дерлар. Чунки, зоҳири баданда бўлгон қуввати ҳавосси зоҳирий бирлан зоҳирда сезулгон

нимарсалардур. Ва булардин бошқа яна беш хил ҳавосс бордурки, руҳнинг ичида бўлур. Ва аларни ҳисси муштарак, хаёл, мутасаррифа, воҳима, ҳофиза дерлар. Ва алар маъонийи жузъияларни эҳсос қилурларки, аларни ҳавосси ботиний дерлар. Ва буларга маҳсус бўлгон маъонийи жузъияни маҳсуси ботиний дерларки, мажмуъи ўн хил ҳавосс бўлуб, беши ҳавосси зоҳирий ва беши ҳавосси ботинийдур.

МАҲЗ محضر холис ва танҳодур.

МАҲИЙЗ محيض ҳолати ҳайз, яъни ҳайз қони жорий бўлуб тургон замон демакдур.

МУҲОТ محاط бир нимарсани атрофидин иҳота қилгон ва ўраб олгон нимарсадур.

МАҲФУЗ محفوظ муҳофазат қилунгон ва бошқанинг таъсиридин эҳтиёт қилунгондур.

МУҲТАРИҚ محترق куйгон нимарсадурки, хоҳ би-л-фeyл олов ва офтобни ҳарорати бирлан ва хоҳ би-л-қувва ҳиддатлик даво қуввати бирлан куйгон бўлса баробар шомилдур.

МУҲРИҚ محرق куйдирадурган нимарсаки, хоҳ олов ва хоҳ офтоб каби би-л-фeyл ва хоҳ балодур ва мунга ўхшаш ҳиддатлик даво каби би-л-қувва куйдурадурган бўлсун.

МУҲАРРИК محرك ҳаракат қилдурғувчидур. Ва истилоҳи атиббода муҳаррик қуввати нафсониянинг иккинчи қисмининг иккинчи навъи демакдур, яъни қуввати нафсонийъа икки қисм бўлуб, бир қисмини мудрика дерларки, ҳавосси ашара (ўнта сезги)лар ани навъларидур. Ва иккинчисини қуввати муҳаррика дерларки, бул ҳам икки навъ бўлурки бири ҳаракатга муқтазий ва боис бўлиб, ҳаракат учун иккинчи навъиға фармон бўрур. Бинобарин, ани қуввати боиса ҳам дерлар. Ва иккинчи навъи ҳақиқатан муҳаррикдурки, пайларни қабз ва баст қилмоқ ила ҳаракат қилдурарки, муҳаррик ва қувватға нисбат ила тажнис қилиб, қуввати муҳаррика ҳам дерлар.

МУҲТАМАЛ محتمل икки хил маъноға тавжиҳ қилунмоғи мумкин бўлгон сўздур. Масалан, пўсти нокдурки, бамаъноийи пўстлик нимарса. Ва нок мевасининг пўсти демак каби. Ва шак ва гумонлик воқибъ бўлгон фикрдурки, ани мувофиқ бўлмоғи ва номувофиқ бўлмоғи эҳтимоллик демакдур.

МУҲОЛ محال ва маҳол, мумкин бўлмагон нимарсадур.

МАҲСУЛ محصول ҳосил бўлгон нимарсадур.

МУҲАССИЛ محصل ҳосил қилғувчидур.

МАҲЛУЛ محلول ҳамма ажзоси бир-биридин жудо бўлуб, бошқа нимарсаға аралашмоқ ила ўзи ғолиб бўлгон нимарсадур, масалан, сувда эриб тамом бўлгон шакар каби.

МУҲАЛЛИЛ محلل таҳлил қилғувчи, яъни эритиб тарқатмоқ ва қуришмоқ ила фано қилғувчи демақдур.

МУҲАВВИЛ محول айлантирғувчи ва ўзартирғувчи. Ва ҳавола қилғувчидур.

МАҲОЖИМ محاجه қортуқлардурки, жамъи миҳжама, қортуқлардур.

МУҲОЖИМ محاجه қортуқ солғувчи табибдур.

МУҲСИН محسن хотун олгон эркақдур. (Ва яхши одам.)

МАҲВ محو қирмоқ ва ўчурмоқ ва пок қилмоқдур.

МУҲОКАМА محاکمه бир мазмун тўғрисида дуруст ё нодурустлиги хусусида баробар ила ҳукмни музокара қилушмоқдур.

МИҲЖАМА محجه қортуқдурки, анинг ила қон олунур.

МУҲАРРИКА محرکه муҳаррикнинг муаннасидадурки, ҳаракат қилдурғувчидур ва тафсили муҳаррик баёнида мазкур бўлди.

МАҲСУСА محسوسه сезулгон нимарсадурки, маҳсуснинг муаннасидадурки, тафсили маҳсусда баён қилунди.

МУҲАЛЛИЛА محلل таҳлил қилғувчи ва фоний қилғувчидурки, муҳаллилнинг муаннасидадур.

МУҲТАБИСА محتبه ва **МАҲБУСА** محبوبه ҳар иккиси муҳтабис ва маҳбуснинг муаннасидадурки, қамалгон ва банд бўлгон нимарсадур.

МЕҲВАРИ УЗЛА محورعضله узла гўштини ўртасидин тортилгон бир ингичка пайдурки, тафсили ташриҳ бобида мазкур бўлди.

МАҲМУДА محموده луғатда яхши сифат бирлан сўзлангон ва махталгон демақдурки, маҳмуднинг муаннасидадур. Ва истилоҳи атиббода бир давои мусҳили сафродурки, ани сақамуниё ҳам дерлар.

МУҲИТА محيطة атрофни ўраб олгон нимарсадурки, муҳитнинг муаннасидадур.

МУҲТАВИЙ محتوى атрофни ўраб, ўз ичиға олиб иҳота қилгон нимарсадур.

МУҲОЗИЙ محاذى муқобил ва рўбару ва баробар бўлгон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЪЖАМА (Мим билан Хо)

МУХАЛЛО مخلا бўшатиш ва холий қилунгон демакдур.

МУХОТИБ مخاطب рўбару тургон кишига сўзлангон ва гоҳи газаб ва итоб қилгон маънога ҳам мустаъмалдур. Ва мухотаб рўбару тургон кишидурки, сўзни анга сўзлангон бўлур.

МАХОФАТ مخافت хавф қилмоқ ва қўрқмоқдур.

МУХОЛАТАТ مخالطат кўб аралашмоқ ва қориш-моқдур.

МУХАДДИРОТ مخدرات аъзони сушт ва беҳис қилғувчи даволардурки, жамъи мухаддирадур. (Ва китоб ва ёзувлар.)

МУХИЛЛОТ مخلات халал ва кишт бергувчилар ва монёв бўлғувчилардурки, мухилланинг жамъидур.

МУХРИЖ مخرج ташқарига чиқарғувчи демак-дур. Ва истилоҳи атиббода ахлот ва фазлани бадандин чиқарадурган даводур, хоҳ батариқайи қай ва хоҳ батариқайи исҳол бўлса баробардур.

МАХРАЖ مخرج чиқарилгон нимарсадур.

МУХРАЖ مخرج чиқарадурган жой демакдур.

МУХ مخ миянинг мағзидурки, қатиқ шакллик бўлур. Ва устухоннинг мағзидурки илик ёғи ва кўмук ёғидур.

МАХРАЖ УЛ-КАБИД مخرج الكبد жигардин баданга жавҳари ғизони, яъни қонни чиқарадурган жойи демакдур. Ва ани маҳалли жигарнинг муҳаддаб ва дўнглик тарафида, яъни қобирга тараф ёнида бир тешуки бўлуб, андин бир варид томури кўкаргандур, сўнгра бир неча шохларга шохлаб, баданнинг тамом аъзосига таралгондурки, бу томурнинг номини ажваф дерларки, жигардин ҳамма аъзога қон борар йўли шул тамурдур ва бу томурни жигарга муттасил бўлгон маҳаллидаги жигарнинг тешугини махраж ул-кабид дерлар.

МУХАДДИР مخدر сушт ва беҳис қиладурган даво ва тадбирдур.

МУХБИР مخبر хабар бергувчи ва огоҳ қилғувчи. Ва далил ва аломатдур.

МУХАММАР مخمر қориштурулгон ва хамир қилунгондур.

МАХРУШ مخروش луғати арабийдурки, тирналгондур. Ва ани форсийда харошида шуда дерларки, арабий ва форсий калиманинг ҳуруфи аслиййаси иттифоқан фи-л-жумла мувофиқ келгондур.

МАХОЗ مخاض дарди, боланинг таваллуд тобмоғининг муқаддимасида аноға ориз бўладурки, ани форсийда дарди зиҳ ва туркийда тўлғоқ оғруғи дерларки, боланинг хорижга чиқмоқ ҳаракати ва ўзини ўраб турган пардаи машимани, яъни йўлдош пардасини йиртмоқ ҳаракатидин аноға ориз бўлгон дарддур.

МАХИЗ مخض кув (шува) бирлан чайқатиб, ёғини тамом олунгон қатиқдурки, ани форсийда дуг ва туркийда айрон дерлар.

МУХОТ مخاط бурундин келадурган чирк ва фазлайи димоғиядур.

МАХРУТ مخروط бамаънойи турб (турп) ва лаблаги (лавлаги) шакар, бир тарафи йўгон ва бир тарафи ингичка ва атрофи мудаввар шакллик нимарсадур.

МУХТАЛИТ مختلط аслда бир-бирига аралаш бўлгон нимарсадур.

МАХЛУТ مخلوط аралаштурилгон.

МАХЛУЪ مخوع ўз жойидин чиқгон ва кўчгон нимарсадур, хоҳ суғирмоқ ва хоҳ тортмоқ бирлан ва хоҳ зарб ва садма бирлан. Ва истилоҳи атиббода пайванд ўрнидин чиқгон устухон мурод бўлур.

МУХТАРИЪ مخترع аввалда бўлмагон нимарсани янгининг вужудга чиқаргон одам демакдур. (Ихтироъчи)

МУХТАЛИФ مختلف бир сабабе бирлан мувофақатиға халал етган ва бир важҳедин ўзгалик пайдо қилгон нимарсадур.

МУХТАРИҚ مخترق йиртилгон ва пора бўлгондур.

МАХНУҚ مخنوق ҳалқуми бўғилгон одамдур, хоҳ ҳалқумиға шиш пайдо бўлиб бўғилса ва хоҳ бир душман тарафидин бўғилса, баробардур.

МУХНАҚ مخنق душман тарафидин бўғилгон одамдур.

МУХТАЛЛ مختل халал тобқон ва бузулгон нимарсадур.

МУХИЛЛ محل халал берадурган ва кишт ва зарар берадургандур.

МУХАЛХАЛ مختخل ажзоси бир-бириға хўб зич бўлиб ёпишмагон ва миёналарида бўшлик ва ҳоволлик бўлгон нимарсадур, масалан, пахта ва намад ва булут каби.

МАХЗАН مخزن хазинадурки, анда захира сақланур. Ва истилоҳи атиббода бир нимарсани ҳожат вақтиғача сақлаб турадурган узвни айтилур, масалан, сафронинг махзани ўт ва савдонинг махзани талоқ ва манийнинг махзанинг авъийа ва сийдукнинг махзани масона бўлғони каби.

МУХАДДИРА مخدره баданни суст ва беҳис қиладурган даводурки, мухаддирнинг муаннасидаур.

МУХАЙЙАЛА مخيله хаёлнинг маҳаллидурки, мияни батни муқаддамининг охири ва ҳисси муштарака маҳаллининг орқаси муроддур.

МАХРУТИЙ مخروطى махрутга нисбатлик нимарсадур. Ва махрут бир шаклдурки, бир тарафи йўғон ва ани муқобил тарафи ингичка ва бошқа атрофи мудаваар бўлур, масалан, турб (турп)ни шаклидур ва ҳар нимарсаеки, шакли шул шаклға монанд бўлса ани махрутға нисбат ила махрутий дерлар, масалан, дил махрутийдур.

МУХОТИЙ مخاطى хатокордур. Ва исми жомидки, мухатға ёйи нисбат лаҳиқ бўлур, мухотнинг ранги ва қивомиға монанд бир қисм балғам муроддур. Ва мухот бурундин оқадурган фазла чиркидурки, ани туркийда мишиқ дерлар.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Д-ДОЛ МИ-МЎҲМАЛА (Мим билан Дол)

МУДОВО مداوا даво қилмоқ ва илож қилмоқдур. Ва бу лафз тахфифи мудовот ба «то»дурки, сийғаи масдар, даво қилмоқдур, чунончи, муҳобо ва мавосо тахфифи муҳабот ва мавосот бўлғони кабидур.

МУДОВО مداوى даво ва илож қилунғон демақдур.

МУДРИКОТ مدرکات ақл ва зеҳн ва донишлардур.

МУДРАКОТ مدرکات зоҳирда идрок ва эҳсос қилунғон нимарсалардур.

МИДОД مداد сиёҳдурки, ани бирлан хат ёзилур.

МАДИД مدید дароз ва чўзилғон демақдур.

МАДД مد чўзмоқ ва дароз қилмоқ. Ва назар қилғонда кўзнинг қуввати кўринғон нимарсаға етмоғи. Ва ҳарфи алифни кўтариб ўқулмоғиға аломат учун алиф устиға қўюлғон бир нишонанинг номидурки, ушбу шаклдур - Ā

МАДХАЛ УЛ-КАБИД مدخل الكبد жигарға жавҳари ғизойи каймус кирадурган жойи демақдурки, ани боб ул-кабид ҳам дерлар. Ва ани маҳали жигарни муқаъар тарафида, яъни қоринға ёпишган дохил тарафидадурки, андин бир ворид томур кўкариб чиқғондин сўнг беадад шохларға шохлаб, меъда ва ичак ва буйрак ва масона тарафлариға таралғондурки, номини мосарико дерлар. Ва меъда ва ичакларда ҳосил

бўлгон жавҳари ғизоин каймусий шул томур воситаси бирлан жигарға кирар ва шунинг учун бу томурларни жигарға мутгасил бўлгон жойидаги жигар тешугини мадхал ул-кабид дерлар.

МАДОР مدار лугати арабийда исми макондурки, даврдин маъхуз (олингон), хатти доиранинг ўрнидур. Ва гоҳи худи доира маъносида ҳам келур. Ва лугати форсий ва туркийда қувватдур.

МУДАББИР تدبير тадбир ва чора қилғувчи ва ишни охириги натижасини кўзлағувчи ва ани айбини ислоҳ қилғувчидур.

МУДАББАР تدبير тадбир қилунгон ва мақсудға мувофиқ ислоҳ қилунгон даводур.

МУДИРР مدير давоски, сийдукни равон қиладурган демакдур.

МАДХУШ مدھوش лугати арабий, исми мафъул, саргашта ва ҳайрондур. Аммо, форсийда бу лафзни вови мажхул ила маст ва беҳуш мақомига истеъмол қилурлар.

МУДОФИЪ مدافع мизожи ва кайфияти бир-бирига зид бўлгон икки нимарсадурки, ҳар бири бошқа бирини кайфиятини дафъ қиладургандур.

МАДФАЪ مدفع бир нимарсани дафъ қилмоқ маҳалидур.

МАДФУЪ مدفوع дафъ қилунгон нимарсадур.

МУДАҚҚИҚ مدقق бағоят майда қилғувчидур. Ва бағоят нозик маъноларни идрок қилғувчидур.

МАДҚУҚ مدقوق бағоят майда янчилгон нимарсадур.

МУДРИК مدرك сезғувчи ва фаҳмлағувчи ва ҳақиқатға еткувчи ва тобғувчи демакдур.

МАДХАЛ مدخل кирадурган жойдур.

МУДХИЛ مدخل киргизадургандур.

МУДАЛЛАЛ مدلل далил бирлан исбот қилунгон нимарсадур.

МАДЛУЛ مدلول далили зоҳир ва далилнок нимарсадур.

МУДОМ مداм доимий ва ҳамиша сақлангон демакдур. Ва шаробдур. Ва баъзи муҳаққиқлар мудом ба заммаи аввал бамаъноий ҳамиша ва мадом ба фатҳаи аввал шароб деб фарқ қилгондур.

МАДИНА مدينة мутлақ шаҳар демак ҳам бир шаҳарнинг исми махсусасидурки, ҳазрати Расул саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг марқади мутаҳҳаралари шул шаҳардадур.

МАДДА مدده йирингдурки, жароҳатдин чиқар ва ани форсийда рим дерлар.

МУДРИКА مدرکه қуввати нафсонийянинг биринчи қисмидурки, ани ҳавосси ашара (ўнта сезги) ҳам дерлар ва тафсили қуввати нафсонийя ҳам лафзи маҳсузда баён қилунди.

МУДРАКА مدرکه идрок ва эҳсос қилунгон нимарсадур.

МУДОХИЛА مداخل бир-бирини ичига киришмоқ. Ва бир ишда бир-бири бирлан шерик ва алоқадорлик бўлмоқдур.

МУДОФАА مدافعه бир-бирини дафъига ҳаракат ва кўшиш қилмоқдур. (Ва ҳимояланмоқ.)

МАДАНИЙ مدنى шаҳарлик, яъни шаҳарда яшағувчидурки, ёйи нисбат ила мадинага мансуб бўлгондур. Ва қоидадурки, мадинага ёйи нисбат лоҳиқ бўлгонда мадинадин «ё» ва «ҳ»ни ҳазф қилинур ва нуннинг фатҳасини моқабли бўлгон «дол»га берилурки, маданий бўлур. Ва мажозан аҳли илм ва аҳли адаб ва аҳли тажриба ҳам келурки, батариқайи зикри малзум баиродайи лозимдур. Чунки, шаҳарда аҳли адаб ва аҳли тажрибаларнинг вужуди ва аларнинг суҳбатлари аксар муяссар бўлуб, шаҳар халқи алардин таълим ва ибратни кўброқ олурларки, аҳли шаҳарликнинг лозимасидур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (Мим билан Зол)

МУЗАККО مذكى бўғизлангон. Ва пойи пок қилунгон нимарсадур.

МУЗОБ ва **МАЗУБ** مذاب و مذوب эритулгон ва эригон нимарсадур.

МУЗАБЗАБ منبذب бир ҳолатда қарор ололмагон музтариб ва паришон ҳоллик демақдур.

МАЗҲАБ مذهب йўл ва борадурган жойдур. Ва мажозан дин ва тариқ ва дастур ҳам келур.

МУЗАККИР مذكر эслағувчи ва ёдиға тушурғувчидур. Ва истилоҳи атиббода қувваи нафсонийя қисмидин ва ҳавосси хамсайи ботинийдин учунчиси бўлгон бир қуввати ҳоссанинг номидурки, ани мутазаккира ҳам дерлар. Ва мутассаррифа ва мутафаккира ва мутаҳаййила ҳам дерлар.

МАЗКУР مذکور зикр қилунгон ва сўзлангон нимарсадур.

МАЗОҚ مذاق маза тотмоқ вақти ва мазани сезмоқ маҳалидурки, тил ва танглайдин иборатдур.

МАЗМУМ مذموم ёмон сифатлик ва зишт ва ёмон сифат бирлан сўзлангон нимарса.

МАЗХУРА مذخوره захира қилиб сақлангон нимарсадурки, ҳожат вақтида даркор бўлур.

МАЗИЙ مذى рутубатедурки, шаҳват ғалаба қилган вақтида закардин ва фарждин зоҳир бўлур. Ва агар жимоъ воқеъ бўлса ул рутубат ўзининг шираси ва азлоқи бирлан закарни фаржга кирмоғиға осонлик ва лаззат ҳосил қилиб, бир дафъа бирлан манийни то раҳмгача етмоғиға ёрдам берур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЪМАЛА (Мим билан Ро)

МУРАББО مربى тарбия ва парвариш қилунгон нимарсаға мутлақдур. Ва онга мева қисмидин бўлуб, ани қанд ва шакар билан оловда ва ё офтобда парвариш қилунгон неъмат учун аксар мустаъмалдур. (Ва мурабба тўрт мисрали шеър).

МАРЗО مرضى беморлардурки, жамъи мариз бемордур.

МИРРАЙ САФРО مره صفرا суюқ сафро демақдур-ки. Аммо, мирра ўткур ва ҳиддатликдурки, ва ҳиддат ҳамма анвоъи сафрода ҳам мавжуддур, лекин бошқа анвоъини ҳар бирини махсус номи ҳам бўлуб, фақат суюқ сафро учун махсус ном бўлмоғони учун истилоҳи атиббода миррани шул навъ сафроға тахсис қилунгондур.

МИРРАЙ САВДО مره سودا суюқ савдодурки, тариқайи важҳи тасмияси (аталиши) биайниҳи сафро кабидур.

МАРДУМГИЁ مردمگيا йабруҳдурки, гиёҳи давоийдур ва ани илдизи икки адад инсон шаклида, бири-бириға рўбару тургон ва бирин китфиға бири қўлини солгон ва бири оёғи бирлан ул бирини оёғини босиб тургон шаклида бўлурки, ани арабийда йабруҳ ус-санам ба ҳойи мўҳмала дерлар. Ва мардум миёнасида ғалати омма ила йабруж ба жим машҳурдур ва форсийда мардумгиёҳ ва меҳригиёҳ ҳам дерлар.

МАРҒУБ مرغوب хоҳиш ва писанд қилунгон севимли нимарсадур.

МАРСУБ مرسوب бар вазни марғуб, таҳнишин бўлгон дурдадур.

МАРТУБ مرطوب рутубати ғолиб бўлгон ва ҳўл бўлгон демақдурки, хоҳ зоҳиран ҳўл бўлса ва хоҳ мизожда рутубати ғолиб бўлса.

МУРАККАБ مركب бир-бирига бегона ажзодин қориштурилгон нимарсадур. Ва маркаб бамаънойи уловдурки, устига миниладурган нимарсадур, хоҳ ҳайвон ва хоҳ бошқа машина ва кема каби. Ва истилоҳи атиббода маркабдин мурод қондур, чунки руҳ ва қувват ва қонлар тамоми баданга етиб турмоқ ҳаракатларида руҳ боиси ҳаракатдур ва қувват фозили ҳаракатдурки, анга раҳбар руҳдур ва қоннинг ҳокими руҳдурки, руҳ баданга сайр қилмоқда қонга фармон берур.

МАРАЗ УТ-ТАРКИБ مرض التركيب икки хил касалнинг номидурки, ғайри табиий шакл демакдин иборатдур. Масалан, изофайи ломийидаги касалнинг мисоли асли хилқатда бир узвни даражайи эътидолдин камроқ ё зиёдароқ жисмда яратилмоғи муроддур. Чунончи, эътидолдин пучуқроқ ёки бурни каттароқ шаклда яратилмоқ муроддурки, бу касал раҳмнинг тарбияда ва таркибда нуқсонидин ориз бўлур. Ва ё дили халқий бўлмай, оризий ҳам бўлур. Чунончи, оғизни ва лабни эгри бўлмоғи ва кўзни ғилай бўлмоғи каби. Ва агар изофайи баёнийи баёли маъноси бир неча касаллардин, яъни ҳолати табиийиға муҳолиф бўлгон бир неча ҳолати ғайри табиийиаларни ижтимоъидин ҳосил бўлгон ғайри табиий ҳолат демакдур. Ва ани мисоли шишдурки, суъи мизождин ва бадан иттисомининг тафарруқидин ва бегона жисмнинг, яъни моддани таркибидин ҳосил бўлур, чунки шиш деб табиий жисмга яна бир ғайри табиий жисм қўшиллуб кўпаймоғини айтулар. Ва бу ҳолат албатта мизожи табиийнинг бузилгонлигини лозим тутарки, то мизож бузилмаса бегона жисмнинг қўшилмоғини ҳаргиз қабул қилмас. Ва бу ҳолат жисми табиийиға яна бир жисми ғайри табиийнинг келиб қўшилмоғини лозим тутарки, то анга бегона жисм қўшилмаса табиий жисм ҳаргиз кўпаймас. Ва ҳам бу ҳолат бадан иттисомини бир-биридин тафарруқини лозим тутарки, то жисми табиийнинг ажзоси бир-биридин ўтиб, бўш ва холий ўрунни бермаса анга бегона жисм бўлгон модда ҳаргиз киролмас. Бас, мизож бузилиши ва бадан ажзосини тафарруқи ва бегона жисмнинг қўшилиши ҳар бири бир мустақил мараз бўлуб, бир шиш уч навъдин мураккабдурки, буни ҳам мараз ут-таркиб дерлар.

МАРОРАТ مرارت аччиғ мазадурки, ани форсийда талх дерлар.

МАР-ИЙЁТ مرهات ҳорижда кўзга кўрингон ва кўринадургон нимарсалардур.

МИРЪОТ مرات ойинадур.

МАРКАЗИ МУСАЛЛАС مرکز مٹلات уч марказ демакдурки, андин мурод юрак, мия ва жигардур. Чунки, юрак руҳи ҳайвонийанинг марказидур ва мия руҳи нафсониянинг марказидур ва жигар руҳи табиийанинг марказидур.

МУРАЖЖИҲ مرحح бир нимарсани бир бошқа нимарсадин голиброқ ёки зиёдароқ ёки яхшироқ деб билгон одамдур.

МУРАҲҲАЖ مرحح бошқага нисбатан голиб ва ё зиёда ё яхши деб билунгон нимарсадур.

МУРАВВИҲ مروح роҳат ва шодлик ва осойиш берадурган нимарса. Ва елпитадурган нимарсалардур.

МУРАШШАҲ مرشح сингиб ва сизиб ўтган сувдур.

МАРМАД مرمد рамад иллатига мубтало бўлгон одамдур.

МУРИД مرید пирига ирода берғувчи, шогирд демакдур.

МУРУР مرور ўтмоқ ва юрмоқдур ва хоҳ ул жондор нимарса ва хоҳ бежон бўлса.

МУРР مر аччиқ мазадурки, форсийда талх дерлар. Ва бир дарахтнинг елимидур.

МАР مر тахфифи марв ба вовдурки, ани форсийда говзабон ва забони гов дерлар. Бир гиёҳнинг номидур ва тўрт навъ бўлур ва ҳар навъини махсус исми ҳам бўлуб, ҳар навъини ирода қилгонда марвни ул исми махсусга изофа қилур ва авсофда марвдин тахфиф учун вовни исқот қилиб, мармозод, мармохур, мармотус ва мармоҳус дерлар.

МАРКАЗ مرکز маҳкам ўрнамоқ жойидур. Ва пойтахт ҳам келурки, бошқа тобиъ шаҳарларга нисбатан пойтахт шаҳарларда ҳукумат қуввати маҳкам ва душмандин беҳавф бўлур. Ва мажозан ўрта нуқтадурки, атрофи доирага узоғ ва яқинлик масофаси баробар бўлур.

МАРКУЗ مرکوز маҳкам ўрнатилгон демакдур.

МАР-УС مروس тобеъ ва ходим демакдурки, раъийадин киноядур.

МУРТАЪИШ مرتعش раъша касалига мубтало демакдур. Ва раъша беирода ва беихтиёр ларзон ила ҳаракат қилмоқдурки, ани туркийда қалтироқ дерлар ва бу касал гарданга ва қўлга аксар воқеъ бўлур.

МУРТОЗ مرتاض риёзат қилғувчи ва соҳиб риёзатдур.

МАРАЗ مرض беморликдурки, мутлақдур. Аммо, бизни диёримизнинг аксар мардумлари ўртасида мараз захми мунтақила, яъни юқумлик жароҳат демаклари ғалати маҳздур

МАРИЗ مريض бемор одамдур.

МАРБАТ مربوط банд қилунғон жойдур.

МАРБУТ مربوط боғланғон ва банд қилунғондур.

МУРТАБИТ مربوط банд қилунғон ва боғланғон нимарса демакдур.

МИРБАТ مربوط бир нимарсани бир нимарса банд қилмоқда восита бўлғон боғдур. Ва истилоҳи атиббода бир жисми асабоний муроддурки, беҳис ва беҳаракат пайдур ва аъзони ва устухонларни бир-бирига банд бўлмоғи шунинг воситаси ила бўлурки, номини робит дерлар.

МУРТАФИЪ مرتفع баланд ва баландға чиқадургандур.

МАРФУЪ مرفوع баландға кўтарилғон нимарса. Ва ҳаракати рафъ, яъни пеш (печ)дурки, баъзи ҳарф ани бирлан муттасиф бўлур. Ва истилоҳи аҳли наҳвда баъзи калиманинг охир ҳарфида пеш бўлурки, бу калимани марфуъ дерлар.

МАРЖИЪ مرجع қайтиш жойи ва муржиъ-қайтгувчи.

МУРОДИФ مرادف бир марказға муштарак далолат қиладурган икки лафз ё зиёда лафзлардур, масалан, қалб ва жонон ва фуъодлар бир-бирига муродифдурки, ҳаммаси ҳам бамаънойи дил (юрак)дур. (Русчада - синоним сўзлардур.).

МИРОҚҚ مراق бир парданинг номидурки, қорин ва қобуқни тўғрисида ва терининг остида бўлур, яъни қорин ва ичакларнинг устида уч қабат тери бўлурки, биринчи қабати ҳақиқий теридурки, ани арабда жилд дерлар. Ва ани тагида гўштдин ва нозик асабоний жисмлардин ва юпқа пардалардин мураккаб бўлғон бир қалин парда бордурки, номини арабда мироққ дерлар. Ва ани тагида учунчи бир парда бордурки, жисми асабонийдур ва бадан ичидаги бўшликни тамом ихота қилиб, ўраб олғондур. Ва ани номини арабда сифоқ дерлар. Ва бу уч қабат пардаки, тери ва мироққ ва сифоқдур, бир-бирлариға муттасил ва ёпишган, гўё тери ила сифоқ абра ва астар бўлуб, миёнларида мироққ баманзалайи пахта бўлғондур. Ва бундин бошқа тўртинчи қабат бир парда бордурки, номини сарб ба сойи мусалласа дерлар, бу парда мироққ ва сифоқларға ёпишмаган ва жудодур, балки бадан бўшлигида бўлғон аъзони, масалан, қорин ва ичак ва хасип ва буйрак каби дохилий аъзони ўраб олғон ва дохил тараф сатҳининг баъзи жузви мазкур аъзоға алоқа учун ёпишгандурки, арабда сарб ва туркийда ва форсийда чарби парда дерлар.

МУРОҲИҚ مراھق ҳадди балоғатга яқинлашган ва ҳануз болиғ бўлмагон боладур.

МИРФАҚ مرفق тирсакнинг бўғумидурки, ани форсийда оринж дерлар.

МАРАҚ مرق шўрбоки, таоми машҳурдур.

МАРДУМАҚ مردمک луғати форсий, кўзнинг қарочиғидур.

МУРАФФАҲ УЛ-ҲОЛ مرفهالحال осудаҳол ва хушмаъошдур.

МАРҚУМ مرقوم адад учун вазъ қилунгон аломати ҳисобиййа ила ёзилгон демакдур. Ва мажозан ҳуруфи лафзиййа ила битулгон демак учун ҳам мустаъмалдур. (Ва рақамланган.)

МУРУРИ ЗАМОН مرور زمان замоннинг ўтмоқ фурсати демакдур.

МАРЖУВ مرجو ҳосил бўлмағидин умид тутулгон ва тутуладурган нимарсадур. (Ражо-умид сўзидан.)

МАР-УСА مروسه муаннаси маръусдурки, тобъ ва ходимдурки, раъийятдин киноядур.

МИРОРА مراره ҳар қаю ҳайвоннинг ўтидурки, миррайи сафронинг маҳзанидур.

МИРРА مره луғатда талх ва аччиғдур. Ва истилоҳи атиббода хилти сафро ва хилти савдонинг суюқ навъи муруддур, чунки агарчи сафро ва савдонинг ҳамма анвоъи ҳам аччиғдур, лекин бошқа навъларининг ҳар бирини ўзига маҳсус номи ҳам бўлуб, аммо суюқ навъига маҳсус номи бўлмағонидин бир-биридин имтиёз учун мирра лафзини атиббо суюқ навъига таҳсис қилгондурлар.

МУРАХХИЙ, МУРАХХИЙЙА مرخيه баданни сушт ва карахт ва беҳис қилғувчи даводур.

МУРЗИЪА مرضعه болани эмизадурган хотун демакдур, хоҳ ўз аноси ва хоҳ бошқа бўлса, баробар мустаъмалдур.

МИРВАҲА مروحه елпимоқ қуролидурки, ани форсийда бодбизак ва туркийда елпигуч дерлар.

МАР-ИЙ مرنى кўзга кўрингон ва кўринадурган нимарсадур.

МАРИЙЙ مری огиздин то меъдағача таомнинг борадурган йўлидур ва кескирдикни орқа тарафи бирлан анга мутавозий ва ҳамроҳ бўлиб бориб, ҳижоби ҳожизни маҳсус тешугидин ўсуб, меъдаға муттасилдур. Ва ани форсийда гулу дерлар.

МУРРИЙ مری ичиладурган бир гизойи давоийдурки, ани форсийда обкома дерлар ва тариқайи табхи (пишириш йўли) обкомада мазкур бўлди.

МАРЗИЙ ва ё **МУРАЗЗО** مرضى ويا مرضى ҳар икки лафз табиатга писанд ва мақбул нимарса демақдур.

МАРАЗИЙ مرضى касалга мансуб ҳолатдур, масалан, галабайи сафродин пайдо бўлгон ҳароратни маразий дерлар ва бунинг муқобили, яъни баданда ҳеч модда сабаб бўлмай, балки хорижий сабабдин, чунончи, офтоб таъсиридин пайдо бўлгон ҳароратни аразий дерлар.

МАРВИЙ مروى ўзи ғойиб кишидин нақл қилунгон сўздур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Мим билан Зо)

МУЗАККО مزكى пок ва холис қилунгон нимарса. Ва закоти берилгон молдур.

МАЗОЁ مزايا мазийятнинг жамъидурки, зиёдаликлар ва фазилатлардур.

МАЗИЙЪАТ مزيت зиёдалик ва фазилатдур.

МИЗОЖ مزاج луғатда ҳў аралашиб қоришмоқдур. Аммо, истилоҳи атиббода неча нимарсани бир-бирига ҳў аралашмоғи бирлан ҳосил бўлгон кайфиятдурки, ҳар қаю жузнинг кайфиятидин мураккаб бўлгон кайфият муроддур.

МАЗЖ مزج қоришмоқдур.

МАЗИД مزيد зиёдалик ва афзунликдур ҳам сийғайи исми мафъул, бамаънойи зиёда қилунгондур.

МАЗБУР مزبور хатга битулгон нимарсадур.

МАЗЗ مز эммоқ ва сўрмоқ ва шимимоқдур.

МУЗЗ مز турш ва шириндин мураккаб бўлгон мазадурки, форсийда майхуш дерлар.

МАЗАЪЗИЪ مززع силкитадурган ва чайқатадурган.

МАЗОЛИҚ مزالِق мазлақнинг жамъи, тойғоқ жойлардур.

МУЗИЙЛ مزيل зойил қиладурган ва бир нимарсанинг асарини йўқотадурган.

МУЗМИН مزمن кўб замонни ўткаргон, яъни кўҳна демақдур.

МАЗИДАН مزیدن муродифи макидандурки, эммоқ ва сўрмоқдур.

МУЗЛИҚА مزلقه ўз шираси бирлан тойғоқ қиладурган ва тойдирадурган нимарсадур, мисли собун ва ёғ.

МУЗАВВАРА مزوره завр, яъни макр ва фирибдин муштақ исми мафъулдурки, макр қилунгон ва фириб берилгон демакдур. Ва истилоҳи атиббода таом жинсидин жуда камқувват ва каммиқдор ва суюқ нимарсани айтурларки, фақат беморга тасалли учунгина берилур, масалан, жуда камгӯшт ва беёғ шўрбонинг суви ва айрон, атала ва ёвгон хўрданинг суви ва ардоб ва кашкоб кабилардур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-С-СИН МУЊМАЛА (Мим билан Син)

МАСО مسا шом вақтидур. Ва истилоҳи атиббода шом вақтида ейиладиган таом. Ва масом - баданнинг тор тешиклари.

МУСТАСНО مستثنى четга чиқарилгон ва хос қилунгон ва ажратилгондур.

МУСАММО مسمى исм берулгон ва ном таъйин қилунгон нимарсадур.

МУСАББАБ مسبب бир нимарсанинг сабаби ила мавжуд бўлгон нимарсадур. (Ва Мусаббиб - сабабчи, Тангридур.)

МУСТАВЖИБ مستوجب вожибликни тақозо қилғувчи, яъни бағоят лойиқ ва сазовордур.

МУСОҲАЛАТ مساهلت саҳл фаҳмлаб бепарво бўлмоқ ва осон гумон қилмоқдур. (Саҳл - енгил сўзидан.)

МАСОҲАТ مساحت замин миқдорини ўлчамоқдур.

МУСОРАЪАТ مسارعت бир ишда шитоблик ила ҳаракат қилмоқдур.

МУСОВОТ مساوات бир-бирга тенглик қилмоқдур.

МАСОФАТ مسافت икки нимарсанинг ўртасидаги узоғлик миқдоридур.

МУСТАЛАЗЗОТ مستلذات тановулидин лаззат олинадурган лаззатлик ва марғуб нимарсалар демакдур.

МУСАХХИНОТ مسخّنات иситадурган ва қизитадурганлардур, хоҳ олов ва офтоб каби би-л-феъл ва хоҳ асал каби би-л-қувва иситар бўлса.

МУСКИРОТ مسكرات маст қиладурган нимарсалар демакдур, масалан, шароб ва наша ва тирёк каби.

МУСТАХРАЖ مستخرج хориж қилунгон ва чиқарилгон нимарса демакдур.

МАСҲ مسح қўл бирлан силамоқ. (Ва Масих - пешонаси силангандур.)

МУСТАРВИҲ مستروح роҳат талаб қилғувчи ва дам олғувчидур.

МУСАТТАҲ مسطح ёзуқ ва текис нимарсадур. Ва мажозан бир нимарсани зоҳир тарафини ҳам айтурларки, масалан сатҳи бадан, зоҳири бадан демақдур.

МУСТАЪБАД مستعبد узоғда тургон. Ва узоғ деб ҳисоб этулгон нимарсадур.

МУСАДДИД مسدد банд қиладурган нимарса демақдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод тамом ва комил ҳазм бўлолмай, чала қолгон моддаи ғизодурки, қон бирлан қўшилуб баданға бормоқда ва ё ҳазми кайлус бирлан жигарға бормоқда баъзи танг масомларға боргонда мазкур тор тешиклардин ўтолмай, тиқилиб қолиб, масомни банд қилур. Ва ё хилти ғализа қонға қўшилиб, баданға бормоқда ғализлиги ва шираси сабаб бўлиб, танг тешик масомдин ўтолмай қолиб, масомни банд қилур. Ва ё хориждаги совуғ ҳаво ва совуғ сувлар зоҳири баданни қабз қилмоғи бирлан зоҳирий масоми баданни банд қилурки, мусаддидлар ушбулардин иборатдур.

МАСДУД مسدود банд бўлгон масомдурки, мусаддидни маҳалидур.

МУСТАЪИД مستعد бир ишни қилмоқ учун қодир ва лойиқ демақдур.

МУСТАФОД مستفاد фойда олунгон ва бир сўзнинг ишоратидин ваҳмлангон мазмундур.

МУСТАЛИЗЗ مستلذ лаззат олғувчи ва мазани сезғувчидур.

МУСТАДИР مستدير мудавар ва гирдак нимарсадур.

МАСТУР مستور беркитилгон ва беркилгон. Ва фойлики, беркитадурган маънода ҳам келур, камо қолаллоҳу таъоло «ҳижобан мастуро».

МУСТАНИС مستأنس ром бўлғувчи ва одатланғувчидур.

МАСС مس ва **МИСОС** مساس бамаъноий қўл бирлан силамоқ. Ва бамаъноий жимоъ қилмоқдур.

МУСТАВҲИШ مستوحش ҳуркадурган ва четға қочадурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода бадандин хориж тарафдаги нимарсани айтурлар. Масалан, оёғнинг бадандин хориж тараф ёнидаги тўпуқни муставҳиш дерлар. Аммо, иккинчи оёғ тараф ёнидаги тўпуқни мустаънис дерлар.

МУСТАЪРАЗ مستعرض эни энлик ва энига чўзилгон. Ва бир нимарсани энига қаратиб тортилгон чизиқдур.

МУСТАНБАТ مستنبط чиқарилгон нимарсадур. Ва ба сийгайи исми макон бир нимарсанинг чиқарилгон жойдурки, масалан, сувнинг ва илмнинг чиқар жойи каби.

МУСТАЙҚИЗ مستيقظ уйқудин бедор бўлгон одамдур.

МУСТАЖМИЪ مستجمع жамъ ва тўда қилувчидурки, қортуқ ила давойи жозиба муроддур.

МУСТАФРАФ مستفرغ фориг ва халос қилунгон нимарса демак. Ва истилоҳи атиббода бадандин чиқарилгон моддаин ахлот ва фазла ва қон муроддур.

МУСТАФРАҚ مستفرق сувга фарқ бўлгон ва сувга кўмилгон нимарсадур. (Мажозан ҳаслга фарқ бўлгон.)

МАСЛАК مسلك йўл(ғоя, эътиқод.)

МАСОЛИК مسالك йўллардурки, маслакнинг жамъидур.

МУСТАМСИК مستمسك чангал ила маҳкам ушлағувчидурки, истилоҳи атиббода андин мурод ширадор ва ёпишқоқ ва осонлик ила кўчмайдурган хилти лазиж муроддур.

МИСК مسك муъарраби мушки форсийдур

МУСТА-САЛ متماصل луғатда илдизи ила суғурилгон гиёҳдур. Ва истилоҳи атиббода бир касалнинг асл сабабини зойил қилунгон. Ва жароҳатни тагида бўлгон ўлуки ва гўшти фосидларни тоза ва пок қилунгон демақдур.

МУСТАҲИЛ مستحيل маҳол ва номумкин. Ва ўзгариладурган демақдурки, истилоҳи атиббода шул маънойи охир мурод бўлур.

МУСТАТИЛ مستطيل дароз ва узун нимарсадур. Ва ҳандаса истилоҳида бўйи узун ва эни қисқа бўлгон жойни айтурлар.

МАСЛУЛ معلول пардадин чиқарилгондур. Ва истилоҳи атиббода сил касалига мубтало бўлгон киши демақдур.

МУСҲИЛ مهمل осон қиладурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода бамаънойи ични равон қиладурган сурги демақдур.

МАСМУМ مسموم заҳарлангон одамдур, хоҳ ичдин заҳарлик даво ичмоқ ила ва хоҳ зоҳирдин заҳарлик ҳайвон чақмоғи ила заҳарлангон бўлса.

МАСОМ مسام баданда бўлгон бағоят танг тешуклардурки, баданга гизо кирмакни ва бадандин тер чиқмоқни йўлидур.

МУСТАҶИМ مستقیم рост ва тўғри йўлликдур. Ва истилоҳи атиббода энг охиринчи ичакни айтурларки, охири мақъадга муттасил ва ҳам шакли беҳамдур. (Эгри эмас.)

МУСТАЛЗИМ مستلزم лозим тутадурган демакдур, масалан, сафрони ғалабасига ҳарорат лозимдур ва бу ҳароратга сафро мусталзимдур.

МУСАЛЛАМ مسلمе қабул ва бовар қилунгон. Ва тобшурилгондур.

МУСИН مسين кўб яшагон ва қоригон одамдур.

МУСМАН مسمن семиздур.

МУСАММАН مسمن тарбия бирлан семуртирилгон одамдур. (Шеъриятда - саккиз байтликдур.)

МУСАММИН مسمن семуртадурган физо ва даводур.

МУСАХХИН مسخن иситадурган ва қизитадурган нимарсадур.

МУСТАҶСАН مستحسن яхши, ҳасан сўзидан.

МУСАКҶИН مسكن таскин берадурган ва тўхтагандур.

МУСТАҶОЗА مستحاضه одагидин зиёда қони жорий бўлуб тургон хотундур.

МАСКУТУН АНҲУ مسكوتن عنه сўзланмай номаълум қолгон нимарсадур.

МУСОВИЙ مساوي тенг, баробардур.

МУСТАСҚИЙ مستسقى сувга толиб ва ташнадур. Ва истилоҳи атиббода истисқо касалига мубтало кишидурки, бу касалнинг лозимаси ҳам доимий ташналикдур.

МУСТАЛҚИЙ مستلقى орқасини ерға босиб, осмонга қараб ётқон одамдур.

МУСТАВЛИЙ مستولى зафар тобқон ва ғолиб бўлгондур.

МУСТАВИЙ مستوي текис ва баробардур.

МУСТАҶНИЙ مستغنى бой, беҳожатдур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (Мим билан Шин)

МАШРУБ مشروب ичилгон ва ичиладурган нимарсадур.

МУШОКАЛАТ مشاكت икки нимарсани шаклда бир-бирига ҳамшакл бўлмоғидур.

МУШОРАКАТ مشاركت бир ишда икки нимарса шерик бўлмоғидур.

МАШТУТ شتوت ва МАШАТТУТ شتت пароканда ва паришон ва сочилгон нимарсадур. (Машшота - тароқ)

МАШМУМОТ مشومات ҳидланадурган даволардур.

МУШОБАХАТ مشابهт бир-бирига монанд ва ўхшаш бўлмақдур.

МАШОЙИХ مشايخ қаригон одамлардур. (Ва азиз-авлиёлар)

МУШАДДИД مشدد шиддат ва ғалаба қилувчи ва зиёда алам ва озор бергувчи. Ва маҳкам боғлағувчидур.

МУШАДДАД مشدد зиёда шиддатлик бўлгон ва кучайгон ва маҳкам боғлангон. Ва ҳарфеки, шаклда бир адад ёзилгон ва лекин ўқимоқда икки адад қилиб ўқиладурган бўлса.

МАШҲУД مشهود ҳозир қилунгон ва кўриниб тургон маълум нимарса. Ва гувоҳлик берулгон ва собит бўлгондур. (Шоҳид бўлган демақдур.)

МУШЪИР مشر огоҳ қилғувчи ва жабар бергувчидур.

МУШИЙР مشير ишорат қилғувчи демақдур.

МУШАВВИШ مشوش паришонҳол қилғувчидур.

МУШАВВАШ مشوش паришонҳол бўлгон демақдур.

МИШМИШ مشمش ўриқдурки, мевайи маъруфдур ва ани форсийда зардолу дерлар ва бунинг ҳўли ва қуриғон туршакига мишмиш номи баробар шомилдур. Аммо, туршакига аксар истеъмол қилинур.

МУШАХХИС مشخص луғатда таъйин қилғувчидур. Аммо, истилоҳи атиббода далоили қатъийалар бирлан қабул ва тасдиқ қилғувчидур.

МУШАХХАС مشخص далили қатъийлар далолати бирлан маълум ва муайян бўлгон нимарсадур.

МУШАББАЪ مشبع кўб миқдор таом бериб, зиёда тўйғизилгон касал. Ва андак сабзранг ҳам андак қизил рангга мойилроқ сариф рангдурки, ўткур яллик чўғ оловнинг яли шул рангдадур.

МУШРИФ مشرف баланд-баландга чиқадиган-дур. Ва истилоҳи атиббода баландга кўтарилиб, равшан зарб ва ҳаракат қиладурган шараён томури муроддурки, ани шоҳақ ҳам дерлар. Ва мушарраф улўғ мартаба берилгон ва эҳтиромликдур.

МУШРИҚ مشرق равшанлик бергувчи ва ёритқувчи нимарсадур.

МАШРИҚ مشخص офтобнинг чиқар жойидур.

МУШАВВИҚ مشوق бир нимарсага қизиқтируб, орзуманд қилғувчидур.

МУШАББАК- مشبك тўр ёки бошқа сертешук қилиб тўқилгон нимарсадур, масалан, ғалвир ва сабат каби.

МУШТАРАК مشترك икки ва ё зиёда ададлик нимарсаларнинг нисбати баробар бўлгон нимарсадур, чунончи, ҳавосси ҳамсаи ботиний (ички бецта сезги)нинг биринчи қисмининг номи, шунинг учун ҳисси муштаракдурки, ҳавосси зоҳирийлар хориждин олгон маҳсусотни сувратидин акс ва нақш олмоқ нисбати бирлан ҳавосси зоҳирий жумласидин ҳисоб этулмоғи мумкиндур. Ва ҳам олгон аксига маъонийи жузъиялар тартиб бермоқ учун бошқа ҳавосси ботинийларга тобшурмоқ нисбати бирлан ани ҳавосси ботиний жумласидин ҳисоб этулмоғи ҳам мумкиндурки, ҳам зоҳирий ва ҳам ботиний ҳавоссларга шерикдур. Бинобарин, номи ҳисси муштаракдур.

МУШОКИЛ مشاكل бир-бирига ҳамшакл бўлгон нимарсадур.

МУШТАБИЛ مشتعل шуъла ва ял бериб куйдирадурган оловдур.

МАШОММ مشاه اسли машомим, уч мимлик бўлуб, мими соний (иккинчи мим), мими солис (учинчи мим)га идғом қилунди. Ва сийғайи жамъи машаммки, исми зарфдур, ҳидни сезадурган жойлар демақдур. Ва машомм буруннинг юқори мунтаҳосида мияга яқин жойда ҳар икки буруннинг мунтаҳосида икки адад гўштдурки, ани усти пайи ҳассоса пардаси бирлан қоплангондурки, ҳидни шул пай воситаси бирлан сезилур. Ва бу икки адад гўшти шакли эмчакни учи шаклидадур. Бинобарин, номини ҳисматай ис-садй (эмчак учи) дерлар.

МУШОБИҲ مشابه монанд ва ўхшаш демақдур.

МУШОҲАДА مشاهد кўриб билмоқ. Ва бир одаме бирлан бир жойда бирга бўлуб турмоқдур.

МАШИМА مشيمه таваллуд вақтида болага ўралгон ҳолда тушадурган пардадур ва агар бу парда раҳмда ёрилса таваллудда аввал бола тушуб, сўнгра парда тушар. Ва бу пардани туркийда йўлдош дерлар.

МАШИМИЙЙА مشيمه кўз табақаларидин еттинчи табақанинг номидурки, гўё машина болани ўраб олғони каби бу табақа ҳам бошқа ҳамма табақаларни ўраб олгон бўлур. Бинобарин, машинага нисбат бериб, номини машикиййа дерлар.

МАШВИЙ مشوي қовурилгон қовирдоқдур.

МУШТАҲИЙ **مشتهى** иштаҳо қиладурган ва кўнгли хоҳлайдурган одам демакдур.

МУШАҲҲИЙ **مشهى** иштаҳо пайдо қиладурган даво демакдур.

МАШИЙ **مشی** оҳиста яёв юрмоқдур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-С-СОД ИЛ-МУҲМАЛА (Мим билан Сод)

МУСАФФО **مصفى** соф ва холис қилунгон ва дурда ва баъзи мағшушлардин пок қилунгондур.

МАСАББ **مصب** сувни қуйилиб тушар жойи демакдур.

МУСИЙБ **مصيب** бир ишнинг ҳақиқатиға тушуниб, дуруст ва бехато қиладурган омилкордур.

МУСМАТ **مصمت** ичи тўла, пурмағз ва бековак нимар-садурки, мужаввафнинг зиддидур.

МУСОДАМАТ **مصامت** бир-бириға дучор келиб тўқушмоқ. Ва бир-бириға озор ва халал беришмоқдур.

МУСЛИҲ **مصالح** ислоҳ қилғувчи ва зарарлик кайфиятни зойил қилиб, яхши ҳолға келтирғувчидур.

МУСОЛИҲ **مصالح** Абдулвосиё «Шарҳи Бўстон»да мусолиҳ «мо салаҳа»дин мунқалиб бўлуб, маънода «мо салаҳа» маъносидалигини баён қилгондурлар. Ва ҳақир муҳаррир дерманки, мумкиндурки, мусолиҳ тахфифи мусолиийҳ ба «й»жи, сийғайи жамъи исми олат, салоҳ учун боис бўлғувчилар мурод бўлса. Ва ё мусолиҳ жамъи муслиҳ, ислоҳ қилғувчилар бўлса, валлоҳу аълам.

МАСЪАД **مصعد** юқоридаги чиқадургон жойдурки, суъуд юқориға чиқмоқдин муштақ бўлгон исми макондур, масалан, меъданинг бухороти мияға чиқарки, анга масъад миядур. Ва масоъид масъаднинг жамъидур.

МУСАВВИР **مصور** суврат ясағувчидур. Аммо, истилоҳи атиббода хаёл ила зеҳнда бир суврати маънавийа ҳосил қилғувчи демакдурки, андин қуввати мутахаййила муроддур.

МИСР **مصر** мутлақ шаҳардур ҳам бир мамлакат номидурки, Арабистон мамлакатларидин мадинаи мунавваранинг жануб тарафида Қизил Денгизнинг Ўрта Денгиз тараф ниҳоятда воқийдур.

МАСС **مص** эммоқ ва сўрмоқдур.

МАСУС موصوف товуғ гўштининг бирён қилунғонидурки, ул товуғнинг ичини пок ва холий қилиб, сўнгра карафш (петрушка) ва зира ва судоб каби иссиғ мизожлик даволар бирлан тўлдириб, сўнгра сиркаға солиб қўйиб, эртасиға бирён қилунғон бўлса, қари ва нотавон кишилар ва совуғ мизожлик маризлар учун бағоят нофиъ (фойдали)дур.

МУСАДДИЪ مصدع бош оғруғи пайдо қиладурган демакдур.

МАСРУЪ مصروع саръ (тутқалоқ) касалиға мубтало бўлғон одам ҳам мазкур касал тутиб турғон ҳолдаги одамдур.

МАСНУЪ مصنوع ҳунар ва санъат бирлан ясалғон нимарсадур.

МАСУН مصون муҳофазат қилунғон ва сақланғон нимарсадур.

МУСАВВИРА مصوره бир қувватедурки, раҳмдаги манийдин суврат, яъни бола ҳосил қилур ҳам боланинг шаклини маний соҳибининг шаклиға монанд бўлмоғиға ҳам фи-л-жумла дахли бўлур, яъни атони ва анони ҳар қаю узвидаги қонидин ҳосил бўлғон манийни ажратиб, болани шул узвиға сарф қилур, масалан, ҳам отни ҳам эшакни манийсидин ҳосил бўлғон бола хачир бўлурки, суврати нисбатда ҳам от сувратиға ва ҳам эшак сувратиға баробар бўлур. Бас, баъзи атиббонинг наздларида анонинг манийси мунъақид бўлиб, болаға жисм бўлур. Аммо, атонинг манийси фақат оқид ва ўғутдурки, ўзи мунъақид бўлуб, болани жисмиға қўшилмас деган заъамлари ботиллиғиға хачир суврати далили қотиъдур.

МУСОДАМА مصادمе бир-бириға дучор келиб тўқушмоқ ва бир-бириға озор ва халал беришмоқдур.

МАСТАКИЙ مصطكى мастахийн румийнинг муъаррабидурки, Шом ва Рум ва Арманийя атрофларида мавжуд бўлғон бир дарахтнинг елимидур. Ва баъзилар наздида мустакордурки, мустахойи юнонийдин муъаррабдур, дерлар. Лекин, мастакий асл арабий луғатда Рум сақичи ҳам дерлар.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА

(Мим билан Зод)

МАЗО مضاً равонлик ва ўтмакдур.

МУЗТАРИБ مضطرب халал топғон ва паришонҳол бўлғон ва тойрилғондур.

МУЗОДДАТ مضادت бир-бирига зид ва душман бўлмоқ. Ва истилоҳи атиббода икки нимарсанинг мизожи ва кайфияти бир-бирига ҳамма ваҳҳдин тамом зид бўлмоғидур.

МАЗАРРАТ مضرت зарар ва нуқсон. Ва зарар еткурмоқдур.

МУЗОФОТ مضافات мутааллиқот ва мансубот мутлақдур. Аммо, марказга мутааллиқ ва мансуб бўлгон шаҳар ва қарйалар учун истемлои машҳурроқдур.

МАЗОРР مازار мазаратнинг жамъи, зарарлар ва нуқсонлар ва зарар еткурмоқлар демақдур.

МУЗИРР مضر зарар қиладурган демақдур.

МУЗТАРР مضطر зарар тобқондурки, изтирор бар вазни ифтиёол, зарар ва нуқсондин олунгон исми мафъулдур. Ва мажозан беихтиёр ва бечора ҳам мустаъмалдур.

МАЗЖАЪ مضجع ухламоқ жойидурки, форсийда хобгоҳ дерлар. Ва мазожиъ жамъи мазжаъки, ухланадурган жойлар ва хобгоҳлардур.

МАЗҒ مضغ чайнамоқдур.

МУЗОҒ مضاع бир нимарсага қўшилгон ва ортдурилгон нимарсадур. (Изофа қилинган демақдур.)

МУЗОЪАФ مضاعف икки ҳисса қилунгон нимарсадур.

МАЗИЙҚ مضيق танг жой ва танг масомм демақдур ва музоиқ жамъи мазийқдур. Ва музайиқ танг қилғувчидур.

МАЗМУН مضمون луғавий ичкарига ўраб олунгон ва кўздин пинҳон бўлгон нимарса демақдурки, зимн ўрамоқ ва пинҳон тутмоқдин маъхуздур. Ва истилоҳда калиманинг зимнида махфий бўлгон маъно муроддур.

МУЗОДДА مضاده аслда музодада бўлуб, бир-бирига зид бўлмоқдур ҳам сийғайи муаннаси исми фойилки, аслда музодида ба касраи доли аввал бўлуб, зидлик қиладигандур.

МУЗҒ مضغ бир бор чайнамоқ миқдориди бўлгон бир пора гўштдурки, ани туркийда жаз дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода раҳмда қарор олгон манийнинг жараён бирлан гўштлик ҳолатга кириб, ўзгарилгонини музга дерлар.

МУЗОҲИЙ مضاهر бар вазни ва маънойи мушобиҳдурки, монанд ва ўхшаш демақдур.

МУЗИЙ مضى равшан бўладурган ва равшан қиладурган лозим ва мутаъаддий келур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎХМАЛА (Мим билан То)

МАТО مطا орқадурки, ани форсийда пўшт дерлар.

МАТОЁ مطايا тўрт оёғлик ҳайвонекки, анинг устига одам миниб юрмоғига қобил бўлса ва ани туркийда улов дерларки, отлар ва тевалардур. Ва ҳадиси набавийда: «Аззиму зуҳуоёкум фаиннаҳо ала-с-сироти матоёкум», яъни қурбонликларингизни мумкин қадар катта ва семиз қилинларки, қурбонликларингиз пулсиротда сизларни уловларингиз бўлур, демақдур.

МУТАРРО مطرا тоза ва тоза қилунғондурки, вазнда ва маънода ҳам мусаффордур.

МУТАЙЙИБ مطيب хушбўйлик берадурган ва пок бўладурган нимарсадур. Ва яъни мутаййаб пок ва хушбўй нимарсадурки, ани хушбўйлиги тадбир ва таркиб ила ориз бўлгон амалий ва маснуй бўлса.

МУТОВАЪАТ مطاوعات фармонбардорлик қилмоқдур.

МАТЪУМОТ مطعومات ейиладурган нимарсалардурки, таом жинсига умуман шомилдур. Аммо, даво жинсидин ейиладурган нимарсаларни маъкулот дерлар ва матъумот деб бўлмас. Чунки, таом деб жавҳари баъдаз ҳазм жузви бадан бўладурган нимарсани айтурлар.

МАТРАҲ مطرح ажратиб ташлайдурган жой демақдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод ўт, талоқ ва пўкон ва масонадурки, ҳазми каймусда ҳосил бўлгон жавҳари ғизодин сафрони ажратиб, ўтга солинур ва савдони ҳам ажратиб, талоқга қуйилурки, алар ҳожат вақтида сарф қилурлар. Ва ҳазми кайлус ва каймусда жавҳари ғизодин рутубати фазлиййани ажратиб, масонага (қовуққа) солинур. Ва тафли фазлиййани пўконга солинур ва алар ҳожат вақтида хорижга дафъ қилинур.

МУТАББИХ مطبخ олов бирлан қайнатиб пиширғувчидур. Ва матбах пишурадурган жойки, ошхона демақдур.

МАТБУХ مطبوخ қайнатилгон нимарсадур.

МАТРУД مطرود қувлангон ва ҳайдалгон нимарсадур.

МАТАР مطر ёмғурдур.

МУТЛИЪ مطلع бамаъноий юлдузларнинг, Ой ва Офтобнинг

Шарқ тарафдин чиқар жойидур. Ва мажозан мутлақ чиқар жой учун ҳам мустаъмалдур. Лекин, матлаъ ба фатҳаи лом галати машҳурдур.

МАТБУЪ مطبوع луғатда асл хилқат вақтидаги сиришт, яъни аносирдин баҳасби миқдор таркиб қилунгон демакдур. Ва зарб этилгон ва муҳрлангон танга ва тиллодур. Ва муҳр босиб, тасдиқ қилунгон нома ва ҳужжатдур. Ва нақш қилунгон демакдур. Ва шул муносабат бирландурки, машинада босилгон китобни матбуъ дерлар. Ва истилоҳи атиббода марғуб ва мувофиқи табиат нимарса демакдур.

МУТОБИҚ مطابق табақадор. Ва мувофиқ ва баробардур.

МУТАББАҚ مطبق таҳ-батаҳ ва қабат-қабат қилунгон демакдур.

МУТЛАҚ مطلق қайддин ва банддин озод қилунгондур. Ва дарунравки, ичи ўтуб тургон одамдур.

МУТЛИҚ مطلق қайддин ва банддин бўшатғувчи ва озод қилғувчидур. Ва истилоҳда фазлайи ғизони дафъ қилғувчи ва ични равон қилғувчидур.

МАТОЪИМ مطاعе жамъи мутъимки, масдар мимий, исми мафъулдур, яъни таомлар ва ейладурган нимарсалар муроддур.

МУТАМАЪИН مطمئن ором олғувчи ва қаноат ҳосил қилғувчидур, хусусан, кўнгилни тасдиқ ила қаноат ҳосил қилмоғи учун аксар мустаъмалдур.

МУТОЛАЪА مطاعه бир нимарсаға воқиф бўлмоқ учун анга зеҳни қўйиб қараб, мулоҳаза қилмоқ (ва ўқимоқ)дур.

МУТОЙИБА مطايبه бир-бириға муҳаббатлик ва мувофиқи тобъ бўлмоқдур. Ва мажозан бир-бириға хуштабълик ила ҳазил ва мазаҳ қилмоқдурки, дўстлик ва муҳаббатнинг лозимасидур.

МУТФИЙА مطفيه ҳароратни таскин берғувчи ва қайнамоқдин тўхтатғувчидур.

МИТРАҚА مطرئه луғатда болғадурки, темирчилар ани бирлан темирларини урарлар. Ва истилоҳи атиббода бир навъ ҳаракатлик шараёндулки, ҳаракатида табибнинг қўлга пайдарпай икки бора ҳаракат сезилурки, гўё болғани кўтариб, сандонға бир бор ташлагонда болға сандон устига яна қайтиб иккинчи бор тушгани каби қўшалоқ зарбаси сезилур. Бинобарин, ани митрақа (болға) дерлар.

МУТФИЙ مطفي луғатда оловни ўчирмоқдур. Ва истилоҳи атиббода бамаъноий ҳароратни таскин бермоқдурки, оловни ўчирмоқни лозимасидур.

МУТАВВИЙ مطوي бамаънойи ўз-ўзиға ўралғон ва букланғон нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-З-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Мим билан Зо)

МАЗХАР مظهر зоҳир бўладурган жой. Ва мадад ва ҳимоят қиладурган жой демақдур.

МУЗИЛЛ مظل соябондур.

МУЗЛИМ مظله қоронғудур. (Ва зулм қилувчи)

МАЗИННА مظنه гумон қилинадурган жойдур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЪХМАЛА

(Мим билан Айн)

МИЪО معى ичакдурки, ани форсийда руда дерлар.

МУЪАРРО معرا бараҳна (яланғоч) қилунғондур.

МУЪАРРАБ معرب ажамлуғатидин араб луғатиға киргузуб, арабий ном берулғон луғатдурки, аслда арабдин бошқа ва бегона бўлғон фирқанинг луғати бўлуб, сўнгра ани араблар андак тағйир ва тасарруф ила арабий сўзларини жинсидин қилғон бўлурлар. Масалан, шалғам луғати форсийдурки, андин ғайн ҳарфини араблар жимға бадал қилиб, шалжам дерларки, шалжам муъаррабдур.

МАЪИЙБ معيب айбдордур.

МУЪОШАРАТ معاشرت одамлар ила муомала қилмоқдур.

МУЪЗИЛОТ معضلات мушкilot ва қийинликлардур.

МУЪОВАНАТ معاونت бир-бириға ёри ва ёрдам бермоқдур.

МУЪВАЖЖ معوج аслида муъважжадур, эGRIDурки, ани форсийда каж дерлар.

МУЪИДА معد омода ва тайёр қилғувчидур. Ва муъадд тайёр қилунғон нимарсадур.

МАЪДУД معدود адади саналғон ва маълум нимарса. Ва мажозан андак нимарсадур.

МАЪОҚИД معائد луғатда банд ва тугун солинадурган жойлар. Ва аҳд ва паймон қилинадурган жойлар демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода баданда ғудда ва тугунлар пайдо бўлғон жойлари муроддур.

МАЪОД معاد қайтадурган жой демақдур.

МУЪТОД معتاد одат қилунғон нимарсадур.

МИЪОЙИ АЪВАР معای اعور пўкондурки, мардум ўртасида кўричак номи ила машҳурдур.

МУЪАДДИЛ УН-НАҲОР معدن النهار кунни икки ҳиссага баробар тақсим қилғувчи демақдур. Ва истилоҳи ҳукамода тўққузунчи фалакда бўлмоғи фараз қилунгон бир хатти доиранинг номидурки, икки қутби шимолий ва жанубий ўртасида ҳар икки қутбга узоғ ва яқинлик нисбати да баробар бўлмоқ узра шарқдин ғарбга ва ғарбдин яна ер ости бирлан шарқга келиб, даврасини тамом қилмоқ ила гўё фалакни икки паллаи шимолий ва жанубийга баробар тақсим қилгон бўлурки, Офтоб ўзини сайри махсусасида шул хатти доирага етиб келса, жамиъи маъмураларда кеча ила кундузнинг миқдори ўн икки соатдин баробар бўлур. Бинобарин, муъаддил ун-наҳор (кунни тенглаштирувчи) дерлар. Ва Офтобни бу хатти доирага баробар келмоғи бир йилда икки бора воқеъ бўлурки, бири баҳорнинг нисфи ва савринг нисфида ва бири кузнинг нисфи, яъни ақрабнинг нисфида воқеъ бўлур. Ва муъаддил ун-наҳор сийғани исми фоъилдур ва баъзилар маъдал ун-наҳор ба сийғани зарф ҳам дерларки, кунни икки ҳиссага баробар бўлинадурган жойи демақдур. Чунки, Офтоб шул жойга етиб келгондагина ҳамма маъмурада баробар кеча ила кундуз ўн икки соатдин баробар бўлур.

МУЪСИР معسر тангдаст ва фақир демақдур.

МУЪАССАР معسر қийин ва душвор бўлгон нимарсадур.

МУЪАССИР معسر сиқиб ёғини ё ширасини чиқартирғувчи ва худ фоъили осирдурки, асоратин маъхузду.

МАЪЗ معز эчкидурки, ҳайвони маъруфдур ва ани форсийда бўз дерлар.

МАЪКУС معكوس боши паст тарафга бўлуб, терскари турган нимарсадур.

МУЪТАРИЗ معترض зоҳир кўринадурган. Ва бамаънои бир кишининг олдига келадурган. Ва орага кириб, ҳойил (тўсиқ) бўлмоқ ила иккинчи тарафдин кўрмоқга ва ё ул тарафга ўтмоқ учун монё бўладурган маъноларга мустаъмалдур. Ва мажозан бир кишини раъйиға хилоф қилмоқ ва сўзини эътибордин соқит ҳам келур.

МИЪОЙИ ФИЛОЗ معای غلاظ йўгон ва қалин ичаклар демақдурки, пўкон ва хасип ва кўтонлардур. Ва анинг муқобили диқоқдурки, мазкур бўлур.

МАЪА مع ила ва бирга ва бирландурки, ҳамроҳликга ва ё сабабликга далолат қилур.

МУЪАРРИФ معرف таъриф қилгувчи ва танитгувчидур. Ва муъарраф таъриф қилунгон ва танитулгон нимарсадур.

МАЪРУФ معروف танулгон ва маълум ва машҳур нимарсадур.

МУЪТАРИФ معترف ўз нуқсонига иқрор қилгувчидур.

МИЪОЙИ ДИҚОҚ معای دقاق юпқа ва ингичка ичаклар демакдурки, миъойи ғилознинг зиддидур ва андин аччиг ичак муроддур. Ва сийғаи жамда айтулмоқнинг сабаби шулки, бу ичак ўз ҳажми ва ҳолатининг эътибори ила уч навъ бўлурки, миъойи исно ашара (ўн икки бармоқли ичак) ва миъойи сойим (рўздор ичак) ва миъойи диқоқ (юпқа ичак) исми ила машҳурдур. Лекин, навъи аввал ва сонийнинг махсус исмлари бўлуб, учинчи навъининг исми махсусаси бўлмағони учун миъойи диқоқликни шул навъга ҳам итлоқ қилунур.

МУЪАЛЛАҚ معلق осилиб тургон нимарсадурки, таги ерға тегмай турса. Ва истилоҳи атиббода дурдаеки, сийдукдин ажраса. Валекин, оғир ва енгилликда мўътадил ва сувнинг вазнига баробар бўлғони учун чўкиб, таҳнишин ҳам бўлмаса, кўпук каби сувни устига ҳам чиқмаса, балки ҳавода турган булут каби сувнинг миёнасида турар бўлса.

МУЪТАДИЛ معتدل баробар қилунгон ва баробар бўлгон. (Меъёрида демакдур.)

МУЪАДДИЛ معتدل баробар қилувчи демакдур.

МУЪТАЛЛ معتل иътилолдин олунгон исми фоъилки, бемор бўлгувчидур. Ва истилоҳи атиббода ўз мавсумида қўзиб зоҳир бўладурган ёки мизожга мухолиф нимарсанинг истеъмоли бирлан зоҳир бўлуб, бошқа вақтда зойил ва махфий бўладурган иллатга мубтало кишидур. Чунончи, бод касали ва қўланж касали каби.

МУЪАЖЖАЛ معجل шитоб қилунгон нимарса.

МУЪЗИЛ معضل қийин, душвордур.

МУЪТАЛ معطل бекор ва беҳаракат ва бефойда нимарсадур.

МАЪЛУМ معلول иллатнок ва сабабнок ва сабабини далилини кўрсатиб, исбот қилунгон нимарсадур.

МУЪТАСИМ معتصم луғатда бир нимарсага маҳкам чанг уруб тирмашгувчидур. Ва мажозан нажот ва паноҳ талаб қилиб, бир муъинга тавалло ва илтижо қилгувчидур.

МИЪОЙИ СОИМ معای صائمه рӯзадор ичак демакдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод аччиғ ичакнинг ўрта қисмидурки, аввалиға назаран йўғонроқ ва қалинроқ ва охир қисмиға назаран юпқароқ ва ингичқароқдур. Ва аксар вақт ичи фазладин холий бўлур. Бинобарин, анинг сифатини соим (рӯзадор) дерлар.

МИЪОЙИ МУСТАҚИМ معای مستقیمе тўғри ичак демакдурки, андин мурод кўтондур, чунки, буни охири мақъадғу муттасил ва юқори тарафи охиринчи қобирғанинг илдизи банд бўлғон фақра устухонини рўбарусиға тўғри ва тикка бориб, хасипға муттасил бўлғондур. Бинобарин, анинг сифати мустақим (тўғри)дур.

МИЪОЙИ ҚУЛУН معای قولون хасипдур.

МОЪИН معین покиза ва ширин оқар сувдур. Ва муъин иъонат ва ёрдам қилғувчидур. Ва муъайян таъйин қилунғон нимарсадур.

МОЪМАЪОН معمان ёз чилласининг шиддатлик иссиғ мавсумидур.

МАЪОДИН معادن конлар демакдурки, жамъи маъдан бамаънойи кондур.

МУЪОДИН معای бир-бириға ёрдамчи ва мадакдор демакдур.

МАЪЖУН معجون қорилғон ва хамир қилунғон демакдур. Ва истилоҳи атиббода неча хил даволарни бағоят майда янчиб, асалға ё қанднинг қивомиға қорилғон бўлса, ани маъжун дерларки, хоҳ ул даво хушмаза ва хоҳ бадмаза бўлсун. Аммо, жувориш ҳам шул маънодадур, лекин таъми хушмаза ва қивоми кўюқ бўлмоғи шартдур.

МАЪДИН معدن кондур, (яъни маъдан бор жой).

МАЪФУ معفو нуқсонни ва айби кечирилғон, афу қилунғондур.

МУЪОНА ва **МУЪОЙАНА** معانته ومعانته рўбару турмоқ. Ва икки киши бир-бирининг кўзиға тикилуб қарамоқ. Ва мажозан равшан кўрмоқ ва аниқ билмоқдур.

МУЪОРАЗА معارضة бир-бириға рўбару бўлуб кўринмоқ ва бир-бириға мақсудни изҳор қилмоқ. Ва мажозан бир-бириға қаршу талаш ва жидол қилмоқдур.

МАЪГУҲ معتوه ҳуши беқарор бўлғон ва оқлиға халал ва офат ориз бўлғон демакдурки, гоҳи гўё мажнунлар каби сўзида эътибор бўлмас ва гоҳи ҳушёр, сўзида маъно ва эътибор бўлур.

МЕЪДА معدة одамзоднинг қорнидурки, анда таом туруб ҳазм бўлур.

МУЪТАДДУН БИҲ معتلن به саналғон ва ҳисоб қилунғон, яъни эътиборға лойиқ демакдур, яъни эътидолдин кам, лекин бор деб ҳисоб

қилмоқ мумкин ва йўқ деб ҳукм қилмоққа лойиқ даражада кам бўлмагон демақдур.

МИЪСАРА معصره бир нимарсани сиқиб, ёғини ва ё ширасини чиқарадурган асбобдур, масалан, зиғирдин ёғ оладурган жувоз каби. Ва муъассара сийгаи мафъули муаннас сиқиб олунгон ёғ ва шира кабилардур. Ва маъсара сийгаи зарфдурки, сиқилиб чиқгон нимарсанинг жам бўладурган жойидур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод икки чекка устухонининг ич тарафида қоъидаи димоғ устухонининг икки домани (этаги) муроддурки, ани ниҳоятда яна юқориға андақ қайрилуб чиқмоқ бирлан ўзида бир коса шаклида чуқурлик ҳосил қилгондур. Ва миядин сиқилуб чиқгон назла анда жамъ бўлур ва андин бурун тарафға мундаёъ бўлур.

МАЪОНИЙИ ЖУЗЪИЙИ جزئيه ҳавосси хамсайи зоҳирийанинг воситаси бирлан сезилгон сувратлар ва ё эҳсос қилунгон нимарсаларни таҳқиқ ва тафтиш қилмоқ учун ҳавосси ботинийда ҳосил бўлгон маънолардур.

МАЪОНИЙИ КУЛЛИЙИ معانى كليه ҳавосси ботинийдин таҳқиқ ва тафтиш комил бўлгондин сўнг нафси нотиқаға тобшурилгонда нафси нотиқа ани ақл қуввати бирлан муҳокама ва таҳқиқ қилгондин ҳосил бўлгон ва ҳукм қилунгон маънолардур.

МУЪОЛАЖА معالجه илож қилмоқдур.

МУЪОНАҚА معانته бир-бириға қарши тундлик ва ситеза қилмоқдур.

МАЪНАВИЙИ معنويه маъноға мансуб нимарсадур, яъни зоҳиран мақсуд бўлмаса ҳам натижада пайдо бўладурган нимарсадур.

МАЪОНИЙ معانى маънонинг жамъидурки, маънолар демақдур.

МАЪДИНИЙ معدنى кондин чиқадурган нимарсалардур.

МАЪНАВИЙ معنوى маънодор. Ва маъноға нисбатлик нимарсадур.

МИЪАВИЙ معوىичак ва қоринларға ориз бўладурган касаллардур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ФАЙН МЛ-МЎЪЖАМА (Мим билан Файн)

МУҒТАЗО مفتدا луғатда ғизодин баҳра тобқондур. Ва истилоҳи атиббода ғизодин бебаҳра қолгон узвеки, илож ва тадбир сабаби бирлан яна ғизодин баҳравар бўлгон бўлса.

МАҒРИБ مغرب кун ботар жойидур.

МУҒБАР مغبر губор ўрнагон ва губор ила олуда бўлгон нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода бамаъноийи бир гиёҳ ва дарахтедурки, анинг барги зотан губор ранглик бўлса ани муғбар дерлар.

МУҒАЙЙИР مغير тағйир бергувчи, ўзгартиргувчидур.

МАҒМУЗ مغمور муттаҳам ва айбдор қилунгон одам. Ва босилгон демақдур. Ва истилоҳи атиббода бамаъноийи қўл бирлан ва ё асоба боғламоқ бирлан босилгон узвни айтурларки, андин мурод мазкур узвдин зарарлик моддани ва ҳис қувватини ва руҳ ва қонларни атрофга тарқатмоқдур, токи бир узвни кесмоқ ва ё озорлик тадбир қилмоқ лозим бўлса, ул вақтда ўшал узвни ҳиссини камайтурмоқ учун бир пахта ё латгани ўз-ўзиға ўраб, юмалоқ қилиб, шул узвға қўйиб, устидин асоба бирлан маҳкам сиқиб боғланса, узв сиқилиб, андин модда ва қон ва руҳ ва ҳис қуввати атрофга таҳлил ила ҳисси камаюр. Ва ул узвни кесмоқ ёки озорлик тадбир қилмоқда озор кам бўлур. Сўнгра асоба бўшатиб руҳ ва қон ва қувватлар ўз латофатлари ила яна авд қилурлар. Аммо, моддаси гализликдин авд қилолмай қолиб, бу узв моддадин холий бўлур.

МАҒШУШ مغشوش хиёнат қилунгон нимарса. Ва қадрлик нимарсаики, анга беқадр нимарса қўшилгон бўлсаки, бу ҳам бир навъ хиёнатдур. Ва мажозан ҳар қаю мураккаб ва ғайри холис учун мустаъмалдур.

МАҒС مغص ичакнинг миҷғиб оғримоқ касалидур.

МУҒАЛЛИЗ مغلط қўюлтирадурган демақдур.

МУҒЛАҚ مغلق қуфл солунгон эшиқдур. Ва мажозан маъносини тобмоқ мушкил бўлгон сўзға ҳам мустаъмалдур.

МАҒОК مغاك луғати форсий, бамаъноийи чуқурлик жойдур.

МАҒСАЛ مغسل сув бирлан ювилгон нимарсадур. Ва мағсул бар вазни маъқул ҳам ювилгон нимарсадур.

МАҒОБИН مغابن соннинг танаға муттасил бўлгон гўшаларидурки, ани форсийда бўнҳойи рон ва туркийда говлар дерларки, сийғайи жамъдур.

МИҒРАФА مغرفه кафғир ва чўмичдур.

МУҒАЛЛИЗА مغلطه қўюлтирадурган ва дурушт қиладурган. Ва яъни муғаллаза қўюлтирилгон ва дурушт қилунгон нимарса демақдур.

МАҒРИБИЙ مغرب мағрибга нисбатлик бўлгон нимарсадур. Ва мағриб деб Офтоб ботар жойни айтурлар. Бас, мажозан Офтоб ботар тарафни мағриб ва ул тарафга нисбати бўлгон нимарсани мағрибий дерлар.

МУҒТАЗИЙ مغتذى ғизо қилғувчи ва ғизодин баҳра олғувчидур.

МУҒЗИЙ مغزى ёпишадурган. Ва шира пайдо қиладурган.

МАҒЗИЙ مغزى луғати форсий, ҳалвоекки, анга мағз қўшуб, тайёр қилунгон бўлса. Аммо, истилоҳи атиббода бодомнинг мағзидин қўшулгон ҳолво мурод бўлур.

МУҒАЛЛИЙ مغلى ғалаёнга киргизувчи, яъни қайнатғувчи. Ва мажозан қўзғотғувчи ва ҳаракатга киргизувчидур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ФО (Мим билан Фо)

МУФОЖО مفاجا тахфифи муфожот, ногоҳ ва бемуқаддима воқеъ бўлмоқдур.

МУФАТТИТ مفتت бир жисмни майда ажзоларга ажратиб, титиб юборадурган демақдур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ давони айтурларки, анинг хосияти бир жисмни майда ажзои фардларида бўлгон қувваи жозибаларини ботил қилмоқ ила ул жисмни ажзои фардларини бир-биридин жудо қилиб, майдалаб юборур. Масалан, ҳожар ул-яҳуд номлик тошда шул хосият бордурки, ани эзиб, сувга ҳал қилиб, қобуғига тош пайдо бўлгон болаға ичурилса ани қобуғидаги тошни майда ажзои фардларидаги бир-бирига бўлгон қувваи жозибасини ботил ва зойил қилиб, мазкур қобуғдаги тошлар майда қум бўлиб, сийдук ила мундафъ бўлурлар.

МУФРАДОТ مفردات танҳо-танҳолар демақдур. Ва бу калима аҳли қаламларни наздларида ҳуруфи ҳижонинг ҳар бирини танҳо ва бетаркиб ёзилгонлари мурод бўлур. Ва аҳли ҳисоб наздларида ададларнинг бирдин то ўнғача бўлгонларини аъдоди муфрадат дерлар. Ва андин зиёдаси шул ўнға таркиб ила ўнбир ва ўникки демак сабаби ила аъдоди мураккабот дерлар. Аммо, истилоҳи атиббода ҳар давоекки, илож учун танҳо истеъмоли мумкин бўлса ва бошқа давонинг таркибиға ҳожат қолмаса ани муфрадат дерлар. Ҳам қаю давони танҳо-танҳо таъриф қилмоқ ва хосият баён қилмоқ учун ёзилгон

китобларни ҳам кутуби муфрадот (ёлғиз дорилар ҳақидаги китоблар) дерлар, масалан, «Махзан ул-адвия», «Тухфат ул-мўъминин», «Ихтиёротти Бадиъий» ва «Тазкирайи Антокий» каби китоблар ҳаммаси китоби муфрадотдур. Аммо, бошқа аъзоға таркиб қилунадурғон даволар, масалан, шарбат ва маъжун каби мураккаб даволар баёнида бўлғон китобларни луғати юнонийға ила қарободин дерлар.

МУФЖИЖ **مفجج** хомлик ҳолда сақлағувчидур, яъни шишни фасод олдурмай, хомлик ҳолда сақлайдурган давони ва ё хилтни пишурмай, хомлик ҳолда сақлайдурган давони муфжиж дерларки, мунзиж ва муфажжирнинг хилофидур. Чунки, шиш ва жароҳатни пиширадурган давони муфажжир дерлар. Ва хилтни пиширадурган давони мунзиж дерлар.

МУФАРРИЖ **مفرج** кушойиш бергувчи ва танглик ва душворликдин нажотлик бергувчи демакдур. Ва истилоҳи атиббода ҳар давоеки, дилға қувват ва руҳға тоқатбахш бўлса ани муфарраж дерларки, андак фарқдин қатъи назар қилғонда гўё муфарриж ила муфарриқ ҳар иккиси бир маъноға яқин бўлур.

МАФЛУЖ **مفلوج** фолиж (фалаж) касалиға мубтало бўлғон одам. Ва фолиж касалиға мубтало бўлғон аъзодур.

МУФАТТИХ **مفتح** очадурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир давосени айтурларки, баданнинг масомм исмлиқ бағоят танг тешукларини очиб, бухоротни таҳлили учун йўл ҳосил қилса, хоҳ ул давони иссиғлик кайфияти ила бадан ҳажмини кенгайтурмоқ тариқида, шул жумладин миёнада воқиб бўлғон масоммни ҳам зиёда қилса ва хоҳ масоммни банд қилғон чиркни эритуб, тер бирлан хорижға чиқариб дафъ қилмоқ ва хоҳ дохилий масоммлардин ўтолмай, тўхтаб қолғон чала ҳазм бўлғон жавҳари ғизони яна комил ҳазм ила эзиб ўткармоқ тариқаси бирлан масоммни очса, ани муфаттиҳ дерлар.

МУФАРРИХ **مفرح** шоду хурсанд қилувчи демакдур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ давоеки, хушбўй ва хуштаъм бўлуб, дилға ва жигарға қувват бермак ила шод қилса ва ё қуввати нафсонияни ўз кайфияти ила мутакаййиф қилмоқ ила машғул қилиб, бурунги ғам ва душворликни фаромуш қилурса ани муфаррих дерлар. Бас, муфаррих ба жим ила муфарриҳ ба ҳойи мўҳмаланинг фарқи шулки,

муфарриж ба жим дил ва руҳға зиёда қувват берган сабаб ила меҳнат ва душворликни таҳаммулиға тоқатни ҳам зиёда қилурки, душворликдин анга ранжу малолат бўлмас ва ҳамма вақт ўзида ҳамон энгиллик ва нажот ва кўнгилда очуқлик ва кушойиш ҳис қилур. Аммо, муфарриҳ ба ҳойи мўҳмалада ҳам дил ва руҳға фи-л-жумла қувватни зиёда қилур, ҳам ўз кайфиятиға қуввати нафсонияни машғул қилмоғи ила бурунги душворликни муваққатан фаромуш қилдиар.

МУФРАД مفرد танҳодур. (Жамъи муфрадот.)

МУФСИД مفسد фосид ва табоҳ ва нобуд қилғувчи демакдур.

МАФҚУД مفقود йўқолгон ва топилмагон ва нобуд бўлгондур.

МУФТАҚИР مفتقر фақир, муҳтождур.

МУФАЖЖИР مفجر шишни ва ярани йиринг пайдо қилдуриб, пиширадурган даводур.

МАФТУР مفطور пайдо қилунгон. Ва ёрилгон демакдур.

МУФАККИР مفكر фикр қилғувчи одам. Ва фикр қилғувчи қувватдулки, қуввати ҳассосайи ботинийани иккинчи қисми ва қуввати ҳисси муштаракани орқасида бўлгон ҳазинасидурки, хорижда мавжуд бўлгон мавжудотдин ҳисси муштарак акс олиб, олгон аксини шул муфаккир қувватиға тобшура. Ва қувватни сийғаси муаннас бўлғони учун ани сифати бўлгон муфаккирни ҳам муаннас ила аксар муфаккира ба «ҳо» ҳам дерлар. Ва мутафаккир ба «то» ҳам дерлар ва мутахаййис ва хаёл ҳам дерлар.

МАФРУШ مفروش ёзуқ ва ёзилгон демакдур.

МАФРУЗ مفروض фарз қилунгон ва йўқ нимарсани бор деб эътибор қилунгон нимарсадур. Масалан, хатти меҳвар ва хатти истиво ва хатти муъаддил ун-наҳорларнинг ҳақиқати йўқтур, лекин маҳалли тақсимни тушунтирмоқ учун бор деб эътибор қилунгондур.

МУФАВВАЗ مفوض тобшурилгон нимарсадур.

МУФРИТ مفراط ҳаддин ошгон ва чегарадин ўткан демакдур. Ва мажозан кўб миқдор ҳам келур.

МУФАРРИҚ مفروق асли луғатда паришон ва пароканда қилғувчидур. Ва ажратғувчи ва тафовут қилғувчи ҳам келур. Ва мафриқ сийғайи исми макон бошнинг пешонадин орқа тарафгача йамини ва ясорига ўнг ва чап палласига баробар тақсимни эътибор қилгон тақдирда ҳар икки палланинг ўртасида чегара бўлгон мавзеънинг номидурки, ани сийғайи масдар ила фарқ ҳам дерлар.

МУФИҚ **مفيق** иттифоққа келтургувчи ва ҳушёр қилгувчидур. Ва истилоҳи атиббода ҳар давоеки, мияға қувват бергувчи ва қуввати нафсонийға тақвия ва ё танбиҳ қилувчи бўлса ани номи муфиқдур. Чунончи, тақвия қилувчи муфиқнинг мисоли жунди бедастар ва танбиҳ қилгувчи муфиқнинг мисоли пиёз ва сирка ва нушодир тезобини бўйи ва совуғ сув ва совуғ ҳаводур.

МАФСИЛ **مفصل** пайвандлик ва бўғумлик жойдур. Ва бу лафз ақсар ба фатҳаи сод (яъни мафсал) машҳурдур, лекин би-л-кабра (яъни мафсил) саҳиҳдур. (Ва муфассал - тўлиқ, кенгдур).

МАФОСИЛ **مفاصل** мафсилнинг жамъидурки, бўғумлик жойлардур.

МАФРАҒА **مفرغه** маҳалли фароғат ва зиёд нимарсани ўзидин чиқариб, тўкадурган жойдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод ўт ва жигар ва томурлар ва талоқдурки, жигар ўзида ҳосил қилгон сафрони ўтға тўкуб турар. Ва қонни томурларға ўтказур ва савдони талоқға ўтқузар ва меъда ҳазми кайлусни жигарға ўтқузар. Ва гоҳи хотунларнинг фаржидин киноя ҳам қилинурки, анга нутфа тўкилур.

МУФРАДА **مفرده** танҳодурки, муфраднинг муаннасидаур.

МУФЗИЙ **مفضي** еткаргувчидур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ҚОФ (Мим билан Қоф)

МУҚТАДО **مقتدا** одамеки, анга ҳамма итоат бирлан ҳаракатиға пайравлик қилур бўлса. (Бошловчи.)

МУҚТАЗО **مقتضى** тақозо қилунгон нимарсадур.

МУҚОВАМАТ **مقاومت** душманни ва мухолифнинг феълиға ва таъсириға қаршу мудофаъада душманға баробарлик қилмоқ.

МАҚОСИД **مقاصد** мақсаднинг жамъидурки, бамаъноий қасд қилунгон жойдур.

МАҚЪАД **مقعد** луғатда ўлтурадурган жой. Ва бамаъноий ўлтурмоқда ерға босиладурган аъзодур. Аммо, истилоҳи атиббода фақат фазла (чиқинди) чиқадурган маҳалли махсусдин киноядур.

МУҚАДДАР **مقدر** эътибор ва тақдир қилунгон нимарса. Ва азалда куллиятан бўлгон ҳукми Илоҳийдин олами вужудда батадриж ўз вақтида воқеъ бўлмоғи ҳам қандоғ ва қаю вақтда воқеъ бўлмоғи учун

вақт ва чегараси таъйин қилунгон ҳодисалар демакдур. Ва мажозан бир кишининг хизмати эътибор қилунгон ва анга муносиб мукофот андозоасини эътироф қилунгон маънода ҳам келур.

МАҚАРР مقرر қарор оладурган қароргоҳдур. Ва муқирр иқрор қилғувчи демакдур.

МУҚАРРАР مقرر қарор берулгон ва аниқлангон. Ва баён қилунгон демакдур. Ва муқаррир қарор бергувчи. Ва баён қилгувчи. Ва иқрор қилдургувчи демакдур.

МУҚАШШАР منشر пўстдин жудо қилунгон ва пўсти артилгон нимарсадур.

МУҚАТТАР مقطر қатра-қатра томизилгон демакдурки, андин мурод жамъ қилунгон арақдур.

МУҚТАДИР مقدر тавоно ва қудратликдур.

МУҚАЪАР مقعر нимарсанинг ички тарафидур, яъни чуқурлик тарафи демакдурки, муҳаддалнинг зиддидур. Масалан, ҳар табақа осмоннинг паст тарафини муқаъар ва уст тарафини муҳаддал дерлар.

МУҚАДДАС مقدس пок қилунгон демакдур. Ва Байт ул-муқаддас ҳам хўб пок қилунгон уй маъносидадурки, Каъбанинг хилқатидин муқаддам ҳамаи мўъминнинг қибласи шул Байт ул-Муқаддас эрди. Ва Ўрта Денгизни шарқ тараф лабида воқеъ бўлгон Қуддус шариф шаҳрида воқеъдур.

МУҚАВВАС مقوس эгилган ва камон каби ҳам қилунгон нимарсадур.

МИҚНОТИС مقاطيس оҳанрабодурки, ани ҳиндда гуммак дерлар ва русчада магнит дерлар.

МАҚТАЪ مقضع кесулгон жой ва кесиладурган жойдур. (Шеърятда охирги байт.)

МАҚОЛ مقال сўз ва сўз сўзламоқдур. Ва сийғаи исми зарф, сўзнинг мавриди ва маҳалли ҳам келур.

МУҚАЛЛИЛ مقلل камайтурадурган демакдур.

МУҚЛ مقل бир навъ елимдурки, машҳурдур.

МАҚОМ مقام турмоқ ва турадурган жойдур.

МУҚОВИМ مقاوم зид ва мухолифнинг феъли ва таъсирига қаршилиқ ила анга баробарлик қилғувчидур.

МУҚАДДАМ مقدم олдин қилунгон ва олдинга қўшилгон ва олдинга ўтказилгон нимарсадур.

МУҚАВВАМ مقوم қивом қилунгон ва қўюқлиғ ҳолға келтурулгон нимарса демақдур. Ва муқаввим қивом қилғувчидур.

МУҚОРИН مقارن бир-бириға боғлангон ва пайванд бўлгон. Ва мажозан яқин бўлгон ва муносабатлик бўлгонни имарсалардур.

МАҚРУН مقرون боғлангон ва пайванд бўлгон нимарсадур.

МУҚТАРИН مقترن пайваста ва муттасил бўлгон нимарсадур.

МУҚАРРИҲА مقرحه фасод ва йиринг ҳосил қиладурган ва яра қиладургон даводур.

МАҚОЛА مقاله сўз ва сўзламоқдур.

МУҚАДДИМА مقدمه олдин юргувчидур. Ва мажозан ҳар ниманинг ҳудусидин аввал зоҳир бўлгон аломат ва асори демақдур.

МУҚАВВИЙА مقويه қувват берғувчидур.

МУҚЛА مقله кўзнинг тамоми косаси ва оқи ва қаросидур. Аммо, истилоҳи атиббода аксар кўзнинг чекка тараф гўшаси (бурчаги) ва шул гўшадаги коса устухони мурод бўлур.

МУҚОЯСА مقايسه икки нимарсани бир-бириға андоза ва қиёс қилмоқдур.

МУҚТАДИЙ مقتدىй пайравлик қилғувчидур.

МУҚТАЗИЙ مقتضى тақозо қилғувчидур.

МУҚАВВИЙ مقوى қувват берғувчидур.

МУҚИЙЙ مقىй қай қилдурадургон даводур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-КОФ

(Мим билан Коф)

МУКИББ مكب боши ва юзи бирлан йиқилгон ва юзи ерға қарагон ва хижолатманд. Ва истилоҳи атиббода кекирдакнинг оғзида воқеъ бўлгон икки адад гузруф, яъни тоғайдурки, ҳар бири бир гириҳнинг тўрт ҳиссадин бир ҳиссаси шаклида бўлуб, бир-бириға муқобил шаклда кекирдакни оғзиға муттасилдурлар. Ва бошларини эгиб бир-бирлариға суялиб турарлар, магар нафасға йўл бермак учун очилиб ва ёпилиб турарлар. Ва таом ютар вақтида маҳкам беркилиб, кекирдакға таом ўтмоғиға монёъ бўлурларки, ҳар иккиси бир-бириға жуфтлашқонда ярим гириҳ шаклида бўлиб, кекирдакнинг оғзиға таом қопқоғ бўлурлар.

МАКТУБ مكوب битулгон ҳатдур.
МУКТАСАБ مكاسب саъй ва ҳаракат бирлан ҳосил бўлгон нимарсадур. (Касб этилган.)
МАКРУБ مكروب андуҳнокдур.
МУКАЪАБ مكعب тўрт гўша (бурчак)лик қилунгон. Ва атрофга нисбатан баландроқ кўтарилгон нимарсадур.
МУКАВВАНОТ مكونت мавжудотдур.
МАКС مكث кечикмоқдур.
МУКАССИР مكسر кўпайтирадургон демакдур, хоҳ ададда ва хоҳ миқдорда бўлса мутлақдур.
МУКАДДАР مكدر ғуборнок ва хийра ва бесафодурки, мусаффонинг хилофидур, яъни мусаффо нимарса софлигининг орқасидаги нимарсани кўрмоқ учун кўзнинг қувватиға монё бўлмас. Чунончи, оина ва тинуғ сув каби. Аммо, мукаддар эса кўзнинг қувватиға фи-л-жумла монё бўлиб, хийра кўрсатур.
МУКАРРАР مكور такрор ва қайта-қайта қилунгон нимарсадур.
МУКАЛЛАС مكلس куйдириб, оҳақлиғ ҳолға келтуриб пиширулгон нимарсадур.
МУКАССИФ مكسف совуғлик таъсири бирлан бир нимани ғализ қиладурган демакдур.
МАКШУФ مكشوف очилгон ва зоҳир бўлгон нимарса демакдур.
МУКАЛЛАФ مكلف таклиф қилунгон. Ва қийин ҳолға солингондур. Ва мукаллиф таклиф қилғувчи. Ва қийин ҳолға солғувчидур.
МУКАЛЛАЛ مكلال дурахшон ва ялтироқлик даражада покиза қилунгон нимарсадур. Ва бошиға тож кийгузилгон одам демак ҳам келур.
МУКАММАЛ مكمل камолиға еткурулгон нимарсадур. Ва мукаммил камолға еткурғувчи мураббий демакдур.
МАКТУМ مكتم дилда пинҳон тутилгон сирдур.
МАКНУН مكنون беркитуб сақлангон қийматлик нимарсадурки, гавҳарлардин иборатдур.
МУКАВВАН مكون мавжуд ва махлуқ нимарсадурки, пайдо қилунгон демакдур.
МАКИН مكين макон олгон ва соҳиби макондур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ЛОМ (Мим билан Лом)

МАЛЖО ملجا паноҳгоҳ ва ҳимоягоҳдур.

МУЛТАҚО ملتقى икки нимарсанинг бир-бирига тўқнашган жойи.
Ва бир-бирига қўшилгон жойидур.

МУЛТАҲИБ ملتېب ял бериб тургон алангалик оловдур. Ва ял ва аланга чиқариб турган иситмадур.

МУЛОҚОТ ملاقات бир-бирига рўбару бўлиб, дучор келмоқдур.

МАЛОҲАТ ملاحظت шўрлик таъмдур. Ва мажозан одамда бўладурган бир навъ рангдурки, андоғ қароға мойилроқ, лекин бир навъ тобиш бирлан табиатга ёқимлик ва муҳаббатни ўзиға жалб қилур.

МУЛОБАСАТ ملايست мушобаҳат ва бир-бирига ўхшамоқдур.

МАЛОСАТ ملامت юмшоқлик ва поклик ва текисликдур.

МУЛОЙАМАТ ملايمت икки нимарсанинг ўртасида созлик алоқа пайдо қилмоқдур. Ва мажозан юмшоқлик ҳам келур.

МУЛАВВАС ملوث олуца ва булғончдур.

МИЛҲ ملح туздур.

МАЛИҲ ملّيح тузлангон ва туз қўшилгон нимарсадур. Ва одамеки, ранги андақ қароға мойилроқ бўлиб, лекин юзида бир навъ нур тобиши бирлан кўзға хушсуврат кўринур ва ўзиға муҳаббат жалб қилур.

МАЛҲУЗ ملحوظ кўз гўшаси бирлан қараб кўрилгон нимарсадур. Ва мажозан муҳокама вақтида хаёлға қўшуб фикр қилунгон нимарсани айтилар.

МУЛАММАЪ ملمع равшан ва соф ва ялтироқ қилунгон нимарсадур.

МУЛАТТИФ ملطف тарбия ила мулойим ва мувофиқи табиат ва марғуб қилғувчи демақдур.

МУЛОСИҚ ملاصق бир-бириға ёпишган нимарса демақдур.

МУЛТАИМ ملتئم жароҳатеки, атрофи жамъ бўлуб, бир-бириға қовушган бўлса. Ва ани туркийда битган яра дерлар.

МУЛАҲҲАМ ملحه гўштдор, семиздур.

МУЛТАҲИМ ملتحمه семиз, гўштдордур.

МУЛТАЗИМ ملتزم бир нимарсани ўзиға лозим қилгон демақдур.

Ва мултазам Каьбатуллоҳнинг Рукни Ямонийсида Каьбаға рўбару бўлгон бир мавзиънинг номидурки, ҳожилар анда тўхтаб дуо қилурларки, маҳалли ижобатдур.

МУЛАВВАН ملون рангга бўёлгон ва рангдордур.

МУЛТАҲИМА ملتحمه гўштдор, семиз хотундур. Ва истилоҳи атиббода кўзнинг биринчи табақаси, яъни кўзнинг оқидур.

МАЛОЗА ملاره луғати форсий, ҳалқумнинг устида осилиб турган кичик бир пора гўштдурки, ани туркийда лаклук ва арабада лаҳот дерлар.

МИЛЪАҚА ملعه қошуқча демакдур. Аммо, истилоҳи атиббода маъжун ва лаъуқ каби даволардин бир миқдор хўрокнинг номидурки, туркийда ани бир ялам дерлар.

МУЛОҚИЙ ملاقى бамаънои дучор келгон ва рўбару келгон ва бир-бирига бевосита қўшулгондур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-МИМ (Мим билан Мим)

МАМОТ مات аслда мамват бар вазни мафъалдур, ўлумдурки, форсийда марг дерлар.

МУМОСАЛАТ مائت ўхшамоқ ва бир-бирига монанд бўлмоқдур.

МУМОЗАЖАТ مزاجت бир-бирига қўшилуб, чунон қоришмоқдурки, ани мураккаблигини ҳаргиз эҳсос қилиб бўлмаса ва гўё бир жинс каби бўлса, яъни бағоят муболаға ила қоришмоқдур.

МУМОРАСАТ موارت кўшиш қилмоқ ва қидурмоқ ва тажриба қилмоқ ва бир ишла меҳнат қилмоқ ва иложу дармон қилмоқ маъноларига мустаъмалдур.

МУМОНАЪАТ ممانت бир-бирининг таъсирига қаршилиқ ва монельлик қилмоқдур.

МУМОЙАЗАТ موارت бир-бирининг ажрамоқ, чунончи, чуриган сутнинг тафли зардобидин ажрағони каби.

МУМКИНОТ ممكات олам ва оламдаги мавжудотдур.

МУМТАЗИЖ متزوج бағоят аралаштирғувчи ва бағоят аралашувчи, мутаъаддий ва лозимға баробар мустаъмалдур.

МАМЗУЖ مزوج хўб аралаш қилунгон нимар-салардур.

МУМТАДД متد тортилгон ва чўзилгондур.

МУМАДДИД مدد тортадурган ва чўзадургандур.

МУМИДД مد мадад қилғувчи ва ёрдам бергувчидур.

МУМКИН УЛ-ВУЖУД ممكن الوجود борлиги ҳам йўқлиги зарурий бўлмаган нимарсадурки, андин мурод мавжудотдур.

МАМАРР مر ўтадурган жой ва йўлдур. Ва мажозан сабаб ҳам мустаъмалдур.

МУМОСС ماس суртғувчи ва силағувчидурки, фоъилдур ва бу тақдирда мумосснинг асли мумосис ба касри сини аввалдур. Ва суртилгон ва силангондур. Ва суртиладурган ва силанадурган жойдурки, бу тақдирда мумосснинг асли мумосас сийгаи зарфдурки, бу тақдирда мумосснинг асли мумосасдур.

МАМЗУФ مضوغ чайналгон ва чайналадурган нимарсадур.

МАМОЛИК مالك мамлакатнинг жамъи, подшоҳларнинг мақоми ва пойтахтларидур.

МУМСИК مسك давоеки, қуввати мосикаға қувват бериб, марқани сайлондин тўхтатадурган бўлса. Ва зарни харажатдин сақлаб тўхтатадурган холисға ҳам мустаъмалдур.

МУМОСИЛ مائل ўхшаш ва монанддур.

МУМТАҲАН امتحن имтиҳон қилунгон ва таж-рибадин ўтказилгон нимарсадур.

МУМАККИН مكن бир маконға росух ва бар-қарор қилғувчидур. Ва мумаккан бир маконда барқарор қилунгон нимарсадур.

МАМНУН ممنون миннатдор қилунгон ва миннат ўтқазилгон. Ва мажозан сероб қилунгондур.

МАМЛУ ملو тўлатилгон ва тўла демақдур. Ва сийгаи мафъулки, малуун тўлмоқдин маъхуздур. Ва асли иборати мамлувв ба ҳамза бўлуб, сўнгра ҳамзани вовға бадал қилунгон ва ҳар икки вовни бир-бириға идғом ила бир вови мушаддад бўлгондур.

МУМТАЛИЙ متلى тўла ва тўлгон демақдур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Н-НУН

(Мим билан Нун)

МУНТАҲО متهن охиринчи даражаға етказилгон нимарса. Ва охиринчи даражадур.

МУНДАМИЖ УЛ-АЖЗО **مندمج الاجزا** дурдаеки, ҳамма ажзоси бир-бирига жозиблигинин вобаста бўлуб, чайқатмоқ ила бир-биридин ажраб пароканда бўлмоги қийин бўлса ани мундамиж ул-ажзо дерлар.

МУНАҚҚО **منقى** пок ва холис қилунгон нимарсадур.

МУНТАХАБ **منتخب** хоҳлаб териб олунгон ва бурунги миқдордин қисқартирулгон нимарсадур.

МУНЖАЗИБ **منجذب** жазб қилунгон ва тортилгон нимарсадур.

МАНСУБ **منسوب** нисбатлик ва алоқадор демак.

МУНШАЪИБ **منشعب** шохлагон ва неча шохларга ажрагон. Ва неча навъларга ажрагон нимарсадур.

МУНҚАЛИБ **منقلب** акс ва терскари бўлгон. Ва боши паст тарафга бўлуб осилгон. Ва бир нимарсага бадал қилиб олиштурулгон нимарсадур.

МАНКИБ **منكب** китф ва елкадур.

МАНКУБ **منكوب** бадҳоллик ва қийинликга мубтало демакдур.

МУНОФОТ **منافات** бир-бирига зид ва мухолиф бўлмоқдурки, ҳар бирининг вужуди бошқасининг адамини(йўқлигини) тақозо қилур бўлса, масалан, ўт ила сув ва иссиқ ила совуғ каби.

МАНОВИТ **منابت** жамъи манбитдурки, бамаъноийи гиёҳ ва дарахт ва мўйларнинг кўкараж жойларидур.

МАНБИТ **منبت** бир нимарсанинги кўкарадурган жойидур. Баъзиларнинг манбат дейиши ғалати машҳурдур. Чунки, зараба йазрибу бобидиндур.

МУНБИТ **منبت** кўкартирадургандур. (м. ёмғир.)

МУНТИЖ **منتج** натижа бергувчидур. Ва мунтаж хулосайи натижа ва ҳосил демакдур.

МУНТАСИЖ **منتسج** тўқулгон нимарсадур.

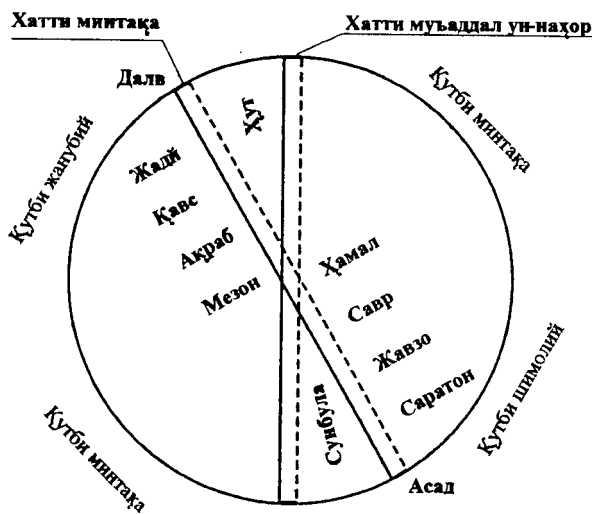
МУНДАРИЖ **مندرج** қўшилгон ва қаторга киргузилгон нимарсадур.

МУНДАМИЖ **مندمج** бир нимарсага боғланган ва ёпишган нимарсадур.

МУНЗИЖ **منضج** луғатда мутлақ пишурадургандур. Аммо, истилоҳи атиббода хилтни пишурадурган давони айтулар, масалан, сучукмия ва анжир ва қайнагон сут ва парсиёвушон каби.

МИНТАҚАТ УЛ-БУРУЖ **منطقة البروج** саккизинчи осмонда фараз қилунгон бир хатти мавҳуманинги номидурки, осмонни икки паллайи

шимоли ғарбий ва жануби шарқийға тақсим қилиб, хатти муъаддил ун-наҳорни ҳам устидин, ҳам остидин тақотиъ қилғондур. Чунки, муъаддил ун-наҳорни қутби шимолийсиға назаран минтақат ул-буружни қутби шимолийси андақ ғарб тарафға мойил ва жануб тараф қутби би-л-акс шарқ тарафға мойилдур. Шунинг учун муъаддил ун-наҳорға икки нуқтайи фавқоний ва таҳтонийда тақотиъ қилмоғи ва шарқи шимолий ва ғарби жанубийда икки қавс ҳосил қилмоғи зарурийдур. Ва шул доираи минтақанинг атрофида гўёки ипға терилғон тасбиҳ донадек ўн икки бурж воқеъдурки, гўё бу хатт (чизик) буржларни ўраб турган белбоғидур, бинобарин номини минтақат ул-буруж дерлар, масалан, ушбу шакл:

САККИЗИНЧИ ОСМОН

МУНАҚҚИХ منقح пок ва соф ва холис қилғувчидур. Ва мунаққақ пок ва соф ва холис нимарсадур. (Ва муназзаҳ ҳам.)

МАНСУХ منسوخ йўқ қилунғон. Ва эътибордин соқит қилунғон демақдур.

МУНАФФИХ منفح бод пайдо қиладурган нимарсадур.

МИНФАХ منفع бод юборадурган босқондурки, ани туркийда дам дерлар. Ва минфаха ҳам шул маънодадурки, минфахнинг муаннасидаур.

МУНТАФИХ منتفح ўзида бод пайдо қилгон нимарсадур.

МУНФАСИД منفسح фосид ва табоҳ демакдур.

МУНЖАМИД منجمد лугатда ялагон. Ва қотгандур. Ва истилоҳи атиббода совуғни асари бирлан қўюлгон сайёл нимарсани ҳам мунжамид дерлар. Ва совуғ ҳавонинг асари бирлан ивиган қонни ҳам мунжамид дерлар.

МУНСАДД منسد банд бўлгон тешук демакдур.

МУНФАРИД منفرد ёлғиз, танҳо демакдур.

МАНФАЗ منفذ ўтадурган йўлдур. Ва манофиз манфазнинг жамъидур.

МУНЗИР منزر сўнгра воқеъ бўладурган кулфатдин хабар бермак ила қўрқутадурган демакдур. Ва Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг бир лақаблари ҳам Мунзирдурки, куффорни дўзах ўти ва азоби бирлан қўрқутар эрдилар. Аммо, истилоҳи атиббода сўнгра воқеъ бўладурган иллатга қаблаз вуқуъ далолат қиладурган далилни мунзир дерлар.

МУНТАШИР منتشر пароканда ва сочилгондур.

МУНЖАРР منجر тортилгон ва чўзилгондур.

МУНҲАДИР منحلر ўз оғирлиги ила баланддин пастга батадриж тушадурган. Ва бир тарафдин бошқа тарафга ўтадурган демакдур, масалан, таом меъдадин батадриж ичакга мунҳадир бўлур. Ва жавҳари ғизои кайлус меъда ва ичаклардин мосариқо воситаси ила жигарга мунҳадир бўлур. Ва жавҳари каймус жигардин баданга мунҳадир бўлур. Ва фазлайи ғизолар ичакга ва моияти масонага, яъни, қобуққа мунҳадир бўлур, яъни ўтар.

МУНҲАСИР منحصر лугатда ихота қилунгон ва атрофи ўралгон нимарсадур. Ва мажозан бир жиҳатга махсус бўлгон ва бошқа жиҳатнинг тадохулига йўл қолмагондур.

МИНХАР منخر буруннинг тешукидур ва ҳар икки тараф тешукини минхарон ёки минхарайн дерлар.

МИНШОР منشار аррадурки, ани бирлан ёғочни кесарлар.

МУНКАДИР منكر хийра ва тийра ранг ва ғайри соф нимарсадур.

МУНКАР منكر кариҳ ва бадҳайбат ва ношойиста. Ва хато фикр

ва ишларни инкор этувчи. Ва гўрда мурдадин савол қилғувчи икки фариштадин бирининг номидур.

МУНКАСИР منكسر сингон. Ва мажозан қуввати ва шиддати камайгон нимарсадур.

МУНҒАМИЗ منغمز қўл панжаси бирлан босилгон нимарса. Ва босилмоқдин ҳосил бўлгон чуқурлик асари ҳам келур.

МУНЪАКИС منعمكн бурунги ҳолатнинг акси ва хилофида бўлгон. Ва боши паст бўлгон нимарсадур.

МУНҒАМИС منغمس сувға чўкуб тамом кўмилгон ва ғарқ бўлгондур.

МАНКУС منكوس нигунсор ва сарнигун бўлгон нимарса.

МАНФУШ منفوش саёлгон (савалгон) пахта ва саёлгон юнг каби титулгон нимарсадур.

МАНҚУШ منقوش нақш қилунгон.

МИНҚОШ منقاش нақш асбобидурки масалан, қалам ва андоза. Ва мўйчинакки, ани бирлан бадандин мўй юлинуур.

МУНОҚИЗ مناقض зид ва мухалифдур. (Ва мунқиз - халоскордур.)

МУНХАФИЗ منخفض нишабға тушган ва ҳаммадин пастроқ бўлгон нимарсадур.

МУНҚАБИЗ منقبض танг бўлгон ва тутулгон ва боғлангон ва қотгон маъноларға мустаъмалдур.

МУНҚАРИЗ منقرض бар фазни мунқабиз, кесулгон нимарса. Ва мажозан ниҳоятига етган ва тамом бўлгондур.

МУНБАСИТ منبسط ёзилгон ва очилгон. Ва кенгайгон. Ва мажозан хурсанд ва хушҳолдур.

МАНОФИЪ منافع манфатнинг жамъи, фойдалардур.

МАНБАЪ منبع булоғдурки, сув чиқадурган жойдур. Ва мажозан ҳар нимарсани ҳосил ва ошқора бўладурган жойини ҳам айтурлар.

МУНТАФИЪ منتفع манфаат ҳосил қилгон ва баҳравар демак.

МУНДАФИЪ مندفع дафъ қилунгон ва қайтарилгон нимарсадур.

МУНҚАТИЪ منقطع кесулгон ва тамом бўлгон. Ва кўчирилгон.

МУНҚАЛИЪ منقلع суғурилгон ва жойидин кўчирилгондур.

МУНСАБИФ منصبع бўёлгон ва рангдор бўлгон нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода хилти ғолибнинг таркиби бирлан рангдор бўлгон сийдук муроддур.

МУНҲАРИФ منحرف эгри ва номувофиқдур.

МУНЪАТИФ معطف қайрилгон ва мойил бўлгон ва бир нимарсага нисбатлик ва алоқадордур.

МУНШАҚҚ منشق ёрилгон ва кўчгондур.

МУНТАБИҚ منطبق табақадор. Ва ичи ковак нимарсадурки, ҳар икки тарафи бир-бирига ёпишиб келгон бўлса. Ва баробар ва мувофиқдур.

МАНТИҚ منطق нутқ, яъни сўз ва сўзламоқдур. Ҳам сийгайи исми зарф сўзни мавриди ва илмнинг исмидур.

МИНТАҚА منطق камарбанд ва белбоғдурки, ани муаннаси минтақадур. Ва истилоҳи ҳукамода саккизинчи осмонда фараз қилунгон бир хатти мавҳумадурки, ўн икки буруж шул хат(чизиқ, траектория) узра терилгон ва бу хатт мазкур буруж устидин босиб ўтканлиги фараз қилунгондурки, минтақат ул-буруж дерлар.

МУНФАКК منفك жудо бўлгон ва чигили ешулгондур.

МУНҲАЛЛ منحل хўб очилгон ва бешубҳа зоҳир бўлгон. Ва сувга эриб, жисми ғойиб бўлгон нимарсадур, масалан, эригон шакар ва туз каби.

МУНДАМИЛ مندمل яхши бўлмоқга яқинлашиб, атроф гўшти ёпилиб кетгон жароҳатдур.

МУНТАҚИЛ منتقل бир жойдин бошқа жойга ўтадурган нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода бир узвдин бошқа бир узвга ўтиб юрган бод ёки бир одамдин бошқа бир одамга юқадурган касални айтурлар.

МУНФАЪИЛ منفعل бошқа бир нимарсанинг таъсирининг асарлангон нимарсадур.

МАНҚАЛ منقل чўғ, олов солиб қўйиладурган идишдур. Ва «Мунтахаб ул-луғот»да мунқул ба замман мим ва қоф бар вазни сунбул дегандур. Ва манқалдон лафзи машҳур, лекин ғалатдур. Чунки, форсийда дон идишдур, масалан, қаламдон, сиёҳдон каби. Ва манқал ўзи идишдур ва дон зойид(ортиқча)дур.

МИНВОЛ منوال луғавий бўзчиларни дўконида тўқулгон ҳар қадар бўзни ўзига ўраб олиб тургон ўқидур. Ва мажозан тавру тариқ ва дастур ҳам мустаъмалдур.

МАНОМ منام уйқу вақти ва уйқу жойидур. Ва худ уйқуға мустаъмалдурки, масдари мимийдур.

МУНТАЗАМ منتظم тўғри ва дуруст тартиблик демақдур.(Ва доимий, давомли.)

МУНЪАДИМ منعمه йўқ ва нобуд бўлгон нимарсадур.

МУНҚАСИМ منقسمه қисмларга ажралгон нимарсадур.

МИНТАҚАТ УЛ-АҚОЛИМ منطقة الاقاليم иқлимларнинг белбоғидур, яъни замин куррасида бир хатти мавҳума фараз қилунгондурки, заминни қутби шимолийсидин заминнинг усти бирлан тортилиб, хатти истивони қатъ қилиб ўтуб, қутби жанубийга етиб, андин яна заминнинг ости бирлан тортилиб, яна хатти истивони қатъ қилиб ўтуб, қутби шимолийга етиб, даврасини тамом қилгон бўлур. Ва рубъи маскунда воқий бўлгон иқлимлар ҳаммаси машриқдин мағрибга қараб ёзилгон палос каби бир-бирларига ён-маён воқий бўлгонлари учун мазкур хатти мавҳума албатта ҳамма иқлимни васати ҳақиқийсидин белбоғ каби қатъ қилиб ўтгандур. Шунинг учун бу хатни минтақат ул-ақолим ва хатти меҳвар ҳам дерлар.

МУНЗАММ منضمه кўшилгон ва пайваста бўлгон нимарсадур.

МУНАВВИМ منووه уйқу келтирадурган давоедурки, ани форсийда давои хоб овар дерлар.

МУНХАЗИМ منهضمه бадан ҳожати учун табиатнинг хоҳишига мувофиқ ҳазм қилинган таомдур.

МУНТИН منتن бўйи баддурки, палағда тухум ва эчки гўштининг бўйи каби.

МИНХАРАЙН منخرين минхарнинг тасниyasi (иккилиги)-дурки, буруннинг ҳар икки тараф тешугидур.

МАНКИБАЙН منكبين ҳар икки китф, яъни икки елкадурки, манкибнинг тасниясидур.

МУНАББИҲ منبه огоҳ қилғувчидур.

МУНАББАҲ منبه огоҳ қилунгондур.

МУНАББИҲУН БИҲ منبه به огоҳликга боис бўладурган нимарсадур.

МУНБИТ منبت ва **МУНБИТА** منبة мунбитнинг муаннасидадурки, ҳар иккиси бамаънойи мўй ва гўштни ўстурадурган даводур.

МУНКИР УР-РОИҲА منكر الرائحه ёқимсиз ва нопором ҳиддурки, табиатга малолдур.

МАНҲИЙЙ منهن истеъмоли манъ қилунгон зарарлик нимарсалардур, масалан, заҳарлик даво ва зарарлик таом каби.

МАНОҲИЙ مانهن манҳийнинг жамъидурки, бамаънойи истеъмоли манъ қилунгон зарарлик нимарсалардур.

МУНТАҲИЙ منتھي ниҳоятига ва тамомига етган нимарсадур.
МУНСАНИЙ منثنى қадди букилгон нимарса. Ва бамаънои чол кишидур.

МУНҲАМИЙ منحنى эгилган ва ҳам бўлгон нимарсадур, масалан, камон каби ва доира хаттининг ҳамма ажзоси мунҳанийдур.

МАНФИЙ منفي йўқ ва нобуд бўлгондур.

МУНТАФИЙ منطفئ ўчирилгон олов ва совиган ҳароратдур.

МАНИЙЙ منى оби пуштки, моддаи таносули маълумдур.

МАНАВИЙ منوى манийга мансуб нимарсадур, масалан, маний ранглик ва маний қивомлик ва манийга ориз бўлғувчи касал ва манийдин ҳосил нимарса демак каби.

МАНҲИЙ منھي шуруъидин манъ қилунгон ёмон ва зарарлик нимарсадур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ВОВ (Мим билан Вов)

МАВТО مواتى жамъи маййитдурки, ўлуклардур.

МУВАФФО موفى лугатда вафо қилунгон демакдур, лекин мажозан тамом ва комил демак учун аксар мустаъмалдур.

МУВАЛЛИД УЛ-МОЪ مولد الماء сув пайдо қиладурган демакдур. Ва истилоҳи атиббода андин мурод бир навъ ҳаводурки, ўзи оловда ёнар ва ёниб тамом бўлғонда шул жойда андак сув ҳосил бўлурки, гўё тер каби қатра-қатра намоён бўлур ва оловни ёнмоғи шул ҳавони ёрдами ила бўлур. Ва дарахт ва гиёҳларни шул ҳаво кўкартирар ва ани моҳияти шулки, мутлақ ул-ҳаво даража эътибори ила тўрт қисм бўлур: биринчи - озут (азот), иккинчи - муваллид ул-моъ, учинчи - муваллид ул-ҳумуза, тўртинчи - ҳомиз ул-қорбундур, чунки ҳаво агарчи аносирари арбаъани бири бўлуб, табиати иссиғ ва ҳўл бўлса ҳам, лекин даражада баъзиси комилроқ ва баъзиси ноқисроқ бўлуб, гўё ҳазмда жавҳари каймуслинг баъзиси кўб пишуб кетгони учун сафро ва баъзиси мўътадил пишгони учун қон ва баъзиси хомроқ қолғони учун балғам ва баъзиси дурдаси савдоға ажрағони каби ҳавони ҳам ҳўллик даражаси кўброқ ва иссиғлик кайфияти камроқ бўлғони озутдурки, даражайи табиийядин ҳўлроқ бўлуб, сув ва балғам ҳукмида бўлур. Ва қиш фаслида кўброқ бўлур. Ва ҳўллиги ғолиброқ

ва иссиғлик кайфияти мўтадил бўлғони муваллид ул-моьдурки, қон ҳукмидадур. Ва ҳамма мавжудот, хусусан, гиёҳ ва дарахт учун ғизо бўлуб кўкартирар ва баҳорда кўброқ бўлур. Ва ҳўл кайфияти ғолиброқ бўлғони муваллид ул-ҳумузадурки, сафро ҳукмида бўлур ва меваларни пишурмоқ шул ҳавони таъсири ила бўлур. Ва ёз фаслида бу ҳавони миқдори кўброқ бўлур. Ва ҳўллиги ҳам иссиқлиги кўб заиф бўлғон қисми ҳомиз ул-қорбундурки, савдо ҳукмида бўлур ва буни миқдори куз фаслида кўброқ бўлур ва дарахтларни барги хазон бўлмаги шул ҳавонинг таъсирининг бўлур.

МУВАРРАБ موب бўй бирлан эннинг ўртасида қиё ва эгри қилунғон нимарсадур. Ва истилоҳи атиббода томурға наштар урмоқда томурни бўйиға нисбатан андак эгри урилғонни айтурларки, шундай қилинмаса томурни баъзи жойлари кесилиб, томурнинг камкуват бўлмоғиға боис бўлур.

МУВОЛОТ موالات луғатда бир кишиға дўстлик ва пайвасталикни сақламоқ. Ва бир ишни пайдарпай ва бетавақуф қилмоқдур.

МУВОЗАБАТ مواظبت доим ва бетарк бир ишға машғул бўлмоқдур.

МУВАДДАТ مودت дўст тутмоқдур.

МУАССИРОТ مؤثرات жамъи муассирдурки, таъсир қилғувчилар демақдур. Ва истилоҳи аҳли нужумда андин мурод юлдузлардур. Чунки, аларнинг наздларида жамиъи ҳодисалар юлдузларнинг таъсири ила бўлмоғи даъво қилинур.

МУВОЗОТ موازات ҳар икки тарафдин бир-бириға муқобала ва баробарлик қилмоқдур. (Мувозанат ҳам дерлар.)

МАВҲИБАТ موهبت бахшиш қилмоқ ва бебадал бермоқдур.

МАВТ موت ўлумдурки, ани форсийда марг дерлар.

МУВАҚҚАТ موقت мўҳлат таъйин қилунғон сурук (срок)лик демақдур.

МАВРИС مورث молини ворисларға меросға қўйуб ўлган одамдур. Ва истилоҳи атиббода мўвжиб ва сабаб бўлғувчи демақдурки, ҳожатдин зиёда ёки нолойиқ давонинг истельмоли охирда бир иллатға сабаб бўлур демак мақомида маврисини фалак иллат бўлур дерлар.

МАВОЛИДИ САЛОСА مواليد ثلاث уч адад бола демақдур. Аммо, истилоҳда андин мурод ҳайвонот ва наботот ва жамодатдурки, аносирдин пайдо бўлмоқда булар гўё аносирнинг болаларидур.

МАВЖ موج тўлқундур.

МАВВОЖ موج کۆب тўлқун қиладурган дарёдур. Ва истилоҳи атиббода шараён томури ва андоғи қон муроддур.

МУВАЛЛИД مولد туғдирадурган, яъни ато демақдур. Ва мажозан мутлақ пайдо қиладурган демақ учун мустаъмалдур.

МАВЛУД مولود туғулғон боладурки, хоҳ ўғул ва хоҳ қиз бола учун баробар мустаъмалдур.

МАВОЛИД مواليد мавлуднинг жамъидурки, болалар демақдур. Ва мажозан ҳайвонот ва наботот ва жамодотдурки, аносири арбаъадин пайдо бўлмоқда гўё анинг болаларидур.

МАВОДД مواد моддадурки, ҳар нимарсанинг асли ва жисмидур.

МУВЖИД موجد ижод ва ҳосил қилғувчи демақдур.

МАВРИД مورد ўтадурган вақт ва жойдур.

МУРД مورد луғати форсийда бир дарахтнинг номидурки, ани арабда ос дерлар. (Олмуруд - қизил муруд.)

МУАССИР مؤثر таъсир қиладургандур.

МУАХХАР مؤخر сўнгга қолдурилғон ва бамаъ-нойи охирғи жуз демақдур.

МУЪЖАЗ مؤجز мухтасар ва қисқа қилунғондур. Ва Ҳаким Қаршийнинг таълифотларидин тиббий бир китобни ҳам номидур.

МУАССИС مؤسس маҳкам ва устувор ва барқарор қилғувчидур. Ва муассас маҳкам ва устувор ва барқарор қилунғон нимарсадур.

МУНИС مؤنس ром ва аҳл қилғувчи демақдур ва ором бергувчи ҳам келур.

МАВЗЕЪ مؤضع бир нимарсани қўёдурган жой ва қўёдурган вақтдур.

МАВЗУЪ مؤצוע қўйилган нимарсадур. Ва истилоҳи мусаннифинда мавзуъ китобдин баёни мақсуд бўлғон нимарсанинг куллийаси муроддур. Илми тиббдин мақсуд бадани инсоннинг аҳволи ва илми фиқҳдин мақсуд тариқи убудийятдурки, мавзуъдур. Ва истилоҳи аҳли мантиқ жумланинг мубтадосининг мавзуъ ва хабарини маҳмул дерлар.

МАВДУЪ مودوع муваққатан қўйилғон омонатдур.

МАВҚЕЪ موقع тушадурган ва зоҳир бўладурган жойдур ва мавоқиъ ани жамъидур.

МУВЖИЪ موجه дард ва аламға киргизгувчи, яъни ҳиддатлик даводур.

МАВСУФ موصوف сифатлангон ва сифати бирлан маълум бўлгон нимарсадур.

МАВҚУФ موقوف бир жойда ва бир ҳолда тўхтагон нимарсадур. Ва истилоҳи аҳли қаламда охири калимада бўлғони учун ҳаракат мустағний ва сокин бўлгон ҳарф муроддур.

МАВҚИФ موقوف тўхтайдурган жой ва маҳаллдур. Ва жамъи мавоқифдур. Ҳам «Мавоқиф» бир китобнинг номидур.

МУАЛЛИФ مؤلف луғатда бегоналар бир-бирига улфат қилиб, ошино қилгувчи. Ва мажозан пароканда ва сочилгон нимарсаларни жамъ қилгувчидур.

МУВАФФАҚ موفق ислоҳ ва тағйир ила мувофиқ ва дуруст ва лойиқ қилунгон нимарсадур. (Ва бир мақсадга етишмоқдур.)

МУҚ موق кўзнинг бурун тараф гўшасидур.

МУАЖЖИЛ مؤجل вақт ва муҳлат берилгон ва муайян бир вақтгача кечиктурурилгон нимарсалардур.

МЎВСИЛ موصل етказгувчи. Ва Ироқ шаҳарларидин бир шаҳарни ҳам бир жазирани номидур.

МАВСУМ موسم ҳангом ва махсус вақтдур, масалан, мавсуми баҳор ва мавсуми ёз кабики, ани русчада сезон дерлар.

МАВСИМ موسم ном қўйилгон. Ва нишон ва доғ солунгон демақдур.

МУВАЛЛИМ مؤله давоеки, ҳиддати ва қуввати бирлан алам ва озорни зиёда қилур бўлса.

МЎВҲИМ مؤهм ваҳмга ва ғалатга соладурган ва янглиш турадурган нимарсадур.

МАВЗУН موزون вазн қилунгон ва тарозу ила оғирлиги ўлчангон. Ва оғирлик ҳосил қилгон. Ва хуш қоматдур.

МУВОЖАҲА مواجه рўбару бўлмоқ ва бир-бирини юзига хитоб ила сўзлашмоқдур. Ва бу маъно ҳар бири ўз даъвосининг дурустлигига ваҳҳу сабаб кўрсатмоқдур.

МУВАЖЖАҲ مواجه сабабларнинг таҳқиқи ва мулоҳазаси ила мақбул ва писанд қилунгон нимарсадур.

МАВОЛИДИ САЛОСА مواليد تلاته ҳайвонот ва наботот ва жамодотдур, яъни жонли нимарсалар ва бежон ўсимликлар, масалан, гиёҳ ва дарахтлар ва бежон нимарсалар, масалан, тош ва темур кабилардур.

МУВАЛЛИД УЛ-ҲАМУЗА مولد الحموضе бир навъ ҳаводурки, меваларни пишурмоқ анинг таъсири ила бўлур ва тафсили муваллид ул-моъда мазкур бўлди.

МАВОШИЙ مواشى жамъи мошийадурки, оёғи ила юрадурган нимарсалардур.

МУАДДИЙ مؤدى еткарғувчи. Ва мажозан таъсир етказувчи ва сироат қилғувчи ва таъсири бирлан бир ҳолдин бошқа бир ҳолға ўзгартирғувчи маъноларига ҳам мустаъмалдур.

МУВОЗИЙ موازى муқобил ва баробар демақдур. Ва истилоҳи аҳли ҳандасада бир-бирига узоғ ва яқинлиги ҳар нуқтада баробарқилиб, тортилғон нимарсани айтурлар, масалан, оташ аробани йўл темури ва телеграф симлари бир-бирига мувозийдурлар.

МУВЗИЙ مؤدى изо ва озор еткарғувчидур.

МУМИЁИЙ موميائى давоий маъруфдурки, луғати форсийдур ва юнонларда мумиё баҳамза ва йо дерларки, ҳофиз ул-ажсод, яъни жасадларни муҳофазат қилғувчи демақдур. Ва арабда арақ ул-жибол дерларки, таржимаси тоғларнинг тери демақдур. Ва моҳияти баъзи тоғдин тошларни чокидин сизиб, гўё терлағонда тер чиқғондек чиқар ва ранги қийр каби қаро бўлур. Ва хосияти баданда бўлғон янги жароҳатни тез вақтда битиурлар ва синғон устухонни боз пайванд қилур.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ҲО

(Мим билан Ҳо)

МЕҲРИГИЁ مھركيا меҳригиёҳнинг мухаффафи (қисқартмаси) бўлуб, бир гиёҳи давоийнинг илдизидурки, ани арабда йабруҳ усанам ва форсийда мардумгиёҳ ҳам дерлар, чунки ани шакли икки адад одам шаклида бўлуб, гўё бир эр ва бир хотун каби, эри ўнг оёғи бирлан хотунни чап оёғини босиб турган ва қўллари бирлан китфи (елка)дин огуш қилиб турган шаклда бўлуб, ҳар иккиси бир туп гиёҳнинг илдизидурлар.

МУҲАРРО مھرا хўб яхши етилиб пишган таомдурки, ҳатто титулиб, ажзоси пароканда бўлса.

МУҲАЙЁ مھيا ҳозир ва тайёр қилунғон нимарса демақдур.

МУҲАННО مھنا ҳазми осон ва хуштаъм нимарсалардин пишурилғон мувофиқи табиат таомдур.

МУҲРАЙИ ТАП مهره تب лугати форсий, муҳраски, би-л-хосият иситмани дафъ қилур.

МАҲАББ مهابب шамолнинг юрар йўли ва анга муқобил жойдур.

МАҲТОБ مهتاب лугати форсий, оининг тўлғон вақтидур ва бу калима аслда моҳи тобанда бўлуб, ани тахфифи маҳтоб бўлса керак ёки тоб маҳнинг мунқалиби бўлса керак, валлоҳу аълам.

МАҲОБАТ مهابت ҳайбатлик ва хавфлик ва катталиқдур. Аммо, форсийда шаъну шавкат ва иззат ҳам мустаъмалдур.

МАҲОРАТ مهارت усталик ва бенуқсон билмоқдур.

МУҲАЙИИЖ موحج ва **МУҲИИЖ** محج ҳар икки суврат дуруст бўлуб, губор ва чанг ўрнатадургандурки, ҳайж губордин маъхуздор. Аммо, истилоҳи атиббода бод ва бухоротни қўзғатадурган нимарсани ҳам баъзи бухороти фазлияни терининг остига жамъ қилмоқ ила бадан рангини гўё губор ўрнағон каби тийра қилиб кўрсатадурган давони ва гизони айтулар.

МАҲД مهد бешик ва беланчакдурки, ёш болани ётадурган жойидур.

МАҲБИТ مهبط фазланинг ғайри табиий тариқада тушар жойидур ва билмоқ керакки, истилоҳи атиббода бир нимарсани тушар жойи баданда уч навъ бўлур. Чунончи, агар тушадурган нимарса фазла бўлса, валекин ани тушмоғи табиий бўлса бу тақдирда ани тушадурган жойини мудфиъа дерлар. Масалан, сийдук ўзи фазладурки, қобуқға тушар ва тафли гизо ҳам фазладурки, пўконға тушар ва буларнинг тушмоғи ҳам табиийдур. Бас, сийдук учун қобуқ ва тафл учун пўкон мудфиъадур. Агар тушадурган нимарса фазла бўлуб ҳам ани тушмоғи ғайри табиий тариқада бўлса анинг тушар жойини маҳбат дерлар. Чунончи, без ва бўқоқнинг моддаси фазлаи бадандур ҳам ани гарданға ёки тамоқға тушмоғи ғайри табиийдур. Бас, гардан ва ё тамоқни маҳбит дерлар. Агар тушадурган нимарса фазла бўлмай, балки жавҳар бўлса ва ани тушмоғи табиий бўлса ани тушадурган жойи мафрагадур. Масалан, жавҳари кайлус жавҳардурки, меъдадин жигарға тушар ҳам каймус жавҳардурки, жигардин томурға тушар. Ва сафро жавҳардурки, жигардин ўтға тушар ва савдо табиий жавҳардурки, жигардин талоқға ўтар ва буларнинг мазкур жойға тушмоғи ҳам табиийдур. Бас, кайлус учун жигарни ва каймус учун томурни ва сафро учун ўтни ва савдо учун талоқни мафраға дерлар, аммо маҳбит ва мудфиъа демаслар.

МУҲЛИК مهلك ҳалок қиладурган ва ўлдирадурган демакдур.
(Мажозан, ёмон феъллар ва иллатлар.)

МАҲБИЛ مهبل луғатда хотун кишининг фаржи ва фаржининг тешугидур. Аммо, истилоҳи атиббода ул тешукни боб дерлар ва ани қобуқ тараф ёнидаги дарзини маҳбил дерларки, сийдукни чиқар жойи шул дарзда воқиъдур. Ва андин киноя учун форсийда кафшандоз ва туркийда бойлуқ дерлар. Ва ани зиёда тафсили ва хилқатининг манфаати тамоми ташриҳ бобида мазкур бўлди.

МАҲМУМ مهموم андуҳгин, қайғулидур.

МУҲИММ مهمه қадрлик ва эътиборлик ва зўр иш демакдур.

МАҲМО ИМКАН مهامكان аслда маҳмо ҳарфи шартдур ва имкан феъли шартдурки, хулосаси қачонки мумкин бўлса ва қанчаки мумкин бўлса демакдур.

МАҲМУЗА مهموزه ҳамзадор ва ҳамза берилгондур. Чунки, ҳар калимаики, охир ҳарфи алиф бўлса, анга уч хил ҳолат бўлурки, агар ҳарфни чўзиб айтмоқ учунгина алиф бўлса бу алифни мамлуда дерлар, масалан, уламнинг алифи каби. Агар алиф аслда икки алифдин мураккаб бўлса ва ё бир алиф ва ёки «йо»дин бадал бўлса бир алиф ёзилур, лекин таркибда иккинчи алиф борлигига ишорат учун алифни устига ҳамза ёзилур, масалан, мабда مبداء ва маншо منشأ ва ажзо اجزاء каби ва буни алифи маҳмуза дерлар. Алиф бир адад бўллуб, яна анинг талаффузини чўзмай, қисқа айтмоқ муносиб бўлса ани «йо»га бадал қилиб ёзилур ва ўқилурки, ани алифи мақсура дерлар, масалан, Мусо موسى ва Йисо عيسى каби.

ФАСЛ УЛ-МИМ МАЪА-Л-ЙО (Мим билан Йо)

МИНО مينا луғати форсий, шишанинг моддасики, шиша бўладурган лойдур ва ани ҳар рангда қилиб ишланур. Ва андин хишт (ғишт) ва ганжларнинг юзига сир ва пардоз қилурларки, гўё шиша каби офтобни нури бирлан ялтироқ кўринур. Ва фалак ранг ва лажвардий ҳам келур.

МАЙЙИТ ميت мурда ва ўликдур.

МАЙМАНАТ ميمنت баракат ва саодатдур.

МИЙБОД ميعاد ваъда вақтидур. Ва маҳшар кунидур, зероки

ибодат муздиға савоб ва жаннат ва гуноҳ жазосиға азоб ва дўзах ваъдасининг муҳлати шул маҳшар куни эрди.

МИЛОД ميلاد туғулгон кундурки, таваллуднинг асли зарфидур. Ва таърихи милодийни Ҳазрати Исо алайҳис саломнинг туғулгон кунларидин бошлаб ҳисоб бўлғони учун таърихи милодий дерлар.

МУЯССАР ميسر осон қилунгон. Ва ҳозир ва тайёр қилунгон демакдур. Ва майсир қимор ўйнамоқдур.

МАЙХУШ ميخوش турш (тахир) мазаки, анда ширинлик маза ҳам бўлса, масалан, исканжубин каби. Ва истилоҳи атиббода ширин анорнинг суви бирлан турш анорнинг сувининг омухтаси муроддурки, туршу шириндур.

МАЙЛ ميل луғати арабий, хоҳишу-таважжуҳ қилмоқдур. Ва мил ба касри мим луғати форсийда кўзға сурма тортиладурган асбобдурки, тиллодин ва мисдин ва ё шишадин тайёрлангон бўлур. Ва ўн икки минг қадам ва ё газлик йўл бир фарсанг бўлуб, анинг сулси, яъни тўрт милдурки, ани куруҳ ҳам дерлар, яъни мил ва куруҳ тўрт минг қадамлик йўлдурки, бир фарсангни сулсидур. Ва ҳар ўн икки минг газ масофаға нишона учун ишлангон гунбазни айтилур.

МИЙОҲ مياہ моънинг жамъидурки, сувлардур.

МАЙМАНА ميمنه ўнг тарафдур. Ва баракатдур.

МАЙСАРА ميسره бар вазни маймана, чап тарафдур.

МИЙЪИ СОИЛА ميعه مايله Шоми шариф атрофида кўкарадурган беҳи дарахтиға монанд бир дарахтнинг елимидурки, аҳли Шом ул дарахтни абҳар ва елимини мийъа дерлар. Мийъа икки навъ бўлурки, бир навъи дарахтдин ўзича сайлон қилиб, хорижда ҳаво бирлан қуриб қотар ва ани мийъаи соила дерлар. Ва бир навъини тадбир ила дарахт ажзосини қайнатиб, сиқиб олиб, ширасини яна қайнатиб, қотириб олуларки мийъаи ёбиса дерлар.

МАЙЛИ КУЛЛИЙ ميلي كلن хатти минтақат ул-буруж хатти муъаддил ун-наҳордин тақотиъ қилиб ўткандин сўнг даража-бадаража ҳар куни бир миқдор узоғлашиб бориб, сўнгра яна батадриж яқинлашиб келиб, ҳар икки тараф шарқий ва ғарбийда икки қавс ташкил қилур. Бас, шул тариқа бирлан муъаддил ун-наҳордин энг узоғлашган нуқтасини «майли куллий» дерларки, Офтоб ўзини сайри бирлан охир даражада шул даражаға етиб борур ва андин ҳаргиз ўтмас. Бинобарин, ани майли куллий дерлар.

БОБ УН-НУН

Нун боби

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-АЛИФ

(Нун билан Алиф)

НОШТА ناشتا луғати форсий, очлик ва меъданинг таомдин холий вақтидур. Ва баъдаз субҳ ҳануз ҳеч таом тановул қилунмағон очлик ҳолатидур. Ва мажозан уйқудин бедор бўлгондин сўнгги таом учун мустаъмалдурки, ношто вақтида муяссар бўлгон таом демакдур.

НОБ ناب луғати форсий, соф ва холис ва беғаш демакдур. Чунончи, майи ноб тиниқ ва бедурда майи софдурки, ани русчада спирт дерлар.

НОСИБ ناصب барпо ва қойим қилгувчи. Ва бир кишини ўзиға душман деб билгувчидур.

НОСУТ ناسوت олами ажсомки, шул дунё ва жаҳондин иборатдур.

НОШИРОТ ناشرات пароканда қиладурган ва сочиб юборадургандур. Ва зўр шамолдурки, аксар нимарсани пароканда қилмоқ анинг шаънидур.

НОСИХ ناسخ йўқ қилгувчи ва рад қилгувчи ва носих-насиҳат қилгувчи.

НОФИЗ نافذ ўтадурган ва жорий бўладурган нимарса демакдур.

НОДИР نادر бағоят кам демакдур, ҳатто адам ҳам келурки, камоли муболағадур.

НОСУР ناسور захм ярадурки, ҳаргиз битмас. Ва истилоҳда ҳар яраки, аввалига қирқ кун бўлгон ва ҳануз битмаган бўлса ани ҳам носур дерлар. Ва бу калима носур ба соди мўҳмала ҳам келурки, ҳар иккиси ҳам дурустдур.

НОШИР ناشر тарқатгувчи. Ва бамаънойи фош қилгувчи ва олгувчи. Ва бўйи хуш бергувчи ҳам келур. (Ва - китоб нашр этгувчи ҳамдур.)

НОСИР ناصر ёрдам бергувчидур.

НОЗИР ناظر қароғувчи ва назар солгувчидур. Ва гоҳи бир гуруҳ халқни қилгон ишларини таҳқиқ қилмоқ учун таъйин қилунгон

киши демак ҳам келурки, таҳқиқнинг лозимаси албатта диққат-эътибор ила қарамоқдур.

НОГУВОР ناکوار таомеки, мазаси табиатга нохуш ва нопором бўлса. Ва ҳазми қийин бўлгон таом ҳам келур.

НОР نار оловдур. Ва луғати форсийда таҳфифи анордурки, мевайи маъруфдур.

НАҲОР ناهار луғати форсий, бедор бўлгондин сўнг ҳеч таом тановул қилмагон кишидурки, наҳор оч кишининг сифатидур. Чунки, бу лафз икки калимадин мураккабдурки, бири ноий нофия ва бири ҳоки мухоффафайи оҳор, хўриш ва таомдур. Ва баъзиларнинг гумонларича бу иборат аслда наҳор бўлуб, андин мурод тонгдин буён ҳеч тановул қилунмагонлиги маҳзи заъамдурки, агарчи наҳордин танг мустафод бўлса ҳам, лекин тановул қилмагонлик ҳеч мустафод бўлмаски, хилофи қиёсдур.

НОХИС ناخس дардки, анга мубтало киши ҳамма баданига гўё игна ва тикон қадалиб турган каби озор ҳис қилур.

НОРАС نارس луғати форсий, мухаффафи норасидадурки, ҳануз комил пишиб етулмагон хом мевадур.

НОҚИС ناقص нуқсонлик ва нотаом ва кўтоҳдур.

НОҚИЗ نعنقз силкитмоқдур. Ва истилоҳи атиббода безгакдурки, баданни силкитар, яъни титратар ва ани форсийда тапларза дерлар.

НОСИЪ ناصع луғатда бамаъноий холисдур. Ва истилоҳи атиббода қуруқ заъфарон рангига монанд тўқ қизил рангга андак сариг рангни мураккаб қилгонда андин ҳосил бўладурган рангдур, яъни жуда тўқ қизилдин андак саригликга мойилроқ рангни носий дерлар.

НОФИЪ نافع нафъ қиладурган ва фойда еткура-дурган демақдур.

НОФ نف луғати форсий, киндикдур.

НОШИФ ناشف сувни шимиб, ўзиға тортадурган нимарсадур.

НОТИҚ ناطق сўзлағувчи ва баёнға моҳир демақдур.

НОҚИЛ نقال нақл қилғувчи ва бир жойдин бир нимарсани элтиб, бошқа жойға қўйғувчи ва бир кишининг сўзини бошқа мажлисда ҳикоя қилғувчидурки, феъли мутаъаддийдур ва гоҳи лозим ҳам келурки, бир жойдин бошқа бир жойға ўтқувчи ҳам келур.

НОИМ نائم ухлагон кишидур.

НОРУН نارون ёввойи анорки, ани гулнори форсий дерлар, бағоят кўб гул чиқарур ва гули катта ва қат-бақат ва бағоят хушранг, қизил

бўлур. Ҳам бир навъ дарахтнинг номидурки, шакли хўб хушманзар ва сербарг ва соядор бўлур.

НОРБУН ناربن анорнинг дарахтидур.

НОРИЙА ناربه мансуб ба норки, норийнинг муаннасидаур, андак кўкга ва андак қизилга мойилроқ бўлуб кўрингон оч сариғ рангдурки, дам бериб турган чўғ олов ялининг рангиға монанд бўлур.

НОҲИЯ ناحيه атроф ва жавонибдур, масалан, шаҳар атрофи ва қишлоқ каби.(Ҳозир туман дерлар.)

НОҚИҲ ناقه беморликдин янги сиҳҳат тобқон ва ҳануз қуввати бўлмагон, камқувват демакдур. Ва ноқа тевадурки, ҳайвони маъруфдур.

НОИБА نايبه навбатлик касалдурки, бир кун тутуб, бир кун тутмай, сўнгги кунни тутар, масалан, безгак ва баъзи навъ иситмалар каби.

НОХУНА ناخونه кўзнинг гўшасида пайдо бўладурган оқроқ бир кичик пора гўшти асабонийдурки, тирноқ рангида бўлур, бинобарин нохуна дерлар. Ва агар тездин илож қилунмаса ул сабаб кўзнинг қаросини ўраб олиб, кўр қилур ва арабда зуфр дерлар.

НОМИЙА ناميه қувваи табиийа қисмидин бир қувватнинг номидурки, ўсадурган ва ўстирадурган демакдурки, мутаъаддий ва лозим келур. Ва, ҳақиқатан ҳам, бу қувват даври нумувда (уйқуда) ҳам ўсар ва баданга тақсими ғизо ва ийсоли ғизо қилмоқ ила баданни ўстирар.

НОНХОҲ نانشواه луғати форсий, толиби нон демакдур, чунки иштаҳани бағоят зиёда қилур. Ҳам форсийда живоний ба касри жим ва жувона дурларки, луғати ҳиндийдин мафрасдур ва ҳиндлар жавоин дерлар.

НОРАНЖИЙ نارنجي норанж ранглик демакдур. Ва норанж норанги форсийнинг муъаррабидурки, ани Русияда апелсин дерлар. Ва ани пўстининг ранги кўб миқдор сариғ ва андак қизилдин мураккаб бўлгон ранг каби қизилга мойил тўқ сариғ бўлур. Ва шундоғ рангни арабда норанжий дерлар.

НОРИЙ نارين кўб миқдор оқ ва ўртача миқдор сариғ ва андак миқдор қизил ва андак сабз рангдин мураккаб бўлгон рангдурки, дам бериб турилгон лағча чўғнинг рангиға монанддур. Бинобарин норий дерлар. Ва мушаббаъ ҳам дерлар. Ва ушбу рангларнинг номи ва бир-биридин тафовутиға хўб диққат ила тушунмоқ кўб зарурдурки, мариз (бемор)да қаю хилт голиблиги ва қандоғ хилтлар

мураккаблигини ташхис қилмоқ учун қорурадин сийдукни таҳқиқ қилмоқда ахлоти мураккабадин баҳасби миқдор ҳосил бўладурган рангларни шул иборат ила баён қилунур.

НОСИЙ ناسى фаромушхотирдур, яъни бир нимар-сани тез эсдин чиқарадурган кишидур.

НОШИЙ ناسى пайдо бўладурган. Ва тарқаладурган. Ва навжувондур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Нун билан Бо)

НАБА نبا хабардур. (Ва набий келажакдан хабар берувчи.)

НАБОТ نبات кўкарадурган нимарсалардурки, гиёҳ ва дарахтларга шомилдур. Лекин, истилоҳи атиббода дарахт учун шажар исми махсус бўлғони учун наботни фақат гиёҳ жинсиға итлоқ қилунурки, набот гиёҳдур.

НАБТ نبت гиёҳ. Ва гиёҳнинг кўкармоғи учун мустаъмалдур.

НУБУВВАТ نبوت хабар бермоқ. Ва пайгамбарликдур.

НАБИЗ نبيذ мутлақ шаробдур. Лекин, истилоҳи атиббода набиздин мурод мавиз(майиз)дин бўлғон шаробдур.

НАББОЗ نباض томуршунос табибдур.

НАБЗ نبض томурдур. Аммо, истилоҳи атиббода шараён томурининг ҳаракати муроддур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЎА (Нун билан То)

НАТОИЖ نتيح хулосалардурки, натижанинг жамъидур.

НАТОИЖ ва **ОСОР** نتايح و آثار натижалар ва асарлардур. Ва истилоҳда маволиди салоса ва табойиъи арбаъадур, яъни натоиждин мурод ҳайвонлар ва ўсимликлар ва тош ва томур каби жамодлардурки, аносирдин ҳосил бўлғон хулосалардур. Ва осордин мурод ул хулосаларнинг табиатларидурки, иссиғлик ва совуғлик, ҳўллик ва қуруғлик мизождур.

НАТН نتن сассиг ҳид демақдур.
 НАТИН نتين бадбўй нимарса демақдур.
 НУТУВВ نتو ҳар нимарсани зоҳир тарафида дўнг ва баланд бўлуб
 кўтарилгон жойи ва кўтарилмоғидур.
 НУТУВВ УС-СУРРА نتو المره киндикнинг баланд кўтарилиб
 чиқмоғидурки, аксар кўб йиғлайдурган ёш болаларга воқеъ бўлур.
 НАТИЖА نتيجه ҳар ишдин охирда ҳосил бўлгон ҳулоса демақдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ЖИМ (Нун билан Жим)

НАЖВА نجوى роз ва дилдаги пинҳон сирдур.
 НАЖИБ نجيب насаб жиҳатдин ато ва бобоси асил ва шариф
 бўлгон кишидур.
 НАЖОБАТ نجابت мисли тоза ва ҳурматлик ва бузругворликдур.
 НАЖОСАТ نجاست палидликдур.
 НАЖДАТ نجدت шижоат ва далерлик(ботирлик).
 НАЖОҲ نجاه озодлик ва фойдамандлик ва ҳожатнинг
 раволгидур.(Ва мажозан қанотдур.)
 НУЖҲ نجح ривожлик ва кушойишлик бўлмоқ ва ҳожат
 чиқмоғидур.
 НАЖД نجد баландлик заминдурки, ғаврнинг хилофидур.
 НАЖАС نجس палид ва мурдордур. Ва масдарки, палид бўлмоқ
 ҳам келур. Ва маънойи аввал учун нажис ҳам келур.
 НАЖАФ نجف Арабистон мулкидин бир шаҳарнинг номидурки,
 Ҳазрати Алий каррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг марқади мутаҳҳаралари
 шул шаҳардадур.
 НАЖМ نجم мутлақ юлдуз демақдур. Ва истилоҳи мунажжиминда
 ала-л-хусус олти адад юлдузларнинг ижтимоъи бирлан ҳосил бўлгон
 шакли нажм дерларки, ани арабда Сурайё ва форсийда Парвин ва
 туркийда Хулкар дерлар. Ва истилоҳи атиббода ҳар гиёҳеки, танаси
 бўлмай, илдизидин фақат баргғина кўкариб, яна шул ҳолда хазон
 бўлса ва ул барг ҳам қаддини кўтаролмай, ер юзига ётиб кўкаргон
 бўлса ани нажм дерлар. Ва мажозан танадор бўлса, ҳам танасини
 кўтаролмай, ерга ётиб кўкарар бўлса ва ё бошқа нимарсани ёрдами
 бирланғина ердин кўтарилур бўлса ани ҳам нажм дерлар, масалан,
 қабоқ ва қовун ва анвоъи печаклар ҳаммаси нажмдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МЎҲМАЛА (Нун билан Ҳо)

НАҲОФАТ نحات оруғлик ва ожизлик ва нотавонлик маъноларига ҳам мустаъмалдур.

НАҲУВСАТ نحوست бебахтлик ва бетолеъликдур.

НАҲР نحر луғатда тева ни сўймоқ. Ва гарданнинг энг охирики, танаға муттасил бўлгон жойидур ва кекирдакни ҳам охири ва ўпкаға муттасил бўлгон ниғоятига яқин бўлгон мавзиёи шул гарданни мунтаҳоси бўлгон наҳрға рўбару бўлғони учун шарийатда тева ни ҳам бўғзидин ва ҳам гарданни охиридин сўймоқни буюрилғондур. Шул сабабдин тева сўймоқни наҳр дерлар. Ва мажозан кекирдакдин захм урмоқни ҳам наҳр дерлар.

НИҲРИР نحرير яхши ва доно ва олими моҳирдур.

НУҲОС نحاس мисдурки, маъдани маъруфдур. Ва ани форсийда ҳам мис дерлар ва ҳиндлар танбо дерлар. Ва шуъласиз бўлуб, сасиб ёнғон оловдин чиқгон тутундурки, ани арабда духон ва форсийда дуди сиёҳ ва истилоҳи атиббода андин мурод мўйнинг моддасидурки, ани бухороти духонийёа дерлар.

НИҲОС نحاس асл яратишдаги аносирнинг таркибида ҳосил бўлгон табиатдур.

НАҲИФ نحيف оруғдур ва мажозан камқувват ва ожиз ҳам келур.

НАҲСАЙНИ ФАЛАК نحسين فلک фалакнинг икки наҳси демакдур. Ва истилоҳи аҳли нужумда ситораи сайёралардин Зуҳал ила Миррих муроддурки, аларнинг наздида етти адад ситораи сайёралар навбат-банавбат оламнинг тасарруфи учун ҳар кечада бирлари асл омил ва бирлари муовин бўлур. Ва ҳар кундузда бошқа бирлари асл омил ва бирлари муовин бўлур. Қачонки ҳомиллик ва муовинлик Зуҳал ила Миррихға жамъ келса, шул муддатдаги соатлар ҳаммаси наҳсдур, дерлар.

НУҲУЛ نحول оруғликдур. Ва эриғон ҳам келур.

НАҲЛ نحل асал арисидур. Ва жамъи наҳоилдур.

НАҲВ نحو тараф. Ва йўл. Ва монанд ва ўхшашдур. Ва бир илмнинг номидурки, араб сўзларининг иъробини, яъни калиманинг охириинчи ҳарфиға зеру забар ва пеш ҳаракатидин қаю бири лозим эканини билдирмоқ қоидасини баён қилур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ХО ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Хо)

НАХУСТ نخست луғати форсий, энг аввал демақдур. Ва анинг муқобилини вопас дерларки, энг охир демақдур. Масалан, анодин янги туғулгон болани ҳаводин биринчи олғон нафасини нафаси нахустин дерлар. Ва ўлар вақтидаги охиринчи олғон нафасини нафаси вопасин дерлар. Ва мажозан изофий эътибори бўлгон ҳар бир аввални нахуст ва ҳар бир изофийи охирни вопас ҳам дерлар. Ва бунга нисбат учун бир «й» ва «нун»и лоҳиқ қилиб, нахустин ва вопасин дерлар.

НАХ نخ тораи мутлақдур, хоҳ ип ва хоҳ тибит (тивит) ва хоҳ бошқа нимарсанинг торасиға баробар шомилдур. Ва истилоҳи атиббода аксарининг тораси муроддур. Ва гоҳи томурнинг тораси ҳам ирода қилунурки, қон олмоқда наштарни эгрироқ урилса, тамурнинг баъзи тораси кесилуб, томурнинг камқувват бўлмоғиға сабаб бўлур, дерлар. (Тора-тола.)

НУХОЪ نخاع ҳаром мағзурки, гардан ва орқа устухондарининг мағзидур.

НАХЪ نخع буруннинг рутубатидур.

НАХЛ نخل хурмо дарахтидур. Ҳам исми масдардурки, элакдин ва ё гарболдин эламоқдур.

НАХИЙЛ نخيل элангон. Ва хурмо дарахтларидурки, муфрад ва жамъ учун баробар мустаъмалдур.

НАХУСТИН نخستين энг аввалги нимарсадур.

НУХОЛА نخاله элакдин ўтмай қолгон нимарсадурки, андин мурод кепакдур, форсийда субус дерлар.

НАХЛА نخله хурмо дарахтидур.

НАХУДИЙ نخودي луғати форсий, нохуд (нўхот) рангиға монанд ранглик демақдур. Ва нохуд бирлан пишган таом, хусусан, шўрбодур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Д-ДОЛ МИ-МУЪЖМАЛА (Нун билан Дол)

НАДРАТ ندرت танҳоликдур ёки буни монанди жуда кам демақдур.

НАДОВАТ ندوات ҳўллик ва тозаликки, ҳануз сўлимагон ва рангдорлик. Ва намнокдур.

НИДД نند мисл ва монанддур.
НАДИЙР ندير нодир, танҳо ва бемислдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-3-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Зол)

НАЗР ندر аҳду паймон. Ва ҳар нимарсаики, ани бир одам ўзиға вожиб қилгон бўлса, чунончи, Худони ризолиғи учун рўза тутмоқ ва ё садақа бермак каби. Ва мажозан ўтган одамларнинг руҳиға дуо ва фотиҳа учун таом бермак ва муҳтарам кишиларни мулоқотиға васила учун туҳфа ва ҳадя қилмоқ учун мустаъмалдур.

НАЗИР ندير кўрқгон ҳолатда кўрингон ва ҳайрон бўлуб, бир чора фикрида бўлгон одамдур.

НАЗИЙР ندير кўрқинчлик хабар бергувчидур. Ва бу маънода мунзир ҳам келур. Пайғамбар алайҳис саломни лақабларидин бири ҳам Назийр ва Мунзирдурки, Худо ва расулиға итоат қилмагон кофирларни дўзах ўтиға куйдириб, азоб қиладурган кўрқинч хабарни Худо тарафдин аларға келтургандурлар. Ва истилоҳи атиббода сўнгра воқиъ бўладурган касални вуқуъидин бурун анга далолат қиладурган аломат ва нишонадур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Зо)

НАЗОКАТ نزاكت луғати форсийдурки, арабий фаҳми бўлгон форсийлар арабча тариқада нозик лафзидин иштиқоқ қилгондурки, нозиклик демакдур. Аммо, асли арабда назокат иборати йўқтур.

НАЗОҲАТ نزاھت айбдин поклик ва яхшилик ва покизаликдур.

НАЗД نزد яқин демакдурки, наздикнинг мухаффафидур. Ва мажозан раъй ҳам келурки, савобға яқиндур.

НАЖОД نژاد луғати форсий, асл насабдур.

НАЗР نزر кам ва андак демакдур.

НАЗОР نزار оруғдур.

НАЗЪ نزع бир нимарсани ўз-ўзидин тортмоқ. Ва жон бермоқ. Ва орзудур.

НАЗОЪ نَزَاع бамаънойи орзуға етмоқ учун жиддий ҳаракат ва талош қилмоқдур. Ва бамаънойи орзуманд бўлмоқдур.

НАЗФ نَزْف луғатда бадандин қон кўб миқдор жорий бўлуб, баданни сусти қилмоғидур. Ва истилоҳи атиббода қонни кўб миқдорлигинин ва сусти қилмоғидин қатъи назар бадандин қон жорий бўлмоғи муроддур, хоҳ ўпкадин ва хоҳ тишни милкидин ва хоҳ жароҳатдин жорий бўлса, хоҳ кўб миқдорда ва хоҳ тарошшуҳ бирлан андак-андак сизиб чиқар бўлса ҳаммасини ҳам назф дерлар.

НУЗУЛ نَزُول луғатда баланддин пастға тушмоқдур. Ва истилоҳи атиббода тумов касалидурки, бурундин ва кўздин сув тушуб турар, ҳаттоки ич тарафдин ўпкага ҳам тушуб йўталтурар.

НАЗЛА نَزْل нохост ва дафъатан тушмоқдур. Ва истилоҳи атиббода мияда шамъ бўлуб, бағоят ўткур ҳиддат пайдо қилғон рутубати фазлиядур. Ва ҳам шул рутубатни бир узвға тушмоғи демакдурки, аксар тумов сабаби бирлан бўлур.

НУЗУЛИЙ نَزْوَلِي бошдин назла тушмоғи ва ё бошқа жойдин рутубати фазлия тушмоғи ила пайдо бўлғон касалдур, масалан, без ва бўғоғ ва бир навъ сил ва оқма касали ва кўзға парда тушганликлар ҳаммаси нузулийдур ва гоҳи нузулий нузулға мансуб бўлуб, манзил ва модда тушган узв демак ҳам келур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-С-СИН УЛ-МЎҲМАЛА (Нун билан Син)

НАСО نَسَا томурки, корсон устухони ила сон иликини бир-бириға пайванд бўлғон жойидин то оёғнинг жимжилоқ панжаси ила анинг ёнидаги панжасининг ўртасиғача тортилғон бўлуб, агар ул томурни ичиға қонға ҳамроҳ бўлуб рутубат ё бошқа модда тушса шул томурда оғриқ пайдо бўлур ва бул оғруқнинг номини ҳам ирқ ун-насо дерлар.

НИСО نَسَا хотунлар демакдурки, хотун тоифасиға исм жинсдур. Ва баъзилар нисо имраат бар хилофи қиёс дерлар. Ва нисвон нисонинг жамъидур.

НАСЙАН МАНСИЙА نَسِيَانْ эсдин тамом кўтарилғонки, қайтиб эсламоқ эҳтимоли қолмағондур.

НАСАБ نَسَب насл ва нажод ва нисбати таносулдур.

НАСИМОТ نَسِمَات ҳавода мухталит бўлғон бўйи хушлардур.

НИСВАТ نوت хотунлар демакдурки, бу лафз ҳам бар хилофи қиёс жамъи имраатдур.

НАСЖ نسج тўқимоқдур. (Ва нассож - тўқувчи.)

НАСИЙЖ نسج бамаънойи тўқулгон нимарсадурки, ани жамъи насоиж келур. (Нассож - тўқувчи.)

НАСХ نسخ бир нимарсанинг бадалига бошқа бир нимарса мавжуд қилмоқ ила бурунги нимарсани бекор ва безътибор қилмоқдур. (Мансух - насх қилинган.)

НАСАҚ نسق тартиб ва дастур ва равишдур. (Ясоқ)

НАСК نك луғати форсий, бир навъ галлаи машхурдурки, ани арабда адас ва туркийда ясмуғ дерлар. Ва ҳар қаю дафтар учун бошқа бир номи махсус таъйин қилмоқни нуск дерлар.

НАСИЙМ نسيم мулойим ва ёқимлик покиза ҳаводурки, ани таъсиридин дилга шодлик ва руҳга қувват ҳосил бўлур.

НАСАЁН نسيان фаромушхотирлик ва тез эсидан чиқарғувчи одамдур.

НАСРИЙН نسرين бир навъ гули хушбўйдурки, ани форсийда настарин ва гули мушкин ва гули раъно дерлар. Ва туркийда ҳам гули раъно дерлар. Ҳиндлар суйути дерлар. Ва ани мавсуми ҳар иқлимда ҳар хил бўлуб, биринчи ва иккинчи иқлимларда ҳатто ҳамалдин то асадғача шу гул мавсумидур. Ва тўртинчи ва бешинчи иқлимлар фақат саврдагина гул чиқарур.

НИСВОН نولн кўб жамоа хотунлардурки, нисонинг жамъидур.

НАСТАРИН نسترين луғати форсий, гули раънодурки, ани арабда насрийн ва форсийда гули мушкин ҳам дерлар.

НАСУВ نسو мулойим ва текисдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Ш-ШИН ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Шин)

НАШ نشأ яратмоқ ва янги пайдо қилмоқ. Ва ўсмоқдур. Ва мажозан жаҳон ва олам учун мустаъмалдур.

НАШО نشا мухаффафи нашостадурки, оҳордур, яъни бўзчилар буғдойни намлаб, бир иссиғ жойда неча кун сақлашурлар, токи буғдой кўкариб, игнанинг қаддича униб чиқгондин сўнг ани хўб янчиб, ширасини сиқуб олурлар, сўнгра анга яна покиза сув қўшуб, хўб

чайқотиб, сўнгра бир муддатгача беҳаракат қўйилса, мазкур ширалар сувнинг остига таҳнишин бўлур. Сўнгра сувини оҳиста тўкуб, ширасини сақлашурлар. Ҳожат вақтида мазкурдин бироз миқдорни сувга ҳал қилиб, анга тандани олуда қилунса тандани оқ ва рангдор ва бақувват қилур ҳам даво учун мустаъмалдур.

НИШКУНЖ نكجھ икки панжанинг учи бирлан бир одамнинг баданидин гўштини чимчилаб ушламоқдурки, анга наштар урмоқ ва ё қонининг қивомини имтиҳон қилмоқ вақтида шундоғ ушламоқ лозим бўлур.

НИШТАР نشتр мухаффафи нийштар ба «йо» дурки, томурдин қон олмоқнинг тигидур. Ва баъзилар наздида ништар мухаффафи ва муңқалиби нишдордур демишлар.

НАШР نشر луғатда бўйи хушни аралашиб кетмоғи. Ва қуригон гиёҳнинг иккинчи бора кўкармоғи. Ва ёзмоқ ва хабарни тарқатмоқдур. Ва мажозан пароканда қилмоқ ва тарқатмоқдур.

НАШОТ, НИШОТ نشاط шодмонлик ва хушнудликдур.

НАШФ نشف шимимоқ ва мағзиға сўруб тортмоқдур, масалан, бадандин чиқгон терни либос ўзиға шимиб тортмоғи каби.

НАШШОФ نشاف рутубат ва сувни бағоят шимиб тортадурган нимарсадур, хоҳ даво ва хоҳ исфанж каби. Ва исфанж дарё кўпугидин мунъақид бўлгон қизил нимарсаки, ҳамма аъзоси тешук ва мутахалхал бўлур. Ва халқ орасида булут номи ила машҳурдур. (Денгизда коралл, маржон ўсимлиги.)

НУШУҚ نشوق суяқ давоеки, ани бурунға тортмоқ учун тайёр қилунгон бўлса.

НАШАЁН نشيان пайдо бўлмоқдур.

НАШУВ نشو пайдо бўлмоқ ва ўсмоқдур.

НУШОРА نشار арра бирлан кесулгон яғочнинг қипигидур.

НАШОСТА نشاسته оҳордурки, ани мухаффафи нашодур ва моҳияти нашода мазкур бўлди.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-С-СОД ИЛ-МЎҲМАЛА (Нун билан Сод)

НАСБ نصب барпо қилмоқ ва тургизмоқ. Ва душман тутмоқ. Ва илми наҳв истилоҳида мўъраб калиманинг охиринчи ҳарфиға

берилгон уст ҳаракатидурки, ани форсийда забар дерлар. Ва мабний калимада бўлгон забарни ва калималар ўрта ҳарфларида бўлгон забарни фатҳа дерларки, ул ҳам ҳаракати забардур, фақат фарқи эътибори истилоҳийдур.

НУСРАТ نصرت ва НАСР نصر ҳар икки лафз ёрдам қилмоқдур.

НАСИЙР نصير ёрдамчи ва мадакдордур.

НАСС نص ҳақиқатни яхши англамоқ учун хўб диққат ила сўрамоқдур. Ва илми усул истилоҳида бир нимарсадин яна бошқа нимарсани яхши ва ёмонлигига равшан ва бешубҳа далолат қиладурган ояти Қуръонийани насс дерлар. Масалан, кофирлар ўз фикри ботилларича ижара савдоси ҳам мол савдоси кабидурки, албатта ҳалолдур, деган сўзларини раддиға ва ижорани ҳаромлигиға ва тижоратни ҳалоллигиға равшан далолат қилувчи: «Ақаллаллоҳа-л-байъа ва ҳарамаллоҳа-р-рибо» ояти каримаси нассдур.

НУСУС نصوص нассинг жамъидурки, мақсудға бешубҳа ва бетаъвил ва беишора ва зоҳир далолат қиладурган оёти Қуръонийалардур.

НАСЛ نصل луғатда пайкон ва найзадур. Ва истилоҳи атиббода пайкондин ва найзадин ҳодис бўлгон жароҳат муроддурки, маҳзфул ул-музофдур ва тақдири калом жароҳат ун-насл демакдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Зод)

НАЗОРАТ نضارت ва نضرت рангда поклик ва обдорликдур.

НАЗЖ نضج оловсиз, фақат фурсат ўтмоғи ила пишмоқдур, масалан, меванинг пишмоғи ва шиш моддасини пишмоғи ва хилтнинг пишмоғи ҳаммаси назждур. Ва истилоҳи атиббода назждин мурод қобили хуруж бўлмоқ, яъни хилтнинг бахзи суюқроғи андак қўюлмоғи муроддур, токи баданға юқи ёпишиб қолмай, тамом кўчғай ҳам жуда қўюғи андак суюлмоғи муроддур, токи ани бадандин кўчмоғи осон бўлғай. Ҳам шиш моддасини пишмоғидин ани қонлик ҳолатдин йиринглик ҳолатға ўзгарилмоғи муроддур, токи баданликдин нисбати ва алоқаси узилиб, бадандин ажраб чиқмоқға қобилият ҳосил қилғай ва ҳоказо.

НАЗИЙЖ نضيج оловсиз пишган нимарсадур, хоҳ пишган мева ва хоҳ пишган хилт ва хоҳ пишган моддаға баробардур.

НУЗОР نزار ва **НАЗАР** نضر ҳар икки калима ҳар нимарсанинг холисидур.

НАЗИЙР نضير тозарўй ва обдор одамки, ани мардум ситораси (юлдузи) иссиғ дерлар. Ва ғашдин пок қилунгон холис тиллодур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎХМАЛА (Нун билан То)

НАТЪ نضع бисот асбобики, чармдин бўлса. Ва ҳайвон терисидин бўлгон камарбанд ва белбоғдур. Ва истилоҳи атиббода шул маъноий ахир муроддурки, сермўй теридин камарбанд қилиб, мўйини бадан тарафға ва терисини зоҳир тарафға қилиб боғланса анинг мўйи баданни иситиб, суъи мизожи боридни зойил қилур ва бодни таҳлил қилур. (Ва наът - пайғамбар мақтови.)

НИТОҚ نطق мутлақ камарбанд ва белбоғдур. Ва нутуқ белбоғлардур.

НУТҚ نطق сўзламоқдур.

НУТУЛ نطول даво қўшуб қайнатилгон сувни ингичка жумраклик обдастадин бир узви махсусға чўзиб қуйиб турмоқдур.

НУТФА نطفه раҳим (бачадон)ға қарор тобқон манийдур. Ва баъзи атиббо эркакни манийси ва хотунни манийсидин мураккаб бўлгон маний деб таркиб шарт қилмишлар ва хотун манийси албатта бетаркиб ҳам нутфадур демишлар. Лекин, муҳаррир, (яъни муаллиф Боситхон) наздида бу шарт лағв ва беҳожатдур, зероки хотундин инзол бўлгондағина раҳим лаззатланиб, ҳаракатға кириб, фаржға нозил бўлгон манийни раҳим ўзи тортиб кетар. Бас, бу ҳолда бир раҳимға киргон икки маний албатта бир-бириға мураккаблиғи лозими табиийдурки, шарт таркиб учун ҳожат йўқтур. Ва агар хотундин инзол воқеъ бўлмаса ва раҳим ўзича жазб қилмаса эркакни манийси ҳаргиз раҳимға киролмас ва фарждин қайтиб чиқар. Бас, нутфаликға раҳимда қарор тобқонлик шарт кофий (етарли)дур. Ҳам агар хотуннинг манийси ҳам то раҳимға тушуб, қарор тобмаса авъийада бўлгон ҳолида нутфа эканиға ҳеч ким қоил бўлмагондурки, ани ҳамон маний дерлар.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Нун билан Зо)

НАЗОРАТ نظارت қарамоқдур.

НАЗОФАТ نظافت шодликдур.

НАЗАР نظر қарамоқ ва фикр ҳам келур.

НАЗИЙФ نظيف покиза ва ҳалол ва тоҳир нимарсадур.

НАЗАРИЙ نظري мансуб ба назардур, яъни фикр ила ҳосил бўладурган исм муроддур, яъни илми ҳикматнинг қисми аввалидур. Ва маълум бўлғайки, илми ҳикмат икки қисм бўлурки, биринчи қисмини назарий ва иккинчи қисмини амалий дерлар. Ва ҳикмати назарийни ҳикмати илмий ҳам дерларки, кўб навъларга мутанаввиъдур, масалан, илми ҳайъат ва илми табиийёт ва илми мунозара ва илми ташриҳ ва илми вазоиғ ул-аъзо ва илми арвоҳ ва илми қуво ва илми маъданиёт ва илми наботот ва бошқалардур, булар ҳаммаси илми ҳикмати назарийдур. Ва, инчунин, ҳикмати амалий ҳам кўб навъларга мутанаввиъ бўлурки, масалан, ташхиси амроз ва илож ва таркиби муфрадот тақдири қувои кайфиёт ва мавозини адвия ва илож би-л-йад ва илож би-л-адвия ва ғайри золика ҳаммаси ҳикмати амалийдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МУЪЖМАЛА (Нун билан Айн)

НУАМО نسا неъматдурки, исми жинсдур. Ва баъзиларни жамъи неъмат деган гумонлари ғалатдур.

НЕЪМАТ نعمت давлат ва мол ва ризқ ва осойиш ва ато ва ҳар навъ яхшилик ҳолатдур.

НАЪТ نعت мадҳ ва тавсифдур; агарчи бу лафз луғатда мутлақ тавсифдур, лекин мақсуд Ҳазрати расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва салламни тавсифларига мустаъмалдур.

НИЪОЖ نجاج жамъи наъжаки, говмиш, яъни сутини соғилуб турган ҳайвонга исми мутлақдур, лекин говмиш ва бузмиш каби муқаййад бўлмагон тақдирда мурод қўй бўлур.

НУЪОС نعاىس уйқуға шуруь қилмоқ. Ва уйқунинг ибтидосидурки, ани форсийда гунуданий ва пинагий ҳам дерлар ва туркийда мудрамоқ дерлар.

НУЪУЗ نعوض эркакнинг закари (яъни олатининг) турмоғидурки, шаҳват ва рағбати табиат сабаби бирлан руҳ ва рийҳ ва қонлар шул узвға мойил бўлуб, аларни ижтимоъидин ҳосил бўлгон тажассум ва тамаддуддин иборатдур.

НАЪНАЪ ننعع ва **НАЪНОЪ** ننعاع бир навъ ялпиздурки, бағоят латифдур ва камоли латофатидин ани чайналса рутубати тилни масомидин тез ўтуб, пайи зоиқаға еткани учун ани совуғлиги тилға сезилур ва гўё тил ўзи совиб кетгандек эҳсос қилунур.

НИЪОМА ننعامه ва **НАЪОМА** ننعامه тевақуш (туяқуш)дурки, форсийда шутурмурғ дерлар.

НАЪЖА ننعجه говмиш, яъни сути соғилуб турган бир ҳайвоннинг исми махсусаси ила қайд қилмай мутлақ айтулса андин мурод соғиладурган қўй бўлур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ФО (Нун билан Фо)

НАФОСАТ ننعاست яхшилик ва мақбуллик ва латофатдур. Ва мажозан юпқалик ва нозиклик ва камқувватлик келур. Ва бахиллик ва ҳасад ҳам келур.

НАФРАТ ننعفرت ҳуркмоқ ва ҳазар қилмоқдур.

НАФАҲОТ ننعفحات бўйи хушлардур.

НАФАҲОТ ننعفحات кўб дам бермоқ, яъни шамол еткурмоқ демақдур.

НАФС ننعفث луғатда тупурмоқ ва бир фазлани оғиздин ташламоқдур. Ва истилоҳи атиббода оғиз йўли бирлан хоҳ тишнинг милкидин ва хоҳ ҳалқумдин ва хоҳ ўпкадин ва хоҳ бошқа жароҳатдин бағоят андак (жуда оз) миқдор қон сизиб, тупукға қўшилуб, доимий келиб турмоғидур. Ва беқон рутубати фазлиййани доимий келиб турмоғига ҳам итлоқ қилунур.

НАФҲ ننعفح бўйи хушни ҳидламоқдур. Ва нафоих бўйи хушлардур.

НАФХ ننعفخ дамланмоқ ва бод пайдо қилмоқдур.

НУФУХ ننعفوخ бағоят майда янчилгон давони бурунға нафас ила тортмоқдур.

НАФОЗ ناز ва НУФУЗ نفوذ ўтмоқ ва жорий бўлмоқдур, хоҳ жисман ва хоҳ кайфан ва хоҳ қувватан жорий бўлса баробар мустаъмалдур. Масалан, жавҳари ғизонинг баданга ўтуб, жузви бадан бўлмоғи ва фазланинг ичак ва томурлардин ўтуб, мундафиъ бўлмоғи жисман нуфуздур ва таъсиридин баданда ҳарорат ё бурудат ҳосил бўлмоғи кайфан нуфуздур ва заҳарни қаблаз ҳазм баданга сироят қилмоғи ва ҳокиму қозиларнинг ҳукми мардумга жорий бўлмоғи қувватан нуфуздур.

НАФИЙР نفيр ва НУФУР نفور ҳар икки лафз ҳуркадурган ва ҳазар қиладурган ва қочадургандур.

НИФОС نفاس бола туғмоқ сабаби бирлан хотунлардин шарий бўлгон қонни айтурлар, башарти қонни муҳлати ҳар туғишда одат бўлгон муҳлатда ва одат бўлгон миқдорда бўлса ҳам қонни ранги ва қивоми одат бўлгон қонга монанд ва баробар бўлса. Ва агар туғмоқ сабаби бирлан баъзи томури узилуб, одат миқдоридин зиёда қон келса ва ё бағоят соф ранглик ва суюқ қон келур бўлса ани истиҳоза дерлар. Ва ҳар бир ойда ва ё зиёдароқ ва ё камроқ муҳлатда одат тариқида келадурган қонни ҳайз дерлар. Ва ҳар уч навъ қонни мутлақ номини тамс дерлар, лекин тамсни мажозан таваллуд қониға ҳам итлоқ қилунур.

НАФАС نفس дамдурки, азбаройи дилни елпитмак ва руҳнинг ҳароратини эътидолга келтурмоқ учун бурун ва ё оғиз воситаси бирлан ҳавойи насимни ичга тортмоқ ҳам ичдаги бухороти духониййани ва руҳни пок ва холий қилмоқ учун бухороти мазкурни хорижга чиқармоқдин иборатдур, яъни ҳавойи насимни тортмоқ ва бухороти духониййани чиқармоқ мажмуъи бир нафасдур. Ва ани жамъи анфос келур.

НАФС نفس жон ва руҳ ва нимарса ва ҳақиқат ва айн, яъни ўзим ва ўзинг демакдаги ўзлик маъноға шомилдур. Ва бу тақдирда жамъи анфус ва нуфус келур. Аммо, истилоҳи атиббода аксар аввалги маъно муроддурки, жон ва руҳдур. Аммо, истилоҳи аҳли тасаввуфда нафс, яъни руҳ уч қисмга даража эътибори ила ажратилгондурки, биринчи қисмини нафси аммора дерлар, яъни лаззати дунёи фонийнинг талабини танаға кўб амр қилур ва қизиқтурар. Ва қавлуллоҳи таъолоки: «Иннан - нафса ла-амморатун би-с-суъи» шул даражалик нафс ҳаққиға нозилдур. Ва иккинчи даражалик қисмини лаввома

дерлар, яъни гуноҳни иртикоб қилғониға ўзини-ўзи кўб маломат қилурки, дилнинг нури ва ҳидояти бирлан қилгон гуноҳиға афсус ва пушаймон қилур. Қавлуллоҳи таъолоки: «О Уҳсиму би-н-нафс ил-лаввома» шул даражалик нафс ҳаққиға нозилдур. Ва учунчи даражалик қисмини мутмаинна дерларки, бу нафс ёмон сифатлардин пок ва соф бўлуб, қурби Илоҳийдин баҳравар ва ахлоқи ҳамида бирлан муттасиф бўлуб, камоли иймонға итмиён ва ором олгон аъло даражалик нафсдур. Ва қавлуллоҳи таъолоки: «Ё аййатуҳа-нафс ул-мутмаинна аржиъий ила роббиқа розийатан марзиййа» шул даражалик нафс ҳаққиға нозилдур, дерлар.

НАФЗ نفز силкитмоқ ва қоқмоқдур.

НАФТ نفت қораёғи машҳурдурки, баъзи заминдин қайнаб чиқар ва асда икки навъ бўлурки, қаро ва ғализ бўлур ва иккинчиси беранг ва соф ва суюқ бўлур ва баъзи заминдин ҳар иккиси мухталит ҳолда чиқар сўнгра мутахассис аҳли санъатлар бир-биридин ажратурлар. Бас, беранг ва соф навъи чироғ учун срф бўлурки, русчада керосин дерлар. Ва қароси бошқа ҳожатлар учун сарф бўлурки, ани номини мазут дерлар.

НАФЪ نفع баҳра ва суддур (фойдалидур.)

НАФҲА نفعه хушбўй, шаббодадур.

НАФХА نفعه баякбор дам урмоқ ва шамол юбормоқ.

НИФТА نطفه бир навъ бужа жароҳатидурки, қабаргон узв каби ичиға сув йиғиб, чечакка ўхшаб чиқарур ва жамъи нафототдур.

НУФУСИ САЛОСА نفوس ثلاثه уч нафс демақдур. Ва андин мурод истилоҳи сўфияда нафси аммора ва нафси лаввома ва нафси мутмаиннадур. Аммо, истилоҳи атиббода андин мурод руҳи нафсоний ва руҳи ҳайвоний ва руҳи табиийдур.

НАФСИ НОТИҚА نفس ناطقه инсоннинг руҳи нафсониясида бўлгон бир қуввати нафисадурки, ҳавосси ашарайи зоҳириййа ва ботиниййа (ташқи ва ички ўнта сезгилар)да маҳсус бўлгон нимарсани хусусида бўлгон муҳокамаларни ва маъонийи жузъиййаларни дуруст ёки ғалатлигини мазкур қувват ўзини ақл исмлиқ қуввайи мезониййаси ила таҳқиқ қилиб, агар бу муҳокамалар дуруст топилса ани ижросиға ва агар нодуруст бўлса ани манъиға ҳукм ва фармон қилиб, яна миёға тобшурар. Ва мия бу ҳукмнинг ижроси учун пайи муҳаррикаға ҳаракат бериб, ҳукмни ижро қилур. Ва бу қуввати нафисани маҳсус

номи бўлмай, фақат руҳни қуввайи марказийиаси бўлғони учун бунини нафси нотиқа, яъни руҳи нотиқа деб таъбир қилурлар ва нотиқа, яъни сўзлагувчи сифат ила мавсуфлиғининг сабаби шулки, бу қувват ва ақл фақат инсонга хосдур ва инсон нотиқдур. Ва бошқа ҳайвонда бу қувват ва ақл бўлмас, балки қуввати баҳмийиағина бўлур. Ва товугни жўжаси ҳануз ҳеч тажриба кўрмагон ҳолида осмонда кўрингон лочинни душман билиб қочмоғи ва ўз аносини дўст билиб, ани қанотиға беркинмоғи қуввайи баҳмийиа ила бўлур ва аларда ақл бўлмас. Бинобарин, бошқа ҳайвонларнинг нафсини баҳийма деб таъбир қилурлар.

НАФЙ نَفْيٌ йўқ қилмоқ ва ҳайдамоқ ва узоғ қилмоқ маъноларига мустаъмалдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ҚОФ (Нун билан Қоф)

НУҚО نَقَا покизалиқдур.

НАҚОВАТ نَقَاوَات покизалиқ ва покиза бўлмоқдур.

НАҚЛИ РУҲ نَقْل رُوح ақли риёзатларнинг баъзисидин содир бўлгон бир амал дерларки, ўзларини руҳларини бошқа бир бежон танаға ўтқарур эмишларки, ул ҳолда ўз таналари бежон қолиб, бежон нимарса ҳаёт бўлур эмиш. Аммо, истилоҳи атиббода фолиж (фалаж) касалиға мубтало бўлгон ва руҳи нафсонийиа ва қуввати ҳис ва ҳаракатдин маҳрум қолгон узвни тарбия ва тадбир бирлан сабабни зойил қилмоқ ила руҳ киргизуб саҳиҳ қилмоқ муроддур.

НАҚР نَقْر луғатда парранда ердин дона чўқимоғи. Ва мажозан чўқимоқни асаридин ерда ҳосил бўлгон тумшукни нақшини ҳам нақр дерлар. Ва истилоҳи атиббода мутлақ майда тешуклар демақдур. Масалан, нонда ҳодис бўлгон чакишнинг нақши ва шафтолу данагида бўлгон тешуклар нақрдур.

НИҚРИС نِقْرِس оёғни панжадин то тўпуғиғача шул миёнада воқий бўладурган бир навъ оғруқлик шишнинг номидурки, важаъ ул-мафосил (бўғим оғриғи)нинг иккинчи қисидур. Ва аксар вуқуъи оёғнинг панжасида бўлур.

НУҚУВМОЖИС نِقْوَامَجِس ҳоким Арастунинг атосини номидурки, Искандарнинг устоди эрди. (Юнонча - Никомахус.)

НАҚС نقص луғатда кам қилмоқ ва кам бўлмоқ ва камлик дерлар. Аммо, муҳаррир (яъни муаллиф Боситхон) наздида нақс кам қилмоқ ва анинг сийғаи лозими нуқсон кам бўлмоқ демак авло ва муносиброқ анланур.

НАҚИЙЗ نقيض хилоф ва бир-бирига зид демакдур, лекин зид ва хилоф ва нақийзларни бир-биринин андак фарқи ҳам бордур. Масалан, ноқийз бир жисмда ҳаргиз жамъ ҳам бўлолмас ва ҳар иккиси баробар йўқ ҳам бўлолмас, чунончи, борлик ила йўқлик ва ҳаёт ила мамот ҳар иккиси бир жисмда ҳаргиз жамъ ҳам бўлолмас ва ҳар иккиси баробар йўқ ҳам бўлолмас. Аммо, зид нимарсани ҳар иккиси бир жисмда ҳаргиз бўлмас, лекин ҳар иккиси ҳам йўқ бўлмоғи мумкин бўлур, масалан, тоза оқлик ила тўқ қаролик ҳар бири мунфаридлик ҳолда бир жисмда жамъ бўлолмаса ҳам, лекин ҳар иккиси баробар йўқ бўлуб, балки сариф ё қизил бўлмоғи мумкиндур. Аммо, хилоф эса бир жисмда жамъ бўлмоғи мумкин ҳам бўлур, масалан, бир-бирига мураккаб бўлгон ҳолда мўътадил ва илиғ бўлмоғи ҳам мумкин ва илиғлик ҳароратга назаран совуғдур ва бурудатга назаран иссиғдур.

НИҚОТ نقاط ва **НУҚАТ** نقط нуқтанинг жамъидурки, бағоят кичик демакдур.

НАҚЪ نقة гард ва губор. Ва сувға солиб ивитмоқдур.

НУҚУЪ نوع сувға солиб ивитмоқдур. Ва нақуъ сувға ивитмоқ ила ширасини ё қувватини сувға чиқарилгон мева ва даводур.

НАҚЛ نقل бир жойдин бир жойга кўчирмоқ ва ўтказмоқдур. (Ҳаракат воситалари - нақлийёт.)

НАҚРАТ نقرت раҳимнинг учинчи қабат пардасини дохилий тараф сатҳида воқий бўлгон кўб ададлик майда гуддаларни устида воқий бўлгон тешуклари демакдурки, бу нақранинг вазифаси доимий ўзидин ширадор рутубат чиқариб, раҳим гарданининг ичини ҳўллаб тургай, токи раҳим гардани баданнинг ҳарорати бирлан қуриб кетмай, жимоъ (жинсий алоқа) вақтида закар (олат)ни кирмоғига нозил бўлгон манийнинг раҳимга тез етиб бормоғига ва таваллуд вақтида болани тойрилиб, осонроғ чиқмоғи учун ёрдам бергай.

НАҚРА نقره майда чуқурлик демакдур, масалан, нонда бўлгон чакишнинг нақш ва шафтолу данагида бўлгон тешуклар каби. Ва нуқра ба заммаи нун луғати форсийда кумушдур.

НУҚТА نقطه бағоят майда, камоли кичиклигинин ани буйи ва эни ва қалинлиги маҳсус бўлмағай ва ё маҳсус бўлса ҳам кичиклиги сабаби ила эътибордин соқит бўлгон нимарсадур.

НУҚТАЙ МАВҲУМА نقطه موهومه фаҳм ва хаёл қилунгон нуқта демакдур. Аммо, вужудини фақат хаёл илагина бор деб фараз қилунгон хатт, яъни чизиқларни бир-бирига тўқнашиб, бир-бирини босиб ўткан маҳалли демакдур. Ва бир-бирига мураккаб бўлуб, бағоят аралашган аносирни кўз бирлан кўрмоқ мумкин бўлмагон, фақат фаҳм ва хаёл бирлангина борлигини муқаррар қилунгон майда жузъи демакдурки, «жузъун ло йатажазза» ва «жузъи фард» ҳам дерлар.

НИҚЙ نقي иликнинг ёғи демакдур.

НАҚИЙЙ نقي пок ва беғаш ва холис демакдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-КОФ (Нун билан Коф)

НАКБО نكبا уч тарафдин баробар келгон шамолдур. Ва бундоғ шамол кам воқиб бўлур ва агар воқиб бўлса кўб ёмон зарарлик ва кўб офатларга боис бўлур. Хусусан, Шарқ тараф осуда қолиб, бошқа уч тарафдин келгон шамолни зарари кўб ёмондур. Ала-л-хусус, дарёдаги аҳли кемаларга зарари ҳам сиҳхат учун ва ҳам ҳаёт учун хавфликдурки, бу уч тарафнинг шамоли бир-бирига табиатан мухолифдур.

НАКБАТ نكبت ранж ва кулфат ва хорлик. Ва қуруғликдур.

НАКҲАТ نكھت буйи хуш. Ва буйи даҳандурки, истилоҳи атиббода шул маънойи охир аксар муроддур.

НУКС نكس беморликни яна авд қилмоғи (яъни қайтмоғи) ва зўраймоғидурки, ани турк урфида узилуғ дерлар. Накс бошни тарафга қилмоқдурки, сувга пастгарқ бўлгон одамни сувдин олгондин сўнг шул тариқада тутиб турмоқ вожибдур, токи ўпкасига киргон сувлар оғзидин пастга тушуб, нафас йўли очилғай.

НУКТА نكته зоҳир иборатдин ёширулгон ва махфий ишоратдин хуш зеҳн одамгина тушунадурган нозик ва покиза маъно мақсуддур.

НАКРА نكره номаълум ва нотаъйин демакдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-МИМ (Нун билан Мим)

НАМО نما ўчмоқ ва ҳажмида зиёдалашмоқ ва баланд бўлмоқдур. Ва лугати форсийда тахфифи намояндаки, кўринадурган демакдур. Масалан, баднамо ёмон кўринадигандур. Ва кўрсатадурган ҳам келур. Масалан, жаҳоннамо ва ангуштнамо жаҳон аксини кўрсатадурган ва қўл панжаси бирлан ишорат қилиб кўрсатадигандур.

НАМУЗАЖ نموذج ва АНМУЗАЖ نموذج ҳам келурки, намунайи форсийдин муъаррабдур.

НАМР نمр йўлбарсдурки, даррандаи маъруфдур ва ани форсийда паланг дерлар.

НАМИЙР نمير бар вазни фақир, ширин ва сингишлик сувдурки, ани арабда азб дерлар.

НАМАШ نمش бадан зоҳирида пайдо бўладурган бир навъ холдур, яъни бир қитъа доғки, жуда қаро ранг ва ё андак қизилга мойилроқ қаро бўлур. Баҳарқол баршдин катта бўлур, ҳатто гоҳи қўлнинг кафи миқдориди ва гоҳи дароз ҳам бўлур. Ва маҳалли вуқуи (пайдо бўладиган жойи) ҳамма баданга мутлақдур, лекин аксар юзга пайдо бўлур.

НАМЛ نمل чумолидурки, кичик бир ҳайвони маъруфдур.

НУМУВ نمو ўсмоқ ва катта бўлмоқдур.

НУМРИҚА نمرقه кичкина болиш ёстукчадурки, анинг жамъи намориқ келур.

НАМЛА نمله чумолидурки, ҳайвони маъруфдур. Ва истилоҳи атиббода бир навъ бусра, яъни майда яраки, аввал ҳолда терининг остида гўё бир чумоли ҳаракат қилиб турғон каби хориниш ва қичуқ сезилур. Сўнгра ул жойдин мутаъаддик (кўпгина) бусра (тошма яра)лар пайдо бўлур. Сўнгра алар батадриж бир-бирлариға қўшилур, катта яра ташкил қилурлар.

НАМЛАИ ГОВАРСИЙА نمله كاورسيه бир навъ бусрадурки, аввал терининг остида чумолининг ҳаракати каби қичуқ пайдо бўлур, сўнгра зоҳир бўлур. Ва бусранинг зуҳуридин сўнгра ҳам мазкур қичуқ боқий бўлур. Ва бусранинг таги қизил ва усти оқ ва шакли тариф сувратида бўлур. Бинобарин, номини говарсийа (тариққа ўхшаш яра) дерлар.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ВОВ

(Нун билан Вов)

НАВОИБ نواب жамъи ноибки, бадал ва қойим мақомлар. Ва навбатлик демақдур. Аммо, истилоҳи атиббода бир даво топилмағон тақдирда ани бадалиға би-л-хосият қойим мақом ва бадал бўладурган даволар. Ва кунора ўзини навбатида тутадурган касаллар, масалан, навбатлик иситма ва безгаклар муроддур.

НАВОФИЖ نوافج жамъи нофажки, муъарраби нофа, яъни киндиклар демақдур. Ва андин мурод кийикни киндигидурки, хушбўйи машҳурдур.

НАВОҲ نواح ноҳиянинг жамъики, атрофлар демақдур.

НАВР نور бар вазни савр ва жавр, оқ гул ва сариг гулдур. Ва нур бар вазни ҳур, равшанликдур.

НАВОИР نواير жамъи ноираки, шуълалар демақдур.

НАВОДИР نواير жамъи нодир, мисли кам топиладурган ғариб нимарсалардур.

НУШОДУР نوشادر луғати форсийки, нўшозур бўлуб, нўш бамаънойи тирёқ ва озур бамаънойи оловдур ва тақдири калом оловдин ҳосил бўлгон тирёқ ва намақдур, яъни давоики, тузга ўхшаш оқдур ва беадад тораи мунтазамлардин мураккаб шаклда бўлурки, ани ғалати авомда новшадил дерлар.

НЎГ نوک ниш ва учдур, масалан, ништарнинг учи ва игнанинг учи кабики, луғати форсийдур.

НАВОЛ نوال ато ва бахшишдур.

НАВМ نوم уйқудур ва форсийда хоб дерлар.

НУШДОРУ نوش دارو луғати форсий, заҳарнинг қувватини қайтариб, ислоҳ қиладурғон дорудурки, ани арабда тирёқи фодзаҳр дерлар.

НУРА نوره луғати форсий, оҳақдурки, арабда килс дерлар.

НАВОСИЙ نواصي жамъи носийаки, пешонадин чиқғон мўй ва сочлардур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ҲО (Нун билан Ҳо)

НУҲО نھا ва **НУҲО** نھр жамъи нуҳйаки, ақллар ва хирадлар демакдур.

НУҲУКАТ نھوكت оруғлагонлик ва сўлифонликдур.

НУҲУЗАТ نھوضت турмоқ ва бир нимарсаға қасд қилмоқ, ва лекин бир жойдин бошқа жойға кўчмоқ учун аксар мустаъмалдур.

НИҲУФТ نھفت луғати форсий, пинҳондур.

НАҲЖ نھج тўғри ва маълум ва очуқ йўл демакдур. Ва мажозан дастур ва тартиб ҳам келур.

НИҲОД نھاد бунёд ва хилқатдурки, луғати арабийдур ва форсийда кўйди демакдур.

НАҲОР نھار луғати арабийда кундуздур ва луғати форсийда субҳдин буён ҳануз ҳеч таом тановул қилмагон ва ҳеч нима тотимагон очлик ҳолатдурки, наҳорни асли нооҳордур ва оҳор емак ва тотимадур. Ва нооҳор ҳеч нима тотимаган ҳолатдур. Сўнгра тахфифи (қисқартириш) учун ҳар икки алифи сокина ва алифи мамдудани ҳазф қилмак ила наҳор бўлгондур.

НАҲШ نھش тиш бирлан тишлаб чақадурган. Ва маълумдурки, баъзи ҳайвон нишдор бўлуб, ниш уриб чақар, чунончи, ари ва чаён ва аларнинг чақмоқларини арабда ладғ ва лисъ дерлар. Ва баъзи ҳайвон тишлаб чақар, масалан, йилонлар ва мингоёғ ва ит ва пашша ва бургалар каби. Аксар вақтда наҳшдин мурод ҳавомнинг наҳши, яъни тупроқни тагидин макон қиладурган ҳайвоннинг наҳшларидур.

НАҲАНГ نھنگ луғати форсий, денгиз ҳайвонларидин бир ҳайвонни номидурки, ани арабда тимсоҳ дерлар. Ва ани хоссасидурки, таом чайнамоқда ҳамма ҳайвонотни паст жағи ҳаракат қилур ва юқори жағи сокин бўлур. Аммо, бу ҳайвонни паст жағи би-л-акс сокин ва юқори жағи ва боши ҳаракат қилур. Ва шаклда бош тараф нисфи ит шаклига монандроқ ва дум тараф нисфи балиғ бўлуб, кўли ва оёғи шабпараки (кўршапалак)нинг қаноти каби пардадор бўлур.

НАҲР УЛ-БАДАН نھر البدن варид ва шараён тамурларини танасидурки, ҳамма томурлардин йўгон икки адад томур гардандин то думғазағача орқа устухонининг дохил тарафидин ҳар икки томур бир-бирига мутавозий ва ҳамроҳ бўлуб тортилгон варид ва шараён

томурунинг танасидурки, ани уруқи жадовил ҳам дерлар. Ва ҳар узви муқобилида аларни ҳар биридин бир жуфтдин шох кўкариб, бири ўнг тараф ва бири чап тарафда бўлгон узви мазкурға таралиб, мутгасил бўлгондур. Ва бул шохларни савоқий ул-жадовил дерлар. Ва савоқийдин ажрагон шохларни равозиъ ус-савоқий дерларки, савоқийдин ҳам ингичка бўлур. Ва равозиъдин кўкарғон шохлар бағоят ингичка бўлурки, ани уруқ уд-диқоқ ва уруқ уш-шаърий ҳам дерлар.

НУҲЙА نيه ақл ва хирад демақдур.

ФАСЛ УН-НУН МАЪА-Л-ЙО (Нун билан Йо)

НИЁБ نيب жамъи нобки, жағ тишларни ва олдағи тишларнинг миёнасида бўлгон нишлик ва найзалик тишлардурки, бу тиш дарранда ҳайвонларда узун ва ғоятда найза каби нишдор бўлур. Ва инсонда фи-л-жумла нишдор бўлса ҳам дароз бўлмай, бошқа тишларға баробар бўлур.

НАЙЙИР نير кўб нур ва равшанлик бергувчидур. Ва андин аксар вақт Офтоб мурод бўлур. Ва баъзилар Офтобни ирода қилмоқда наййири аъзам деб, аъзамни қайд қилурлар.

НИЛУФАР نيلوفر гиёҳи равонидурки, нийлуиҳали ҳиндийдин муъаррабдур, зероки нил луғати ҳиндийда сувдур ва иҳал мевадур. Ва бу гиёҳ доим сувда ва сув тўда бўлгон кўл ва сизотда кўкариб, илдизи ва танаси сувға кўмилгон ва фақат гули ва мевасигина сувдин баланд бўлур. Бинобарин, ҳиндийлар ани сув меваси деган мазмунда нилунҳал дерлар. Ва андин араблар муъарраб қилиб нилуфар дерлар. Ҳам арабда каранб ул-мо ва тухмини ҳаббат ул арус дерлар.

НИЁЙИШ نياش луғати форсий, таҳсин ва офарин қилмоқ ва махтамоқ ва зорий қилмоқдур.

НИШ نيش луғати форсий, уч ва сих, яъни найзадор нимарсани энг ингичка бўлгон учидур. Ва мажозан нишдор нимарсаға ҳам келур. Масалан, нишдор тишни ҳам айтурларки, дарранда ҳайвонларни узун ва ингичка тишларидур.

НАЙК نيك арабда жимоънинг асл исмидур. Ва бошқа исмлари ҳаммаси киноя ва батариқайи мажоздур. Ва нек лугати форсийда бамаънойи яхши демақдур.

НАЙЛ نيل тобмоқ ва етушмоқдурки, муродиға ва мақсудиға етган кишини ноил дерлар.

НИЛ نيل ранги маълумдурки, қароға яқин тўқ кўк бўлур ва ани вусма (ўсма) гиёҳининг сувидин тайёр қилунмоғи марвийдур.

НИЁМ نياء жамъи навмдурки, уйқулар демақдур.

НАЙЙИРИ АЪЗАМ نير اعظم Офтобдурки, наййир бамаънойи кўб нур бергувчидур ва аъзам энг катта, яъни Офтобдурки, ҳаммадин кўб нур берар ҳам ҳамма юлдузлардин каттадур. Ва Ойни наййири асгар (кичик нур бергувчи) дерлар.

НАЙДУЛОН نيدلان лугати форсийда кобуси арабийдурки, ани туркийда босириқмоқ (босинқирамоқ) дерлар.

НАЙСОН نيمان ҳамалнинг йигирма еттинчи кунда ёқгон ёмғурдурки, ани қатрасидин садафда марварид пайдо бўлур. Ва мажозан ҳамалнинг ҳаммасидаги ёмғурни ҳам найсон дерлар.

НИЙЛАНЖИЙ نيلنجى муъарраби нитрангийдурки, нил рангиға монанд ранг демақдур. Ва истилоҳи атиббода нилнинг ўзиға ҳамранглик мурод эрмас, балки бошқа рангға нил рангидин андак миқдорғина қўшмоқ ила ўзгартириб, ани нил рангиға мойил қилғони каби ҳар қаю рангки, нил рангиға мойилроқ бўлса ани нийланжий дерлар.

БОБ УЛ-ВОВ

Вов боби

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-АЛИФ

(Вов билан Алиф)

ВОЛО والا баланд мартаба ва бузург қадрдур.

ВОЖИБ واجب лозим ва вужуди албатта зарур ва йўқлиги мумкин бўлмагон нимарсадурки, Худованди Каримнинг вужуди муроддур. Ва ибодат ва амалларнинг бир навъидурки, ани Худойи таъоло буюргонлиги шубҳасиз бўлса бу вожиб амалда фарз баробарида амал қилунур.

ВОҲИБ واهب ато ва бахшиш қилғувчи ва ваҳҳоб бергувчидур.

ВОРИС وارث мерос олғувчидур. Аммо, истилоҳда даво ва ғизонинг таъсиридин асар олғувчидур.

ВОЗИҲ واضح равшан ва ошкоро. Ва тобланувчи.

ВОРИД وارد келадурган ва кирадурган ва ўтадурган. Ва элчидур.

ВОЗИЪ واضح бир нимарсани бир жойга қўядурган. Ва бир маънога далолат қилмак учун бир лафзни таъйин қиладургандур.

ВОҚИФ واقف бир жойда барқарор тургон. Ва хабардор ва огоҳ бўлгон демакдур. Ва истилоҳи атиббода иллотеки, пайдо бўлгонидин сўнг бир ҳолда турар бўлса ва зиёдалашиб, атрофга таралиб турмаса.

ВОБИЛ وابل катта қатралик ёмғурдурки, ани арабда васмий ҳам дерлар.

ВОЛ وال танга балиғдурки, луғати форсийдур.

ВОМ واء курс, яъни юпқа ва гирдак шакллик нимарсадур. Ва ранг ва чун ва нухадур.

ВОЛОН وان луғати ҳиндийдурки, катта ёки кичик лафзига қайд қилинурки, волони бузруг розёнаж, яъни бодёндур. Ва волони хурд шивитдурки, ани русда укроп дерлар.

ВОБАСТА وابسته луғати форсий, банд ва боғлангон демакдурки, ани арабда муқаййад дерлар.

ВОҲИМА واهمه ҳавосси ботинийа қувватлари-дин бир қувватнинг номидурки, хориждин кўрилгон ва ё эшутилгон маҳсусотга тааллуқлик маъонийи жузъийаларни идроки шул қувват

ила бўлур. Масалан, янги тухмдин очилгон чўжа ҳануз ҳеч нимани кўрмаган бетажрибалик ҳолида ўз аносини дўст билиб, анга эргашмоғи ва осмондаги қарчиғайни душман билиб, андин қочиб, аносини қанотини тагиға беркинмоғи шул қувват ила бўлур. Ва бу қувватни эҳсос қилмоғи учун маҳсусотнинг вужуди шарт ҳам эрмас, балки оламда вужуди бўлмагон нимарсани ҳам идрок ва эҳсос қилур. Масалан, ҳануз ҳеч вужуди бўлмагон иморатни тарҳини шул қувват идрок ва эҳсос қилиб, сўнгра амалда ўшал тарҳ ваҳмийадин нусха олиб, иморат қилунур. Ва бу қувват ақлга ҳам итоат қилмас. Чунончи, ақлнинг ҳукмига ўлгон ўлукни бежонлиги ва гўё бир тош каби беҳаракат ва беихтиёрлиги маълум бўлса ҳам, лекин қуввати ваҳимаси голиб одам ўлуклик уйда ҳаргиз ётолмас.

ВОҲИЙА واهيه сусликдин ўзини тутолмай йиқилгон ва камқувват ва султ. Ва гумроҳ ва адашган ҳам келур.

ВОЪИЙ واعى сақлагувчидурки, виёдин маъхузду. Ва виё сақламоқ зарфи, яъни сақланадурган идиш демакдур. Ва авъийа виёнинг жамъидур. Ва авъийаи маний бамаънойи манийнинг захирасини сақланадурган жойлардур.

ВОФИЙ وافى вафо қилгувчи. Ва кифоя қилгувчи. Ва тамом ва комил ва тайёр демакдур.

ВОҚИЙ واقى сақлайдурган ва муҳофаза қиладурган демакдурки, виқойа муҳофазадин муштақдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Т-ТО ИЛ-ФАВҚОНИЙЯ (Вов билан икки нуқтали То)

ВАТАД واتد қозикдурки, ани форсийда михи чўбин дерлар.

ВАТАР واتر камон ва танбурнинг торидур. Ва истилоҳи атиббода ватар жисмедурки, пай ила работдин мураккабдур. Ва ватарнинг бир учи узла гўштининг бир учиға вобаста бўлуб, иккинчи учи бошқа узвға муттасилдур, токи мазкур узвнинг ҳаракати узладин шул ватарни воситаси бирлан тортмоқ ва бўшатмоқ тариқи ила ҳосил бўлур.

ВАТИЙРА واتيره йўл ва равиш ва тартиб ва шаклдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-С-СО ИЛ-МУСАЛЛАСА (Вов билан уч нуқтали Со)

ВАСОҚ وفاق банд ва қайддур.

ВУСУҚ وئوق саботлик ва устуворлик ва эътимодлик.

ВАСИҚ وئىق маҳкам ва устувор ва барқарор нимарсадур.

ВАСИҚА وئىفه аҳду паймонки, устувор ва эътимодлик нома ва ҳужжатдур. Ва васиқа васиқнинг муаннасидаур.

ВАСЙ وئى устухонни ўз маҳалли бўлгон бўғумидин андак қўзғолмоғи, лекин ўрнидин тамом чиқмагонлигидур ва агар тамом чиқса ани халъ дерлар

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ЖИМ (Вов билан Жим)

ВИЖО وجا ахта қилмоқ, яъни моягини олиб ташламоқдур ва жимоъдин маҳрум қилмоқдур.

ВАЖО وجا қўрқмоқ ва андуҳ қилмоқдур.

ВАЖАБ وحب қаричдурки, қўл панжасини тамом ёзиб, атрофга ёзгондаги жимжилоқ панжани учидин то бош бармоқни учиғача ўртадаги масофадаурки, ани шибр ҳам дерлар.

ВУЖУБ وحب вожиб бўлмоқ ва лозим ва зарурий бўлмоқ. Ва муқаррар ва сазовор бўлмоқдур.

ВАЖИНОТ وحنات жамъи важнадурки, баён қилинур.

ВАЖОҲАТ وجاهت тоза юзлик ва ёқимлик ва иззатликдур.
(Мажозан - жаҳлдор юз.)

ВАЖ وج давосеки, ани арабда уд ул-важ ва форсий ва туркийда игир ва ҳиндий бачуҳ ва юнонда ақурун дерлар.

ВАЖУР وچور оғиздин ҳалқумга гарғара тариқи бирлан юбормоқ учун бўлгон суюқ даводур.

ВАЖИЗ وچيز қисқа ва мухтасар қилунгон демакдур.

ВАЖАЪ وجمع оғруқ ва алам ва озордур.

ВАЖИЪ وجمع дарднок ва аламноқ демакдур.

ВАЖИЛ وچل ваҳмининг галабаси бирлан қўрқгон одамдур.

ВАЖХ وَجِه юз ва чеҳраи одамийдур. Ва тариқ ва тарз ва бир нимарсанинг зоти ва ҳақиқати. Ва сабаб ҳам келур. Ва анинг жамъи вужуҳдур.

ВАЖИНАҲ وَجِنِه ва **ВУЖИНАҲ** وَجِنِه одамнинг рухсоридурки, юзнинг баланд кўтарилгон мавзъидур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ҲО ИЛ-МУҲМАЛА (Вов билан юмшоқ Ҳо)

ВАҲДАТ وَحِدَت ягоналик ва танҳоликдур.

ВАҲИЙД وَحِيْد ягонадур. (Ва Воҳид ҳам.)

ВАҲШ وَحِش ваҳшийдур, саҳройи ҳайвонлар демақдур.

ВУҲУШ وَحُوش ваҳшнинг жамъидурки, бамаънои саҳройи ҳайвонлардур.

ВАҲАЛ وَحْل лой ва сув бирлан ивиб зах бўлган ердур.

ВАҲДАТИ НАВЪИЙ وَحِدَاتِ نَوْعِيْ навъ жиҳати-дин бир бўлмоқ, яъни бир навъга мансуб бўлгон афродларнинг навъийатда шеригидур, масалан, шоҳ ва гадо ва олиму омий кишилар ҳаммаси навъи инсонга дохилдурки, ҳаммаси бир инсондур.

ВАҲЙ وَحْي Худодин келгон хабардур.

ВАҲШИЙ وَحِشӣ ёввойи ҳайвондур. Ва истилоҳи атиббода баданнинг хориж тарафидурки, ички тарафнинг зиддидур. Масалан, оёқнинг хориж тараф ёнидаги тўпуғини ваҳший дерлар. Аммо, иккинчи тараф ёнида бўлгон тўпуқни унсий дерларки, икки оёғни ўртасида бўлғони гўё баданни ўртасида бўлғони каби хориж тарафнинг хилофидур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУҲМАЛА (Вов билан Дол)

ВАДИЙЪАТ وَدِيْعَت омонатдур.

ВИДОЖ وَدَاج гарданнинг икки тарафида воқиф бўлгон йўғон томурдурки, ҳар бирини номини видож ва ҳар иккисининг номини видожон ва видожайн дерлар.

ВУДД ود дўстлик. Ва доноликдур.
ВАДУД ودود дўстдур ҳам Аллоҳу таъолонинг асмон
сифотийаларидин биридурки, бандаларга дўстдур.
ВАДОЪ وداع хайрлашмоқдурки, бир-биридин ажрамоқ вақтида
бўлур. Ва ани форсийда падруд ва хушбоший дерлар.
ВАДАЪ ودع дарёнинг тагидин чиқадурган оқ ранглик муҳра
тошдурки, ани ҳиндлар сонгҳа дерлар.
ВАДОЙИЪ ودائع жамъи вадийъатдурки, омонатлар демакдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЎХМАЛА (Вов билан Ро)

ВАРО وراء сўнг ва орқа тараф. Ва фарзандки, атонинг вафотидин
сўнг ҳам ҳаёт қолса. (Ва вараъ - покизаликдур.)
ВАРО ورا ба алифи бе ҳамза инс ва жиндур. Ва форсийда варо
тахфифи уро ҳам келурки, шуни демакдур.
ВАРДИ МУРАББО ورد مرين гулқанддур.
ВАРҚО ورتا кабутар ва фохтаки, ани қумри ҳам дерлар.
ВАРТИЖ ورتيج паррандаи машҳурдурки, ани арабда силва ва
самоний дерлар, форсий ва туркийда будона (бедана) дерлар.
ВАРД ورد анвоъи қизил гулға шомилдур.
ВАРИД وريد беҳаракат томурдурки, ани урфда қон томури дерлар
ва бунинг жамъи авридадур. Аммо, ҳаракатлик томурни шараён
дерлар ва жамъи шароиндурки, буни урфда жон томури дерлар. Ва
ҳар икки томурнинг исми мутлақини ирқ дерлар ва бунинг жамъи
уруқдур.
ВАРАХС ورخس тирноқнинг илдизиға ориз бўладурган шишдур.
Ва агар бу шиш фасод олса номини дохис дерлар.
ВАРИК ورك корсон устухонининг сон иликиға муттасил бўлгон
жойидур.
ВАРАҚ УЛ-ХАЁЛ ورق الخيال нашадурки, ани форсийда банг
дерлар.
ВАРАМ ورم шишдурки, ани форсийда омос дерлар.
ВАРТА ورتط маҳалли ҳалокат. Ва йўлсиз замин. Ва гирдобдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-С-СИН ИЛ-МУЎХМАЛА (Вов билан Син)

ВУСТО **وسطى** васатдин маъхуз ва восита исми тафзилнинг муаннасидурки, энг ўрта демакдур. Ва қўлнинг ўрта панжаси демак учун машхурдурки, ул ҳам энг ўрта панжадур.

ВУСЪАТ **وسعت** бар вазни рухсат, кенгликдур. Ва мажозан давлат ва неъмат ҳам келур. Аммо, висъат бар вазни неъмат галати машхурдур.

ВАСОТАТ **وساطت** ўртага кирмоқ ва икки нимарсанинг ўртасида алоқа ва восита бўлмоқ ҳам келур.

ВУСЪ **وسع** кенгликдур. Ва мажозан тоқат ҳам келур.

ВАСМ **وسه** доғ солмоқ ва нишон қилмоқдур.

ВАСИЙМ **وسيه** хўбсуврат ва чиройликдур.

ВАСАН **وسن** мудроқдурки, уйқунинг муқаддимасидур ва ани арабда сина ва нуъос ва каро ҳам дерлар. Ва форсийда гунудан ва гунудагий ва пинак ҳам дерлар.

ВАСОДА **وساده** болиш-ёстиқдур.

ВУСМА **وسمه** бир гиёҳи маъруфдур ва луғати форсийдурки, туркийда бир алифи зоид бирла ўсма дерлар. Ва арабда хатм дерлар ва ани сиқиб, сувини хотунлар қошларига суртарларки, қошни қароға бўяр. Ва баъзи эркаклар ҳам соқолларини қароға бўямоқларига махсус бўёқларини асли жузви аъзоми (катта қисми) вусмадур. Ва нил бўёқни ҳам вусманинг сувидин қилунмоғи баъзи кутуби муфрадот (ёлғиз дорилар ҳақидаги китоблар)да мазкурдур.

ВАСМИЙ **وسمى** катта қатралик ёмғурдурки, ани арабда вобил ҳам дерлар.

ВАСНИЙ **وسنى** бир эрни никоҳида жамъ бўлгон мутаъаддид (кўпгина) хотунлардурки, ҳар бири бошқасига васнийдурлар ва туркийда ани кундош дерлар.

ФАСЛУ Л-ВОВ МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЎЖАМА (Вов билан Зод)

ВАЗЪ **وضع** бир жойга қўймоқ ва тушурмоқ ва тартиб қилмоқ ва ваъз-сўз айтмоқ маъноларига шомилдур.

ВУЗЬ وضع ҳайздин поклик муддатининг охирида ва ҳайз навбатиға яқинроқ бўлгон хотуннинг шул вақтда бўғоз бўлмоғидурки, бундин туғулгон бола ниҳоятда кичик ва бунийаси жуда заиф бўлур ва кўб ўсмас. Ва нутфалик ҳолатдин гўштлик ҳолатға эмди ўзгарилабошлаган ва ҳануз тамом гўшт бўлуб етулмағон боладур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Т-ТО ИЛ-МЎҲМАЛА (Вов билан То)

ВАТО وطاء юрмоқ ва бормоқ. Ва поймол қилмоқдур.

ВАТАР وطير ҳожатдур.

ВАТВОТ وطواظ қалдирғочдурки, парранддаи маъруфдур ва ани арабда хуттоф ва абобил ҳам дерлар. Ва форсийда парастук ҳам дерлар.

ВАТЙ وطى луғатда поймол қилмоқдур. Ва мажозан жимоъ қилмоқдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-АЙН ИЛ-МЎҲМАЛА (Вов билан Айн)

ВИЪО عا, луғатда идишдурки, ани арабда зарф ҳам дерлар. Ва форсийда ованд дерлар. Аммо, истилоҳда бадан ичида бўлгон бир узвнинг номидурки, ичи ковак бўлур ва шакли гўё ипға терилгон тасбиҳ дона каби бўғумлик ва ҳаммасининг ичи ковак бўлуб, бир-бириға туташдур. Ва қадди ҳар қадар узун бўлса ҳам, лекин ичак каби ўз-ўзиға ўралгон ва мажмуъини гўё ичакни жирми ўрагон каби гўшт ўраб олгондур. Ва мавзиъи мойк ила масонанинг ўртасидаги гўштнинг тешугида шул тешукни қаддиға баробар бўлуб, унинг бир учи закарнинг тешукиға қўшилгондур. Ва масонанинг ўзида тайёр қилгон манийни шул виъоға ўтқариб, захира қилиб қўяр, токи жимоъ вақтида маний бақадри ҳожат тўкилур. Хулоса, баданда захираи манийни сақлаб тургон идишидур ва буни жамъи авъийадур.

ВАЪД وعد, бир ишни сўнгги бир вақтға таъйин қилмоқдурки, ани ваъда ҳам дерлар, лекин муҳовара истилоҳида яхшилик ва ажр ваъдасини ваъд дерлар. Аммо, таъзир ва зажр ваъдасини ваъид дерлар.

ВУЪУД وعود ваъднинг жамъидур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ФО

(Вов билан Фо)

ВАФО وفا луғатда ваъдани жойига келтурмоқ. Ва дўстликни бузмай, давом этмоқ. Ва ўз сўзиға маҳкам ва устувор туруб амал қилмоқдур. Ва мажозан кифоя қилмоқ ва етмоқдурки, яна ҳожат қолдирмаслиқдур.

ВАФОТ وفات масдарки, ўлмоқ ва ҳосил би-л-масдарки, ўлумдур. Ва ани форсийда марг дерлар.

ВИФОҚАТ وفات созлик ва мувофақат қилмоқдур.

ВУФУР وفور комил бўлмоқ ва кўб бўлмоқ.

ВИФОҚ وفاق созлик ва муҳаббат ва иттифоқ учун ҳам мустаъмалдур.

ВАФҚ وفق созлик қилмоқ ва мувофиқ бўлмоқ ва кифоя қилмоқдур.

ВАФИЙ وفى тамом ва комил ва тайёрдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ҚОФ

(Вов билан Қоф)

ВИҚОЯТ وقايت муҳофазат қилмоқ ва сақламоқ. Ва ҳар нимарсаики, ани паноҳида бир нимарсани сақланур бўлса.

ВАҚЪАТ وقت қаттиқ ва оғир кулфат. Ва қилғон ишнинг зарари учун ҳам келур.

ВУҚУД وفود ва **ВАҚИД** قيد ўтун ва ёғ каби ёқиладурган нимарсадур.

ВИҚОР وفار ором олмоқ. Ва оҳисталик. Ва мулойим муомалалик ва сабрлик ва оғир табиатлик маъноларига мустаъмалдур.

ВУҚУЪ وقوع тушмоқ ва йиқилмоқ ва товугни дарахтдин тушмоғидур. Ва мажозан ҳар нимарсанинг зоҳир бўлмоғи учун мустаъмалдур.

ВАҚФ وقف тўхтамоқ ва бир сўзда тўхтамоқ. Ва огоҳ ва хабардор бўлмоқ. Ва Худо йўлиға ва муҳтожлар фойдасига бир нимарсани ҳадя қилмоқ ва ўз тасарруфидин чиқармоқдур. Чунки, ул нимарса эгаси тасарруфидин чиқса эгасиз қолғони учун ҳеч ким эга бўлолмас ва доимий муҳтожларга ёрдам сифатида тўхтаб қолур.

ВУҚУФ وقوف билмоқ ва огоҳ бўлмоқ ва хабардор бўлмоқдур.

ВИҚОЯ وقايە муҳофазат қилмоқ ва сақламоқ. Ва муҳофазат қиладурган зарф ҳам келур, масалан, китобнинг муқоваси китобни муҳофазат қилур ва шиша атрни муҳофазат қилур. Ҳам китоби фикҳийадин бир китобнинг номидур. (Бурхониддин Марғилоний «Ҳидоя»сининг мухтасари.)

ВУҚИЙА وقية муҳаффафи увқийа, бир вазнининг номидурки, етти мисқолга баробар бўлур.

ВАҚЙ وقى муҳофаза қилмоқ ва сақламоқдур.

ФАСЛ УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ЛОМ

(Вов билан Лом)

ВИЛО ولا дўстлик ва муҳаббат ва бир ишни поёпай қилмоқдур. Ва вало борон(қор). Ва озод қилунгон қулнинг меросидур.

ВУЛОТ ولات ноиб подшоҳдурки, подшоҳ бир неча шаҳарни идора қилмоқ учун ўз тарафидин бир одамни ноиб қилиб юборурки, ани номини волий дерлар ва русча истилоҳда губернатур дерлар. Ва вулот тахфифи лом жамъи волийдур. Аммо, истилоҳи атиббода вулотдин мурод қувваи арбаъа (яъни тўрт қувват)ки, қуввати ҳайвонийа ва қуввати нафсонийа ва қуввати табиийа ва қуввати ғаризийалардурки, руҳнинг ноибидурлар ва руҳга итоат қилгон ҳолда бадан мамлакатини идора ва тасарруфиға машғулдурлар.

ВАЛОДАТ ولادت туғмоқ ва туғулмоқдурки, мутаъаддий ва лозим келур.

ВИЛОЯТ ولايت подшоҳнинг бир волийға ваколат ила тобшургон мулкидурки, неча шаҳарлар ва қишлоқларға шомил бўлур. Ани рус истилоҳларида край деб таъбир қилунур.

ВАЛУЖ ولوج бир нимарса яна бир нимарсанинг ичиға кирмоғи ва қўшилиб, туташ бўлмоғидур.

ВАЛУД ولود кўб бола туғадурган хотундур.

ВАЛИД وليد туғулгон бола демақдур.

ВАЛАЙСА ФАЛАЙСА وليس فيس ҳолбуки ундоғ эмас, бас муқаррардурки, бундоғ эмас демақдур. Бу калимани айтмоқ мавриди хасм ила мунозара қилган вақтда агар хасмни фикри тўғри бўлгон

тақдирда баъзи асарларни лозим келмоғини исбот қилгондин сўнг айтилур. Бас, валайсанинг маъноси тақдири каломда шундоғдурки, сенинг фикринг дуруст бўлгон тақдирдаги вужуди лозим бўлгон асарлар мавжуд эмас, демақдур. Ва фалайсанинг маъноси тақдири каломда шундоғдурки, сенинг фикрингга назаран вужуди лозим бўлгон асарлар мавжуд бўлмағонидин муқаррардурки, сенинг фикринг ҳам дуруст эмас, демақдур. Масалан, бир касални икки табиб кўриб, бири бу касал сафрони ғалабасидин ориз бўлубдур, деса ва анга қарши бири айтсаки, бу касал сафро ғалабасидин бўлса эди, бунда бош оғруғи ва оғиз қуруқлиғи ва ташналик ва кўз ва тилни рангида сариғлик ва уйқусизлик ва иштиҳасизлик каби сафро аломатлари бўлса керак эди, валайса фалайса, дер, яъни валайсанинг маъноси мазкур аломатларнинг ҳеч бири мавжуд эмас, демақдур. Фалайса, яъни бу аломатлар йўқлиғидин маълумдурки, бу касал сафро ғалабасидин эмас, демақдур.

ВАЛИЙМА وليمه никоҳ тўйининг зиёфатидур.

ВАЛИЙЙ ولين дўст ва рост сўзла-ғувчи ва рост фаҳмлағувчи. Ва ёри бергувчи. Ва соҳиб кароматдурки, бу маъноларнинг ўзига муносиб бир сўзга изофаси бирлан маълум бўлур. Ва Худога яқинлик даража тобқон киши демақдурки, бу маъно беизофа ўзи машҳурдур ва изофага ҳожат йўқтур.

ФАЛС УЛ-ВОВ МАЪА-Л-ҲО (Вов билан Ҳо)

ВАҲҲОБ وهب кўб-кўб бахшиш қилғувчи-дурки, асмон сифатиййан Вожиб таъолонинг исмларидан биридур.

ВАҲҲОЖ وهاج зўр шуъла бериб ёнадурган олов ва чироғдур. Ва равшан ва ялтироқ нимарса демақдур.

ВАҲЖ وهج зўр шуъла ва равшанлик бермоқдур. Ва ваҳаж оловнинг шуъла бериб ёнмоғи ва куймоғидур.

ВИҲОД وهاد паст ва нишаб заминдурки, жамъи виҳда, паст ва нишаб жойдур.

ВАҲМ وهه тасаввур қилмоқ, яъни бир нимарсанинг суврати маънавийясини фикрда ҳосил қилмоқдур, хоҳ нимарсани вужуди

бўлсун ва хоҳ бўлмасун ва хоҳ фикр дуруст ва хоҳ хато бўлсун. Ва истилоҳи атиббода ҳавосси хамсайи ботинийа (ички бешта сезгилар)нинг учунчи қисми бўлгон қуввати ҳассосани ғалаба қилмоғидурки, ул қувват ғолиб бўлса дилнинг раъйиға ва ақлнинг ҳукмиға итоат ҳам қилмай, ўз фикрида устувор турар. Ва истилоҳи муҳоварада ваҳмдин мурод қуввати мазкурни ғалаба ила қилгон тасаввурининг натижасидурки, вужуди бўлмагон нимарсанинг тасаввури ила вужуди бўлмагон зарардин хавф қилмоқдур, яъни қуввати мазкурани ғалабасидин дил мағлуб бўлуб, ночор ани фикриға ҳаттоки мойил бўлур. Ва ул нимарсадин дил ўзини қайтармоқға ожиз бўлур. Масалан, жонсиз ва қудратсиз ўлукдин вужуди мумкин бўлмагон зарарларни фикр қилиб қўрқмоқ каби хаёли фосидларни ҳам ваҳм дерлар.

ВАҲН وهن, устухонға ва хоҳ ани ихота қилгон пай ва парда ва узлаларға бир зарбни сабаби бирлан ориз бўлгон озордурки, ҳаракатға жуда моний бўлмай, балки баъзи енгил ҳаракатни беозор қилур бўлса. Ва баъзи оғирроқ ҳаракатни озор ила қилмоқ мумкин бўлса. Ва сусликдурки, бир зарб сабаби бирлан бир узвғағина ориз бўлса ани ҳам ваҳн дерлар ва ваҳний ҳам дерлар. Ва устухоннинг бўғумлик ва пайванд бўлгон жойи зарб ёки тортилмоқ ва буралмоқ каби ҳодиса сабаби бирлан пайванд жойда бир озор ориз бўлсаки, ҳаракатға озорлик бўлса, лекин тамом моний ҳаракат бўлмаса асл ваҳни ҳақиқий шулдур ва бошқалар ваҳни мажозийдур. Ва билмоқ керакки, устухонға ориз бўлгон касалға тўрт даража бордурки, масалан, агар устухон синса ани номи касрдур ва агар синмаса, лекин ўзи пайванд бўлгон жойдин батамом чиқгон бўлса ани номи хальдур. Ва агар батамом чиқмай, андак кўчган сабабидин ҳар икки устухон миёнасида андак қавақлик ва ҳоволлик пайдо бўлса ани номи васий ба сои мусалласадур. Ва агар ўз жойидин қўзғолгонлик ила миёнада жудолик ва ҳоволлик пайдо бўлмаса, лекин ҳар икки устухонни бир-бириға банд қилиб турган работиғина озорлангон бўлса ани номи ваҳн ва ваҳнийдур.

ВАҲДА وهده, паст ва нишаб жойдур.

ВАҲМА وهمه, ваҳмдурки, мазкур бўлди.

ВАҲЙ وهى, устухонни банд ва пайванд жойидин андак қўзғолмоғи. Ва бамаънойи хоҳ пайвандлик ва хоҳ бепайванд жойиға хориждин

зарб етмоқ ила ани иҳота қилиб тургон пай ва работ кабиларни озурда бўлмоғидурки, агарчи ул узв ҳаракатга қодир бўлса ҳам, лекин ҳаракати андак озорға сабаб бўладурган бўлсаки, ваҳй ваҳннинг муродифи ва ҳар иккиси бир маънодадур.

БОБ УЛ-ҲО

(Ўта юмшоқ Ҳо боби)

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-АЛИФ

(Ҳо билан Алиф)

ҲОКАЗО هاكذا огоҳ бўлғилки, шундоғдур демакдур. Ва ҳо аслда бир ҳарфдур, шунинг учун нусхайи китобда танҳо бир ҳарф шакли ёзилур. Ва ўқуғонда сўнггиға бир алиф қўшуб, чўзиб ўқилур. Ва шунга ишорат учун устиға бир мадд қўйилур ва мазмуни, мани сўзумни огоҳ бўлуб тинглағил, демакдур. Ва казо бамаънойи шундоғ демакдур.

ҲОҲУНА هاهنا огоҳ бўлки, шул жойда, демакдур. Ва ҳуна шул жойдадур.

ҲОИБ هايب қўрқадурган ва хавф қиладурган одам демакдур.

ҲОРИБ هارب қочадурган нимарсадур.

ҲОТИЛ هاطل қўб ёғадурган ёмғурдур. Ва ғамоми ҳотил қўб қалин ва қаро булутдурки, аксар андин сел ёмғури ёғар.

ҲОИФ هايف қаттиғ қўрқадурган ва хавфнокдур.

ҲОЗИМ هاضم қуввайи табиийёа қисмидин бир қувватнинг номидурки, меъда ва ичкадаги таомни табиат хоҳишиға мувофиқ ва жузви бадан бўлмоқға қобилиятлик ҳолға ўзгартирар. Ва давоски, меъдани иситиб, мазкур ҳозим қувватиға ёрдам берар бўлса ани ҳам мажозан ҳозим дерлар.

ҲОВАН هاون луғати форсий, зарфики, анга ғалла ёки даво солиб янчилурки, ани каттасини туркийда ўғир ва кичигини ҳованча дерлар.

ҲОЗИМА هاضمه таомни табиат хоҳишиға мувофиқ ва жузви бадан бўлмоқға қобил қилиб ўзгартирадурган қувватдурки, исмиға муносиб сифати ҳам муаннасадур.

ҲОЛА هاله Ой ва Офтобнинг атрофида гоҳи зоҳир бўладурган оқ гардишдурки, луғати форсийдур ва туркийда қўрғон дерлар. Ва бу нимарса Ойнинг атрофида зоҳир бўлмоғи аксардур. Аммо, Офтобнинг атрофида бўлмоғи жуда кам, ҳаттоки, юз йиллар миёнасида бир бор зоҳир бўлмоғини батариқайи надрат мумкин дерлар. Чунки, бу нимарса ҳавойи рутубийяни кўблигинин Ой ила Замин ўртасиға ҳойил бўлуб, Ойнинг нури бизға ҳавойи рутубий

орқасидин кўринурки, ул нурни тобиши бирлан мазкур ҳаво бизга оқариб кўринур ва нурдин узоғ бўлгон ҳавойи рутубий, яъни узоғ атроф ҳавоси бундоғ кўринолмас. Аммо, Офтобни атрофида кам воқия бўлмоғига боис Офтобни иссиғлигидурки, кундузда ҳаво бу қадар ғализ бўлолмас ва Офтоб ўз ҳарорати ила ани таҳлил ва талтиф қилиб, ҳақиқий ҳаводек беранг қилур. Ва агар нодиран баъзи вақтда ҳавойи замҳарирнинг таъсиридин ҳаво совиб, Офтобдин латофат ҳосил қилолмаса шул ҳола Офтоб атрофида ҳам воқия бўлур. Ва ул йилда мазкур ҳавойи рутубийнинг таъсиридин Ер юзининг аксар жойида ёмон ўзгарилиш аҳвол ва офот юз бермоғидин хавф ва хатар ҳам бўлур. Ҳатто баъзилар Ойнинг ҳоласи борон (ёмғур)га аломатдур ва Офтоб ҳоласи жанг ва қирғиннинг аломати дерлар.

ҲОМА هامة бош устухони ва пешона устухонидурки, ани форсийда косан сар дерлар. Ва ба фатҳи мими мушаддад (яъни ҳамма) ер остидин макон қилиб яшайдурган майда майда жонварлар, масалан, йилон ва чаён ва қўнғуз ва чумоли ва бурга кабики, ани арабда ҳашарот ҳам дерлар.(Ва Хома - қаламдур.)

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАҲҲАДА

(Ҳо билан Бо)

ҲАБО هبا гард ва губордурки, Офтобнинг шуъласида туйнукдин зоҳир бўлур.

ҲУБУБ هوب ҳавонинг ҳаракатидурки, ани туркийда шамол дерлар.

ҲАБТ هبط тушурмоқ ва камайтурмоқдур.

ҲУБУТ هبوط пастга тушурмоқдур.

ҲИБА هبه бебадал бермоқдурки, ани форсийда бахшиш дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-ЖИМ

(Ҳо билан Жим)

ҲИЖО هجا ҳажв ва масхара қилмоқ ва ҳарфларнинг исмлари бирлан айтмоқдурки, масалан, алиф, бо, то, со, жим, ҳо, хо, дол то охир.

ҲИЖРАТ هجرت жудо бўлмоқ ва узоғлашмоқ, яъни асл ватанни тарк қилмоқдур.

ҲАЖЪАТ هجعت уйқу ва ухламоқдур.

ҲАЖР هجر жудоликдурки, масдардур.

ҲИЖЖИЗ هجيز одатдур.

ҲАЖИЙР هجير кун ўртасининг иссиғидур.

ҲУЖУЪ هجوع уйқу ва оромдур.

ҲАЖЛ هجل икки тоғнинг ўртасида бўлгон сой ва нашиб (нишоб)ликдур.

ҲИЖРИЙ هجري ҳижратга мансуб нимарсадур, яъни Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи ва салламнинг Маккаи мукаррамадин Мадинаи мунавварага ҳижрат қилгон йилларидин бошлаб, Ислом таърихи ёзилгондур. Шунинг учун бу таърихни тарихи ҳижрий дерларки, ҳижратдин «то»ни ҳазф қилиб (тушириб), сўнгра ёйи нисбатни илҳоқ қилунгон (қўшилгон)дур. Ва таърихи Исломни вазъ қилунмоғи тўғрисида «Ажойиб ул-булдон» соҳиби ёзгондурларки, Яман шаҳрининг ҳокими Абу Мусо Ашъарий ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳунинг халифалик замонларида ул жанобга ёзгон бир номасида деган эдики, сизни манга юборган хатларингизни ҳеч таърихи бўлмағони учун қаю вақтда ёзилгонини билолмасман, бинобарин бундин сўнғги ёзган хатингизда таърихини ҳам таъйин қилунмоғини умид қилурман, дедилар. Бас, номани Ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳу кўриб, аҳли ислом учун бир таърих вазъ қилмоқ ҳам ани қаю вақтдин бошлаб ёзмоқ маслаҳати учун асҳобни жамъ қилуб эшитдуриб эрдилар ҳамма асҳоблар бир таърихи алоҳида вазъ қилмоқга би-л-иттифоқ қабул қилдилар.

Ва ибтидои таърих учун бир воқиаи азиманинг воқияъ бўлгон йилидин бошланмоғи муносиблиги ва аҳли Ислом учун энг зўр воқияъ Ҳазрати Расул (с.а.в.)ни мабъус бўлгон йиллари бўлуб, таърих ибтидоси шул йилдин бошланмоғини баъзи саҳоба таклиф қилдилар. Аммо, Ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳу қабул қилмадилар ва, ул вақтда ман залолатда эдим ва ҳар бир таърих ёзмоғимда ўзимни собиқдаги куфрим ёдимга тушар ва ҳафалик ориз бўлур ва ман анга тоқат қилолмасман, дедилар. Сўнгра баъзи асҳоб Ҳазрати Расулulloҳни вафотларидин бошланмоқни таклиф қилиб эрдилар, Ҳазрати Умар разийаллоҳу анҳу ани ҳам қабул қилмадилар ва,

Ҳазрати Расулulloҳдин жудо бўлгонимиз ҳар бир таърих ёзмоқда ёдимизга келиб, ғамимиз янги бўлғай, дедилар. Ва ул вақтда Ҳазрати Али каррамаллоҳу ваҳжаҳу Маккайн мукаррамаға кетган эрдилар, ул кишидин маслаҳат сўраб, Ҳазрати Умар хат ёздилар. Ва Ҳазрати Алидин жавоб келдики, Исломнинг ривож ва равнақи ва аҳли исломнинг музаффарияти ҳижрат йилидин бошланғони Ислом таърихиға муносибдур, демиш. Ва бу жавоб Ҳазрати Умарға ва соири асҳоб разийаллоҳу анҳумға бағоят маъқул ва мақбул бўлуб, таърихни ҳижрат йилидин бошлаб ёздилар.

Воқиян, ҳижратдин муқаддам аҳли ислом ҳануз мағлуб ва мақхур эдилар, ҳаттоки, ҳижратға сабаб ҳам Макка кофирларини аҳли исломға берган изо ва қилгон жафолари эди. Ва Ҳазрати Расули акрам саллаллоҳу алайҳи ва саллам муҳаррам ойини аввалида ҳижратға ният қилгон эдилар, лекин фурсат муяссар бўлолмай, йигирма еттинчи сафар ойиғача таъхир қилиб, сўнгра йигирма еттинчи сафарда ҳижрат қилиб, Маккадин чиқтилар. Лекин, Маккаи мукаррама тоғида воқия бўлгон Ҳиро номлик ғорда ҳам уч кунгача Макка кофирларидин яшуринуб, тўхтамоқға мажбур бўлдилар. Сўнгра биринчи рабиъ ул-аввалда яна йўлга чиқиб, ўн иккинчи рабиъ ул-аввалда Мадина мунаввараға дохил бўлдилар. Ва Мадина аҳллари истиқболға чиқишуб, эҳтиром ила кутуб олиб, ҳаттал-имкон ҳар ваҳҳдин ёрдам бердилар. Шунинг учун аларға ансор деб лақаб берилди. Ва аларнинг ёрдамлари бирлан кундин-кунға аҳли ислом зафар топиб, ислом диниға равнақ ва ривож ҳосил бўлди. Бас, агарчи ҳижрат йигирма еттинчи сафарда муяссар бўлса ҳам, лекин Ҳазрати Расулulloҳни ҳижратға ниятлари муҳаррамни аввалида бўлғони учун ҳам муҳаррам ойи шаҳри ил-ҳарам бўлғони учун таърихни биринчи муҳаррамдин ёздиларки, ҳижрат кунидин эллик олти кун муқаддам ёзилгон бўлуб. Ва таърих ёзилгон вақти ҳижратдин ўн етти йил сўнг воқия бўлди. Валлоҳу аълам би-с-саваб.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Д-ДОЛ ИЛ-МУЊМАЛА (Ҳо билан Дол)

ҲУДО هذا ростлик ва роҳи ростдур.

ҲАДОЁ هدايا ҳадиянинг жамъидурки, туҳфалар демақдур.

ҲАДАР هر бир ёмон одамнинг қонини тўкмоқ, яъни ўлдурмоқ шаръан мубоҳ бўлмайдур.

ҲУДН هندن сулҳдур ва ани сийгаи муаннаси ҳуднадур.

ҲУДА هده лугати арабий, лекин форсийда аксар мустаъмалдурки, фойдадур, шунинг учундурки, бефойда нимарсани беҳуда деб таъбир қилинур. Ва баъзилар бир вовни зиёда қилиб, беҳувда ҳам дерлар.

ҲАДИЙЙА هديه туҳфадур. Ва баъзи устодлар ҳадйа ба сукуни дол ва тахфифи «ё» ҳам дегандурлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-З-ЗОЛ ИЛ-МУЪЖАМА

(Ҳо билан Зол)

ҲАЗЁН هيدان дарднинг ҳарорати бирлан миянинг феълига халал етиб, беҳушлиқда беҳуда сўзни беихтиёр сўзламоқдур ва ани туркийда алаҳлаш дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Р-РО ИЛ-МУЪХМАЛА

(Ҳо билан Ро)

ҲАРБ حرب саваш, жанг, ғазот. Ва хафаликнинг шиддатидур.

ҲИРОТ هرات бир шаҳарнинг номидурки, Хуросон мулкининг пойтахтидур.

ҲИРМИС هرمس Ҳазрати Идрис алайҳис саломнинг номларидур ва ул киши ҳам пайғамбар, ҳам подшоҳ ва ҳам ҳаким эрдилар. Ва илми риёзийни, яъни илми ҳисоб ва илми ҳандаса ва илми нужум каби ҳикматларни шул киши пайдо қилгондурлар. (Юнонча Ҳермес.)

ҲИРМОС هرماس шери даррандадурки, ани туркийда йўлбарс дерлар.

ҲАРИМ هره яшагон кўҳнасол одамдур.

ҲИРРА هره мушқдурки, ҳайвони маъруфдур ва ани форсийда гурба дерлар. Ва ани тасғийри (кичрайтирилгани) ҳурайрадурки, мушук боладур.

ҲАРИСА هريره ҳалимдурки, янчилгон буғдой ва гўшт ва ёғ ва баъзи мусолиҳ ила хўб муҳарра қилиб пишурилгон бир навъ ошдурки, маъруфдур. (Ва ҳарис - очкўзликдур.)

ҲАРРОЙ هراى ҳалиладурки, давои маъруфдур. Ва мажозан ҳалила шаклида қилиб ишлангон тилло ва кумушдурки, подшоҳий отларнинг эгари ва юганди ва бошқа нимарсалариға зийнат учун қадалур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-3-ЗО ИЛ-МУЪЖАМА (Ҳо билан Зо)

ҲАЗЗАТ هزت айш ва тарабдур.

ҲАЗИМАТ هزيمت шикаст ва кулфатдур.

ҲАЗАЖ هزج хуш тараннум ва ва ёқимлик овоз.

ҲАЗАД هزد бир навъ жонвари обийдурки, суврати итни сувратида ва жисми андин кичик ва ранги қизилга мойилроқ қаро бўлурки, ани ҳиндлар уд ва туркийлар ва форсийлар қундуз дерлар.

ҲАЗОР هزار луғати форсийда минг ададнинг номидур. Ва булбул ҳам келур. Ва баъзилар ҳазор тахфифи ҳазордостан ёки тахфифи ҳазоровоз бўлуб, булбулдин киноядур дерлар.

ҲИЗБАР هزير шери даррандадурки, ани туркийда йўлбарс дерлар.

ҲУЗОЛ هزال оруғликдурки, форсийда лоғарий дерлар. Ва тапи даққдур.

ҲАЗЛ هزل оруғлатмоқ. Ва беҳуда сўзламоқ ва масхара қилмоқдур.

ҲАЗОРПОЯ هزابيه бир жонвори машҳурдурки, оёғининг адади кўбдур, бинобарин, муболаға тариқи бирлан форсийда ҳазорпоя дерлар ва туркийда мингоёғ дерларки, айнан ҳазорпоянинг таржимасидур. Ва арабда арбаъин дерларки, арбаъина аржулнинг тахфифи, қирқоёғдур, балки ҳақиқатан оёғи қирқ адад бўлмоғи мумкиндур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-3-ЗОД ИЛ-МУЪЖАМА (Ҳо билан Зод)

ҲАЗМ هضم сингдурмоқдур. Ва истилоҳи атиббода таомни меъда сингдуриб ва эзиб, таомлик суврати навъийасидин ўзгартириб, кайлуслик ҳолатға келтурмоғи муроддур.

ҲАЗБА هضبه баландлик замин ва экиннинг пуштаси ҳам келур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Т-ТО ИЛ-МУЎҲМАЛА (Ҳо билан То)

ҲАТЛОН هاتلان майда қатралик ва оҳисталик бирлан бир неча кун давом этиб ёғадурган ёмғурдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-ФО (Ҳо билан Фо)

ҲУФТ هفت луғати форсий, бир ютим миқдор-лик сувдурки, ани арабда журъа ва туркийда қуртум дерлар. Ва баъзилар «ро»ни ломға бадал қилиб, қулт (қултум) ҳам дерлар. Ва баъзилар миёнаға бир вов зиёда қилиб, ҳуф ҳам дерлар, масалан, бир ҳуплам сув дерлар. Ва ҳафт луғати форсийда етти адад демақдур.

ҲАФВАТ هفوات луғатда тойилмоқ ва янглишмоқдур. Ва мажозан беҳуда сўзламоқ ҳам келур.

ҲАФТ КИШВАР هفت کشور луғати форсийдурки, мардум миёнасида машҳури мулки Чин, Туркистон, Ҳиндустон, Турон, Эрон, Рум ва Шомдур. Аммо, истилоҳи атиббода андин мурод етти иқлимдурки, рубъи маскуннинг шимолий тарафидин ўттуз даражани тарҳ қилиб, боқий олтмиш даражани етти қисмға тақсим қилунғондурки, ҳар бир тақсимини бир иқлим дерлар. Ва ҳар иқлимнинг бўйи машриқ тараф денгиздин бошлаб, мағриб тараф денгизда тамом бўлур.

ҲАФТ ЛОЙИ ЧАШМ هفت لای چشم луғати форсий, кўзнинг етти қабат габақасидур. Чунончи, биринчи табақаси мултаҳмадурки, кўз оқидур. Иккинчиси табақайи ҳазинадур ва учунчиси инабиййадурки, анинг ранги ҳар кимда ҳар рангда бўлур. Ва тўртинчиси табақайи анкабутиййадур. Ва бешинчиси табақайи шабакиййадур. Ва олтинчиси табақайи машимиййадур. Ва еттинчиси табақайи сулбиййадур. Ва бу табақалар миёнасида уч қабат рутубати ҳам бўлуб, мажмуъи ўн қабатдур. Чунончи табақайи инабиййа ила табақайи анкабутиййанинг миёнасида рутубати байзиййа бордур. Ва табақайи анкабутиййа ила табақайи шабахиййанинг миёнасида биринчи рутубати жалидиййа ва иккинчи рутубати зижожиййа бордур.

ҲАФТ АНДОМ هفت اندام луғати форсий, етти аъзо демақдур. Масалан, биринчи бош ва иккинчи кўкрак ва учунчи тана ва тўртинчи ва бешинчи икки қўлдур. Ва олтинчи ва еттинчи икки оёғдур. Ва дохилий етти аъзо ҳам муроддурки, биринчи мия ва иккинчи дил ва учунчи жигар ва тўртинчи талоқ ва бешинчи ўпка ва олтинчи меъда ва еттинчи ўтдурки, булар ҳаёт учун мавқуфун алайҳдурлар.

Аммо, истилоҳи атиббода бир томурнинг номидурки, андин қон олунча аввал чиқгон қон бир узвга махсус бўлмай, ҳамма бадандин баробар келур. Бинобарин, ҳафт андом, яъни тамоми бадан демақдур. Арабда бу томурни акҳал ва наҳр ул-бадан (бадан дарёси) дерлар.

ҲАФТ ИҚЛИМ هفت اقلیم луғати форсийда ҳафт кишвардурки, мазкур бўлди.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-КОФ (Ҳо билан Коф)

ҲОКАЗО هكذا бу калимада «ҳо» танбиҳдурки, китоблар «ҳо» беалиф ёзилур. Аммо, ўқимоқда боалиф ўқилур. Ва коф баройи ташбиҳдур ва «зо» исми ишоратдурки, огоҳ бўлуб тинглағилки, шундоғдур, демақдур.

ҲЎКҲЎК ههكه луғати форсий, ҳиқичоқдурки, ани арабда фувоқ дерлар.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-ЛОМ (Ҳо билан Лом)

ҲИЛОЛ هلال янги туғулгон Ойдур. Ва мажозан кесулгон тирноқни ҳам ҳилол дерлар.

ҲАЛОҲИЛ هلال қотилдур, яъни ўлдурадурган заҳардурки, ҳеч давойи подзаҳр бирлан ани дафъи мумкин бўлмаса. Ва «Тухфат ул-мўъминин»да ёзилгондурки, Чин шаҳрининг атрофидаги бир тоғнинг номи Ҳалоҳилдур ва ул тоғнинг ўзига махсус бир гиёҳ бордурки, бошқа жойда ҳаргиз кўкармас ва ани илдизи заҳри қотилдур. Ва мажозан зикри зарф ба иродаи мазруф қабилдин ул гиёҳни ҳам ўшал тоғни исми бирлан исм бериб, ҳалоҳил дерлар.

ҲАЛЙУН هون луғати румийдурки, ани арабда хашаб ул-ҳаййа (илон чўпи) ва форсийда марчуба ва луғати муъаррабийда исфирож ва луғати фарангийда сипорак ва ҳиндийда нокрун дерлар. Ва ани фақат тухми даво учун мустаъмалдур.

ҲАЛЙА هله қайиқчани сувда юргузадурган куракчасидур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-МИМ (Ҳо билан Мим)

ҲУМОНО همانا луғати форсийки, бу калима азбаройи гумон мустаъмал бўлур. Ва гўё ва шояд ва фаҳмимча ва гумони голиб (маъноларида) келур.

ҲАМТО همتа мисл ва монанд ва баробар демакдур.

ҲИММАТ همت луғатда ғамгинлик ва андуҳлик ва фикр паришонлиқдур. Ва мажозан бамаънои зарур бўлгон қийин ва душвор ишдурки, ани қийинлиги, валекин зарурлиги ташвиш ва ғамға сабаб бўлур. Аммо, зўр ишға қасд ва ғайрат қилмоқни ҳиммат демак мажоз дар мажоздурки, шул маъно машҳурдур.

ҲАМВОР هموار луғати форсий, текисдур.

ҲАМС همس овознинг мулојимлигидур.

ҲУМУМ هموم андуҳлар демакдурки, жамъи ҳамм, андуҳдур.

ҲИМАМ همم жамъи ҳимматдурки, мазкур бўлди.

ҲУМОМ هماء сардорки, бир қавмнинг муҳтарам ва мўътабар бошлиғи бўлур. Ва соҳибни раъйдурки, қавмнинг умумий ишлари ва идораи жамъийялари шул сардорнинг раъйи ила бўлур.

ҲАММ هم андуҳдурки, анинг сабабининг заволидин ҳам андак умид боқий бўлса, лекин зойил бўлмаслик жиҳати голиб бўлса, масалан, зўр қирғинлик жангға кетган аскар бедарак бўлса-ки, ҳаргиз андин хабар бўлмаса, ани андуҳини ҳамм дерларки, агарчи ани ўлгонлик жиҳати ҳарчанд голиб бўлса ҳам, лекин шоядки ўлмагон ва душманға асир бўлгон бўлуб, имкон муяссар бўлгон вақтда шояд келса, деган умид ҳам бўлурки, бундоғ андуҳни ҳамм дерлар. Аммо, ўлгон одамға афсус хафалигини арабда ғамм дерларки, ани сабабини заволидин умид кесулгон бўлур ва ҳаргиз тирилиб келмас. Ва ҳамм сийғани масдар қасд ҳам келур.

ҲИММ هم бағоят қаригон ва камқувват чолдур.
ҲУМОЮН هميون муборак ва яхши хосиятлик демакдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Н-НУН (Ҳо билан Нун)

ҲИНДИБО هندبا луғати арабий, бир гиёҳи давоийнинг номидурки, ани форсийда косний ҳам талха дерлар ва туркийда какра (ва сачратқи) дерлар.

ҲИНДУВОНА هندوانه тарбуздурки, мевайи маъруфдур ва ани арабда улог ва абуқа ва биттихи раққий ва биттихи ҳиндий ва биттихи ахзар ҳам дерлар. Форсийда харбузаи ҳиндий дерлар ва худи ҳиндлар пузибон форсий дерлар.

ҲАНДАСА هندسه луғати арабий ёки андозадин муъарраб-дур алалихтилоф, илми риёзийнинг биринчи навъидурки, анда модда узра ҳосил бўлгон миқдори ҳажм ва миқдори шакл ва миқдори сақл, яъни оғирлик ва аъдод хоссаларидин баҳс қилинур.

ҲАНИЙЙ هنئ тез ҳазм бўлмоқға қобил ва хуштаъм ва табиатға марғуб ва ёқимлик таомдур.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-ВОВ

(Ҳо билан Вов)

ҲАВО هوا орзу ва иштиёқ ва нафси амморанинг тилаги. Ва кибр ва гурурдур.

ҲАВО هوا осмон ила заминнинг миёнаси бўлгон масофадур. Ва зикри зарф ба иродаи мазруф қабилдин боди сокиндур, аммо ҳаракатлик бодни арабда ҳубуб ва туркийда шамол дерлар. Ва бўш ва холий ҳам келур.

ҲУВАЙДО هويدا жуда зоҳир, равшан демакдур.

ҲУВИЙЙАТ هويت равшан, ишоратға лойиқ бўлмоқдур. Ва истилоҳи суфийяда андин мурод мартабаи ваҳдатдур, чунки аларнинг наздларида вужуд фақат вожиб таъолоға махсус ва бошқалар фоний, яъни фаноға яқинликдин эътибордин соқит дерлар. Хусусан, даражайи фано филлоҳликға етган валийлар вожиб таъолонинг вужудидин бошқа вужуд қатъиян йўқтур, балки гўё соя каби зоҳиран махсус, лекин ҳақиқатан маъдум, дерлар. Бас, Ҳуваки, бамаънои «шул» деб ишорат қилмоқдур. Ва ишорат учун Худодин

бошқа вужуд бўлмагоч Ҳудин мурод албатта зоти Вожибдур. Бас, ҳувийятдин мурод албатта мартабаи ваҳдат ва сифати Илоҳийядур, дерлар.

ҲАВЖ **هوج** ва **ҲАВАЖ** **هوج** нодонлик ва шитоб қилмоқдур.

ҲАВАС **هوس** истилоҳи оммада орзудур. Аммо, истилоҳи атиббода бир навъ жунундурки, қуввати шаҳвонийянинг ғалабаси бирлан нолайиқ ва номуносиб нимарсаға ҳаракат қилмоқдур ва ани ишқи хом ва ишқи ноқис деб таъбир қилурлар.

ҲУШ **هوش** зийракликдурки, ҳавосси ботинийларни ўз феъли табиийаларидаги иқтидор ва интизомларидин иборатдур. Ва ўлум ҳам келурки, луғати азод жумласидиндур.

ҲАВЛ **هول** қўрқутмоқдур ва қўрқмоқ ва хавф ҳам келур.

ҲАВОММ **هوام** жамъи ҳаммаки, ернинг остидин макон қилиб яшайдурган майда жонворлардур, хоҳ чақадурган ва хоҳ чақмайдурган бўлса, мутлақдур. Ва чақадурганларини чақишлари нишуруб чақар бўлса ани чақмоғини истилоҳи атиббода ладғ ва ласъ дерлар. Ва ҳайвони мазкурға изофа қилиб, ладғи ҳавомм ва ласъи ҳавомм ҳам дерлар, масалан, чаён ва ариларни чақмоғи каби. Ва агар тиш билан тишлаб чақар бўлса ани чақмоғини наҳш дерлар. Ва ҳайвони мазкурға изофа ило наҳши ҳавомм ҳам дерлар, масалан, йилон ва ўргумчак ва бурга каби.

ФАСЛ УЛ-ҲО МАЪА-Л-Ё ИТ-ТАҲТОНИЙА (Ҳо билан Ё)

ҲАЙУЛО **هولا** моддаедурки, ранг ва ҳайъат шул моддаға ориз бўлур, масалан, пиёланнинг ясалгон лойи ҳайулодур ва шакли пиёладурки, бу шакл мазкур лойға ориз бўлгон ҳайъатдур.

ҲИМИЁ **هيميا** илми тилсимдурки, ани русчада оккултизм дерлар. (Ал-кимийё)

ҲАЙЪАТ **هيات** ясаб чиқармоқ. Ва тайёр ва ҳозир қилмоқ. Ва суврат ва шаклдур. Ва бир илмеки, анинг бирлан фалак ва юлдуз буржларнинг шакли ва заминнинг шакли ва масофаси билинур. Ва ҳайъот ба мадди алиф жамъи ҳайъатдур.

ҲАЙЖ **هيج** ғубор ва ҳавоға кўтарилмоқдурки, хоҳ ғубор ва хоҳ луд ва хоҳ буғ ва хоҳ бошқани кўтарилмоғиға мутлақдур.

ҲАЙЙИЖ هیچ ҳавоға кўтариладурган нимарсадур.

ҲИЛ هيل қоқуладур ва қоқулла икки навъ бўлурки, қоқуллайи сиғар (кичик қоқулла) ва қоқуллайи кибор (катта қоқулла) дерлар. Ва қоқуллайи сиғарнинг ғилофи кичик ва оқ ранглик бўлурки, ани форсийда ҳили сафид дерлар ва аксар шул навъи ҳил исми ила машҳурдур. Ва қоқуллайи киборни пўсти жигаранг бўлур, шунинг учун аҳёнан баъзилар ани ҳили сурх (қизил ҳил) ва баъзилар ҳили сиёҳ (қора ҳил) деб таъбир қилурлар. Лекин, аксарият мутлақ қоқулла деб таъбир қилурлар.

ҲАЯЖОН هیچان қўзғолмоқ ва кўтарилмоқдурки, сийғаи масдардур. Ва билмоқ керакки, ҳар масдареки, ушбу вазнда келиб, маъносида ҳаракатни лозим тутар бўлса, албатта бафатаҳот бўлур, масалан, даварон, ҳаяжон, саварон, ғалаён, ғашаён, ҳаявон, жавалон, фаязон, жараён ва хафақон каби. Аммо, форсийлар аксар ба фатҳаи аввал ва сукуни соний айтурларки, фи-л-жумла тахфиф учундур.

БОБ УЛ-Ё (ЙО)

Ё боби

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) МАЪА-Л-АЛИФ

(Йо билан Алиф)

ЁРО يارا қувват ва тавонолик ва тоқат. Ва ёрий мададгорликдур.

ЁФУХ يانوخ боланинг ёшлик вақти ва сут эмадурган давридаги беш устухонининг юмшоқ жойидурки, гўё тешук каби сезилур, ҳаттоки миянинг ҳаракати инбисотияси ва шараён ҳаракатлари шул жойда сезилуб турар. Сўнгра қотиб, бутун устухон ҳолига келур.

ЁВАР ياور мададгор демакдур ва бу лафз луғати форсийдур.

ЁР يار луғати туркий, тахфифи ёроки, мададгор ва ҳамроҳ демакдур. (Ва ёр севиклидур.)

ЙА·С ياس ноумид бўлмоқдурки, луғати арабийдур. Аммо, йас бе ҳамза луғати форсийда мухаффафи ёсумандурки, бир навъ гули хушбўйнинг номидур.

ЁБИС يابِس қуруқ ва бенам нимарсадур.

ЁНИЪ يانع этилуб пишган мевадурки, ҳар навъ мева бўлса мутлақдур.

ЁСУМАН ياسمن ва ЁСИМИН ياسمين ва ЁСИМУН ياسمون ҳар уч суврат ила шойиъ бўлуб, луғати форсийда хушбўй гулнинг номидурки, машҳурдур. (Русчада Жасмин.)

ЁБИСА يابسه қуруқ нимарсадурки, ёбиснинг сийғаи муаннасидаур.

ЁҲУВ ياهو калимаи мураккабдурки, ё ҳарфи нидодур ва ҳув исми ишоратдурки, истилоҳи сўфийийинда андин Вожиб таъоло муроддур, чунки аларнинг наздларида вужуд фақат Вожиб таъолога хос бўлуб, бошқа нимарсаларни Аллоҳу таъолонинг шеваи карамидин гўё соя каби маҳсус бевужуд дерлар. Бас, Ҳувдин мурод бўлгон мушорун илайҳ Аллоҳ бўлуб, ё ҳув бамаъноий «ё, Аллоҳ» демакдур. Ва истилоҳи оммада ё ҳув бир парранданинг номидурки, сайраганда овози гўё ё ҳув дегандек эшитилур ва ани ҳаққуш ҳам дерлар.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) МАЪА-Л-БО ИЛ-МУВАХҲАДА (Ё билан Бо)

ЙУБУСАТ **يبوت** қуруқлик демақдур.

ЙАБРУҲ **ببروح** луғати сурёний, бир гиёҳи давоийнинг илдизидурки, ани форсийда мардумгиёҳ меҳригиёҳ ҳам дерлар. Ва арабда ани санамга изофа қилиб, йабруҳ ус-санам дерлар. Ва ани мевасини луффоҳ дерлар. Ва аксар мардум миёнасида йабруҳ луғати сурёнийдин ҳойи мўҳмалани жимга бадал ила йабруж демақ машҳурдур, лекин галатдур. Ва бу даво икки навъ бўлуб, бирини баррий ва бирини жабалий дерлар. Ва баррий қисмининг меваси жабалий қисмига нисбатан катта бўлур.

Ва истилоҳи атиббода баррий қисмини санамга изофа ила йабруҳ ус-санам ва туффоҳ ҳам дерлар. Ва жабалий қисмини мутлақ йабруҳ дерлар.

ЙУБС **بيس** қуримоқдур.

ЙАБРУҲ УС-САНАМ **ببروح الصنه** бамаънойи йабруҳи баррийдурки, меваси йабруҳи жабалийга назаран катта бўлур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) МАЪА-Т-ТО ИЛА-Р-РО ИЛ-МЎҲМАЛА (Ё билан То ва Ро)

ЙАТУЪОТ **يتوعات** бамаънойи рутубати сутга монанд бўлгон дарахтлар ва гиёҳлардурки, ани сутида ҳиддат ва иссиғлик зўр таъсирлик бўлса ҳам хилтни ислоҳ қилур бўлса ва куйдурса, ҳатто, зоҳири баданга тегса ани яра қилур бўлса, шундоғ дарахт ва гиёҳларнинг исми жинси (умумий номи)дур, масалан, дарахти анжир, ашр, шубрум, лоғийа, маҳудона, мозарйун, бантофулун, озон ул-фор, лаблобнинг бир навъи, фарфахи баррийлар каби.

ЙАТУЪ **يتوع** йатуъотнинг муфрадидурки, ўткур сутлик гиёҳ ва дарахтдур.

ЙАТН **يتن** бамаънойи таваллуд вақтида болани терскари келмоғи, яъни аввал оёғи келмоғидурки, ал-иёзу биллаҳи, кўб хатарликки, ҳам болаға ва ҳам онаға хатари азим бордур.

ЙАҲМУР **بحمور** ёввойи эшакдурки, ани форсийда гўрхар дерлар.

ЙАҲМУМ **بحموم** қора тутундурки, ани форсийда дуди сиёҳ дерлар.

ЙАРАҚОН **يرقان** баданнинг ранги тез фурсатда табиий рангининг ўзга рангга ўзгарилмоғидурки, агар сариғ рангга ўзгарилса ани арабда йарақони асфар (сариқ йарақон) дерларки, сафрони қонға аралашиб, баданга таралғонидин ҳосил бўлур. Ва агар қора рангга ўзгарилса ани арабда йарақони асвад (қора ярақон) дерларки, савдони қонға аралашиб, баданга таралғонидин пайдо бўлур, (туркийда сариқ касали дерлар).

ЙАРОҒА **يراعه** қаламдурки, қаро ранглик ва қаттиғ жисмлик ингичка қамичдурки, маъруфдур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) МАЪА-С-СИН ИЛ-МУҲМАЛА ИЛА-Л-ФО (Ё билан Син ва Фо)

ЙАСОРАТ **يسارت** тавонгирлик ва ўҳдабарорликдур.

ЙАСОР **يسار** давлат ва молдорлик. Ва чап қўл ва чап тарафдур.

ЙУСР **يسر** ва ЙУСУР **يسر** осонликдур ва осон бўлмоқ ҳам келур. Ва йасир осон нимарсадур.

ЙАЪҚУБ **يعقوب** бир пайғамбур алайҳис саломнинг номларидурки, Ҳазрати Юсуф алайҳис саломнинг атоларидурва Исроил ҳам дерлар, луғати ибронийдур. Ва Ҳазрати имом Абу Юсуф раҳматуллоҳи алайҳнинг номларидурки, ҳазрати Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳнинг шогирдларидурлар. Ва Йақуб какликнинг хуруси, яъни эркак каклик ҳам келур.

ЙАЪСУБ **يعسوب** асал арининг подшоҳидур.

ЙАФОЪ **يفاع** баланглик заминдур.

ЙАФАН **يفن** жуда қаригон ва фанолик даражага яқин бўлгон одамдур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) ИТ-ТАҲТОНИЙ МАЪА-Л-ҚОФ (Ё билан Қоф)

ЙАҚЗ يفظ бедор бўлмоқ ва уйқудин уйғонмоқдур. Ва йақиз бедор одамдур. (Ибн Синонинг «Ҳайи ибн Яқзон» асарини эсланг.)

ЙАҚЗОН يقضان уйғоқ бўлмоқ ва бедорлик ҳолатидур.

ЙАҚИЙН يقين бамаънойи илми бешақдур, яъни бир нимани жазм ва бешубҳа билмоқдур. Ва бамаънойи ўлум ҳам келурки, «кулли шайъан ҳоликун илла важҳаҳу» фатвосинча албатта ўлум бешубҳа ва муқаррардур. Ва баъзи муҳаққиқийн таҳқиқ бирлан шундоғ таъриф қилгондурларки, йақийн шундоғ жазм ва бешақ билмоқдурки, ҳар қандоғ шак ва шубҳага сабаб бўладурган нимарсаларнинг таъсири бирлан бу ақидага ҳаргиз шак воқиъ бўлмаса. Ва шак деб шундоғ ақидани айтурларки, ани ростлик ва ёлғонлик тарафга нисбати баробар бўлса. Ва агар ростлик эҳтимолига ғолиброқ бўлса ани занн дерлар ва агар ёлғонлик эҳтимолига нисбати ғолиброқ бўлса ани ваҳм дерлар. Ва агар ваҳм ва шак ва занндин холий бўлса ани йақийн дерлар.

Ва йақийн ба эътибори даража уч қисм бўлурки, бирини илм ул-йақийн ва иккинчисини айн ул-йақийн ва учунчисини ҳаққ ул-йақийн дерлар. Аммо, илм ул-йақийн деб бир нимарсани неча хил аломатлари ва далиллари бирлан ва мутавотир хабарлар бирлан билмоқни айтурлар. Масалан, ҳеч бир ҳажға бормағон киши Маккайи муқаррама шаҳри ва Каъбатуллоҳни борлигини бешақ билурки, ба илми йақийн билгондур. Ва айн ул-йақийн деб бир нимарсани кўз бирлан равшан кўриб билмоқ, ҳаттоки, шакли ва ранги ва ҳажмига жазм ва қаноат ҳосил қилмоқ ила билмоқдур. Ва ҳаққ ул-йақийн деб бир нимарсани шакли ва моҳияти ва кайфияти ва ҳамма хосиятларини ҳамма ҳавосси зоҳирий ва ботинийлар бирлан топиб, аниқ билмоқдур, дерлар.

ЙАҚТИН يقطين гиёҳ палакларининг исми мутлақидур, масалан, қабоқ ва қовун ва тарбуз ва таррак ва бодринг палаклари ва ғайри золика. Аммо, қабоқ палаги учун аксар мустаъмалдур.

ЙАҚЗА يفظ бедорликдурки, уйқунинг хилофидур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) МАЪА-Л-МИМ (Ё билан Мим)

ЙАММ به дарё ва денгиздур ва форсийлар йам ба сукуни ёйи мухаффафа истеъмол қилурлар. (Ва йом - почта манзили.)

ЙАМОМА يمام ёввойи кабутардурки, ани ҳамома ҳам дерлар.

ЙУМН يمن баракат ва муборак ва яхши аишлардурки, ани форсийда хужаста дерлар.

ЙАМАН يمن бир мулкнинг номидурки, биринчи ва иккинчи иқлимга дохил бўлуб, Маккайи мукарраманинг жануб тарафида воқеъдур. Ва бинобарин, ани номини Йаман дерлар, чунки араблар каъбатуллоҳни гўё машриқ тарафга қараб тургон одамга ташбиҳ қилиб, қарор бергандурларки, Каъбатуллоҳни атрофини тушунтирмоқда ҳам Каъбани ўнг тарафида ва ё чап тарафида деб таъбир қилурлар. Ва Йаман Каъбатуллоҳни жануб тарафида воқеъ бўлғони учун албатта ани бу қарорга назаран ўнг тараф демак лозим келур. Бинобарин, бу мулкни номини Йаман дерларки, йамин бамаъноий ўнг тараф демакдин маъхуз (олинган)дур.

ЙАМИН يمين ўнг қўл ва ўнг тараф. Ва тавонолик ва қувват. Ва яхши манзалат. Ва қасам ҳам келур.

ЙУМКИНУ يمكن мумкин бўлур демакдур. Аммо, форсийлар тахфиф учун ба сукуни нун (яъни йумкин) истеъмол қилурларки, мумкиннинг ўрнига мустаъмалдур.

ЙАМОНИЙ يمانى Йаман шаҳрига мансуб нимарсадурки, Йамандин ҳосил бўлгон ва Йамандин келтурулгон ва йаманлик демакдур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) ИТ-ТАҲТОНИЙ МАЪА-Н-НУН (Ё билан Нун)

ЙАНБУЪ ينبوع кўб сув чиқадурган катта булоғ демакдур.

ЙАНОБИЪ يناعيب йанбуънинг жамъидурки, кўб сув чиқадурган катта булоғлар демакдур.

ФАСЛ УЛ-Ё (ЙО) ИТ-ТАҲТОНИЙНА МАЪА-Л-ВОВ (Ё билан Вов)

ЙАВМ УЛ-ҲИСОБ **يوم الحساب** қиёмат кунидурки, муддати дунёнинг эллик минг йилига баробар бўлур.

ЙАВОҚИТ **يو اقيت** ёқутлардур.

ЙУҲ **يوح** офтобдур.

ЙАВМ УЛ-БОҲУР **يوم الباحور** бўҳрон тутадурган кунидурки, сарсомда, яъни терлама касалида бир шиддат ва хатарлик кун воқеъ бўлурки, ани туркийда тер қистов кунни дерлар.

(ХОТИМА)

Зубдаи анвоъи ҳамдлар ва санолар Ул Ҳакими бо адвийаи мағфират ва табиби жаҳл ва ғафлат бо ашрибайи улум ва маърифат Худованди ҳар ду жаҳонға анвоъи луғоти лисонийа ва ижтимоъийи истилоҳоти инсонийа бирлан собит бўлсунки, бу китоби мавсум ба «Интифоъот ул-аҳиббо фий истилоҳот ил-атиббо» таҳрир ба авни ва инояти Муъийни Мутаъол 1364 санайи ҳижрийа ва 1944 санайи мелодий 12 июнда ихтитом топди.

«ТИББИ ЮСУФИЙ» ДАН

СУДОЪИ ДАМАВИЙ صدرع دموى яъни бош оғриғиким, қондин бўлса, нишонаси кўз ва юзни қизил бўлмоқи ва оғзи ширин бўлмоқидур.

СУДОЪИ САФРОВИЙ صدرع صفراوى яъни бош оғриғиким, сафродин бўлса, аломати кўз ва юз сариғ бўлмоқи ва оғиз талх бўлмоқидур.

СУДОЪИ БАЛҒАМИЙ صدرع بلغمىн яъни бош оғриғиким, балғамдин бўлса, аломати бошни оғир бўлмоқи ва кўб уйқу келмоқи ва танининг суст бўлмоқидур.

СУДОЪИ САВДОВИЙ صدرع صوداوى яъни бош оғриғиким, савдодин бўлса, аломати рангни қаро ва тийра бўлмоқи ва димоғни қуруқ бўлмоғи ва хаёлоти фосида келмоқидур.

САРСОМ سرمام яъни мия узасидаги икки пардани ё икки пардадин бирининг шишмоқини дерлар. Сарсом агар қондин бўлса, аломати ҳамиша иситма чиқмоқ ва ҳазён (маъносиз) сўзламоқ ва кулмоқ ва тили ва кўзи қизармоқ.

Сарсом моддаси агар сафродин бўлса, тоб доимо чиқармоқ ва ҳазён сўзламак ва бадхўйликдур.

Сарсом агар балғамдин бўлса, аломати ҳамиша юмшоқ тоб (иситма) чиқмоқ ва ҳазён (алжираш)дур.

НИСЁН نسيان фаромушхотирлик. Агар балғамдин бўлса, аломати бош оғир, серуйқу бўлуб, оғзидин ва бурнидин рутубат келмоғидур.

ҲУМҚУРИЪВАНАТ حمقورعونت яъни фикр ва ақлга нуқсон етса ва ё ботил бўлса, ани дерлар. Агар моддаси ҳўл совуқдин бўлса, аломати бош оғир бўлмоқи ва рутубатли нарсалар зарар қилмоқидур. «Мазкур балонинг дафъи маъжунни балозурдур. Ҳар кун бир дирамин истеъмол қилур. Маъжун нухаси «Тибби Юсуфий»да.

ЖУМУД جمود ҳис ва ҳаракат ботил бўлуб, ҳайратда қолмоқини дерлар. Бу иллатнинг пайдо бўлиши савдодин бўлур. Мариз беҳуш ва бешуур бўлса ҳуқна қилур, мусҳили савдо берилур.

СУБОТ سبات яъни уйқуқим, ғоятда оғир бўлса, аломати балғамдин бўлса, бурнидин рутубат ва оғзидин сув келмоқи, набзи, яъни томури мулойим ва оҳиста сўқиши ва сийдуги оқармоғи, ҳавосси зоҳира ва ботинийға халал етмоқидур. Мазкурға илож муқли азрақ, бураи

арманий шоффаси, бура ёки туз ярим мисқол сувга қўшуб шоффа қилгай. Ва ҳам бадани совуқ бўлса, ҳуқна қилгай. Тариқаси «Тибби Юсуфий»дин кўрилсун.

СУҲР شهر яъни уйқу келмасликким, ҳадди эътидолдин ўтган бўлса. Агар сафродин бўлса, аломати кўзни ва бурунни қуришмоқи ва сийдукни сарғармоқидур. «Мазкурға мусҳили сафро берилгай. Иккинчи, кўкнор суви бирлан арпа сувини олиб, нутул қилгай. Ва яна афюн бирлан бинафша ёғини ҳал қилиб, ҳар кеча бошига бир миқдор сургай.

ЖУНУН جنون яъни девоналиғ, туркийда телба дерлар. «Иложига аввал мусҳили савдо такрор ва ҳам доруи муъаддила берилур». Муъаддил деб мизожни миёнага олиб келғучи дорулар, чунончи, уд ва анбар ва иссиғ мизожға сандал ва кофур.

ИШҚ عشق шаҳвоний марази васвосийи молихулёга ўхшаш бекор ва лаванд одамларга хўблар билан кўб ихтилот айлаб, аларни ҳусну шамоийлини кўб ўйлаб, восил бўлмоқни фикр қилмоқдин ориз бўлур. Аломати ранги сариғ, оғзи қуруқ бўлуб, ухламаслиқ ва гиря ва оҳвоҳдур ва яна набзини мухталиф бўлмоқи, ала-л-хусус, маъшукни кўрганда ва ё номини эшитганда ва ё маҳбубни маҳалласидин ва жойидин одам сўзлаганда аҳволи ва набзи (томири) мухталиф бўлгай.

САДР صدر яъни ўрнидин тик турғонда кўзи тиниб, қоронғу босмоқни дерлар. Аломати аъзо суст бўлуб, қоҳил ва фаромушхотирлиқ бўлмоқдур. Агар бухори балғамийдин ориз бўлса, рубой:

*Иложи садрга демшилар китоб,
Егай қалъаи хушкни ё каоб.
Қилурлар ҳамниша саримсоқдин,
Пиёзу анга ўхшашдин ижтиноб.*

ДУВОР دوار бош айланмоқни дерлар. Агар бухори балғамийдин бўлса, аломати бош оғир ва бурни мартуб ва набзи юмшоқ ва бавли (сийдиги) оқ бўлмоқидур. «Иложи дувор атрифул емоқдур ва ичмоқға шароби лимун ва емоқға каоб».

САРЪ صرع яъни қуёнчиқ (тутқалоқ) касали дерлар, маъруф ва машҳурдур, анвоъи ва ақсоми кўбдур. Аломати ҳамма ақсомида боши

оғир ва тил тубидаги томурлар сабз (кўк) бўлмоқи ва ҳам атроф томурлари тортмоқидур. «Иложиға уди салибни бўйниға осгай ва ҳам эчки этидин парҳиз қилур. Агар қондин бўлса, раг (томир) очмоқ ва бошқа хилтдин бўлса, мувофиқ исҳол (сурги дори) бермоқдур».

САКТА سكتا яъни жомийи аъзодин ҳис ва ҳаракат ботил бўлмоқин дерлар. Вақтики қондин бўлса, аломати томурларни тўла бўлмоқидур ва анинг иложи раги сарору очмоқдур. Агар сакта олгонни зинда (тирик)дур ё мурда (ўлик)дур, иштибоҳ (шубҳа) бўлса, анинг кўзига қарарсан, анинг кўзида ўз аксингни кўрсанг тирикдур ва илло мурдадур.

КОБУС كابوس туркийда босинқирагон дерлар. Маразе (бир касал)дурким, уйқуда хаёл қилгойким, устиға бир оғир нимарса чиқиб босгай. Аломати дамавий, яъни қонда кўз қизармоқи, кўб ухламоқи, томурин тўла бўлмоқи эрур. Ва балғамийда фаромуший ва қоҳилийдур. Ва савдовийда тил ва кўз ва бурун қурумоқи ва ранг тийра (хира) бўлмоқи ва фикри фосид эрур.

ХАДИР خدير яъни бадан карахт бўлмоқи. Аксар ҳўл-совуқдин ва моддаи мартубдин бўлур. Ани аломати - ушламоқда совуқ бўлмоғи, оғзида рутубат бўлмоғи ва қоҳилий ва фаромуший ва сафиди бавл (сийдик оқ) бўлмоғи.

ФОЛИЖ فالج яъни баданнинг ярмини узунга ҳиссу ҳаракати қолмай, шол бўлмоқни дерлар. Аломати балғамдин бўлганда юзни оқи, бурунни рутубати ва фаромушийдур. «Иложи биринчи кундин то тўртунчи кунгача мо ул-асал (асал суви), тўртинчидан мо ул-усул (илдизлар суви) ичур».

ЛАҚВА لقوه бир маразедурким, юз, кўз ва лаб эгри бўлгай ва кўзни юмиш мутааззир (қийин) бўлгай. «Мазкурға доимий жавзи баввони оғзида тутуб, шимиб юргай. Ва яна ҳабби иёражни тақроран истеъмол қилгай. Ва ҳам қоронғу уйда ётиб, онайи чинийға қараб ётур».

РАЪША رعشه яъни аъзонинг титрамоғи. Вақтики моддан балғамийдин бўлса, аломати нисён ва гаронийи аъзо (аъзонинг оғир бўлиши) ва адами ташнагий (чап қошни йўқлиги) бўлур. Ва агар кўб жимоъ қилмоқдин ё шароб ичмоқдин бўлса, аломати сабабни пайдо бўлмоғидин маълумдур. «Мазкурға иложи мусҳили балғам (балғам сургиси) қилур ва ҳам ватй (жимоъ)дин парҳиздур».

ИХТИЛОЖ اختلاج яъни узвнинг учмоқини дерлар. Вақтики, ихтилож доимий бўлса, муқаддимаи лақва бўлғай, агар юзда бўлса. Агар шикам (қорин)да бўлса, муқаддимаи саръ (тутқаноқ)дур. Агар паҳлу (биқин)да бўлса, зот ул-жанб (зотилжам)дур. Ва агар сийнада бўлса, муқаддимаи зот ус-садрдур. Агар жамиъи аъзода бўлса, сакта ва жумуддур. «Иложи тузни иссиғ босмоғ ва ҳам баданни ахлоти ғализ (қўюқ хилтлар)дин пок қиладурган ҳаб Юсуфийда мазкурдур».

ТАШАННУЖ تشنج яъни бадан томурларини тортишмоғини дерлар. Аломати - балғамийда гаронийи аъзо ва фаромуший ва коҳалий ва сафиди бавл (сийдик оқлиги)дур. Мазкурға мувофиқ танқия лозим.

ТАМАДДУД نمدد яъни узвнинг тик қотиб қолғонини дерлар. Вақтики, моддаи балғамийдин бўлса, аломати масос (силаш)да совуқ бўлмоқи ва аъзо оғир бўлмоқи, пўсти оқармоғи ва сийдиги оқ бўлмоқи ва томури мулойим бўлмоқи. «Иложи ихтилождаги қабби муҳил берилур, баданиға кафтор (ёлдор бўри) ё хирс (айиқ ёғи) ё гарбуси суртар».

МАРАЗИ ЧАШМ امراض چشم яъни кўз оғриқининг баёни. Билмоқ керакким, кўз етти табақадин мураккабдур ва уч рутубатдин муруттабдур. Ташқаридаги биринчи табақа мултаҳима, иккинчиси қарина ва учинчиси инабиййа ва рутубати байзиййа, тўртинчи табақа анкабутиййа ва рутубати жалидиййа ва рутубати зижожиййа, бешинчи табақа шабакиййа, олтинчи машима ва еттинчи сўлбиййадур».

БАРАД برد донадурким, сурх (қизил)ға мойил, кўзни кирпик (киприк) ўналурган жойиға чиқар, туркийда они говмижжа дерлар. «Мазкурға сакбинаж, ҳилтит, ва ушшоқ, сирка, мазкурларни кўзға қўярлар».

ШАЪРИ МУНҚАЛИБ شعر منقلب ва **ШАЪРИ ЗОЙИД** شعر زايد яъни мижжанинг эгри чиқмоқи ва мижжанинг ортуқча бўлмоқи. «Мазкурни иложига танқияи димоғ қилмоқ ва ташмир қилмоқ, яъни мижжани - эгри киприкни кесмоқ керак».

СУЛОҚ سلاق ким, киноядур атрофи пилкни қизармоғи ва қалин бўлмоғи ва мижжани тўкулмоқидин. «Иложи тухумни оқиға хирфа (семизўт) баргини равғани гул (гул ёғи)га қўшуб, зимод қилғай».

ШАРНОҚ شرناق юқори қабоқ ва пилкнинг пиҳ, яъни гарбуси

зиёда бўлмоқни дерлар. Аломати кўзни очмоқда пиллани оғир бўлмоқидур ва ани иложи кўзни махсус табибларга кўрсатмоқдур, алар кўзни парда ва шарноқини олулар. Ушбу иллат дасткори (жарроҳлик амали) қилмасдин дору билан тузалғони нодирдур.

ГУРАБ غرب решидурким, кўзни четида, бурун тарафида бўлур. Аломати булким, устига қўл боссалар зардоб ё йиринг зоҳир бўлур. «Мазкурға мошни чайнаб қўйсалар ҳам фойда қилур».

ЖАРАБ جرب яъни пилк ичини дурушт ва қалин бўлмоқини дерлар. «Рутубати баврақиййа, яъни шўрдин ҳодис бўлур ва мазкурнинг иложи сабадда».

САБАЛ سبل томурларга ўхшаш пардадур, бир-бирига тўқулғон сувратда кўзни оқи остида бўлур. Сабал димоғ ва мияни тўлмоқи ва кўзни томурлари катта бўлмоқидин таваллуд қилур. «Иложиға биринчи шиёфи ахзар, иккинчи шиёфи аҳмар, учинчи зурвар ва тўртинчи ағбор, мазкурларни тариқаси Юсуфийда мазкурдур, кўринг».

РАМАД رمд яъни кўзни оғриқи ва қизармоқи. «Мазкурларни иложиға чашкоми муқашшар, яъни чоксу, иккинчи наботи мисрий, момирони чиний ё анзирати гўштхўрки ани бир кеча эшак сутиға қўйиб, сояда қуритиб олгон бўлғай, ҳаммаси янчиб, салоя билан губордек элаб, кўзга тортарлар».

ТАРФА طرفه нуқтаи сурух ё кабуд (қизил ё кўк нуқта)ки, кўзни оқи устида бўлғай. Рубойи:

*Кўзингда агар тарфа зоҳир бўлғай,
Бу нуқта санга губор хотир бўлғай.
Кундур тутатиб, кўзни тутарсан ул ҳол,
Албатта тузалмаслиги нодир бўлғай.*

НОХУНА ناخونه яъни қаттиғ жисмким, пардага ўхшаш кўзни гўшасидин ҳодис бўлур. «Мазкурни иложиға рушноё бўлғай. Сифати: миси сўхта ва шозанайи моғсул - ҳар биридин икки дирам, фулфул, дорфулфул, заъфарон, шоҳми ҳанзал - ҳар биридин рубъ дирам, зангор, сабри сақутарий ва бураи арманий - ҳар қайсидин ярим дирам, иқлимиёйи тилла - бир дирам ҳаммасини янчиб, элаб, салоя қилиб, губордек айлаб, кўзга тортарлар».

ДОМБА *دمه* яъни кўздин сув оқиши. Агар иссиғдин бўлса, аломати кўз қизил бўлмоқи, агар совуқдин бўлса, кўз оқармоқи бўлур.

ҚАРҲАТ УЛ-АЙН *فرحة العين* яъни кўзни реш ва яра бўлғони.

БАЁЗ *ياض* кўзни қораси устига оқ тушмоқни дерлар. Рубойи:

*Кўзни қорасига тушар бўлса оқ,
Бол билан дофиъи лолақизгалдоқ -
Суви эрур, томизасан оқга,
Ҳеч даво мундин эмас яхшироқ.*

ИНТИШОР *انتشار* яъни кўзни нури пзроканда бўлмоғини дерлар. Бу ерда мурод инабийа тешугидурким, кўзнинг нури жойидур, кенг - васеъ бўлмоқи. Вақтики, рутубати байзийянинг кўблигидин бўлса, аломати очлиқдин нафъ топмоқи ва тўқликдин бўлса, зарар кўрмоқидур.

ЖИЙҚ УЛ- ҲАДАҚА *ضيق الحدقه* яъни инабийа тешугин тор бўлмоқин дерлар. Вақтики, рутубатдин бўлса, аломати бурун рутубати ва кўз томурлари кўрунишидур. «Мазкурни иложига шиёфа ахзар қилур».

ХАЁЛОТ *خيالات* яъни кўзни олдида пашша ва мағасга ўхшаш нимарсаларни кўринмоқин дерлар. Вақтики, бухори меъдадин бўлса, аломати меъда тўла вақтида зиёда бўлмоқи ва қуввати ҳозима кам бўлмоқидур. «Агар бухори меъда сабаб бўлса иложи сургу берилур».

НУЗУЛ УЛ-МОЪ *نزول الماء* яъни мавзеи рушноийга сув келмоғини дерлар. Агар мазкур сув соф ва суюқ бўлса, ибтидода даво бирлан ва интиҳода дасткори (жарроҳлик амали) бирлан даф бўлур. Аммо онга мазкур сув қаро ва қизил ва кўк ва ғализ ва тийра (хира) бўлса, мутлақо на дору билан илож бўлғай ва на дасткори била.

АШО *عشا* яъни шабкўрлик. Аксар кўзлари қаро одамларга ҳодис бўлур. Байт:

*Розёнаж суви бирла чекса бол,
Бу давони нафъидин масрур ўлур.*

ЖАҲАР *جهر* яъни кундузда кўрликни айтурлар. Аксар азрак, яъни кўк кўзлик одамга ориз бўлур. Рубойи:

*Чун оризаи жаҳар етар, эй рафиқ,
Гар босира руҳи бўлур эрса рақиқ.
Лаҳми бақару ҳадисадур анга салоҳ,
Етгунча қилур майли гизо бу тариқ.*

ЗАЪФ УЛ-БАСАР ضعف البصر яъни қуввати босиранинг нуқсон тобмоғини дерлар. Вақтики, рутубати балғамдин бўлса, аломати сапидийи чашм бо соири аломати балғам (балғамнинг бошқа аломатлари билан бирга кўзнинг оқлиги) эрур. «Мазкурни иложига мушғили балғам ва танқия бадандин сўнгра куҳли рушноий қилгай».

ТАРАШ ترش яъни қулоқ оғир бўлмоғи.

ТАНИН تينين яъни қулоқ овоз қилмоқлиғи. Агар ҳиснинг қувватидин бўлса, аломати ҳавосс (сезгилар)нинг соф бўлмоқидур. Агар заъфи димоғдин бўлса, аломати ҳавосснинг кудуратидур.

ВАЖАЪ УЛ-УЗН وجع الاذن яъни қулоқ оғриғи. Рубойи:

*Сафродин агар тутса қулоқ оғриғи,
Ким, анда аломат кўзу юз сориги.
Гар ютса ҳаби бинафша, баъдаз мунзиж,
Оғриқ кетадур, кўрар жаҳон ёруғи.*

Ҳаби бинафша тариқаси Юсуфийда «Судоъи сафровий» (боби)да ўтди.

ҚАРҲАТ УЛ-УЗН قرحة الاذن яъни қулоқ жароҳати ва яраси. «Мазкурнинг иложига ҳўкизнинг ўтини қўймоқ керак».

ДУХУЛ УЛ-ҲАЙВОН ФИ-Л-УЗН ВА ТАВЪИД УД-ДИДОН ФИЙҲА دخول الحيوان في الاذن وتوعد الديدان فيها яъни қулоқга жонвар кирмоқ ва қулоқда қурт пайдо бўлмоқини дерлар. Аломати ҳар иккаласида муштарақдур. Мазкурларни ҳаракати эҳсосидин маълум бўлур. Ва гоҳи қисми соний (иккинчи қисми)да хуруж (чиқиши)дин маълум бўлур. «Мазкурға сабур, алое, ёки дармана сувини томизурлар».

ДУХУЛ УЛ-МОЪ ФИ-Л-УЗН دخول الماء في الاذن яъни қулоқга сув кирмоқ. Аломати илгари сувға мулоқот бўлмоқи ва қаттиқ оғримоқидур.

БУТЛОНИ ШАМ بطلان شم яъни бўйни ва ҳидни билмаслиғ. Вақтики, моддаи гализдин бўлса, аломати кудурати ҳавосс ва гаранийи сар (бош оғирлиги) ва ғилзи бавл (сийдик қўюқлиги)дур.

НАТАН УЛ-АНФ تن الانف яъни бурунни бадбўйлиги. Вақтики, бурун мажроси (йўли)даги хилтлар тааффуни (сасиши)дин бўлса, аломати очлигу тўқликда каму зиёд бўлмагай.

ЖАФФОФ УЛ-АНФ جفاف الانف яъни бурунни қурумоқин дерлар. Агар сафродин - иссиқдин бўлса, аломати сўзиша димоғ (димоғ ачишиши) ва бехобий (уйқусизлик) ва сувға кўб майл қилмоқдур. Рубой:

*Сафродин агар киши бўлса қоқ димоқ,
Бўлгойму киши анда даме чоқ димоғ.
Хирфа варақи оби била лавз ёғи,
Бош олдиға сурса этар оқ димоқ.*

ҚАРҲАТ УЛ-АНФ فرحة الانف яъни бурун жароҳати ва яраси, хоҳ мабдаи таваллуди нафси димоғ бўлсун ва хоҳ бўлакдин, рубой:

*Бурнингда агар қарҳаи тардин бўлгай,
Ҳолинг бу мараз бирла дигардин бўлгай.
Гар марҳами абйазни бакор айларсан,
Шоми маразинг анда саҳардин бўлгай.*

РУЪОФ رعاء яъни бурундан қон кетмоқ. Вақтики, бўҳрондин бўлса, аломати бўҳрон кунларида, яъни касалдин тўртинчи, еттинчи, тўққизинчи кунларида амрози ҳодда (ўткир касалликлар) бўлса зоҳир бўлгай.

ЗЎКОМ زكامة туркийда тумов дерлар, яъни димоғдин жониби гулу (томоқ томон)ға ё бурунға сув келмоқни дерлар. Баъзилар излуға тушганни назла дерлар. Агар иссиғдин бўлса, аломати димоғдин тушган сув гулуға ва бурунға сўзиш (ачишиш) берур.

Зўком агар совуқдин бўлса, аломати бурундин тушган нимарсанинг совуқ бўлиши ва бошу юзнинг оғир бўлиши.

МОШАРО ماشرا яъни қизил шишдурким, жамиъи юзни олғой. Ҳўқанд аҳли ўсмаат дерлар. Тошкенд аҳли сарамаст дерлар. Ва аломати ташна бўлмоқ ва тоб чиқармоқ ва ғамгин бўлмоқдур.

БОДИШНОМ بادشنام яъни кудуратга мойил қизилдурки, куйган қон сабабли юзга ҳодис бўлгай.

ТАШАҚҚАҚ УШ-ШАФА تشقق المنه яъни лабни ёрилмоқи. Агар сафродин бўлса, аломати талхйиа даҳон (оғиз аччиқлиги) ва хўшкийа лаб (лаб қуриши) ва дуруштийи забон (тилнинг қўполлашуви)дур. Рубой:

*Сафродин агар кимни лаби ёрилур,
Албатта ани мусҳилина борилур.
Марҳамни агар қилса киши муддао,
Асфида товук тухиға қорилур.*

«Мазкурға гарму хушк (иссиқ ва қуруқ) таомлардин парҳиз қилинур».

ВАРАМ УШ-ШАФАТ ورم الشفت яъни лабнинг шишмоғини дерлар. гар қондин бўлса, аломати раг (томир)ни тўла бўлмоқи ва даҳон (оғиз)ни ширин бўлмоқидур. «Мазкурға фасд (қон олиш) ва соний (сўнг) мусҳил берилгай».

ҚУЛОЪ قلاع яъни оғизга тошган нимарсани дерлар. Вақтики, иссиғдин бўлса, аломати дамавий (қондан бўлган)да жўшиш (тошма)ни қизил бўлмоқидур. Сафровийда сариф бўлмоқидур. «Мазкурда гулнор ва гули сурх (қизилгул) ва тамтам (тотим)ни янчиб сепилур».

Агар қулоъ совуқдин бўлса, аломати савдовийда қаро бўлмоқи ва балғамийда оқ бўлмоқидур. «Мазкурға аччиқтош бирла ҳинони янчиб сепур».

САЙЛОН УЛ-МОЪ سيلان الماء яъни оғиздин сув кетмоқ. Агар ғалабайи балғамдин бўлса, аломати ташна бўлмаслик маъа сойири аломоти балғам (балғамнинг бошқа аломатлари билан бирга) бўлур. «Мазкурға совуқлик зарар қилур, зира ва уд жавориши ер».

БАХАР بخر яъни оғиздин сассиқ бўй келмоқи. Аломати сафравийда ташналик ва томурнинг тез урмоқи ва балғамийда бурунни рутубати ва бавл (сийдик)нинг оқлиғидур. «Мусҳил бериб, соний (иккинчидан) ҳаби мушк берилур».

ВАЖАЪ УС-СИНН وجع السن яъни тиш оғриғи. Агар иссиғдин бўлса, аломати ани совуқ сувдин роҳатланмоқдур. «Мазкурға гул сувиға сирка қўшиб, фарғара қилур. Ичмоқға сиканжубин ва ғазо (овқат)га мош ва қабоқдур. Исканжубин сифати: 100 миққол қандға

35 мисқол сирка қўшилади, ҳар сабоҳ бир қошиқни сувға ҳал қилиб (эритиб) ичар».

Агар (тиш оғриғи) совуқдин бўлса, аломати иссиғ нимарсалардин нафъ элтмоқ ва совуғ нимарсалардин зарар кўрмоқ.

ЗИРС **ضرس** яъни тишни кунд (ўтмас) бўлмоқини дерлар. Иложи хирфа (семизўт) уруғини емоқ ва тезда олдини олмоқдур.

ДУД УС-СИНН **دود السن** яъни тишга қурт тушуб, емоқни дерлар. Ушбу маразни ҳудуси рутубат тааффуни (чириши)дин бўлур. «Мазкурға эчки гарбуси ва тухми чандано қўяр».

ИСТИРХОИ ЛИССА **استرخأ له** яъни тишни тағи, милкнинг султ бўлмоқини дерлар. Вақтики, рутубатдин бўлса, аломати рутубати даҳон ва сурхийи забон (тилнинг қизиллиги) ва бузургийи набз (томирнинг йўғон уриши)дур. «Мазкурға гул ва гулнор (янчиб) сепур».

ЛИССАЙИ ДОМИЙА **لثمة داميه** яъни лисса, яъни султ тишни тубидин қон чиқмоқни дерлар. Бул иллатни пайдо бўлмоқи рутубатни кўблигидин бўлур. «Мазкурға гулнор, шабб, кундур, гул тухми, афс, адас, ақоқиё - мазкурларни сунун қилур».

ВАРАМ УЛ-ЛИССА **ورم الله** яъни лиссанинг варам бўлмоқин, шишмоқин дерлар. Аломати дамавий (қондин бўлган)да ширинийи даҳон (оғиз ширинлиги) ва сўзиши даҳон (оғиз ачишиши), балғамийда сафидий ва нармийи омос (шишнинг оқлиги ва юмшоқлиги), савдовийда сиёҳий ва маҳкамийи омос (шишининг қоралиги ва қаттиқлиги)дур. «Мазкурға рағ (томир) очмоқ ва мусҳил-сурги бермоқ керак».

ТАЪКУЛ УЛ-ЛИССА **تأكل الله** яъни тиш тубининг шамоллаши еликмоқини дерлар. Ушбу иллат гўштни ейдурган тез (ўткир) моддадин пайдо бўлур. «Мазкурға кундурни ансул сиркасиға қўшуб, тило қилур».

БУТЛОН УЗ-ЗАФҚ **بطلان الذرق** яъни ҳар нимарсанинг мазасини биладурган қуввати ҳиснинг ботил ва йўқ бўлмоқин дерлар. Агар модда сарду тар (ҳўл ва совуқ)дин бўлса, аломати рутубати даҳон (оғиз рутубати), нармийи набз (томирнинг мулойим уриши) ва берангийи қорура (сийдикнинг рангсизлиги)дур. «Мазкурға хилт ғалаба қилса мазкур мусҳил берилур».

СИҚЛ УЛ-ЛИСОН **تغل اللسان** яъни тилнинг оғир бўлмоқи. Вақтики, балғамдин бўлса, аломати ташна бўлмаслик ва даҳон (оғиз)дин сув келмак ва забон (тил) ва чашм (кўз) оқармоқидур.

ВАРАМ УЛ-ЛИСОН ورم اللسان яъни тилни шишмоқини дерлар. Агар қон ғалабасидин бўлса, аломати тилни қизармоқидур. «Мазкурға раг (томир) очмоқдур».

ТАШАҚҚУҚ УЛ-ЛИСОН تشقق اللسان яъни тилни ёрилмоқи. Вақтики, гарму хўшк (иссиқ ва қуруқ) моддадин бўлса, аломати ташналикдурким, сувға рағбати бўлмағай ва хўшкийи даҳон (оғиз қуриши)дур. «Мазкурға аспирза муъоби билан катирони қориб, оғизда тутар».

ҲАРҚАТ УЛ-ЛИСОН حرقت اللسان яъни сўзиши забон-тилнинг куйишмоқи. Вақтики, сафро ғалабасидин бўлса, аломати оғизни талх бўлмоқи ва тилни дурушт (қўпол) бўлмоқи ва бурунни қуруқ бўлмоқи ва томурни тез-тез урмоқидур. «Мазкурға тухми беҳдона ва ҳамқо (семизўт)дин даҳон (оғиз)да бўлур».

ЖАФОФ УЛ-ЛИСОН جفاف اللسان тилнинг хўшк (қуруқ) бўлмоқин дерлар. Вақтики, қурғликдин ва иссиғдик бўлса, аломати сувға қўб майл қилмоқ ва тамур маҳкам бўлмоқ ва қорура (сийдин) сариф бўлмоқидур. «Мазкурға испирза лаъбини шираи хирфа (семизўт шираси) билан оғизни чайқамоқ керак».

ВАРАМ УЛ-ЛАҲОТ ورم اللهاة яъни омоси малоza, туркий-да лаклук (кичик тил)ни шишгонини дерлар. «Мазкурға тамтам (тотим) билан гулобни фарғара қилдурар аввалан, зарур бўлса раг очар».

ИСТИРХОИ ЛАҲОТ استرخا لهاة яъни сустийи малоza, туркийда лаклукни бўшалганини ва лаклук тушганини дерлар. «Мазкурға қай ва мусҳил, фарғарасиға хардалдур».

ИСТИРХОИ ЛУЗАТАЙН استرخا لوزتين яъни икки гурдаи даҳон (икки бодомсимон без)нинг суст бўлмоқини дерлар. «Мазкурға ўн адад (дона) мозуни сувға қайнатиб, гулоб қўшиб, нимгарм (ярим қайноқ ҳолда) фарғара қилур».

ХУНОҚ حنق туркийда бўғма касали дерлар (ангина). Агар қондин бўлса, аломати кўзни қизармоқи ва рағлар тўла бўлмоқидур. «Мазкурға тил тубидин фасд этар. Ҳам тамтам (тотим)дин шотут сувидин фарғара этар. Физо (овқат) моши муқашшар, кашниз, оби тамарҳиндий, оби олу, оби норанж ва ҳам ҳуқна (клизма) қилур, тариқаси Юсуфийда».

ДУХУЛ УЛ-АЛАҚ ФИ-Л-ҲАЛҚ دخول اللعق في الحلق яъни ҳалқумға зулук кирганни дерлар. Аломати ҳалқумдин сууюқ қон келмоқ ва гамгин бўлмоқликдур. «Мазкурға туз билан хардал сувиға фарғара қилдирур».

ҚАРҲАТ УЛ-ҲАЛҚ قرحه الحلق яъни томоқни яра бўлмоқи. Аломати оғримоқ ва рим (йиринг) келмоқ ва йўталмоқдур.

ТАШАББУС УЛ-АЗМ ВА-Ш-ШАВК ФИ-Л-ҲАЛҚ تشبث العظم яъни гулу (томоқ)да устухон ва тикон қадалиб қолғони.

БАЛЪ УЛ-УБРА بلع اللابره яъни игна ютмоқни дерлар.

ВАРАМ УЛ-МАРИЙ ورم المرئى яъни қизил ўнгач шишгани. Аломати ҳамма ақсомида икки куракни ўртасини оғримоқидур. Дамавий (қондин бўлган)да тап чиқармоқ ва рағлар тўла бўямоқ ва нармийи набз (томирнинг мулојим уриши)дур. Сафровийда тапи тез (ўткир иситма) ва суръати набз (томирнинг тез-тез уриши) ва зардийи қорура (сийдик сариқлиги)дур. Балғамийда сапиди қорура (сийдик оқлиги) ва рутубати биний (бурундин сув келиши). Ва савдовийда хўшкийи даҳон (оғиз қуриши) ва тийрагийи ранги бадан (бадан рангининг қоралиги) ва бавл ва чашм (сийдик ва кўзнинг ҳам қоралиги). «Мазкурға моддага қараб танқия қилинур».

БУҲҲАТ УС-САВТ بحة الصوت яъни овознинг тутулмоқин ва бўғулмоқин дерлар. Агар иссиғдин ва қуруғлиқдин бўлса, аломати оғзи қуриб, тили дурушт (қўпол) бўлуб, сувға кўб майл қилмоқдур. «Мазкурға набот (новот) била маска ёғи ютилур».

СУЪОЛ معال яъни йўтал. Агар балғамдин бўлса, аломати оғиздин сув бисёр келмоқдур. Агар сафродин бўлса, аломати оғзи қурумоқидур. «Мазкурға шароби зуфо ё шароби хашхош (кўкнор шарбати) берилур. Тариқаси Юсуфийда».

ЗИЙҚ УН-НАФАС ضيق النفس яъни нафас қисмоқни дерлар. Агар балғамдин бўлса, аломати ташна бўлмаслик ва совуқ ҳаводин озор тобмоқ ва иссиқ ҳаводин нафъ тобмоқдур. «Мазкурға совуқ тумовда қилган дору (берилур)».

НАФС УД-ДАМ نفاث الدم яъни йўталда қон зоҳир бўлмоқни дерлар. «Мазкурнинг гизосига оби жав (арпа суви) ва адас (ясмиғ), шарбати ва шарбати анжабор».

СИЛ سل яъни ўпканинг жароҳатидур. Аломати доимо юмшоқ тап (иситма) чиқмоқдур. Йўталида йиринг чиқмоқидур. Балғам билан йирингни ўртасида фарқ булдурки, агар йиринг ўтға тушса сассиг бўй зоҳир бўлур, агар сувға тушса тагига чўкар. Ва балғамда бу сифатлар бўлмағай, хилофидур. Рубойи:

*Сил иллатидин кимса эса зору низор,
Арпа суви-ю эшак суги бер зинҳор.*

ЗОТ УР-РИЙА ذات الرية яъни ўпканинг шишмоғи. Аломати тапи тези доимий ва танг нафасдур ва сурхийи руҳсوردур ва орқаси билан така қилмоқдин ўзгача така қилолмасликдур. Рубойй:

*Ўпка илшида оби гули нилуфар,
Қўшгай бинафша шарбатига дерлар.
Ичгайу агар хотири бўлса гизо,
Оби жаву мошу адасни ерлар.*

ШУСА شوصه ани зот ул-жанб (зотилжам) дерлар, яъни ён ва биқин атрофидаги пардаларнинг шишганидур. Аломати тапи доимий ва тангийи нафас (нафас сиқиши) ва халаи паҳлу (биқин санчиғи)дур. Рубойй:

*Агар шусадин аҳволи кими берса хабар,
Билсун, кўтарилсун деса хавфу хатар.
Очгай раги бослиқу рағбат айлар,
Жийда сувига чу шарбати нилуфар.*

ЗОТ УС-САДР ذات الصدر яъни навоҳийи сийна (кўкрак атрофлари)да паҳлу (биқин)га яқин пардаларни варам-шишмоқидур. Аломати тапи доимий ва дарди сийнадур. Рубойй:

*Сийна алами рўз-барўз ўлса батар,
Ул иллатдин кўксидадур хавфу-хатар.
Ағзийаси кашкоби жаву мош ўлгай,
Ичмоқда ани шарбатидур нилуфар.*

ХАФАҚОН خفتان яъни юрак ўйнамоқи ва тиниш қилмоқидур, хоҳ бир моддадин ва хоҳким бўлақдин бўлғой. Рубойй:

*Эшит бу нуктадур ҳикматомиз,
Хафақонда сўрагин роҳи парҳез.*

*Қаю жойда агар гам оташи бор,
Ки андин дуд янглиг қочгил тез.*

Агар хафақон сафродин бўлса, аломати хушкийи даҳон (оғиз қуриши) ва суръати набз (томирнинг тез-тез уриши) ва зардийи бавл (сийдикнинг сариқлиги)дур.

Агар хафақон қон ғалабасидан бўлса, аломати бузургийи набз (томирнинг йўғон уриши) ва томурлари тўла бўлмоқидур, кўзи ва юзи ва лаби қизил бўлмоқи ва кўзи махмурларни кўзидек бўлғой. Рубойи:

*Қондин хафақон иложини қилсанг-чи,
Ширин санами талаб қилиб олсанг-чи.
Гоҳи ўтуб, гоҳи қучубки, ушлаб,
Маржон шохидин ҳуққасини тўксанг-чи.*

ФАШЙ غشى туркийда кўнгил айнамоқ ва кўнгил озмоқ дерлар.

ВАРАМ УС-САДЙ ورم العدى яъни эмчак шишғони. Аломати дамавийда шиш қизил ва сафровийда сариг бўлмоқи, балғамийда оқ ва савдовийда қаро бўлмоқи. Рубойи:

*Эмчак варами бўлса агар ҳар хотун,
Дафъини қисун тез, демай, кундузу тун.
Исканжубин узра боқлони янчиб,
Тазмид қилур иккию уч ҳар қаю кун.*

ҚИЛЛАТ УЛ-ЛАБАН قلة اللبن яъни сут оз бўлмоғи.

ВАЖАЪ УЛ-МЕЪДА وجع المعدة яъни меъдани алами. Агар боддин бўлса, аломати жойдин жойга қўзғалиб турмоқидур.

Агар сафро ғалабасидин бўлса, аломати ташналик, оғиз талх бўлмоғи. Ва агар балғам ғалабасидин бўлса, аломати оғиздин сув келмоқ ва ташна бўлмаслик. Рубойи:

*Меъда аламин тобса агар ҳар қаю кас,
Сафродин эса мусҳилини айлар, бас.
В-ар балғам эса мўвжсиби ихрож айлар,
Доим этар ул кейнидаким, рағбати рас.*

ВАРАМ УЛ-МЕЪДА ورم المعده яъни меъдани шишмоқи. Аломати дамавийда оғизни ширин сафровийда тапи тез (ўтқир иситма) олмоқи ва қай ва ташналик ва берағбатликдур. Балғамийда шишни юмшоқлиги ва тапнинг нарм (мулойим)лиги ва оғиздин сув келмоқидур. Ва савдовийда варамнинг салобатидур.

ҚАЙ قى яъни қусмоқ ва меъда ҳаракат айлаб, бир нимарсанинг оғиз йўлидин ташқари дафъ қилиб чиқармоқидин киноядур. Аломати сафровийда сариг ва балғамийда оқ ва савдовийда қаролик қусмоқда зоҳир бўлмоғидур.

ҚАЙ УД-ДАМ قى الدمه яъни қон қусмоқ. «Иложи самғи арабий ва қаҳрабони баробар янчи, шарбати ҳабб ул-осға қўшуб ичур. Мазкур шарбат «Қай»да ўтди».

ФУВОҚ فوق форсийда ҳукча дерлар, туркийда ҳиқичоқ дерлар. Икки навъ бўлур, бирини имтимой дерлар, аломати илгариди таоми гализ егани маълум бўлса ва меъда оғир бўлмоқдур. Ва бирини истифроғий дерлар, аломати илгари қай ва исҳол (ич кетиши) ва иситма ва руъоф (бурун қонаши ва сойир, яъни бўлак истифроғлардур.

ЗАЪФ УЛ-МЕЪДА ضعف المعده яъни қуввати ҳозима кам бўлуб, таом тезда ҳазм бўлмагин дерлар. «Мазкурға сабаб қайси моддадин билиб, ўзиға мувофиқ танқия қилиб, соний (сўнг) доруйи мукъаддила бермоқ лозим». Муъаддил деб мизожни эътидолға келтурадурган нимарсалар, чунончи, асал ва қабоқдур».

ЖУЪ УЛ-БАҚАР جوع البقر жамиъи аъзо оч бўлуб, тўймасликдин ва ё меъда таомдин қочмоқликдин киноядур. Вақтики, балғами зижожий (шишасимон балғам)дин меъдага резиш қилгон бўлса, аломати дил заиф ва оғиз шўр ва рутубатнок бўлмоғидур.

ШАҲВАТИ КАЛБИЙЯ شهوت كلبية ким, иборатдур гизога кўб майл айлаб тўймасликдин, вақтики, меъда даҳанаси (оғзи)га савдо кўб резиш қилмоқдин бўлса, аломати тийра (қора) ранг ва хўшкийи даҳон (оғиз қуруқлиги) ва туршийи оруғ (аччиқ кекириш) ва ҳизол (озғинлик) ва камийи хоб (уйқу камлиги)дур.

ШАҲВАТИ ТИН شهوت طين яъни лой кесакға майлон бўлмоқни дерлар. Рубойи:

*Ҳар хитти бади боис ўлубдур анга,
Ихрож қилур қай қилубу исҳоти.*

ҲАЙЗА *هَيْضَة* яъни маводи фосида ҳаракат айлаб қай ва исҳол бирла дафъ бўлмоқидин киноядур.

ВАРАМИ ЖИГАР *ورم جگر* яъни жигарнинг шишмоғи. Аломати дамавийда тоби доимий ва дарди алам ва гароний (огирлик) ва сурфай хўшк (қуруқ йўтал) ва ҳиқичоқдур. Сафравийда тоби тез (ўткир иситма) ва зардийи забон (тил сариқлиғи) ва сафро қайқилмоқдур. Ва балгамийда шишни юмшоқ бўлмоқидур. Ва савдовийда шиш қагтиғ ва маҳкам бўлмоқидур.

АТАШИ МУФРИТ *عطش مفراط* ташналиқдурким, ҳадди эътидолдин ўтган бўлса. Вақтики, агар жигарни ё меъдани иссиғлигида бўлса, аломати совуқ ҳаводин, кўброқ совуқ сувдин роҳат тобмоқдур. Агар дилнинг ҳароратидин бўлса, аломати совуқ сувдин, кўброқ совуқ ҳаводин роҳат тобмоқдур. Рубойи:

*Иссиқдин агар кишида бўлса сувсаи,
Ким роҳи иложини керакдур истаи.
Аҳзиясидин гўрага рағбат айлар,
Ашрибасина шарбати анори михваи.*

«Шарбати анори михваш (майхуш) Юсуфийда маълум».

ЗАЪФ УЛ-КАБУД *ضعف الكبد* яъни жигар заиф бўлмоғи. Аломати юз сарғармоқ ва ранг тийра бўлмоқ ва таомға рағбатсиз бўлмоқликдур. «Маълум бўлсинким, жигарга анор нофиъ (фойдали) ва норанж (апелсин) мазирр (зарарли)дур».

СУЪ УЛ-ҚИНИА *سوء القنية* муқаддимаи истисқодур. Аломати ранги оқ-саригга мойил бўлмоғи ва қўл ва оёғ ва атрофларни шишмоғи ва шикам (қорин)ни қароқури (қулдираши)дур.

ИСТИСҚО *استسقا* маъруф ва машҳурдур. Аломати ани истисқойи лаҳмийда жамиъи аъзони шишмоғидур. Ва истисқойи зиққийда аломати булдурки, қорниға уруб, ажратиб боққанда сувға тўлғон мешк (мешкоб)ни овозидек овози келса. Ва таблийда аломати табл (ноғора)ни овози келса. «Шарбати бузурийни истисқога нафъи кўбдур. Биринчи иссиқ бузурийни ва иккинчи совуқ бузурийни Юсуфийдан кўринг».

ЯРАҚОНИ АСФАР *يرقان اصفر* яъни сариг касали. Анинг сабаби сафро кўблиғидин бўлғай ё сафрони истифроғини имтиноъидин бўлғай.

ЯРАҶОНИ АСВАД يرقان اسود яъни сариг касаликим, ранги қарога кўб мойил бўлмай. Сабаби савдо кўблигинин бўлмай ё савдони хориж қиладурган қуввати дофиъа заиф бўлгандин бўлмай. Иложи савдони ихрож қилмай, баъдаҳу (сўнг) таъдилди мизож қилмай, ул тариқадаким, юқорида маълум бўлди.

ВАРАМИ ТИҶОЛ ورم ضحال яъни талоғни шишмоғи. Аломати кўлни ўшал мавзиъ устига қўйсалар ва ушласалар алами зиёда бўлур.

НАФХАТ УТ-ТИҶОЛ نفخة الطحال яъни талоқда бад пайдо бўлмоғи. Аломати шулким, устига кўл қўйса ва ушласа алам кам бўлмай.

МАРАЗИ АМЪО امراض امعاء амъо миъонинг жамъидур, форсийда руда дерлар ва туркийда ичак дерлар. Ичак олти тақсимга мунқасилдур. Аввалини исно ашара (ўн икки бармоқли) дерлар, тувли узунлиги) ўн икки ангушт (бармоқ) бўлур ўз соҳибини бармоғига нисбатан ва ушбу меъда тагига муттасил (ёпишган)дур ва мунинг меъда қаъри (таги)да оғзи бордур ва ани абвоб дерлар, меъдадин ғойиб (чиқинди) анга дафъ бўлмай. Иккинчи ичакни сойим (рўзадор) дерлар, аксар авқот (вақтлар)да холий турган ва исно ашарга муттасилдур. Учунчи ичак диқоқ дерлар ва ани сойимга муттасил дебдурлар. Тўртинчи ичакни аъвор (кўричак) дерлар, анинг каж ва эгрилиги бордур ва ани битта оғзи бўлур ва ўзга оғзи бўлмас. Бешинчи ичакни қулун дерлар, аъварга муттасилдур, анинг манфаати фузалот (чиқиндилар)ни батадриж дафъ айлар. Олтинчи ичакни мустақим (тўғри, йўғон ичак) дерлар, юқориси аъварга муттасил, тубани, яъни пасти кўтонга муттасилдур. Манфаати қулун манфаатидек бўлур.

МУТЛАҚ ИСҶОЛ مطلق اسهال яъни ич кетмоқ, хоҳ сабаби бир моддадин бўлсун ва хоҳ мизожи айнамоқ ва ёмон бўлмоқдин бўлсун.

ИСҶОЛИ САФРОВИЙ اسهال صغراوى яъни ич кетмоқки, сафродин бўлса, аломати ич келган нимани сариқ бўлмоғидур ва ташналик ва ични куйиши - сўзишдур.

ИСҶОЛИ ДАМАВИЙ اسهال دموى яъни, исҳол қондин бўлса.

САҶЖ УЛ-АМЪО مسح الامعاء яъни, ичак яраси. Аломати ич келганда қон зоҳир бўлмоғи ва нофни, яъни киндикни атрофи оғриб, алам қилмоқидур.

МАҶАЗ مغضр яъни ичакни оғриғиким, ноф (киндик) атрофи гирдида бўлмай. Агар рийҳий (елдан) бўлса, аломати қароқури шикам (қорин қулдираши) ва бод (ел) чиққанда алами камаймоқидур.

Сафровийда шиддати алам ва ташналиқдур. Ва балғамийда аломати ичдин балғам келмоқи ва савдовийда савдо келмоқидур.

ҚУЛАНЖ قولىچ яъни ичак оғриғиким, табиат қабзияти (ич қотиш) ҳам бирга бўлғай.

ҲАЙЁТ حيات меъда қуртини дерлар. Аломати ёғлик таомдин қочмоқ ва кўнгил айнамоқ ва печиши ноф (киндикнинг бураб оғриши) ва хушкийи лаб (лаб қуриши) бедорликда ва оғиздин сув келмоқ уйқуда ва баданни сариқ бўлмоғидур.

ҲАББ УЛ- ҚАРЪ حب القرع форсийда кадудона (қовоқ уруғисимон қурт), туркийда гижжа қурти дерлар. Аломати ғойит (ахлат) билан гоҳи баижобат ва баихтиёр хориж бўлур ва гоҳи беижобат ва беихтиёр хориж бўлур.

АД-ДУДУЛЛАЗИ ЙАШБАҲУ БИ-ДУД ИЛ-ХАЛЛИ الود الذى الود الذى яъни қуртеким, шабиҳ (ўхшаш)дур сиркани қуртига, яъни майда қуртдурким, руда (ичак) ичиди пайдо бўлғай. Аломати сари суфрани, яъни кўтни боши қичимоғидур ва ич келганда мазкур қуртнинг кўринмоғидур ва ширин нимарса еганда зиёда бўлмоғидур.

ЗАҲИРИ СОДИҚ زحير صادق форсийда кунноки ростин дерлар ва туркийда рост юрак буруғи ва ич тўлғамоқ дерлар. Аломати печиши имка бўлуб, кўб ўтирмоқидур. Андақ, озгина нимарса товуқ пасафкандаси (ахлати) миқдори ул маҳалда келмоқдур ва табиат мулойим бўлуб, тақозо қилгандин кейин ориз бўлмоқидур. Ул вақтда тухми райҳон ва канавча ва испағул ва бортанг ва буларға ўхшаш нимарсалардин қанд гулоб бирлан берсалар ижобати табиат била тезда чиқғай.

ЗАҲИРИ КОЗИБ زحير كاذب яъни ёлғон ичбуруғи. Аломати табиат қабзи (ич қотиш)дин кейин ҳодис бўлғай. Вақтики, мазкур тўрт тухмини (уруғ)ни бергандин сўнг тезда дафъ бўлмаса, иложи:

*Ориз бўладур кимга зоҳири козиб,
Равшан у кишигадурки, аҳли сойиб.
Мунзиж қиладур бинафшани маъжунин,
Бўлғайки, табиат маразига голиб.*

Тариқайи маъжун «Тибби Юсуфий»да.

БАВОСИР بوايسر иллатедурки, сари суфраға, яъни кўтан бошиға бир неча адад дона сўғалға ўхшаш чиқадур.

ТАШАҚҚУҚ УЛ-МАҚЪАД *تشقق المقعد* яъни сари суфра (орқа тешик)нинг ёрилмоғи.

ВАРАМ УЛ-МАҚЪАД *ورم المقعد* яъни сари суфра шишмоғи. Аломати дамавийда оғримоқ ва оғир бўлмоқ, сафровийда санчуқ турмоқдур.

ҲАСОТ УЛ-КУЛҲА *حصات الكليه* яъни буйрак тоши. Аломати сариғ ё қизил ё сабз (кўк) майда қум сийдукида зоҳир бўлмоқи ва гаронийи гурда (буйрак оғир) бўлғай.

БОДИ ГУРДА *باد كرده* (буйрак боди), аломати оғриқнинг жойдин-жойга юриб, интиқол (кўчиб) турмоқи.

ЗАЪФ УЛ-КУЛҲА *ضعف الكليه* яъни гурда ва буйракни заиф бўлмоғи. Аломати сийдукни ранги янги гўшт ювилгон сувни рангига ўхшаш бўлғай.

ВАРАМ УЛ-КУЛҲА *ورم الكليه* яъни буйракнинг шишмоғи. Аломати дамавийда тапи тез ва важаъ (оғриқ) ва пурийи рағҳо (томирларнинг тўлалиги) ва нармийи набз (томирнинг секин уриши). Сафровийда аломати тапи тез ва бехобий (уйқусизлик) ва зардийи қорура (сийдик сариқлиги). Балғамийда гаронийи гурда (буйрак оғирлиги), қиллати алам (оғриқнинг озлиги) ва савдовийда риққати бавл (сийдикнинг суюқлиги) ва қиллати важаъ (оғриқ камлиги) би-н-нисбат би дамавий (қондан бўлганга нисбатан).

ҚАРҲАТ УЛ-КУЛҲА *قرحة الكليه* яъни буйракнинг реш ва яра бўлмоғи. Аломати қон ва йиринг ва гўшти қушурий масаллик нима сийдукда зоҳир бўлмоқи.

ВАРАМ УЛ-МАСОНА *ورم المثانة* яъни қобуғнинг шишмоғи. Аломати ҳамма ақсомида усри бавл (қийин сийиш)дур. Дамавийда тапи доимий ва алами онийдур. Сафровийда тапи тез ва ҳазён (алжираш) ва зуҳҳор (киндик ости)ни сўзан (игна) санчган масаллик оғримоқлиғидур.

ҲАСОТ УЛ-МАСОНА *حصات المثانة* яъни масона (қовуқ) тоши. Аломати оқ қум ё кулранг қум сиймоқда зоҳир бўлмоғи ва сийдик йўлини қум тўсиб қийналмоқидур. Рубойи:

*Ҳар кимни этар санги масона бадҳол,
Ҳар дам алами жонга қилур истиқмол.
Ҳар ким баҳри иложига они назди ҳаким,
Бўлмас ҳажар ул-яхудга шибҳу мисол.*

Мазкурнинг тариқаси «Тибби Юсуфий»да. Ҳазонахудоб (нахора).

ҚАРҲАТ УЛ-МАСОНА *قرحته المئانه* яъни қобуғ яраси. Аломати қон, йиринг ва сўзиш ва бавл (сийдик)да бадбўйлик зоҳир бўлмағидур.

РИЙҲ УЛ-МАСОНА *ريح المئانه* яъни боди масона (қовуқ ели). Аломати алам ва усри бавл (қийин сийиш) ва адами гароний (оғирликнинг бўлмаслиги).

ЖАРАБ УЛ-МАСОНА *جرب المئانه* яъни қобуқда қўтирга ўхшаш қичима пайдо бўлмоқи. Аломати бадбўй бавл (сийдик бадбўйлиги) ва сўзак (ачишиш)дур.

ХАЛЪ УЛ-МАСОНА *خلع المئانه* яъни қобуғ ўз жойидин бўлак жойга бормоғини дерлар. Аломати илгари зарба ва сақта (урилиш) воқеъ бўлмоқи ва усри бавл (қийин сийиш)дур.

ТАҚТИР УЛ-БАВЛ *تقطير البول* яъни қатра-қатра сийдук келмоқидурким, они чакмазақ дерлар. Агар масона (қовуқ) совуқ бўлмоқдин бўлса, аломати сийдукни оқ бўлмоқи ва совуқ нимарсалардин бўлса, зарар тобмоқи ва иссиғ нимарсалардин нафъ кўрмоқи.

ҲИБС УЛ-БАВЛ *حبس البول* яъни сийдук тутулмоғини дерлар. Вақтики, мизож совуқ бўлмоқдин бўлса, аломати томурни ироқ-ироқ (узоқ-узоқ)да қимирламоқи ва сийдукни оқ бўлмоқи ва ташна бўлмасликдур.

ҚАРҚАТ УЛ-БАВЛ *حرقه البول* яъни сўзак (сийдикни куйдириб чиқиши), хоҳ сабаби касрати сафро (сафро кўплиги)дин бўлсун ва хоҳ бўлакдин бўлсун, рубойи:

*Сўзак касатин ёзган эса кимга қалам,
Албатта чекар ул кишиким, дарду алам.
Ҳуфа сувида қанду арусак қўрси,
Ҳал айлагаю рағбат этар икки дирам.*

Қўрс сифати «Тибби Юсуфий»да.

САЛАС УЛ-БАВЛ *سلس البول* яъни беихтиёр сийдук келмоғи. Вақтики, сардийи масона (қовуқ совуқлиги)дин бўлса, аломати адами ташнагий (чанқашни йўқлиги) ва хуружи бесўзиш (ачишмай чиқиши).

АЛ-БАВЛУ ФИ-Л-ФИРОШ *البول في الفرائش* яъни уйқуда беихтиёр ўрнига сиймоқни айтурлар. Агар масона (қовуқ) узласининг

суслигидин бўлса ғалабайи рутубат сабабли аломати зиҳор, яъни қора мўй унган жойнинг совуқлигидур ва қорура-сийдукнинг рангсиз бўлмоқидур.

«Мазкурнинг иложига эрта ва кеч баршаъшо бир донак бермоқдур».

ЗИЁБИТУШ ذياييطش яъни қаттиғ сувлаб, доимо сув ичиб, андак фурсатда тағйир (ўзгарिश) бўлмасдин сувлик ҳолида хориж бўлмоқдин иборатдур.

БАВЛ УД-ДАМ بول الدم яъни қон сиймоқ. Вақтики, сабаби заъфи жигар (жигар заифлиги) бўлса, аломати сийдукни суюқға мойил бўлмоқидур.

ЗАЪФ УЛ-БОҲ ضعف الباه яъни боҳ қуввати (жинсий қувват) кам бўлмоқни дерлар. Вақтики, асбоби маний совуқ бўлмоқидин бўлса, аломати манийнинг машаққат била хориж бўлмоқидур. «Мазкурға мағзи сари усфур (чумчуқ мияси) ва тухми ҳамом (каптар тухуми) берилгай».

КАСРАТ УЛ-ИҲТИЛОМ كثرت الاحتلام яъни уйқуда кўб инзоли маний (уруғ оқмоғи). Бу маразнинг пайдо бўлмоғи манийнинг яхламоқидин ва қотмоқидин бўлгай. «Мазкурға зира ва занжабил ва жўжаи ҳамом (каптар боласи) берилур».

УБНА ابنه яъни иллати машойих дерлар. Туркийда (бесоқол) дерлар. Аломати мустақил отлиғ ичакда хала пайдо бўлмоқи ва мафъулийат (ётиш) тақозо қилмоқи ва жимоъ (қилдириш)дин лаззат ва роҳат тобмоқидур. «Мазкурға ҳабби сақутарий истеъмол қилур».

ҒАДИТА غديطه яъни иллаетедурким, соҳиби жимоъ вақтида мақъад узалотлари суслик сабабидин ва касрати талаззуз (ортиқча лаззат)дин мақъад (орқа тешик)дин ғойит (ахлот) хориж бўлгай. «Мазкурға мозуни янчиб, шарбати ҳабб ул-осға қўшуб, шиёф қилур, физога оши сумоқ берилур».

ФАТҚ فتق яъни хусйа (тухум) ўз жойидин бежо бўлмоқни дерлар. «Мазкурға мураххий қилмоқ керак ҳаммомда ёки нимгарм (ярим қайноқ) сув билан. Яна Юсуфийни кўринг».

ВАРАМ УЛ-ХУСЙА ورم الخصيه яъни тумриқни шишгани. Аломати дамавийда шишни қизил бўлмоқи, сафровийда сариг бўлмоқи, балғамийда оқ ва савдовийда қаро бўлмоқидур. «Мазкурға мунзиж ва ё мусҳил берур ва ё қондин бўлса фасд қилур».

ҚАРҲАТ УЛ-ҚАЗИБ فرحة القضيبي яъни рашми закар (олат яраси).
МУАЗЗИМОТИ ЗАКАР معطيات ذكر яъни нимарсаларким, закар (олат)ни катта қиладурган.

КАСРАТ УТ-ТАМС كثرة الطمث яъни ҳайз кўб келмоқни айтур. Агар ғалабайи қондин бўлса, аломати томурларни тўла бўлмоқи ва кўзи қизил бўлуб, оғзи ширин бўлмоқи. Ва агар қон суюлмоқдин бўлса, аломати юзи қизил бўлмоқи ва ҳайзни суръат бирла хориж бўлмоқи ва сариғга мойил бўлмоқидур. Ва рангни таҳқиқи пахта билан бўлғусидур. «Мазкурға илож агар қон сабабдин бўлса, фасд этмоқ ва пистон (эмчак)ни боғламоқ ёки қон суюқ бўлса ғизога ҳўкиз гўштидин ҳариса қилиб бермоқ керак».

ИҲТИБОС УТ-ТАМС احتباس الطمث яъни ҳайз боғланмоқни дерлар. Вақтики, бачадонни ёғ олмоқдин бўлса, аломати семизлик вужуди (мавжудлиги)дур. Агар судда (тиқилма)дин бўлса сабаби балғам, аломати сустийи аъзо, берангийи қорура (сийдикнинг рангсизлиги) ва бутуви набз (томирни суст уриши)дур. «Иложи лоғар этмоқ ва оч юрмоқ ва тафтиҳ (очувчи)лардин истеъмол қилмоқ, чунончи, сачратқи ва карафс (петрушка)».

РАТҚ رتق яъни пардаедурки, фарж (аёлларнинг жинсий аъзоси)га пайдо бўлғай, олатни идхоли (кириши)ға моний (тўсиқ) бўлғай, туркийда битав дерлар. «Мазкурнинг иложи оҳан». Оҳан темур, яъни моҳир жарроҳлар кесгайлар.

НУТУВ УР-РАҲИМ نتو الرحم яъни бачадон олдин келмоғин дерлар. Аломати ьона ва косира ва маъъад, яъни остларида ва орқасида дарди азим (кучли оғриқ) пайдо бўлмоқидур ва аъзони ларза қилмоқидур.

РАЖО رجا яъни бу иллат соҳиби бўлган хотун ҳомиладордек қорни катта бўлуб, ҳайзи тўхтаб ва бўлак аҳволларда ҳам ҳомиладорға ўхшаш бўлғай. Агар боди ғализ (қўюқ ел)дин бўлса, аломати ани силамоқдин ва уқаламоқдин нафъ олмоқи ва бодни кесадурган нимарсалардин фойда кўрмоқидур. «Мазкурға лон усул тортғай».

ИХТИНОҚ УР-РАҲИМ اختناق الرحم ки, саръ (тутқаноқ)га ўхшаш бехудлик рўй бергай, аммо саръда ақл куллан (бутунлай) зойил бўлғай. Ихтиноқи раҳимда ақл тамоман зойил бўлмас, фарқи шулдур. Вақтики, маний (уруғ) маҳбус бўлмоқ сабабидин бўлса, аломати иллатни зоҳир бўлғон вақтида бачадондин рутубат сайлон қилса,

роҳат тобмоқидур. «Мазкурға эр бўлмоғи керак шухиват зўру жувон (ёш)».

НАФХАТ УР-РАҲИМ نفخة الرحمه яъни боди бачадон (бачадон ели). Аломати киндик оғримоқи ва бодангиз (ел қўзғотувчи) нимарсалардин, монанди лубиё (ловия) ва боқлодин зарар тобмоқи ва бодшикан (ел ҳайдовчи), монанди анисун ва бодён ва занжабил ва долчин ва судоблардин нафъ элтмоқ (тобмоқи)дур.

ҲАККАТ УР-РАҲИМ حكمة الرحمه яъни бачадонга хориш ва қичиг пайдо бўлмоқин дерлар. Агар сафродин бўлса, аломати бачадонни қизимоқи маъа сойири аломати галабайи сафро (сафро ғолиблигининг бошқа белгилари билан бирга) бўлғай.

БАВОСИРИ РАҲИМ بوا سير الرحمه ки, бир неча дона зиҳдон (бачадон) канора (атрофи)га пайдо бўлғай.

ШАҚҚ УР-РАҲИМ شق الرحمه деб бачадонни ёрилмоқини ва шуъфа бўлмоқини дерлар. Аломати дарди доимий ва вақти жимоъда олат қонга олуда бўлмоғидур. «Мазкурға фойдалиқ ғизо убра (увра), исфинох (исмалоқ), ғоз, ўрдак чарбуси ва ё товуқ чарбуси билан ғизо қил ай. (Юсуфийни кўринг).

ҚАРҲАТ УР-РАҲИМ فرحة الرحمه бачадонга яра пайдо бўлмоқини дерлар. Аломати оғримоқ ва зардобу рим (йиринг) хориж бўлмоқидур.

ВАРАМ УР-РАҲИМ ورم الرحمه яъни бачадон шишмоқи. Аломати жамъи ақсомида усри бавл (қийин сийиш) бўлмоқидур. Сафровийда қорура сариф, шиддати алам ва дард, балғамийда нармийи омос (шишнинг юмшоқлиги), савдовийда маҳалли омос қаттиғ бўлмоқидур.

МОНИЪИ ҲАМЛ مانع حمل яъни ҳамл (ҳомила) манъ қиладурган нимарсалар баёни. Рубойи:

*Хоҳласа зарурат сабаби гар қаю зан,
Фарзанд бўлмастикни тутар ушбу сухан.
Филни тезагин болга қўшуб ер бўлғай,
Бўлмиса керак ҳеч маҳал обистан.*

ТАДБИРИ МУТААССИР УЛ-ВАЛОДАТ تدبير متعسر الولا دات яъни қийналиб, машаққат чекиб туғадурганлар тадбири. Рубойи:

*Тугмоқда агар қийналадур ҳар қаю зан,
Мақнотис олур чап қўлига қийналган.
Тугмоқға яқин бўлса тугар қийналмай,
Ихлос ила тут бу хосият холиқдин.*

ҲАДБА حديه ки, соҳибини форсийда чок дерлар ва туркийда букри дерлар. Вақтики, рутубати суєт қиладургандин бўлса, аломати аъзони оғир бўлмоқи, иллатлик жой совуқ бўлмоқидур.

ВАЖАЪ УЗ-ЗАҲР وجع الظهر яъни дарди пўшт ва орқа оғриғи ва бел оғриғи дерлар. Агар балғамдин бўлса, аломати ҳаракат қилмоқдин нафъ олмоқи ва сардийи муламис (силаганда совуқлиги)дур. Агар оғир юк кўтармоқдин бўлса, аломати тақаххуми вужуд сабабдур.

ВАЖАЪ УЛ-МАФОСИЛ وجع المفاصل яъни устухон бўғумлари аламини дерлар. Аломати дамавийда оғриғон мавзиъни қизил бўлмоқи ва сафровийда сариг бўлмоқи, балғамийда оғриғон мавзиъ суєт ва сафид (оқ) бўлмоқи, савдовийда тийра (қора) бўлмоқидур.

ВАЖАЪ УЛ-ВАРК وجع الورك яъни дунба ва қуйруқ оғриғи. Агар қондин бўлса, аломати мазкур мавзиъни иссиғ бўлиб турмоқи ва кўз қизармоқи маъа сойири аломати хун (қондан бўлган бошқа белгилар билан).

ИРҚ УН-НАСО عرق النساء яъни насо отлиғ томурни алами (қуймич нервларининг оғриғи)ни дерлар, ани рағи маҳжалук ва рағи тарин ҳам дерлар.

НИҚРИС نقرس дард бўлғойки, оёғ панжаларин бўғумиға ориз бўлғай (подагра). Кўброқ бу иллатни пайдо бўлиши суюқ, ўткир моддадин, яъни сафродин бўлғай.

ДО УЛ-ФИЛ داء الفيل яъни филни соқий аёғи каби аёғни соқи (болдир қисми)нинг шишганини дерлар. Савдовийда соқи яра бўлмоқдур, балғамийда жароҳат бўлмасликдур.

ДУВОЛИ دوالي яъни соқ томурлари катта бўлуб, тугунлар пайдо бўлмоқни дерлар. Агар қаро қондин бўлса, аломати қарога мойил бўлмоқи ва агар қондин бўлса, аломати ранги оқ-қизилға мойил бўлмоқидур.

ҲУММАЁТ حُميات яъни иситмалар.

ҲУММА ЙАВМ ва **СУНУХУС** حمى يوم وسونوخوس яъни тоби якруза

(бир кунлик иситма) ва тоби доимий (доимий иситма). Тоби якруза ҳодис (пайдо) бўлмоқи қаттиғ муфрит ғамдин бўлғай. Сунухуски, тоби доимийдур, аломати кўзу юз қизил бўлмоқи ва сийдукида бодбўйлик бўлмасликдур ва иситманинг давомийдигидур.

ҲУММА МУТБИҚА حمى مطبقه яъни тобки, қон уфунати-дин бўлса, аломати тоби доимий ва юзи қизармоқи ва аъзонинг оғир бўлмоқи ва сийдук бадбўй бўлмоқидур.

ҒИББ غيب яъни тоби сафровий, хоҳ доимий бўлғай, хоҳ дойир, яъни бир кун тутиб, бир кун тутмағай, аломати қаттиғ ва кўб ташна бўлмоқ ва бош оғриши ва уйқу келмаслик ва қорура сариқ бўлмоғидур.

ҲУММА БАЛҒАМИЯ حمى بلغيه яъни балғамдин бўлган иситма, хоҳ лозима, яъни доимий бўлсун, хоҳ ноиба ва мувозаба, яъни ҳар кун бир маротаба, икки маротаба тутадурган бўлсун, аломати томурни юмшоқ бўлуб, қорура беранг бўлмоқи ва аъзо оғир бўлмоқи ва кам ташна бўлмоқи ва кўб уйқу бўлмоқидур.

ҲУММА САВДОВИЙЯ حمى سودويه яъни тобким, савдодин бўлса, хоҳ рубъи лозим, яъни доимий бўлсун ва ё дойир, яъни икки кун тутмай, учунчи кунда тутуб турган бўлсун ва хоҳ мундин бўлак тутсунким, монанди тоби хумски, уч кун тутмай, тўртинчи кунда тутғай. Ва тоби судеки, тўрт кун тутмай, бешинчи кунда тутғай. Ва сабъким, беш кун тутмай, олтинчи кунда тутғай. Аломати томурнинг маҳкам бўлмоқи ва сийдукни тийра бўлмоқи ва аъзо оғир бўлмоқи ва фикри фасод олмақидур. **Рубоий:**

Савдовий тобинг бўлса осиб бир қозон,

Қайнат солибон бинафшаю говзабон.

Соф этгилу қанд солиб қил қиём,

Райҳон уруги, об қўшиб, ич ҳамон.

ҲУММА ДИҚҚ حمى دق яъни иситмаким, соҳибини лоғар қилғай. Аломати тоби нарми доимий (давомли мулойим иситма) ва томурлар маҳкам ва борик (нозик) бўлмоқи ва қорура беранг бўлмоқи, таом егандин кейин юзи қизариб турмоқидур.

ФАЛАҒМУНИЙ فلغمونى шишдурким, бисёр қизил бўлғай. Аломати алами тез бўлмоқ ва мавзеи иллатда санчуқ бўлмоқдур.

ҲУМРА حمرة яъни қизил бод. Аломати қизил бўлғайким, агар устига бармоқ қўйсалар саригга мойил бўлғай, қўлни кўтарсалар яна қизил бўлғай. Аксар юзда пайдо бўлур, гоҳи сийнағача тушғай (сарамас).

ВАРАМИ РИЙҲИЙ ورم ريحي яъни елдин бўлғон шиш. Аломати нармийи омос (шишнинг юмшоқлиги) ва хуружи рийқ (ел чиқиши)дур.

ВАРАМИ РАХВ ورم رخو яъни юмшоқ шиш. Бу иллатни таваллуди суyoқ сув сифатлик балғамдин бўлғай.

ХАНОЗИР خنازير яъни бир кичик шишдурким, қаттиғ, ранги аъзони рангида, гўштга ёпушган, туркийда без дерлар. Бул мараз ҳудуси (пайдо бўлиши) имтило (тўлиш)дин ва қусури ҳазм (ҳазмнинг бузилиши)дин бўлғай.

СИЛЪА سعه яъни шиш бўлғойким, ханозирга ўхшаш, лекин гўштга ёпишган бўлмагай. Гоҳи қобундек катта бўлғай. Бу иллат таваллуди балғами ғализдин бўлғай.

ГУДДА غده шишдурким, силъага ўхшаш, лекин бодом миқдоридин катта бўлмас.

САРАТОН سرطان омоси бўлғойким, шакли саратон (рак, қисқичбақа) сувратида, атрофидин саратон оёғига ўхшаш тўла томурлар бўлғай. Ранги сабз (кўк)га ва тийра (қора)га мойил бўлғай.

ЖУЗОМ جذام ки, ани саратони жамиъи аъзо (барча аъзоларнинг саратони) дерлар. Аломати сурхийи ранг (рангнинг қизиллиги) мойил ба сиёҳий (қорага мойиллиги) ва тийрагий ва тангийи нафас (нафас сиқиши) ва гирифтагийи овоз (овознинг бўғилиши) ва бисёрийи акса (кўп акса уриш) ва басти ман фази биний (бурун тешигининг бекилиши) ва зуҳури гудад дар аъзо (аъзоларда гудда (тугун)ларнинг пайдо бўлиши).

ЖАМРА جمرة яъни оташак, туркийда чипқон дерлар. Аломати они булким, пўстни егай, сўзиш бериб ачитгай, андак гўштга ҳам бергай ва хўшк бўлғон сўнг ўрнида қора доғлар қолгай.

НАМЛА نمله яъни реза ва майда жўшиш (тошма)лар бўлғойки, анда хориш ва сўзиш бўлғой ва бу иллат сафро сабабидин пайдо бўлғой.

НАҚҚОТА نقاطه яъни жўшиш (тошма)дурки, куйган ва қабарчиқ обиласиға ўхшаш ичи тўла сув бўлғай. Ушбу мараз ахлотни суyoқ суви суyуд қилиб, пўст тагида қамалиб қолғондин пайдо бўлур.

ШАРО شرى ки, ани форсийда дулам ҳам дерлар, қазоқийа бадик, сартийа «Эшак еми» дерлар. Агар қон ғалабасидин бўлса, аломати ранги қизил бўлмоқидур.

ҲАСАФ حصف яъни қизил майда жўшиш (тошма)-лардурким, баданни мурча (чумоли) чаққандек бўлур. Бу иллатни ҳудуси (пайдо бўлиши) бухори ғализи тез (ўткир қўюқ буғ)дин бўлур. Аксар ёзда иссиғда пайдо бўлур (иссиқлик).

БАНОТ УЛ-ЛАЙЛ بنات الليل майда тошмадурки, сўзишлик ва хорижлик, совуқ кечаларда масомлар баста бўлгон сабаблик ориз бўлур.

САЪФА سفه яъни тошмадурким, аксар бошга тошгай ва андин асалга ўхшаш рим (йиринг) зоҳир бўлгай ва лекин асалдин суюқроқ бўлгай. Ва гоҳи қуруқ бўлгай ва бир қисмидин суюқ сув каби рим зоҳир бўлгай ва ани туркийда ширинча дерлар.

БАЛХИЙА بلخيه бу ҳам саъфа жинсидинур ва ани форсийда пашшахурдагий дерлар.

ОБЛАИ ФАРАНГИЙА آبله فرنگيه аломати жўшиши аъзодур ва мафосил (бўгинлар)дур (захм, сифилис).

ҚУБО قوبا форсийда карйун ва туркийда гўш дерлар. Агар суюқ модда сабабли бўлса, аломати зардоб зоҳир бўлиб чиқмоғи. Агар ғализ модда сабабли бўлса, аломати баланд кўтарилиб туришидур.

ЖАРАБ جرب яъни хориш, туркийда қўтир дерлар, хоҳ қуруғ, хоҳ ҳўл бўлсун, ҳудуси (пайдо бўлиши) суюқ моддадин бўлгай.

ҲИККАТ УЛ-АЪЗО МИН ҒАЙРИ ЖАРАБ حكمة الاعضاء من غير جرب яъни хориши аъзоким, анда қўтич бўлмағай. Аксар бу маразни ҳудуси маводи рақиқаи тез (ўткир суюқ модда)дин бўлур.

СУЛУЛ سولول форсийда озах, туркийда сўгал дерлар. Ҳудуси моддаи балғамий ва ғализдин ё савдовийадин ё ҳар иккаласидин ҳодис (пайдо) бўлур.

ДОХИС داخس форсийда кажумо, туркийда ани милкак (куйдирги) дерлар. Варам (шишдурким, нохун (тирноқ)га яқин бармоқ бўлгай. Ва яна бир қисми бордурки, туркийда ани хасмол дерлар, ангушт (бармоқ)лар бўғимларида зоҳир бўлгай, ҳар иккисининг ранги қизилга мойил бўлгай, кўб аламлик бўлгай.

ДУММАЛ دمل ки, дунбалға машҳурдур, туркийда чипқон дерлар.

ХУРОЖ خراج ки, иссиғ варам (шиш) бўлғай ва ичиға модда резиш қилгон (оққан) бўлғай, рим жам қилмоқға мойил бўлғай, туркийда ани ўсма чипқон дерлар. «Иложи раг (томир) очмоқ ва анжирни нимгарм боғлагай».

ДУБАЙЛА ديبه шиш бўлғайки, хурожағ ўхшаш. Аммо бул қиёмда иссиғ бўлмас ва моддаси умқи бадан (бадан ичи)да бўлғай, муни ҳам туркийда сўм дерлар (ёғлик ўсма).

ОКИЛА آكه яъни жароҳате бўлғайким, аъзони егай, туркийда ел дерлар. Аломати қаролик ёки сабз (кўк)лик жароҳатда зоҳир бўлғай. «Мазкурни иложи-арман гили (лойи), сирка, мазкурларни аралаш қилиб, жароҳатга суркар».

ТОЪУН طاعون яъни омос, шишдурким, сабз (яшил) ё кўк ва ё сариғ ва ё қизил, аксар куймач тубиға ва қўлтуғ тубиға ва кунжи рон (сон)га пайдо бўлғай. Туркийда куйдурги ва хўкча ва сариғча ва қизилча ва доғлама дерлар.

БУСУРИ ЛАБАНИЙЯ بثور ينيه ки, форсийда рўйхора, туркийда ҳуснбузар дерлар. Вақтики, ани очиб сиқсалар кўкнорни пишмаган уруғидек оқ нимарса чиқғай.

ИРҚИ МАДИНИЙ عرق مدني ришта касалидурким, машҳурдур.

ЖУДАРИЙ جوري форсийда болаи бачагон дерлар, туркийда чечак дерлар. Аломати иситма доим чиқиб турмоғи, сочу мўйлари тикка турмоғи, дарди пўшт ва мафосил (бел ва бўғинлар оғриғи) олмоқи ва уйқуда чўчуб турмоқидур.

ҲАСБА حصه форсийда сурхча, туркийда қизамуғ дерлар. Ани аломати доим иситма бўлуб турмоқи ва нафаси бадбўй бўлмоқи, музтариб (изтиробли) ва беҳоб ва ташна бўлмоқидур.

КАЛАФ كف форсийда нош ва туркийда сепкил дерлар. Ва бурш برش форсийда кунжидак ва туркийда сепкил дерлар. Ва хайлон خيلان туркийда майда хол дерлар, калафга ўхшар, лекин пўстдин баландроқ турғай. Ва намаш نمش туркийда қизил сепкил дерлар, зоҳири жилуға зоҳир бўлур. Жилу (тери) тагидаги рағларни боши очилмоқдин пайдо бўлур. «Мазкурларнинг ҳаммасиға ўзиға мувофиқ мусҳил (сурги дори) бермоқ зарур. Мусҳилдин сўнг рой ҳалила парвардасиға мудовамат қилғайлар».

БАҲАҚ بهق ки, туркийда меъда ва оқ тушган дерлар. Икки қисм бўлур: оқ ва қора. Зоҳири пўстга зоҳир бўлғай. Ва анга игна урсалар тагидин қон намоён бўлур.

БАРАС برص оқ ғә қароликдурким, пұст зоҳириға пайдо бўлуб, гўшт ва устухонға ўтган бўлғай. Туркийда ани пес дерлар. Аломати игна урган ҳолда сув чиқмоқидур.

ҚАМҚОМ قماء туркийда одам канаси дерлар. Ушбу иллат рутубати мутаффинадин бўлиб, аввалан аъзоға жўшишким, иссиғлик дерлар, анинг сувратида пайдо бўлғай, баъдаху (сўнг) хўшк (қуриган) бўлғай ва жон кирғай ва оёқ пайдо бўлғай, оёқлари реша (томир) каби бадан ичида бўлғай, кана сувратида бўлғай.

КАСРАТ УЛ-АРАҚ كسرت العرق яъни кўб терламоқ. «Мазкурнинг иложига ғўра сувиға сандал қўшуб, эзиб, аъзоға сурғай».

ЗУБОН زبان яъни қўлтут бадбўйлиги. Ушбу иллат таваллуди атрофи дилдаги хилт тааффуни (сасиши)дин бўлғай.

ҲАРҚ УН-НОР حرق النور яъни ўтға куйганни дерлар. «Мазкурға кофурни эзиб, сиркаға ҳал қилиб, мазкурға ях солиб, тило қилиб (суртиб) турғай.

ДОЪ УЛ-ҲАЙЙА داء الحية деб мўй тўкилмоғини дерларким, ҳам анда майда тўзғоқ пўст ташлаб турғай.

ДОЪ УС-САЪЛАБ داء العطب деб фақат мўйни ўзи тўкулмоғини дерлар. (Тулки касаллиги.)

ШАЙБИ ҒАЙРИ ТАБИЙ شيب غير طبيعي деб ёшлиқда соч ва соқол оқармоқни дерлар. Агар қуруғлиқдин бўлса, аломати сувға кўб мойил қилмоқи ва оғзи қурумоқи ва бадан лоғар бўлмоқидур.

ИФРОТИ ЖУЪДАТИ ШАЪР افراط جمودت شعر деб зангилар сочидек сочни жингалак бўлишини айтурлар. Агар қуруғ-иссиқ бўлса, аломати сарду тар (хўл-совуқ) нимарсалардин наф олмоқи ва гарму хўшк (қуруқ-иссиқ) нимарсалардин зарар тобмоқидур.

ТАШАҚҚУҚ УШ-ШАЪР تشقق الشعر деб соч ва соқолни ёрилмоғини дерлар. Вақтики, мизожни қуруқлиғидин бўлса, аломати оғзи ва бурни қуруғ бўлмоқидур. «Иложи гулхайри мўъоби (шираси) билан рағвани маска (маска ёғи) тило қилурлар такроран».

ҲУЗОЛИ МУФРИТ هزال مفرط яъни кўб ориғ ва лоғар бўлмоқ, хоҳ сабаби қон бўлсун ва хоҳ бўлак модда бўлсун. «Иложи умрни хуш айш била ўткармак. Давосиға «Тибби Акбар»ни кўрмоқ керак».

ИФРОТ УС-СИМАН افراط السمن яъни кўб семиз бўлмоқ. Бул мараз таваллуди касрати рутубат (хўлликни кўблиги)дин бўлғай. «Мазкурнинг иложи кам уйқу ва кам хўрак ва айшу ишратдин безорлик(тийилиш).

ЛАДФ УЛ-ҲАЙЙА لدغ الحيه деб илон чақмоқни дерлар. «Иложи чаққан ерни устара билан чок қилиб, устидин ҳижомат айларлар, токи саммият (заҳари) кетгай».

ЛАДФ УЛ-АҚРАБ لدغ العقرب деб чаён чақмоқни дерлар. «Иложи туз билан саримсоқ пиёз тило қилур (суртар)».

НАҲШ УР-РУТАЙЛО نهش الرتلا деб ўргимчак ва бий чақмоқни дерлар. Анвоёи кўбдур ва ҳаммасидин ёмони саҳроларда бўлғай ва ани ўргимчакни бийи дерлар. «Мазкурни иложи шуниз (седана)ни эзиб, каф отиб турғай. Устидин сурмоқға туз билан ишқорни иссиқ сув бирла марҳамдек қилиб, суртиб турғай».

ЛАСЪ УЗ-ЗАНБУР لسع الزنبور деб ари чақмоқни дерлар. Арини аз жумлаи хавоссидиндулки, ўлган сичқон устиға ўтурса, ўшал куни одамни чақса, ҳалок қилғай. «Мазкурнинг иложи чаққан ерни кафт билан босиб турғай. Сийбуш ва сиканжубинға майлон айлаб, сирка лойи (қуйқаси)ни захм бўлғон жойға қўйгай».

АЗЗУ КАЛБ УЛ-КИЛАБ عض كلب الكلب деб қутурган ит қопганни дерлар. «Талоғни эзиб, токни кули ва сирка билан аралаш қилиб сургай».¹

*Одамлар учун учта ҳалокатли,
Ҳамда касалликка чақирадиган нарса бор.
Доимий ичкилик ва доимий жинсий алоқа,
Ва таом устига яна таом еявериши.
Таомингни сен бир кунда бир марта е,
Таом ҳазм бўлмай, яна ейишдин қоч.
Қўлингдин келгунча манийни (уругни) асра,
Чунки, у бачадонга тўкилувчи обиҳаётдур.*²

¹ Қўштирноқ ичидаги жумлалар Ҳомидхон табиб томонидан Юсуфий фикрларини қисқартриб берилгандир.

² Ҳомидхон табиб ён дафтарининг шу ергача бўлган варақлари йўқолган, биз уни тўлдириб ёздик (М.Ҳ.).

ЛУҒАТГА ОЧҚИЧ

АБ	8	АВФАҚ	45
АБИР	272	АВЪИЙА	46
АБИҚ	272	АВҲОМ	45
АБЙАЗ	9	АДАД	273
АБКAM	9	АДАМ	273
АБЛУЖ	8	АДАС	273
АБНО	8	АДАҚҚ	17
АБО	8	АДВИЙА	17
АБОЗИР	9	АДВОР	17
АБР	9	АДД	273
АБРАС	9	АД-ДУДУЛЛАЗИ ЙАШБАҲУ	
АБРИШИМ	9	БИ-ДУД ИЛ-ХАЛЛИ	517
АБУВВАТ	8	АДИЛ	273
АБХИРА	10	АДИЛЛА	17
АБЪОД	9	АДКАН	17
АБЪОДИ САЛОСА	10	АДН	273
АБҚАР	9	АДНО	16
АБҲАР	8	АДУВВ	273
АБҲАР	272	АДХИНА	17
АБҲОР	9	АЖАЛЛ	13
АВД	287	АЖАМ	12, 272
АВЖ	45, 287	АЖВА	273
АВЖАБ	44	АЖВОЙИН	13
АВЖОЪ	45	АЖДАЛ	13
АВЗОН	45	АЖЗ	272
АВЛО	44	АЖЗО	12
АВЛОД	45	АЖИН	272
АВН	287	АЖИЙЛ	272
АВОММ	287	АЖИФ	272
АВОНИЙ	45	АЖН	272
АВОРИЗ	287	АЖНАБИЙ	13
АВРАТ	286	АЖНИҲА	13
АВРИДА	45	АЖНОС	12
АВСАҚ	45	АЖОЖ	272
АВСОХ	45	АЖОМИЙ	13
АВТОР	45	АЖОНИБ	12

АЖРАБ	12	АЙОРАЖ	47
АЖРОМ	13	АЙР	47
АЖСОД	12	АЙСАР	47
АЖСОМ	13	АЙШ	287
АЖУВБА	13	АККОЛ	37
АЖУЗ	272	АККОЛА	37
АЖУЛ	272	АКЛА	37
АЖФОН	13	АКМА	37
АЖҰАР	12	АКМАЛ	37
АЗБ	274	АКОРИЪ	36
АЗДОД	29	АКҰАЛ	36
АЗЗ	280	АЛАЗЗ	38
АЗЗУ КАЛЬ УЛ-КИЛАБ ..	529	АЛАМ	38
АЗИЙАТ	17	АЛАҚ	283
АЗЙАВТ	274	АЛ-БАВЛУ	
АЗКО	17, 20	ФИ-Л-ФИРОШ	519
АЗЛОЪ	29	АЛЗАМ	38
АЗМ	281	АЛИЛ	283
АЗМИНА	21	АЛИМ	38
АЗМИДА	29	АЛЙАҰ	38
АЗО	17	АЛОҚА	284
АЗОҰИР	21	АЛСИНА	38
АЗРАҚ	21	АМАЛ	285
АЗРО	273	АМАШ	285
АЗУБАТ	274	АМД	283
АЗУД	279	АМЗИЖА	40
АЗФАР	17	АМИЙМ	285
АЗЪАФ	29	АМИЙҚ	285
АЗҒОСУ АҰЛОМ	29	АМИН	47
АЗҰАР	21	АМЙО	284
АЗҰОН	18	АМО	284
АЙЙОМ	47	АМР	39
АЙЙУҚ	288	АМР ва УМР	285
АЙЛУЛА	288	АМРАД	39
АЙМАН	47	АМРОЗИ ИРСИЙА	40
АЙН	288	АМРОЗИ МУНТАҚИЛА ..	40
АЙНА	47	АМСОЛ	39
АЙНИЙ	47	АМСОР	39

АМУД	284	АСАБОНИЙ	279
АМЪО	38	АСАЛ	277
АНБУБ	41	АСАЛИЙ	277
АНБУБА	44	АСАММ	28
АНГУЗА, АНКУЗА, АНГУЗА	44	АСАР	11
АНЖОМ	44	АСАФ	28
АНЖУМ	44	АСБОБ	22
АНКАБУТ	286	АСБОҒ	28
АНКАБУТИЙА	286	АСВАБ	28
АНО	285	АСВАД	24
АНОСИР	286	АСВОТ	28
АНСАБ	41	АСИЙР	276, 279
АНФ	43	АСИҶҶО	27
АНФАЪ	43	АСЛ	11, 28
АНФУС	42	АСЛ УС-СУС	28
АРАЗ	275	АСЛАМ	24
АРАЗИЙ	276	АСЛОБ	27
АРАҚ	19	АСНО	11
АРАҚ	275	АСНОН	25
АРБАЪАИ МУТАНОСИБА	19	АСНОФ	28
АРВОҶ	18	АСО	278
АРДОЪ	18	АСОБА	279
АРЗ	18, 275	АСОБИЪ	28
АРЗАН	19	АСОРУН	25
АРЗИЗ	18	АСОС	24
АРЗИЙА	20	АСОФИР	278
АРЗОНИЙ	20	АСР	278
АРКОН	19	АСРОРИ МАКТУМА	26
АРМАД	18	АСТАРВАН	25
АРНАБ	18	АСФАЛ	25
АРНАБА	19	АСФАР	28
АРОЗИЙ	20	АСҚАЛОН	277
АРУЗЗ-АРАЗЗ	18	АСҚОЛ	11
АРЪАР	274	АСҚОМ	25
АРҚАМ	19	АСҒАР	28
АСАБ	278	АСҶАБ	27
АСАБИЙАТ	278	АТАММ	11
		АТАШИ МУҒРИТ	515

АТАШШ	280	АШИЙАТ	267
АТИББО	29	АШКОЛ	27
АТЙАБ	29	АШО	267, 277
АТЛАС	30	АШРАФ	27
АТЛИЙА	30	АШРИБА	27
АТОЙИ КУБРО	280	АШҚАР	27
АТОН	10	АШҶАБ	26
АТРИЙА	30	АШҶАЛ	27
АТРОФ	30	АЪВАР	31
АТФОЛ	30	АЪДАЛ	32
АТЪИМА	30	АЪДОД	31
АФВОҶ УЛ-УРУҚ	34	АЪЗАМ	32
АФЗО	33	АЪЗО	31
АФИС	281	АЪЛО	31
АФКОР	33	АЪМАШ	31
АФЛОК	34	АЪМО	31
АФОВИЙА	34	АЪНИ	32
АФРОД	33	АЪНОҚ	32
АФС	281	АЪРАЖ	31
АФСАНТИН	34	АЪРОЗ	32
АФУСАТ	281	АЪРОЗИ НАФСОНИЙА	32
АФЪО	33	АЪШОБ	31
АХАСС	16	АҚАД	282
АХАФФ	16	АҚАЛЛ	36
АХЗ	16	АҚБАҶ	35
АХЗАР	16	АҚВИЁ	35
АХЛОТ	16	АҚВО	35
АХМАС	16	АҚИБ	281
АХРАС	16	АҚИЙЛ ва УҚУЛ	282
АХТАР	16	АҚИЙМ	282
АХШАМ	16	АҚИЙР	282
АШАДД	27	АҚД	271
АШАЖЖ	26	АҚЛ	282
АШАР	267	АҚР	282
АШАРОТ	267	АҚРАБ	35, 281
АШБОҶ	26	АҚРИБО	35
АШЁ	26	АҚСО	35
АШЖОР	27	АҚСОМ	36

АҚТАМ	37	БАВРАҚҶИЙАТ	64
АҚТАЪ ва ИҚТАЪ	36	БАД	52
АҚТОР	36	БАДА	52
АҒБАР	33	БАДАЛ	52
АҒЗИЙА	33	БАДАЛИ МО	
АҒЛАБ	33	ЙАТАҲАЛЛАЛ	52
АҒЛОЗ	33	БАДИЪ	52
АҒСОН	33	БАДИҲИЙ	52
АҒШИЙА	33	БАДОАТ	52
АҲАД	14	БАДОИЪ	52
АҲАМИЙАТ	46	БАДОҲАТ	52
АҲАММ	46	БАДР	52
АҲАҚҚ	15	БАДРАҚА	52
АҲВАЛ	16	БАЁЗ	64
АҲВАР	14	БАЁРА	64
АҲВИЙА	46	БАЗР	55
АҲВО	46	БАЗЪ	58
АҲВОЛ	46	БАЙАЗ	66
АҲВОФ	14	БАЙДО	65
АҲДОҚ	15	БАЙЗА	66
АҲЖОР	14	БАЙЗИЙА	67
АҲИББО	14	БАЙЗО	65
АҲЛИЛ	15	БАЙЙИН	66
АҲЛО	14	БАЙН	66
АҲМАЗ	15	БАЙТ	65
АҲМАР	14	БАЙТ УЛ-АҚСО	65
АҲМАРИ АСҲАБ	14	БАЙТОР	65
АҲМАРИ АҚТАМ	15	БАЙТУТУТ	65
АҲМАРИ ВАРДИЙ	15	БАКОРАТ	61
АҲМАРИ ҚОНИЙ	15	БАЛАД	62
АҲШО	14	БАЛАСОН	62
БАБҒО	51	БАЛВО	62
БАВВОБ	64	БАЛИД	62
БАВЛ	64	БАЛИЙЛА	62
БАВЛ УД-ДУМ	520	БАЛИЙҒ	62
БАВОДИЙ	64	БАЛИЙЙА	62
БАВОСИР	64, 517	БАЛО	62
БАВОСИРИ РАҲИМ	522	БАЛОДАТ	62

БАЛОҒАТ	62	БАСРА	57
БАЛОҒИМ	62	БАСРИЙ	57
БАЛХ	62	БАСС	50
БАЛХИЙЙА	526	БАСТ	56
БАЛЪ	62	БАСТАТ	56
БАЛЪ УЛ-УБРА	511	БАСҒОЯЖ	56
БАНГ	63	БАТ	58
БАНГУВ	63	БАТАЛ	58
БАНЖ	63	БАТАР	58
БАНОҒУШ	63	БАТИЙ	58
БАНОНА	63	БАТИЙЙ	59
БАНОТ	63	БАТИН	59
БАНОТ УЛ-ЛАЙЛ	526	БАТМ	58
БАНОТ УН-НАЪШ	63	БАТН	58
БАР	53	БАТОИҒ	58
БАРАД	487	БАТОЛАТ	58
БАРАНЖ	54	БАТР	50, 58
БАРАС	55, 528	БАТТОЛ	58
БАРАСОТ	53	БАТШ	58
БАРАШ	54	БАТҒО	58
БАРД	54	БАХАР	51, 508
БАРЗАХ	54	БАШАР	57
БАРИЙЙ	55	БАШАРА	57
БАРОНАЖ	53	БАШОШАТ	56
БАРРИЙ	55	БАШШОШ	57
БАРРОҚ	55	БАЪД	59
БАРСОМ	55	БАЪЗ	59
БАРФ	55	БАЪЗАН ДУНА-Л-БАЪЗИ	59
БАРШ	54	БАЪИЙД УЛ-ИСТИҒОЛА	60
БАСАЛ	57	БАЪИЙР	59
БАСАР	57	БАЪРА	59
БАСБОСА	56	БАЪС	59
БАСИЙРАТ	57	БАЪУЗ	59
БАСИР	57	БАҚАР	61
БАСИТ	56	БАҚИЙА	61
БАСО	56	БАҚЛ ва БАҚЛА	61
БАСОИР	57	БАҚЛАТ УЛ-ҒАМҚО	61
БАСОРАТ	57	БАҚО	60

БАҚҚ	61	БИМИЙМАРГ	66
БАҒАЛАК	60	БИНО	63
БАҒДОД	60	БИНТ	63
БАҒЗО	60	БИНТ УЛ-КАРМ	63
БАҒЙ	60	БИРЖИС	54
БАҒЛ	60	БИРИНЖ	54
БАҒО	60	БИРИШТА	55
БАҒТАТАН	60	БИРКА	54
БАҒАҚ	65, 527	БИРОЗ	54
БАҒЖАТ	64	БИСОТ	56
БАҒИЙА	65	БИСРИЙ	57
БАҒИЙМА	65	БИТОНА	59
БАҒНОНА	65	БИТТИХ	58
БАҒО	64	БИТТИХИ ҲИНДИЙ	59
БАҒОИМ	65	БИХ	65
БАҒР	51	БИХИ СУС	66
БАҒС	51	БИШ	64
БАҒТ	51	БИШР	57
БЕҒДОНА ва БЕҒИДОНА	65	БИЪОЛ	59
БИАЙНИҲИ	59	БИЪР	49
БИД	65	БИҚОЪ	61
БИДИСТ	52	БИҒОЗ	60
БИДЪАТ	52	БИҲИ	65
БИДУН	52	БИҲОР	51
БИЗЪ	57	БИҒОС, БУҒОС, БАҒОС	60
БИЗОАТ	57	БОБ	48
БИЗРА	59	БОБ УЛ-КАБУД	48
БИЗЪА	58	БОД	48
БИЙА АНЖИР	65	БОДАНГИЗ	49
БИЙД МУШК	66	БОДЗАҲР	48
БИЙД ТАБАРИЙ	67	БОДИ ГУРДА	518
БИЙР	66	БОДИ ОБИЛА	49
БИКР	61	БОДИ ФАТҚ	49
БИ-Л-БАДОҲАТ	48	БОДИЙ	50
БИ-Л-ҚАСР	48	БОДИЙ НАЗАР	49
БИЛО ТАМАҲҲУЛ	62	БОДИЙА	50
БИЛОД	62	БОДИШНОМ	507
БИЛОҲАТ	62	БОДРУЖ	48

БОДУШНОМ	49	БУН	63
БОДШИКАН	49	БУНДУҚ	63
БОИС	48	БУНУВВАТ	63
БОЙСА	50	БУР'	53
БОИТ	48	БУР'УС-СОЪА	55
БОКИРА	49	БУРЖ	53
БОЛАНГУ	49	БУРЖУМ	55
БОЛИҒ	50	БУРУДОТ	53
БОЛИҒА	50	БУРУЗ	54
БОРИД	48	БУРҒУС	53
БОРИЗ	49	БУРҶОН	55
БОРИК	49	БУСМ	57
БОРУД	48	БУСР	56
БОРТАНГ	49	БУСИДА ва ПУСИДА	64
БОСИРА	49	БУСРА	50
БОСЛИҚ	49	БУССАД	56
БОТИН	48	БУСТ	56
БОТИНА	48	БУСУР	50
БОТИНИЯ	49	БУСУРИ ЛАБАНИЙЙА	527
БОҶИЛО	48	БУСҚ	50
БОҶ	49	БУТВ	58
БОҶИС	48	БУТИМОР	64
БОҶИР	48	БУТЛОН	59
БОҶУР	48	БУТЛОН УЗ-ЗАФҚ	509
БУ ДОДАН	64	БУТЛОНИ ШАМ	506
БУВРАК	64	БУТУН	59
БУДА	52	БУХОР	52
БУЗИНА ва БУЗИЙНА	64	БУХУР	51
БУЗОҚ	55	БУШРО	56
БУЗЪ	58	БУҚРОТ	61
БУЗҒОЛА	55	БУҚЪА	61
БУКМ	61	БУҶУР	51
БУКО	61	БУҶҲАТ УС-САБТ	51
БУКРА	61	БУҶҲАТ УС-САВТ	511
БУКУР	61	БЎЗ	55
БУЛДОН	62	БЎСТОНАФРУЗ	56
БУЛУҒ	62	БЎБД	59
БУЛҶ	62	БЎҶРОН	51

ВАДАЪ	473	ВАРАМ УЛ-МАСОНА	518
ВАДИЙЪАТ	472	ВАРАМ УЛ-МАҚЪАД	518
ВАДОЙИЪ	473	ВАРАМ УЛ-МЕЪДА	514
ВАДОЪ	473	ВАРАМ УЛ-ХУСЙА	520
ВАДУД	473	ВАРАМ УР-РАҲИМ	522
ВАЖ	471	ВАРАМ УС-САДЙ	513
ВАЖАБ	471	ВАРАМ УШ-ШАФАТ	508
ВАЖАЪ	471	ВАРАМИ ЖИГАР	518
ВАЖАЪ УЗ-ЗАҲР	523	ВАРАМИ РАХВ	525
ВАЖАЪ УЛ-ВАРК	528	ВАРАМИ РИЙҲИЙ	525
ВАЖАЪ УЛ-МАФОСИЛ	523	ВАРАМИ ТИҲОЛ	516
ВАЖАЪ УЛ-МЕЪДА	513	ВАРАХС	473
ВАЖАЪ УЛ-УЗН	506	ВАРАҚ УЛ-ХАЁЛ	473
ВАЖАЪ УС-СИНН	508	ВАРД	473
ВАЖИЗ	471	ВАРДИ МУРАББО	473
ВАЖИЛ	471	ВАРИД	473
ВАЖИНАҲ		ВАРИК	473
ва ВУЖИДНАҲ	472	ВАРТА	473
ВАЖИНОТ	471	ВАРТИЖ	473
ВАЖИЪ	471	ВАРО'	473
ВАЖО	471	ВАРО	473
ВАЖОҲАТ	471	ВАРҚО	473
ВАЖУР	471	ВАСАН	474
ВАЖҲ	472	ВАСИЙМ	474
ВАЗЪ	474	ВАСИҚ	471
ВАЛАЙСА ФАЛАЙСА	477	ВАСИҚА	471
ВАЛИД	477	ВАСЙ	470
ВАЛУД	477	ВАСМ	474
ВАЛУЖ	477	ВАСМИЙ	474
ВАЛИЙ	478	ВАСНИЙ	474
ВАЛИЙМА	478	ВАСОДА	474
ВАЛОДАТ	477	ВАСОТАТ	474
ВАРАМ	473	ВАСОҚ	471
ВАРАМ УЛ-КУЛЙА	518	ВУСЪАТ	474
ВАРАМ УЛ-ЛАҲОТ	510	ВАТАД	470
ВАРАМ УЛ-ЛИСОН	510	ВАТАР	470
ВАРАМ УЛ-ЛИССА	509	ВАТАР	475
ВАРАМ УЛ-МАРИЙ	511	ВАТВОТ	475

ВАТИЙРА	470	ВОБИЛ	469
ВАТЙ	475	ВОЖИБ	469
ВАТО	475	ВОЗИЪ	469
ВАФИЙЙ	476	ВОЗИХ	469
ВАФО	476	ВОЛ	469
ВАФОТ	476	ВОЛО	469
ВАФҚ	476	ВОЛОН	469
ВАЪД	475	ВОМ	469
ВАҚЙ	477	ВОРИД	469
ВАҚФ	476	ВОРИС	470
ВАҚЪАТ	476	ВОФИЙ	470
ВАҲАЛ	472	ВОЪИЙ	470
ВАҲДА	478	ВОҚИЙ	470
ВАҲДАТ	472	ВОҚИФ	469
ВАҲДАТИ НАВЪИЙ	472	ВОҲИБ	469
ВАҲЖ	478	ВОҲИЙА	470
ВАҲИЙД	472	ВОҲИМА	469
ВАҲЙ	472	ВУДД	473
ВАҲЙ	478	ВУЖУБ	471
ВАҲМ	478	ВУЗЪ	475
ВАҲМА	478	ВУЛОТ	477
ВАҲН	478	ВУСМА	474
ВАҲШ	472	ВУСТО	474
ВАҲШИЙ	472	ВУСУҚ	471
ВАҲҲОБ	478	ВУФУР	476
ВАҲҲОЖ	478	ВУСЪ	474
ВИДОЖ	472	ВУСЪИЙ	474
ВИЖО	471	ВУЪУД	475
ВИЛО	477	ВУҚИЙА	477
ВИЛОЯТ	477	ВУҚУД ВАҚИД	476
ВИФОҚ	476	ВУҚУФ	477
ВИФОҚАТ	476	ВУҚУЪ	476
ВИЪО	475	ВУҲУШ	472
ВИҚОР	476	ГАВЗ	350
ВИҚОЯ	477	ГАВҲАР	350
ВИҚОЯТ	476	ГАЗАР	342
ВИҲОД	478	ГАНДАНО	349
ВОБАСТА	469	ГИРДИГОН	341

ГОВАРС	336	ДАРМОН	157
ГУВОР	350	ДА'Б	153
ГУВОРИШ	350	ДАРАЖОТ	156
ГУВОРО	350	ДАРАҚ	157
ГУЗОЗ	342	ДАРД	157
ГҮРИХАР	350	ДАРЖ	157
ДАБУР	155	ДАРК	157
ДАВВОР	160	ДАСТАНБҮ	158
ДАВИЙ	161	ДАСТУР	158
ДАВО	160	ДАХАЛ	156
ДАВОИР	160	ДАХЛ	156
ДАВО УЛ-МИСК	160	ДАҲЛИЗ	161
ДАВОЙИ МУТЛАҚ	160	ДАҲН	162
ДАВОЙИ САММИЙ	161	ДИБС	155
ДАВОЙИ ФИЗОЙИ	161	ДИЙДОН	162
ДАВР	160	ДИК	159
ДАВОФЕЪ	160	ДИМО	159
ДАВРА	161	ДИМОР	159
ДАВРОН УД-ДАМ	160	ДИМОҒ	159
ДАЖЛА	156	ДИНОР	162
ДАЖОЖ ва ДИЖОЖ	156	ДИРАХМ	157
ДАЙЙ	162	ДИРОЯТ	157
ДАЛВ	159	ДИРҲАМ	157
ДАЛИЛ	159	ДО'	153
ДАЛК	158	ДО'УЛ-АСАД	153
ДАЛЛОК	158	ДО'УЛ-ФИЛ	154
ДАЛМА	159	ДО'УЛ-ФИЛ	154
ДАЛУК	158	ДО'УЛ-ҲАИЙЙА	154
ДАМ	159	ДО'УС-САЪЛАБ	153
ДАМ УЛ-АХАВАЙН	159	ДОББА	154
ДАМАВИЙ	159	ДОИР	153
ДАМИ СИЁВУШОН	159	ДОИРА	154
ДАМО'	153	ДОИРАИ ДҮЛОБИЙЙА	154
ДАМЪ	159	ДОИРАИ	
ДАМЪА	159	НИСФУ-Н-НАҲОР	153
ДАРАКОТ	156	ДОИРАИ УҒУҚИЙЙА	154
ДАРАН	157	ДОЛЛ	154
ДАРАҚИЙ	157	ДОМЪА	505

ДОНГ	153	ДУХОНИЙ	156
ДОНИҚ	153	ДУХОНИЙЙА	156
ДОФИЪ	153	ДУХУЛ УЛ-АЛАҚ	
ДОФИЪА	154	ФИ-Л-ХАЛҚ	510
ДОХИЛ	154	ДУХУЛ УЛ-МОЪ	
ДОХИЛИЙ	154	ФИ-Л-УЗН	506
ДОХИС	153	ДУХУЛ УЛ-ҲАЙВОН	
ДОХИС	526	ФИ-Л-УЗН ва ТАВЪИД	
ДОЪ УС-САЪЛАБ	528	УД-ДИДОН	506
ДОЪ УС-ҲАЙЙА	528	ДУШОБ	160
ДОЪИЙ	154	ДУҒ	160
ДУБАЙЛА	527	ДӢҲН	161
ДУБАЙЛА	155	ДӢҲНИЙАТ	161
ДУББ	155	ЁБИС	493
ДУББА	155	ЁБИСА	493
ДУББО	155	ЁВАР	493
ДУВЛОБ	160	ЁНИЪ	493
ДУБУР	155	ЁР	493
ДУВОЛИ	501, 523	ЁРО	493
ДУВОР	501	ЁСУМАН ва ЁСИМИН	
ДУД	160	ва ЁСИМУН	493
ДУДА	161	ЁФУХ	493
ДУД УС-СИНН	509	ЁҲУВ	493
ДУЛДУЛ	158	ЖАБАЛ	107
ДУММАЛ	526	ЖАБИЙРА	108
ДУМУЪ	159	ЖАБОИР	107
ДУН	160	ЖАБР	107
ДУРДА	157	ЖАБРАН	107
ДУРДИЙ	158	ЖАБРИ НУҚСОН	108
ДУРОРИЙ	157	ЖАВ	118
ДУРРИЙ	157	ЖАВБАҲ	118
ДУРУЗ	157	ЖАВҲА	108
ДУСМ ва ДУСМА	158	ЖАВД	116
ДУСМИЙ	158	ЖАВДАТ	116
ДУСУМАТ	158	ЖАВЗО	116
ДУХ	156	ЖАВКУБ	116
ДУХН	156	ЖАВОЗ	117
ДУХОН	156	ЖАВОЗИБ	116

ЖАВОРИҲ.....	116	ЖАРАБ УЛ-МАСОНА	519
ЖАВҲАР	117	ЖАРАЁН	111
ЖАВҲАРИ АРЗИЙЎА	118	ЖАРИШ	110
ЖАВҲАРИ ФАРД	116	ЖАРИҲ	110
ЖАВФ	117	ЖАРОД ва ЖАРОДА	110
ЖАДВАЛ	108	ЖАРОРА	111
ЖАДВОР	108	ЖАРҲ	110
ЖАДД	108	ЖАС	112
ЖАДИД	108	ЖАСАД	111
ЖАДИЙ	109	ЖАСИЙ	112
ЖАДИР	108	ЖАСИМ	112
ЖАДОВИЛ	108	ЖАСОРАТ	111
ЖАДР ва ЖУДР	108	ЖАФН	113
ЖАЗАР	111	ЖАФФ	113
ЖАЗБ	109	ЖАФФОФ УЛ-АНФ	507
ЖАЗИРА	111	ЖАФФОФ УЛ-ЛИСОН	510
ЖАЗМ	111	ЖАШИБ	112
ЖАЗМИЙ	111	ЖАШИШ	112
ЖАЗОИР	111	ЖАШШ	112
ЖАЗР ва ЖИЗР	109	ЖАЪД	112
ЖАЙБ	118	ЖАЪЛ	113
ЖАЙИД	119	ЖАЪЛИЙ	113
ЖАЛЬ	113	ЖАЪДАТ	112
ЖАЛИД	114	ЖАҲЛ	118
ЖАЛИДИЙЎА	114	ЖАҲАР	505
ЖАЛМАД	114	ЖАҲЛИ БАСИТ	118
ЖАМАД	115	ЖАҲЛИ МУРАККАБ	118
ЖАМРА	115	ЖИБИЛЛАТ	107
ЖАМРА	528	ЖИБИЛЛИЙ	108
ЖАМОД	114	ЖИБОЛ	107
ЖАМУД	115	ЖИВА	119
ЖАНБ	115	ЖИВОР	117
ЖАНИН	116	ЖИДД	108
ЖАННАТ	116	ЖИДДА	109
ЖАНОҲ	116	ЖИДДИЙ	109
ЖАНУБ	115	ЖИДОР	108
ЖАРАБ	110	ЖИЙД	119
ЖАРАБ	504, 526	ЖИЙОД	119

ЖИЙРОН	119	ЖУЗ'И ФАРД	111
ЖИЙЪОН	119	ЖУЗОМ	525
ЖИЛД	114	ЖУЗ'УН ЛО	
ЖИЛО'	113	ЎАТАЖАЗЗАЪ	111
ЖИЛОВАТ	114	ЖУЛАНЖАБИН	114
ЖИМОЪ	115	ЖУЛЛИ ОБ	113
ЖИНОН	116	ЖУЛЛОБ	113
ЖИРМ	110	ЖУЛУД	114
ЖИРОҲАТ	110	ЖУЛНОР	114
ЖИСМ	112	ЖУЛУС	114
ЖИФОФ	113	ЖУМУД	115, 500
ЖОБИР	106	ЖУМЖУМА	
ЖОБУЛСО	106	ва ЖАМЖАМА	115
ЖОБУЛҚО	106	ЖУМҲУР	115
ЖОВРАС	106	ЖУНД	116
ЖОЗИБ	106	ЖУНУН	116, 501
ЖОЗИБА	107	ЖУРУҲ'	110
ЖОИЗ	106	ЖУРЪА	110
ЖОИЪ	107	ЖУРҲ	110
ЖОЛИБ	106	ЖУШО	112
ЖОЛИЙ	107	ЖУЪ УЛ-БАҚАР	117, 514
ЖОМИД	106	ЖУЪ УЛ-КАЛБ	116
ЖОМИЪ	107	ЖУҲР	118
ЖОМУС	106	ЖЎШИШ	117
ЖОНИБ	106	ЗАБАД	188
ЖОР	106	ЗАБАЛ	188
ЖОРИЙ	107	ЗАББ	164
ЖОСУС	107	ЗАББ	252
ЖОФФ	107	ЗАБЗАБ	188
ЖОҲИЗ	107	ЗАБИБ	188
ЖУББ	107	ЗАБИҲ	164
ЖУЪ	117	ЗАБОБАТ	252
ЖУБН ва ЖУБУН	107	ЗАБОН	188
ЖУВОРИШ	117	ЗАБОНА	188
ЖУДАРИЙ	109	ЗАБУЛ	164
ЖУДУР	108	ЗАБУЪ	252
ЖУЗ'	111	ЗАБЪ	252
ЖУЗЗОМ	110	ЗАБЪИ АРЖО	251

ЗАБҲ	164	ЗАЛОҚАТ	167
ЗАБАБОН	168	ЗАЛҚ УЛ-АМЪО	193
ЗАВБ	167	ЗАМАХШАР	194
ЗАВЖ	196	ЗАМИМА	255
ЗАВОЁ	196	ЗАМИН	195
ЗАВОИД	197	ЗАММ	255
ЗАВОЛ	197	ЗАМИР	255
ЗАВОҲИР	196	ЗАМИСТОН	195
ЗАВРАҚ	197	ЗАМО	269
ЗАВРАҚИЙ	197	ЗАМР	194
ЗАВҚ	167	ЗАМҲАРИР	195
ЗАЖЖА	189	ЗАНГ	196
ЗАЖИР	189	ЗАНД	195
ЗАЖИР, ЗАЖУР	252	ЗАНЖАБИЛ	196
ЗАЙИҚ	256	ЗАНЖОН	196
ЗАЙЛ	169	ЗАНЖОР	196
ЗАЙР	256	ЗАНЖОРИЙА	
ЗАЙТ	198	ва ЗАНЖОРИЙ	196
ЗАЙТ УЛ-АНФОҚ	198	ЗАНН	269
ЗАЙТУНИЙ	198	ЗАРАБ	269
ЗАЙҒАМ	256	ЗАРАБ	165
ЗАКАР	167	ЗАРАБОН	253
ЗАКИЙ	167	ЗАРАЪ	254
ЗАКИЙЙ	193	ЗАРАҚ	191
ЗАКО	166, 193	ЗАРБ	253
ЗАКОБ	193	ЗАРБА	254
ЗАКОВАТ	166	ЗАРБИЙ	254
ЗАКОТ	193	ЗАРДАК	191
ЗАЛАЗАЛА, ЗИЛЗИЛА ...	194	ЗАРИР	191, 253
ЗАЛАЛ	194	ЗАРИФ	268
ЗАЛАҚ	167, 194	ЗАРИЪ	254
ЗАЛАҚ УЛ-АМЪО	167	ЗАРНАБ	190
ЗАЛИЛ	167	ЗАРОНИЙ	166
ЗАЛЛАТ ва ЗИЛЛАТ	193	ЗАРОРАТ	253
ЗАЛЛОТ	194	ЗАРОРИҲ	166
ЗАЛОЗИЛ	194	ЗАРОФАТ	268
ЗАЛОЛ	255, 269	ЗАРР ва ЗУРР	253
ЗАЛОМ	269	ЗАРРА	• 166

ЗАРРИНДАРАХТ	190	ЗАҲАҚ	197
ЗАРРО	253	ЗАҲВ	252
ЗАРРОФ	268	ЗАҲВАТ	252
ЗАРУР	166	ЗАҲДОН	197
ЗАРУРАТ	253	ЗАҲИЙМ	252
ЗАРУРИЙ	254	ЗАҲИЙР	269
ЗАРФ	268	ЗАҲИН	168
ЗАРЪ	254	ЗАҲИР	189, 197
ЗАРҚ	166	ЗАҲИРА	198
ЗАРҚО	190	ЗАҲИРА КОЗИБ	517
ЗАФАР	268	ЗАҲИРИ СОДИҚ	517
ЗАФИР ва ЗАФИРА	254	ЗАҲЛАТ	168
ЗАФР	166	ЗАҲМ	189
ЗАФФА	254	ЗАҲО	252
ЗАХ	189	ЗАҲОБ	197
ЗАХИЙМ	253	ЗАҲР	269
ЗАХИРА	165	ЗАҲРО	197
ЗАХМИ ДОМАНДОР	190	ЗАҲФ	189, 197
ЗАХМИ ТЕЗ	190	ЗЕҲН	168
ЗАХОИР	165	ЗИБ	168
ЗАХОМАТ	253	ЗИБРА	188
ЗАХОРИФ	190	ЗИДД	253
ЗАХР	190	ЗИДОЙ	190
ЗАХХОРА	190	ЗИЁ	256
ЗАЪФ УЛ-МЕЪДА	514	ЗИЁБИТУШ	520
ЗАЪФ УЛ-КАБУД	515	ЗИЁНИТУС	168
ЗАЪФ УЛ-КУЛЙА	518	ЗИЁЪОТ	256
ЗАЪФАРОН	192	ЗИЙ	169
ЗАЪИФ	254	ЗИЙБАҚ	198
ЗАЪМ ва ЗИЪМ ва ЗУЪМ	192	ЗИЙБОЛ	169
ЗАЪФ	254	ЗИЙОБ	168
ЗАЪФ УЛ-БАСАР	506	ЗИЙҚ	256
ЗАЪФ УЛ-БОҲ	520	ЗИЙҚ УЛ-ҲАДАҚА	505
ЗАҚҚУМ	192	ЗИЙҚ УН-НАФАС	256
ЗАФИР	192	ЗИЙҚ УН-НАФАС	511
ЗАҒТ	254	ЗИҚР	166
ЗАҒТА	254	ЗИЛЗОЛ	194
ЗАҲАБ	168	ЗИЛИЙБО	193

ЗИЛЛ	167, 269	ЗОИБ	163
ЗИЛЛАТ	255	ЗОИД	187
ЗИЛОЛ	269	ЗОИЛ	187
ЗИЛФ	268	ЗОИҚА	164
ЗИЛЬ	255	ЗОК	187
ЗИМАН	255	ЗОЛЛ	251
ЗИМО	269	ЗО'Н	251
ЗИМОД	255	ЗОР	251
ЗИМОН	255	ЗОТ УЛ-АРАЗ	163
ЗИ'Р	268	ЗОТ УЛ-БУРУЖ	163
ЗИРАИ КИРМОН	198	ЗОТ УЛ-ЖАНБ	163
ЗИРБО	198	ЗОТ УЛ-ЙАМИН	164
ЗИРБОЖ	198	ЗОТ УР-РИЙА	512
ЗИРИШК	191	ЗОТ УР-РИЙАҲ	164
ЗИРОВАНДИ		ЗОТ УС-САДР	163
МУДАХРАЖ	190	ЗОТ УШ-ШИМОЛ	164
ЗИРОЪ	166, 191	ЗОТИЙ	164
ЗИРС	253, 509	ЗОХИЛ	187
ЗИФДАЪ	254	ЗОҒИТ	251
ЗИЪОФ	254	ЗОҒУТ	251
ЗИЪФ	254	ЗОҲИК	251
ЗИҚҚ	192	ЗОҲИЛ	187
ЗИҚҚИЙ, ЗИҚҚ	192	ЗОҲИР	268
ЗИҲК	252	ЗУ	168
ЗИҲМАТ	197	ЗУБАҲА	165
ЗИҲОБ	168	ЗУББ	188
ЗИҲОМ	189	ЗУБДА	188
ЗИҲОР	197	ЗУБОБ	164
ЗИҲОРА	269	ЗУБОЛ	164
ЗО	163	ЗУБОН	528
ЗОБ	163	ЗУБОҲ	188
ЗОБ	251	ЗУБРА	188
ЗОБУЛ	187	ЗУДУДАН	190
ЗОВИЙА	187	ЗУЖОЖ	189
ЗОВОҲИК	256	ЗУЖОНИЙА	189
ЗОД	187	ЗУЖРАТ	252
ЗОЖ	187	ЗУ-ЗУВОБА	
ЗОЖИР	251	НА ЗУ-ЗУНОБА	168

ЗУКУР	167	ИБДО	8
ЗУЛЛ	167	ИБДОЪ	9
ЗУЛМ	269	ИБИЛ-ИБЛ	9
ЗУЛМАТ	268	ИБЛО	8
ЗУЛОЛ	194	ИБН УЛ-ИНАБ	8
ЗУЛУ	194	ИБНИ ОВО	10
ЗУ-ЛУБОБ	167	ИБНО	8
ЗУЛУМОТ	268	ИБО	7
ЗУЛФАТ	193	ИБОҲАТ	8
ЗУЛ-ҚАЪДА	169	ИБРИҚ	9
ЗУЛ-ҲИЖЖА	169	ИБРО	8
ЗУМАЙРОН	255	ИБРОЗ	9
ЗУМУР	255	ИБТ	9
ЗУМУХТ	194	ИБТИЙ	10
ЗУ-НОБ	167	ИБТИДО	8
ЗУРАФО	268	ИБТИЛО	8
ЗУРРОФА	191	ИБТИСОМ	9
ЗУРТ	190	ИБТО	8
ЗУРУБ	253	ИБТОЛ	9
ЗУРУД	191	ИБҚО	8
ЗУРУНБОТ	191	ИБҲОМ	9
ЗУРРУҲ	165	ИВАЗ	287
ЗУХРУФ	190	ИВАЗЗ	45
ЗУФР	268	ИДДАО	16
ЗУЪОФ	166, 192	ИДРОК	17
ЗУЪОҚ	192	ИДРОФ	17
ЗУЪРУР	191	ИДҲОЛ	17
ЗУЪФ	254	ИЁН ва АЁН	288
ЗУҲАЛ	189	ИДҲОЛ	17
ЗУҲАР	197	ИЖБОР	12
ЗУҲО	252	ИЖЖОС	12
ЗУҲОЪ	256	ИЖЛ	272
ЗУҲР	269	ИЖЛАТ	272
ЗУҲРА	198	ИЖЛОС	12
ЗУҲУЛАТ	168	ИЖОБ	47
ЗУҲУР	269	ИЖОБАТ	12
ЗЎКОМ	507	ИЖОД	47
ЗЎФОЛ	192	ИЖОЛА ва УЖОЛА	273

ИЖОЛАТ	272	ИЙОРАЖИ-ФАЙҚАРО	46
ИЖРО	12	ИЙСОЛ	47
ИЖТИБО	12	ИЙҚОЪ	47
ИЖТИМОЪ	13	ИКБОБ	36
ИЖТИНОБ	12	ИКМОЛ	37
ИЖТИРО	12	ИКРОҲ	37
ИЗАМ	281	ИКСИР	36
ИЗДИВОЖ	20	ИКСОР	36
ИЗДИЁД	21	ИКТИСОБ	36
ИЗДИРОД	21	ИКТИФО	36
ИЗКОР	18	ИКТИҲОЛ	37
ИЗЛОЛ	29	ИЛАЛ	283
ИЗЛОҚ	21	ИЛК	283
ИЗН	18	ИЛК-УЛ-БАТМ	283
ИЗО	47	ИЛЛАТ	283
ИЗОАТ	28	ИЛЛАТИ ДАЖОЖА	284
ИЗОЛА	21	ИЛЛАТИ МАШОЙИХ	283
ИЗОМ	281	ИЛМ	283
ИЗОР	274	ИЛМ МУЛ ЯҚИН	284
ИЗОФА	29	ИЛОВА	284
ИЗОФАТ	29	ИЛОВВУС	47
ИЗОФИЙ	29	ИЛСОҚ	38
ИЗОЪАТ	28	ИЛТИВО	37
ИЗОҲ	47	ИЛТИЁМ	38
ИЗРОР	29	ИЛТИЗОЗ	37
ИЗТИЖОЪ	29	ИЛТИЗОМ	38
ИЗТИРОБ	28	ИЛТИЗОҚ ва ИЛТИСОҚ	38
ИЗХИР	17	ИЛТИҚО	37
ИЗЪОФ	29	ИЛТИҲОБ	37
ИЗҲОР	21	ИЛТИҲОМ	38
ИЙД	288	ИЛҚО	37
ИЙЖОЗ	47	ИЛҲОМ	38
ИЙЙ	288	ИЛҲОҚ	37, 38
ИЙЙАЛ	47	ИМДОД	39
ИЙЛОЖ	47	ИМИН	47
ИЙЛОМ	47	ИМЛАС	39
ИЙМОН	47	ИМЛОҲ	39
ИЙОДАТ	287	ИМОЛА	39

ИМОТАТ	38	ИНТИЗОМ	44
ИМРОН	285	ИНТИЗОЪ	43
ИМРОНОТ	284	ИНТИФО	41
ИМСОК	39	ИНТИФОХ	41
ИМТИДОД	39	ИНТИФОЪ	43
ИМТИЁЗ	39	ИНТИХОБ	41
ИМТИЗОЖ	39	ИНТИШОР	42
ИМТИЛО	38	ИНТИҚОЛ	44
ИМТИНОЪ	39	ИНФАҲА	44
ИМТИСОЛ	39	ИНФИЖОР	42
ИМТИСОС	39	ИНФИКОК	43
ИНАБ	285	ИНФИРОД	42
ИНАБИЙҲА	286	ИНФОЗ	42
ИНДИМОЛ	43	ИНҲИЛОЪ	43
ИНДИФОЪ	43	ИНҲИРОҚ	43
ИНЖИЗОБ	41	ИНҲИФОЗ	42
ИНЖИЛО	41	ИНЪИКОС	42
ИНЖИМОД	41	ИНЪИТОФ	43
ИНЗИВО	41	ИНЪИҚОД	42
ИНЗИМОМ	44	ИНҚИБОЗ	42
ИНЗИҒОТ	43	ИНҚИЗО	41
ИНЗОЖ	41	ИНҚИЛОБ	43
ИНЗОЛ	44	ИНҚИЛОЪ	43
ИНКИБОБ	41	ИНҚИРОЗ	42
ИНКИСОР	42	ИНҚИСОМ	44
ИНКИШОФ	43	ИНҲИДОБ	41
ИННИЙН	286	ИНҲИДОМ	44
ИНО	41	ИНҲИЛОЛ	43
ИНС	42	ИНҲИНО	41
ИНСИБОБ	41	ИНҲИРОФ	43
ИНСИБОҒ	43	ИНҲИСОР	42
ИНСИДОД	42	ИНҲИТОТ	42
ИНСИДОЪ	43	ИРЖО	18
ИНСИЙ	44	ИРОАТ	18
ИНСИРОФ	43	ИРОД	47
ИНСОФ	43	ИРОҚ	275
ИНТИБОҚ	43	ИРОҚАТ	18
ИНТИБОҲ	44	ИРОҲАТ	18

ИРСО	46	ИСТИНШОҚ	24
ИРТИБОТ	19	ИСТИНҚОЪ	24
ИРТИЖО	18	ИСТИРЗОИ ЛИССА	509
ИРТИКОБ	18	ИСТИРХО	21
ИРТИФОЪ	19	ИСТИРХОИ ЛАҲОТ	510
ИРТИШОФ	19	ИСТИРХОИ	
ИРТИЪОШ	18	ЛУЗАТАЙН	510
ИРТИҚО	18	ИСТИСНО	23
ИРХО	18	ИСТИСҚО	21, 515
ИРҚ	275	ИСТИТОАТ	23
ИРҚИ МАДАНИЙ ..	276, 527	ИСТИТОР	24
ИРҚ УН-НАСО	274, 523	ИСТИТЛОҚ	24
ИСБАЪ	28	ИСТИФОДА	26
ИСЁН	279	ИСТИХРОЖ	29
ИСМИД	11	ИСТИШМОМ	25
ИСНО АШАРА	11	ИСТИЪЛОЖ	23
ИСНОН-ИСНАЙНИ	11	ИСТИҚОМАТ	23
ИСПАРАК	25	ИСТИҚРО	22
ИСПАҒУЛ	25	ИСТИҚРОР	24
ИСРОР	28	ИСТИҒФОР	24
ИСТ	23	ИСТИҲМОМ	25
ИСТИБСОР	24	ИСТИҲОЗИ	26
ИСТИВО	22	ИСТИҲОЛА	26
ИСТИДЛОЛ	25	ИСТИҲОЛАТ	23
ИСТИДОМАТ	23	ИСФАНЖ	23
ИСТИЙСОЛ	25	ИСФАРҒАМ ва ИСПАРҒАМ	
ИСТИЙФО	23	ва ИСФАРТАМ	25
ИСТИКОК	28	ИСФИДБОЖ	23
ИСТИКСОР	24	ИСФИДОЖ	23
ИСТИЛЗОЗ	24	ИСФОНОХ	23
ИСТИЛО	22	ИСҲОЛ	25
ИСТИЛОҲ	28	ИСҲОЛ УД-ДАМ	25
ИСТИЛҚО	23	ИСҲОЛИ ДАМАВИЙ	516
ИСТИМОЪ	24	ИСҲОЛИ САФРОВИЙ	516
ИСТИМРОР	24	ИТЁН	10
ИСТИМСОК	24	ИТЛОҚ	30
ИСТИНБОТ	24	ИТМИНОН	30
ИСТИНОД	24	ИТМОМ	11

ИТНОБ	29	ИХСО	15
ИТОЛАТ	29	ИХТИЛОЖ	15, 503
ИТОШ ва АТШОН	280	ИХТИЛОТ	16
ИТР, АТР	280	ИХТИНОҚ УР-РАҲИМ ...	521
ИТРИФУЛ	30	ИХТИРОМ	16
ИТРОД	30	ИХТИРОМИЙ	16
ИТРОЗ	30	ИХТИРОЪ	16
ИТРОҲ	29	ИХТИСОР	16
ИТТИБОЪ	10	ИШМОМ	27
ИТТИКО	10	ИШО	277
ИТТИЛОЪ	30	ИШОРОТ	25
ИТТИСОЛ	10	ИШРОҚ	27
ИТТИСОФ	10	ИШТИБОК	27
ИТТИСОЪ	10	ИШТИДОД	26
ИТТИФОҚ	10	ИШТИМОЛ	27
ИТФО	29	ИШТИРОК	27
ИТҚОН	10	ИШТИРОТ	27
ИФЗОЛ	34	ИШТИЪОЛ	27
ИФНО	33	ИШЪОР	27
ИФОДА	34	ИШТИҒОЛ	27
ИФОЗА	34	ИШТИҲО	27
ИФОЗАТ	33	ИШҚ	277
ИФОКА	33	ИШҚ	485
ИФОҚА	34	ИШҚПЕЧОН	278
ИФОҚАТ	33	ИЪВИЖОЖ	31
ИФШО	33	ИЪЙО	31
ИФРОТ	33	ИЪЛО	31
ИФРОТ УС-СИМАН	528	ИЪРОБ	31
ИФРОТИ		ИЪСОР	31
ЖУЪУДАТИ ШАЪР	528	ИЪТИЛ	31
ИФСОД	34	ИЪТО	31
ИФТИЗО	33	ИҚДОМ	36
ИФТИЗО	33	ИҚЙОН	282
ИФТИРО	33	ИҚЛИМ	37
ИФТИҚОР	33	ИҚЛИМИЁ	35
ИФШО	33	ИҚОМАТ	35
ИФҲОМ	34	ИҚТ ва ИҚИТ	36
ИХРОЖ	16	ИҚТИДО	35

ИҚТИЗО	35	ЙАНОБИЪ	497
ИҚТИРОБ	35	ЙАРАҚОН	495
ИҚТИСОР	35	ЙАРОҒА	495
ИҚШИЪРОР	35	ЙА'С	493
ИҚЛОЛ	33	ЙАСОР	495
ИҒРОҚ ва ТАҒРИҚ	33	ЙАСОРАТ	495
ИҒТИЗО	33	ЙАТН	494
ИҲВАН	46	ЙАТУЪОТ	494
ИҲДО	46	ЙАТУЪ	494
ИҲДОС	14	ЙАФАН	495
ИҲЁ	14	ЙАҒОЪ	495
ИҲМОЛ	46	ЙАЪСУБ	495
ИҲОЛАТ	14	ЙАЪҚУБ	495
ИҲРОҚ	15	ЙАҚЗ	496
ИҲСОС	15	ЙАҚЗА	496
ИҲТИБОС	15	ЙАҚЗОН	496
ИҲТИБОС УТ-ТАМС	504	ЙАҚИЙН	496
ИҲТИВО	14	ЙАҚТИН	496
ИҲТИЖОБ	15	ЙАҲМУМ	495
ИҲТИЖОМ	15	ЙАҲМУР	495
ИҲТИЖОЪ	14	ЙИМОН	47
ИҲТИКОК	15	ЙУБС	494
ИҲТИМО	14	ЙУБУСАТ	494
ИҲТИМОМ	46	ЙУМКИНУ	497
ИҲТИРОЗ	15	ЙУМН	497
ИҲТИРОҚ	15	ЙУСР ва ЙУСУР	495
ИҲТИСОБ	14	ЙУҲ	498
ЙАБРУҲ	494		
ЙАБРУҲ УС-САНАМ	494		
ЙАВМ УЛ-БОҲУР	498		
ЙАВМ УЛ-ҲИСОБ	498		
ЙАВОҚИТ	498		
ЙАМАН	497		
ЙАМИН	497		
ЙАММ	497		
ЙАМОМА	497		
ЙАМОНИЙ	497		
ЙАНБУЪ	497		
		ҚОЛГАНИ ЙЎҚ М ГАЧА:	
		КАБАР	326
		КАБИСА	326
		КАБИД	326
		КАБК	326
		КАБС	326
		КАБУД	326
		КАБУС	325

КАБШ	326	КАМА ЙАНБАҒИЙ	337
КАВКАБ	338	КАМА ҲИЙА	337
КАВН	339	КАМА ҲУВА ҲАҚҚУҲУ	337
КАВН ва ФАСОД	338	КАМИЙЙАТ	337
*КАВОКИБ	338	КАМИД	337
КАДАР	328	КАМИЙНГОҲ	337
КАДИР	328	КАМИН	337
КАДУВ	328	КАММУН	337
КАЁСАТ ва КИЁСАТ	339	КАМОТ	336
КАЗМ	333	КАМОТ	336
КАЗО	328	КАМУДАТ	337
КАЖА	331	КАНАБ	337
КАЙ	349	КАНОР ва КАНОРА	338
КАЙК	341	КАРАФС	329
КАЙЛ	341	КАРАБ	329
КАЙЛУС	339	КАРАХТ	329
КАЙМУС	340	КАРБ	328
КАЙМУСИ АВВАЛ	341	КАРВИЁ	328
КАЙМУСИ СОЛИС	339	КАРМ	329
КАЙН	342	КАРО	328
КАЙНУНАТ	339	КАРОН	329
КАЙФ	341	КАРОНА	330
КАЙФ ва КАМ	341	КАРРОТ	329
КАЙФА М ЙАТТАФИҚ	341	КАРРАТ	329
КАЙФИЙЙАТ	339	КАСАЛ	332
КАЛАК	335	КАСБ	331
КАЛАФ	335	КАСИЙР	327
КАЛАФ	510	КАСИЙФ	327
КАЛБ	335	КАСИР	331
КАЛБ УЛ-КАЛБ	335	КАСИРО	327
КАЛИЙМ	336	КАСНО	331
КАЛИЛ	336	КАСОЛАТ	331
КАЛИМ	336	КАСОФАТ	327
КАЛМ	336	КАСР	531
КАЛОЛАТ	335	КАСРАТ	327
КАЛОМ	336	КАСРАТ УЛ-ИҲТИЛОМ	503
КАЛОЛ	336	КАСРАТ УЛ-ТАМС	504
КАМ	337	КАЪС	325

КАТИРО	326	КОВИЙ	325
КАТМ	326	КОДИЙ	325
КАТОН	326	КОЖ	324
КАТР ва КАТИР	326	КОЖ	325
КАФ	335	КОЗИБ	324
КАФИ ДАРЁ	334	КОЗИЙМ	333
КАФК	335	КОЗИМ	325
КАФТОР	334	КОИН	325
КАФФ	335	КОИНОТ	324
КАШК	332	КОК	325
КАШФ	332	КОКИНА	325
КАШКОБ	332	КОКИНАЖ	324
КАЪБ	333	КОЛБУД	324
КАЪБА	334	КОМ	325
КАЪБАТАЙН	333	КОМИЛ	325
КАҲЛ	339	КОРИЗ	325
КАҲУЛ	339	КОСИБ	328
КАҲФ	339	КОСИР	324
КИБАР	326	КОТИБ	324
КИБРИЁ	325	КОФИЙ	325
КИБРИТ	326	КОФУР	324
КИЗБ	328	КОШИФ	325
КИЗЗАТ	333	КОҲИЛ	325
КИЗЗОБ	328	КУБАРО	325
КИЛАС	335	КУБОД	326
КИЛК	335	КУБРО	325
КИМОД	337	КУДУРАТ	328
КИНОЯТ	338	КУЗОЗ	330
КИРБОС	329	КУЛҲА	336
КИРМОН	329	КУЛЛИЙҲА	336
КИСВАТ	331	КУЛУ	336
КИТМОН	327	КУЛУМ	336
КИФ ва КАТФ		КУММАСРО	336
ва КАТИФ	326	КУНДУР	338
КИШТА	322	КУРАВВИЁТ	328
КИҲИЙН	339	КУРАВВИЁТИ БАЙЗО	328
КОБУЛ	325	КУРБАТ	329
КОБУС	485	КУРКУМ	329

КУРНУБ ва КАРНАБ		ЛАМЪОН	363
ва КАРАНБ	329	ЛАМҶА	363
КУРОЪ	329	ЛАНГ	363
КУРРА	330	ЛАДИҒ	358
КУРРАИ АРЗИЙА	330	ЛАДУННИЙ	358
КУРРАИ ДУХОНИЙА	330	ЛАДҒ	358
КУРРАИ МОИЙА	330	ЛАДҒ УЛ-АҚРАБ	529
КУРРАИ НОРРИЙА	330	ЛАДҒ УЛ-ҲАЙЙА	529
КУРРАИ ҲАВОИЙА	330	ЛАЖЛОЖ	356
КУРРОС	329	ЛАЖОЖ	356
КУРРОСИЙ	330	ЛАЖОЖАТ	356
КУРУҲ	330	ЛАЗЗАТ	358
КУСБ	331	ЛАЗИБ	358
КУСУР	331	ЛАЗИЖ	358
КУСУФ	331	ЛАЗИЗ	358
КУФУВ	335	ЛАЗОИЗ	358
КУЧАК	339	ЛАЗЗОЪ	358
КУЪУВБАТ	333	ЛАЗЪ	358
КУҲЛ	327	ЛАЙЙИН	366
КУҲЛИЙ	327	ЛАЙЛ	366
КУҲЛ УЛ-ЖАВОҲИР	327	ЛАЙЛАТ УЛ-БАДР	365
КУҲУЛАТ	339	ЛАЙЛАТ УЛ-ИСРО	365
КҮҲОН	339	ЛАЙЛАТ УЛ-ҚАДР	365
ЛАБАН	356	ЛАЙОЛИ	366
ЛАБИБ	356	ЛАЙС	365
ЛАБЛОБ ва ЛИБЛОБ	356	ЛАЙСУРҒУС	365
ЛАБОН	356	ЛАЙТА	365
ЛАБС	356	ЛАЙУС	365
ЛАВЗ	364	ЛАМ ЙАЗАЛ	363
ЛАВЗА	364	ЛАК	362
ЛАВЗАЪИЙ	364	ЛАМАЪОТ	363
ЛАВЗИЙЁТ	364	ЛАМС	363
ЛАВЗИНА	364	ЛАМЪА	363
ЛАВЗИНАЖ	364	ЛАМЪОН	363
ЛАВОМИЪ	364	ЛАМҶА	363
ЛАВҲ	364	ЛАНГ	363
ЛАМ ЙАЗАЛ	363	ЛАОЛИЙ	365
ЛАМС	363	ЛАСИҚА	356

ЛАСЪ	359	ЛИССА ва ЛУССА	
ЛАСЪ УЗ-ЗАНБУР	529	ва ЛАССА	335
ЛАТИФ	359	ЛИССАЙИ ДОМИЙА	509
ЛАТИФА	360	ЛИФ	354
ЛАТОФАТ	359	ЛИФА	366
ЛАТУХ	359	ЛИФОФ ва ЛИФОФА	361
ЛАТХ	359	ЛИФОФИЙ	362
ЛАФЗ	361	ЛИҚО	362
ЛАФИФ	361	ЛИҚОҲ	362
ЛАФФ	361	ЛИҲЙА	357
ЛАФЧА	362	ЛИҲОЗ	357
ЛАХЛАХА	357	ЛИҲОЗО	364
ЛАХТ ва ЛАХТАК	357	ЛО БУДД	354
ЛАЪАМРУКА	360	ЛО БУДДИЙ	355
ЛАЪИБ	360	ЛО НУСАЛЛИМУ	355
ЛАЪЛ	360	ЛО РАЙБА	354
ЛАЪЛАЙН	360	ЛО ЯЗОЛ	354
ЛАЪЛИЙ	360	ЛОДИФ	354
ЛАЪУҚ	360	ЛОЖАРМ	354
ЛАҚ	362	ЛОЗИБ	354
ЛАҚАБ	362	ЛОЗИМ	355
ЛАҚВА	362	ЛОЗИЪ	354
ЛАҒВ	361	ЛОЗИҚ ва ЛОСИҚ	354
ЛАҲАБ	364	ЛОЗИҚА	355
ЛАҲАД	357	ЛО МАҲОЛАТА	355
ЛАҲАФ	365	ЛОМИС	354
ЛАҲВ	365	ЛОМИСА	355
ЛАҲЗА	357	ЛОМИЪ	354
ЛАҲИБ	365	ЛОНИЙ	355
ЛАҲМ	357	ЛОСИЪ	354
ЛАҲОТ	365	ЛОҒАР	354
ЛИБО	355	ЛОҲИҚ	354
ЛИВО	364	ЛОҲИҚА	355
ЛИЙНАТ	365	ЛУБ	364
ЛИН	366	ЛУБОБ	355
ЛИСОН	359	ЛУЪОБ	360
ЛИСОН УЛ-ҲАМАЛ	359	ЛУБУБ	356
ЛИСОН УС-САВР	359	ЛУБНОН	356

ЛУБС	356	МАВЗУЪ	437
ЛУВХ	364	МАВЛУД	437
ЛУЖАЙН	356	МАВОДД	437
ЛУЖЖА	357	МАВОЛИД	437
ЛУЗУЖАТ	358	МАВОЛИДИ САЛОСА 436, 438	
ЛУЗУМ	358	МАВОШИЙ	439
ЛУ'ЛУ'	354	МАВРИД	437
ЛУМУЪ	363	МАВРИС	436
ЛУТФ	359	МАВСИМ	438
ЛУФФОХ	361	МАВСУМ	438
ЛУХ	364	МАВСУФ	438
ЛУХ	357	МАВТ	436
ЛУҚМА	362	МАВТО	435
ЛУҚО	364	МАВҚЕЪ	437
ЛУҚУМОЖИС	362	МАВҚИФ	438
ЛУҒАТ	361	МАВҚУФ	438
ЛУҒОТ	361	МАВҲИБАТ	436
ЛУҒУБ	361	МАДАНИЙ	395
ЛУҲЖА	365	МАДД	393
ЛУҲНА	365	МАДДА	394
ЛУҲО	357	МАДИД	393
ЛУҲУМ	357	МАДИНА	394
ЛУҲУҚ	357	МАДЛУЛ	394
ЛУҲНАТ	357	МАДОР	394
ЛУЪБАТ	360	МАДФАЪ	394
МАБДА'	372	МАДФУЪ	394
МАБЛАҒ	372	МАДХАЛ	394
МАБНИЙ	373	МАДХАЛ УЛ-КАБИД	393
МАБОДИЙ	373	МАДҚУҚ	394
МАБРАЗ	372	МАДҲУШ	394
МАБСУТ	372	МАЖЗУМ	385
МАБСУТА	373	МАЖЗУМ	386
МАБҲАС	372	МАЖЛИС	385
МАВВОЖ	437	МАЖМАЪ	373
МАВДУЪ	437	МАЖМАЪ УН-НУРАЙН	386
МАВЖ	436	МАЖНУН	386
МАВЗЕЪ	437	МАЖОЗ	384
МАВЗУН	438	МАЖОЗАН	383

МАЖОЗИЙ	386	МАЙСАРА	442
МАЖОЛ	385	МАЙХУШ	442
МАЖОЛИС	385	МАКИН	425
МАЖРО	383	МАКНУН	425
МАЖОРИЙ	386	МАКРУБ	425
МАЖОЪАТ	384	МАКС	425
МАЖЪУЛ	385	МАКТУБ	425
МАЖҲУЛ	385	МАКТУМ	425
МАЗАРРАТ	410	МА'КУЛ	370
МАЗАЪЗИЪ	401	МАКШУФ	425
МАЗБУР	401	МАЛЖО	426
МАЗЖ	401	МАЛИҲ	426
МАЗЖАЪ	410	МАЛОЗА	427
МАЗЗ	401	МАЛОСАТ	426
МАЗИД	401	МАЛОҲАТ	426
МАЗИДАН	401	МАЛҲУЗ	426
МАЗИЙ	396	МАМАРР	428
МАЗИЙАТ	401	МАМЗУЖ	427
МАЗИЙҚ	410	МАМЗУҒ	428
МАЗИННА	413	МАМЛАКАТ	414
МАЗКУР	395	МАМЛУ	428
МАЗЛУМ	400	МАМНУН	428
МАЗМУМ	396	МАМОЛИК	428
МАЗМУН	410	МАМОТ	427
МАЗО	409	МАНАВИЙ	435
МАЗОЁ	401	МАНБАЪ	432
МАЗОЛИҚ	401	МАНБИТ	429
МАЗОРР	410	МАНКИБ	429
МАЗОҚ	395	МАНКИБАЙН	434
МАЗХУРА	396	МАНКУБ	429
МАЗҒ	410	МАНКУС	432
МАЗҲАБ	395	МАНИЙЙ	435
МАЗҲАР	413	МАНОБИТ	429
МАЙИИТ	441	МАНОМ	433
МАЙЛ	442	МАНОФИЪ	432
МАЙЛИ КУЛЛИЙ	442	МАНОҲИЙ	434
МАЙМАНА	442	МАНСУБ	429
МАЙМАНАТ	441	МАНСУХ	430

МАНТИҚ	433	МАРҚУМ	400
МАНФАЗ	431	МАРҒУБ	396
МАНФИЙ	435	МАРҒУЪ	399
МАНФУШ	432	МАСАББ	408
МАНҚАЛ	433	МАСАЛ	381
МАНҚУШ	432	МАСДУД	403
МАНҲИЙ	435	МАСКУТУН АНҲУ	405
МАНҲИЙЙ	434	МАСЛАК	404
МАР	398	МАСЛУЛ	404
МАРАЗ	398	МАСМУМ	404
МАРАЗИ АМЪО	516	МАСНАВИЙ	383
МАРАЗИ ЧАШМ	503	МАСНО	380
МАРАЗИЙ	401	МАСНУЪ	409
МАРАЗ УТ-ТАРКИБ	397	МАСО	402
МАРАҚ	400	МАСОБА	382
МАРБАТ	399	МАСОЛИК	404
МАРБУТ	399	МАСОМ	404
МАРВИЙ	401	МАСОНА	382
МАРДУМАК	400	МАСОНИЙ	382
МАРДУМГИЁ	396	МАСОФАТ	402
МАРЖИЪ	399	МАСОҲАТ	402
МАРЖУВ	400	МАСРУЪ	409
МАРЗИЙ ва МУРАЗЗО	401	МАСС	408
МАРЗО	396	МАСС ва МИСОС	403
МАРИЗ	399	МАСТАКИЙ	409
МАР'ИЙ	400	МАСТУР	403
МАР'ИЙЁТ	397	МАСУН	409
МАРИЙЙ	400	МАСУС	409
МАРКАЗ	398	МАСЪАД	408
МАРКАЗИ МУСАЛЛАС	398	МАСҲ	403
МАРКУЗ	398	МАТА	373
МАРМАД	398	МАТАР	411
МАРОРАТ	397	МАТБУХ	411
МАРСУБ	396	МАТБУЪ	412
МАРТУБ	396	МАТО	411
МАР'УС	398	МАТОЁ	411
МАР'УСА	400	МАТОНАТ	374
МАЪРУФ	415	МАТОЪИМ	400

МАТРАҲ	411	МАЪДИНИЙ	417
МАТРУД	411	МАЪДУД	413
МАТЪУМОТ	411	МАЪЖУН	416
МАФЛУЖ	420	МАЪЗ	414
МАФОСИЛ	422	МАЪИЙБ	413
МАФСИЛ	422	МАЪКУС	414
МАФРАҒА	422	МАЪЛУМ	415
МАФРУЗ	421	МАЪНАВИЙ	417
МАФРУШ	421	МАЪНАВИЙЙА	417
МАФТУР	421	МАЪОД	413
МАҒҚУД	421	МАЪОДИН	416
МА'ХАЗ	369	МАЪОНИЙ	417
МАХЗАН	392	МАЪОНИЙЙИ	
МАХИЗ	392	ЖУЗЪИЙЙА	417
МАХЛУТ	392	МАЪОНИЙИ	
МАХЛУЪ	391	КУЛЛИЙЙА	417
МАХОФАТ	391	МАЪОҚИД	413
МАХНУҚ	392	МАЪТУҲ	416
МАХОЗ	392	МАЪУФ	369
МАХРАЖ	391	МАЪФУ	416
МАХРАЖ УЛ-КАБИД	391	МАҚАРР	423
МАХРУТ	392	МАҚОЛ	423
МАХРУТИЙ	393	МАҚОЛА	424
МАХРУШ	391	МАҚОМ	423
МА'ХУЗ	369	МАҚОСИД	422
МАШВИЙ	407	МАҚРУН	424
МАШЙ	408	МАҚТАЪ	423
МАШИМА	407	МАҚЪАД	422
МАШИМИЙЙА	407	МАҒАЗ	516
МАШМУМОТ	406	МАҒЗИЙ	419
МАШОЙИХ	406	МАҒМУЗ	418
МАШОММ	407	МАҒОБИН	418
МАШРИҚ	406	МАҒОК	418
МАШРУБ	405	МАҒРИБ	418
МАШТУТ ва МАШАТТУТ	406	МАҒРИБИЙ	419
МАШҲУД	406	МАҒС	418
МАЪА	415	МАҒСАЛ	418
МАЪДИН	416	МАҒШУШ	418

МАҲАББ	440	МИЛЪАҚА	427
МАҲАЛЛИ НАЗАР	388	МИНВОЛ	433
МАҲБИЛ	441	МИНО	441
МАҲБИТ	440	МИНТАҚА	433
МАҲБУС	388	МИНТАҚАТ	
МАҲВ	390	УЛ-АҚОЛИМ	434
МАҲД	440	МИНТАҚАТ УЛ-БУРУЖ	429
МАҲДУД	387	МИНФАҲ	431
МАҲЗ	389	МИНХАР	431
МАҲИЙЗ	389	МИНХАРАЙН	434
МАҲЛУЛ	390	МИНШОР	431
МАҲМО ИМКАН	441	МИНҚОШ	432
МАҲМУД	387	МИРБАТ	386
МАҲМУДА	390	МИРВАҲА	400
МАҲМУЗА	441	МИРОРА	400
МАҲМУМ	441	МИРОҚҚ	399
МАҲОБАТ	440	МИРРА	400
МАҲОЖИМ	390	МИРРАИ САВДО	396
МАҲОРАТ	440	МИРРАИ САФРО	396
МАҲРУР	388	МИРФАҚ	400
МАҲСУЛ	389	МИРЪОТ	398
МАҲСУР	388	МИСК	404
МАҲСУС	388	МИСЛ	381
МАҲСУСА	390	МИСОЛ	381
МАҲТОБ	440	МИСР	408
МАҲФУЗ	389	МИСҚОЛ	381
МЕЪДА	416	МИТРАҚА	412
МЕҲВАР	388	МИШМИШ	406
МЕҲРИГИЁ	439	МИЪАВИЙ	417
МЕҲВАРИ УЗЛА	390	МИЪО	413
МИБЗАЪ	372	МИЪОЙИ АЪВАР	414
МИДОД	393	МИЪОЙИ ДИҚОҚ	415
МИЛҲ	426	МИЪОЙИ МУСТАҚИМ	416
МИЗОЖ	401	МИЪОЙИ СОИМ	416
МИЙОҲ	442	МИЪОЙИ ФИЛОЗ	414
МИЙЪИ СОИЛА	442	МИЪОЙИ ҚУЛУН	416
МИЙЪОД	441	МИЪСАРА	417
МИЛОД	442	МИҒРАФА	418

МИҲЖАМА	390	МУАДДИЙ	439
МО'	367	МУЪАДДИЛ УН-НАҲОР	142
МО	367	МУАЖЖИЛ	438
МОБИЗ	369	МУАЗЗИМОТИ ЗАКАР ...	521
МОДДА	371	МУАЙЙИД	369
МОДДИЙ	371	МУАЛЛИФ	438
МОЖАРО	367	МУАССИР	369, 437
МОИЙ	371	МУАССИС	437
МОИЛ	370	МУАССИРОТ	436
МОИЪ	369	МУАХХАР	369, 437
МО ЙАТАҲАЛЛАЛ	370	МУБАДРИҚ	372
МО ЙАҲТОЖ	368	МУБАЙҲИЙ	373
МОЛИХУЛИЁ	367	МУБАРИД	372
МОЛИҲ	369	МУБАРИДА	373
МО НАҲНУ ФИЙҲИ	373	МУБАРИДОТ	372
МОНИЁ	367	МУБАРҲАН	372
МОНИЪИ ҲАМЛ	522	МУБАШШИР	372
МОСИКА	370	МУБИН	373
МОСИХ	369	МУБОЙАНАТ	372
МОСТ	368	МУБОЛАҒА	373
МО УЛ-АСАЛ	370	МУБОШАРАТ	372
МО'УЛ-БОИТ	368	МУБТАДО	372
МО УЛ-ВАРД	369	МУБТИЛ	372
МО УЛ-ЛАҲМ	370	МУБҲАМ	372
МО УЛ-ЖУБУН	370	МУВАДДАТ	436
МО'УЛ-ҲАЁТ	368	МУВАЖЖАҲ	438
МО УТ-ТИБН	370	МУВАЛЛИД	437
МО УШ-ШАЪИР	369	МУВАЛЛИД УЛ-МОЪ ...	435
МОХУЛИЁ	367	МУВАЛЛИД УЛ-ҲАМУЗА	439
МОША	371	МУВАЛЛИМ	438
МОШАРО	367, 507	МУВАРРАБ	436
МОЪИН	416	МУВАФФАҚ	438
МОЪМАЪОН	416	МУВАФФО	435
МОҚ ва МУҚ	369	МУВАҚҚАТ	436
МОҒ	369	МУВЖИД	425
МОҲ	369	МУВЗИЙ	439
МОҲИЙАТ	368	МУВОЗАБАТ	436
МОҲ МУҲ	369	МУВОЗИЙ	439

МУВОЖАҶА	438	МУЖОНАСАТ	384
МУВОЗОТ	436	МУЖОНИБ	384
МУВОЛОТ	436	МУЖТАМИЪ	385
МУДАББАР	394	МУЖТАМИЪ УЛ-АЖЗО	383
МУДАББИР	394	МУЖТАНИБ	384
МУДАЛЛАЛ	394	МУЗАБЗАБ	395
МУДАҚҚИҚ	394	МУЗАВВАРА	402
МУДИРР	394	МУЗАККИР	395
МУДХИЛ	394	МУЗАККО	401
МУДОВО	381	МУЗЗ	401
МУДОМ	394	МУЗИЙЙ	410
МУДОФАА	395	МУЗИЙЛ	401
МУДОФИЪ	394	МУЗИЛЛ	413
МУДОХИЛА	395	МУЗИРР	410
МУДРАКА	395	МУЗЛИМ	413
МУДРАКОТ	393	МУЗЛИҚА	401
МУДРИК	394	МУЗМИН	401
МУДРИКА	394	МУЗОБ ва МАЗУБ	395
МУДРИКОТ	393	МУЗОДДА	410
МУЖАББИР	384	МУЗОДДАТ	410
МУЖАВВАЗ	385	МУЗОФ	410
МУЖАВВАФ	385	МУЗОФОТ	410
МУЖАДДИД	384	МУЗОЪАФ	410
МУЖАЗЗО	383	МУЗОҲИЙ	410
МУЖАЛЛИЙ	386	МУЗТАРИБ	409
МУЖАММИД	384	МУЗТАРР	410
МУЖАРРАБ	384	МУЗҒ	410
МУЖАРРАБОТ	384	МУКАВВАН	425
МУЖАРРАБИЙН	386	МУКАВВАНОТ	425
МУЖАРРАБОТ	384	МУКАДДАР	425
МУЖАРРАД	384	МУКАЛЛАЛ	425
МУЖАРРИБ	384	МУКАЛЛАС	425
МУЖАССАМ	386	МУКАЛЛАФ	425
МУЖАФФИФ	385	МУКАММАЛ	425
МУЖОВАРАТ	384	МУКАРРАР	425
МУЖОВИР	384	МУКАССИР	425
МУЖОМАЪАТ	384	МУКАССИФ	425
МУЖОМИЪ	385	МУКАЪАБ	425

МУКИББ	424	МУНАББИҲИ БИҲ	434
МУКТАСАБ	425	МУНАВВИМ	434
МУЛАВВАН	427	МУНАФФИХ	430
МУЛАВВАС	426	МУНАҚҚИХ	430
МУЛАММАЪ	426	МУНАҚҚО	429
МУЛАТТИФ	426	МУНБАСИТ	432
МУЛАҲҲАМ	426	МУНБИТ	429
МУЛОБАСАТ	426	МУНБИТ ва МУНБИТА ..	434
МУЛОЙАМАТ	426	МУНДАМИЖ	429
МУЛОСИҚ	426	МУНДАМИЖ УЛ-АЖЗО ..	429
МУЛОҚИЙ	427	МУНДАМИЛ	433
МУЛОҚОТ	426	МУНДАРИЖ	429
МУЛТАЗИМ	426	МУНДАФИЪ	432
МУЛТАИМ	426	МУНЖАЗИБ	429
МУЛТАҚО	426	МУНЖАМИД	431
МУЛТАҲИБ	426	МУНЖАРР	431
МУЛТАҲИМ	426	МУНЗАММ	432
МУЛТАҲИМА	427	МУНЗИЖ	429
МУМАДДИД	428	МУНЗИР	431
МУМАККИН	428	МУНИС	437
МУМИДД	428	МУНКАР	431
МУМКИНОТ	427	МУНКАДИР	431
МУМИЁИЙ	439	МУНКАСИР	432
МУМКИН УЛ-ВУЖУД	428	МУНКИР УР-РОИҲА	434
МУМОЗАЖАТ	427	МУНОФОТ	429
МУМОЙАЗАТ	427	МУНОҚИЗ	432
МУМОНАЪАТ	427	МУНСАБИФ	432
МУМОРАСАТ	427	МУНСАДД	431
МУМОСАЛАТ	427	МУНСАНИЙ	435
МУМОСИЛ	428	МУНТАБИҚ	433
МУМОСС	428	МУНТАЗАМ	433
МУМСИК	428	МУНТАСИЖ	429
МУМТАДД	428	МУНТАФИЙ	435
МУМТАЗИЖ	427	МУНТАФИХ	431
МУМТАЛИЙ	428	МУНТАФИЪ	432
МУМТАҲАН	428	МУНТАҲАБ	429
МУНАББАҲ	434	МУНТАШИР	431
МУНАББИҲ	434	МУНТАҚИЛ	433

МУНТАҶИЙ	435	МУРЗИҶА	400
МУНТАҶО	428	МУРИД	398
МУНТИЖ	429	МУРОДИФ	399
МУНТИН	434	МУРОҶИҚ	400
МУНФАКК	433	МУРРИЙ	400
МУНФАРИД	431	МУРТАБИТ	399
МУНФАСИД	431	МУРТАФИҶ	399
МУНФАЪИЛ	433	МУРТАЪИШ	398
МУНҶАФИЗ	432	МУРТОЗ	398
МУНШАЪИБ	429	МУРУР	398
МУНШАҚҚ	433	МУРУРИ ЗАМОН	400
МУНЪАДИМ	434	МУСАББАБ	402
МУНЪАКИС	432	МУСАВВИР	408
МУНЪАТИФ	433	МУСАББАТ	380
МУНҚАБИЗ	432	МУСАВВИРА	409
МУНҚАЛИБ	429	МУСАДДИД	403
МУНҚАЛИҶ	432	МУСАДДИҶ	409
МУНҚАРИЗ	432	МУСАККИН	405
МУНҚАСИМ	434	МУСАЛЛАМ	405
МУНҚАТИҶ	432	МУСАЛЛАС	380
МУНҶАМИЗ	432	МАСАЛЛААСИ БОДИЙ	382
МУНҶАМИС	432	МУСАЛЛАСИ ОБИЙ	382
МУНҶАДИР	432	МУСАЛЛАСИ ОТАШИЙ	382
МУНҶАЗИМ	434	МУСАЛЛАСИ ХОКИЙ	382
МУНҶАЛЛ	433	МУСАЛЛАСОТ	
МУНҶАМИЙ	435	УЛ-АФЛОК	381
МУНҶАРИФ	432	МУСАММАН	405
МУНҶАСИР	431	МУСАММАН	382
МУРАББО	396	МУСАММИН	405
МУРАВВИҶ	398	МУСАММО	402
МУРАВВАҶ УЛ-ҶОЛ	400	МУСАННО	380
МУРАЖЖИҶ	398	МУСАТТАҶ	403
МУРАККАБ	397	МУСАФФО	408
МУРАХХИЙ		МУСАХХИН	405
МУРАХИЙА	400	МУСАХХИНОТ	402
МУРАШШАҶ	398	МУСБАТ	380
МУРАҶҶАЖ	388	МУСБИТ	380
МУРД	437	МУСИҶБ	408

МУСИН	405	МУСТА'БАД	403
МУСКИРОТ	402	МУСТАЪРАЗ	404
МУСЛ	381	МУСТАҚИМ	405
МУСЛИЙ	382	МУСТАҒНИЙ	405
МУСЛИҲ	408	МУСТАҒРАҚ	404
МУСМАН	405	МУСТАҒИЛ	404
МУСМАТ	408	МУСТАҒОЗА	405
МУСОВИЙ	405	МУСТАҒСАН	405
МУСОВОТ	402	МУТААЗЗИЙ	379
МУСОДАМА	409	МУТААССИР	375
МУСОДАМАТ	408	МУТАББАҚ	412
МУСОЛИҲ	408	МУТАББИХ	411
МУСОРАЪАТ	402	МУТАБОДИР	375
МУСОҲАЛАТ	402	МУТАВАРРИМ	378
МУСТАВЖИБ	402	МУТАВАССИТ	376
МУСТАВҲИШ	403	МУТАВАФФА	374
МУСТАДИР	403	МУТАВАҲҲИШ	376
МУСТАТИЛ	404	МУТАВВИЙ	413
МУСТАЪИД	403	МУТАВОЗИЙ	379
МУСҲИЛ	404	МУТАЗОДДА	379
МУСТАВИЙ	405	МУТАЗАЙИЙҚ	377
МУСТАВЛИЙ	405	МУТАЗАММИН	378
МУСТАЖМИЪ	404	МУТАЗАРРИР	375
МУСТАЙҚИЗ	404	МУТАЗОДА	375
МУСТАЛАЗЗОТ	402	МУТАЙИИБ	411
МУСТАЛИЗЗ	403	МУТАККАВВИН	378
МУСТАЛЗИМ	405	МУТАКАЙИЙФ	377
МУСТАЛҚИЙ	405	МУТАКОСИФ	376
МУСТАМСИК	404	МУТАЛАВВИН	378
МУСТАНБАТ	404	МУТАЛАЗЗИЗ	375
МУСТАЪНИС	403	МУТАЛОСИҚ	377
МУСТАРВИҲ	403	МУТАМАЙИИД	374
МУСТАСНО	402	МУТАМАККИН	379
МУСТАСҚИЙ	405	МУТАМАЪИН	412
МУСТАФОД	403	МУТАММИМ	378
МУСТАФРАФ	404	МУТАНАВВИЪ	376
МУСТАХРАЖ	402	МУТАНАФФИР	376
МУСТА'САЛ	404	МУТАНОСИБ	374

МУТАРАДДИД	374	МУТАҚОТИР	376
МУТАРАШШИХ	374	МУТАҲАВВИЛ	377
МУТАРОДИФ	377	МУТАҲАЖЖИР	375
МУТАРОКИБ	374	МУТАҲАММИЛ	377
МУТАРОКИМ	378	МУТАҲАРРИК	377
МУТАРРО	411	МУТЛАҚ	412
МУТАСАВВИР	375	МУТЛАҚ ИСҲОЛ	516
МУТАСАДДИЪ	376	МУТЛИЪ	411
МУТАСАРРИФА		МУТЛИҚ	412
ва МУТАФАККИРА		МУТТАФИҚ УЛ-ҚИВОМ	378
ва МУТАЗАККИРА	379	МУТТАҲИДУН БИ-З-ЗОТ	374
МУТАСОВИЙ	379	МУТОБАЪАТ	374
МУТАСОЪИД	375	МУТОБИҚ	412
МУТАФАККИР	375	МУТОВАЪАТ	411
МУТАФАРРИД	374	МУТОЙИБА	412
МУТАФАРРИЪ	376	МУТОЛАЪА	412
МУТАФАРРИХ	374	МУТТАКО	373
МУТАФАТТИТ	374	МУТТАСИФ	377
МУТАФАҲҲИС	376	МУТТАСИЪ	376
МУТАФОВИТ	374	МУТТАФИҚ	377
МУТАХАЙЙАЛА	379	МУТТАФИҚ УЛ-АЖЗО	373
МУТАХАЙЙИЛА	379	МУТТАҚИН ва МАТИН	378
МУТАХАЛХАЛ	377	МУТТАҲИД	374
МУТАШАББИС	374	МУТФИЙ	412
МУТАШАККИЛ	377	МУТФИЙА	412
МУТАШАННИЖ	374	МУФАВВАЗ	421
МУТАШАТТИТ	374	МУФАЖЖИР	421
МУТАШОКИЛ	378	МУФАККИР	421
МУТАЪАДДИД	374	МУФАРРИЖ	420
МУТАЪАДДИЙ	379	МУФАРРИҚ	421
МУТАЪАЗЗИБА	379	МУФАРРИХ	420
МУТАЪАЗЗИР	375	МУФАТТИТ	419
МУТАЪАССИР	375	МУФАТТИХ	420
МУТАЪАТТИШ	376	МУФЖИЖ	420
МУТАЪОРИФ	377	МУФЗИЙ	422
МУТАЪОҚИБ	374	МУФИҚ	422
МУТАҚАРРИХ	374	МУФОЖО	419
МУТАҚОТИЪ	376	МУФРАД	421

МУФРАДА	422	МУШИЙР	406
МУФРАДОТ	419	МУШОБАХАТ	406
МУФРИТ	421	МУШОБИҲ	407
МУФСИД	421	МУШОКАЛАТ	405
МУФТАҒИР	421	МУШОКИЛ	407
МУХ	391	МУШОРАКАТ	405
МУХАДДИР	391	МУШОҲАДА	407
МУХАДДИРА	392	МУШРИФ	406
МУХАДДИРОТ	391	МУШРИҚ	406
МУХАЙЙАЛА	393	МУШТАРАК	407
МУХАЛЛО	391	МУШТАБИЛ	407
МУХАЛХАЛ	392	МУШТАҲИЙ	408
МУХАММАР	391	МУШЪИР	406
МУХБИР	391	МУЪАДДИЛ	415
МУХИЛЛ	392	МУЪАДДИЛ УН-НАҲОР	414
МУХИЛЛОТ	391	МУЪАЖЖАЛ	415
МУХНАҚ	392	МУЪАЛЛАҚ	415
МУХОЛАТАТ	391	МУЪАРРАБ	413
МУХОТ	392	МУЪАРРИФ	415
МУХОТИБ	391	МУЪАРРО	413
МУХОТИЙ	393	МУЪАССАР	414
МУХРАЖ	391	МУЪАССИР	414
МУХРИЖ	391	МУЪВАЖЖ	413
МУХТАЛИТ	392	МУЪЖАЗ	437
МУХТАЛИФ	392	МУЪЗИЛ	415
МУХТАЛЛ	392	МУЪЗИЛОТ	413
МУХТАРИЪ	392	МУЪИДА	413
МУХТАРИҚ	392	МУЪОВАНАТ	413
МУШАББАК	407	МУЪОДИН	416
МУШАББАЪ	406	МУЪОЛАЖА	417
МУШАВВАШ	406	МУЪОНА ва МУЪОЙАНА	416
МУШАВВИШ	406	МУЪОНАҚА	417
МУШАВВИҚ	406	МУЪОРАЗА	416
МУШАДДАД	406	МУЪОШАРАТ	413
МУШАДДИД	406	МУЪСИР	414
МУШАХХАС	406	МУЪТАЛ	415
МУШАХХИС	406	МУЪТАЛЛА	415
МУШАҲҲИЙ	408	МУЪТАРИЗ	414

МУЪТАРИФ	415	МУҒТАЗО	417
МУЯССАР	442	МУҒ	387
МУҒ	438	МУҒАВВИЛ	390
МУҒАВВАМ	424	МУҒАДДАБ	387
МУҒАВВАС	423	МУҒАДДИС	387
МУҒАВВИЙ	424	МУҒАЙЁ	439
МУҒАВИЙА	424	МУҒАЙИЖ	
МУҒАДДАМ	423	ва МУҒИЙЖ	440
МУҒАДДАР	422	МУҒАЛЛИЛ	390
МУҒАДДАС	423	МУҒАЛЛИЛА	390
МУҒАДДИМА	424	МУҒАННО	439
МУҒАЛЛИЛ	423	МУҒАРИК	389
МУҒАРРАР	423	МУҒАРИКА	390
МУҒАРИҒА	424	МУҒАРРО	439
МУҒАТТАР	423	МУҒАССИЛ	390
МУҒАШШАР	423	МУҒДИС	387
МУҒАЪАР	423	МУҒИББ	387
МУҒИЙЙ	424	МУҒИММ	441
МУҒЛ	423	МУҒИТА	390
МУҒЛА	424	МУҒЛАБ	387
МУҒОВАМАТ	422	МУҒЛИК	441
МУҒОВИМ	423	МУҒОБО	387
МУҒОРИН	424	МУҒОВАРОТ	387
МУҒОЯСА	424	МУҒОЖИМ	320
МУҒТАДИЙ	424	МУҒОЗИЙ	390
МУҒТАДИР	423	МУҒОЗОТ	387
МУҒТАДО	422	МУҒОКАМА	390
МУҒТАЗИЙ	424	МУҒОЛ	380
МУҒТАЗО	422	МУҒОТ	389
МУҒТАРИН	424	МУҒРАЙИ ТАП	440
МУҒАЙИИР	418	МУҒРИҚ	389
МУҒАЛЛИЗ	418	МУҒСИН	390
МУҒАЛЛИЗА	418	МУҒТАБИС	388
МУҒАЛЛИЙ	419	МУҒТАБИСА	
МУҒБАР	418	ва МАҒБУСА	390
МУҒЗИЙ	419	МУҒТАВИЙ	390
МУҒЛАҚ	418	МУҒТАЖИБ	387
МУҒТАЗИЙ	419	МУҒТАМАЛ	389

МУҲТАРИЗ	388	НАЗАРИЙ	457
МУҲТАРИҚ	389	НАЗД	451
МЎВЖИЪ	437	НАЗЖ	455
МЎВСИЛ	438	НАЗИЙЖ	456
МЎЪТАДИЛ	415	НАЗИЙР	451
МЎЪТАДДУН БИҲ	416	НАЗИЙФ	457
МЎЪТАСИМ	415	НАЗИР	451
МЎЪТОД	413	НАЗЛА	452
НАБА'	447	НАЗОКАТ	451
НАБЗ	447	НАЗОР	451
НАБИЗ	447	НАЗОРАТ	455
НАББОЗ	447	НАЗОФАТ	457
НАБОТ	447	НАЗОЪ	452
НАБТ	447	НАЗОҲАТ	451
НАВМ	465	НАЗР	451
НАВОДИР	465	НАЗФ	452
НАВОИБ	465	НАЗЪ	451
НАВОИР	465	НАЙЙИРИ АЪЗАМ	468
НАВОЛ	465	НАЙДУЛОН	468
НАВОСИЙ	465	НАЙЙИР	467
НАВОФИЖ	465	НАЙК	468
НАВОҲ	465	НАЙЛ	468
НАВР	465	НАЙСОН	468
НАДИЙР	451	НАКБАТ	463
НАДОВАТ	450	НАКБО	463
НАДРАТ	450	НАКРА	463
НАЖАС	448	НАКҲАТ	463
НАЖАФ	448	НАМАШ	464
НАЖВА	448	НАМИЙР	464
НАЖД	448	НАМЛ	464
НАЖДАТ	448	НАМЛА	464, 525
НАЖИБ	448	НАМЛАИ ГОВАРСИЙЙА	464
НАЖМ	448	НАМО	464
НАЖОБАТ	448	НАМР	464
НАЖОД	451	НАМУЗАЖ ва АНМУЗАЖ	464
НАЖОСАТ	448	НАСАБ	452
НАЖОҲ	448	НАСАЁН	453
НАЗАР	457	НАСАҚ	453

НАСБ	454	НАФХА	460
НАСЖ	452	НАВХА УР-РАҲИМ	522
НАСИЙЖ	452	НАФХАТ УТ-ТИҲОЛ	516
НАСИЙМ	453	НАФЪ	460
НАСИЙР	455	НАФҲ	458
НАСИМОТ	452	НАФҲА	460
НАСЎАН МАНСИЙЎА	452	НАХ	450
НАСК	453	НАХИЙЛ	450
НАСЛ	455	НАХЛ	450
НАСО	452	НАХЛА	450
НАСРИЙН	453	НАХУСТ	450
НАСС	455	НАХУСТИН	450
НАСТАРИН	453	НАХУДИЙ	450
НАСУВ	453	НАХЪ	450
НАСХ	453	НАШ'	454
НАКРА	463	НАШАЁН	453
НАТАН УЛ-АНФ	507	НАШО	453
НАТИЖА	448	НАШОСТА	454
НАТИН	448	НАШОТ, НИШОТ	454
НАТН	448	НАШР	454
НАТОИЖ	447	НАШУВ	454
НАТОИЖ ва ОСОР	447	НАШФ	454
НАТЪ	456	НАШШОФ	454
НАФАС	459	НАЪЖА	458
НАФАХОТ	458	НАЪНАЪ ва НАЪНОЪ	458
НАФАҲОТ	458	НАЪТ	457
НАФЗ	460	НАҶИЙЗ	462
НАФИЙР ва НУФУР	459	НАҶИЙЙ	463
НАФЙ	461	НАҚЛ	462
НАФОЗ ва НУФУЗ	459	НАҚЛИ РУҲ	461
НАФОСАТ	458	НАҚОВАТ	461
НАФРАТ	458	НАҚР	461
НАФС	458, 459	НАҚРА	462
НАФС УД-ДАМ	511	НАҚРАТ	462
НАФСИ НОТИҚА	460	НАҚС	462
НАФТ	460	НАҚЪ	462
НАФУХ	458	НАҚҶОТА	525
НАФХ	458	НАҲАНГ	466

НАҲВ	449	НИҲРИР	449
НАҲЖ	466	НИҲУФТ	466
НАҲИФ	449	НОБ	444
НАҲЛ	449	НОГУВОР	445
НАҲОР	445, 466	НОДИР	444
НАҲОФАТ	449	НОЗИР	444
НАҲР	449	НОИБА	446
НАҲР УР-БАДАН	466	НОИМ	445
НАҲСАЙНИ ФАЛАК	449	НОМИЙА	446
НАҲУВСАТ	449	НОНХОҶ	446
НАҲШ	466	НОР	445
НАҲШ УР-РУТАЙЛО	529	НОРАНЖИЙ	446
НЕЪМАТ	457	НОРАС	445
НИДД	451	НОРБУН	446
НИЁБ	467	НОРИЙ	446
НИЁЙИШ	467	НОРИЙА	446
НИЁМ	468	НОРУН	445
НИЗИЙР	456	НОСИБ	444
НИЙЛАНЖИЙ	468	НОСИЙ	447
НИЛ	468	НОСИР	444
НИЛУФАР	467	НОСИХ	444
НИСВАТ	453	НОСИЪ	445
НИСВОН	453	НОСУР	444
НИСЁН	500	НОСУТ	444
НИСО	452	НОТИҚ	445
НИТОҚ	456	НОФ	445
НИФОС	459	НОФИЗ	444
НИФТА	460	НОФИЪ	445
НИШ	467	НОХИС	445
НИШКУНЖ	454	НОХУНА	446
НИШТАР	454	НОШИЙ	447
НИЪОЖ	457	НОШИР	444
НИЪОМА ва НАЪОМА	458	НОШИРОТ	444
НИҚЙ	463	НОШИФ	445
НИҚОТ ва НУҚАТ	462	НОШТА	444
НИҚРИС	523	НОҚИЗ	445
НИҲОД	466	НОҚИЛ	445
НИҲОС	449	НОҚИС	445

НОҶИҲ	446	НУҲУЛ	449
НОҶИЯ	446	НУҲУЗАТ	466
НУАМО	457	НУҲУКАТ	466
НУБУВВАТ	447	НЎГ	465
НУЖҲ	448	ОБЗАН	7
НУЗОР ва НАЗАР	456	ОБИЛА	7
НУЗУЛ	452	ОБКОМА	7
НУЗУЛ УЛ-МОЪ	505	ОБЛАИ ФАРАНГИЙА	526
НУЗУЛИЙ	452	ОБОР	7
НУКС	463	ОВОН	7
НУКТА	463	ОДДИЙ	271
НУМРИҶА	464	ОДИЛ	271
НУМУВ	464	ОЖИЙ	7, 271
НУРА	465	ОЖИЛ	271
НУСРАТ	455	ОЖОМ	7
НУСУС	455	ОЗУТ	6
НУЪУЗ	458	ОИД	270
НУТУВВ	448	ОКИЛА	527
НУТУВ УР-РАҶИМ	521	ОЛАМ	271
НУТУВВ УС-СУРРА	448	ОЛАМИ СУҒРО	270
НУТУЛ	456	ОЛИМ	271
НУТФА	456	ОМИД	270
НУТҚ	456	ОМИЛ	271
НУФУСИ САЛОСА	460	ОММ	271
НУШДОРУ	465	ОМОДА	7
НУШОДУР	465	ОН	7
НУШОРА	454	ОНА	271
НУШУҚ	454	ОНАН-ФА-ОНАН	6
НУЪОС	458	ОНОЪ	6
НУЪУЗ	458	ОРИЖ	270
НУҚО	461	ОРИЗ	271
НУҚТА	463	ОРИЗИЙ	271
НУҚТАИ МАВҲУМА	461	ОРИЙ	271
НУҚУВМОЖИС	461	ОС	7
НУҚУЪ	462	ОСИМ	271
НУҶО ва НУҶО	466	ОСИФА	271
НУҶЙА	467	ОСМОНЖУНИЙ	7
НУҶОЪ	450	ОСОР	7

ОТИЙ	7	ПИЙҲ	72
ОТИЙР ва АТИЙР	270	ПИЛПО	71
ОТИЛ	271	ПИНДОР	70
ОТИФАТ	270	ПИНУ	71
ОҚИД	270	ПИРИСТУК	68
ОҚИР ва АҚР ва АҚИЙР	270	ПИРОМУН	71
ОҚИРҚАРҶО	270	ПИСАНДИДА	68
ПАДИДОР	68	ПИСК	68
ПАДРУД	68	ПИСТ	68
ПАЖМУРДА	68	ПО	67
ПАЗИР	53	ПОВЗАҲР	67
ПАЗИР ва ПАЗИРА		ПОЙАД	67
ва ПАЗИРАНДА	68	ПОЙДОР	67
ПАЗОДА	68	ПОРИС	67
ПАЙСА	71	ПОС	67
ПАЙҒЛУЛА	71	ПОЛОЙИШ	67
ПАЛАНГ	69	ПОСИХ	67
ПАЛИД	69	ПОЛУШ	67
ПАЛИТА	69	ПОШУЯ	67
ПАЛК ва ПАЛАК	69	ПУЁ	70
ПАЛЛА	69	ПУЛ	69
ПАЛОВ	69	ПУЗИШ, ПАЗИШ	70
ПАЛОС	69	ПУЛУФТА	69
ПАНЖОҶ	70	ПУНБА, ПАНБА	70
ПАНЖПО	69	ПУР	70
ПАНЖ ҚУВО	70	ПУР	70
ПАНЖ ҲИС	70	ПУРИ СИНО	70
ПАРАН	68	ПУСИДА ва БУСИДА	70
ПАРАҲАН	68	ПУСИДАН	70
ПАРВИЗАН	68	ПУТ	70
ПАСАНДА	68	ПУШКОЛ ва БАШКОЛ	69
ПАҲЛУ	71	ПУЯ	70
ПАҲН	71	ПЎШ	70
ПАҲНО	71	ПЎСТ	70
ПЕС	71	ПЎШИДАН	70
ПЕШ	71	РАББ	172
ПИЙЛА	71	РАБИЪ	173
ПИЙХОЛ	71	РАБИЪИЙ	173

РАБОТ	173	РАМИМ	183
РАБУ	173	РАМЛ	183
РАВОБИТ	184	РАММОЪА	183
РАВОЗИЪ		РАМОД	183
УС-САВОҚИЙ	184	РА'С	171
РАВОИҲ	184	РАСАД	178
РАВҲ	184	РАСАДГОҲ	178
РАГ	182	РАСОНАТ	178
РАДИЙЙ	176	РАСОС	178
РАДИЙЙ УЛ-КАЙМУС	176	РАСУЛ	176
РАДИФ	176	РАТАБ	174
РАДОАТ	176	РАТАҚА	174
РАЁҲИН	187	РАТБ	179
РАЖА	175	РАТИБ	179
РАЖАЛ	174	РАТЛ	179
РАЖАФА	174	РАТҚ	521
РАЖЕЪ	174	РАТҚУ ФАТҚ	174
РАЖЛА	174	РАФАС	181
РАЖО	174, 520	РА'ФАТ	171
РАЖУЛ	174	РАФИҚ	182
РАЖЪАТ	174	РАФОҲАТ	
РАЖЪАТ УЛ-ҚАҲҚАРИЙ	174	ва РАФОҲИЙАТ	181
РАЗИЪ	178	РАФЪ	182
РАЗОЪАТ	178	РАҲ	175
РАЗОБИЙ	179	РАҲИМ	175
РАЗФА	179	РАҲО	175
РАИС	171	РАҲОВАТ	175
РАЙ	187	РАХТ	175
РА'Й	172	РАХШОН	175
РАЙБ	185	РАШАФА	177
РАЙҲОН	187	РАШИД	177
РАЙҲОНИЙ	187	РАШО	177
РАКИЙЯ	183	РАШОДАТ	177
РАКК	182	РАШОША	177
РАКОКАТ	182	РАШШ	177
РАМАД	183, 504	РАШҲ	177
РАМАС	183	РАШҲА	177
РАМАҚ	183	РАЪД	180

РАЪИБ	180	РИХВ	176
РАЪША	180, 502	РИХВА	176
РАҚАБА	182	РИШ	186
РАҚБА	182	РИШТА	177
РАҚИҚ	182	РИЪО	180
РАҒВ ва РИҒВ ва РУҒВ	181	РИҚҚАТ	182
РАҒИБ	180	РИҲЛАТ	175
РАҒИФ	180	РОБИТА	172
РАҒОИБ	180	РОВАНД	171
РАҒОМ	181	РОДИЪ	171
РАҲИЗ	175	РОЖИЪ	171
РАҲИМ	175	РОЖИҲ	171
РАҲИҚ	175	РОЗЁНАЖ	171
РАҲЛ	175	РОЗИЙ	172
РАҲМ	175	РОИҚ	172
РАҲО	175	РОИҲА	172
РАҲРОҲ	175	РОКИБ	170
РЕШ	186	РОКИБ ва МАКРАБ	171
РИДФ	176	РОКИД	171
РИЁЗ	186	РОСИБ	171
РИЁЗАТ	185	РОСИН	172
РИЁҲ	186	РОСИХ	171
РИЖЛ	174	РОТИЁНАЖ	171
РИЗО	178	РОФИЪ	171
РИЗОЪ	178	РОҒ	171
РИЙА	187	РОҒИБ ва РАҒИБ	171
РИЙБОС	186	РОҲАТ	171
РИЙВАНД	186	РУАСО	171, 184
РИЙҚ	186	РУБАЪ ва РУБЪ	173
РИЙҲ	186	РУББ	172
РИЙҲ УЛ-МАСОНА	519	РУБЪ	173
РИМ	186	РУБЪИ МАСКУН	173
РИМОҲАН	186	РУБОИЙЁТ	172
РИСОЛА	176	РУД	184
РИСОЛАТ	176	РУ'Ё	184
РИФОДА	182	РУЖУЪ	174
РИФОҲ	182	РУЖУЛАТ	
РИФҚ	182	ва РУЖУЛИЙАТ	174

РУЖҲОН	174	САБИЙ	242
РУКБА	183	САБИЙА	242
РУКН	182	САБИЛ	202
РУММОН	183	САБО	201, 241
РУНОС	184	САБОВАТ	241
РУС	184	САБОТ	103
РУСУБ	176	САБОҲ	241
РУ'УС	171	САБР	241
РУСУХ	176	САБТ	201
РУСУҒ	176	САБТ	103
РУСҒА	176	САБУК	202
РУТАБ	179	САБУР	242
РУТАЙЛО	173	САБУС	202
РУТУБИЙ	179	САБЪ	202
РУТУБАТ	179	САБЪ УЛ-МАСОНИЙ	202
РУТУБАТИ АСЛИЙА ...	179	САБЪА	202
РУФАҚО	181	САБЪАТУ АЪМО	200
РУФОТ	181	САБЪИН	202
РУҲОМ	175	САБҚАТ	201
РУХУТ	174	САБҒ	242
РУШД	177	САВБ	105
РУЪОФ	181, 507	САВДО	219
РУЪУНАТ	180	САВИЙАТ	219
РУҚОД	182	САВИҚ	219
РУҚОҚ	182	САВМ	106
РУҲ	184	САВОБ	249
РУҲАМО	175	САВОБИТ	105
РУҲИ НАФСОНИЙ	185	САВОКИН	219
РУҲИ ИЛОҲИЙ	185	САВОҚИЙ	220
РУҲИ ТАБИЙ	185	САВОҲИЛ	219
РУҲИ ҲАЙВОНИЙ	185	САВОӢИҚ	249
РӢЕ	170	САВО'	219
РӢЯН	185	САВР	105
САБАБ	201	САВРАТ	219
САБАЛ	504	САВРОН	106
САБАЛ	202	САВТ	249
САББОБ	202	САД	243
САБЗ	202	САДАД	243

САДД	208	САЛОСА	105
САДДИ БАЙН	208	САЛОҲ	247
САДИД	208, 243	САЛОҲИЙЯТ	247
САДӢ ва СИДӢ ва СИДИЙ ..	104	САЛСОЛ	215
САДМА	243	САЛӢ	247
САДО	242	САЛӢА ва СИЛӢА	215
САДОРАТ	242	САМАК	216
САДОҚАТ	243	САМАМ	215
САДР	243, 501	САМАН	105
САЙД	222	САМАР	105
САЙЁЛ	221	САМАРА	105
САЙЁҲ	221	САМИЖ	215
САЙЙИБА	222	САМИЗ	216
САЙЛОН	221	САМИМ	248
САЙЛОН УЛ-МОӢ	508	САМИН	217
САЙРУРАТ	250	САММ	216
САЙФ	250	САММ УЛ-ФОР	216
САЙҚАЛ	250	САММИЙ	217
САЙҲА	250	САММО	247
САЙҲУН	222	САМО	215
САКАНОТ	213	САМОНИЙ	105
САКАРОТ	213	САМОНИН	105
САКИНАТ	213	САМОӢ	216
САКНА, СУКНО	213	САМОӢАТ	215
САКТА	214, 502	САМОҲ	215
САЛАС	214	САМТ	215, 247
САЛАС УЛ-БАВЛ	215, 529	САМТ УТ-РАӢС	216
САЛӢ	214	САМУМ	216
САЛВО	214	САМУР	216
САЛД	247	САМӢ	216
САЛЖАМ	215	САМӢ УЛ-КИЁН	217
СА'ЛИЛ	103	САМҒ	247
САЛИМ	215	САНА	218
САЛИХА	215	САНАВБАР	248
САЛЛ	215	САНАД	217
САЛОБАТ	247	САНГПӢШТ	217
САЛОЙА	247	САНДАЛ	249
САЛОС	105	САНЖАД	217

САНО	217	САФИДМУҲРА	212
САНОЁ	105	САФИДОР	
САНОМ	218	ва СОПИДОЛ	211
САНЪАТ	248	САФИНА	212
САНЪО	248	САФИЙҚ ва СИФОҚ	246
САПИД	203	САФИҲ	212
САПИДОР	203	САФО	245
САПУРЗ	203	САФОИҲ	245
САРАНДИБ	208	САФОҲАТ	211
САРАТОН	209, 525	САФРАТ	245
САРАҲС	209	САФРО	245
САРАҲ	243	САФРОҒУН	246
САРБ	104	САФСАФ	246
САРВ	210	САФСОФ	246
САРД	209	САФУФ	211
САРИД	104	САФУРО	245
САРИР	209	САХИЙН	207
САРИҲ	243	САХИН	104, 207
САРИЪ	209	САХТ	207
САРИЪ УЛ-ИСТИҲОЛА	210	САЪАҚА	244
САРИЪА	210	САЪБ	244
САРМАД	209	САЪД	210
САРО	104	САЪДИ АКБАР	211
САРОБ	208	САЪИД	244
САРСАР	243	САЪЙ	211
САРСОМ	209, 500	САЪЛАБ	104
САРФА	244	САЪЛАБИ МИСРИЙ	104
САРФИ НАЗАР	244	САЪТАР	210
САРШОР	209	САЪФА	211, 526
САРЪ	244, 501	СЎЗИШ	219
САРЪИЙ	244	СЎЛБ	246
САТР	210	СЎЛБИЙЙА	247
САТҲ	210	СЎРИН	210
САФАРЖАЛ	212	СЎҲРАВАРДИЙ	222
САФАҲ	212	САҚАНҚУР	213
САФВАТ-СУФВАТ		САҚАТА	213
-СИФВАТ	245	САҚЛАБ	212
САФИДОБ	211	САҚИЛ	105

САҚИМ	213	СИЛҚ	215
САҚТ	213	СИМАН	217
САҚУТАР	213	СИМОР	105
САҒАБ	211	СИМОТ	215
САҒИЙР	245	СИМОҲ	247
САҲБО	250	СИНДОН	218
САҲВ	220	СИНЖОБ ва САНЖОБ ...	217
САҲЖ	207, 516	СИНН	218
САҲЖ УЛ-АМЪО	207	СИННИЙ	218
САҲИМ	220	СИНИЙН	218
САҲИҚ	207	СИНО	221
САҲИҲ	242	СИНОРА	249
САҲЛ	220	СИНФ	248
САҲМ	220	СИПАНД	203
САҲОБ	207	СИПАНДОН	204
САҲОҲ	242	СИПАРҒАМ	204
САҲРО	242	СИПИЖОП	203
САҲҚ	207	СИПОНОХ	203
СЕБ	221	СИПОС	203
СЕКБОЖ	214	СИПОҲОН	204
СЕР	221	СИРИШ	209
СИБЁН	242	СИРОЖ	209
СИБОЪ	202	СИРОЯТ	209
СИБТ	202	СИРФ	244
СИБҒ	242	СИСАНБАР	221
СИДОД	208	СИТОК ва СИТОХ	204
СИЁМ	221, 250	СИТР	204
СИЁНАТ	250	СИТТА	204
СИЙАҲТОБ	221	СИТТАИ ЗАРУРИЙА ...	204
СИЙД	221	СИФЛ	104, 212
СИЙАМО	221	СИФЛА	212
СИЙМО	221	СИФЛИЙ	212
СИЙРАТ	221	СИФЛИЙА	212
СИКАНЖУБИН	214	СИФОҲОН	212
СИЛ	511	СИФТ	211
СИЛЛ	215	СИХАН	104
СИЛО	246	СИЪАТ ва САЪАТ	210
СИЛЪА	525	СИЪОБ	244

СИЪР	210	СОНИЙА	103
СИҚЛ	105	СОНИЪ	240
СИҚЛИЙАТ	105	СОРИЙ	200
СИҚЛ УЛ-ЛИСОН	509	СОФ	240
СИҚТ	213	СОФИЛ	199
СИҒАР	245	СОФИН	241
СИҒОР	245	СОЪ	240
СИҲОМ	220	СОЪИД	240, 199
СИҲОҲ	242	СОЪИЙ	200
СИҲХАТ	242	СОЪИҚА	241
СОБИР	240	СОҚИБ	103
СОБИТ	103	СОҚИТ	199
СОБИЪ	199	СОҲАТ	199
СОБИҚ	199	СОҲИБ	240
СОБИҒ	240	СОҲИБИ ЖАВЗО	240
СОДИР	240	СОҲИБИ ФИРОШ	240
СОДИС	199	СОҲИЛ	199
СОДИЪ	240	СУБОТ	201, 500
СОДИҚ	241	СУБУТ	103
СОЖ	199	СУБҲ	241
СОЗАЖ	199	СУВАЙДО	219
СОИЛ	200	СУВАР	249
СОЙИЛ	200	СУВРАТ	249
СОИМ	241	СУВАТИ НАВЪИЙА	249
СОИР	199	СУВФ	249
СОИҒ	199	СУДДА	208
СОКИТ	199	СУДОБ	208
СОЛ	200	СУДОД	208
СОЛИС	103	СУДОН	220
СОЛИҲ	240	СУДОЪ	243
СОЛХУРД	199	СУДОЪИ БАЛҒАМИЙ	500
СОМ	200	СУДОЪИ ДАМАВИЙ	500
СОМЕЪ	199	СУДОЪИ САВДОВИЙ	500
СОМИТ	240	СУДОЪИ САФРОВИЙ	500
СОМИЪА	200	СУДС ва СУДУС	208
СОНАВИЙ	103	СУДУР	243
СОНИЙ	103	СУДФ	243
СОНИЙ ИСНАЙН	103	СУДФА	243

СУДГАТАЙН	243	СУРХЧА	210
СУКБО	213	СУРЪАТ	209
СУКК	214	СУС	219
СУККАР	214	СУТУРГ	204
СУККОН	214	СУТУРДАН	204
СУКОРО	213	СУТУЪ	210
СУКУН	214	СУФАҶО	211
СУКУНЖ	214	СУФЁН	212
СУКУТ	213	СУФР	246
СУЛАҶФОТ	214	СУФРА	212
СУЛЛО	214	СУФТА	211
СУЛОҚ	215	СУФУЛ	212
СУЛУЛ	105	СУХУТ	207
СУЛУС	105	СУХТУВ	207
СУММОҚ	216	СУХУН	207
СУМНА	217	СУХУН-СУХАН-САХУН	207
СУМОНА	215	СУХУНАТ	207
СУМРАТ	215	СУ'	219
СУМУВВ	217	СУ'ОЛ	219
СУМУН ва СУМН	105	СУ'УЛ-МИЗОЖ	219
СУМУТ	247	СУЪ УЛ-ҚИНИА	515
СУНАН	218	СУЪБОН	104
СУНБУЛА	218	СУЪОЛ	219
СУНДУРУС	218	СУЪУБАТ	244
СУННАТ	217	СУЪУД	244
СУНОХИС ва СУНУХИС	219	СУЪУТ	211
СУНУН	218	СУҚМУНИЁ	212
СУНЪ	248	СУҚРОТ	213
СУНЪОН	249	СУҚУБ	104
СУПОРИЙ	204	СУҶБОН	211
СУПУШ	203	СУҶД	211
СУРАД	243	СУҶРО	104, 245
СУРАДОН ва СУРАДАЙН	244	СУҶАЙЛ	220
СУРАЙЁ	104	СУҶР	220, 501
СУРОҶ	243	СУҶУБАТ	250
СУРРА	210	СУҶУЖ	207
СУРУБ	208	СУҶУЛАТ	220
СУРФА	210	СУҶҶ	242

ТААННУС	73	ТАБИ ДАҚ	76
ТАЪАБ	89	ТАБИ ЙАВМИЙА	76
ТАЪАДДИЙ	91	ТАБИ ҲАСБА ва ЖУДАРИЙ	
ТАЪАДДУД	89	ва ҲУМАЙҚО	77
ТАЪАЗЗУМ	91	ТАБИ РУБЪ	75
ТАЪАЗЗУР	90	ТАБЛИЙ	261
ТАЪАЙЙУШ	90	ТАБИХ	259
ТАЪАЛЛУЛ	90	ТАБИЪАТ	259
ТАЪАЛЛУМ	74	ТАБИЪИЙ	260
ТАЪАЛЛУФ	73	ТАБЛ	260
ТАЪАММУЛ	74	ТАБЛИФ	75
ТАЪАММУҚ	90	ТАБОБАТ	259
ТА'АННИЙ	74	ТАБОЙИН	76
ТААННУС	73	ТАБОЙИЪ	260
ТАЪАННУФ	90	ТАБОЙИЪИ АРБАЪА	260
ТАЪАРРУЗ	90	ТАБОШИР	75, 259
ТАЪАССУР	90	ТАБОЪУД	75
ТАЪАССУФ	90	ТАБРИД	75
ТАЪАТТУЛ	90	ТАБХ	259
ТАЪАТТУР	90	ТАБХИЙР	75
ТАЪАШШУМ	91	ТАБШИР	75
ТАЪАҚҚУЛ	90	ТАБЪ	260
ТАБАВВУЛ	76	ТАБЪИИЙАТ	75
ТАБАДДУЛ	76	ТАВДИЪ	100
ТАБАР	260	ТАВ	101
ТАБАРЗАД	75, 259	ТАВАЖЖУЪ	101
ТАБАРИЙА	260	ТАВАЖЖУҲ	101
ТАБАРРО	74	ТАВАЗЗУЪ	100
ТАБАС	260	ТАВАЛЛУД	100
ТАБАҚОТ	259	ТАВ'АМ	101
ТАБАХХУР	75	ТАВ'АМОН	101
ТАБАЪ	75	ТАВАРРУМ	101
ТАБАЪИЙ	261	ТАВАССУТ	100
ТАБАЪОТ	75	ТАВАССУХ	100
ТАБАҚА	260	ТАВАССУ'Ъ	100
ТАББОЪ	260	ТАВАҚҚУД	100
ТАБИБ	259	ТАВАҚҚУФ	101
ТАБДИЛ	76	ТАВАҚҚУЪ	100

ТАВАҲҲУМ	101	ТАЖАББУН	78
ТАВЪ	266	ТАЖАЗЗУБ	78
ТАВБИХ	100	ТАЖАЛЛА	78
ТАВД	265	ТАЖАММУД	78
ТАВДИЪ	100	ТАЖАННУБ	78
ТАВЖИҲ	101	ТАЖАРРУЪ	78
ТАВЗИЪ	100	ТАЖАССУС	78
ТАВЗИҲ	100	ТАЖАЪУД	78
ТА'ВИЙЛ	74	ТАЖВИЙД	78
ТАВИЙЛ	266	ТАЖВИФ	78
ТАВИЙЛА	266	ТАЖДИД	78
ТАВКИД	100	ТАЖЗИЙА	78
ТАВЛИД	100	ТАЖНИС	78
ТАВОЛИЙ УЛ-БУРУЖ	100	ТАЖОВУЗ	78
ТАВОРИД	100	ТАЗАБЗУБ	82
ТАВОТИР	100	ТАЗАВВУЖ	84
ТАВОФИҚ	101	ТАЗАЖЖУР	88
ТАВРИБ	100	ТАЗАЙЙУҚ	88
ТАВСИЪ	100	ТАЗАККУР	82
ТАВФ ва ТАВОФ	266	ТАЗАЛЗУЛ	85
ТАВФИР	100	ТАЗАЛЛУЛ	85
ТАВЪАН ва КАРҲАН	265	ТАЗАРВ	82
ТАВҚ	266	ТАЗАРРУР	88
ТАГАРГ	96	ТАЗАЪЗУЪ	85
ТАДАББУР	81	ТАЗВИЙБ	82
ТАДБИР	81	ТАЗВИЙЖ	84
ТАДБИРИ МУТААССИР		ТАЗ'ИЙФ	85
УЛ-ВАЛОДАТ	522	ТАЗЪИЙФ	85
ТАДВИЙН	82	ТАЗЪИФ	88
ТАДВИР	81	ТАЗЙИД	84
ТАДОВИЙ	82	ТАЗЙИЪ	88
ТАДОВУЛ	82	ТАЗЙИҚ	88
ТАДОРУК	81	ТАЗКИЙР	82
ТАДОФИЪ	81	ТАЗМИД	88
ТАДОХУЛ	81	ТАЗНИЙБ	82
ТАДРИЖ	81	ТАЗОДД	88
ТАДҚИҚ	81	ТАЗОЙИҚ	88
ТАДҲИЙН	82	ТАЗОЙУД	84

ТАЗОҲУМ	85	ТАЛВОСА	97
ТАЙАҚҚУН	102	ТАЛЛ	264
ТАЗҲИЙБ	82	ТАЛОТУМ	96
ТАЙАССУР	102	ТАЛОФИЙ	97
ТАЙБ	266	ТАЛХ	96
ТАЙЁР	267	ТАЛҲА	96
ТАЙИИБ	266	ТАЛҲ ва ТАЛЪ	264
ТА'ЙИД	73	ТАЛҲИС	96
ТАЙР	267	ТАМАВВУЖ	97
ТАЙСИР	102	ТАМАДДУД	97, 503
ТАЙҚИЗ	102	ТАМАККУН	98
ТАЙҲУЖ	102	ТАМАТТИЙ	98
ТАКАВВУН	96	ТАМАР	97
ТАКАДДУР	95	ТАМАРРУД	97
ТАКАЙЙУФ	96	ТАМДИД	97
ТАКАЛЛУФ	95	ТАМЙИЗ	98
ТАКАРРУЖ	94	ТА'МИН	74
ТАКАССУР	95	ТАМКИН	98
ТАКБИБ	94	ТАМЛИҲ	97
ТАКВИН	96	ТАМОДИЙ	98
ТАҚЛИЛ	94	ТАМОЙИЛ	98
ТАКМИД ва КУМОД	95	ТАМОСИЛ	98
ТАКМИЛ	96	ТАМРИХ	97
ТАКОМИЛ	96	ТАМС	264, 265
ТАКОСИЛ ва ТАКОҲИЛ	96	ТАМУЗ	98
ТАКОССУР	95	ТАНАББУҲ	99
ТАКОСУФ	95	ТАНАВВУЪ	99
ТАКСИР	95	ТАНАЗЗУЛ	99
ТАКСИФ	95	ТАНАЗЗУҲ	99
ТАКФИР	95	ТАНАКОР	98
ТАЛАВВУН	96	ТАНАССУМ	99
ТАЛАЗЗУЗ	96	ТАНАФФУР	98
ТАЛАММУЪ	96	ТАНАҲНУҲ	98
ТАЛАФФУФ	96	ТАНАФФУС	98
ТАЛАҚ	264	ТАНБИҲ	99
ТАЛАҲҲУБ	96	ТАНВИМ	99
ТАЛАҲҲУФ	96	ТАНЗИЛ	99
ТАЛВИҲ	96	ТАНЗИҲ	99

ТАНИН	265, 506	ТАРКИЙБ	83
ТАНОВУЛ	99	ТАРТИЙБ	82
ТАНОСИБ	98	ТАРОВАТ	261
ТАНОСИЛ	99	ТАРОБУЛУС	261
ТАНОФИЙ	99	ТАРОИБ	83
ТАНОҚИЗ	98	ТАРОКУМ	84
ТАНОҲИЙ	99	ТАРОФИЙУН	262
ТАНСИС	98	ТАРОҒИС ва ТАРОҚИС	262
ТАНСИФ	99	ТАРФА	262, 504
ТАНСИҚ	99	ТАРФО	261
ТАНУМАНД	98	ТАРҚИЙҚ	84
ТАНФИЗ	98	ТАРҚУТ	83
ТАНШИТ	99	ТАРҒИЙБ	83
ТАНҚИЙА	99	ТАРҲУН	262
ТАНҚИС	98	ТАСАВВУР	88
ТАНҚИҲ	98	ТАСАВВУРОТ	87
ТАОМ	262	ТАСАЛЛИЙ	85
ТАПИ ВАБОИЙ	77	ТАСАРРУФ	88
ТАБИ МУТБИҚА	76	ТАСАРРУФОТ	87
ТАПИ МУҲРИҚА	77	ТАСАЎДУ	87
ТАПИ НОҚИЗ		ТАСВИБ	87
ва ТАПИЛАРЗА	75	ТАСВИЙА	85
ТАПИДАН	260	ТАСВИЙД	85
ТАРА ва ТАРРА	84	ТАСВИЙҚ	85
ТАРАЖЖУҲ	83	ТАСВИР	88
ТАРАНЖУБИН	84	ТАСДИЙД	85
ТАРАССУБ	82	ТАСДИЪ	88
ТАРАССУД	83	ТАСДИҚОТ	87
ТАРАШ	506	ТА'СИС	73
ТАРАШШУҲ	83	ТАСКИН	85
ТАРАЪРУЪ	84	ТАСЛИЙМ	85
ТАРАҲҲУЛ	84	ТАСЛИС	78
ТАРВИЙҲ	83	ТАСМИЙА	85
ТАРД	261	ТАСМИМ	88
ТАРДИД	83	ТАСМИН	85
ТАРЁҚИ КАБИЙР	84	ТАСМИР	78
ТАРЖИҲ	83	ТАСОВИЙ	85
ТАРИЙЙ	262	ТАСОВУБ	77

ТАСОБИД	88	ТАФТ	92
ТАСРИБ	77	ТАФТА	93
ТАСРИХ	87	ТАФТИДА	93
ТАСФИЙА	88	ТАФТИТ	92
ТАСХИН	85	ТАФТИҚ	93
ТАШХИС	86	ТАЪАФФУН	91
ТАСЪИД	87	ТАЪАҚҚУД	89
ТАСҲИЙЛ	85	ТАЪТИР	90
ТАСҲИХ	87	ТАХАЙЙУЛ	81
ТАТАББУЪ	77	ТАХАЛЛУЛ	81
ТАТАЙЙУБ	89	ТАХАЛХУЛ	81
ТАТВИЛ	89	ТАХАЛЛУҚ	81
ТАТЙИБ	89	ТАХАННУҚ	81
ТАТИММА	77	ТАХВИФ	80
ТАТМИМ	77	ТАХЛИЙА	81
ТАТФИЙА	89	ТАХЛИТ	80
ТАФАВВУҚ	93	ТАХМИР	80
ТАФАЖЖУЪ	92	ТАХНИҚ	81
ТАФАККУР	92	ТАХОЛИФ	80
ТАФАННУН	93	ТАХРИБ	80
ТАФАРРУД	92	ТАХРИҚ	80
ТАФАРРУЖ	92	ТАХТАБАНД	80
ТАФАРРУС	92	ТАХФИФ	80
ТАФАРРУҚ	93	ТАШАББУК	86
ТАФАРРУҚ УЛ-ИТТИСОЛ	93	ТАШАББУС УЛ-АЗМ	
ТАФАТТУТ	92	ва-Ш-ШАВК	
ТАФАҚҚУД	92	ФИ-Л-ҲАЛҚ	511
ТАФАҲХУС	92	ТАШАББУЪ	86
ТАФЗИЪ	93	ТАШАББУҲ	87
ТАФИФ	263	ТАШАВВУҚ	86
ТАФИШ	92	ТАШАДДУД	86
ТАФИХ	93	ТАШАККУК	86
ТАФОСИЛ	93	ТАШАККУЛ	86
ТАФРИД ва ИФРОД	92	ТАШАННУЖ	86, 503
ТАФРИТ	92	ТАШАРРУБ	86
ТАФРИЪ	92	ТАШАТТУТ	86
ТАФРИХ	92	ТАШАХХУС	86
ТАФСИРА	93	ТАШАЪУБ	86

ТАШАҚҚАҚ		ТАЪТИЛ	90
УШ-ШАФА	508	ТАЪҚИБ	89
ТАШАҚҚУҚ	86	ТАҚАЙЙУ	93
ТАШАҚҚУҚ УЛ-ЛИСОН	510	ТАҚАЙЙУХ	94
ТАШАҚҚУҚ УЛ		ТАҚАЙЙУХ УС-СУРРА	94
МАҚЪАД	518	ТАҚАЛЛУБ	94
ТАШАҚҚУҚ УШ-ШАЪР	528	ТАҚАЛЛУЛ	94
ТАШБИХ	87	ТАҚАЛЛУЪ	94
ТАШВИЙА	87	ТАҚАРРУР	94
ТАШВИШ	86	ТАҚАРРУХ	94
ТАШВИҚ	86	ТАҚДИС	94
ТАШДИД	86	ТАҚИД	94
ТАШКИК	86	ТАҚЛИЛ	94
ТАШКИЛ	86	ТАҚЛИБ	94
ТАШМИМ	87	ТАҚОТИР	94
ТАШОБИХ	87	ТАҚОТИЪ	94
ТАШОКУЛ	87	ТАҚРИБ	94
ТАШРИХ	87	ТАҚРИБАН	93
ТАШТ	86	ТАҚРИР	94
ТАШХИС	86	ТАҚСИР	94
ТАЪБИР	89	ТАҚТИР УЛ-БАВЛ	519
ТАЪДИБ	89	ТАҚШИР	94
ТАЪДИД	89	ТАҒАДДИЙ	91
ТАЪДИЛ	90	ТАҒАЗЗИЙ	91
ТАЪДОД	89	ТАҒАЙЙУР	91
ТАЪЖИЛ	90	ТАҒАЛЛИЙ	91
ТАЪЗЗИМ	91	ТАҒАЛЛУБ	91
ТАЪКУЛ УЛ-ЛИССА	509	ТАҒАЛЛУЗ	91
ТАЪЛИҚ	90	ТАҒАШШИЙ	91
ТАЪМ	262	ТАҒЗИЙА	91
ТАЪМИМ	91	ТАҒЙИР	91
ТАЪН	262	ТАҒЛИЗ	91
ТАЪОВУН	91	ТАҒРИҚ	91
ТАЪОРИЖ	89	ТАҒАББУЖ	101
ТАЪОҚИБ	89	ТАҒАББУС	79
ТАЪРИЗ	90	ТАҒАВВУЛ	80
ТАЪРИҚ	90	ТАҒАВВУЪ	102
ТАЪСИР	90	ТАҒАДДУБ	79

ТАҲАЖЖУР	79	ТОБ	257
ТАҲАЙҲУЖ	101	ТОБАҚ	257
ТАҲАЛЛУЛ	79	ТОЖИЖ	73
ТАҲАММУЛ	79	ТОЗ	73
ТАҲАРРУЗ	79	ТОЗИЙ	74
ТАҲВИЛ	79	ТОИФ	257
ТАҲДИД	79	ТО'КИД	73
ТАҲЗИБ	101	ТОЛЕЪ	257
ТАҲЗИР	79, 80	ТОММ	74
ТАҲИЙАТ	79	ТОММА	74
ТАҲЛИЛ	79	ТОР	73
ТАҲОРАТ	266	ТОРИЙК	74
ТАҲРИК	79	ТОРИК	73
ТАҲРИР	79	ТОС	257
ТАҲРИФ	79	ТОСА	74
ТАҲТ АС-САРО	79	ТОСО	73
ТАҲУР ва ТАҲЙИР	266	ТОТО	257
ТЕЗОБ	102	ТОТУРА	74
ТЕҲРОН	266	ТОФИЙ	258
ТИББАТ	74	ТОҲАК	258
ТИББ-ТАББ-ТУББ	258	ТОЪУН	258, 527
ТИББИЙ	261	ТОҲУН ва ТОҲУНА	258
ТИБН	76	ТУБО	265
ТИБНИЙ	77	ТУБОЛ	101
ТИБОҚ	260	ТУВО	265
ТИБОҚ УЛ-АЗДОД	258	ТУВЛ	266
ТИБОЪ	260	ТУЛА	101
ТИЙН	267	ТУЛИЙ	266
ТИЙНАТ	266	ТУЛЛОБ	264
ТИЙҲУЖ	267	ТУЛУЪ	264
ТИЛО	264	ТУЪМА	262
ТИМСОҲ	97	ТУМОНИН	264
ТИН	102	ТУМОНИНАТ	265
ТИНОБ	102	ТУР	265
ТИФЛ	269	ТУРБАТ	83
ТИҲИЙ	102	ТУРБУД	83
ТИҲИЙГОҲ	102	ТУРИ СИНО	265
ТИҲОЛ	261	ТУРОБ	82

ТУРС	83	УММ УД-ДИМОҒ	39
ТУРСИЙ	84	УММ УС-СИБЁН	39
ТУРУНЖ	83	УММОН	285
ТУРУШ ёки ТУРШ	84	УММУ ҒАЛИЗ	39
ТУС	266	УМРИ ТАБИЪИЙ	285
ТУФАЙЛ	263	УМУМ	285
ТУФОВА	263	УМУР	285
ТУФУЛИЙАТ	263	УМУРИ НАФСОНИЙ	40
ТУФФОҶ	92	УМУРИ ТАБИИЙ	40
ТУХАМА	81	УМУҚ	285
ТУҲЛУБ	261	УНСАЁН ва УНСАЙАЙН	44
ТЎТИЁ	100	УННОБ	286
ТЎҲР	266	УННСИЙ	44
УБНА	520	УНСО	41
УВЛИ	46	УНСУР	286
УВҚИЙА	45	УНУФ	43
УД	286	УНҚУД	286
УДИ ҚИММОРИЙ	287	УРБИЙА	19
УДИЙ	287	УРЖУВҲА	19
УДМАТ	16	УРУҚ	275
УДРА	17	УРУҚ УЛ-ДИҚОҚ	276
УЖМА	13	УРУҚ УЛ-ЖАДОВИЛ	276
УЖОЖ	12	УРУҚ УШ-ШАЪРИЙ	276
УЗВ	280	УРУҚИ РАВОЗИЪ	
УЗАЛ	280	УС-САВОҚИЙ	276
УЗЛА	280	УРУҚИ САВОҚИЙИ	
УЗМО	286	ЖАДОВИЛ	276
УЗН-УЗУН	18	УРФ	275
УЗР	274	УРҚУБ	274
УЙУН	288	УСАЙЛАМ	25
УЛЁ	282	УСБУЪ	24
УЛО ва АЛО	282	УСОРА	279
УЛУВВ	284	УСР	276
УЛУВВИЙ	284	УСР БАВЛ	277
УЛУМ	283	УСР УЛ-БАЛЪ	276
УЛУҚ	283	УСРАТ	276
УМ	285	УСРУНЖ	23
УММ УД-ДАМ	39	УСТУВОР	24

УСУД	24	ФАЖЪАТ	300
УСУЛ	28	ФАЗАЪ	304
УСУН	277	ФАЗАЪ УЛ-АКБАР	304
УСФУР	278	ФАЗИЛАТ	305
УСЪУС	279	ФАЗЛ	305
УСҒУР	24	ФАЗЛАН	305
УТЛАТ ва АТОЛАТ	280	ФАЗО	305
УТОС	280	ФАЗОИЛИ АРБАЪА	306
УТОРУД	280	ФАЗОЙИЛ	305
УТОШ	280	ФАЙАЗОН	314
УТРУЖ	10	ФАЙЖАН	314
УТРУЖИЙ	11	ФАЙЗ	314
УТРУШ	30	ФАЙЛАСУФ	314
УТУС	280	ФАЙЛУЛА	315
УФИН	281	ФАЙОФИЙ	315
УФУНАТ	34	ФАЙСОҒУРУС	314
УФУҚ	34	ФАЙҲИЗАЖ	314
УШБ	277	ФАКК	308
УШБА	278	ФАЛАК	311
УШНОН	27	ФАЛАК УЗ-ЗУҲАЛ	311
УШР	277	ФАЛАК УЗ-ЗУҲРА	310
УШРРИ АШИЙР	277	ФАЛАК УЛ-АТОРИД	310
УҚДА	282	ФАЛАК УЛ-АФЛОК	311
ФАВЖ	313	ФАЛАК УЛ-МИРРИХ	310
ФАВЗ	313	ФАЛАК УЛ-МУШТАРИЙ	311
ФАВОИҲ	313	ФАЛАК УЛ-ХОМИС	310
ФАВОКИҲ	314	ФАЛАК УЛ-ҚАМАР	310
ФАВОТ	313	ФАЛАК УС-САВОБИТ	309
ФАВР	313	ФАЛАК УШ-ШАМС	310
ФАВРАН	313	ФАЛАКИ АЪЗАМ	311
ФАВҚ	313	ФАЛАКИ РОБИЪ	310
ФАВҚОНИЙ	314	ФАЛАКИ СОБИЪ	310
ФАВҚ УЛ-ОДА	314	ФАЛАКИ СОДИС	310
ФАВҚ УЛ-ҲОЖАТ	313	ФАЛАКИ СОМИН	310
ФАВҲ	314	ФАЛАКИ ТОСИЪ	311
ФАВҲОТ	313	ФАЛАКУ ЗОТ ИЛ-БУРУЖ	309
ФАЖЖ	300	ФАЛАКУ МУЪАДДИЛ	
ФАЖИЙЪАТ	300	ИН-НАҲОР	310

ФАЛАҚ	311	ФАРФАХ	302
ФАЛАҒ МУНИЙ	524	ФАРФИР	303
ФАЛО	309	ФАРШ	303
ФАЛОСИФА	311	ФАРЪ	303
ФАЛОҲ	310	ФАРҚ	303
ФАЛОҲАТ	309	ФАРҲАНГ	303
ФАЛСАФА	311	ФАСД	305
ФАЛСИ ЮНОНИЙ	311	ФАСЛ	305
ФАЛЬ	311	ФАСИЙЛ	305
ФАМ	312	ФАСОД	304
ФАМИ МЕЪДА	312	ФАСХ	304
ФАНЖАНУШ	312	ФАТА	299
ФАНАК	312	ФАТАН	300
ФАНИГ	312	ФАТАС	306
ФАНН	312	ФАТИЙС	306
ФАННИЙ	312	ФАТИЛА	300
ФАНО	312	ФАТО	299
ФА'РА	298	ФАТОНАТ	306
ФАРАНЖАК	303	ФАТОТ	299
ФАРАС	303	ФАТШ	300
ФАРАҲ	302	ФАТҚ	300, 520
ФАРБИҲ	304	ФАТҲ	299
ФАРВ	303	ФАХЗ	301
ФАРД	302	ФАХОМАТ	301
ФАРЖ	302	ФАХТ	301
ФАРЗ	303	ФАХФАРА	301
ФАРЗАЖА	303	ФАЪЛ	307
ФАРЗАН	301	ФАЪЛ ва ИНФИЪОЛ	307
ФАРОХ	302	ФАҚАТ	308
ФАРОҲ	304	ФАҚД	307
ФАРОҲАТ	302	ФАҚИР	307
ФАРРУВЖА		ФАҚИҲ	308
ва ФАРРУВЖ	304	ФАҚОҲ	308
ФАРС	302	ФАҚОҲАТ	307
ФАРСАХ	302	ФАҚР	307
ФАРТ	303	ФАҲВО ва ФАҲВО	301
ФАРТУТ	302	ФАҲЗ	301
ФАРХ	302	ФАҲЛ	301

ФАҲМ	301	ФОЛИЖ	297, 502
ФАҲШ	301	ФЛУДА	299
ФЕРУЗ	314	ФЛУЗАЖ	297
ФЕЪЛ	307	ФОНИЗ	297
ФИГОР	308	ФОР	297
ФИЖО ва МУФОЖОТ	300	ФОРЁБ	297
ФИЖОЪАТ	300	ФОРИС	298
ФИЗЗО	306	ФОРОб	297
ФИ-Л-ЖУМЛА		ФОРУҚ	298
ва БИ-Л-ЖУМЛА	315	ФОСИД	297
ФИЛИЗЗ	310	ФОСИЛ	298
ФИЛИЗЗОТ	309	ФОСИХ	297
ФИРЙА	304	ФОТИК	298
ФИРОР	303	ФОТИР	297
ФИРОСАТ	301	ФОЪИЛ	298
ФИРОШ	303	ФОЪИД	298
ФИРСОД	302	ФОҚИЪ	298
ФИРСОЛ	305	ФОҲИШ	298
ФИСОН	304	ФУВВАҲ	313
ФИСТАК	304	ФУВОҚ	313, 514
ФИСТАКИЙ	305	ФУДИНАЖ	313
ФИТАН	307	ФУЖЛ	300
ФИТЁН	300	ФУЗАЛО	305
ФИТОМ	306	ФУЗЛА	306
ФИТР	300	ФУЗЛИЙА	
ФИТРАТ	299, 306	ва ФАЗЛИЙА	306
ФИТРИЙ	307	ФУЗУДАН	304
ФИЪОЛ	307	ФУЗУЛ	305
ФИҚОР	308	ФУЗУН	304
ФИҚРА	308	ФУЛА	311
ФИҚҲ	308	ФУЛК	311
ФОДЗАҲР	298	ФУЛУНИЁ	309
ФОЗА ва ФОЖА	298	ФУЛФУЛ ва ФИЛФИЛ	311
ФОЗИЛ	298	ФУНДИНАЖ	312
ФОИЗ	298	ФУНДУК ва ФИНДИҚ	312
ФОИТ	297	ФУОД	297
ФОИҚ	298	ФУ’ОД	313
ФОКИҲА	299	ФУРЖА	303

ФУРОДО	301	ХАЗРО	144
ФУРОТ	302	ХАЗФ	140
ФУРУД	302	ХАЙЁТ	152
ФУРУЖ	302	ХАЙЙИР	152
ФУРУҒ	303	ХАЙР	152
ФУРРУЖ	302	ХАЙРИЙАТ	151
ФУСҲАТ	304	ХАЙРОТ	152
ФУТУВВАТ	299	ХАЙШУМ	148
ФУТУР	300	ХАЛАЛ	148
ФУТУҲ	299	ХАЛАФ	148
ФУФАЛ	313	ХАЛВ	148
ФУЪМ	313	ХАЛИШ	148
ФУҚАЪ	308	ХАЛЛ	148
ФУҚАҲО	307	ХАЛО	147
ФУҚД	307	ХАЛТ	148
ФУҚДОН	308	ХАЛФ	148
ФУҚҚОЪ	308	ХАЛЪ	148
ФУҚҚОҲ	307	ХАЛЪ УЛ-МАСОНА	519
ФУҲУЛ	301	ХАМЁЗА	149
ХАББ	139	ХАМИС	149
ХАБЖА	139	ХАМР	149
ХАБИС	139	ХАНАК	150
ХАБОР	139	ХАНДАРИС	150
ХАБТ	139	ХАНДАРУС	150
ХАРБУЗА	142	ХАНЖАРА	150
ХАВАЗА	151	ХАНЖАРИЙ	150
ХАВЛИНЖОН	151	ХАННОҚ	150
ХАВОРИҚ	151	ХАНОЗИР	149, 525
ХАВОС	151	ХАНОФИС	150
ХАДД	140	ХАРА	142
ХАДИР	140, 502	ХАРБУЗА	142
ХАДУР	140	ХАРДАЛ	141
ХАДШ	140	ХАРЖ	141
ХАДША	140	ХАРИФ	141
ХАЁЛ	152	ХАРИҚ	141
ХАЁЛОТ	505	ХАРИҚИ ОДАТ	141
ХАЗИБ	144	ХАРРОТИН	142
ХАЗИР	145	ХАРЧАНГ	141

ХАРҚ	141	ХИЛҚАТ	148
ХАРҚ ва ИЛТИЁМ	142	ХИЛҚИЙ	148
ХАСАК	143	ХИМЪ	149
ХАСБ	144	ХИНЗИР	149
ХАСИЙЙ	144	ХИНСИР	150
ХАСИС	142	ХИРАД	141
ХАСС	142	ХИСИДАН	
ХАСТА	143	ва ХИСОНИДАН	152
ХАСФ	143	ХИТМИЙ	147
ХАТОТИФ	147	ХИФФАТ	147
ХАТТИ МЕҲВАР	146	ХОДИМА	139
ХАТТИ ИСТИВО	145	ХОЗИН	139
ХАТТИ МИНТАҚАТ		ХОЙА	139
ИЛ-БУРУЖ	145	ХОЙАРИЗ	138
ХАТФ	146	ХОКИ МУРАККАБ	138
ХАФАҚОН	147, 512	ХОЛИД	138
ХАФИЙЙ	147	ХОЛИС	138
ХАФИФ	147	ХОМИД	138
ХАФИҚ	147	ХОМУШ	138
ХАФО	147	ХОНИҚ	138, 150
ХАФОЁ	147	ХОРИ ШУТУР	138
ХАФФ	147	ХОРИЖ	138
ХАФФОШ	147	ХОРИЖИЙ	138
ХАШАБ	143	ХОРИШ	138
ХАШИЙЙАТ	143	ХОРИҚ	138
ХАШИН	143	ХОСИРА	139
ХАШЙА	143	ХОТИЙ	139
ХАШМ	143	ХОТИР	138
ХИЁР	152	ХОШИЪ	138
ХИЁРАК	152	ХУББОЗИЙ	139
ХИЁТ	152	ХУБС УЛ-ҲАДИД	139
ХИЖИЛ	140	ХУДВ	140
ХИЖОЛАТ ва ХАЖОЛА	140	ХУДЪА, ХАДЪА,	
ХИЗЛОН	140	ХАДАЪА	140
ХИЙОТАТ	152	ХУББОТ	139
ХИЛВАТ	148	ХУБЗ	139
ХИЛОФ	148	ХУЗ	140
ХИЛТ	148	ХУЗОБ	144

ХУЗРАТ	144	ШАБА	225
ХУЗРИЙЁТ	144	ШАБАКА	225
ХУЗУЛ	140	ШАБАКИЙЙА	226
ХУЗУР	145	ШАБАҲ	225
ХУЗУЪ	145	ШАББ	223
ХУЛУВВ	148	ШАББ ва ШИББ	225
ХУЛУС	148	ШАБИҲ	225
ХУЛҚ	148	ШАБОБ	225
ХУМУД	149	ШАВОИБ	237
ХУНУК	150	ШАВК	237
ХУНФАСО	149	ШАВОҲИҚ	237
ХУРВ	142	ШАГОЛ	235
ХУРД	141	ШАДАХА	228
ХУРОЖ	141, 527	ШАДД	227
ХУРУЖ	141	ШАДД УЛ-АТРОФ	228
ХУРУЖ УЛ-МАҚЪАД	141	ША'Н	224
ХУРРУБ	141	ШАДИД	227
ХУРУФ	141	ШАДОИД	228
ХУРФА	142	ШАМИМ	236
ХУСЙА	144	ШАМЛ	236
ХУСР	144	ШАММ	236
ХУСРОН	143	ШАММА	236
ХУСУСИЙАТ	144	ШАМОМА	236
ХУСУФ	143	ШАМЪ	236
ХУТВА	147	ШАЙБ	238
ХУТТОФ	146	ШАЙБИ ҒАЙРИ	
ХУТУР	146	ТАБИЙ	528
ХУТУТ	146	ШАЙЁЛА	239
ХУФТАК	147	ШАЙЙ	239
ХУХ	151	ШАЙХ	239
ХУШГУВОР	151	ШАЙХ УР-РАИС	239
ХУШУНАТ	143	ШАЙХУТАТ	238
ХУШУЪ	143	ШАҒАР	235
ХЎ	151	ШАЖАР	226
ХЎЖУСТА	140	ШАЖАРА	226
ХЎНОҚ	510	ШАЖЖА	226
ХЎШК	143	ШАКЛ	235
ХЎШКРЕШ	143	ШАТР	232

ШАТР УЛ-ФИББ	232	ШАҚҚ УР-РАҲИМ	522
ШАТТ	232	ШАҒОЛ	233
ШАТТО	226	ШАҒФ	233
ШАФАТ	234	ШАҒФА	233
ШАФАТАЙН	234	ШАҒОФ	233
ШАФАҚ	234	ШАҒБО	237
ШАФФОФ	234	ШАҒВАТ	238
ШАХ	227	ШАҒВАТИ КАЛБИЙЯ ..	23
ШАХС	227	ШАҒВАТИ КАЛБИЙЯ ..	514
ШАШ	231	ШАҒВАТИ ТИН	514
ШАШ АРКОН	231	ШАҒВИЙ	238
ШАРҲ	230	ШАҒВОНИЙ	238
ШАРАЁН	231	ШАҒД	238
ШАРАК	231	ШАҒИҲ	226
ШАРАР	230	ШАҒЛО	237
ШАРАФ	231	ШАҒМ	227
ШАРАҲ	230	ШАҒМА	227
ШАРБАТ	230	ШАҒМИ ҲАНЗАЛ	227
ШАРБАТИ ДИНОР	230	ШАҒОБ	237
ШАРИФ	231	ШИБИТ	225
ШАРНОҚ	503	ШИБЪ	225
ШАРО	228, 526	ШИБҲ, ТАШБИҲ	225
ШАРОИН	231	ШИВО	237
ШАРОСИФ	230	ШИГУФТ	235
ШАРТ	230	ШИДҚ	223
ШАРҚ	231	ШИЁФ	239
ШАРҲ	230	ШИЁФИ АБЪАЗ	239
ШАЪИР	233	ШИЖОЪАТ	226
ШАЪР	232	ШИЙЛОН	239
ШАЪРИ МУНҚАЛИБ		ШИКАНБА	235
ва ШАЪРИ ЗОЙИД	503	ШИКАНЖ	235
ШАҚИЙЙ	235	ШИКИБ	235
ШАҚИР	234	ШИКИБО	235
ШАҚИҚ	235	ШИКИФТ	235
ШАҚИҚА	235	ШИКУФА	235
ШАҚОВАТ	234	ШИМОЛ	236
ШАҚОЙИҚ	234	ШИРБ	230
ШАҚҚ	234	ШИРОР	230

ШИРВОН	239	ШУРАФО	228
ШИРДОН	239	ШУРБАТ	230
ШИРХЎШТ	238	ШУРФА	231
ШИТО	226	ШУСА	237, 512
ШИФО'	233	ШУТМ	226
ШИХОР	227	ШУТУР	226
ШИЪОР	233	ШУФРА	234
ШИХ	239	ШУЪАБ	232
ШИХОБ	237	ШУЪЛА	233
ШОДИЙМАРГ	223	ШУЪОЪ	233
ШОДОБ	223	ШУЪУР	233
ШОЕЪ	223	ШУҚОҚ	234
ШОЁН	224	ШУҚРАТ	234
ШОЗЗ	223	ШУҒЛ-ШУҒУЛ-ШАҒАЛ- ШАҒЛ	233
ШОЙЕХ	223	ШУХУБ	238
ШОМ	224	ШЎШ	231
ШОМИЛ	224	ЭЪТИДОД	31
ШОММА	225	ЭЪТИЁД	31
ШОН	224	ЭЪТИДОЛ	32
ШОНА	224	ЭЪТИМОД	31
ШОРИЪ	223	ЭЪТИРОЗ	32
ШОТ	223	ЭЪТИРОФ	32
ШОТИЙ	225	ЭЪТИҚОЛ	32
ШОХИС	223	ЭХТИЁЖ	14
ШОФФА	225	ЯРАҚОНИ АСВАД	516
ШОШ	223	ЯРАҚОНИ АСФАР	515
ШОҒИЛ	224	ҚАБАС	318
ШОҲ ИСПАРҒАМ	224	ҚАБЖ	318
ШОҲИҚ	223	ҚАБЗ	318
ШУЖОЪ-ШАЖОЪ- ШИЖОЪ	226	ҚАБЗА	319
ШУЙУНИ КОЗИБА	239	ҚАБЗИЙАТ	318
ШУЙУН ва ДУРУЗ	239	ҚАБИЛА	319
ШУККА	235	ҚАБИХ	318
ШУКР	235	ҚАБЛ	319
ШУМУЛ	236	ҚАБОИЛ	319
ШУНИЗ	237	ҚАБОХАТ	318
ШУРАКО	229	ҚАВИЙ	332

ҚАВЛ	331	ҚАРИЙБ УЛ-АҲД	321
ҚАВОИМ	331	ҚАРИЙБ УЛ-ИСТИҲОЛА	322
ҚАВС	331	ҚАРИНА	322
ҚАВС УН-НАҲОР	331	ҚАРОНИТИС	321
ҚАВСИ ҚУЗАҲ	330	ҚАРОҚИР	321
ҚАДАМ	320	ҚАРОҲ	321
ҚАДАР	320	ҚАРШИЙ	322
ҚАДИД	320	ҚАРЪ	321
ҚАДИМ	320	ҚАРҚАФ	321
ҚАДР	320	ҚАРҲ	321
ҚАДҲ	320	ҚАРҲАТ УЛ-АЙН	505
ҚАЗ	323	ҚАРҲАТ УЛ-АНФ	507
ҚАЗАФ	320	ҚАРҲАТ УЛ-КУЛЙА	518
ҚАЗИБ	325	ҚАРҲАТ УЛ-МАСОНА	519
ҚАЗИМ	325	ҚАРҲАТ УР-РАҲИМ	522
ҚАЗО	320, 325	ҚАРҲАТ УЛ-УЗН	506
ҚАЗОРО	325	ҚАРҲАТ УЛ-ХАЛҚ	511
ҚАЙ	514	ҚАРҲАТ УЛ-ҚАЗИБ	521
ҚАЙ УД-ДАМ	514	ҚАС ва ҚУС	342
ҚАЙД	333	ҚАСАБ	324
ҚАЙЙ	334	ҚАСАБА	324
ҚАЙЛУЛА	334	ҚАСИДА	324
ҚАЙСУМ	316	ҚАСИР	324
ҚАЙҲ	333	ҚАСМАТ	323
ҚАЛАВЛО	328	ҚАСР	323, 324
ҚАЛБ	328	ҚАТА'	325
ҚАЛЙ ва ХАМС	328	ҚАТАН	327
ҚАЛИЙЙА	328	ҚАТОМ	319
ҚАЛИЛ	328	ҚАТУР	326
ҚАЛС	328	ҚАТРУБ	326
ҚАЛЪ	328	ҚАТЪ	327
ҚАЛҚ	328	ҚАТЪАН	326
ҚАМАР	329	ҚАФАС	327
ҚАМРО	329	ҚАФО	327
ҚАМҚОМ	528	ҚАФР	327
ҚАНБАРА	330	ҚАШАФ	324
ҚАРАНФУЛ	322	ҚАШШ	324
ҚАРИБ	321	ҚАЪР	327

ҚИБАЛ	319	ҚОРУРА	317
ҚИБЛА	319	ҚОСИД	316
ҚИВОМ	331	ҚОСИР	316
ҚИДАР	320	ҚОТИБАТАН	316
ҚИЙЛ	333	ҚОТЪИЙАТ	326
ҚИЙР	333	ҚОТИЛ	317
ҚИЙРОТ	333	ҚОТИЪ	316
ҚИЙРУТИЙ	334	ҚОЪИД	316
ҚИЙФОЛ	334	ҚОЪИДА	318
ҚИЛЛАТ	328	ҚОҚИЛАТАЙН	317
ҚИЛЛАТ УЛ-ЛАБАН	513	ҚОҲИЛА	317
ҚИННАБ	329	ҚОҲИРА	318
ҚИРФА ва ҚУРФА	322	ҚУББАРА	319
ҚИСМАТ	323	ҚУБЗА	319
ҚИСО	319	ҚУБЛ	319
ҚИСЪА	324	ҚУБЛА	319
ҚИТРОН, ҚАТРОН	327	ҚУБО	318, 526
ҚИТФ	327	ҚУБО	330
ҚИШР	324	ҚУБУЛ	319
ҚИҲФ	319	ҚУБҲ	318
ҚОБИЗ	316	ҚУВВА	332
ҚОБИЛ	317	ҚУВВАТИ	
ҚОБИЛА	317	НАФСОНИЙА	332
ҚОДИҲ	316	ҚУВВАТИ ТАБИИЙА	332
ҚОЗИЙ БАЙЗО	316	ҚУВВАТИ	
ҚОЗИФ	317	ҲАЙВОНИЙА	332
ҚОЗУВРОТ	316	ҚУВВАТИ ҒАЙРИЗИЙА	332
ҚОИМА	318	ҚУВО	330
ҚОЛИЪ	316	ҚУВОЙ АРАЪА	332
ҚОМИЪ	317	ҚУВОЙИ АРБАЪА	332
ҚОНИЙ	318	ҚУДДУС	320
ҚОМУС	316	ҚУЗОЪА	325
ҚОНИТ	316	ҚУЗУР ва ҚАЗИР	320
ҚОНУН	317	ҚУЛАНЖ	517
ҚОР	316	ҚУЛОЪ	328, 508
ҚОРИЙ	318	ҚУЛУНЖ	330
ҚОРИЪ	316	ҚУМАЛ	329
ҚОРИЪА	318	ҚУММО	329

ҚУМОТ	329	ҒАЗЗОЛА	292
ҚУНДУЗ	329	ҒАЗНИН ва ҒАЗНИ	
ҚУНДУС	330	ва ҒАЗНА	292
ҚУННАБИТ	330	ҒАЗОЛ	292
ҚУР'	321	ҒАЗУБ	294
ҚУРБ	321	ҒАЙБАТ	296
ҚУРБАТ	321	ҒАЙБУБАТ	296
ҚУРО	321	ҒАЙЗ	296
ҚУРС	321	ҒАЙЛ	296
ҚУРТУМ	322	ҒАЙЛУЛА	296
ҚУРУҲ	321	ҒАЙМ	296
ҚУРҲА	322	ҒАЙМИ ҲОТИЛ	296
ҚУСВО	324	ҒАЙОБАТ	296
ҚУСУР	324	ҒАЙР	296
ҚУСТ	323	ҒАЙРИ ТАБИИЙ	296
ҚУТБ	326	ҒАЙС	296
ҚУТН	327	ҒАЛАБА	295
ҚУТНИЙ	327	ҒАЛАЁН	295
ҚУТР	326	ҒАЛАС	294
ҚУТОФ	327	ҒАЛУЛ	294
ҚУТУФ	327	ҒАЛМА	295
ҚУШАЪРИРА	324	ҒАМ	295
ҚУШУР	324	ҒАМАС	295
ҚУҲ	319	ҒАМЗ	295
ҚУҲБА	319	ҒАМОМ	295
ҚҰНФУЗ	329	ҒАРАЗ	292
ҒАББ	290	ҒАРБ	291
ҒАБИЙ	290	ҒАРИБИЙ	292
ҒАБОВАТ	290	ҒАРИБИЙА	292
ҒАБРО	290	ҒАРИЗАТ	292
ҒАДАҚ	291	ҒАРИЗИЙ	292
ҒАДВ	291	ҒАРИЗИЙА	292
ҒАДВА	291	ҒАРО ва ҒИРО	291
ҒАДИЙР	291	ҒАРС	292
ҒАДИТА	520	ҒАСАЁН	290
ҒАДО	290	ҒАСАҚ	292
ҒАЗАБ	293	ҒАСОҚ	292
ҒАЗБОН	294	ҒАСС	290

ФАТИТ	294	ҲАББА	122
ФАШ	293	ҲАБЛ	122
ФАШАЁН	293	ҲАБЛ УЛ-ВАРИД	122
ФАШИЙ	293	ҲАБС УЛ-БАВЛ	122
ФАШЙ	513	ҲАБС УЛ-БАТН	122
ФИББ	524	ҲАБТ	482
ФИЗО	291	ҲАБО	482
ФИЙЛ	296	ҲАВАС	491
ФИЛЗАТ	294	ҲАВЖ ва ҲАВАЖ	491
ФИЛАЗ	294	ҲАВЛ	491
ФИТО	294	ҲАВО	482
ФИШО	293	ҲАВО'	490
ФИШОВА	293	ҲАВОБИС	135
ФИШШ	293	ҲАВОДИС	135
ФОЗИЙА	289	ҲАВОИЖ	135
ФОИЙ	289	ҲАВОММ	491
ФОИР	289	ҲАВОСС	135
ФОИТ	289	ҲАВОССИ ҲАЛЛСА	135
ФОЛИБ	289	ҲАДАБ	123
ФОЛИЙА	289	ҲАДАБА	124
ФОМИЗ	289	ҲАДАР	485
ФОМИЗА	289	ҲАДАҚА	124
ФОРИҚУН	289	ҲАДБА	523
ФОШИЙА	289	ҲАДД	124
ФОЯТ	289	ҲАДД УЛ-ИМКОН	
ФУБАЙРО	290	ва ҲАТТУ-Л-ИМКОН ...	124
ФУДАД	291	ҲАДИД	124
ФУДДА	525	ҲАДИЙЙА	485
ФУДУВВ	291	ҲАДИС	123
ФУЗРУФ	294	ҲАДОЁ	
ФУЛОЗ	294	ҲАДР	124
ФУЛЛУЛА	295	ҲАЁ	136
ФУРАБ	292, 504	ҲАЁТ	
ФУРОБ	292	ҲАЁТИЙЙА	137
ФУСЛ	293	ҲАЖАЛ	123
ФУСОЛА	293	ҲАЖАР	123
ҲАББ	122	ҲАЖЪАТ	483
ҲАББ УЛ-ҚАРЪ	517	ҲАЖАР УР-ТИЙС	123

ҲАЖЖОМ	123	ҲАККОК	130
ҲАЖИЙР	483	ҲАЛАК	131
ҲАЖЛ	482	ҲАЛВО	130
ҲАЖМ	123	ҲАЛЗУН	131
ҲАЖР	483	ҲАЛИБ	130
ҲАЗАД	486	ҲАЛЙА	489
ҲАЗАЖ	486	ҲАЛЙУН	489
ҲАЗАР	124	ҲАЛЛ	131
ҲАЗБА	486	ҲАЛОВАТ	130
ҲАЗЁН	485	ҲАЛОҲИЛ	488
ҲАЗЗАТ	486	ҲАЛҚ	130
ҲАЗИМАТ	126	ҲАМАЛ	133
ҲАЗИН	126	ҲАМВОР	489
ҲАЗЛ	486	ҲАМИМ	133
ҲАЗМ	486	ҲАМЛ	133
ҲАЗОЗ	126	ҲАММ	489
ҲАЗОР	486	ҲАМО	132
ҲАЗОРПОЯ	486	ҲАМОМ	134
ҲАЗОҚАТ	124	ҲАМРО'	131
ҲАЙВОНИЙА	137	ҲАМС	489
ҲАЙЁТ	136, 137	ҲАМТО	489
ҲАЙЖ	491	ҲАНЖАР	134
ҲАЙЗ	136	ҲАНЗАЛ	134
ҲАЙЗА	515	ҲАНАК	134
ҲАЙЙ УЛ-ОЛАМ	137	ҲАНДАСА	490
ҲАЙЙА	137	ҲАНДАҚУҚИЙ	134
ҲАЙЙИЖ	492	ҲАНИЙЙ	490
ҲАЙЙИЗ	136	ҲАРАКОТИ	
ҲАЙЛУЛА	137	АФСОНИЙА	126
ҲАЙРАТ	136	ҲАРБ	485
ҲАЙРАТ АФЗО	136	ҲАРИЙЙ	126
ҲАЙСИЙАТ	136	ҲАРИМ	485
ҲАЙСУМО	136	ҲАРИСА	485
ҲАЙУЛО	491	ҲАРИҚ	126
ҲАЙЪАТ	491	ҲАРМАЛА	126
ҲАКИМ	130	ҲАРО	124
ҲАКК	130	ҲАРОРАТИ ҒАРИЗИЙА	126
ҲАККАТ УР-РАҲИМ	522	ҲАРОФАТ	125

ҲАРР	125	ҲИЖОБ	123
ҲАРРОЙ	486	ҲИЖОМАТ	123
ҲАРУР	125	ҲИЖРАТ	483
ҲАРҚ	126	ҲИЖРИЙ	483
ҲАРҚ УН-НОР	528	ҲИЗБАР	486
ҲАРҚАТ УЛ-БАВЛ	519	ҲИЗО'	124
ҲАРҚАТ УЛ-ЛИСОН	510	ҲИЙАЛ	136
ҲАСАБ	127	ҲИККА	130
ҲАСАБА	127	ҲИККАТ УЛ-АЪЗО	
ҲАСАН	128	МИН ҒАЙРИ ЖАРАБ ..	526
ҲАСАФ	526	ҲИКМАТ	130
ҲАСБА	129, 527	ҲИЛ	492
ҲАСБО	129	ҲИЛМ	131
ҲАСИЙР	127	ҲИЛМА	131
ҲАСО	129	ҲИЛОЛ	488
ҲАСОТ	129	ҲИЛТИТ	130
ҲАСОТ УЛ-КУЛЙА	518	ҲИМИЁ	491
ҲАСОТ УЛ-МАСОНА	518	ҲИМАМ	489
ҲАСР	129	ҲИММ	490
ҲАССОС	128	ҲИММАТ	489
ҲАССОСА	128	ҲИММИС ва ҲИММАС ..	133
ҲАСУВВ	128	ҲИНДИБО	490
ҲАТЛОН	487	ҲИНДУВОНА	490
ҲАФВАТ	487	ҲИННА	134
ҲАФТ АНДОМ	488	ҲИНТА	134
ҲАФТ ИҚЛИМ	488	ҲИРМИС	485
ҲАФТ КИШВАР	486	ҲИРМОС	485
ҲАФТ ЛОЙИ ЧАШМ	486	ҲИРОТ	485
ҲАЯЖОН	492	ҲИРРА	485
ҲАШО'	128	ҲИРРИФ	126
ҲАШАРОТ	128	ҲИСРИМ	129
ҲАҚН	129	ҲИСС	127
ҲИБА	482	ҲИССИ МУШТАРАК	128
ҲИБС	122	ҲИССИЁТ	127
ҲИБС УЛ-БАВЛ	519	ҲИССИЙ	128
ҲИДДАТ	123	ҲОВАН	481
ҲИЖЖИЗ	483	ҲОВИЙ	122
ҲИЖО	123	ҲОДА	120

ҲОДДА	120	ҲУДА	485
ҲОЖ	120	ҲУДН	485
ҲОЖИБ	120	ҲУДО	484
ҲОЖИЗ	120	ҲУДОЁ	484
ҲОЖИЛ	121	ҲУДУС	123
ҲОЗИМ	481	ҲУЖЖОБ	123
ҲОЗИМА	481	ҲУЖУБ	123
ҲОЗИҚ	121	ҲУЖУЪ	482
ҲОИБ	481	ҲУЗН ва ҲАЗАН	126
ҲОИЛ	121	ҲУЗОЛ	486
ҲОИФ	481	ҲУЗОМИ МУФРИД	528
ҲОКАЗО	481, 488	ҲУКАМО	130
ҲОЛА	481	ҲУЛБА	131
ҲОЛИБ	120	ҲУЛВ	131
ҲОМИЗ	120, 121	ҲУЛЛОМ ва ҲУЛЛОН	131
ҲОМИЗ УЛ-ҚОРБУН	121	ҲУЛЛОҚ	130
ҲОМИЙ	122	ҲУЛМ	131
ҲОМИЛ	121	ҲУЛУЛ	131
ҲОМИЛА	122	ҲУММА	134
ҲОРИБ	481	ҲУММА БАЛҒАМИЯ	524
ҲОРР	120	ҲУММА ДИҚҚ	524
ҲОРРА	121	ҲУММА ЙАВМ	
ҲОСС	120	ва СУНУХУС	523
ҲОССА	121	УММА МУТБИҚА	524
ҲОТИЛ	481	ҲУММА САВДОВИЙЯ	524
ҲОФИЗ	121	ҲУММАЁТ	132, 523
ҲОФИЗА	121	ҲУММАЙҚО	132
ҲОШО	120	ҲУММАТ	133
ҲОҚҚ	121	ҲУММО	132
ҲОҚҚИ ВАСАТ	120	ҲУММО БАСИТ	132
ҲОҲУНА	481	ҲУММО ДИҚ	132
ҲУБЛО	122	ҲУММО ЙАВМ	132
ҲУБОБ	122	ҲУММО ЛОЗИМ	
ҲУБОЛО	122	ва ДОИМ	132
ҲУБУБ	122, 482	ҲУММО МУРАККАБА	133
ҲУБУТ	482	ҲУММО НОФИЗ	132
ҲУВАЙДО	490	ҲУММО СУНОХИС	
ҲУВИЙЯТ	490	ва СУНУХУС	132

ҲУММО ХИЛТИЙА 132	ҲУМҚУ РИЪВАНАТ 500
ҲУММО ШАТР	ҲУР 125
УЛЧ-ҒАББ 132	ҲУРУР 125
ҲУММО ҲАСБА ва ЖУДРИЙ	ҲУРҚАТ 125
ва ҲУМАЙҚО 133	ҲУРҚАТ УЛ-БАВЛ 126
ҲУМОМ 489	ҲУСН 128
ҲУМРА 525	ҲУСНО 127
ҲУМОНО 489	ҲУСУР 127
ҲУМОЮН 490	ҲУТ 134
ҲУМРАТ 132	ҲУФТ 487
ҲУМРИЙ 134	ҲУШ 491
ҲУМУЗАТ 132	ҲУҚНА 129
ҲУМУЛ 133	ҲУҚҚА 129
ҲУМУМ 489	ҲУҚҚАТ УЛ-УЗН 129
ҲУМҚ ва ҲУМУҚ 133	ҲУҚҚУК 488

МУНДАРИЖА

Шарқда тиббий луғатлар тузиш тарихидан	3
Боб ул-Алиф	6
Боб ул-Бо	48
Боб ут-То	73
Боб ус-Со	103
Боб ус-Жим	108
Боб ул-Ҳо	120
Боб ул-Хо	138
Боб ул-Дол	153
Боб уз-Зол	163
Боб ур-Ро	170
Боб уз-Зо	188
Боб ус-Син	199
Боб уш-Шин	223
Боб ус-Сод	240
Боб уз-Зод	251
Боб ут-То	257
Боб уз-Зо	268
Боб ул-Айн	270
Боб ул-Ғайн	289
Боб ул-Ғо	297
Боб ул-Қоф	316
Боб ул-Коф	335
Боб ул-Лом	354
Боб ул-Мим	367
Боб ун-Нун	444
Боб ул-Вов	469
Боб ул-Ҳо	481
Боб ул-Ё (Йо)	493
(Хотима)	499
«Тибби Юсуфий»дан	500
Луғатга очқич	530

Илмий, тиббий, маърифий нашр

**БОСИТХОН ИБН ЗОҲИДХОН ШОШИЙ
ҲОМИДХОН ИБН ЗОҲИДХОН ШОШИЙ**

**ФАРҲАНГ АЛ-МАБСУТ
ЁКИ
ИСТИЛОҲОТ УЛ-АТИББО
ФИ-ИНТИФООТ ИЛ-АҲИББО**

*(Дўстлар фойдаланиши учун тузилган
тиббийёт терминлари лугати)*

**Махсус муҳаррир *Абдукарим Усмонхўжаев*
Муҳаррир *Масъуда Тўрахонова*
Бадний муҳаррир *Баҳриддин Бозоров*
Тех.муҳаррир *Вера Демченко*
Компьютерда саҳифаловчи *Нодир Раҳимов*
Мусаҳҳиҳ *Гавҳар Мирзаева***

ИБ 3857

Босишга 10.12.2003 й.да рухсат этилди.
Қоғоз бичими 60×84 1/16 Босма тобоғи 38,0
Шартли босма тобоғи 35,34. Адади 500 нусха.
Буюртма № 270
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» нашриёт-матбаа марказида тайёрланиб,
«Yoshlar matbuoti» босмаҳонасида чоп этилди.
700113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.